

GUJARATI KAHEVAT
SANGRAHA

OR

A COLLECTION OF GUJARATI PROVERBS

BY

(The Late) ASHARAM DALICHAND SHAH

SECOND EDITION

2000 COPIES

All Rights Reserved.

Printed by Manilal Itcharam Desai at
THE GUJARATI PRINTING PRESS,
No. 8, SASSOON BUILDINGS, CIRCLE, FORT,
BOMBAY.

11218

Published by Mulchand Asharam Shah,
OUTSIDE PANCH KUWA GATE, NEAR MADHAV BAG,
AHMEDABAD.

ગુજરાતી કહેવત સંગ્રહ

તથા

પ્રાચીન દોહરાઓ, સાખીઓ વંત્યાદિ

કર્તા

સ્વ. આશાશમ દક્ષીચંદ્ર શાહ

બીજા સંસ્કરણ

પ્રથમ ૨૦૦૦

આ પુસ્તકના સર્વ હક ક્રમથી સ્વાધીન રાખ્યા છે.

સાસુન બિલ્ડિંગ, સર્કલ, કેટ, મુંબઈ,
“ગુજરાતી” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં

પ્રકટકર્તા
મૂળચંદ આશારામ શાહ,
પાંચ ફૂવા દરવાજા બહાર, માધવબાગ પાસે
અમદાવાદ.

— श्री श्री १६३१५ एल. एंड

जन्म

वे. सं. १८६८ महाशिवरात्री,
(ता० ८-२-१८४२)

अवसान

वि. सं. १९७७ इंग्लिश नव ३.
(ता० २६-३-१९२१)

અર્પણપત્રિકા

અખંડ પ્રૌઢપ્રતાપી વૈકુંઠવાસી મહારાજ
ઠાકોર સાહેબ શ્રીમાન્ રવાળ સાહેબ,
સંસ્થાન મોરબી.

જે શ્રીમાન્ મહારાજશ્રીએ

વિક્રમ સંવત્ ૧૮૮૪ ના શ્રાવણ શુકલ પક્ષની અષ્ટમીને દિવસે મયૂરપુરી(મોરબી)માં જન્મ લીધો, વિક્રમ સંવત્ ૧૯૦૨ માં પૂજ્ય પિતા મહારાજ ઠાકોરસાહેબ શ્રીપૃથિરાજજીનો સ્વર્ગવાસ થવાથી રાજ્યનો ભાર પોતાના શિરપર લીધો, અને એવા પ્રકારનું રાજ્યનીતિસપણું તથા કાર્યકુશળતા દર્શાવ્યાં કે, એજન્સીના અમલદારો, લાયાતો અને પ્રજાજનો સંતોષ પામ્યા.

રાજ્યની આખાદી વધારી, આમદાની વધારી, રાજ્યવૈભવ વધાર્યો, રેવન્યુ ખાતું સુધાર્યું, રૈયતને વાજબી ન્યાય મળે એવાં ધોરણો આંધ્યાં, અને લોકોના જનમાલતું રક્ષણ એવું ઉત્તમ પ્રકારનું કર્યું કે, મોરબી વેપારનું મોટું મથક થયું, આ આખાદીના પરિણામે રાજ્યની તીજેરી પણ તર થઈ.

રાજ એ પ્રજાના માતાપિતા છે, એમ માનીને પ્રજાપર પ્રીતિ ધરાવનારાઓ, પ્રજાના કલ્યાણમાં સર્વદા પ્રસન્ન રહેનારા, એવા સર્વ શુભગુણસંપન્ન મહારાજશ્રીની સેવા બજાવવાની મને તક મળી. શ્રીમાન્ મહારાજશ્રીની મારા પર કરુણાદષ્ટિ હતી, એ કૃપા કરુણાદષ્ટિ વડે કરીને નિરંતર મારી સંભાળ લેતા. પિતાશ્રીની પેઠે ભાવ રાખતા. એવા શ્રીમાન્ મહારાજશ્રીનો વિક્રમ સંવત્ ૧૯૨૬ ના માહા શુકલ પક્ષમાં વૈકુંઠવાસ થયા છતાં એ ઉપકારનું સ્મરણ હજી સુધી જેવું ને તેવું રહ્યું છે ને મારી જીંદગી સુધી કાયમ રહેશે. એ સઘળા આભારના યતિક્રિયા સ્મરણ માટે આ લઘુ પુસ્તક એ પ્રતાપી વૈકુંઠવાસી મહારાજશ્રી ઠાકોરસાહેબ શ્રીરવાળ સાહેબને પ્રેમપૂર્વક અર્પણ કરીને આનંદ પામું છું. શ્રીપરમાત્મા વૈકુંઠવાસી મહારાજના પવિત્ર આત્માને શાંતિ આપો. તથાસ્તુ.

શાહાપુર અમદાવાદ,
વિજ્યાદશમી સં. ૧૯૬૭.

} આશારામ દલીચંદ શાહ

પ્રસ્તાવના

(પહેલી આવૃત્તિ)

—

“કહેવત એટલે ઉહાપણવાળા મનુષ્યોનાં વચનખાણું”

(હર્ષદે)

દુનિયાંની દરેક ભાષામાં વધારે ઓછી કહેવતો એટલે ઊખાણા હોય છે, અને કહેવતોના અર્થ નૂદા નૂદા વિદ્વાન અને અનુભવી લેખકોએ નૂદા નૂદા કીધા છે તે છતાં તેમાંથી સામાન્ય અર્થ તો એકનો એક જ નિકળે છે. કહેવત એટલે શું? જવાબ એટલો જ છે કે “પરંપરાથી લોકોમાં કહેવાતાં ઓધરૂપ, દષ્ટાંતરૂપ વાક્યો કે વચનો.”

દરેક ભાષામાં લખાણોની શરૂઆત નહોતી થઈ તે પહેલાંથી જ પ્રજાનો અનુભવ અને ઉહાપણુ કહેવતો દ્વારા આહાર પડ્યાં છે. એ કહેવતોરૂપી ઉહાપણુ એક માણસને મ્હોડેથી ખીજા માણસને મ્હોડે એક જમાનાથી ખીજા જમાનામાં વારસા તરીકે ઉતરતું આવેલું છે.

રીતભાતો, આચાર, વિચાર, ધર્મશ્રદ્ધા, વેહેમો અને નીતિરીતિ ઉપર તે પ્રજાની કહેવતો પ્રકાશ પાડે છે. પ્રજાની ઉપર જે ચીજો વધારે અસર કીધી હોય છે, તે કહેવતો મારફતે પ્રકટ થાય છે.

નહિ લખેલા કાનુનો અને પાઠો તરીકે ઘણાક ઉપયોગી હુન્નરઉદ્યોગની ચાવીઓ તરીકે કહેવતો એક મ્હોડેથી ખીજો મ્હોડે અને એક જમાનાથી

૧ કહેવતોના અર્થ યુરોપીઅન વિદ્વાનો આપણને નીચે પ્રમાણે સમજાવે છે
“તત્ત્વજ્ઞાનના અંદરેમાંથી ચુંટી કહાડેલા કકડાઓ, ખયાલેલા ચોસલાંઓ.
(એરિસ્ટોટલ)

“પ્રાચીન વખતના ટુંકાં વચનો હાંદગીમાં વપરાયેલાં તે કહેવતો. (એગ્રીકલ્સ)

“ઉહાપણુના કકડા.” (લોર્ડ ડીઅરાયેલી)

“લાંબા ઉહાપણુમાંથી જેથી કહેલા ટુંકા વાક્યો.” (સરવેન્ટીસ)

“લોકોથી વારંવાર બોલાતાં ટુંકાં વાક્યો.” (ડોક્ટર લેનસન)

“કર્તા વગરના વાક્યો.” આર્યખીશપ ત્રેન્ય)

“લોકોની વાણી.” (હોલિવ)

“વિચારના તત્ત્વનું આકરૂં વચન.” (ડમ્પર)

“એક માણસની સમયસૂચકતા અને ઘણાં ઉહાપણુ.” (એમર્સન)

ખીજ જમાનામાં ઉતરવા લાગી તેથી આપણે માનીશું કે કહેવત એટલે માણસાઇ સ્વભાવ અને દુનિયાઈ ઉઠાપણનો સીકો છે, અને જે સીકો પ્રજા એકમતે જમાનાના જમાના સુધી સ્વીકારે છે તે જ કહેવત કહેવાય. લોક-મત ને લોકપસંદગીવાળાં વચનો જ કહેવત ગણાય છે. જે વચનો લોકોને મ્હોરેથી બોલાઈચિવાઈને પ્રજામાંથી પસાર થયાં નથી તે વચનો કહેવત તરીકે ગણાય જ નહિ.

કહેવતો એ પ્રજાનો સીકો અથવા થાપણ છે અને એ થાપણ પુસ્તકના આકારમાં નવી પ્રજાને માટે જુજાવી રાખવી એ એક લાભકારી કામ છે.

કહેવતનો ઉપયોગ ફળવાયેલા વર્ગ કરતાં વગર ફળવાયેલાં માણસો વિશેષ કરે છે, એમ દુનિયામાં જાહેર થયું છે, અને તેથી આ દુકાં આકારમાં સમાયેલું જે ઉર્દુ ઉઠાપણ એક પ્રજાના સામાન્ય ઉઠાપણની આવીરૂચી ગણી શકાય તે ઉઠાપણ જુના લોકોના અનુભવનું સત્ત્વ છે. એ નવી પ્રજાના ઉપયોગ માટે સંગ્રહ કરી રાખવાની આવશ્યકતા છે. દુનિયાની દરેક ભાષામાં થોડી વધારે કહેવતો ચાલે છે ને તેનો વપરાસ ચાલતો આવેલો છે, પણ એ સઘળી ભાષાઓ કરતાં સ્પેનિશ ભાષામાં કહેવતોનો ભંડોળ વિશેષ છે, અને તેનો ઉપયોગ પણ ખીજ પ્રજા કરતાં એ લોકો વધારે કરે છે.

જે પ્રજા આનંદી, ઉત્સાહી અને અનુભવમાં આગળ વધેલી હોય છે, તે પ્રજામાં કહેવતો વધારે જન્મ લે છે ને વધારે ઉપયોગમાં આવે છે.

કહેવતો એ માણસાઇ ઉઠાપણનો નમુનો છે, અને એ ઉઠાપણનો નમુનો અનેક બુલચૂકની આપણને ચેતવણી આપે છે, અને તેથી કહેવતોનો લક્ષપૂર્વક અભ્યાસ કરવામાં આવે તો આ સંસારમાં સંપૂર્ણ મુખ ભરેલી હુંદગી ભોગવવાને મનુષ્ય શક્તિવાન થઈ શકે એમાં કાંઈ સંદેહ નથી, કારણ કે મનુષ્યની હુંદગીમાં કેમ વર્તવું, પારકાઓના સંબંધમાં કેવી રીતે તપાસી આવેતી ગાખીને ચાલવું, તે આપણને કહેવતો જ શિખવે છે.

માણસની હુંદગીમાં ઉઠતા તરેહવાર સવાલો અને મુશ્કેલીઓ શાંત કરવા માટે નવીનવી અચનાઓ, શિખામણો તથા સાવચેતીના ધડાઓ, આપણને કહેવતો પરા પાડે છે.

કહેવતોની ખૂબી કે જેથી આપણા મન ઉપર વારંવાર અને ઉડી અસર થાય છે, તે તેઓની અંદર સમાયેલું ઉઠાપણ છે. આવું ઉઠાપણ જે ભાષા વિશેષ ધરાવે તે ભાષા ભાગ્યશાળી ન્હોતી બેઠએ, અને આવી ભાષાનો ઉપયોગ કરવાને ખીજ શીખે તેમ જે ફળવાયેલો વર્ગ કરે તો તે એક વધારે ખીલી શકે.

Disrael says: "Proverbs embrace the wide sphere of human existence, they take all the colours of life, they are often exquisite strokes of genius, they delight by their airy sarcasm or their caustic satire, the luxuriance of their humour, the playfulness of their turn and even the elegance of their imagery, and the tenderness of their sentiment. They give a deep insight into domestic life and open for us the heart of man, in the various states which he may occupy. A frequent review of proverbs should enter into our readings; and although they are no longer the ornaments of conversations, they have not ceased to be the treasures of thoughts."

કહેવતો એ મનુષ્યનું અસ્તિત્વ બહોળા ભાગમાં દર્શાવે છે. છંદગીના જૂદા જૂદા સધળા રંગ તે ગ્રહણ કરે છે. કહેવત એ અક્કલના સર્વોત્તમ ટકારા છે, એજ તેમની હવાઈ^૧ નિંદા અથવા તિરસ્કારથી આનંદ આપે છે. એમાં રહેલી રમૂજની વિપુલતાથી તથા તેમના સારના મરોડથી રમતગમત થાય છે, તેની બનાવટની શ્રેષ્ઠતાને લીધે તથા તેમાં રહેલાં સત્યની નરમાશને લીધે પણ આનંદ આપે છે.

કહેવતો ધરસંસારના વ્યવહારનું જીંદું જ્ઞાન આપે છે અને માણસો છંદગાનીની જૂદીજૂદી સ્થિતિ ભોગવે છે તે સર્વમાં માણસનું અંતઃકરણ આપણે માટે ખુલ્લું કરે છે.

કહેવતનું વારંવાર અવલોકન આપણાં વાંચનમાં આવવુંજ ન્લેધએ, અને વાતચીતનો શણગાર એ હવે કહેવત તરીકે નથી, તેપણુ વિચારનો ખળનો તે છે, છે ને છેજ.

લોઈ ઇતિરાયલી

આપણી ગુજરાતી ભાષામાં કહેવતોનો ભંડોળ ખીજી ભાષાઓની માફક સારો ભરેલો છે, અને એ કહેવતોનો અહીંતહીં છિન્નભિન્ન થયેલો વેરાઈ પડેલા ખળનાનો જો સંગ્રહ કરવામાં આવે તે પ્રબળને આશિર્વાદ રૂપ થઈ પણ વિના રહેજ નહિ.

ગુજરાતી ભાષામાં આજ સુધીમાં કહેવતોના નાના મોટા સંગ્રહ પુસ્તકના આકારમાં પ્રગટ થયા છે, તે છતાં હજી ઘણી કહેવતો જનસમૂહને મ્હોડે ખોલાય છે; ન તે અપ્રસિદ્ધ રહી ગયેલી જણાય છે. જનસમૂહને મ્હોડે રહેલી એવી કહેવતો જો ખરે ઉત્સાહ, ખરી ખંતથી એકઠી કરવામાં

આવે તો ગુજરાતી ભાષામાં કહેવતોનો બેશક વધારો થાય અને એ વધારો સૌને (નવી પ્રબને આશિર્વાદ ૩૫) ઉપયોગી થઈ પડે, એમાં કશો શક નથી, એવા ધરાદારથી આ નાનો સંગ્રહ અહાર પાઠવામાં આવ્યો છે.

કહેવતોની કિંમત વિદ્વાન અને લેખક માણસોજ જાણે છે. કહેવતો
૧) એ વિદ્વાન માણસોના મ્હોડામાંથી નીકળેલાં વચનખાણુ છે. એ વચન-
ખાણુ જે મનુષ્યના હૃદયમાં વાગે છે, તેને અસર કરે છે. અને તેથી ભાષણોમાં
તથા લખાણોમાં કહેવતો અહુ અહુ કામ કરે છે.

કહેવત વગરની ભાષા રસકસ વગરની, લુખી લાગે છે. કહેવતથી
ભાષણો ને લખાણો અમકદાર, રસદાર લાગે છે. “હાંવેલ” કહે છે કે,
“આપણે લોકવાણીને દેવવાણી કહીએ છીએ, ત્યારે કહેવતો એક લોકવાણી
વગર ખીન્નું શું છે? તે પહેલવહેલી ઘડાઈ અને પછી લોકોની પસંદગીથી
વાતચીતમાં ફેલાણી, તેથી તેના વજન અને વધારામાં શ્રેષ્ઠતા હોવી જોઈએ.

આરખી કહેવત છે કે, “જેમ નીમક વગરનું ભોજન લુપ્ત તેમ કહેવત
વગરની ભાષા લુખી” એ યથાર્થ છે. નીમક વગરનું ભોજન શીકું લાગે છે,
તેમ કહેવત વગરનાં ભાષણો અને લખાણો શીકાં નિરસ લાગે છે. ગમે
એવું ભોજન હોય, પણ નીમક વગર સ્વાદદાર લાગતું નથી, તેમ ગમે એવું
સુન્દર અને અલંકારયુક્ત લખાણુ તથા ભાષણુ કહેવતો વગર અમકદાર
લાગતાં નથી. તેથી કરીને કહેવતોના અભ્યાસની અહુજ આવશ્યકતા છે.

કહેવતોનો અભ્યાસ પસંદ કરવા લાયક અને ઉપયોગી છે. માણસાઈ
અનુભવ અને અવલોકનની કાઠ પણુ શાખા એવી નહિ હોય કે જે કહેવતો-
માંથી બાકી રહી હશે. આપણે આગળ જોઈ ગયા છીએ કે કહેવતો એ
વિદ્વાન પુરુષોનો અનુભવ અને ડહાપણનો સિદ્ધાંતસાર છે, અને એ સિદ્ધાંત-
સાર મનુષ્ય માનને અહુજ અસર કરે છે. અનુભવીઓના અનુભવથી સિદ્ધ
થયેલાં એ વચનો છે, એ વચનો લાખા વખતનો પરિપક્વ વિચાર અનુભવનો
સાર માત્ર છે, અને તે કદાપિ અસત્ય હોતો નથી. તે અતાવવાને કટલાંક
સાધારણ કહેવતોની મતલબ આપણે ઉકેલીશું:

આર કાષે એલી અદલે, તરવર અદલે શાખા;

જાતે દાડે કેશ અદલે, લખણુ ન અદલે લાખા.

“આર કાષે ભાષા અદલે” તે કટલે દરજ્જે સત્ય છે તેની આપણે
તપાસ કરીશું. કાઠિયાવાડ ઇલાકામાં ગોહિલવાડ, હાલાર, અલાવાડ અને
સોરઠ એવા પ્રાંતો આવેલા છે. હાલાર પ્રાંતમાંથી “જા” અક્ષરને ઢાંટી

મૂકવામાં આવ્યા છે. જા ને બદલે એ લોકો “ર” અક્ષર વાપરે છે, જેમકે વારી, ગોરી, કાંર, પીંર, ગાર, કરસીઓ વિગેરે. પછી એ પ્રાંતમાં જામનગરમાં “શ”ને ઠેકાણે “સ” વપરાય છે: જેમકે, “શું”ને ઠેકાણે “સું;” જઈશુંને બદલે જઈસું; “આવીશું” ને ઠેકાણે “આવીસું.” ગુજરાતમાં કહડી, કહડાડું, કહેવાય છે, ને એ પ્રાંતમાં કંઠી, કાઠડું ઇત્યાદિ વપરાય છે.

કાલાવાડમાં ક, ખ, ગ, ઘ કુટાઈ ગયા છે. આ અક્ષરોને બદલે કેટલાક ઠેકાણે ચ, છ, જ વપરાય છે; જેમકે, “કીકો” ને બદલે “ચીકો,” “કાકી” ને બદલે “ચાચી,” “ક્યાં” ને બદલે “ચ્યાં;” “ખીચડી” ઠેકાણે “છીસડી;” “ખીટી” ને બદલે “છીટી;” “ઘી” ને ઠેકાણે “ઝી.”

ગોહિલવાડમાં ચ, છ ને બદલે “સ” બોલાય છે; જેમકે, ચાહ ને ઠેકાણે “સાહ;” “ચોટલી” ને ઠેકાણે “સોટલી;” “ચાર” ને ઠેકાણે “સાર” વિગેરે. સોરઠમાં “છું” ને બદલે “છ” વપરાય છે; જેમકે, “જાયે” છ;” “આવેછ;” “મને” ઠેકાણે “હુંને” લખાયબોલાય છે.

સુરત તરફ પણ “શ” ને ઠેકાણે “સ” બોલાય છે; વખતે “શું” “છીએ”ને બદલે છેડે “ચ” વપરાય છે; જેમકે, “આવેચ,” “જાયેચ,” “આવેચ.” વળી ભૂતકાળનો પ્રયય યા વિગેરે તે આંહીની માફક ક્રિયા-પદને છેડે નહિ મેલતાં વચ્ચે “ચ” મૂકે છે; જેમકે, “આચવા,” “લાચવા,” “બોચલા.” વળી કેટલાંક વાક્યો વિચિત્ર રીતે બોલાય છે; જેમકે “બોલહા. તો મારી લાખહા.” તેમજ વડોદરા અને ચરોતર ભણી પણ કેટલાક શબ્દોમાં તકાવત પડે છે. ચરોતર તરફ “ગામ”ને બદલે “ગોમ,” “ડું”ને ઠેકાણે “એ,” જેમકે, “પીંપળા”ને ઠેકાણે “પેંપળો,” “લીમડા”ને ઠેકાણે “લેમડો.” મતલબ કે “બાર કાષે ભાષા બદલે” એ કહેવત ઉપલાં દષ્ટાંતોથી યથાર્થ ઠરે છે.

“લાખણુ ન બદલે લાખા” એ પણ સત્ય જ છે. જે ટેવ પડે છે તે ટળતી નથી. કૂતરાંની પૂછડીને ગમે તેટલી વાર સુધી ભોંયમાં ઘટો કે રાખો, પણ પાંસરી ન થતાં ઘૂટી થાય કે વાંકી ને વાકી જ રહેવાની.

“ભલાં ભવો નવ વીસરે, નચુણા ના’વે ચિત;”

કાળી બિન કમાણસાં, ચહડે ન દુબ્બે રંગ.”

અર્થાત ભલાં માણસો ભવોભવ વીસરે નહિ ને નચુણા એટલે ગુણુ: વગરનાં માણસો સ્મરણમાં પણ આવે નહિ; એટલે તેની યાદી પણ ન રહે.

કાળી બિન, કમાણસ એટલે નહારાં મનુષ્યોને ગમે તેવો રંગ ચહડા-વીએ, પણ તેના પર ખીન્ને રંગ ચહડે જ નહિ; જે રંગ છે તેનો તે જ રહે.

આવી રીતે કહેવતોમાંથી અનેક બોધ મળી શકે છે.

“ત્રીન જનોકા સંગ ન કીજે, લંગડ, યુચડ, કાનેકા”

“લંગડો, યુચો ને કાણો” એ ત્રણેનો સંગ ન કરવો. મતલબ એ ત્રણેનો સંગ કરવાની જરૂર પડે તો તેનાથી સાવચેત રહેવું, કારણ કે તેમનામાં કાંઈક કપટલાવ પાઘરવાની ને લોકોને છેતરવાની ખીબ લોકો કરતાં વિશેષ કળા હોય છે.

કહેવતો સાધારણ રીતે બોલી જવાની નથી, પણ તેનો ખાસ અનુભવ કરવાનો હોય છે. અનુભવ અભ્યાસ વગરનો થતો નથી અને અભ્યાસ પણ ઉંડાણ યતની કરવાનો છે. બાકી અર્થને અદ્યે અનર્થ પણ કહેવતોના અભ્યાસ વગર એકલા ગોખવાથી થાય છે.

“કાણીઆ નર કોક સાધુ, કોક નિર્ધન ટાલીઆ,”

કહેવત કહેવાય છે. તેનો અર્થ એવો છે કે, “જેના માથામાં ટાલ પડી હોય, તે કોઈક જ નિર્ધન હોય છે.” મતલબ ટાલવાળો માણસ શ્રીમંત જ હોય. આ કહેવત સામુદ્રિક વિદ્યા પ્રમાણે જેના માથામાં સ્વાભાવિક “તાલ” હોય તેને જ માટે છે. તે ઉપર એક દૃષ્ટાંત છે કે:—

કોઈ એક માણસને સામુદ્રિક શાસ્ત્ર જાણનારાએ કહ્યું કે, “જેના પગમાં ઉર્ધ્વ રેખા હોય, તેના નસીબમાં ચઢવાને ઘોડું મળે.” પણ તે માણસ મૂર્ખ હતો તેથી સામુદ્રિક શાસ્ત્રવેત્તાની કહેવાની મતલબ તે ન સમજ્યો. તે માણસના પગમાં ઉર્ધ્વ રેખા નહોતી તેથી તેણે એક લોહાંતો ચીપિયો અગ્નિમાં લાલચોળ તપાવ્યો ને પોતાના જમણા પગમાં દબાવ્યો ને ઉર્ધ્વ રેખા સરખી નિશાની ણીધી. માંસ બળી જવાથી કેટલાક દિવસો સુધી તેને બિછાનામાં રહેવું પડ્યું ને અંતે પગમાં કાયમની ખેડ આવી, તેથી લાકડાંની ઘોડી વડે ચાલવાનો વખત આવ્યો. એક દિવસ તેને પેલો સામુદ્રિક શાસ્ત્રવેત્તા માર્ગમાં મળ્યો તેને પેલા મૂર્ખાએ કહ્યું કે, ‘તમે મને તે દિવસે કહેતા હતા કે જેના પગમાં ઉર્ધ્વ રેખા હોય તેને ખેસવાને ઘોડી મળે છે, તે મને કેમ ન મળી? મારા પગમાં ઉર્ધ્વ રેખા પાડી છે તે જુઓ.’ શાસ્ત્રવેત્તાએ જવાબ દીધો, ‘અમારું કહેવું કોઈ દિવસ અસત્ય ન જ કરે; તમને પણ તમારી ઉર્ધ્વ રેખાનું ડૂળ મળ્યું છે. જેવી તમારી ઉર્ધ્વ રેખા તેવું તેનું ડૂળ. જે સ્વાભાવિક ખરી ઉર્ધ્વ રેખા હોત તો તમને ખરી ઘોડી ખેસવાને માટે મળત; પણ તમોએ તમારા પગમાં હસ્તકૃત ઉર્ધ્વ રેખા પાડી તો તમને હાંદગી સુધી હસ્તકૃત લાકડાંની ઘોડી મળી છે તે લઈને ફરો.’

મતલબ, કહેવતનો ખરો લાવાર્થ જાણ્યા વગર તેનો ઉપયોગ વ્યવહારમાં ન મૂકવો જોઈએ.

મારી છંદગીમાં હું કાઠિયાવાડમાં ઘણાં અનુભવી માણસોના સમાગમમાં આવેલો હોવાથી કહેવતો અને સાખીઓ, દુહાઓ અને રાષ્ટ્રીઆઓ સાંભળવામાં આવતા અને એવા સાહિત્યની જિજ્ઞાસાથી તથા મારા મિત્રખાન બહાદુર ખેજનજી મહેસ્વાનજી ડમરી તથા ખીજા મિત્રોની પ્રેરણાથી આ નાનું પુસ્તક પ્રકટ કરવાનું બન્યું છે.

વાંચનાર જોઈ શકશે કે આપણી ગુજરાતી ભાષામાં અહીંતહીં વેરણુ છેરણુ થઈ પડેલી કહેવતોને ચુંટી કાઢીને આવા આકારમાં ગોઠવવી એ કામ બનતા પ્રયાસથી કર્યું છે.

દરેક કહેવત કાંઈ ને કાંઈ કારણસર જન્મ લે છે, તેથી તેનું મૂળ જાણવાને દૃષ્ટાંતો હોય છે, પણ જો એ દરેક કહેવતોનાં મૂળ ઉદ્દેશવામાં આવે. એટલે તેનાં દૃષ્ટાંતો આપવામાં આવે તો પુસ્તક બહુ મોટું થઈ પડે ને તેથી ડૂકત નમુના તરીકે કાંઈ કાંઈ કહેવતને લગતા ટુંકામાં દૃષ્ટાંતો યોગ્ય સ્થળે આપવામાં આવ્યાં છે.

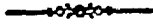
કહેવતોની પાછળ સુભાષિત દુહાઓ તથા એવાં જ જાણીતા પુરૂષોનાં પ્રોત્સાહક શિક્ષારૂપ વચનો આપવામાં આવ્યાં છે તે વાંચનારને ઉપદેશ રૂપ થઈ પડશે.

આ પુસ્તક ગુજરાતી ભાષા જાણનારને ઉપયોગી થઈ પડશે તો મને સંતોષ થશે.

વિન્યાદશમી ૧૯૬૭,
શાહાપુર, અમદાવાદ }

આશારામ દલીચંદ શાહ

બીજી આવૃત્તિ સંબંધે બે બોલ

આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ સને ૧૯૧૧ માં પ્રસિદ્ધ થયા બાદ તેના સંબંધમાં જે જે અભિપ્રાયો દર્શાવવામાં આવેલા તે લક્ષમાં રાખી નવી આવૃત્તિ બહાર પાડતી વખતે તેમાં યોગ્ય સુધારો વધારો કરવાનો મહારા સદ્ગત પૂજ્યપિતાએ વિચાર રાખેલો. તે ઉપરાંત આ પુસ્તકના વિષયમાં પોતે એટલો રસ લેતા કે પોતાની વૃદ્ધાવસ્થા છતાં તેમાં બને તેટલો વધારો કરવાને તેમનો પરિશ્રમ ચાલુજ હતો. તેને પરિણામે ઘણી નવી કહેવતો, પ્રાસ્તાવિક દોહરા અને કાર્ષ કાર્ષ સ્થળે કહેવતને લગતી નવી વાતો ઉમેરતા ગયા. આ કામ પોતે ઘણા આનંદ અને આગ્રહથી કરતા તે તેમના પરિચયમાં આવનારાઓ સારી રીતે જાણે છે.

સંવત્ ૧૯૭૭ ની ફાલ્ગુન વદ ૩ તા. ૨૬-૮-૧૯૨૧ ને શનિવારે તેમનું અવસાન થયું ત્યાર પહેલાં ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બીજી આવૃત્તિને સાડ પોતાને હાથે લખેલા સુધારા વધારા બધા તૈયાર હતા.

એમની હયાતીમાં આ પુસ્તકની બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થઈ શકી હોત તો એમને પોતાને ઘણા સંતોષ થયો હોત, એટલુંજ નહીં પણ છપાવવાનું કામ એમની પોતાની નજર આગળ થવાનો લાભ પણ મળી શકત, પણ દૈવયોગે તે બની શક્યું નહીં.

એમના સ્વર્ગવાસ બાદ થોડા વખતમાં હસ્તલિખિત પ્રત તપાસી જઈ તેને છપાવવા લાયક સ્થિતિમાં સુકવાનું કામ મૂં શરૂ કર્યું, અને ૧૯૨૧ ના સપ્ટેમ્બર માસમાં આ પુસ્તક ગુજરાતી પ્રેસમાં છાપવાને આપ્યું. હાલના સંજોગોમાં છાપખાનામાં પણ વિલંબ થાય છે તે પ્રમાણે આ પુસ્તકના સંબંધમાં પણ કેટલેક અંશે થયું છે.

છાપવાને માટે આ પુસ્તકની નકલ તૈયાર કરવામાં સ્વર્ગસ્થના વૃદ્ધ સ્નેહી. રા. ત્રિભુવન જગજીવન બનીએ મહારા પિતાશ્રી પ્રત્યે તેમના પૂજ્ય ભાવથી શ્રમ લીધો છે તેને સાડ તેમનો ઉપકાર માનું છું.

છાપવાના કામમાં બનતી સંભાળ રાખવા તથા વખતો વખત યોગ્ય સૂચનાઓ કરવા બાબત પ્રેસના માલેક રા. મણિલાલ કૃષ્ણારામ દેસાઈના આભાર માનું છું.

મહારા પિતાશ્રીના આગ્રહપૂર્વક લીધેલાં શ્રમનું ફલ વાચક સમક્ષ મૂકતાં મને એમના અનેક ગુણો તથા ઉપકારોનું સ્મરણ થાય તે સ્વાભાવિક છે; મને માત્ર સંતોષ એટલોજ છે કે તેમના વાતસલ્ય તથા અગણિત ઉપકારોનું ઋણ બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ કરવામાં મહારા લાઠને મદદરૂપ થઈ યત્નક્રમિત પણ ઓછું કરવા પ્રયત્ન કરી શક્યો છું.

પેડર રોડ, મુંબઈ }
વિનયા દશમી, સંવત ૧૯૭૯ }

લલ્લુભાઈ આશારામ શાહ

सांक्षणीकं

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय

पानुं

१	ब्रुहा ब्रुहा मथाणा नीये विषयवार कहेवतो ...	१ थी	२८५
२	डोळ मथाणा नीये आवी शके नहीं तेवी अक्षरवार अनु- कममां कहेवतो		३८६-३८९
३	प्रास्ताविक टोहरा, विगेरे नीयेना मुष्य विलागमां...		३८२-४२६
१	प्रास्ताविक		३८२
२	शुरवीरनुं अंग... ..		४२६
३	ब्रुनागटना राभंगारनी राणी राणुकडेवीना संगंधमां प्रयखित टोहरा विगेरे		४२६
४	नीति		४२२
५	धर्म		४४४
६	प्रेम		४४४
७	भैत्रि... ..		४४७
८	शरीरना नाशवंतपण्ठा विषे		४५२
९	यिता		४५५
१०	वेरीनुं यासे नहीं.		४५५
११	इवि प्रभ्यात थर्ष गया ते विषे		४५६
१२	धश्वर महिमा... ..		४५६
१३	परमेश्वरनुं लणन तथा यितवन		४५७
१४	परमेश्वर उपर विश्वास-अद्धा राणवा विषे... ..		४६१
१५	सत्संग		४६४
१६	परनारी तरङ्ग मोह नहीं राणवा संगंधी		४६७
१७	पतिव्रता नारीनी रीत		४६८

બુદ્ધા બુદ્ધા વિષયવાર કહેવતોના મથાળાનું અક્ષરવાર સાંકળીલિ.*

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
અકર્મના પડીઓ કાંણો.	૨૧	૯	૮
અક્કલ કોઈના આપની છે.	૮	૩	૪
અક્કલનો ઉપયોગ કરવા સંબંધી.	૭	૨	૧
અક્કલ બળ કે પૈસા કરતાં વધારે ઉપયોગી છે ...	૧૨	૧	૧
અગ્નિ આગળ ધી ઓગળ્યા વગર રહે નહીં. ...	૮	૧૮૪	૨૫૫
અજવાળી તો એ રાત.	૯	૧૮૦	૧૦૪
અજાણ્યો ને આંધળો બરાબર... ..	૮	૧૮૨	૧૦૪
*અડખોથનો હથોટો નહીં.		૮૦	
*અડસઠ ભેગું બડસઠ.		૨૦૪	
અણ બોલાવ્યા બેલે તે તરખલાને તોલે. ...	૬	૪૦૧	૧૭૪
*અતિ ભલા ન ચતાં કાંઈ ટેકા રહેવું તે વિષે. ...		૬૬૬	
અતિશયમાં સાર નહીં.	૧૦	૧૭૮	૧૦૩
અતિરો લાડથી છોકરાં બગડે.	૧૧	૧૮૫	૧૦૬
અતિ પરિચ્યાદનાદરે ભવતિ.	૨૩	૧૫૮	૯૫
અર્ધવસાનું માનવી, વીરા વસાનું હુગડું. ...	૩	૧૮૮	૧૦૭
અર્ધો મુકીને આખીને ધાય, તે અર્ધો પણ ઓર્ધ બેસે.	૮	૧૭૬	૧૦૨
અન્ન તેવા ઓડકાર	૫	૧૮૬	૧૦૬
અન્ન વસ્ત્ર ને આખર એ ત્રણની તાણ. ...	૧૯	૧૮૭	૧૦૬
*અપવાસીને ઘેર ઠોકળાં		૧૦૯	
અડીણના અંધાણીઓના સંબંધમાં.	૮	૭૪૩	૨૮૨
અખી બોલ્યાને અખી ફેક	૧૫	૧૨	૧૦
અવસર ગયે છુધ ક્યા કરની	૧૬	૧૬	૧૩
*અવસરે નહીં ભૂલતાં (અવસર સાચવી લેવા વિષે)		૧૭	
અવળ ચંડી રાંડ જેવો	૬	૪૦૯	૧૭૬
*અશક્ય બાબતો... ..		૧૦૯	
અસી જવાન નરભવેત સાધુ, કુરૂપ નારી પતિવ્રતા.	૯	૧૯૩	૧૦૯
અળખામણો આંખના પાટા જેવો.	૪	૨૩૧	૧૨૩
આકૃતિર્ગુણાન્ કથયતિ.	૫	૧૯૫	૧૧૦
*આગ જલે તો જલકું કહું, જલ જલે તો કીસકું કહું.		૪૦૨	
આગળ દોડને પાછળ છોડ.	૫	૫૮૭	૨૨૨

* ન્યાં કહેવતોના અમુક સમુહને એક કરતાં વધારે મથાળાં આપેલાં છે ત્યાં પહેલા મથાળા સિવાયના અન્ય મથાળાનું આ પ્રમાણે * સૂચક ચિહ્ન છે.

	સંખ્યા	નંબર	પાતું
*આહકરાઈ સંબંધમાં.		૭૨૬	
આટા વેચી ગાજર ખાવા.	૬	૨૦૭	૧૧૫
આદાની સુંક થઈ ગઈ છે.	૪	૨૦૬	૧૧૬
આદિ વેર સ્વાભાવિક વેર વિષે.	૧૧	૪૦૪	૧૭૫
આદુ ખાઈને લાગ્યો છે.	૭	૭૩૪	૨૭૭
આનંદની ઘડી.	૭	૬૮૭	૨૫૫
*આપ તેવું જગ વિષે.		૨૧૪	
આપ બડાઈ હાંકવી.	૮	૫૦૬	૨૦૩
આપ બલા તો જગ બલા	૮	૨૧૫	૧૧૭
આપસમાન બળ નહીં, ને મેધસમાન જળ નહીં.	૧૫	૧૩૮	૮૪
આપીશું, કાંઈ ઘાડ્યા તો નથી?	૬	૨૧૮	૧૧૮
*આપે તેને રામ		૩૦૭	
આબ ફાટ્યું ત્યાં ત્યાં થોંગડું દેવું	૧૦	૨૧૯	૧૧૯
આબડછેટ અંસજની જણી, બ્રાહ્મણ વૈષ્ણવ કીધા ધણી.	૧૭	૭૪૦	૨૮૧
આમે સારે એટલું ને ધાંચલો જમે કેટલું	૧૮	૨૦૪	૧૧૪
આવ સુહાગન લકડી, તેરા પડીયા કાજ	૪	૫૭૭	૨૨૦
આવી બરાણા બાઈ આવી બરાણા	૮	૨૧૦	૧૧૬
આવી મળવા ને બેસાડી દળવા	૨	૬૪૫	૨૪૩
આવે બાઈને બાઈ, તે ઉભો નેવાં સાહી	૧૧	૬૭૬	૨૫૨
આરાકા ધર નાશિક, રંડીકા ધર પુના	૩૪	૬૨૬	૨૩૪
આ શરીરને સાફ રાખવા તથા સાફ કેમ જણાય તે સંબંધમાં કહેવતો.	૨૯	૬૩૬	૨૩૯
આશીર્વાદનો એકે નહીં, બેલોનના બે... ..	૧૦	૩૭૨	૧૬૭
આશીર્વાદ આપવાને વપરાતાં વાક્યો	૧૧	૩૭૩	૧૬૭
આસા અમર છે	૮	૫૭	૪૩
આજસ દરિદ્રતાનું મૂળ છે	૧૭	૭૦	૫૦
ઇનસાફને હાથપગ નથી	૬	૨૩૪	૧૨૪
*ઇશક કાંઈ ઠાંક્યો રહે નહી		૨૬૫	
ઇશક હંડાગાર થયા છે	૧૦	૬૪૩	૨૪૨
ઇશક આંધળો છે	૨૩	૧૧૭	૭૫
ઈશ્વરી ન્યાય એની મેળે ઉતરે છે	૧૧	૩૦૬	૧૪૪
ઈશ્વર ઈચ્છા આગળ મનુષ્ય નિરૂપાય છે.	૯	૫૨૦	૨૦૭
ઉકરડામાં સાંઠ સુતર્યો, તે શું જણાય.	૧૧	૩૪૩	૧૫૭
ઉધરાણી કરવી તો આકરી કરવી.	૨	૨૪૧	૧૨૬
ઉઘતો ખોલો. પણ જગતો ન ખોલો. (જણી જોઈને.)	૭	૨૪૨	૧૨૭

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
ઉંધ બગાસું મોકલે ન બગાસા વું	૨	૨૪૩	૧૨૭
ઉછેલીઆના આઠસો વારસ.	૪	૫૬૦	૨૧૬
ઉજળે લુગડે ડાગ લાગે.	૮	૨૩૬	૧૨૬
ઉજડ ગામની જમે શી ભરવી.	૩	૭૪૭	૨૮૪
ઉજડ ગામમાં એરંડો પ્રધાન.	૬	૬૮	૪૯
ઉંટનાં અઢારે વાંકાં	૬	૨૪૫	૧૨૭
ઉંટિ કર્યા ઢેકા તો માથુસે કર્યા કાઠાં.	૪	૨૪૭	૧૨૭
ઉતાવળાસો ખાવળા ધીરા સો ગંભીર.	૧૬	૯૭	૬૧
*ઉતાવળીઆ વિષે.		૯૭	
*ઉદય પછી અસ્ત, અસ્ત પછી ઉદય.		૪૮	
ઉંદર ઘર ઘરનાં પરોણાં.	૪	૩૯૭	૧૭૩
ઉઘોગ સારાં નસીબનું મૂળ છે.	૧૬	૭	૬
ઉઘાની માને કુતરા પરણે.	૮	૪૭૩	૧૯૩
*ઉધારે બકરડો થાય.		૫૬૩	
ઉને પાણીએ ઘર બળે નહીં	૩	૫૮૯	૨૨૩
બાનું ખાતાં મોઢામાં દાઝયા તે કોને કહેવું!	૮	૬૬૩	૨૪૭
ઉપકારને ભદલે અપકાર.	૧૨	૧૧૨	૭૧
ઉપજ્યું તેવું નીપજ્યું.	૧૧	૩૦૪	૧૪૩
ઉપરકી તો આબી બની લીતરકી તો રામ બને.	૧૨	૨૩૮	૧૨૬
ઉલટો ચોર કોટવાલને દંડે.	૯	૧૨૨	૭૭
*ઉલમાંથી નીકળી ચુલમાં પડ્યા.		૬	
*એક કરતાં બીલું થાય.		૪૬	
એક ધાએ કુવો ખોદાય નહીં	૪	૨૫૬	૧૩૦
એકબરના છોડમાં અંગારીઓ આવે તે આપું ખેતર બાળે	૧૪	૬૬	૪૮
એકડા વગરનાં મીંડાં.	૭	૨૫૦	૧૨૮
*એક તરફી પ્રીતિ વિષે.		૮૬	
એકથી બે ભલા.	૬	૨૫૧	૧૨૮
એક દહાડે બે પર્વ	૭	૨૫૭	૧૩૦
*એક દુઃખમાંથી છુટવા જતાં બીલું આવે છે તે વિષે.		૬	
એક નકટો સો નકટા કરે.	૧૦	૨૬૦	૧૩૧
*એક નર ને સો હુત્રર		૬૦૬	
એક નાનાં છડીયાં	૮	૫૧૨	૨૦૫
*એકનું કરેલું ને લાભ બીબ લઈ જાય તે વિષે.		૧૪૮	
એકનું થાપું બીબે ઉથાપે.	૬	૨૧૨	૧૩૨
*એક પંથ દો કાજ.		૫૧.	

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
એક મ્યાનમાં બે તરવાર.	૬	૨૬૩	૧૩૨
એક વ્યાપે ને બીજો વારે, તેને ધારો જમના ખારે. ...	૬	૪૫૧	૧૮૭
એ કાંઈ પરમેશ્વરને દીકરો થઈ આવ્યો નથી. ...	૫	૨૬૬	૧૩૩
એકું ખાય તે ચોપડ્યાને ભરારો.	૪	૬૬૨	૨૪૬
એ તો કાંઈકાના જેવો હકૂતરંગી છે.	૮	૫૬૬	૨૧૮
એ તો ખરો નર છે	૧૧	૨૭૦	૧૩૩
એ તો ગર્ભશ્રીમંત છે	૭	૨૭૨	૧૩૪
એ તો છડીના અગડેલા છે	૫	૫૬૧	૨૧૬
એની લાકડી ને એનો ખરડો	૩	૨૭૬	૧૩૬
એતું ગાડું ઠીક ચાલે છે	૪	૨૮૧	૧૩૭
એતું ગાડું અટક્યું છે	૯	૨૮૦	૧૩૬
એને ઓળખે છે કોણ?	૩	૨૬૭	૧૩૩
એમને તો મોવાળે ગાંઠયો બંધાણી છે	૫	૭૨૨	૨૭૩
એ મંગાળે મેશ વળવા દે તેવા નથી	૧૧	૨૭૩	૧૩૪
એવા તણનો ઉધારો, રંડાપો રોકડો	૫	૪૯૩	૧૬૯
એવા પોચા પાણા નથી કે શીઆળ કરડી ખાય? ...	૧૫	૩૪૪	૧૫૮
એવો ભોળો કે મૂકી નય ગાગર ને લેઈ નય ગોળો	૭	૨૭૭	૧૩૬
એવો સાચો કે ન્યાંહાં ખોલે ત્યાં ખાએ તમાચો.	૮	૩૧૪	૧૪૯
એવું સોતું શું પહેરીએ કે કાન તુટે?	૭	૨૭૬	૧૩૫
એણું યાત્ર ને અધિકું ભણ્યો, વઢકણી વહુએ દીકરો જણ્યો	૨૮	૧૭૩	૧૦૧
એડાનું ચોડ, રામડી માટે સામડી	૫	૧૪૧	૮૬
એડું અથવા નિર્માલ્ય માણસ સંબંધી	૪	૭૨૩	૨૭૩
એળખ્યા પછી નવ ગજના નમસ્કાર કરવા	૭	૪૧૧	૧૭૭
એતે ભલાનું ભલું થાય	૯	૧૭૭	૧૦૨
અંધા આગળ આરસી, ને બહેરા આગળ ગાન	૧૪	૬૭	૪૮
અધિકી ગાવડી અને અલ્લા રખવાળ	૧૨	૨૨૩	૧૨૦
આંખમાં કમળો તે જગત આખું પીળું દેખે	૮	૨૧૪	૧૧૭
*આંગળી કાપશે તે લોહી કહાડશે.		૧૩૭	
આંધળા બેહેરું કુટાય	૧૫	૧૫૬	૯૪
આંધળા સાથે મૈત્રી તે લેવા જવું ને મુકવા જવું. ...	૬	૬૬૧	૨૪૬
આંધળો છીનાળવો ઘરમાં ખેલે.	૪	૬૬૦	૨૪૬
કલ્યાનનું મૂળ હાંસી, રોગનું મૂળ ખાંસી.	૮	૩૮૧	૧૬૯
કટકમાં કાણો ઉંઠ બદનામ	૬	૬૭૫	૨૫૨
કડવું આસડ મ! પાએ.	૬	૫૨૫	૨૦૮

	સંખ્યા	નંબર	પાતું
*કડવો ધુંટડો ઉતારવો પડે		૪૪૬	
કરી ઉપર તાણું નહીં, ને લાડુ ઉપર વાણુ નહીં. ...	૬	૬૫૯	૨૪૬
કણુખી પાછળ કરોડ, કણુખી કોઈ પાછળ નહીં ...	૬	૫૮૦	૨૨૧
કદિ ખતા ન આય વિચારી વાણી ઉચરે. ...	૯	૩૮	૨૬
કન્યા અને એહું ધાન વાસી ન રખાય. ...	૧૧	૩૩૦	૧૫૪
કપાસીએ કોઠો કાઠે નહીં.	૩	૨૮૩	૧૩૭
કપાળે કપાળે ભુઈ મત, પણ રોટલા ઠાણે એક મત. ...	૭	૨૮૫	૧૩૭
*કમલેર ગુસ્સા પ્હોત વો માર ખાનેકી નિશાની		૨૮૭	
કર્મ વગર ખેડ કરે તો દુકાળ પડે કાં બળદ મરે. ...	૨૪	૮	૭
કમાગિ દીકરો કુટુંબને વ્હાલો.	૮	૪૬૨	૧૯૦
કર્ચું તે કામ ને વિંધું તે મોતી.	૬	૨૯૦	૧૩૯
કર્ચું ધોળકું.	૪	૫૫૨	૨૧૪
ક્યાંની રાણુક દેવડી, ક્યાંના દાયલ પીર ...	૭	૬૨૧	૨૩૩
કર કસર તે ખીલે ભાઈ.	૧૦	૧૩૩	૮૨
કરણી તેવી ખાર બિતરણી.	૧૩	૨૩	૧૭
કરવી ખેતી તો ભેડ ગાડું, કરવી વહડવાડ તો ખોલ આડું.	૭	૨૯૧	૧૪૦
કલાલની દુકાનમાં બેસીને દુધ પીએ, તો પણ કહેવારો કે દારૂ પીધો.	૨	૨૯૨	૧૪૦
*કલાગરા માણસ વિષે		૮૯	
*કહેણી ને રહેણી ભુદી તે વિશે		૩૦	
કહું તો મા મારી નય, ના કહું તો બાપ કુતા ખાય. ...	૧૪	૨૦૦	૧૧૨
કહેતાખી દિવાના, સુનતાખી દિવાના	૪	૨૯૬	૧૪૧
*કંગાલ સ્થિતિનું વર્ણન		૧૮૭	
કાકા મટીને ભત્રીજા થઈું	૬	૨૪૪	૧૨૭
કાકા મરશો કે? તો કહે સુમાઈને જ તો ...	૫	૩૦૦	૧૪૩
*કાગનું બેસવું ને તાડવું પડવું... ..		૩૦૬	
કાગનો વાધ કરવો	૭	૩૦૮	૧૪૬
કાગળ હોય તો બાંચ લઉં કર્મ ન વાંચ્યો નય ...	૧૨	૪૩૩	૧૮૨
કાગડાની કોટિ રતન	૫	૩૦૧	૧૪૩
કાગડાની ગાં-માંથી ગંગાળળ નીતરે નહીં ...	૯	૭૧૦	૨૬૬
કાગળની હાંડી સુવે ચરે નહીં	૭	૩૧૦	૧૪૭
કાચા કાનનું તે નહીં સાનનું... ..	૩	૨૬૯	૧૩૩
કાચની કુતરી મરી ગઈ ત્યારે આખું ગામ આમભયું, કાચ મરી ગયા ત્યારે કોઈ નહીં.	૫	૩૧૫	૧૪૯
કાચળ દુબળે ક્યું, તો કહે સારે શેઠેરકી કીકર ...	૪	૨૬૮	૧૩૩

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
કાઠીયાવાડના સાધારણ વર્ગના લોકો ખીજના દર્શન કરીને માગે છે તે વિષે.	૧	૭૨૦	૨૭૩
*કાર્તિક મહીને કણ્વી ડાહો		૧૬	
કાતી કાપડ, જેઠે ધીં, ભાદરવે કપાસ.	૨	૬૯૫	૨૫૮
*કામ કર્યા પછી વિચાર કરવો તે વિષે.		૧૬૦	
*કામ કાંઈ કરવું નહીં ને ક્ષિત્તિચારી મારવી તે વિષે કામળ ભીનવય તેમ ભારે થાય.	૩	૫૬૦	૨૨૩
*કામેથી ઉતર્યો કામેરો, વેશ્યા ભોળન હીન.		૨૬૩	
કાલ કરે સો આજ કર, આજ કરે સો અખ.	૫	૧૬	૧૬
કાળા અક્ષરને ફરી મારે તેવો છે.	૧૦	૩૨૦	૧૫૧
કાળી ચૌદસ ને આદિતવાર ફરી ફરીને નહીં આવે.	૧૬	૧૭	૧૪
*કાંઈ પણ સાર ને કામમાં કે વાતમાં ન હોય તેને વિષે શ્રીડીનું કટક એક ચાલી એટલે બધી શ્રીડીઓ ચાલે.	૪	૫૬૨	૨૨૩
શ્રીડીને ક્ષુ અને હાથીને મણુ પરમેશ્વર આપી રહ્યો છે.	૯	૩૨૪	૧૫૨
શ્રીડી સોનેચે ચઢી તે સોનું દેખે.	૬	૧૬૪	૯૮
કુકરો હોય તોજ શું વ્હાણું વાય?	૪	૭૨૧	૨૭૩
કુણું ઝાડ જેમ વાળીએ તેમ વળે.	૯	૬૫	૪૭
કુતરાના પેટમાં ખીર ટકે નહીં.	૭	૩૦૨	૧૪૩
કુંભાર કરતાં ગધેડાં ડાહ્યા.	૪	૩૨૮	૧૫૩
કુંભાર રીસે બળે ત્યારે ગધેડીના કાન ઉમેળે.	૮	૩૪૧	૧૫૭
કુંદલામાંથી હાંગી ભય, પણ કુંદું ગંધાય.	૮	૬૧૫	૨૨૬
કુવામાં હોય તો અવાડામાં આવે.	૧૩	૧૬૫	૯૮
કુંવારી ક્યાના સો વર ને સો ધર.	૫	૩૩૧	૧૫૪
*કુળ અથવા તુખમ પ્રમાણે ગુણુ વિષે.		૮૮	
કેળામાં ખાંડ ને મુળામાં મીઠું.	૭	૩૩૬	૧૫૬
કોઠી ઉસે તો ઠાંકણું ઘણુંએ મળશે,	૯	૪૨૪	૧૭૯
કોણુ વચ્ચું ને કોણુ વસે, ધરતી ખેડી ઉસે	૫	૬૬૨	૨૫૭
કોળીઆનું માર્યું નીચું ભુલે, ડાંગનું માર્યું ઉચું ભુલે.	૪	૩૪૭	૧૫૯
કોઠને ટોપી પહેરાવવી	૬	૫૫૦	૨૧૪
કોઠના પેટ ઉપર પગ મૂકવો નહીં	૬	૩૪૦	૧૫૭
કોતુકે વગર ઉસવું હોય નહીં	૬	૩૨૬	૧૫૧
કંકાસથી ગોળીનું પાણી સુકાય છે.	૫	૨૬૯	૧૪૨
*કંગાલ સ્થિતિનું વર્ણન		૧૮૭	
કાંટા કે ત્રાનું કોઠના શરમ રાખે નહીં	૩	૩૨૨	૧૫૨
કાંસાં તેના સૂત, ને ત્યા તેના પૂત	૫	૬૪૨	૨૪૨

સાંકળીઉં

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
કાં સેથા કે ટાલ	૪	૭૧૫	૨૬૮
ખદડા ખાંડે વહુઝ્યાં જાણ્યા નથી	૬	૪૯૪	૨૦૦
ખપ તેની છોત નહીં	૮	૩૪	૨૪
ખરા ન ખરાનાં પારખા ધીંગાણે	૮	૫૮૩	૨૨૨
*ખરી મોટાઇને યાડાઇ હોય નહીં તે વિધે ...		૭૭	
ખરૂં રહ્યો જે ગાંઠ કરી	૫	૫૧૦	૨૦૫
*ખાતાં ખુટ ને પહેરતાં તુટિ		૩૪૮	
ખાધે રાતનાં ભંડાર ખુટી જાય	૭	૩૪૮	૧૫૯
ખાપરો કોડીઓ ખે ભાઇ	૯	૪૦૦	૧૭૪
ખાવાના સાસા સારે પરીણાના વાસા... ..	૧૨	૧૦	૯
ખાવાનું મળ્યું, એટલે અર્ધાં દુઃખ વીસર્યા	૮	૩૪૯	૧૫૯
ખાળે હુઆ ને ખારણાં ઉઘાડાં	૧૧	૮૩	૫૬
ખેંચ પકડ મુજે જોર આતા હે	૭	૨૮૭	૧૩૮
*ખોખરી ડાંખ પણ હાંલ્યા જોગ ખરી		૪૩૬	
ખોખરૂં હાંલ્યું ખાતર ને મહોડે.	૭	૬૮૦	૨૫૩
*ખોટું કામ કરનાર તેનાં કૃષ્ણ પોતેજ ભોગવે છે તે વિધે...		૨૨	
ખોટા તો પણ ગાંઠને રૂપીઓ.	૩	૩૫૩	૧૬૦
ખોદે ઉદર ને ભોગવે ભોરિગ... ..	૨૧	૧૪૮	૯૦
ખાંડણીમાં માથું ને ધખકારથી ખીલીવું એ ચોખ્ય નહીં.	૧૧	૧૩૬	૮૪
જન્મ પ્રમાણે જાતર કરવી.	૧૪	૬૦	૪૫
*જાલું વિચારી કામ કરવા વિધે.		૬૦	
જઘેડાનું પુંજડું પકળ્યું તે પકળ્યું.	૧૫	૧૩૧	૮૧
જઘેડા ઉપર અંખાડી.	૫	૩૫૭	૧૬૩
જઘેને ખાયા ખેત નહીં ચાપ નહીં પુણ્ય.	૯	૩૫૮	૧૬૩
જખીને ઘર ગખી આળ્યા, સાંભળો ગખી જી.	૧૫	૨૨૦	૧૧૯
જમે તેની ગાં-ગમે, ન ગમે તેનું મ્હેાં ન ગમે	૫	૧૧૮	૭૫
જમે તેમ સુઓ ગાં-ખાટલા વચ્ચે.	૭	૩૫૯	૧૬૩
*ગરજ સર્યા પછી માણસને પરવા નથી રહેતી તે વિધે.		૩૧૭	
ગરજે ગઘેડાને કાકા કહેવો પડે.	૧૨	૩૧૮	૧૫૦
*ગરજ વિનાનો ગાંગલો.		૪૧	
ગરીબનો બેલી પરમેશ્વર.	૬	૧૧	૯
ગરીબના નિશાસા નખોદ વાળે.	૫	૩૬૧	૧૬૪
ગરીબ બોલે તે ટપલા પડે, ને મોટા બોલે સારે તાળીઓ પડે.	૧૪	૩૬૩	૧૬૪
ગરીબીમાં કાંઈ શરમ નથી	૫	૩૬૪	૧૬૫
*ગરીબ માણસની મિથિતિ વિધે		૯	

	સંખ્યા	નંબર	પાતું
ગઈ ગુનરી સંભારવી નહીં	૫	૨૦૮	૧૧૫
ગઈ આખર પાછી ન આવે.	૧૭	૩૫૫	૧૬૧
ગાડું નાવમાં ને નાવ ગાડાં ઉપર	૯	૪૮૧	૧૯૫
ગાણું ગરાસીઆતું, ખાણું વાણીઆતું	૩	૭૩૬	૨૭૮
ગામડે ભેંસ ને ઘેર ઝરડકા (વસોણાના)	૧૨	૩૨૯	૧૫૩
ગામને મ્હોડે ગરણું બંધાય નહીં	૧૧	૩૩૪	૧૫૫
ગામ ભાંગીને (હુંડીને) ચોરાસી (આહાણુની) કરની.	૪	૨૭૫	૧૩૫
ગામ હોય ત્યાં દેડવાડો હોય	૬	૩૬૭	૧૬૫
ગાયને સુખ તો ગર્ભને સુખ	૩	૬૩૪	૨૩૯
ગાય બકરાના વાડા, સિંહના વાડા હોય નહીં ...	૪	૩૭૧	૧૬૭
ગાતું ગળામાં ઉલટ વગર આવે નહીં	૮	૩૬૫	૧૬૫
ગાળ એક દહને દશ સાંભળવી	૯	૨૫૨	૧૨૯
ગાઇઓ વ્હાં સુધી ગાઇઓ ટ્રીર ઝાંપા દેકે નહીંઓ.	૬	૪૧૭	૧૮૬
ગુડીઆ વેહેલમાં ખેસીને આવ્યા	૩	૬૪૮	૨૪૩
ગુણુ ચોર અને નિમક ઉરામની એક દશા ...	૫	૭૩૧	૨૭૬
*ગુણુના ભાઈ દોષ		૧૧૨	
ગુમડું ફટયું ને વૈદ વેરી	૧૦	૩૧૭	૧૪૯
ગુર કહે તેમ કરવું ગુર કરે તેમ ન કરવું ...	૬	૫૫૫	૨૧૪
ગોપાભાઈની ગોપવણી, ને પાગ બાંધે ઊપરણી...	૮	૩૫૬	૧૬૨
ગોપીચંદન ને ગેર, તે ભાગ્યાના ભેર	૫	૬૪૯	૨૪૩*
ગોર પરણાવી આપે, પણ ઘર ચકાવી આપે નહીં	૩	૩૨૦	૧૭૧
ગોળ નાંખે તેવું ગળ્યું યાય	૧૧	૩૭૭	૧૬૮
ગોળવગર મોળો કંસાર સ્ત્રીવગર મુનો સંસાર ...	૯	૩૭૮	૧૬૮
ગોળે મરે તેને વિધવી મારીએ નહીં	૨૧	૨૯	૨૦
ગાંઠનું ખાણું ને ગાંડા સાથે નહું એ મૂખાંધનાં ચિદ્ર	૬	૩૭૪	૧૬૭
ગાંઠ પુરો ને ખોલવામાં શરો.	૭	૫૨૪	૨૨૪
*ગાંડા સાથે માયાં ઝીકવાં વિષે.		૬૭	
ઘડાનું અનવાળું ઘડામાં ન રહે.	૫	૩૩૫	૧૫૫
ઘડીઆં પીતળીઆં વાગી ગયાં છે.	૫	૬૩૫	૨૩૯
ઘણો બીએ તે ઘણો સપડાય.	૫	૩૮૨	૧૬૯
ઘરડાં ગાડાં વાળે.	૮	૩૮૨	૧૭૧
ઘરડી ગાય ગોરને આપો.	૪	૩૨૧	૧૭૧
*ઘરડાં તે ઘેલાં.		૨૨૭	
ઘર દેખી પગ નેરમાં ઊપડે....	૬	૩૮૫	૧૭૦
ઘરના ભુવા ને ઘરના નંધડીઆ	૭	૫૦૭	૨૦૪

	સંખ્યા	નંબર	પાત્રું
ઘરનાં ઉઠ્યાં વનમાં ગયાં વનમાં ઉઠી લાલ્હ. ...	૧૨	૬	૬
ઘરમાં ખીલાડીથી ખીલે, ને ખહાર વાધ મારે. ...	૨	૩૮૭	૧૭૧
ઘરમાં ઠકાના ત્રણ શેર, ને ખહાર તીસ્મારખાં ...	૬	૩૮૬	૧૭૦
ઘર વેચીને તીર્થ કરવા જલું,	૫	૫૧૭	૨૦૬
ઘર ભણેળી જીવે, ને વિવાહ માંડી જીવે. ...	૪	૩૮૩	૧૭૦
ઘણીની કણક જેમ ફેળવીએ તેમ ફેળવાય. ...	૫	૬૭૯	૨૫૩
*ઘાટી જીવનન મૈત્રીના સંબંધે કહેવતો. ...		૭૨૨	
*ઘાસે તે નાસે.		૪૭૬	
ઘી ક્યાં ઢળ્યું, તો ખીચડીમાં.	૩	૩૯૩	૧૭૨
ઘો વિના હુખો ફેસાર, દીકરા વગર સુનો સંસાર	૧૦	૩૩૯	૧૫૬
ઘેર ઘેર માટીના સુલા.	૬	૩૯૬	૧૭૩
ઘેલી સૌ પહેલી.	૯	૩૧૧	૧૪૭
*ઘોઠા ઘર આપણાં, મારે રાખ ને તારે લાકડાં. ...		૧૫૦	
ઘોડી પાછળ વછેરું.	૭	૩૫૨	૧૬૦
ઘંટીના સો ફેરા, ને ઘંટનો એક ફેરો	૧૫	૩૯૪	૧૭૨
ઘાંચીનો બળદ આખો દહાડો ફર્યો પણ ફેરનો ફેર.	૨૧	૧૯૭	૧૧૧
ચડતી પડતી ચાલી આવે છે	૨૧	૪૮	૩૮
ચડે દરબાર કે નય ઘરબાર	૮	૧૨૮	૮૦
ચટપટીમાં ઉડાવજું	૫	૪૩૦	૧૮૧
ચલને દો ભાષ ચલને દો, સાંધકા ટકું ચલને દો ...	૫	૩૯૯	૧૭૪
*ચાડીઆનું મ્હો આંપજું		૯૨	
ચાર દિવસનું આંદરજું ને રાત અંધારી ઘાર ...	૧૧	૧૪૩	૮૭
ચિંતાનું આસડ નહીં	૫	૪૦૩	૧૭૫
ચુક્યા કે સુવા, ચુક્યા કે ચાલ્યા	૮	૪૦૫	૧૭૬
*ચુપકી રાખવા વિધે		૧૫	
ચેતતા નર સદા સુખી	૭	૧૨૦	૭૬
ચૈત્ર ચડે નહીં ને વૈશાખ ઉતરે નહીં	૫	૫૬૮	૨૧૮
*ચોટલી હાથમાં છે ક્યાં જરો... ..		૧૩૯	
ચોરની ગત ચોર બણે	૩	૧૦૦	૬૩
ચોરની માને ભાંડ પરણે	૭	૫૬૨	૨૧૬
ચોરાનું નખોદ નય નહીં	૪	૫૬૮	૨૨૫
ચોમાસામાં વર્ષાદ કેવો યરો તે બણવા સાદ અનુભ- વથી શાસ્ત્રધારે વરતારો કહાડવાને લોકોમાં પ્રચ- લિત ચોઠાં અથવા આધારભૂત વાક્યો. ...	૮૦	૭૦૮	૨૬૧
ચોરણો સીવડાવે તે મુતરવાનો માર્ગ રાખે ...	૫	૬૦૨	૨૨૬

	સંખ્યા	નંબર	પાતું
ચોદ જાણે તેને ચાર જાણનારો શું શિખવે ...	૩	૪૦૭	૧૭૬
ચંદરનો આંધવા સૌ આવે, છોડવા કોઈ ન આવે.	૬	૨૯૮	૧૪૨
છત નહીં ત્યાં છળભેદ.	૫	૫૯૬	૨૨૫
છાંદરનાં છએ સરખાં.	૧૦	૪૦૮	૧૭૬
*છતું અર્ધ પણ જાણે નહીં.		૩૨૦	
છાસમાં માંખણ જય ને વહુ કુવડ કહેવાય. ...	૩	૪૧૦	૧૭૭
છાસ લેવા જતું ને દોણી સંતાડવી.	૧૦	૩૫૦	૧૬૦
છીનાળ સારું છમકતી ચાલે, ને ધુંધટામાં ધર ધાલે	૧૦	૭૦૪	૨૫૯
છોકરાં આગળ છાની વાત કરવી નહીં... ..	૪	૪૧૩	૧૭૭
*જડ યુદ્ધ સમજે નહીં તે વિધે.		૪૫	
જનની જાણે તો દાતા જાણે, કાં પંડિત કાં શર... ..	૩	૫૩૪	૨૧૦
જન્મના જોગીદાસ ને નામ પાસ્યું ભીખારીદાસ...	૮	૨૭૧	૧૩૩
*જન્મ રોગી માણસ મરી જાય ત્યારે લાગુ પડે છે તે વિધે		૬૨૩	
જમીન જોર ને જર, એ ત્રણ કહ્યાનાં ધર. ...	૮	૪૧૫	૧૭૮
જમ્યો બ્રાહ્મણ ને ધાયો સુવર એ બેને છોડવાં નહીં.	૪	૫૨૨	૨૦૭
જશ જનગરિ છે.	૮	૧૩૭	૮૪
જળ તેવા મચ્છ.	૭	૫૮૧	૨૨૧
જગે કોણ ?	૪	૭૪૮	૨૮૪
જગ્યા ત્યાંથી સ્હવાર.	૫	૧૬૨	૯૮
જાણપણાં જગ દોહેલાં, ધન તો કાલાં ઘેર હોય	૧૧	૪૩	૩૫
*જાણી જોઈને ભૂલ કરવા વિધે		૫	
જાત જાતના દ્રેષી	૭	૪૬	૩૬
જાત વિના ભાત પડે નહીં	૧૨	૮૮	૫૮
જાનમાં કોઈ જાણે નહીં ને હું વરની કુધ ...	૧૧	૩૬૮	૧૬૫
જાયા તે જવાના	૨૬	૩૬	૩૦
જાતું છે તો કાલે હાથે, માલ કોઈ છાતીએ આંધી			
લેઈ જવું નથી.	૨૦	૪૭૪	૧૬૩
જ્યારે આવે પ્રેમની રોડી, ત્યારે નહીં પ્રભાત કે ગોડી.	૫	૧૮૬	૧૦૭
જ્યોતિષના જે ભાગ છે, ગણિત અને કૃષાદેશ ...	૧૦	૭૩૬	૨૮૦
જ્યાં મળ્યું ખાવા, ત્યાં ખાવોજ ખેઠા ખજવા. ...	૭	૪૧૭	૧૭૮
જાતનાં વધામણાં	૩	૫૯૭	૨૨૫
જાભને વારજે નીકર જાભ દાંત પડાવશે ...	૮	૪૨૫	૧૮૦
જાકની આવરદા અહુ તો સાડાત્રણ દહાડા ...	૭	૪૨૩	૧૭૬
*જાકાં જાકાં ગામે, કે દેશ વિધે ચાલતી કહેવતો ...		૬૨૬	
જાવાન વહુ ને યુદ્ધો લાડો, એનો રોજ જીને ભવાડો	૭	૬૦૮	૨૨૮

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
લુવાની જવાથી પરિતાપ	૯	૭૫૦	૨૮૪
લુવાનીનું રબરું ને રાતનું દબરું	૯	૬૨૦	૨૩૨
લુવાની વિષે	૪	૭૪૯	૨૮૪
જે કહે તે ભોળાવે	૬	૬૮૮	૨૫૬
જે કોઈને કાળ ઊતર્યા, તે કોઈને મીણા ચઢયા ...	૮	૪૨૬	૧૮૦
જે ગયા મરી તેની ખબર ન આવી ફરી ...	૧૦	૧૫૫	૯૪
જે ગામ જવું નહીં તેનો માર્ગ શું પૂછવો ? ...	૪	૬૮૯	૨૫૬
જે જેનો ખરોણો તે તેનો પરમેશ્વર	૧૨	૭૨૪	૨૭૩
જે જેવાં તેનાં તેવાં... ..	૭	૩૩૭	૧૫૬
જેણે રસ્તે ચડાવ્યા, તેનો ખરો પાડ	૪	૫૫૬	૨૧૫
જેણે રાખી લાજ (શરમ) તેનું ખગચું કાજ ...	૧૦	૨૫૫	૧૩૦
જેનાં કામ તે તેથી થાય, ખીજ કહે તેો ખત્તા ખાય.	૧૬	૫૦	૪૦
જેના દીઠા ન મુવા, તેના માર્યાં શું મરશે. ...	૮	૪૩૧	૧૮૧
જેને ગાડે બેસીએ, તેનાં ગીત ગાઈએ.	૧૦	૪૨૭	૧૮૦
જેને નહીં લાજ તેને અર્ધું રાજ.	૧૭	૮૨	૫૫
જેને જાણ નહીં તે રાજ.	૧૩	૧૦૨	૬૩
જેનો આણ આંધળો તેનું કટક કુવામાં. ...	૬	૪૪૯	૧૮૭
જેનો આહીં ખપ તેનો લ્યાં ખપ	૩	૪૫૦	૧૮૭
*જે વાત ચોક્કસ હોય તે વિષે.		૪૬૫	
જેવો નક્કીઓ જોગી તેવી મકવાણી માલી. ...	૨૭	૧૦૮	૬૯
જેવો દેશ તેવો વેષ.	૧૫	૧૬૭	૯૯
જેવો માએ જણ્યો તેવો	૨	૪૩૫	૧૮૩
*જેસેકું તેસા મીલા તે વિષે		૧૦૮	
જોગી જુગત જાના નહીં, કપડે રંગે તેો ક્યા હુવા? ...	૧૩	૭૮	૫૩
જો થાય જતી, પણ છુપે નહીં કર્મની રતિ. ...	૬	૬૦૫	૨૨૭
જોશી, ડોસી ને વરુમાર્ગુ એ ત્રણ ફેકટીયાં ...	૨	૬૫૮	૨૪૫
ઝાઝી સુચાણીએ વેતર વંકે.	૯	૧૨૯	૮૦
ઝાડ વંકચું જે ખગચું બેકું.	૭	૬૭૭	૨૫૩
ટકે શેર ભાજ ટકે શેર ખાજાં.	૮	૧૪૬	૮૯
ટપ ટપનું શું કામ, રોટલાથી કામ.	૫	૪૨૨	૧૭૯
*ટહાકું ટહાકું બોલે, તે કાળનું કૈરે		૪૫૫	
ટહાકે પાણીએ ખસ ગઇ	૭	૩૮૪	૧૭૦
*ટુંકું ને ટય ને મધથી મીકું		૪૪૪	
ઠાકરને ચાકર ધણા, ચાકરને ઠાકર ધણા ...	૩	૬૪૬	૨૪૩
ઠામ જાય લારે ઠીકું આવે	૨	૬૯૮	૨૫૮

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
ઢાકરો ખાતાં હુશીઆર થવાય	૬	૪૩૮	૧૮૪
ઢાક નિશાળીઆને વતરણાં ઘણાં	૩	૧૩૪	૮૩
ઢંડા લોહીનો સુકો રોટલો સારો	૫	૪૩૭	૧૮૪
ડાઢી મુછ આવશે તો દીકરાને આવશે... ..	૩	૪૧૪	૧૭૮
*ડહાપણુ ને માન વિધે		૪૩	
ડાહીખાઢને તેડાવો ને ખીરમાં મીઠું નંખાવો	૩	૫૨૩	૨૦૭
ડાહો દીકરો દેશાવર લોગવે	૪	૪૩૯	૧૮૪
*ડાહા માણસ ઇસારેથી સમને તે વિધે		૧૧૯	
ડુંગર વિયાણો ને ઉંદર નીકળ્યો	૪	૬૯૯	૨૫૮
ડુંગળીમાં એળચીનો સા આવે નહીં	૮	૪૪૦	૧૮૪*
ડુખતો માણસ તરણાં ડાવે	૫	૧૨૬	૭૯
ડેરે ડેરે મીર	૫	૫૧૩	૨૦૫
ડોહોડ વાંક વગર ક્ષુઓ થાય નહીં	૬	૨૬	૧૯
દીલગંડાની સોખત કરવી નહીં	૬	૩૭૦	૧૬૬
દેડના વિવાહ ઘકા પાટુએ	૬	૬૫૧	૨૪૪
દેડવાડે બંધું ને હાડકાનો ધરવ કર્યા વગર આવધું (તે ભુલો).	૯	૪૭૮	૧૯૫
દોરના ચાવ્યામાં કુચો પડે, પણ લોકના ચાવ્યામાં કુચો પડે નહીં.... ..	૬	૩૬૨	૧૬૪
દોલ વાગે તે ઢાંકયું રહે નહીં	૧૦	૬૫૪	૨૪૫
તપસી ગયા લપસી, ને જોગી થયા લોગી	૬	૫૫૮	૨૧૫
તમાકુ ખીવાના, ખાવાના ને સુંધવાના વ્યસન વિધે.	૨૩	૭૦૫	૨૬૦
તરમાં તર ભણતર.	૭	૫૯૯	૨૨૫
ત્હારા જેવા તો એના ખીરસામાં પચ્યા છે.	૯	૪૪૩	૧૮૫
તાજે માલ તુરત ખપે.	૫	૫૪૨	૨૧૨
તાતે ઘાએ મલમ પટા.	૩	૭૫	૫૨
તાળી પાડી દોષ દેખાડી કહું છું દહાડી દહાડી....	૩	૪૪૨	૧૮૫
તીરે સૌ મુંડાય	૪	૫૬૭	૨૧૮
તુરતદાન મહાપુણ્ય.	૧૦	૮૦	૫૪
તેજ હવર ચાણુક નહીં	૯	૧૧૯	૭૫
તેરા તેલ ગયા મેરા ખેલ ગયા.	૪	૪૪૮	૧૮૭
તેલનું દીધું ને હીરની ગાંઠ	૬	૪૬૫	૧૯૧
થુવરે કૃષાં... ..	૩	૪૫૪	૧૮૮
થોડામાં ખોડું	૬	૫૩૬	૨૧૦
થોડું સંધ ને મને ધરવ.	૩	૬૫૫	૨૪૫

	સંખ્યા	નંબર	પાત્રું
થોડે નફે પ્હોળો વેપાર	૩	૬૯૭	૨૫૮
દગા ક્રીસીકા સગા નહીં	૧૪	૨૨	૧૭
દરદ માત્રની દવા.	૫	૧૬૬	૯૯
દરીઆમાં રહેતું ને મગર મચ્છથી વેર... ..	૩	૩૭૯	૧૬૯
દલાલે દીવાળું નહીં ને મસીદે ખાતર નહીં.	૧૭	૮૧	૫૪
દબ્યાનું દળામણુ આપે તેમાં પાડ શાનો?	૪	૬૫૬	૨૪૫
દાઠયા ભૂલે પણ લખ્યા ન ભૂલે.	૬	૧૩૨	૮૨
દાઠીની દાઠી ને સાવરણીની સાવરણી... ..	૧૦	૫૧	૪૧
*દાણીને ઘેર છાંટ ઉતારવી		૯૮	
દાતરડાં ગળવાં સહેલ છે, પણ કઠાડવાં મુશ્કેલ છે... ..	૨	૭૦૦	૨૫૮
દાતા દાન કરે, ને ઉપર વિનય કરે	૬	૭૦૨	૨૫૯
દામ કરે કામ લોડી કરે સલામ	૩૩	૪૦	૩૧
દિગંબરના ગામમાં ઘોળીતું શું કામ.	૩	૪૬૫	૨૦૦
દિવાસો, સો પર્વનો વાસો (અષાઠ વદ ૦)).	૧૧	૬૮૨	૨૫૪
દિવાળીનું દારખાનું ને પૈસામાં પલીતો... ..	૮	૨૫૮	૧૩૦
દીકરા મેટા યા પરણાવશું	૨૫	૧૮	૧૫
દીકરા આવ્યાની નવાઈ નથી, જીવ્યાની નવાઈ છે.	૩	૫૮૮	૨૨૩
દીઠે રસ્તે જતું ને દીઠે રસ્તે આવતું.	૮	૧૮૧	૧૦૪
દીવા પાછળ અંધારું.	૪	૫૪	૪૨
દુનીઆં ઝુકતી હે, ઝુકનેવાલા ચાહીએ.	૩	૪૬૦	૧૮૯
દુનીઆં આંધળી નથી.	૫	૪૫૯	૧૮૯
દુઃખનું ઓસડ દહાડા.	૬	૪૫૮	૧૮૯
દુધના દૂધમાં ને પાણીના પાણીમાં.	૧૭	૧૨૧	૭૬
દુધ પુતના ધણી ખોટું કરે નહીં.	૫	૩૭૫	૧૬૮
*દુધમાંથી પોરા કઢાડે તેવો ઠાલો		૧૪૦	
દુખળું ભૂત કુસકે રળીઆત.	૮	૨૪૬	૧૨૭
દુખનું નહીં ને દાઝનું નહીં.	૭	૭૨	૫૧
દુખાય છે દેડકા પણ માંહેથી કાળો નાગ.	૧૧	૩૬૦	૧૬૩
દેડકાની પાંચશેરી.	૬	૬૯૩	૨૫૭
*દે દાળમાં પાણી.		૪૯૬	
દેવળનો ઘંટ જે આવે તે વગાડે.	૭	૭૪૬	૨૮૩
દેશ ચાકરી ને પરદેશ ભીખ... ..	૧૨	૨૧૩	૧૧૭
દોરડોએ છેદાય છે પાકા કાળા પહાણુ... ..	૮	૧૩૫	૮૩
દંડ સુંડ ને ડહામ, એ રણુછોડજનાં કામ.	૪	૬૪૭	૨૪૩
ધણી ધણીઆણી રાજ તો ક્યા કરે મીઠાં કાજ	૮	૩૯૫	૧૭૩

	સંખ્યા	નંબર	પાતું
ધણીની માનીતી દેયડી ગામ અભડાવે.	૬	૪૭૧	૧૯૨
ધણીને સુઝે ઢાંકણીમાં, પાડોસીને ચરીસામાં પણ ન સુઝે.	૭	૭૧	૫૦
ધણી દે ધણી મહારા નિધણ ધણી, તું ખેડાં મહારે ચિંતા ધણી.	૮	૨૮૪	૧૩૭
ધણી વગરનાં ઘેળ સુનાં	૮	૪૮૩	૧૯૬
ધણો મારીને પાધડી ખંધાવવી	૭	૧૭૯	૧૦૩
ધર્મ કરતાં ધાડ યદ્ય	૭	૬૫૭	૨૪૫
ધર્મનાં મૂળ હેડાં છે... ..	૯	૭૪૫	૨૮૩
ધર્મની ગાયને દાંત શા જોવા ?	૬	૧૫૩	૯૩
ધાનને આધારે ઢોકળું ચડે	૪	૬૨૪	૨૩૩
ધાન્ય ખાતું ધણીનું, ને ગીત ગાવાં વીરાનાં	૨	૪૨૮	૧૮૧
*ધારણું મનુષ્યનું ને કરવું ઉરિવું તે વિષે		૧૪૨	
ધાધને મળીએ નહીં, ને અળગા રહીએ નહીં	૪	૪૭૭	૧૬૪
*ધીરજ રાખવા વિષે... ..		૯૬	
ધુમાડાના બાચકા... ..	૯	૪૬૪	૧૯૦
ધૂળગળ સાર વેર કરવું	૪	૪૬૬	૧૯૧
ધૂળથી કાંકરા સારા	૩	૬૦૩	૨૨૬
ધૂળ ધણી ને વા પાણી	૧૭	૬૦૦	૨૨૫
*ધૂળનેએ ખપ પડે		૭૩	
ધૂળમાંથી ઘન પેદા કરવું	૨	૪૬૭	૧૯૧
ધોલે નર આલરી	૧૭	૬૩	૪૬
ધોખીના ઘરમાં ખાતર પડે તે ઘરાકતું બચ	૫	૪૬૮	૧૯૧
ધોલકા ધોલકા ક્યા કરતેહો, ચાર બાઇ મીલકે જેઠે			
વહાં ધોલકા	૬	૫૦૧	૨૦૧
ધંધા ખાર બહુ ભુંડો	૫	૩૨૭	૧૫૩
*ધંધો કરે તો ધાન્ય મળે		૭	
નકટા જોગીની જમાત	૩	૩૩૩	૧૫૫
નકટીનો વર જોગી... ..	૧૩	૩૫૪	૧૬૧
નગાર ખાનામાં તુતીનો અવાજ શો સંભળાય?... ..	૧૮	૬૯	૪૯
નકટ મેહેમાન તેજા જ ઘર ધણી હોય તે વિષે... ..	૫	૭૨૫	૨૭૪
નખજો સખજાને શુણ કરે તે આટાણુમાં બચ... ..	૭	૩૭	૨૮
ન ખોડ્યામાં નવ શુણ.	૧૩	૧૫	૧૨
ન મુળીઈ ઝાડ, હડી જતાં વાર નહીં... ..	૬	૬૬૮	૨૫૦
નરમ ગરમ યઈએ ત્યારે મેળ આવે.	૬	૪૪૬	૧૮૬
ન રહ્યા ઘરના કે ન રહ્યા ઘાટના	૧૧	૧૯૦	૧૦૭
નવ નેનાં પાણી ચડે, પત્યર ન ભીંજે કોર	૮	૪૫	૩૬

	સંખ્યા	નંબર	પાત્રું
નવરો વ્રાહ્મણ નિત્ય કરે કે નિંદા કરે... ..	૧૨	૯૪	૬૦
નવાખતું નગારૂં ત્યાં ખુંજ્યાતું તગારૂં	૫	૬૮૩	૨૫૪
નસિખ કોઈનાં વેચી ખાધાં છે? એક નર ને સો હુત્ર	૬	૬૦૯	૨૨૮
નસિખમાં હરો તે થરો.	૧૪	૪૩૪	૧૮૨
*નસીખ વિના હવમ ચારી દેતું નથી તે વિષે. ...		૮	
*નહીં કરવાનાં હનર ખડાનાં તે વિષે.		૯૦	
નાહાનામાંથી મોટું થવાય	૪	૪૮૨	૧૯૬
નાહાને બરકે દિવાળી ને મ્હેટિ ભરકે હોળી. ...	૩	૨૫૯	૧૩૧
નાહાનો તો પણ રાહનો દણો	૧૪	૪૩૬	૧૮૩
નાક વાઢીને અપશુકન કરવા... ..	૩	૨૨૯	૧૨૨
નાચતું નહીં ત્યારે આંગણું વાંકું	૪	૯૦	૫૯
નાણું ચારીચાની છબમાં કે નવાખના ખનનામાં...	૩	૫૫૧	૨૧૪
નાતરે ભટું ને દહાડા ગાળવા તે છોકરાંની હાણી....	૪	૪૭૯	૧૯૫
નાદાનની દોસ્તી છવતું જોખમ.	૧૬	૮૫	૫૬
નામ રહે ગીતરે, કે ભીતરે... ..	૪	૫૩૧	૨૦૯
નામ લીધે પાપ ભય, કામ પડે છવ ભય.	૭	૨૨૫	૧૨૧
*નિર્ધન સ્થિતિ વિષે.... ..		૪૧	
*નીચને ખોલાવવાથી ગેરફાયદા વિષે		૨૫૨	
*નીચા કુળને કલંક નહીં		૨૩૯	
નેવનાં પાણી મોલિ ભય નહીં	૬	૪૮૪	૧૯૬
નેળનાં ગાડાં નેળમાં રહેતાં નથી	૩	૪૮૫	૧૯૬
નંદકળાથી દેવ નાસે... ..	૫	૬૬૭	૨૪૯
પગતળે બળે તે જીએ નહીં ને લંકા આલવવા ભય.	૧૦	૪૨	૩૪
*પગ મોળા પડી ગયા છે		૬૪૩	
*પડી ટવ તે ટળે નહીં તે વિષે		૧૪	
પૃથ્વી હપર આલતું, પગમાં જોડા વેહેર્યાં એટલે			
: પૃથ્વી આમરે મહડી લીધી ભણવી.... ..	૫	૬૯૦	૨૫૬
મભુ જે કરે છે તે સારાને માટે... ..	૬	૪૫૩	૧૮૮
મભુ પાધરા તો વેરી આંધળા	૧૪	૧૯૨	૧૦૯
પરણ્યા નહીં હોઈએ, પણ યાંતે તો ખેઠા હુશું... ..	૪	૬૩૨	૨૩૮
પરમેશ્વરને ઘેર સૌ સરખું છે.	૯	૭૧૨	૨૬૭
પરમેશ્વર સખરમાં રાજ છે	૮	૫૪૦	૨૧૧
પરમેશ્વરે દાંત આખ્યા છે તે આવણું આપશે ...	૭	૫૧૯	૨૦૬
પરાણે પ્રીત યાય નહીં	૧૨	૪૯૦	૧૯૮
પરાણી નાતરે જેવી	૬	૨૫૩	૧૨૯

	સંખ્યા	નંબર	પાતું
પહેલે કાળીએ મક્કિકા	૫	૪૦૬	૧૭૬
પહેલો સગો પડોશી	૩	૫૭૨	૨૧૯
પહોંચો મુકીને હાથ ચાઠવો	૪	૧૭૨	૧૦૦
પાધડી ભેંસ ચાવી ગઈ	૫	૪૬૨	૧૯૯
પાડાને દરદ ને પખાલીને ડામ	૧૩	૧૧૬	૭૪
પાણી પીને પૂછે ધર	૧૫	૧૬૦	૯૬
પાણી પેહેલાં મોનં ઉતારવાં... ..	૧૭	૧૯૯	૧૧૨
પાણી વલોવે માખણ ન નીકળે	૧૮	૬૪	૪૭
*પાદશાહતું પાણુ પરપુંઠે છુંઝે બોલાય		૪૯૯	
પાપનાં બડબડીયાં બોલ્યા વગર રહે નહીં	૯	૨૮૬	૧૩૮
પારકી નિંદા કરનાર છિદ્ર શોધે	૪	૫૦૨	૨૦૨
પારકી પુંજીએ તહેવાર ઉઠ જમીએ બે વાર	૨૫	૧૫૦	૯૧
પારકી ભૂલ તરત દેખાય	૮	૧૨૩	૭૮
પારકે રહોડે પાન ચાવવાં	૯	૫૪૮	૨૧૩
પ્રાણુ ને પ્રકૃતિ સાથે જવાનાં	૨૧	૧૪	૧૧
પાવો પાવાને પાપે જશે	૩	૬૭૧	૨૫૧
પાસો પડે તે દાવ, ને રાત્ર બોલે તે ન્યાય	૫	૩૦૩	૧૪૩
પીઠી ચોળે વર્ણુ (રંગ) ન પાલટે	૧૦	૧૪૭	૮૯
પીરની માનતા મુનવર વધારે	૪	૨૧૨	૧૧૬
પીળું એટલું સોતું નહીં	૫	૧૬૩	૯૮
પૂછતા નર પંડિત	૮	૪૯૮	૨૦૧
પુંઠ પાદશાની	૪	૪૯૯	૨૦૧
પુત્રનાં લક્ષણુ પારણામાંથી જણાય	૮	૧૦૫	૬૮
પેટ કરાવે વેઠ (પેટને માટે માણસને ઉદ્ધોગ કરવા કરજ પડે છે તે વિષે)	૧૦	૨૩૨	૧૨૩
*પેટ ચોળા શૂળ પેદા કર્યું		૫	
વેટથી સૌ હેઠ' પેટ દુનીઆમાં સીથી વહાલું છે.	૧૯	૨૩૦	૧૨૨
પેટનો બલ્યો ગામ બાળે	૪	૬૩૮	૨૪૧
પેટ પેટ અધરણી નહીં	૪	૩૬૬	૧૬૫
પેટમાં તે પેટીમાં ને હોઠ બહાર તે કોટ બહાર	૮	૯૫	૬૦
પ્રેમની પીડામાં વેઠું ચાલે નહીં	૮	૨૩૭	૧૨૫
પ્રેમ આંખમાં ઝળકે	૧૨	૨૩૫	૧૨૪
પૈસા ધીરીને માગે તે દુશ્મન... ..	૬	૨૧૭	૧૧૮
*પૈસાના મહિમા વિષે.		૪૦	
પૈસાનો ખપ, ઉપયોગ તથા તેનાં દુઃખ વિષે	૨૦	૫૦૩	૨૦૨

	સંખ્યા	નંબર	પાતું
*પૈસા માગવા નય ત્યારે માગનારને નવાબ આપે છે તે સંબંધી		૨૧૮	
પૈસો દુર્ગુણ શિખવે છે	૬	૫૦૫	૨૦૩
પૈસો પગ ફરીને નય છે	૪	૫૦૪	૨૦૩
પૈસો વધતો નય તેમ લોભ વધતો નય ...	૮	૩૮૦	૧૬૯
પોચું દેખી સહુ દખાવે	૧૫	૧૫૧	૯૨
*પોતાના રહાપણું માન સૌને તે વિષે ...		૧૨૫	
*પોતાની પાસે હોય તે બાબત વિચાર નહીં, ને દૂરની વાતો કરે તે વિષે		૪૨	
*પોતાની મતલબ સરતી હોય તો ખીલનું ગમે તેમ ચાઓ તે વિષે		૨૪	
*પોતાનું તે સાહું મનાય છે તે વિષે		૧૨૪	
પોતાનું રાખે ને પારકું તાકે	૬	૧૭૫	૧૦૨
પોતીઆં બગડી નય છે	૧૩	૨૭૪	૧૩૪
પોથીમાંનાં રીંગણાં	૧૧	૩૦	૨૧
*પંચ કહે તે પરમેશ્વર બોલ્યા... ..		૧૦૪	
પંચ મા બાપ છે, પણ મહારી ખીલી ખસે નહીં... ..	૭	૪૪૫	૧૮૬
પંડ રળે તે પેટ ભરાય, ધન રળે તે ઢગલો થાય.	૮	૪૮૬	૧૯૮
પંચો કહે છે પંડાણીને, સાંભળ મારી વાણી ...	૪	૪૯૬	૨૦૦
પંડાણીનો પરીઓ નાણે, દીકરાનું નામ દાહીદીઓ.	૩	૬૬૯	૨૫૧
પંથવર ભાગે હાડ, ખીજવર લડાવે લાડ ...	૩	૭૨૯	૨૭૬
ફેટે મેં પાળી, તુટેમૈં શિર, ખીચમે મેરા ચાંદ ભાઈ...	૪	૫૦૮	૨૦૪
ફાંસ કહાડતાં પેસે સાલ	૯	૪૬	૩૭
ફુટેલા ફુલેલામાં ધી ભરતું	૮	૨૪૮	૧૨૮
ફુલ નહીં ને ફુલની પાંખડી... ..	૩	૫૨૯	૨૦૮
ફુલેડના મેલ ફાગણ મહિને ઉતરે	૮	૬૧૯	૨૩૨
ફુધની ખારેકે ચાંપ કહાડે	૩	૫૦૯	૨૦૪
*બચકારે ચાવે ને ડચકારે નય		૧૨૧	
બરોબરીઆથી સ્નેહ કરવા વિષે	૩	૭૫૧	૨૮૫
*બહુ ચળકે તે તુરત ચોલાય તે વિષે		૧૪૩	
બહુ ડાહ્યો ત્રણ ઠેકાણે ખરડાય	૧૫	૧૪૦	૮૬
બહુ તાંતણ બળીઈ	૧૩	૫૫	૪૩
બહુ કુલે તે કરમાવા	૬	૧૯૧	૧૦૯
*બહુ લેખીસારથી માન ઘટે છે તે વિષે		૧૫૮	
બહુ હસવું તે રોવાને	૪	૫૧૪	૨૦૫

	સંખ્યા	નંબર	પાતું
ખેલત ગઈ થોડી રહી	૧૦	૭૧૩	૨૬૭
બળતામાં ઘી હોમવું	૬	૫૧૫	૨૦૫
બળતામાંથી નીકળ્યું તે લાભ... ..	૯	૧૯૮	૧૧૨
બળીઆના બે ભાગ	૭	૮૪	૫૬
બાન્દરી, બાવટા વાલ વિષે	૧૧	૭૩૫	૨૭૭
બાપડો ભવ છુટચો	૩	૬૨૩	૨૩૩
બાપ તેવા બેટા ને વડ તેવા ટેટા	૧૯	૧૦૩	૬૪
બારા ગાજિકા ચોધરી, તેરા ગાજિકા રાવ	૨	૭૩૭	૨૭૮
બ્રાહ્મણ લાડવા નેઈ અવાયા પરે	૩	૫૪૩	૨૧૨
બ્રાહ્મણ વાડે ક્ષતિઆ	૫	૧૦૯	૭૧
બાવો કે ભીખ માંગતો કરવો		૫૫૦	
બિલાડીને કંહે છીંકું તુટવું નથી	૭	૪	૪
બિલાડીને દૂધ ભળાવવું	૮	૯૮	૬૨
બે કોથળીની રમત કરવા વિષે... ..		૧૦૧	
બે ઘોડે ચઠાય નહીં	૧૪	૫૨	૪૧
બેઠાંની ડાળ કાપવી નહીં	૧૦	૨૨૮	૧૨૨
બે દરદીની બલા નાણે		૪૪	
બેની લડાઈમાં ત્રીનને લાભ	૭	૯૧	૫૯
બેસીએ નેઈ તો ઉઠાડે નહીં કોઈ	૨	૬૨	૪૬
બેહયાના બેલ, ને ગાંડાની ગાડી	૫	૭૧૧	૨૬૭
બોખડી બેચ ચુકી... ..		૧૯૦	
બોલીને અબોલ્યા નહીં કરનાર	૧૩	૧૩	૧૧
બોલે નહીં તે બોળી મારે	૧૦	૪૫૫	૧૮૮
બોલ્યે બંધ નહીં		૧૨	
બંધ પોહોળા ને શેરી સાંકડી... ..	૯	૭૪૪	૨૮૩
બંધવ હોય અબોલણા, તેએ પોતાની બાહિ	૧૫	૫૭૬	૨૧૯
બંને બાલુ સચવાય નહીં તે વિષે		૫૨	
બાંડા ગામમાં બે તેરસ	૫	૫૪૬	૨૧૨
બાંધી મુઠી લાખની ઉઘાડી વા ખાય... ..	૮	૬૭૦	૨૫૧
બણે તેની વિદ્યા	૮	૫૮૬	૨૨૨
બર્યા અરૂમાંથી દાણો ચાંપી નેવાય	૪	૧૯૪	૧૧૦
બર્યું ઠલવાય તે વિષે		૧૬૫	
બરતામાં ભરાય		૧૦	
બરમ ભારી ને ખીસા ખાલી... ..	૩૫	૩૩	૨૩
બલાંની દુનિયાં નથી	૫	૨૬૪	૧૪૧

	संख्या	नंभर	पानुं
*लक्षुं थयुं लांगी न्जन्थ		५३०	
भव आभो रज्या, त्यारे पारके लाकडे भल्या. ...	४	७०६	२६६
भवसता कुता करेउ नही, गान्या मेध वरसे नही.	८	७६	५२
भायुं गाउे धसाय.	८	११०	७१
साळ सुणा कंई शाकमां लेधुं?	८	४६७	२००
'आभाळनी जनमां, ने भावुं पीवुं कानमां' ...	११	२२६	१२१
साभोळ बारमां, तो वहु साळमां	३	७४१	२८२
भाव भाधा वगर कुळुं करे	३	८६	५८
भावतुं उतुं ने वैडे कुळुं	७	२१	१६
बिडी करीआवर ते करे के हीडे भाप घेर ...	५	७२८	२७५
बीभनां हाव्हां साके यडे नही	२	४१६	१७६
बीभ तेने लुभ शी?	२	४१८	१७८
बीभ भारे ने लघुतर, रूडवारमां सारां ...	४	५२१	२०७
बीभ लंडारे नभाय नही	५	४२०	१७६
*बीडो भारवा विषे....		२२०	
लुभी नोतरी ने काभमां लाळुं	७	२०५	११५
लुस सुक लेवी देवी... ..	६	५२४	२०७
लुंडामां लुंडी याक्री	६	२७८	१३६
लुंडो भावे नही, ने रडुं ताकडे आवे नही ...	४	५६१	२२३
लुंडो लुंडानो भाव लज्या वगर रडे नही ...	११	४६१	१६०
लूय्याने शुं लुधुं? (लूभविषे.)	१७	१४४	८८
मज्जणी सुस	१६	३६८	१७३
*मडा उपर विजणी पडे नही... ..		२२३	
मथुरानो पेंडो न्यारे	५	६२५	२३३
मनधी मनमें रडी, हो गर्थ आर	१६	१४२	८७
मन संगी तो कथरेटमां गंगा	१३	७६	५३
*मन भावतुं मणे ते संधंधी.... ..		२१	
*मनमां के वात रमती होय ते जोसाई न्याय ते विषे.		३१	
*मनमां आव्युं के तैयार लोधये		३०४	
मनमां आवे तेम जोखतुं नही. ने भावे तेठुं			
भावुं नही	४	२२४	१२१
मन विना मणतुं, ने हेत विना उणतुं नकातुं ...	१२	५६३	२२३
मन हीडोणे यज्युं छे	७	२८२	१३७
मृगाक्षरती माधवा.... ..	६	६६१	२५६
मरलु तरलुने शिभवे	३	४१६	१७८

	સંખ્યા	નંબર	પાતું
*મરણુ વિષે...		૩૯	
“મરણુ આગમે” (જોખમ વહોરે) તે આહે તે કરે.	૪	૨૬૪	૧૩૨
મરતો નથી ને માંચો મુકતો નથી	૬	૩૫૧	૧૬૦
મરદની ગરદમાં રહેવું, પણ નામરદના સરદાર થઈને રહેવું નહીં...	૧૦	૩૬૯	૧૬૬
મરીને માળવો લેવાય નહીં	૧૦	૩૨૧	૧૫૧
મરી, મીઠું ને રાઈ તેના ધગ્યા પિત્રાઈ	૫	૬૫૦	૨૪૪
મરે તો મીચ્યાનું ને જય તો ખાચીરનું	૧૭	૬૨૮	૨૩૬
મહારા હગન મગન સોનાના	૧૫	૧૨૪	૭૮
મહોં જોઈને ટીકું કરવું	૧૯	૨૩૬	૧૨૫
મહોટાની જીભમાં કામ થાય...	૪	૪૬૩	૧૯૦
મહોટાનો મંદવાહ ને ગરીબનું છીનાળું તુરત છડું થાય.	૩	૫૭૯	૨૨૧
મહોટા ખાપના દીકરા, ઘરમાં ન મળે ઠીકરાં	૪	૫૧૧	૨૦૫
*મહોડે મહુડાવ્યું છોકરું, મહોમાં મુતરે		૧૮૫	
મોઢે “ના” “ના,” ને ચેટમાં હાશ હાશ	૮	૫૧૬	૨૦૬
*મહોડે મીઠું જોલી મનમાં ક્યટ રાખે તેવા વિષે...		૧૧૫	
*મહોમાં કોળીઓ ને માથે ડુંબા		૧૭૯	
મહોમાં ચાવ્યો કોળીઓ પાછો જય	૮	૩૨૫	૧૫૨
મોઢું વાઘનું ને વાંસો ગધેડાનો	૬	૫૨૬	૨૦૮
મળ્યા લારે મીર, ન મળ્યા લારે કૂકીર	૭	૫૩૫	૨૧૦
માંખ મારે તે માણસ મારે....	૩	૧૭૦	૧૦૦
માગ્યાં તો મુકતાકળ મળે પણ લીખને માથે ભઠ.	૮	૫૨૭	૨૦૮
માગ્યા વગર મા પણ ન પીરસે	૪	૪૭	૩૭
માગે સો લાગે, ને લાગે સો આગે....	૮	૪૭૨	૧૯૨
માજલાંને જળ સાથે પ્રીતિ, જળને કાંઈ નહીં...	૫	૮૬	૫૭
માઠા ખખર વિજળી વેગે જય	૪	૩૬	૨૮
માણસ તો ખધાં સારાં, કોઈ કોઈને ને કોઈ કોઈને.	૪	૭૧૯	૨૭૨
માણસની પરીક્ષા પંથે કે પાડોસે	૪	૩૧૬	૧૪૯
માણસનું માન ધંધામાં છે	૫	૫૧૮	૨૦૬
*માણસ ક્રીકર કે દુઃખથી મુકાઈ ગયું હોય તે સંબંધમાં		૨૦૯	
માણસ માણસમાં આંતરો, એક જવેર તો ખીલે કાંકરો.	૧૦	૬૧૮	૨૩૧
માથાના વાળ પગે લુલા, પણ એક ટળી બે ન થયા.	૭	૬૦૬	૨૨૭
માથું સોંપ્યા પછી તાક કાનની અધીર શી ?	૩	૬૦૭	૨૨૮
માથું આપે તે મિત્ર	૮	૮૭	૫૭
માથે ગહુ દુઃખ પડે છે ત્યારે વપરાતાં વાક્યો	૭	૭૩૦	૨૭૬

	સંખ્યા	નંબર	પાત્રું
માધુડો મુવો ને ગોઠડી પરવારી	૭	૫૪૭	૨૧૨
મા પૂછે આવતો, બાયડી પૂછે લાવતો	૫	૭૩૨	૨૭૬
માફ કર્યામાં મન	૫	૬૬૪	૨૫૭
મા મૂળો ને બાપ ગાજર, તેના દીકરા સમશેર બહાદુર	૧૦	૬૦૧	૨૨૬
મા મુઈ એટલે બાપ વેચ્યો	૧૧	૬૪૦	૨૪૨
માયા યુદ્ધી કે નંભળ તુડી	૬	૫૩૦	૨૦૬
માયાને ભય કયાને નહીં... ..	૮	૪૭૫	૧૬૪
*મારથી સીધી વાત થાય છે તે વિષે		૬૩	
માર તોય ખુદા સમ્યા હે	૮	૩૦૭	૧૪૫
મારવો તો મીર મારવો	૭	૫૭૩	૨૧૯
મારવો હંદર ને ખોદવો ડુંગર	૪	૩૨૩	૧૫૨
*મારે તેની તલવાર		૫૮૬	
મારો લાલો લાલ વગર લોટ નહીં	૧૧	૪૮૬	૧૬૭
માળી રૂઠ્યો કુલ લેશે	૩	૪૫૨	૧૮૮
*મીઠું બોલવા વિષે		૨૯	
*મીઠ્યાં ખોડા ને બીબી ઝમકુ બોખી		૩૫૪	
મીઠ્યાં મહાદેવને બને નહીં	૮	૨૪૯	૧૨૮
મુકીએ ખસતું તો આવે હસતું	૧૧	૨૮૮	૧૩૯
મુખમે રામ બગલમે છુરી, ભગત થયા પશુ દાનત છુરી	૨૯	૧૧૫	૭૩
મુકતકા ચંદન ધસબે લાલીઆ	૧૦	૨૦	૧૬
*મુકતનો માલ ખાવા વિષે		૨૦	
મુંબઈ માસ્તર, હાથમાં છતર, ને ખીસામાં પત્થર... ..	૨	૭૨૭	૨૭૫
મુઝ્યા પછનાડે માલ, ગોલણ મર ગાડાં ભરે	૬	૨૧૬	૧૧૮
મુઝ્યા પછી સૌ વખણાય	૧૦	૧૩૦	૮૧
મૂર્ખનાં લક્ષણ	૧૦	૩૪૬	૧૫૯
મૂર્ખને કેઈ પેરે સમજતું, એને નિશ્ચે નરકમાં જતું.	૧૪	૯૩	૫૯
*મૂર્ખને શિખામણ વિષે		૯૩	
મેહને મેહમાન કેટલા દહાડા?	૬	૧૫૭	૯૫
મેહેતાજ ગયા, એટલે નિશાળીઆને મન	૪	૬૧૨	૨૨૯
મેહેતાજ મારે નહીં ને ભણાવે નહીં... ..	૧૦	૨૦૨	૧૧૩
મોઠાને દુઃખ છે, મોઠાનું દુઃખ મોઠું	૭	૧૧૩	૭૨
*મોઠા આગળ નાનું શા લેખામાં તે વિષે		૬૯	
મોરનાં ઇડાને થીતરતું પડે નહીં	૫	૧૫૨	૯૩

	સંખ્યા	નંબર	પાનું
મોવાળાનો શેરડો ન જાણે ને માફ નામ પગી ...	૬	૧૬૧	૯૭
માંડ અસવાર ને મોડો ચડે. માંડ કમાઉ ને મોડો ઉઠે.	૮	૧૦૭	૬૯
માંસ ખાઇને હાડકાં કોટિ ન અંધાય	૫	૪૭૦	૧૯૨
યથા રાજ તથા મજા	૩	૫૩૭	૨૧૦
રહી રહીને જાગે, ત્યારે ખોલે ખીચડ માગે ...	૬	૬૨૭	૨૩૬
રાજ કખજ તો મુલક ઠેઠે	૯	૧૩૯	૮૫
રાજ દાને ને મજા સ્તાને	૫	૫૨૮	૨૦૮
રાજ મિત્ર કાને સાંભળ્યો કે નજરે જોયો નથી	૧૨	૫૩૮	૨૧૦
રાજ રાજ ને મજા સુખ	૭	૬૩૩	૨૩૮
*રાણાજીનાં અખારાં		૧૮	
રાત ચોરી ને વેષ ઝાઝા	૫	૫૩૯	૨૧૧
*રાત દિવસના અલ્યાસથી મૂર્ખ પણ શિખે છે તે વિષે.		૧૩૫	
રાત અંધારી ને તલકાળા, લેવાણીઆ ત્હારા ને ત્હારા.	૮	૨૨૨	૧૨૦
રાવણને લંકાં ને બ્રાહ્મણને વાહડી	૩	૬૮૧	૨૫૪
રાઈના પાડ રાતે ગયા	૫	૪૫૭	૧૮૯
રેતીમાં નાવ અલાવડું	૧૦	૨૧૧	૧૧૬
રોગ ને રાત્રુ જગતા છેદવા	૫	૭૪	૫૧
રોગ આવે ઘોડાં વેગે ને જય કીરી વેગે ...	૨	૪૩૨	૧૮૧
રોગી વૈદ્ય શા કામનો?	૩	૨૦૧	૧૧૩
રોટી ત્યાં ચોટી નહીં; ચોટી ત્યાં રોટી નહીં ...	૫	૩૩૮	૧૫૬
*રોતો જય તે મુવાની ખખર લાવે		૧૦૫	
રોચ્છથી કાંઈ દહાડો વળે છે?	૫	૨૨૧	૧૨૦
રોઈ ઘર રાખે તેવો છે	૮	૭૪૨	૨૮૨
*રંગનાં કુંડાં ન હોય ચટકાં હોય		૧૭૮	
રંગભોગની મા મુઈ મને સોડમાંથી કહાડ ...	૭	૬૭૩	૨૫૨
રંડીકા છ હંડીમોં	૬	૫૯	૪૪
રાંકને મળ્યો રૂવો, તે વાવ ખોદાવું કે કુવો? ...	૧૨	૧૮૩	૧૦૫
રાંકમાંથી રાજ કરવો	૭	૩૦૯	૧૪૭
રાંડ રહારો રાટલો ને ઘડતાં ભાંગ્યો	૧૦	૪૪૪	૧૮૬
*રાંડી રાંડના શાપ લાગતા નથી		૪	
રાંડી રાંડને પગે પડી, તો કહે હું તેવી છું થજો ...	૨	૬૭૪	૨૫૨
લક્ષ્મીને લક્ષુ ખાયગા વો પસ્તાયગા, નહીં ખાયગા			
વોખી પસ્તાયગા... ..	૯	૩૩૨	૧૫૫
લપસી પચ્યા, તો કહે દેવને નમસ્કાર કર્યા ...	૯	૫૫૭	૨૧૫
લક્ષ્મી દાને રોલે છે	૪	૫૫૬	૨૧૬

	સંખ્યા	નંબર	પાલું
લક્ષ્મી વિનાનો લપોડ	૧૮	૪૧	૩૨
લાકડાની તલવારે ખાલું	૧૦	૧૯૬	૧૧૦
લાકડાંની પોલની ને માણસના પેટની ખળર પડે નહીં	૬	૭૧૬	૨૬૮
લાખની માણુ	૬	૫૬૩	૨૧૬
લાડી પાડી નિવડે વખાણુ	૮	૧૮૪	૧૦૫
લાપસી છલે પીરસવી, ત્યારે મોળી શી પીરસવી ...	૪	૫૫૩	૨૧૪
લીઘાં લાડ ને ખાઘાં ખાસડાં ફરી ફરીને આવે નહીં	૯	૨૭	૧૯
લુટાણા તે રસ્તે જવું નહીં	૬	૨૬૫	૧૩૨
લેનેકુ લક્કડ, દેનેકુ પત્થર	૬	૬૧૦	૨૨૮
લે લાલા ને દે હરદાસ	૪	૫૪૫	૨૧૨
લોકવાણી તે દેવવાણી	૫	૧૦૪	૬૮
લોભ વિષે છે સઘળા દોષ, સુખનું મૂળ તે તો સંતોષ	૫	૫૮૫	૨૨૨
લોભી ગુર ચેલા લાલચુ, દોનું ખેલે દાવ ...	૫	૫૫૪	૨૧૪
લોભે લક્ષણ સઘળાં શળ, લોભ પાપ સઘળાનું મૂળ	૧૨	૧૧૪	૭૨
*વખત ગયા પછી કામ કરે તે નકામું		૬૨૦	
વગડામાં રૂદન	૫	૬૮૬	૨૫૫
*વગર વૈસે ડોળ કરવો તે વિષે		૩૩	
વડાને વિકાર નહીં	૬	૭૭	૫૨
વપરાતી કુંચી હમેશાં જીભી રહે	૬	૫૯૫	૨૨૪
વ્યાજને ઘોડાં ન પહોંચે	૮	૫૬૪	૨૧૬
વરણાગીમાં વાળ	૬	૭૨૬	૨૭૫
વરને પરણ્યાનો લાભ, તો જાનૈયાને જમ્યાનો લાભ.	૪	૬૩૧	૨૩૮
વર વરો કન્યા વરો, ગોરનું તરભાણું ભરો ...	૧૦	૨૪	૧૮
વર્ષહોણામાં સુતરવું	૬	૭૦૩	૨૫૯
વહાર તેની ધાડ	૧૧	૪૦૨	૧૭૫
વહેલો તે પહેલો, ભુલે તે થેલો	૮	૪૮૮	૧૯૮
વાછી વરતમાં હુલી	૨	૩૦૫	૧૪૪
વાજનું જાનનું માંડવે આવશે	૭	૪૯૧	૧૯૯
વાટચું ઝોસડ ને મુંઝો જોગી તેની જાતભાત કોઈ જાણે નહીં	૯	૭૧૭	૨૭૨
વાટે જાતાં વઢવાડ વહેરે તેવા છે	૧૦	૭૩૩	૨૭૬
વાડ વિના વેલો ચડે નહીં	૨૫	૬૧૭	૨૩૦
વાતમાં મારે, તોલમાં મારે, મૂલ્યમાં મારે વાણીઓ.	૩	૭૧૪	૨૬૮
વાતે પાડા ગાભણા કરવા	૭	૨૯૭	૧૪૨
*વાદ નહીં કરવા વિષે		૩૪૨	

શેઠની^૧ શિખામણુ ઝાંપા સુધી.

પૂછીએ સૌને પણ કરીએ પોતાને કાવતું.

૧ એક શાહુકારે પોતાના મુનીમને દિલ્હી ઝવેરાત તથા જરીનો માલ વિગેરે લેવા મોકલ્યો. મુહૂર્તને દિવસે મુનીમ તૈયાર થયા. શેઠ વળાવવા સાડ ચાલ્યા. મુનીમનો હાથ ઝાલી ચાલતાં રસ્તામાં શેઠ મુનીમને કહેવા લાગ્યા કે, હીરા લેવા તે એળ વગરના લેવા, પાનાં, માણેક રંગદાર, માંહે રેસા વગરનાં લેવાં, રાની, લસણીઆં આવાં લેવાં, જરીનો માલ આવો લેવો, જે માલ લેવો જેવો લાગે તે લેવાની ગરજ બતાવ્યા વગર લેવો, રંગ પોત આવાં લેવાં, તોલતાલ કરવામાં જરા ખબરદારી રાખવી. એમ ભલામણુ દેતાંદેતા શેઠ નદી સુધી ગયા. મુનીમ ગાડીમાં બેઠા ત્યારે શેઠે છેવટે કહ્યું, મારી શિખામણુ ધ્યાનમાં રાખજો; ત્યારે મુનીમે જવાબ આપ્યો કે, “શેઠની શિખામણુ ઝાંપા સુધી.”

મુનીમનું આ વાક્ય સાંભળીને શેઠને ઘણા ગુસ્સો ચઝ્યો, અને એ ગુસ્સાને લીધે મુનીમનું રાહતું કેમ થાય તેવો ઉપાય કરવાનો વિચાર શેઠને થયો. તેથી અમદાવાદ કે મુંબઈ જેવા શહેરમાં ધાંચબની દુકાનો તથા વાળ કાતરવાની દુકાનો હોય છે ત્યાંથી જેટલા બની શકે તેટલા વાળ એકઠા કરાવતાં શેર દહોડ શેર વાળ ભેગા કર્યા; તેની એક ખીંદરી કરી, તે ઉપર લખાનો કિનખાપ વીંટચો, ચારે તરફ જરીની ઝાલર તથા કુમતાં મુકીને ખીંદરી જેટલી બપકાદાર બની શકે તેટલી બનાવી, મુદામ સ્વાર સાથે મુનીમને રસ્તામાં મળે તેવી રીતે મોકલી, ને સાથે ચીઠ્ઠી લખી કે, આપણા આડતીઆની સાથે જઈ જહાંપનાહ બાદશાહ સલામતને આ ખીંદરી ભેટ આપવી.

મજલ દર મજલ ચાલતાં મુનીમ દિલ્હી પહોંચ્યા, આડતીઆને ત્યાં ઉતર્યા. ત્રીજે દિવસે મુનીમે આડતીઆને કહ્યું કે, એક ખીંદરી શેઠે બાદશાહને ભેટ કરવાને આપી છે, માટે તમે તે બાબત ગોઠવણુ કરો. આડતીઆ દિવાનને મળ્યો ને ખીજે દહોડે બપોરે ભેટ લઈને આવવાનું કરતાં ભેટની ખીંદરી રૂપાના મુંદર ખુમચામાં મુકીને ઉપર ભરગચ્છીને કસબી રૂમાલ ઠાંધી દરબારમાં મુનીમ તથા આડતીઆ ગયા.

બાદશાહની હજુરમાં તેઓને બોલાવ્યા. મુનીમ નેહાલવર(ઘોળ) દરા રૂપીઆ કરી ભેટનો થાળ હજુરના પગ આગળ મુકી કચેરીમાં બેઠા. બાદશાહે મુનીમને શેઠની ખેરખુશી પૂછી, ખીજ વાતો કરી, મુનીમને તથા આડતીઆને રત્ન આપી.

બાદ બાદશાહે ઇચ્છા કરી કે, જુઓ તો ખરા ખીંદરીમાં શું છે? ખીંદરી ઉખેળી તો આપો ખુમચો વાળથી ભરાઈ રહ્યો. આથી બાદશાહને ગુસ્સો ચઝ્યો, એટલે આખી કચેરીને પણ ગુસ્સો ચઝ્યો. બાદશાહે એકદમ હુકમ કર્યો કે, આ લઈ આવનાર મુનીમને ગરદન મારો. હુકમની સાથે ફિરસ્તા છૂટયા.

દિલ્હીનો આડતીઆ ને મુનીમ ચાલ્યા જતા હતા ત્યાં મુનીમને પકડીને ખાંચ્યા; ત્યારે તેણે પોતાના ગુનાહનો પ્રકાર પૂછ્યો. બધાએ બોલી ઉઠ્યા કે, બાદશાહની મસ્કરી કરીને મોવાળાની ભેટ કરી માટે તને ગરદન મારવો છે.

આ વાત સાંભળી મુનીમ શાન્તિથી બોલ્યો, ‘એ વાળ મારા મને પાછા આપો. તે હું મારી છાતી પર ખાંધીશ ને મરીશ, ને મારું મુરડું બાળતી વખતે પણ છાતી પર લેઈ બળીશ, અને તેમાંથી મારા શેઠ ન જાણે તેવી રીતે અર્ધા વાળ મારા ટીકરાને મોકલીશ. પછી મને મરવામાં જરા પણ ઉરકત નથી, માટે મારા વાળ મને પાછા આપો.’

You must use your own judgment for guidance of yourself.

Too much consulting confounds.

Borrowed garments never fit well.

Hear all, but follow thy own counsels.

Give every one thy ear, but few thy voice.

એમ કહી રોવાકુટવા લાગ્યો અને પછાડો ખાવા માંડી. આ વાત બાદશાહ ઉત્તર બહેર થતાં બાદશાહે વિચાર કર્યો કે, મારા જેવા બાદશાહને વાળની ભેટ કોઈ કરે નહિ, માટે એમાં કોઈ ભેદ હશે. આમ વિચારીને મુનીમને પોતાની ઉત્તરમાં બોલાવ્યા.

મુનીમે આવીને કુર્નિશ બનવી. બાદશાહે ખૂબ ધમકીની સાથે મરકરી કર્યાનો કપકો દીધો. મુનીમે કહ્યું, 'મારા વાળ પાછા આપો. હું તેનો ઉપયોગ કરીશ અને પછી મને ખુશીથી ગરદન મારો.' બાદશાહે મુનીમને વાળ પાછા મેળવવાને બહુ ઉત્કંઠિત બોધ પૂછ્યું કે, એ વાળમાં શું છે?

મુનીમે શાન્ત મિનનથી ઉત્તર આપ્યો કે, ઉત્તર, બાદશાહ સલામતને ત્યાં કોઈ નતની કમી નથી. હીરા, માણિક, પાનાં, સોનામ્હોર, રૂપામ્હોરથી નમદારખાનાં, તોશાખાનાં ને ખનના ભર્યા છે, એટલે મારા શેઠ એવી હલકી ચીજ મોકલવાનું મુનાસખ ધાર્યું નહિ, પણ મારા શેઠ રેવતાચળ(ગિરિનાર)ની નત્રાએ ગયા હતા ત્યાં મોટા મોટા જોગીઓ મળ્યા. તેમણે શેઠ ઉપર નવાબેશ કરી તેઓના ગુરૂઓની જઠાના વાળ આપ્યા. શેઠના ઘરમાં તે વાળ આવ્યા પછી લક્ષ્મીની લીલાલહેર થઇ; તેમાંથી થોડાક આપને ભેટ સાડ આપ્યા તે મેં આપને ભેટ કર્યા. આ વાળ આપના ખનનામાં, નમદારખાનામાં રાખવાથી આપનો ખનનો અપૂટ રહેશે એમ જાણી ભેટ કરી છે, ને માંહેથી એક વાળ પણ કોઇને કહાડવા દેવાના મને સમ ખવરાવ્યા છે જેથી બેંગી અકબંધ આપને ભેટ કરી છે.

બાદશાહ તથા કચેરીની નજરમાં આ વાત ખરી લાગી, કેમકે વાળની ભેટ કોઈ કરે નહિ, તેથી બધા વાળ સંભાળથી સોનાની દાખડીઓમાં ભરી ખનના વિગેરેમાં રાખવા હુકમ ફરમાવ્યો, ને તે સાથે અમદાવાદના શેઠ સાડ ગમે તેટલો માલ લે તેની જકાત માફ કરી, ને પાછો જય ત્યારે સલામે આવવા મુનીમને હુકમ કર્યો.

મુનીમે માલ દશેક લાખનો ખરીદ કીધો ને જવાની તૈયારી થઈ ત્યારે બાદશાહની સલામે ગયા. તે વખતે બાદશાહે પરવાનો કરી આપ્યો કે, આ માલ ઉપર કોઈ ઠેકાણે કોઈ પ્રકારની જકાત લેવી નહિ. શેઠ, શેઠાણી ને છાકરાંને માટે વીશેક ઉત્તરનો શિરપાવ આપ્યો, ને મુનીમને ઉત્તર રૂપીઆ આપ્યા, ને સાથે અમદાવાદ સુધી વીસ ઘોડાની પાયગા રસ્તામાં માલની સલામતી સાડ આપી.

મુનીમ માલ લેઈ અમદાવાદ આવ્યા. અમદાવાદ એક ગાઉ રહ્યું એટલે શેઠને ખબર આપ્યા કે, હું આવું છું. શેઠ સામા ગયા. મુનીમ ઘેર આવ્યા, માલ લાવ્યા, શિરપાવ શેઠને આપ્યો, અને માલની જકાત માફ થવાથી પચાસ ઉત્તરનો લાભ થયો તે જણાવ્યું. બાદશાહી સવારેને વિદાયગીરીનો પોષાક આપી શેઠે તેમને પાછા રવાના કર્યા, ને મુનીમને ધન્યવાદ આપીને કહ્યું, "શેઠની શિખામણુ ઝાંપા સુધી," એ તમારા જેવો મુનીમ કહે તે ખરું છે. પોતાની અક્કલ જ ખપમાં આવે છે.'

૩. અક્કલ કોઈના આપની છે ? ૮

અક્કલ કોઈના આપની છે ?

અક્કલનો ઓથમીર, મંગાવી ભાણ ને લેઈ આવ્યો કાથમીર.^૧

અક્કલ વેચાતી મળે તો કોઈ ધનવાન મૂર્ખ રહે નહિ.

માગી અક્કલ ને દીધી શિખામણુ કામ આવે નહિ.

અક્કલ વગર બંધુ ખાવાં. અક્કલસેં અટલા પીછાનીએ.

દીધી મત ને માગી તોણુ^૨ કેટલા દિવસ ચાલે.

અક્કલનો આરદાન.^૩

It is folly to think of being wise alone.

None by wealth can purchase intellect.

૪. બિલાડીને કહે છે છીંકું તુટતું નથી. રાંડીરાંડના શાપ લાગતા નથી. ૭

બિલાડીને કહે છે છીંકું તુટતું નથી. રાંડીરાંડના શાપ લાગતા નથી.

કણીઆના નિસાસાથી વરસાદ અટકતો નથી.

ચમારના શાપથી ઢોર મરતાં નથી. કાગને કહે ડોળાં મરતાં નથી.

સતી શાપ દે નહીં, અને શંખણીના શાપ લાગે નહીં.

સતી શાપ દે નહિ, અને દે તો કૃત્યા વિના રહે નહિ.

Cattle do not die from crow's cursing.

૫. હાથે કરીને હોળી રમ્યા. પેટ ચોળી શૂળ પેદા કર્યું. ૧૯

(બણી જોઈને ભૂલ કરવા વિષે.)

હાથે કરીને હોળી રમ્યાં. હાથનાં કર્યાં હૈયે વાગ્યાં.

પેટ ચોળી શૂળ પેદા કર્યું. દીંચણુ મારીને આંખ ફેડવી.

૧ કેટલાકો, 'મંગાવ્યાં મર્યાં ને લેઈ આવ્યો કાથમીર' એમ પણ કહે છે.

૨ ભરવાડો છાશને તોણુ કહે છે. મતલાખ એ છે કે અક્કલ પોતાની સ્વાભાવિક નોંધએ. માંગી આણેલી છાશ એકબે દિવસ ચાલે તેમ ભાડૂતી અક્કલે લાંબે ન જવાય.

૩ આરદાન એટલે કોથળો કે પેટી કે રુખ્ણ જેમાં માલ ભર્યો હોય તે ઠલવી લે ને ઠાલા કોથળા, પેટી વગેરે જે રહે તેને માલનું આરદાન કહેવામાં આવે છે. અક્કલ ઠલવાઈ ગયેલું પાત્ર તે અક્કલનું આરદાન.

૪ એક બ્રાહ્મણે બળદના શીંગડામાં માથું ઘાટ્યું !

એક બ્રાહ્મણુ નામે પોપા જતની નિત્ય નદી કાંઠે જાય, ત્યાં નાહીને પછી નદીના કાંઠા પર બેસી સંધ્યાવંદન કરી ગાયત્રીની માળા ફેરવે. તે વખતે સામા કિનારા ઉપર એક આખલો રોજ આવી નદીમાં પાણી પીને વાગેળવા બેસે. તેનાં શીંગડાં બહુ સુંદર રીતે વળેલાં તેથી શંકરના નંદી જેવા તે રૂપાળો લાગે. મહારાજ આ કાંઠે માળા ફેરવે ને

દીવો લેઈ કુવામાં પડવું. ઉઠ પાહાણા પગ ઉપર પડ.
 દેખતે ડાળે છેતરાવું. આવ બલા, પકડ ગલા.
 વાડમાં હાથ ધાલીએ તો કાંટા વાગેજ.
 દેખતી આંખે આંધળા થઈ કુવામાં પડવું, ને નસીબનો વાંક કહાડવો.
 દેખતે ડાળે આંખમાં આંગળી ધાલવા દેવી.
 પોતાના પગ ઉપર કુવાડો મારવો. હાથે કરી પેટમાં પાળી મારવી.
 કાણે કહ્યું હતું કે ખેટા આવળીએ ચડને ?^૧
 બળતામાં હાથ ધાલવો. કંથેરમાં હાથ ધાલી વિમાસવું.
 કાજીજી લેંસ નહીં લાયા, બડી બલા લાયા. ઉછળી પગ ભાંગવો નહીં.
 આવ બલા, પકડ ગલા, ઇસ બલાસે ભાગનારે ભલા
 He that risks danger, dies therein unpitied.
 He runs against a point of spear.
 He that cuts himself wilfully, deserves no balsam.
 Look before you leap.

આખલો સામે ખેસી વાગાળે, તેથી જનનીને મનમાં વિચાર આવ્યા કરે કે આ આખલાનાં શીંગડામાં માથું નાખ્યું હોય તો ધરાધર આવી રહે. ચોમાસું વીતી ગયું. આખલો સીમનાં ખેતરનો માલ ચરી પુષ્ટ થયો હતો, તે સામે કાંઠે આવીને રોજ પ્રમાણે એક દિવસ એકો. જનની પણ નાહીને માળા ફેરવવા બેઠેલા, તેના મનમાં આવ્યું કે ધાર મહિનાથી વિચાર કરે છું, માટે આવ નાખું નાખું. હાથમાં ગૌમુખી સહિત જનની ઉઠ્યા, આખલા પાસે ગયા. આખલાની પાસે માણસ જાય તો તે કાંઈ હાલે કે ભડકે નહિ, તેથી જનનીએ મ્હો આગળ જઈ શીંગડામાં માથું નાખ્યું ત્યારે આખલો ઉભો થયો ને માણસનું માથું શીંગડામાં ભરાયું જણી ભડકીને નાહો. જનનીને જાણ્યાનીચા ખૂબ કર્યા, તેના પગહાથ, છાતી છોલાયાં, તેટલામાં માણસોએ એકકાં થઈ સાંઠને પકડ્યો, ને જનનીને છોડાવી ખાટલામાં ધાલી ઘેર મુકી આવ્યા.

પોપા જનનીને વાગ્યું જણી સગાંવહાલાં જોવા આવ્યાં; તે બધાં ઠપકો દેવા લાગ્યાં કે, સાંઠનાં શીંગડામાં માથું નાખતાં વિચાર તો કરવો હતો? ત્યારે જનની બોલ્યા કે, “મને તમે સૌ ખેવકુક ધારો છો, પણ ધાર મહિના સુધી વિચાર કરીને જ એ કામ મેં કર્યું હતું.” એમ મૂર્ખ માણસોને પોતાની ભૂલ જણાતી નથી.

૧ આવળીએ ચડ્યા ને કાંટા વાગ્યા એટલે છોકરે, બાપા, બાપા, કહી ખૂમ પારી ત્યારે બાપે ઉપલી કહેવત કહી.

૨ નાસવું.

૬. ધરનાં ઉઠ્યાં વનમાં ગયાં વનમાં ઉઠી લાલ્ય. ઊલમાંથી
નીકળી ચૂલમાં પડ્યા. ૧૨

(એક દુઃખમાંથી છુટવા જતાં ખીજું દુઃખ આવે છે તે વિષે.)

ધરનાં ઉઠ્યાં વનમાં ગયાં, વનમાં લાગી લાલ્ય.

ઊલમાંથી નીકળી ચૂલમાં પડ્યાં. અલા ગઈ ને બલા આવી.

ધરમાં ખાધો રાંડે, ને બહાર ખાધો ભૂતે.

કફનકાડુ ગયો ને મેખમારૂ આવ્યો. ભૂત મરે ત્યાં પલીત જાગે.

સુખને માટે સાસરે ગઈ ત્યાં દુઃખનાં ઉગ્યાં ઝાંડ.

સાત (અથવા નવ) સાંધે ત્યાં તેર તૂટે.

કાળી કુતરીને કાને કીડા, એક ગઈ ને ખીજી પીડા.

અવાડામાંથી નીકળી ફૂવામાં પડવું.

શયતાનસે કીતનાહી દુર લાગે,

મગર કમબખ્ત આગેકા આગે.

દોહરો—ધરનાં ઉઠ્યાં વન ગયાં, વનમાં ઊઠી લલાય;

ઊલેથી ચુલે પડ્યાં, કર્મ પ્રમાણે થાય. ૫

Out of the frying pan into the fire

From bad to worse.

The thrush avoiding a trap, fell into birdlime.

૭. ઉઘોગ સારાં નસીબનું મૂળ છે. ધંધો કરે તો ધાન્ય મળે. ૧૬

(ઉઘોગ કરવા વિષે.)

ઉઘોગ સારાં નસીબનું મૂળ છે. ધંધો કર્યે ધાન્ય મળે.

હલાવ્યા વગર ધાન પણ દાઝે. હાથપગ હલાવીએ ત્યારે રાટલો મળે.

ફરે તે ચરે, ને બાંધ્યું ભૂખે મરે. ચાકરી કરતાં લાખરી મળે.

હાથ હલાવ્યા વગર કાળીઓ પણ મ્હોંમાં પેસે નહીં.

ચાકરી કરતાં લાખરી પામે રૂડી પેર. કરે સેવર તો મળે મીઠા મેવા.

જ્યારે વળે પરસેવો ત્યારે મળે મેવો. ઉઘમથી દારિદ્ર્ય ઘટે.

પ્રયત્ને પ્રભુ સહાય. પુરૂષ પ્રયત્ન, ઈશ્વર કૃપા.

ઉઘોગ આગળ બધી ચીજ આસાન છે. દ્વિમતે મરદાનો મદદે ખુદા.

સુધરી નામનું એક પક્ષી થાય છે તે તરણ્યાં ચીરી તેની સળીઓ બનાવી

ઝાડ ઉપર તેના માળા બાંધે છે, તે લટકતા રહે છે, તેમાં જુદા જુદા ખંડ
કરે છે. તે વિષે કવિએ કહ્યું છે કે,

ટાહુરા—તરણે તરણે સુધરી, આદરનેજ ધરાં;
 દર ચાલે આજસ કરે, મોટી ખોડ^૧ નરાં. ૬
 વિદ્યા ધન ઉઘમ બિના, કહેણ પાવે દાન;
 બિના કુલાયે ના કુલે, ન્યોં પંખે દા પૌન. ૭

No gain without pain.

Industry is the mother of good luck.

Help yourself, God will help you.

Heaven helps those, who help themselves.

The hand of the diligent maketh rich, but the hand of the sluggard hath nothing.

૮. કર્મ વગર ખેડ કરે તો દુકાળ પડે કાં બળદ મરે. ૨૪

(નસીબ વિના ઉઘમ ચારી દેતું નથી તે વિષે.)

કર્મ વિના ખેડ કરે, તો દુકાળ પડે કાં બળદ મરે.

કર્મે કાળો પાહાણુ ભુકરવો^૨ ભાગે નહીં.

નસીબ બે ડગલાં આગળનું આગળ.

હું જાઉં રેલમાં, તો નસીબ જાય તારમાં.

નસીબના બળીઆ, રાંધી ખીચડી ને થઈ ગયા ઢળીઆ.

કરવા ગયા કંસાર, ને થઈ ગઈ ચુલી.

કર્મ કહે છે દ્રાહીમાં પેસ, ને મન કહે છે માળીએ ચ્હડું.

આશાના કર્મમાં આડું, ને ન્યાં જાય ત્યાં ખાતરનું ગાડું.

કર્મમાં લખ્યું દીવેલ તે વી ક્યાંથી ખાઉં ?

કર્મમાં લખ્યાં દ્રાહાં, તો દાનાં જોવાં એકાં ?

કર્મ કહણુ ને કાયા સુંવાળી.

દ્રાહીઆ જેટલું કપાળ ને વચ્ચે ભમરો.

કર્મ આજ્યું કાંડે, ધરમાં ડાસો ભાંડે.^૩

કર્મનાં કર્યાં^૪, જન જોડી ત્યાં કુતરાં ભર્યાં.

નસીબકી ખોટી, જહાં જાવે વહાં ખાજ એર રોટી.

મન કહે છે હાથી પર ખેસું, કર્મ કહે છે કુલ્લામાં પેસું.

અભાગણીને ભાણું^૫ આવે ત્યારે વરને વાસી^૬ વળે.

પરદેશ કમાવા જાય પણ કાંઈ વળે નહીં ને શરીર બગડે.

૧ એબ-ખોડ. ૨ ભુકા થઈ જાય તેવો પથ્થર. ૩ ગાળો દેવી. ૪ તાણીને ખાંધલાં.

૫ ભાણું એટલે ક્ષારા લોળનનો થાળ. ૬ વાસી વળે એટલે ઉલટી થાય.

દોહરા—કર્મ વિના કરસનીઆ, જાને કાતી જાઉં;
 કર્મમાં લખ્યું દિવેલ, તે ઘી ક્યાંથી ખાઉં? ૮
 દરિદ્રી ચલે દરિયાવર્મે, કર્મ લે ચલે સાથ;
 મરનેકું હુબ મરે, તો શંખ? લગ ગયા હાથ. ૯
 બખે જાને બખ થયા, કમાણીમાં ઊઠી આગ;
 કંથ સવેળા આવિયા, ભાટણુ તારાં ભાગ. ૧૦

સોરઠા—માટી ધસે મજુર, ચેળજારે બેઠા ચણે;
 પાળણુહાર, કર્મ પ્રમાણે કસનિયા. ૧૧
 હિમત કરો હજાર, જાએ ગરૂપતિને ધણું;
 ચીઠી લખી ચિતાર, કર્મ પ્રમાણે રાજ્યા. ૧૨

કુંડળીઓ—કૌડી મીલે ન ભાગ બીન, હુત્તર કરો હજાર,
 ક્યું નર પાવે સાહેબી, બિના લીખા કિર્તાર;
 બિના લીખા કિર્તાર, સાત સમુદર શીરી આવે,
 ભટક ભટક દિન જાત, ગાંઠકી લાજ ગુમાવે;
 કયે સુકવિઆં કહાન, ભાગ બિન રહે જે લોડી,
 હુત્તર કરો હજાર, ભાગ બિન મીલે ન કૌડી. ૧૩

There is no flying from luck.

No help for misluck.

The more I try, the more I am off.

૯. અકર્મીનો પરિયો કાણો. ૨૧

(ગરીબ માણસની સ્થિતિ વિષે.)

અકર્મીનો પરિયો કાણો.	ગરીબની ઐયર સૌની ભાભી.
દુકાળમાં અધિક માસ.	દાઝયા ઉપર ડામ, ને પજા ઉપર પાટું.
દુઃખતી આંખે ઝેકા વાગે.	દુખળા ઢોરને બગાઇઓ ધણી.
નબળી વાડે છીંડાં ઘણાં.	નીચી ઘોરડી સહુ ખંખેરે.
ગરીબને ઘેર ગોદો ને પૈસાદારનો સોદો.	મરતાંને સૌ મારે.
દંડ ઉપર ડામ. દુઃખ ઉપર ડામ.	ધા ઉપર લુણુ છાંટવું.
દુખળાંને દુઃખ દેવા સૌ તૈયાર.	દુખળો જેઠ દીહેરમાં લેખાય.

૧ દરિયામાં પાણી છીછરું આવ્યું એટલે મરવાને રૂબરૂ મારી છતાં મરી જવાયું નહીં, પણ શંખ હાથ આવ્યો. ૨ સલાટ, કડિયા. ૩ વિધાતા.

બકરાની માનતા સૌ કરે, વાઘની માનતા ટ્રાઇ કરે નહીં.
દુઃખને ઠેસ ને દુખને વેઠ. ગરીબને સહુ દયાવે.

ટાહુરા—દેખી દરિદ્રકું દૂરસે, લોક કરે અપમાન;
બચકું બચું દેખકે, ભસત હે બહુ ધ્યાન. ૧૪
સખળાથી સૌ ટ્રાઇ ખીએ, નખળાનેજ નડાય;
વાઘ તણા માગે નહીં, ભોગ ભવાની માય. ૧૫

સોરઠો—લાવર તીતર લાર, હરકોઇ હાકાર કરે;
સાવળના શિકાર, રમવા મુશ્કેલ રાહ્યા. ૧૬

A lean dog gets nothing but fleas.

Misfortunes never come singly, but with their
battalions.

૧૦. ખાવાના સાંસા ત્યારે પરોણાના વાસા. ભરતામાં ભરાય. ૧૨

એકાદશીને ઘેર શિવરાત્રીબાઈ પરોણામાં.

ખાવાના સાંસા ત્યારે પરોણાના વાસા. ભરતામાં ભરાય.

ઘરમાં ટ્રાઈએ જર ત્યારે પીરસણાની બહાર.

ભરતામાં ભરાય ને ખાલીમાં ટીપું ન પડે. ભાગ્યશાળીને ઘેર ભૂત રજે.

દેવો દુર્બળ ઘાતક. મુખના સાથી દુઃખના વેરી.

દીકા આવે દીકરા ને વુઠ્યા આવે મેહ.

જેની ગાંઠે નાણાં, તેને નિત્ય ટાણાં.

નેતરું આવે ત્યારે સીધું પણ આવે,

ને ઘરમાં આટો ન હોય ત્યારે મેમાન આવે.

સોરઠો—ધીંગાને આલજર ધાન, રાંકાંથી રૂઠો રહે;

પાસે નહીં પ્રધાન, નીકર તું સમજવત શામળા. ૧૭

Riches beget riches, poverty poverty.

૧૧. ગરીબનો બેલી પરમેશ્વર. ૬

ગરીબનો બેલી પરમેશ્વર અથવા રામ. નહીં બેલીનો રામ બેલી.

ગૌ સંતનકે કારણે હરિ બરસાવત મેહ. ઈશ્વર દીનદયાળ છે.

૧. હાકા શિકાર કરવાને માટે જનવરને તેની બોડમાંથી કે રહેવાના કેદાણામાંથી
હાંકીને કે કાઠીને બહાર મેદાનમાં લાવવો તેને હાકો કરવો કહે છે.

૨ આવે છે. ૩ પરમેશ્વર.

ઢાહરુ—મોતી કણુ મોઘો ક્રીયો,^૧ સોઘો ક્રીયો અનાજ;
 તુલસી તખ મેં જનીયો, હરિ હે ગરીબનિવાજ. ૧૮
 સરોવર, તરવર, સંત જન, ચોથા બરસત મેહ;
 પરમાર્થકે કારણે, ચારે ધરીઆ દેહ. ૧૯

God helps the poor, for the rich help themselves.

૧૨. અખી જોલ્યા ને અખી ફેક. જોલ્યે બંધ નહીં. ૧૫

અખી જોલ્યા ને અખી ફેક. ગાડાનું પેંદું ફરે તેમ જોલીને ફરે.
 બાઈ, બ્રાહ્મણુ ને વરતીઆ,^૨ ત્રણે સાટાં ફરતીઆં.
 શિંગડે ઝાલે તો આંડો, ને પુંછડે ઝાલે તો આંડો.
 યુંકીને ચાટે તેવો જોલ. જોલે બંધ નહીં. વાંકળ.
 કંઠંગાનો જોલ તે કુતરાનો કોલ.
 ગાં' વગરનો ભોટીઆ ગમે તેમ રડે.
 હજી તો પનો પનરવાર પરણુશે.^૩
 ગાંડી માથે જોહેડું.^૪

ઢાહરો—જકે જોલે બંધ નહીં, મર્મ નહીં મન માંહીં;
 વાકો સંગ ન ક્રીજાએ, છોડ ચલે અનમાંહી. ૨૦

સોરઠા—જેસર^૫ કરા જોલ, દીધેલા રહેશે નહીં;
 કુડા દેશે કોલ, પછી જાપ પતળી.^૬ ૨૧
 જોલેલા મુખ જોલ, નર જે નિલાવતા^૭ નથી;
 તેહ પુરુષનું તોલ, કોડી સરખું કરણિયા.^૮ ૨૨
 પહેલે દીધેલ જોલ, પાપી થઈ પતળીએ નહીં;
 નિકજે કાજો કોઠ, વાને^૯ તારે વીજરા.^{૧૦} ૨૩

As slippery as an eel.

To blow hot and cold with the same mouth.

૧ 'પવન પાણી સોઘો ક્રીયો' એમ પણ વપરાય છે. ૨ વરતીઆં=વરતી અગર માગી ખાનાર. ૩ વારેવારે જોલશે, ને વારેવારે ફરશે. ૪ વખતે ધરે લઈ આવે ને વખતે ફેંડે, એટલે ઠંડાણુ વગરની વાત. ૫ વર્ણુસંકર. ૬ બદલી જાપ કે ફરી જાપ. ૭ પ્રતિપાલન કરવું. ૮ કવિ. ૯ વાન=સારીરનો રંગ. ૧૦ વીજરા=કવિનું નામ.

૧૩. બોલીને અબોલ્યા નહીં કરનાર. ૧૩

બોલ્યા અબોલ્યા થાય નહીં. જખાન હાયોં તે જન્મ હાયોં.
બોલ્યા અબોલ્યા કરે, તેનું દૂધ ઠીકરે.
મરદનો બોલ પ્રાણુ જતાં કરે નહીં.
જે બોલનો સાચો તેનો જ તોલ.^૧
હાથીના દંતુશળ નીકળ્યા તે નીકળ્યા, પાછા પેસે નહીં.
સાકરના હીરા ગળ્યા તે ગળ્યા.
શુંક્યું ગળાય નહીં. શુંક્યું ચટાય નહીં.
જે મહોંડે પાન ચાવ્યાં તે મહોંડે લાળા ચવાય નહીં. મરદનું વચન એક.
જે બોલ્યા તે ધ્રુવના^૨ અક્ષર.

દોહરો—દળ^૩ કરે, વાદળ કરે, કરે નદીનાં પૂર;

ઉત્તમ બોલ્યા ના કરે, પશ્ચિમ ઉગે સૂર.

૨૪

An honest man's word is as good as his bond.

A man of honour has but one word.

Keep your promise.

A word once spoken cannot be recalled.

૧૪. પ્રાણુ ને પ્રકૃતિ સાથે જવાનાં. ૨૧

(પડી ટેવ ટળે નહીં તે વિષે.)

પ્રાણુ ને પ્રકૃતિ સાથે જવાનાં. દોરડી બળે, પણુ વળ ન મૂકે.
કુતરાની પુંછડી લોંચમાં દાટો, પણુ વાંકીને વાંકી, સીધી થાય નહીં.
આદત આઈ હે જનને સાથ, જાએગી જનાજેકે સાથ.
જાકા પજા સ્વભાવ જાયગા જીવસેં. સ્વભાવનું ઝોસડ નહીં.
અખણુ ગયા, દખણુ ગયા, પણુ લખણુ^૪ ન ગયાં.
ટાઠ જાય રૂએ, ને ટેવ જાય મુવે. જીવતાની ઝોડ મુચ્ચે જાય.
સાપ કાંચળી અદલે, પણુ ઝેર મુકે નહીં.
આજ્ઞણુ હાથી ઉપર બેઠો, પણુ મૂળા સાર હાથ ધર્યો.^૫
લોંબ ન મીઠા હોય, સીંચો ગુડ ધીયસેં.
દાદર જાય ચુવે,^૬ ને ટેવ જાય મુચે.

૧ વજન.

૨ ધ્રુવ તારો અવિચળ રહે છે તેવા અક્ષર.

૩ દળ=ફેળ.

૪ લખણુ=ટેવ.

૫ આજ્ઞણુનો સ્વભાવ ભિક્ષા સાર હાથ ધરવાનો છે.

૬ દાદર આમડીનું દરદ છે, તે ચુવો, કાચલી વગેરેનો અર્ક લગાજ્યાથી દૂર થાય છે.

વાંદરો સો વર્ષનો થાય પણ ઠેક^૧ ભૂલે નહીં.

ઝોડ^૨ જય લુવે,^૩ ટેવ જય મુએ.

દોહરો—દૂર્જન તે દૂર્જન હોય, સજ્જન કેમે ન હુવંત;

ગોળે રાંધો લીંબડો, કડવો નહીં મીંદંત. ૨૫.

સોરઠો—અવનિ રોગ અનેક જેનાં કાધાં છે જતન;^૪

છણુ તખિયતનું એક ઝોસડ કર્યું ન રાજવી. ૨૬

સવૈઓ—પાવકકું^૫ જળશુંદ નિવારન^૬ સૂરજ તાપકો છત્ર કીયો હે;

વ્યાધિકું વેઘ તુરગકુ ચાણુક, ચોપગકુ બખદંડ^૭ દીયો હે;

હસ્તી મહામદકુ અંકુશ હે, ભૂત પિશાચ મંત્ર કીયો હે,

ઓખદ હે સખકો સુખકારક, સ્વભાવકો ઓખદ નાહી કીયો હે! ૨૭

ચોપાયા—બાર કોસી લાપા બદલે, તરવર બદલે શાખા;

જતે દહાડે કેશ બદલે, પણ લખણુ ન બદલે લાખા. ૨૮

કડવી વેલકી કડવી તુંબડીયાં, અડસઠ તીર્ય ફીરકે આધ;

ગંગા નાહી, ગોમતી નાહી, તોખી ન મીટી કડવાઈ. ૨૯

Habit is second nature.

Crooked by nature, will never be straight by education.

What is bred in the bone, will not come out in flesh.

A rope even after it is burnt to ashes it keeps its coils.

૧૫. ન બોલ્યામાં નવ ગુણ. (ચુપકી રાખવા વિષે) ૧૩

નહીં બોલ્યામાં નવ ગુણ. સખસેં ભલી ચૂપ.

મૌનેન સર્વાર્થસાધનમ. બોલે^૮ તે બે ખાય, અબોલે ત્રણ ખાય.

૧ ઠેક એટલે કુટકો મારવાની કળા. ૨ ઝોડ=ભૂત, પ્રેતનો વળગાડ. ૩ ભુવો=ઘાસાં વગાડી ધુણાવે તે. ૪ જતન=રક્ષણ ઉપાય. ૫ પાવક=અગ્નિ. ૬ નિવારન=ઉપાય. ૭ બખદંડ= ઝાડનો સોટો.

૮ “બોલે તે બે ખાય.” બે બ્રાહ્મણુ હતા તેમણે રસોઈ કરી, તેમાં પાંચ લાડવા બનાવ્યા તે ખાવામાં બન્ને જણે ડરાવ કર્યો કે જે “બોલે તે બે ખાય” ને “મુંગો રહે તે ત્રણ લાડુ ખાય” બન્ને જણુ સુઈ રહ્યા. જેને ત્રણ લાડુ ખાવાનો વિચાર હતો તે મજબુત મન કરી પડી રહ્યો, ત્યારે બીજો ઉતાવળો હતો તે, “આ તો બોલરો નહીં ને રસોઈ બગડશે ને ભુખે મરીશું” એમ ધારી બોલી ઉઠ્યો કે, “હીક ત્રણ તારા ને બે મારા.” એમ બોલનારને બે લાડવા ખાવા પડ્યા તે ઉપરથી કહેવત થઈ કે “બોલે તે બે ખાય.” ઉતાવળો થઈને બોલે તેને તુકસાન લાગે એ આ કહેવતનો ભાવાર્થ છે.

જોલ્યાથી ભરમ વગ, જોલ ઉપરથી તોલ અંધાય.
જોલતો પોપટ પાંચરે પરે. જોલ્યા ઉપરથી મનુષ્ય પરીક્ષા.
મુંગીમંતર^૧ સાડાસતર. વાળી ઉપરથી પ્રાણી પરખાય.

દોહરા—નદી શિંગ નદી પૂંજડું, નદી કરવમ નિશાન;
વચનથી વરતાય છે, અકલિન કે કળિવાન. ૩૦
માલીકા લલો ખરસનો, ધાખીકી લલી યુપ;
માગણુકા લલો જોલનો, ચતુરથી લલી યુપ. ૨૧

ચોરદો—કદી? ન માને કાંઈ, જુગતી અજુગતી વદાં;
શાણને સુખદાઈ, યુપ રહેવું રાજ્યા. ૩૨

Speech is the picture of the mind.

A bird is known by its note, and a man by his talk.

Silence is the best virtue

૧૬. અવસર ગયે જુધ ક્યા કરની? કાર્તિક મહિને કલુણી ડાહ્યો. ૧૬

અવસર ગયે જુધ ક્યા કરની? કાર્તિક મહિને કલુણી ડાહ્યો.

રાંજા પછી પદાપણુ, ને ગરથ ગયા પછી જ્ઞાન.

ધા જુથ્યો તે લવ જુથ્યો. ગઈ પળ પાછી ન આવે.

સદા દોર દોરા દીખાતા નદી, ગયા વક્ત દીર હાય આતા નદી.

લક્ષ્મી ચાંલ્યો કરવા આવે ત્યારે મ્હોં ધોવા જવું.

સસલો શિકારે આવ્યો ત્યારે કૃતરો મુતરાણો થયો.

નાણું મજે પાણુ ટાણું ન મજે. પીણુ ટાંણે ચાંચ પાપી.

મરવા ટાણે પશ્ચાત્તાપ તે પૂર્વજન્મનાં પાપ.

દોહરા—ખડ જુટયાં ધણુ વસુધીયાં, વદાલા ગયા વિદેશ;

અવસર ચુક્યા મેહુલા, વરસી કાંઈ કરેશ. ૨૭

ને મતિ પીછે ઉપળે, સો મતિ આગે હોય;

કામ ન બહુસે આપણો, દુરિજન હસે ન કોય. ૨૪

૧ જ્યારે કોઈ માણસ વાત કરે છે તે વળનદાર અને આપણી માફક બંધબેસતી હોય ત્યારે તે વાત વિષે કહેવાય છે કે, “સોળ વાલ ને એક રતી”ની, ‘સત્તર આનાની વાત’ છે તેમ “મુંગીમંતર” એટલે શુભ વાત મંત્રની પેઠે છાની રાખવા મુંગા રહીએ તે તેથી પાણુ વધારે એટલે સાડાસતર આનાની વાત છે, એ બાવાર્થ કહેવતનો છે.

૨ ક્યું મનાય નદી, ત્યાં યુપ રહેવું તે શાણા પુરૂષને સુખદાઈ છે.

ગયું ધન તે સાંપડે, ગયાં વળે છે વહાણુ;
 ગયો અવસર આવે નહીં, ને ગયા ન આવે ત્રાણુ. ૩૫
 ઉજડ ખેડા ફરી વસે, નિર્ધનીઆ ધન હોય;
 ગયું ન જોખન સાંપડે, મુવા ન જીવે ક્રાપ. ૩૬
 અગલે દિન પીછે ગયે, હરસેં કીયા ન હેત;
 અખ પીછતાકે ક્યા કરો, જખ ચીરીઆં યુગ ગઈ ખેત. ૩૭

Better one word in time than more afterwards.
 Past time is irrevocable.

Make hay while the sun shines.

૧૭. કાળી ચૌદશ ને આદિતવાર ફરીફરીને નહીં આવે.

અવસરે નહી ભૂલતાં. (અવસર સાચવી લેવા વિષે.) ૧૬

કાળી ચૌદશ ને આદિતવાર ફરીફરીને નહીં આવે.
 સાતમ ને સોમવાર વારે વારે આવે નહીં. હાથ આવેલી તક ખોવી નહીં.
 કરવું હોય તે કરી લ્યો, નીકર વહાણું વાઈ જશે.
 ટાણે થાય તે નાણે ન થાય. અવસરે ચેત્યા ભલા.
 દાવ આવ્યે સોગડી મારવી. લાગે લાકડું લાગે.
 વખત જોઈ વાત કરવી. વા જોઈ વહાણુ હંકારવું.
 પવન જોઈ પીઠ દેવી. વળ જોઈને ટાંકણું મારવું.

દોહરા—જખ તુમ આયે જગતમેં, જગ હસે તુમ રોય;
 અખ કરની ઐસી કરો, પીછે હસે ન કોય. ૩૮
 ખેસી દોહીએ બાકરી, ઉલાં દોહીએ જાટ;
 જેસા વાયે વાયરા, તેસી દુધએ પુંક. ૩૯
 ટાણે ભૂલે ટેવણી, વિલ્યે વાળે^૧ હાથ;
 અમલ વેળા આળસ, એ રંડખરીનો^૨ સાથ. ૪૦

સોરઠો—નર તે ચતુર સુખણુ, સર અવસર ચૂકે નહીં;
 અવસરનાં એંધાણુ,^૩ રહે ધણા દિ રાજઆ. ૪૧

Strike the iron while it is hot.

Hoist your sail when the wind is fair.

Every thing has its time and that time must be
 watched.

૧૮. દીકરા મોટો થા પરણાવશું. રાણાજીનાં અખારાં. ૨૫
(વાયદા કરવા વિષે.)

દીકરા મોટો થા પરણાવશું. રાણાજીનાં અખારાં.^૧
મેસાણાના લાટ જમે કાલ. દિવસનો ક્યાં દુકાળ છે.
સોમવતી અમાસ ને શુક્રવાર. અગસ્ત્યના વાયદા.
વાયદો હોળી દીવાળી વચ્ચે તે ખુટે જ નહીં.
હજી તો રાહિણીમાં ગાળે છે. વાયદે ગયું તે વાચે ગયું.
વાયદા ઉપર વાયદો તેમાં કોણ કાઢે કાયદો. મુલતવી રાખ્યાનાં માઠાં કળ.
તાળવે ગોળ ચોટાડવો.

પલકકા પખવાડીયાં, ઘડી કે ખટ માસ.
ઘાસ જીનકુ કહે કાલ, જીનકે કોણ હવાલ. આંડી રાત તેની શી વાત ?
ટાહું પથરા જેવું. દીર્ઘસૂત્રી. લાંબી કસે ધવરાવે છે.
બાવા મરેગે, તથ ખેલ બારેગે.

હજી તો ગગનમાં ગાળે છે, ચહેડે જાઓ, ખડે થાઓ.

ઢાહુરો—અખી કહેતાં દિન આઠ, તખી કહેતાં દિન વીશ;
હોય કાલનો વાયદો, તો જાણે જગદીશ. ૪૨

મરાઠી જોડકણું.

આતા દિન સાતા, ઉઘા દિન વીશ;
પરવાચા વાયદા, તો જાણે જગદીશ.^૨
સઘની સાંજ ને મોચીનું વહાણું;
ઘાંએજની આયડી કહે હું શું જાણું?^૩

શિવારામ ગાર્દી, ન્યાં પઞ્ચ ત્યાં ખે મહિના ને બાર દી;

જિઠ્યા ત્યાંથી આઠ દી, ને ચાલ્યા ત્યાંથી ચાર દી.

આતા લાઘએ આશા આપી, આંટા ખૂળ ખવરાવ્યા;

આજકાલ કરીને આખર, ગોળને પાણીએ નવરાવ્યા.

Tomorrow comes never. False promises.

Whenever two Sundays meet, never.

૧ અખારાં=ડમણાં.

૨ દુમટોલ ને પોષસ પણ કહેવાય છે.

૩ આ વાક્યાના વાયદાનો કદિ અંત આવતો નથી.

१८. काल करे सो आन कर, आन करे सो अण. ५

(वायदो न करतां तरत करवा विषे.)

आननुं काम काल उपर राखतुं नही. काखे दीडी काल ?
काम करीं तेखे कामखु करीं. करुं ते काम, विंधुं ते मोती.

दोहुरो—काल करे सो आन कर, आन करे सो अण;
परसु प्रसे होयगी, क्षीर करेगा कण.

४३

Procrastination is the thief of time.

Delay is dangerous.

२०. मुश्तका चंदन घसणे लावीआ. १०

(मुश्तना माल जावा विषे.)

मुश्तका चंदन घसणे लावीआ. मुश्तके लडु जाओो मेरे लाल.
मुश्तका माल लुटो मेरे लाल. मुश्तके मुजे डेले जेसी मण.
मश्तनां मरी तीयां न लागे. मश्त मळुं ते गडु मण.
घमंरानतो गोल जेम लुंटाय तेम लुटो. मश्तनी मण मीडी लागे.
मुश्ते माल, दिल मेरेडेम.

दोहुरो—रहो अमारा नगरमां, हुकम गिना मत नओो;
करे हमारी चाकरी, भीष मांगे जाओो.

४४

To cry yule at other men's costs.

To be merry at the expense of others.

The wholesome meat is at another's cost.

२१. लावतुं हतुं ने वैद्ये कहुं. ७

(मन लावतुं मजे ते संजंधी.)

लावतुं हतुं ने वैद्ये कहुं. रेती हती ने पीअेरीयां मळ्यां.
जणद गणीओो ने सुयकार्यो, ते जेसी गयो.
गाडु देणी लागे थाक, घोडा देणी थाके पाग.
दोडतुं हतुं ने दाण आओो. गाडु देणी गुडा लांग्या.
सोरदो—जेनी जेततां ता वाट, ते शेरडीअे^१ सामा मळ्या;

उधआं हयानां कपाट, कुंयी केरं काम नही.

४५

What a man desires, he easily believes.

૨૨. દગા કીસીકા સગા નહીં. ૧૪

(ખોટું કામ કરનાર તેનાં ફળ પોતે જ ભોગવે છે તે વિષે.)

દગા કીસીકા સગા નહીં, કીયા ન હોય તો કર દેખો.

એના ટાંડીઆ એના ગળામાં. ખોદે તે પડે.

નીતિએ નારાયણ વસે, અનીતિએ કુતરાં ભસે.

ભુંકું તાકે (ખચ્છે) તેનું ભુંકું થાય. દાનત તેવી બરકત.

કપટ ત્યાં ચપટ. કુડ ત્યાં ધૂળ. કુડના ડાંડીઆ કપાળમાં વાગે.

જેનું મન ચોખ્ખું, તેને શાની બીક ? ઠગબાજીએ ઠાઠ ન ચાલે.^૨

જીસકી દાનત જુરી, ઊસકે ગલે છુરી.

દોહરા—ખોદેગા સો પડેગા, તુમ ફિકર ના રાખો ભાઈ;

ચીઠી આપી બ્રાહ્મણને, ગલે ચક્ષો નાઈ. ૪૬

ખચ્છે જેવું અવરનું, તેવું આપણું થાય;

કર્યું ન હોય તો કરી જીઓ, જેથી તુરત જણાય. ૪૭

Underhand practices fail in the end.

Evil to him, who thinks of evil.

He who digs falls

Deceitful men dig their own graves.

Cheating play never thrives.

૨૩. કરણી તેવી પાર ઊતરણી. ૧૩

(સારીનરસી કરણી વિષે.)

જેવી કરણી તેવી પાર ઊતરણી. દીધવાન ફળ ભોગવવાં.

વાવ્યાં તેવાં લણવાં. કૌવચ વાવી મોગરો લેવાંય નહીં.

હાથે કર્યું હશે તે મુવા પછી સાથે થાય. હાથે તે સાથે.

કરેગા જેસા પાવેગા, આવેગા સો લણેગા. કરવું તેવું પામવું.

જમણો કરે તે જમણો ભોગવે, ને ડાખો કરે તે ડાખો ભોગવે.

સાઈ કરી સારાની વાટ જોવી. ખોલશો તેવું સાંભળશો.

કલજીગર નહીં, કરજીગ હે; એક હાથસે લે, દુસરે હાથસે દે.^૩

૧ ધર ન ભરાય. ૨ હાલનો જમાનો કલિયુગ કહેવાય છે. તે જીવે એમ મનાય છે કે પાપકર્મ કર્યો હોય પણ કાંઈ તેનું ફળ હેખાતું નથી. તે સંબંધમાં સારા સદ્ગુણી પુરૂષો તેમ નહીં માનતાં કહે છે કે, “કલિયુગમાં કર્યો કર્મ શુભ કે અશુભનાં ફળ તુરત મળે છે એટલે એક હાથથી કર્મ કર, ને બીજા હાથે ભોગવ.” અર્થાત્ જેવાં કર્મ કરશો તેનાં ફળ તુરત ભોગવશો. ૩ તુરત કરણીનું ફળ મળે છે.

દોહરો—કલિબુગ કહે છે જગત પણ, કરબુગ એનું નામ;

આંહીનું ફળ આંહી મળે, એવું છે આ કામ.

૪૮

As you sow, you will reap so.

Do good and have good.

૨૪. વર વરો કન્યા વરો, ગોરનું તરલાણું ભરો. ૧૦

(પોતાની મતલબ સરતી હોય તો ખીજનું ગમે તેમ થાઓ તે વિષે.)

વર વરો, કન્યા વરો,^૧ ગોરનું તરલાણું ભરો.

કીસીકા ધર જલો, કીસીકા પુત મરો, બંદેકુ ખેરસલા.

કીસીકા ધર જલો, કીસીકા પુત મરો, બંદા ખાવે ઓર તાપે.

મીઆંની ડાઢી બલે, ને દાસીને અજવાણું થાય.

કીસીકી વેલ,^૨ કીસીકી ખેલ, ઓર બંદેકા ડચકારા.

આરતી બિતાઈં ને મંગળ ગાઈ, ખીજને આપું ત્યારે હું શું ખાઈ ?

મરનારને બિપાડનારની પીડા શી ?

મુડદાં ખેહસ્ત જાય, કે દોજખ જાય, આપણે તો છનાછની.^૩

ધરનાં છોકરાં ઘંટી ચાટે ઉપાધ્યાયને આટો.

ઓપાઓ—પાડોસણ કહે આટો આપો, ધરનાં ચાટે ઘંટી;

છોડાં તો છાસ પીએ, ને બાવો માગે બંટી.

૪૯

Plough or not plough, pay me my rent.

His bread is buttered on both sides.

Charity begins at home.

૨૫. સુંકને ગાંગડે ગાંધી થવાય નહીં. ૩

સુંકને ગાંગડે ગાંધી થવાય નહીં.

બારા સુધી ભણી પંડિત થવાય નહીં.

અર્ધી સોપારી ને હીરો દલાલ વેપારી.

One flower makes no garland.

One swallow does not make spring.

૧ 'વર મરો, કન્યા મરો' પણ બોલે છે, પણ તે શુદ્ધ નથી.

૨ વેલ-ગાડી.

૩ છનાછની=મોજમજ અથવા પૈસા ઉછળે.

૨૬. ડોહોડ વાંક વગર કહ્યો થાય નહીં. ૯

ડોહોડ વાંક વગર કહ્યો થાય નહીં. એક હાથે તાળી પડે નહીં.

રંગદોષ ને પાશદોષ વગર લુગડું ખરાબ થાય નહીં.

રંગમાં ને પોતમાં બનેમાં વાંક. ગાળ દઈને ગાળ સાંભળવી.

દોહરો—આવત ગાલી એક હે, બિલટત હોત અનેક;

કબીર ને બિલટ નહીં, તો રહે એકથી એક.

૫૦

It takes two to make a bargain.

The second blow makes the fray.

It requires two to quarrel.

૨૭. લીધાં લાડ ને ખાધાં ખાસડાં ફરીફરીને આવે નહીં. ૯

લીધાં લાડ ને ખાધાં ખાસડાં ફરીફરીને આવે નહીં.

કાલે મરી જવું છે, ખાઈપી ખૂબ બિડાની તે ખરી.

આડી રાત તેની શી વાત? કાલે દીકી કાલ?

કાલુ જાણુ કાલે શું થશે?

કાલ ખુદા છે (તે આપશે). કાલની વાત કાલે.

ખાનારખીનારને ખુદા આપનાર.

દોહરો—પલક પાવટી ખખર નહીં, કરે કાલટી ખાત;

હવ બપર જમડા કરે, ન્યું તેતરપર યાજ.

૫૧

Eat drink, be merry, we shall die tomorrow.

To morrow will take care of itself, spend and God will send.

૨૮. સૂરજ સામી ધુળ નાખીએ તે આંખમાં પડે. ૯

સૂરજ સામી ધુળ નાખીએ તે આંખમાં પડે.

પથરને ખચકું ભરીએ તો પોતાના દાંત પડે.

ભીંતમાં મારે લાત, તે પોતાની ઘાત.

આસમાનપર શુંકે, તે મ્હોં બપર પડે.

ચંદ્રમાતું વેર લેવા ઘર સળગાવીએ તો આપણું ઘર બળે.

“ તાડું નામ શું? ” જવાબ, “ છવો. ” ધંધો શું કરે છે? “ સૂર્ય
કાશ્યાનો; ” ત્યારે “ છવો ન છવો. ”

બહારવટીઓ ઘાસે, રાજ ઘાસે નહીં.

હાથી પાછળ કુતરાં ઘણાં ભસે છે (પણ પરવા નહીં કેમકે ધન થવાનો ભય નહીં).

મોટાની વાત કરીએ તો વણુમોતે મરીએ.

Spit not against the heaven, it will fall back on your face.

૨૯. ગોળે મરે તેને વિષથી મારીએ નહીં. ૨૧

(મીઠું ખોલવા વિષે.)

ગોળે મરે તેને વિષથી મારીએ નહીં.

મીઠી જીભ રાખવામાં કાંઈ જતું નથી. જીભમાં અમૃત, જીભમાં ઝેર.

ખાપની ઐયર કહેવા કરતાં મા કહીએ તો પાણી પાય.

વચને દરિદ્રતા શી? વચને કિં દરિદ્રતા. જીભમાં સાકર રાખવી.

મીઠી જીભ, સર્વ કાર્ય સિદ્ધ. જ્યાં શીરીં તો મુલકગીરી.

જીભમાં ઝેર તો મુલકથી વેર. મીઠી જીભમાં વશિકરણ વસે છે.

વાત કરવી તો ગોળે વીંટી કરવી. જીભ ચડાવે ને જીભ પાડે.

જોડા મારવા તો શાલમાં લપેટીને મારવા.

સંપત હોય તો દેજો દાનજી, નીકર જીભડીએ જશ લેજો.

દોહરા—તુલસી કહેત પુકારકે, સુનીએ સળ દે કાન;

હેમદાન ગજદાન તે, બડો દાન સન્માન. ૫૨

સળ ધનકા ધન બચન હે, બચન રતનકી ખાન;

તીન લોકકી સંપત્તિ, રહી બચન ખીચ આન. ૫૩

જીવીએ તો જશ લીજીએ, શકર જેડા સેણ;

મરી જવું માનવીઓ, રહે ભલેરાં વેણ. ૫૪

સોરઠા—કોયલડી ને કાગ, વાને^૧ વરતારો^૨ નહીં;

જીભલડીમાં જવાબ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૫૫

ઉખળવે અતુરાગ, કોયલ મન હર્ષિત કરે;

કડવો લાગે કાગ, રસનાના ગુણુ રાજ્યા. ૫૬

પોપટ કોયલ ખોલ, થોડો પણ લાગે ભલો;

વૃથા ગુમાવે તોલ, બહુ ખોલીને મેંડકાં. ૫૭

Large bounties we wish to give in vain,

But all may shun the offence of giving pain.

૧ રંગે. ૨ વસ્તારાનો અર્થ તો પારખી કાઢાડવું છે.

૩૦. પોથીમાંનાં રીંગણાં. ૧૧

(કહેણી ને રહેણી જુદી તે વિષે.)

પોથીમાંનાં રીંગણાં. પરોપદેશે પાંડિત્યમ્.

હાહી સાસરે નય ને ઘેલી શિખામણુ દે.^૧ કહેવું સહેલું છે, કરવું કઠણુ છે.

કહેવું કાંઈ, ને કરવું ણીનું. કહેવા કરતાં કરી યતાવવું સારું.

એ કાચળાની રમત. જીલના ને પેટના જુદા.

કહે કાંઈ ને કરે કાંઈ, તેને ધાલો ચુલા માંડી.

કહેવું કાંઈ ને કરવું કાંઈ, એ તો જાણુ મોટી ભવાઈ.

દાહુરો—કહેણી મીસરી ખાંડ હે, રહેણી તાતા લોહ;

કહેણી કહે ને રહેણી રહે, એ જેવણુ કાહ. ૫૮

Wise for others, but fools to themselves.

He is not wise who is not wise for himself.

A man of words, not of deeds, like a garden of weeds.

Precept begins, but example completes.

An example is better than a precept.

It is easy preaching fasting with a full belly.

Practice what you preach.

Easier said than done.

૩૧. હૈએ હોય તે હોઠે આવે. ૧૦

(મનમાં જે વાત રમતી હોય તે બોલાઈ જવાય તે વિષે.)

હૈએ તેવું હોઠે. વાણિ અંતઃકરણનું પ્રતિબિંબ છે. ચોરને માથે આંદરણું.

જેવું અંતરમાં હોય તે જીભે આવે. દોષારિનું હૈયું કાચું. ચોરને માથે કાંગડો.

પતકાણું^૨ ચોરેલું તે મહોં ઉપર આવી ગયું.

પતકાણું ન ચોરે આવે બ્રહ્મચારી. કાણુ કહે છે રાંપીનો^૩ ઘા ?

એક વાઘરી આખો જન્મારો જનવરને પકડવા તથા મારવાનો ધંધો કરીને ગંગારનાન કરી આવી ધર્માચરણુ કરવા લાગ્યો. એક વાર જંગલમાં તે ગયો. ત્યાં કેટલાક નાની ઉમરના છોકરા ઘો પકડવા મહેનત કરતા હતાં.

૧ ઘેલી સાસરે ન જાય, અને હાહીને શિખામણુ દે એવી કહેવત છે.

૨ 'તાણુખણું' પણ બોલાય છે. ૩ રાંપી એક હથિયાર છે.

ઘો દરમાં પેહી પણ પુંછડી બહાર રહી ગઈ હતી. વાધરીના જુવાન છોકરાઓએ ઘોને પુંછડેથી ઝાલીને તાણવા માંડી પણ ઘોને ખેંચીને બહાર કાઢી શક્યા નહીં, એટલામાં ધર્માચરણ કરનારો વૃદ્ધ વાધરી ત્યાં આવ્યો તે જુવાન છોકરાઓની મહેનત અદ્ધળ ગઈ જાણી ઘોલ્યો:—

જાણું છું પણ કહેતો નથી, નાહાવા ગયો'તો ગંગ;

ઘોની ગાં-માં આંગળી કરે તો, ઢીલાં થાયે અંગ. ૧

તે પ્રમાણે જુવાન છોકરાઓએ કશું અને ઘોનાં અંગ ઢીલાં થયાં. દરમાં ચોટી રહેવાનું જોર ઘો કરી શકી નહીં, એટલે બહાર તેને ખેંચી કાઢી છોકરાઓએ પકડી લીધી.

મારો રૂપીઓ શું ખાય છે ?

Nearest the heart, comes out first.

As we think so we speak.

૩૨. સાચને આંચ નહીં. ૨૦

(સાચ વિષે.)

સાચને આંચ નહીં. સાચ તરે ને જૂઠું છુટે. સત્યકા બેલી રામ.

સાચો રૂપીઓ સર્વત્ર પરખાય. સાચે રાચે જગપતિ.

સાચને બે પગ (જેથી ખડગ ઉભું રહી શકે).

સત્ય એ જ પરમ ધર્મ. સત્યમેવ જયતિ. સત્યપ્રી છકર, ખુદાકું ફિકર.

દાનત પાક તેને શાની ધાક. સાચા ધંટ દેવળ વાગશે.

સોનાને સ્યામતા નહીં. ચોખા મનને ચિંતા શી ?

જ્યાં સલ ત્યાં રહેમત.

સલ ભય જાણે નહીં ને મૃત્યુ કાળ પીછાણે નહીં.

સાચનો બેલી પરમેશ્વર.

ખરાને ખેરસલા, ખોટાને ખલ્લાં.^૨

દોહરા—સતિયા સત નવ છોડીએ, સત છોડે પત જાય;

સતપ્રી બાંધી લક્ષ્મી, ધરદું ચક્ષી આય.^૩ ૫૯

૧ એક માણસ ખાસે એટો રૂપીઓ હતો તે વાત તે જાણતો હતો. બાબરમાં તે રૂપીઓ ચલાવવા ગયો, પણ મનમાં તે એટો હતો એટલે બોલાઈ જવાયું કે, “મારો રૂપીઓ શું ખાય છે ?” અર્થાત્ તે ચલાવતાં કેટલું કમતી આવશે. દુકાનદારો તે સાંભળે વેહેમાઈ ગયા અને ખોટો રૂપીઓ ચાલ્યો નહીં. ૨ ખાસડાં.

૩ ખીન બોલાઈ આય પણ કહેવાય છે.

સતિયા સત છોડે નહીં, રાજ, પ્રાણ, ધર જાય;
હરિશ્ચન્દ્રનું જીવન એ, સતિયાનો યશ ગાય. ૬૦
હરિ લજવો હક્ક બોલવો, દોનું ખાત અવલ;
તુલસી તોડો ન ઉતરે, આઠે પોહોર અમલ. ૧ ૬૧

Virtue is always victorious.

Honesty is the best policy.

Truth seeks no corners.

Truth is God's daughter.

A clear conscience can bear any trouble.

૩૩. ભરમ ભારી ને ખીસા ખાલી. ૩૫

(વગર પૈસે ડોળ કરવો તે વિષે.)

ભરમ ભારી ને ખીસા ખાલી. ઠાલો ચણ્યો ને વાગે ધણો.

મુછે ચોપડવા તેલ નહીં ને ડેહેલીએ દીવા કરો.

નામ રાખ્યું ધનાશા ને ધરમાં હાંધાં^૨ કુસ્તી કરે.

પુલ ફટાકીયા ને ફાંટમાં છાણું, ઘેર આવે ત્યાં કલેડાં કાણું.

ઠાલી ઠકરાઈ ને ફાંટમાં છાણું, સુવે ત્યારે ભેડ ખીછાનાં.

પુલી ખાધની પુલ, ને ધરમાં ન મળે ધૂળ.

ઠમઠોલ ને માંહે પોલ. નામ મોટાં ને દર્શન ખોટાં.

શેખાઈ શાહજહાની, ને કસબ ભાડલુંબનો.

ખાઈ ખોખાઈ ને વહુને ધરચોળું નેધએ.

ક્યા કરે નર ફાંકડા, કે થેલીકા મ્હોં સાંકડા.

ધરમાં આડી શેરીની^૩ ઊડે, ને બહાર મુછો મરડે.

ઉપરથી ફૂલ ને ધરમાં ધૂળ. કોરા વાગા કકડે ધણા.

દળનારીના દીકરા ને નામ પાડ્યું ગુલાબખાં.

મીંયાં કાડીયાં ચાટે ને ખીખીને પુલેલ નેધએ.

ઊંચી દુકાન ને ફીકાં પકવાન. કોરા વાધા કકડે, ને ધરની રાંડ ફડફડે.

ઉપર વાગા ને માંહે નાગા. તમાચો મારી મ્હોં લાલ રાખલું.

ખાલી વાસણુ ખડખડે ધણું. અડક પારેખની ને જાત હળમની.

ધરમાં ચોવીશ હાથનો વાંસ ફરે ને બહાર ખાપ ચાળીશ લાખના.

લાડખાઇ લુહારડી, કાખમાં ખુવારડી. ૧

પાસે ન મળે કાડી ને ઉભી બનર દોડી.

પેટમાં પુમકું પાણી નહીં, ને નામ માઈ દરિયાવખાં.

ધરમાં હાંલ્લાં કુસ્તી કરે, ને બહાર લાલજી મણીઆર.

બહાર આપ ચાળીશ લાખના, ને દીકરો વ્યાજમાં કુલ્યો.

ખાઇડીને બલૈયું નહીં ને પખો ધોડાનાં સાટાં કરે.

લાઇની બગલો દેખાય, વહુને ચોગા સાડી જોઇએ.

અધૂરો ધડો છલકાય.

પેટને પૂરું મળે નહીં ને ઝોટીંગને વડાં.

કરવી ગુલામી ને મીબજ અમીરનો.

ચોપાઈ—હીરો, મોતી, ઝવેરદાસ, દામ મળે નહીં ખોટો પાસ;

નામ ધરાવે છે રણછોડ, ભરે વ્યાજ મોટી એ ખોડ.

A great cry a little wool.

A large building a low foundation.

Great show, empty pocket.

Great boast, little roast.

He robs his belly to provide for his beach.

Empty vessels make most sound.

Large trees give more shade than fruit.

Clean clothes and empty pocket.

૩૪. ખપ તેની છોત નહી. ૮

ખપ તેની છોત નહીં. આરત તેની આલડછેટ નહીં.

માથે ઓઠી ચાદર એટલે જ્યાં બેઠા ત્યાં પાદર.

હાજતમાં હુજત નહીં. હાજત વખત પાપખાનું ગંધાનું નથી.

વહાલામાં વટાળ નહીં. કામી બાર ગાજી બિજડ દેખે.

હેડ^૩ કેહેડનો દોપ નહીં.

૧ ખુવારડી=સાવરણી. ૨ બલૈયું=ચુડી. ૩ હેડ=સાકડાના મોટા પાટાને વેહેરીને બે સરખા ભાગ કરી, અન્ને કડકામાં અર્ધ ગોળ કાંકાં કે ગાળા કરવામાં આવે છે. તે સાકડાના ઉપરના ભાગને જાંચો કરીને માંહે ગોળ ગાળામાં કેટીનો એક પગ ખોસીને પાટાના બે કડકા ઉપરાંકપર મૂકી છેડે તાણું મારે ને કેટી ત્વઠી ત્વઠી નાતના હોય પણ હેડમાં બધાના પગ ખોસેલા છતાં વણીવણીનો દોપ નહીં ગણતાં, એક હેડમાં પગ રાખીને

Necessity knows no law.

All is fine that is fit.

૩૫. સોખતે અસર. ૧૬

સોખતે^૧ અસર, તુખમે તાસીર.

સંગ તેવો રંગ. વાન ન આવે પણ સાન આવે.

અધા ખાય છે અથવા ખાતું પડે છે. તે કેટલી જ્યારે છૂટીને આવે છે ત્યારે નાતમાં તેનો કાંઈ દોષ નહીં ગણતાં દાખલ કરવામાં આવે છે. ચોરત ગમે તે ભતની રાખવામાં દોષ ગણાતો નથી.

સોખતે અસર

૧. બાદશાહ અને લવાના સંવાદમાં લવે કહ્યું, “સોખતે અસર, તુખમે તાસીર;” ત્યારે બાદશાહે કહ્યું, ““તુખમે તાસીર” વાત ખરી છે, પણ માણસતું મન મળ્યુત હોય તો સોખત અસર કરી શકે નહીં, માટે સોખતે અસરની વાત મને ખરી લાગતી નથી.” તે ઉપરથી લવે કહ્યું, ““સોખતે અસર” ખરી વાત છે.” લવે તેના ખરાપણા વિષે આગ્રહ પકડવાથી બાદશાહે કહ્યું, “બાર મહિનામાં એ વાત ખરી સિદ્ધ કરી આપને, નહીં તો ગરહન મારીશ.” લવે કમ્બલ કર્યું.

બેચાર માસ જવા દેઈ, લવે કાશી વગેરે તરફ જવાની રજા લીધી ને કાશી તરફ ગયાનો બંધો ડોળ કર્યો, ને પછી વાણીએ થઈ દિલ્હીમાં શાહુકાર બની મોટી બંતરમાં સારી ત્રણ માળની દુકાન ભાડે રાખી. પેહેલા મજલામાં દુકાન કરી બેચાર ગુમાસ્તા તથા નોકર રાખ્યા, ને તેણે બપરના મજલામાં પોતાની સ્ત્રી સાથે રેણાક કરી.

બીજે દહાડે તેણે પોતાના નોકરને કહ્યું, ‘એક હબમને બોલાવી લાવ. બાદશાહનો હબમ હશે તે સારી હબમત કરતો હશે માટે તેને તેડી લાવજે.’ નોકર ગયો અને બાદશાહના હબમને તેડી લાવ્યો. શેઠ (લવે) હબમત કરાવી હબમનાં બહુ વખાણ કર્યાં ને હબમને હબમતના મેહેનતાણાંના પાંચસો રૂપીયા આપ્યા. બાદશાહનો હબમ ખરો, પણ પાંચસો રૂપીયા એકઠા બેચેલા નહીં તેથી બહુ ખુશી થઈ ગયો. શેઠ હબમત કરાવી રહ્યા કે, તુરત ઉપલે માળથી એક દાસી આવી તેણે હબમને કહ્યું, ‘મારી બાધના નખ લેવરાવવા છે માટે ઉપર ચાલ.’ ઉપર ગયો, નખ લેવાને આંગળી હાથમાં લીધી ખરી, પણ સોના જેવી બાધની દેહ, ભવ્ય ને સૌંદર્યથી ભરપુર મુખ બેઈ હબમ તો દિગ્મૂઢ બન્યો. બાઈ કહે, ‘ખરાબર જવ કેકાણે રાખ નહીં તો જવતો નખ ઉતરશે.’ કાળજું માંડમાંડ કેકાણે રાખીને ધાંચને નખ ઉતાર્યા. નખ ઉતરામણના તે બાધએ બે રૂપીયા આપી, દર ત્રિજે દહાડે નખ ઉતારવા આવવાને વરદી આપી, તે હબમે ખુશી થઈ કમ્બલ રાખી.

એમ વહીવટ ચાલતાં બેએક મહિના નીકળી ગયા. પછી હબમ એક વાર નખ લેવા આવ્યો, ત્યારે બાધએ પૂછ્યું, “કાલે સાંજના ચાર વાગતાં એક સવારી નીકળી બસો થોડા આગળ, સોખસો થોડા પાછળ ને વચ્ચે એક થોડાવાળો થોડો નચાવતો હતો એ કોણુ હતો?” હબમે કહ્યું, “એ જ બાદશાહ સલામત હતા.” ત્યારે બાઈ બોલ્યાં, “બહુ

ગઘેડા સાથે ઘોડું બાંધે તો, ભુંકતાં ન શિખે પણુ આજોટતાં શિખે.
દેખે તેવું શીખે, ઊડે ન તોય ઠેકવા શીખે વસી વિહંગમાં.

પ્રુખસુરત છે, ને ઘોડો પણુ પ્રુખ નચાવતા હતા. મેં ખારીમાંથી ચુપકીથી જોયા પણુ તેમની નજર નહોતી.”

આ વાતચીતનો પ્રસંગ બન્યા પછી હનમ બાદશાહની હનમત કરવા ગયો ત્યારે બાદશાહને વાતમાં કહ્યું કે, ‘એક શાહુકાર અમુક દુકાનમાં રહેવા આવેલ છે તેની આરત બહુ પ્રુખસુરત અને પરિનદી છે. હું બે મહિનાથી નખ ઉતારવા જઈ છું, પણુ કોઈ દિવસ બોલતી નહીં. આજ બોલી,’ એમ કહી બાઇનું કહેવું સંભળાવી છેવટે કહ્યું કે, ‘આપની પ્રુખસુરતી ઉપર ક્ષીદા છે.’ દુકાનની નિશાની બાદશાહે પુછી લીધી, ને હનમને કહ્યું કે, ‘હું કાલે ત્યાંથી સવારી સાથે નીકળીશ.’ હનમ કહે, ‘હું શેઠાણીને ખબર આપીશ.’

હનમ તે શેઠાણીના નખ લેવા ગયો ત્યારે બીજું કાંઈ નહીં બોલતાં એટલું બોલ્યો કે, ‘આજ બાદશાહની સવારી નીકળનાર છે.’ શેઠાણી એ વાત જાણી ખુશી થયાનો તથા પોતાને બાદશાહનું મ્હોડું જોવા ઊમેદ હોય એવું હનમને દર્શાવ્યું.

આ બાઇએ પોતાનો પોષાક ચિત્તાકર્ષક બનાવવા તબવીજ કરી અને સવારી નીકળવાની રાહ જોતી ખેડી. બાદશાહની સવારી નીકળી. બાદશાહ હનમની સૂચના પ્રમાણે ઉંચું જોતા હતા ત્યાં શેઠાણીએ માથાના વાળ મોર કળાની માફક કરી, પોતાનું અર્ધું શરીર દેખાય તેવી રીતે ખારીમાંથી કહાડીને પાછી ખેંસી ગઈ, પણુ બાદશાહે જોઈ લીધું.

બાઇનું મનોહર રૂપ જોઈ બાદશાહનું મન હરાઈ ગયું. હનમ હનમત કરવા ગયો ત્યારે બાદશાહે હનમને કહ્યું, ‘હવે એ બાઇની ઇચ્છા મને મળવાની છે, તો મારી પણુ ઇચ્છા તીવ્ર થઈ છે, માટે પુછી જો કે શી રીતે મળવું?’

ધાંચળે વાયડી જાત, ને બાદશાહે વાત કરી એટલે નખ લેવાને બાહાને શેઠને ઘેર ગયો, બાઇને મળ્યો અને બાદશાહની ઇચ્છા જાણાવી. બાઇએ તે વાતને રસીલી ગણી જવાબ આપ્યો કે, ‘અમે શાહુકાર વાણીઆ ને જઈએ, પણુ બાદશાહ ગોરજનો વેપ લઈને અહીં આવે તો મારે પણુ મળવાની ઇચ્છા તેવી જ જોરદાર છે. માટે કાલે બપોરે આવવું હોય તો ગોરજ થઈને આવે. કાંઈ જાણશેએ નહીં ને શેઠને પણુ વેહેમ આવશે નહીં.’

આવી રીતે વાત. મળવાથી હનમ તો હરખપહુડો થયો, દરખાસમાં ગયો, અને બાદશાહને વાત કરી. બાદશાહ તો તલપાપડ થયા હતા અને દહાડીમુઠ ઉતરાવવા ધાંચળે તો હાજર હતો જ. બનરમાંથી મલમલના કોરા તાકા મંગાવી ગોરજના જેવી ગાતરી વાળી. એક મલમલ ગોરજની માફક આહોડી, હાથમાં રજોલું, પાતકું ઝાળીમાં મુકી હનમની પાછળ એક ધ્રુવે દરવાજેથી નીકળી, શાહ રાહ પગ્ગો મૂકી પેટા બલીને રસ્તે ચાલી શેઠની દુકાનપર ચહુઆ. આગળ હનમ ને પાછળ ગોરજ કટકટ ત્રિજે માળ ગયા. બાઈ શૂંગાર સજ કૂકડ થઈ ખેડી હતી તે ગોરજને આવતા જોઈ ઉભી થઈ પગે લાગી, એક બાજુ નાંખી આપી તે ઉપર આસનીઈ નાખી ગોરજને ખેસાડ્યા. હનમ

દાળની સોખતથી ચોખો નર મેટી નારી થયો.^૧
 સોખત પ્રમાણે નોખત વાગે.
 જેને જેવો વાસ^૨, તેને તેવો પાસ.
 પડોસીનું કર્મ ન આવે, પણ સોંઝ^૩ તો આવે.
 નીચનો સંગ ને માનનો લંગ.

દોહરા—જયસી સોખત જગતમેં, તેસો કરત ઉપાય;
 સોખત ગુન છુટે નહીં, કહા રંક કહા રાવ. ૬૩
 સોખતસેં સુધયોં નહી, વાકે બડે અભાગ;
 સોખતસેં ખીગજો નહીં, વાકે બડે સુભાગ. ૬૪
 સંગત કીજે સાધકી, બનત બનત બન જાય;
 અજયા કુંજર શિરપર, મનમાને દૂલ ખાય.^૪ ૬૫

નીચે ગયો; કમાડ બંધ કરી બાઇ બીજા ઓરડામાં ગઇ ત્યાં કમાડ કોકે ખખડાવ્યું. કમાડ ઉઘાડવા બાઇ આવી. બાદશાહે પૂછ્યું, “કોણ છે?” બાઇ બોલી, “કોઇ નહીં શેઠ ધરયણી છે; તેની શ્રીકર નહીં, આપ નિશ્ચિંત રહો.”

બાદશાહે બાઇ બીજા ખંડમાં ગઇ, શેઠ આવ્યા, ચાંચાળી પાઘડી, ઘેરદાર બંધો, કમર બાંધેલી ને અંદર આવ્યા. બોલ્યા, “પધારો, પધારો મહારાજ, બહે પધાર્યાં. મહારાજ વંદું છું.” બાદશાહ (ગોરજી) કંઈ બોલ્યા નહીં, એટલે શેઠે કહ્યું, “વંદું છું, તો પણ ગોરજી બોલ્યા નહીં. ત્યારે શેઠ કહે, “કેમ બોલતા નથી? મહારાજ વંદું છું.” એટલે ગોરજી બોલ્યા, “વંદું છું ક્યા?” શેઠ કહે, “મહારાજ, આમ કેમ? તમે અમારા ગોરજી થઈને કેમ બોલતા નથી?” એમ કહી શેઠ નીચે બેઠા. બાદશાહે સારી રીતે નબર માંડી જોયું તો લાગ્યું કે શેઠ નથી પણ લવો છે. બાદશાહે શેઠને કહ્યું, “અબે લૌવા જેસા માણમ પડતા હે.” એટલે લવો કહે છે, “હજુર, આપ મને બાદશાહ સલામત જેવા લાગો છો.” પછી પરસ્પર મળ્યા, અને હબમની સોખતની શી અસર થઇ તે લવાએ સિદ્ધ કરી આપ્યું.

૧ ખીચડી. ૨ વાસ=રહેઠાણ, સમાગમ; પાસ=ડંગ. ૩ સોંઝ=લક્ષણ.

૪ એક બકરી નદી ઉપર પાણી પીવા ગઈ. નદી આગળ ભીની રેતીમાં વાધનાં પગલાં પડેલાં જોયાં. બકરીએ વિચાર્યું કે, સામે કાંઠે મારાથી નદી ઊતરીને જવાય અને નાસ્તીને છૂટાય તેમ નથી માટે શું કરવું? ધીરજથી વિચાર કરી પગલાંનું કુંડાળું કરીને પગલા આગળ બેઠી. થોડી વારે હાથી પાણી પીવા આવ્યો. હાથીને બકરી કહે છે કે, ‘તું બહે આવ્યો.’ આ વાધનાં પગલાં જો. વાધે મને બલામણુ આપ્યા મુજબ હું બેઠી હતી અને તે પ્રમાણે જઈને વાધને ખબર આપું છું કે, ‘હાથીબાઇ આવ્યો છે.’ એમ કહી બકરીએ ચાલવા માંડ્યું એટલે હાથીએ બકરીને પાછી બોલાવી કહ્યું કે, ‘વાધને બોલાવીશ નહીં ને ઊગરવાનો આરો બતાવ.’ ત્યારે બકરી કહે છે કે, ‘મને પ્રતિજ્ઞાથી

જળ પ્રમાણે પોયણાં, કર્મ પ્રમાણે મત્ત;	
જે જેવા નર સેવીએ, તે તેવી ક્ષણપત.	૬૬
કરત કુસંગ ચાહત કુશળ, એહી બડા અકસોસ;	
મહિમા ઘટયો સમુદ્રકો, રાવન અસ્યો પડોસ.	૬૭
બળદનો ગુણુ તો ગયો, કે જોડ કનેડાં જુતો;	
મરદનો ગુણુ તો ગયો, કે સોડ કસોડાં સુતો.	૬૮

A man is known by the company he keeps.
One is known by his companions.

૩૬. માઠા ખબર વિજળી વેગે જાય. ૪

માઠા ખબર વીજળી વેગે જાય. વા વાત લઈ જાય.
પલક એકમાં પહોંચી જાય, ખબર નરસા હોય.
ભોંયરામાં નાગી નાચી, તે મહેતાજીએ જાણ્યું.^૧

Ill news travel apace.
Scandal has wings.

૩૭. નબળો સળળાને ગુણુ કરે તે આટાલુણુમાં જાય. ૭

સમુદ્ર આગળ લુણુની ભેટ (તે શી ગણુતીમાં) ?
જબરો નબળાને ખાય (ને ખુશી થાય).

વચન આપો તો બતાવું.' હાથીએ તે પ્રમાણે વચન આપ્યું ત્યારે બકરીએ કહ્યું કે, 'નદી ઊતરી સામે કાંઠે આપણે બન્ને જઈએ તો ઊગારો થાય.' હાથીએ કહ્યું, 'તું મારા મસ્તક ઉપર બેસ. હું ને તું બન્ને નદી ઊતરી જઈએ.' ત્યારે બકરી કહે કે, 'સામે કાંઠે ઊતરીને તું તો મને ફેંકી દે તો મને શો લાભ ?' પછી હાથીએ વચન આપ્યું કે, 'હું જીવું ત્યાં સુધી મારા માથા ઉપર રાખું.' પછી બકરીને હાથીએ મુંઠવતી લેઈ માથે બેસાડી સામે કાંઠે ગયાં ને હાથી ચરવા જાય ત્યારે બકરીને માથે બેસાડે જેથી સારાં સારાં ઝાડનાં ફળ, કુંપળો બકરી ખાધા કરે.

વાઘ જેવા વનના રાખના પગલાંનો આશ્રય લીધો ને હાથી જેવો સમજન બકરીને મળ્યો તેથી "અન્યા કુંજર શિરપર, મન માને ફલ ખાય."

૧ એક છોકરા ઉપર મેહેતાજી ગુસ્સે થયા ને કહ્યું કે, "બેસ રાંડ નાચણના." તે ઉપરથી છોકરાએ ઘેર જઈ તેની માને પૂછ્યું કે, "મેહેતાજીએ મને રાંડ નાચણનો કહ્યો તેનું કારણ શું? તેથી તેની માએ જાણ્યું કે, "હું નાચ્યાની વાત" મેહેતાજીએ જાણી હતી તેથી તેની માએ છોકરાને વાત કરી કે, "હું ભોંયરામાં એક વાર નાગી નાચી હતી." એટલે ભોંયરામાં નાચ્યાની વાત જાહેર થઈ.

મોટા મચ્છ નાના માછલાંને ગળી જાય.
તાલેવંતના તેજમાં ગરીબ તણાઈ જાય.
સોનાના ચુડાવાળી દાતણવાળીને ઘેસવે.
મોટાની ગાં-માં પેસીએ તે ચગદાઈ મરીએ.^૧

ઢાહુરો—રાગ વિના રાગોડે, નિર્ધનીઓ કુટાય;
નબજો સબજાને ગુણુ કરે, તે આટાલુણુમાં જાય. ૬૯

સાખી—આણુંદ કહે પરમાનંદા, મોટામાં જાતું થોડું;
કામ કરાવે કુસ કાદે, કાંતો કહેશે ઓડું. ૭૦

The rich eat up the labour of the poor.

૩૮. કદિ ખતા ન ખાય વિચારી વાણી ઉચરે. ૯

(વિચાર પુરો કરીને ખોલવા વિષે.)

કદી ખતા ન ખાય, વિચારી વાણી ઉચરે.

વિચારીને વાણી વદો, કદી ન વણુસે કામ.

ખોલ્યું બહાર પડે ને રાંધ્યું વરે. થુંક્યું પાછું ગળાય નહીં.

ખોલ ખોલ્યા તે પાછો મ્હોંમાં પેસે નહીં. સો ગળણુ ગાળી વાત કરીએ.

સાત ગણુ ગાળીને પાણી પીવું. ખોલ્યા તે અખોલ્યા થાય નહીં.

૧ મોટાની ગાં'માં પેસવું નહીં તેની વાત છે. એક તળાવમાં હાથી ગયો, પણ તળાવના હંડા ભાગમાં જતાં મરી ગયો અને તેનું શબ તે તળાવમાં જ રહ્યું. એક શીઆળે જોયું કે હાથીનું માંસ ઘણા દહાડા ચાલશે માટે હાથીના પેટમાં પેસી માંસ ખાવાનું મળશે ને તળાવમાં પીવાનું પાણી પણ મળશે. હાથીનું મ્હોં તો મરી ગયેલો તેથી ખંધ થયું હતું, પણ પુંક પાણીમાં પલળવાથી ચામડું નરમ થયું હતું એટલે તેમાંથી હાથીના પેટમાં શીઆળ પેકું. માંસ ખાયને પુંક દ્વારા રોષ્ટ્રીયું કાહાડી પાણી પીએ. તેમ કરતાં ઊનાળો આવ્યો, તળાવ સુકાયું ને પાણી હેઠું ગયું તેથી પુંકનું ચામડું સુકાયું ને કઠણ થયું. શીઆળથી બહાર નીકળી પાણી પીવાયા નહીં તેટલામાં ચકલાંનું ટાળું આવ્યું તે શીઆળે અવાજ ઉપરથી જાણ્યું.

ચકલાંને કહ્યું કે, તમે બધાં ભેગાં થઈ હાથીની પુંક ઉપર પાણી સંચિા એટલે હું તમને એક અગત્યની વાત કહું.

ચકલાં હમેશાં પાણી પીવા આવે ને ચાંચેથી પાણી સંચિ. ઘણી વારે ચામડું પલળ્યું, ત્યારે શીઆળે માંહિથી માથું મારી જોર કર્યું અને શીઆળ બહાર નીકળી નાહું. ત્યારે ચકલાંએ કહ્યું, વાત તો કર, ત્યારે શીઆળે નાસતાં નાસતાં કહ્યું કે, “મોટાની ગાં-માં પેસીએ તો ચગદાઈ મરીએ.”

દોહરો—ખેલ તો અખેલ છે, જે કાઈ ખેલે જાણુઃ

દો ત્રાણુ તોલ કર, તું મુખ આહર આણુ. ૭૧

The word once escaped, cannot be recalled.

A word spoken is an arrow let.

Think to-day, speak tomorrow.

Think twice before you act once.

૨૬. જાયા તે જાવાના. ૨૬

(મરણ વિષે.)

જાયા તે જાવાના. કાયા કાચો ફુંલ. નામ તેનો નાશ.
ભગ્યા તે આયમવાના. કાળ સૌને શિર છે. કાયા માયા કુડી.
કાળ કાષ્ઠથી છતાયો નથી. મરણ ને મોંઘું કાષ્ઠના હાથમાં નથી.
મરણ સૌને માથે છે. કાળે સૌનો ક્ષય. મોતને વાયદો નહીં.
કુટીની છુટી નહીં.^૧

મરણ કોઈને મૂકે નહીં. એક વાર મરવું મરવું ને મરવું એ ખરું છે.

લોઢાની કાઠીમાં ઘાલો તો પણ મરણ મૂકે નહીં.

મરતાં માટીને આપ કહે તો પણ છવે નહીં.

મરતી આયડીને મા કહે તો પણ ઉઠે નહીં.

નવાણું ઓસડ, સોમું ઓસડ નહીં. કાઠીમાં ઘાલ્યાં છવે નહીં.

શરીર ત્યાં ત્યાં સુધી વહાણુ, નહીં તો પથ્થર ને પહાણુ.

કાયા પાણીનો પરપોટો ફૂટતાં વાર નહીં.

દોહરો—જાયા તે જાવાના, રાજ હો કે રંક;

વૃદ્ધ આલ જીવાન પણ, ઝડપે જન્મ નિશંક. ૭૨

કાળ ન છોડે કાષ્ઠને, ભલે હોય ભગવાન;

ભીલે ભાલું ભોંકીયું, કૃષ્ણુ હતા અળવાન. ૭૩

સોરઠા—સગોજ જાણ્યો શ્વાસ, શ્વાસ પણ સગો નહીં;

એનો શો વિશ્વાસ, સાચું સોરઠીઓ ભણુ.^૨ ૭૪

ચિંતામણી નર દેહ, મુઆ પછી મસાણુમાં;

તેની ધાશે ખેહ, કોઈ વિભૂતિ પણ ભુંસે નહીં. ૭૫

ખેત—ખાખકા પુતલા બના, ખાખકી તસવીર હે;

ખાખમેં મીલ જાયગે, ફીર ખાખ દામનગીર હે. ૭૬

Death defies the doctor.

There is no medicine against death.

Dust thou art, and to dust shalt thou return.

Death is deaf and hears no denial.

૪૦. દામ કરે કામ લોડી કરે સલામ. ૩૩

(પૈસાના મહિમા વિષે)

દામ કરે કામ લોડી કરે સલામ. સકર્મીના સાળા^૧ ધણા.

કાકા મામા ગાવાના, પાસે હોય તો ખાવાના.

સર્વે ગુણાઃ કાંચનમાશ્રયન્તે. મધ ત્યાં માખ. સુખના સાથી, દુઃખના વેરી.

બધા દોષતની માંખ. દ્રવ્ય ત્યાં સર્વ. લીલા વનના સુડા ધણા.

ધમધમતી વહેલે સૌ ખેસવા આવે. પૈસાના સૌ સગા.

નમતે ત્રાજવે સૌ ખેસે. સૌ જગતી^૨ તાપે,

સૌ લીલાનાં હરણુ.

સોનું દેખી મુનીવર ચળે. પૈસો દુનિયામાં પરમેશ્વર.

દામકે સખ ગુલામ. સુખ સંપતના સૌ સાથી.

સુખે સાંભરે સોની, દુઃખે સાંભરે રામ.

અનેના^૩ ત્યાં સુધી તનેનાં. હાથ પોલો તો જગ ગોલો.

જર બસિયાર, મરદ હુંસિયાર. ખીસા તર તો ચાહે સો કર.

દુઃખમાં સાથી રામ. પૈસા હોય તો છોકરો ધુધરે રમે.

કોરી^૪ દેખે આખી, ત્યારે ખેલે આવો આખી.

જરને જુહાર.^૫

ગાંઠે હોય જર, સૌ પૂછે ધર.

જર કરે દરિયામાં ધર. ગાંઠે હોય ધન, સૌ હાજર જન.

દોહરા-માયાકુ માયા મીલે, કરકે લંખે હાથ;

તુલસીદાસ ગરીબકી, કોઈ ન પૂછે ખાત.

૭૭

સખ સહાય સખલકે, કોઈ ન નિર્બલ સહાય;

પવન જગાવત આગકું, દીપક દેત ખુઝાય.^૬

૭૮

૧ સકર્મીની વહુને સૌ “ગા” કહી ખોલાવે ને તેના ભાઈ ધણા થાય. ૨ દેવતા સળગતો હોય તેવી સગડી. ૩ કોડીમાં જર-પૈસો. ૪ કોરી નમનગર, કચ્છ, પોરબંદર, જુનાગઢમાં રૂપાનો એ નામનો શિકકો ચાલતો હતો. ૫ જર-કોડીમાં જર કે ધરમાં નાણું. ૬ આગ જળર છે તેને પવન મદદ કરીને વધારે જગાવે છે, પણ દીવો નિર્બળ છે તેથી ચોક્કસ નાખે છે.

સવૈયા—માત કહે મેરો પુત સપુતર, ગહેન કહે મેરો મુંદર લૈયા,
તાત કહે મેરે કુલકો દીપક, લોકમેં અતિશય લાજ બધૈયા;
બહુ કહે મેરો પ્રાણપ્યારો, સાસ કહે મેં લેજા બલૈયા,
કવિ ગંગ કહે મુનો શાહ અકબર, છનકી ગાંઠ સપેત રૂપૈયા. ૭૨

In time of prosperity friends will be plenty.
He is most loved that has mony bags.
Money makes the mare go, let her have a leg or no.
Every one is kin to the rich.
A bribe in the lap blinds one's eyes.
Prosperity gains friends, advorsity tries them.
With provisions in store, we have friends by score.

૪૨. લક્ષ્મી. વિનાનો લપોડ. ગરથ વિનાનો ગાંગલો. ૧૮

(નિર્ધન સ્થિતિ વિષે.)

લક્ષ્મી વિનાનો લપોડ. ૧ ગરથ વિનાનો ગાંગલો.
ખરચી ખુટી કે યારી તુટી. જર ગયો ને જ્યે ગયો.

લક્ષ્મી વિનાનો લપોડ

૧. એક શાહુકાર પાસે દ્રવ્ય ધણું હતું ને ઘણી પેટીથી ધનાઢય સ્થિતિ ભોગ-
વતા આવેલા હોવાથી વંશપરંપરાના શુભારતા, મુનીમ, આકર, પેશા, ધોળી, દરજ, સુયાર,
આહાજો હોવાથી ઘેર કાયમ માણસની લીડ જભેડી રહેતી.

તે શાહુકાર શુભદી જતાં દીકરો વારસ થયો, તેને એવા સંયોગો બન્યા કે દ્રવ્ય
પગ ફરીને જાય તેમ ગયું ને ધરખાર સિવાય પાસે કંઈ રહ્યું નહીં ત્યારે મુનીમ, શુભારતા
વગેરે બધા જતા રતા અને ગોર વગેરે આશીર્વાદ દેવા આવતા બંધ થયા.

ત્યારે શેઠે પોતાની હમરો જાતના માણસને પૂછ્યું કે, હવે કેમ કાઈ આવતા નથી
ને આઠા પણ ઊતરતા નથી? ત્યારે તેણે જવાબ દીધો કે, “પૈસાને સડ માન આવતા
હતા તે પૈસો ગયો એટલે માન પણ ગયાં; હવે કાઈ આવ પૂછ તેમ નથી.”

આ શાહુકારના મનમાં ઝાટ લાગી ગઈ જેથી દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવાનો નિશ્ચય કરી
પરદેશ પ્રયાણ કર્યું. પોતા માંહે ઘણી તો હતું જ તેથી મીન-જાત તરફ જઈ વેપાર ખેડના
માંજ્યો. ઈશ્વરકૃપાથી નેદા પુષ્કળ થયો, ધરનાં વાલણુ કર્યાં ને સુંબઈ, કલકા, રંડન,
સિંચાપોર વગેરે વેપારના મારકોમાં શેકની આબર નહીં ને વ્યવહાર સારો બંધાયો ને
અનર્ગળ દ્રવ્ય સંપાદન થયું.

પોતાના મનને તુષિ તાપ તેટલું દ્રવ્ય ધણું એટલે સ્વદેશ ભૂમિ તરફ વળવા
નિચાર થયો ને રાજ્યનાર આગવીવાને ખબર મારી કે મારું નાણું માણું હું તે સમીની

કંગાલનાં કાળજી પોલાં. વસુ વિના નર પશુ.
ચાક વગરનું ગાડું જેમ, ધન વિનાનું મનુષ્ય તેમ.
પૈસા વગર ઘેરો, ને સાણુ વગર મેલો. પૈસા વગર પદકુડીઓ^૧ ન થાય.

ટીપ પ્રમાણે ઊતારી વખારમાં રાખજો. તે પછી પોતાની મેળવેલી દોલતથી રૂપા અને સોનાના નાણાની પેટીપટારા ભર્યાં, તેમ જ જવાહીરના દાગીના વગેરેની ત્રિત્તેરીઓ ભરી રાજનગર તરફ રવાના કર્યાં.

આરતીએ તે શેઠની દોલતની વિપુલતા વિષે તથા શેઠ આવનાર છે તેના ખગર વતનમાં તથા ઝાળખાણવાળાને આપ્યા.

શેઠ અનર્ગળ દોલત કમાઈને આવે છે તેમ જ ધણે વર્ષે આવે છે જાણી સર્ગાવહાલાં ફેનેલી વર્ગને હેતના હરડકા ઊછળ્યા અને સૌ ખંદર સુધી સામા જવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા.

તેટલામાં શેઠ પોતાની સાથે દોલતનાં વાહાણુ સાથે ખંદેરે લાંગર્યાં એટલે પેહેલ વેહેલા કુળગોર આશીર્વાદ દેવા આવ્યા ને બોલ્યા, “શેઠ રાજધિરાજ, આશીર્વાદ છે.” એટલે શેઠ બોલ્યા, “કહીશું” “કહીશું.” એમ સૌ મળવા આવ્યા તેમણે જીહાર વ્યવહાર કર્યાં, તે સર્વને કહે “કહીશું,” “કહીશું”ના જવાબ આપ્યા. આ જવાબથી સર્વના મનમાં આવ્યું કે શેઠનું ચીતળિયું ખસી ગયું છે.

પછી ખંદરના આરતીઆને પ્રથમ મોકલેલી દોલત તથા પોતે લાવેલા તેનાં અસૂંખ્ય-ગાડાં ભર્યાં ને પાટણુ તરફ ચાલ્યા, કંટલાક રસ્તામાં શેઠને મળ્યા તેમને પણ શેઠે કહ્યું કે, “કહીશું.”

પાટણુ આવ્યા, ગાડાંમાંથી દોલત ઊતારી ઘેર લાવ્યા. બાપદાદાના પ્રતાપથી ઘર તો મોટાં હતાં જ તેમાં દોલતની પેટીઓ ઊતારી, સોનાની દીવીઓમાં ધીના દીવા કરી શેઠ ગાદી નાખી બેઠા. પછી સર્ગાં, વહાલાં, બાળસ્તી, આશ્રિત નોકરો આવતા ગયા, જીહાર વ્યવહાર કરતા ગયા તેમ શેઠ પેલી પેટીઓને હાથ જોડીને કહે છે, “મહાલક્ષ્મી માતા આપણા મેહેતા તમને જીહાર કરે છે” એમ સૌના જીહાર ત્રીલી મહાલક્ષ્મી માતાને નિવેદન કરતા ગયા ને સૌને રજા આપતા ગયા, પછી પૈસા ઠેકાણે કરી જરૂરી પૈસા બહાર રાખી ઝાડ કાયમ રહે તેવી ગોઠવણુ કરી, કુળ ખાઈને પોતાનો નિર્વાહ આનંદમાં કરતા ગયા. આ દ્રવ્યહીન માણસ થાય છે તેનું આ દ્રષ્ટાંત છે.

અજો ભગત શ્રીનાથજી ગયા હતાં, ત્યાં ગરીબ માણસનો વેપ ધારણુ કરીને ગયા હતા ત્યારે ગોલીટાનો માર ખાઈ ઊતારે આવ્યા હતા. બીજે દિવસ ધનાઢચનાં વસ્ત્રઅલંકાર ધારણુ કરીને ગયા, ત્યારે અર્ધાં માણસોને આધાં કરી દર્શન કરાવ્યાં તે વખતે અદેકો દાગીનો કહાડીને દાગીનાને કહેતા ગયા કે, “અમુક દાગીના તું દર્શન કર.” આવી વાત લોકોમાં ચાલે છે અને દ્રવ્યના માનના દાખલામાં આજ પણ કહેવાય છે.

૧ પદકુડી=મસ્તી.

જર કોતા તો મર્દ રોતા. નાણું ગયું એટલે હુંક ગઇ.
સરોવર સુકાયું, કે પક્ષી ઉડ્યાં. ગરીબનું નસીબ ગરીબ.
નિર્ધનીઆનો જાઓ, તે આવળિયાનો છાંયો.
પૈસો આઇ, પૈસો લાઇ, પૈસા વિનાની શી સગાઈ?

દોહરો—જબ લગ પૈસા હાથમેં, તબ લગ ઉસકે યાર;
સાંઇ ઇસ સંસારમેં, સ્વારથકા વ્યવહાર. ૮૦

સોરઠો—લક્ષ્મી વિના લપોડ, ચતુર્ભુજ ગાયો ચારતા;
થઈ બેઠા રણછોડ મેરામણ મથ્યા પક્ષી. ૮૧

કવિત—પૈસા બીન આપ કહે, પુત ઓ કપુત મેરાં,
પૈસા બીન લાઇ કહે, બડો દુઃખદાયી હે;
પૈસા બિન ચાચા કહે, કોનકો ભતિબે લાગે,
પૈસા બિન સાસ કહે, કોનકો જમાઇ હે;
પૈસા બિન પંચનમે, બેઠવે કા ઠોર નાહી,
પૈસા બિન ચતુરનમેં, ચાતુરી ન ગાઈ હે;
પૈસા બિન આદર, આયબેકું કાહુ ઠોર,
પૈસા એસી ચીજ, શ્રીરામજી બનાઇ હે. ૮૨

When good cheer is lacking, our friends will be
packing.

Adversity distinguishes or tries friends

In time of adversity not one amongst twenty.

૪૨. પગ તળે બળે તે જીએ નહિ ને લંકા ઓલવવા જાય. ૧૦

(પોતાની પાસે હોય તે આખત વિચાર નહીં, ને દૂરની વાતો કરે તે વિષે.)

પગ તળે બળે તે જીએ નહીં, ને લંકા ઓલવવા જાય.

કેડમાં છોકરું ને ગામમાં ઢંઢેરા. બેટા બગલમેં, ઢુંઢે જંગલમેં.

કુળદેવને દીવો મળે નહીં, ને પારકા દેવને ફૂલ.

પેટ પુરું કરવાના સાંસા, ને ગડબડશાને વડાં.

મહોંને મરચું મળે નહીં, ને ગાં-ને જાયજીળ.

લલલલા કુંવારા, ને વાંઢો કહે મારે બે.

૧. શ્રીકૃષ્ણ ગાયો ચારતા હતા, પણ મેરામણ સસુદ્ર મથન કરીને લક્ષ્મી લાવ્યા પછી દ્વારિકામાં શ્રી રણછોડ થઇને બેઠા.

સખ સખટી સંભાળીઓ, મેં મેરી ફેડતા હું.

પીડા પતી, તો કહે પગે જ વળગી છે.^૧

સોરઠો—કુંગર બળતી લાહાય, દેખે સારી જગત તે;

પરજળતી નિજ પાય, રતી ન સૂળે રાજ્યા. ૯૩

૪૩. જાણપણાં જગ દોહલાં, ધન તો કાલાં ઘેર હોય. ૧૧

(ડહાપણુને માન વિષે.)

જાણપણાં જગ દોહલાં, ધન તો કાલાં ઘેર હોય.

શુદ્ધિમાન સર્વત્ર પુજાય. ડાહ્યો પંચમાં પુઠાય.

ડહાપણુને માન છે. વિવેક દશમો નિધિ. ડાહ્યો તે ધરડો.

ડહાપણુ કોઈના આપનું નથી (જેને ઈશ્વર આપે તેનું).

ગુણવાનનાં હજાર ધરાક. રીતભાત જાણે તેને સૌ વખાણે.

દોહરો—મતિ હે તો માન હે, મતિ ણિના નહીં માન;

ભાગહી ખાત અલાયેદી, બનત સકલ જહાન. ૯૪

સોરઠો—તમે વણકર, અમે વણાર, નાતેર નેડો^૨ નહીં;

તારા ગુણુને રોઈ ગજમાર,^૩ બત ન પૂછું જોગડા.^૪ ૯૫

Wisdom alone is age and commands respect.

૪૪. વીતી હોય તે જાણે. જે દરદીની બલા જાણે. ૨૫

જે તન લાગી વોહી તન જાણે, જે દરદીકી બલા જાણે.

દુઃખે તેને પીડા. વાગે તેને સાલે. પડી તેને પીડા.

૧ એક માણસને ત્યાં કોઈ મીઠાવાન આવ્યો. ધરધણીએ વિચાર્યું કે, 'આ પીડા ક્યાંથી આવી, તે જાણ તો સાફ.' પછી પોતે તાવ આવ્યાં કે માંદો થયાનો ડાળ કરી ઓઢીને સુધ ગયો, અને પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું કે, 'પગ ચાંપ. સ્ત્રી પગ ચાંપતી હતી તે જખતે પરાણો મુંગો મુંગો આરડામાં બેસી રહ્યો હતો, તેટલામાં સ્ત્રીને કંઈ કામ હોવાથી પગ ચાંપતા પછા મૂકી બીજા ખંડમાં ગઈ, એટલે ધરધણી મોઢે ઓઢીને સુતો હતો તેના પગ ચાંપવા પરાણો વળગી ગયો. ધરધણીએ માન્યું કે, મારી સ્ત્રીને પગ ચાંપે છે, માટે થોડી વારે પૂછ્યું કે, 'વેહી પીડા પતી?' એટલે મેમાન કહે છે કે, 'પગે જ વળગી છે.' ધરધણી સમજ્યો અને અંખવાણો પડી ગયો. ને પરાણાની ખાતરખરડાસ કરી.

૨ એક નાત. ૩ સંબંધ, સાંધો. ૪ ખાદી વણવામાં ને વેચવામાં ઢેઠ ગજ વાપરે છે, માટે ગજમાર કહ્યો છે, તે પણ ઢેઠ.

૫ વણાર શાખાના આહીર હોય છે તે શાખાની સ્ત્રીને, જોગડા નામના ઢેઠ સાથે હેત અંધાર્યું. જોગડો ઢેઠ હતો પણ તેના ગુણુ જોઈ હેત અંધાર્યું તે વિષે સોરઠો છે.

વંધ્યા કહા જનહી પ્રસુતનકી પીડ. વીતી હોય તે જાણે.
 જેના પેટ ઉપર સાપ પકો તે જાણે.
 ધરાયેલો તે ભુખ્યાની પીડા શું જાણે ?
 દુઃખે તેને વેણુ.^૧ પેટની પીડા માર્યું શું જાણે ?
 વીઆણી વેદના જાણે, વગર વીઆણી ડીસકાં કરે.
 હાડીઆને મન રમત, દેડકાંના જીવ જાય.
 બિલાડીને મન રમત, ઊંદરનો જીવ જાય.
 જોડેલો જીભાનું દુઃખ શું જાણે ?
 પેટમાં દુઃખે તે અજમો કાકે. જેનાં લાગ્યાં તે ભોગવે.
 પડેગી જીવ જીવેગી. માથે પડી વિશ્વેવા.
 જેને ન દુઃખે પેટ કે પાસું, તેને આવે ખડખડ હાંસું.
 વાડા કેડે વારો, તેનો શો ઉધારો.
 આપ વીતી સૌ જાણે, પર વીતી કાઈ ન જાણે. જાણે તે જાણે.
 જેને વીતી હોય તે નર જાણે, ખીજા આણે અહંકાર;
 ડહાપણનો દલપત કહે, કાઈ ગર્વ ન કરશો લગાર.

દોહરા—પીપલ પાન ખરંત, હસતી કુંપળીઆં;
 અમ વીતી તમ વીતશે, ધીરી બાપુડીઆં. ૮૬
 માળી આયા બાગમેં, કલીઅન કરી પુકાર;
 પાકી પાકી ચુન લઈ, અખ કલ હે તેરી વાર. ૮૭

The wearer knows best where the shoe pinches him.
 The full belly knows not the meaning of hunger.
 Mock none in his misfortunes.

None knows the weight of another's burden.

૪૫. નવ નેજા પાણી ચડે, પત્થર ન ભીંજે કોર. ૮

(જડ બુદ્ધિ સમજે નહીં તે વિષે.)

પત્થર ઉપર પાણી, ભીંજે પણ રીઝે નહીં.
 કાળમીઠ પાણી જેવો, કાંઈ અસર થાય નહીં.
 સો મણુ સાણુએ ધુએ પણ સીદીભાઈ કાળાને કાળા.

દોહરા—કહા કહું કિર્તારકું, હીરદા લયા કોર;
 નવ નેજા પાણી ચડે, પત્થર ન ભીંજે કોર. ૮૮

સંગત ખીચારી શું કરે, જેનું હૃદય કઠોર;
 નવ નેન^૧ પાણી ચડે, પથર ન ભીજે કાર. ૮૯
 મુખ મોરો^૨ માથે મણી, જેર તજ્યું નહીં નાગ;
 સંગત પણુ મુઘર્યોં નહીં, વાકિ ખડે અભાગ. ૯૦
 ભલા ભવો ન વીસરે, નગણા ન આવે ચંત;
 કાળી ઉત ને કમાણુસાં, ચડે ન દુજે રંગ. ૯૧

અખ્યા ભગતનો છપ્પો

તીલક કરતાં ત્રેપન વહ્યાં, જપમાળાનાં નાકાં ગયાં;
 તીર્થ ફરી ફરી થાક્યાં ચણું, તોએ ન પહોચ્યાં હરિને શરણુ;
 કથા સાંભળી કૂટયા કાન, તોએ ન આવ્યું પ્રહરજ્ઞાન.
 He who is born a fool is never cured.
 It is a bad cloth that will not take colour.
 You will end him, but never mend him.

૪૬. ફાંસ કહાડતાં પેસે સાલ. એક કરતાં ખીજું થાય. ૬

ફાંસ કહાડતાં પેસે સાલ. કડી લેતાં પાટણુ ગયું.
 માળી છીંડે રાખે ધૂટ, બકરું કહાડતાં પેસે ઊંટ.
 હાથમેં દંડા બગલમેં મોઠ, હવેલી લેતાં ગુજરાત ખોઠ.
 આણુ^૩ લેતાં નંચુ ગયું. લેને ગઘ પુત, ખો આઈ ખસમ.
 લેવાનું દેવા થયું. લીધું ચડવા ને પહું ઉપાડવા.
 ઠીંગલા સાર કુટવા ગઘ સાં ઊંટ કઠામણુ અર્ધોં ખેડો.

To go for wool and come home shorn.
 King log to the king stork is no improvement.
 All grasp, all lose.

૪૭. માગ્યા વગર મા પણુ ન પીરસે. ખોલે તેનાં ખોર વેચાય. ૪

માગ્યા વગર મા પણુ, ન પીરસે. ખોલે તેનાં ખોર વેચાય.
 રાયા વગર છોકરાંને મા ધવરાવે નહીં. ગાજે તેનું વાજે.

- ૧ નેન એટલે ભાલા જેવો લાંબો દાંડો, જેમાં નિશાન ખોસવાને ખોણું ભરાવેલ તે.
 ૨ મુખમાં જેર ઊતારવાને મોરો ને માથે મણિ છે તેથી મણિધર કહેવાય છે.
 નાગને એવી સારી સોખત છતાં જેર તજતો નથી એવો ભાવાર્થ છે.
 ૩ આણું રાજ લેતાં નંચુ ગયું, નંચુ લીંબડી સ્ટેટમાં ગામ છે તે. પ્રથમ લીંબડી
 શહેરની રાજધાની હતું. નંચુ ફળ છે, આણુ એટલે ફેરી લેતાં નંચુ ગયું, એવો પણ
 આ કહેવતનો ભાવાર્થ છે.

Unreasonable silence is folly.

He who spares to speak, does spare to speed.

A closed mouth catches no mice.

A dumb man never gets land.

૪૮. ચડતીપડતી ચાલી આવે છે. ૨૧

(ઉદય પછી અસ્ત, અસ્ત પછી ઉદય.)

ચડતીપડતી ચાલી આવે છે. ઉદય પછી અસ્ત, અસ્ત પછી ઉદય.

સુખ પાછળ દુઃખ ને દુઃખ પાછળ સુખ. સુખદુઃખનો જોડો છે.

દિવસ પછી રાત ને રાત પછી દિવસ.

આજ રાજ કાલે રાંક. સરાધરા સરખું ચાલે નહીં.

શેરડીનો સાંઠો તે થડથી પુંછડા સુધી સરખો મીઠો હોય નહીં.

આજ અમીર કાલે ફકીર. વખત વખતનો રંગ જુદો.

સદા કાળ સરખો ચાલે નહીં. વેળા વેળાની છાંયડી.

ચડતી પડતીના ચક્ર આગળ ફાઈનું ચાલતું નથી.

તડકાછાંયા ચાલ્યા જાય છે. તડકાછાંયાની વાત છે.

વેળાવેળાની વાત છે. વેળાવેળાની છાંયડી.

દોહુરા—સદા કીસીકી ના રહી, પ્રીતમકે ગલે ખાંચ;

ઢલતે ઢલતે ઢલ ગઈ, જ્યું તરવરકી છાંચ. ૯૨

દુઃખસે ડર મત મઈ જન, ચડતીપડતી સદાય;

મગન કહે ધીરજ ધરો, શશિ વીતક^૧ મનલાય. ૯૩

ખણુ^૨ ખીણો, ^૩ ખણુવડનો, ^૪ ખણુઆધો^૫ ખણુલી;^૬

દૈવ ન દીધા ચંદને, સખે સરીખા દી. ૯૪

મનહુર છંદ—કબલુક ખાગ હાથ, ખાજતે નગારે સાથ,

કબલુક પાંઉખ્યાદા, સિર ઘોજ સહીએ;^૭

૧ શશિનાં વીતક એટલે દુઃખ ક્યાં તે નીચે કહે છે.

(૨ ખણુ=ક્ષણ. ૩ ખીણો=ક્ષીણ. ૪ વઠ્ઠો=પુરો. ૫ આધો=અર્ધ.

૬ લી=લીટી જેવા.)

૭ ક્યારેક ઘોડાની વાઘ (લગામ) હાથમાં રહી ગઈ છે; ને સાથે નગારાંના ડંકા થઈ રહ્યા છે, ને ક્યારેક યગે ચાલતા માથે ભાર ઉપાડ્યો હોય.

કબહુક મેવા મિસરીકી અછરન હોત,
 કબહુક મુઠીભર ચુનગો^૧ ના લહીએ,^૨
 કબહુક આપદાર, ભીર ભઈ ભીખારનકી,
 કબહુક આપ બઈ પરદાર રહીએ;^૩
 હારીએ ન હિંમત, ખીસારીએ ન હર નામ,
 બહી ખીધી રાખે રામ, તાહી બિધ રહીએ.^૪ ૯૫

Sadness and gladness succeed each other.

There are ups and downs in life.

After joy comes sorrow.

He who swells in prosperity will shrink in adversity.

૪૯. જાત જાતના દ્વેષી. ૭

વૈઘ વૈઘનો વેરી. જાત જાતનું ખોદે.

બિઘાં, બ્રાહ્મણ ને કુતરાં, એ ત્રણને અણુરાગ.

તેમને પાડાખાર પચા છે.^૫

કુતરો કાશી જઈ આવ્યો,^૬ તે ઘેર આવીને ગામેગામ નાતીલાનું દુઃખ ગાયું.

૧ ચુનગો-ચવેણું.

૨ ક્યારેક મેવા તથા સાકર મિષ્ટાન્નનું અછર્ણ થાય તેટલું ખાવા મળે ને ક્યારેક મુઠી ભર ચવેણું પણ મળે નહી એવો વખત પણ આવે.

૩ ક્યારેક આપણે ઘેર ભીખારીની ભીડ જામી હોય, ને ક્યારેક આપણે કોઈને ખારણે કાંઈ મળવાની ઇચ્છા રાખીએ.

૪ માટે દુઃખમાં હિંમત નહી હારતાં, ઈશ્વરનું નામ નહી વિસારતાં; પ્રભુ રાખે તેમ ખુશીથી રહેવું, એ ખરી મરદાઈનાં લક્ષણ છે.

૫ આપણામાં કોઈ વચ્ચે કટ્ટી રાત્રુતા હોય છે ત્યારે કહેવાય છે કે “તેમને પાડાખાર પચા છે.”-એટલે પાડાઓને પરસ્પરનો ખાર હોય છે તે જખરો ખાર ગણાય છે. ખાર=દ્વેષ, અદેખાઈ.

૬ કુતરો જાતને ગયો તે કાશી, મથુરાં, શ્રીનાથજી, ગોઠ્ઠા જાઈને ઘેર આવ્યો. સગાંબંધાલાંએ કુરાળસમાચાર પૂછીને જાતની હકીકત પૂછી ત્યારે કુતરો કહે છે, “સિદ્ધ-પુરમાં લાડવા ખુબ ખાધા, શ્રાદ્ધ સારે છે ને જ્ઞાનભાગ બધા કાઢે છે; શ્રીનાથજી ગયો ત્યાંના પ્રસાદની તો વાત શી કરવી? પછી ગોઠ્ઠા, મથુરાં, વૃંદાવન ગયો, ત્યાંની પણ ખાવાપીવાની મજ તો હવે ક્યાંયે મળશે જ નહીં. એટલે ખાવાપીવાનું સુખ બહુ, પણ ગામેગામ નાતીલાનું દુઃખ ભારે; ગામમાં પેસવા દે નહીં ને ગામ બહાર મને કાઢી મુકવાને ટાળાબંધ નાતીલા આવે, એ દુઃખ ધણું પચું. સુખ તો આવ્યું, પણ નાતીલાનું દુઃખ ભારે.

દોહરો—જાત જાતનો વેરી, તે જાત જાતને ખાય;
ભાટ, બ્રાહ્મણ, ને કુતરાં, દેખ દેખ ધુરકાય. ૯૬
પંજો, પાડો, ને કુતરો, ત્રણે જાતના દ્વેષી;
નાગર, કાગડ ને કુકડો, એ ત્રણ જાતના હોંસી. ૯૭

Two of the same profession seldom agree.

૫૦. જેનાં કામ તે તેથી થાય, ખીજા કરે તે ખતા ખાય. ૧૬

જેનાં કામ તે તેથી થાય, ખીજા કરે તે ખતા ખાય.
વાંદરો સુતારનું કામ કરવા ગયો, ને મરણુ પામ્યો.
અબળણી વાતમાં માથું મારે, તે પોતાનો વચ્છર હારે.
કાગડો હંસની ચાલ ચાલવા ગયો, તે પોતાની પશુ ભુલી ગયો.
તેલીનું કામ તંબોલી કરે, તો ચુલામાં આગ ઉઠે.
છસકા કામ ઊસીકું છાજે, ચોર કરે તો ઠુંગા બાજે.
આવડે નહીં ઘેસ, ને રાંધવા પેસ.
આપણો રસ્તો લીછએ, ને શિખ્યો ધંધો કીછએ.
અબળયો ઉપાધ્યાય યમણું ઘી હોમે.
જેના ઘોડા તેના અશ્વાર.^૧

કળનો થાંભલો ભાર ન ખમે.

ખેલ ખેલાડીકા, ઘોડા અશ્વારકા.

નરેણીથી નખ ઉતરે, માથું ઘોડાય નહીં.

હાથીનો ભાર હાથી ઉપાડે. ડગતું પાડવું.^૨

દોહરો—કરતા હોય સો કીછએ, ચોર ન કીજે કગ;^૩
માથું રહે શેવાળમાં, ને ઉંચા રહે પગ. ૯૮

The young inexperienced priest burnt his moustache
by blowing the sacrificial fire.

Every man to his business.

He who does his own business, defileth not his hands.

Fog cannot be dispelled by a fan.

^૧ ઘોડાની સ્વારી કરી નાણુનારને વશ ઘોડો રહે.

^૨ ભીંત ખળખડી ને ડગતી હોય તેને પાટુ મારીએ તો પડી નય; પણ સાજ
ભીંત હોય તેમાં પાટુ મારીએ તો પગ ભાગે.

^૩ કગ મારગધી ભાષામાં અર્થ કાજ.

૫૧. દાઢીની દાઢી ને સાવરણીની સાવરણી. એક પંથ દો કાજ. ૧૦

દાઢીની દાઢી ને સાવરણીની સાવરણી.

શેક ગયા જત્રા, આવશે તો હાથ જોડશું, નહીં તો ખાશું લાડવા.
બંને હાથમાં લાડવા.^૧

માનીએ લાં સુધી શાલિગ્રામ, નીકર ઊપરવટણા.^૨

ગાજરની પીપોડી વાગી તો વાગી, નીકર કરડી ખાધી.

બ્રાહ્મણ જય વૈદું કરવા, તે ગરૂડપુરાણુ સાથે લઈ જય.

લાડેકા લાડા એર કબાડેકા કબાડા. હરતું હર ને ધરતું ધર.

દોહુરા—ચલો સખી જાઈએ, જહાં બસે બજરાજ;

દુધિ બેચન એર હરિ મિલન, એક પંથ દો કાજ. ૯૯

એક કામમાં ત્રણ કામ કર્યાં, સાંભળ મારી સહી;^૩

શાક વધાર્યું, સ્નાન કર્યું ને રોટલા કરી રહી. ૧૦૦

To kill two birds with one stone.

To make two nails with one hit.

To stop two mouths with one morsel.

૫૨. બે ઘોડે ચડાય નહીં. ૧૪

(બન્ને બાજુ સચવાય નહીં તે ત્રિપે.)

બે ઘોડે ચડાય નહીં. બે ધરનો પરોણો ભૂખે મરે.

બન્ને બાજુ બેલે તે એકેતું ન તોળે.

બે ગોળીનો ચડવો. અડકદડુકીઓ ટ્રાઈનો નહીં.

દહીમાં ને દૂધમાં પગ રાખે તેવો. હસવું ને લસવું સાથે બને નહીં.

લાલુવાળા તેરી બી જય, ને રામવાળા તેરી બી જય.

અતો ભ્રષ્ટ ને તતો ભ્રષ્ટ. ખેમને ખાય ને કુશળને, પણ ખાય.

તુલસી દો ઘોડે ચડીએ, તો ફટે ગાં—કે જાંધા પડીએ.

નાતો^૪ ને નાણું બે રખાય નહીં, નાતો રહે કે નાણું રહે.

ચોપાયા—ત્યાગ માર્ગની વાતો કરવી, વનિતા ભેગું વસવું;

બન્ને વાત બને નહીં સાથે, લોટ ફાકવો ને લસવું. ૧૦૧

૧ ગમે તે હાથમાંથી ખાઓ.

૨ વાટવાનો પથરો.

૩ સહી=ખેતપણી.

૪ નાતો મોહોબતનો સંબંધ.

નેડકણું-આધા હિંદુ આધા મુસલમાન,
લીખનેમ્ પારસી, વેષમ્ કિરસ્તાન.

No man can serve two masters at the same time.
Between two stools you come to the ground.
Conscience and covetousness never coalesce.

૫૩. સહિયારી સાસુ ને ઉકરડે મોકાણુ. ૮

સહિયારી સાસુ ને ઉકરડે મોકાણુ.
પંતીઆળાનો પોંખ પેટ ફાટાફાટ ખવાય.
કાં જાય વાંઝીઆનું, કે જાય જડી ભાગીઆનું.
બારૈયાનું બારે વાટે. સહિયારાથી સિંહ હાર્યો છે.
માનો માટી કરવો, ને સહિયારી કરવો બરાબર છે.
પંચનો માલ, ગમે તે ખાય, ભાવ પુછાય નહીં.
દોહુરો—કાણુર કરે એ કામને, જે મઝીઆઈ હોય;
સાઠ નિશાળીએ ઊચકી, મેહેતાજની સોય. ૧૦૨

He who has many friends has none.
What belongs to public belongs to nobody.
The common horse is worst shod.
Everybody's work is nobody's work.

૫૪. દીવા પાછળ અંધારું. ૪

દીવા પાછળ અંધારું.
મેર કળા કરે, પણ પાછળથી નાગો દેખાય.
કર્મીના કર્મી તે તો કાક ઠેકાણે થાય.
દીવા પાછળ દીવો થાય, તે મહા પુણ્યવાન ગણાય.
There is always darkness, under the lamp.

૧ જડ=વણા. ૨ એક મેહેતાજને નિશાળમાં આવી વાત કરી કે “મારે સોય જોઈએ છીએ.” બધા નિશાળીઆઓએ સોય લાવી આપવા ખુશી ખતાવી. મેહેતાજ ખુશી થયા ને સૌને કહ્યું, “એક સોય લાવો.” બનરમાંથી એક સોય લીધી, પણ ઉપારીને મેહેતાજને ઘેર લઈ જવામાં નિશાળીઆમાં વાદ થયો ત્યારે બધાએ વિચાર કર્યો કે આપણે બધા મળીને સોય ઉપારીએ તેથી એક લાંબું મોભિયું લઈ આવ્યા અને તેમાં વચ્ચે સોય ખાસીને સાઠ નિશાળીઆએ સોય સુધ્ધાં મોભિયું ઉપાડ્યું ને મેહેતાજની સોય મેહેતાજને ઘેર પહોંચાડી.

હાથ હથોડી લે કર, સદ્ગુરુ મીલે સુનાર;
તીન અવગુન મીટ ગયે, માર, ધાર, આકાર.

૧૧૭

Spare the rod and spoil the child,
Lay on a rod and you will bring on a good scholar.
A whip for a fool and a rod for a school is
always good in season.
Foolish pity spoils the city.

૬૪. પાણી વલોવે માંખણુ ન નીકળે. ૧૮

હાથ ચાટવાથી ભૂખ ન લાગે.
પાણી વલોવે માંખણુ ન નીકળે. વેળુ પીલે તેલ ન નીકળે.
ગઘેડાના લીંડાના પાપડ ન થાય. યુંકે પડા^૧ ન વળાય.
દાતણુ વેચે દાળદર ન જાય.
પાડો કાંઈ પારસો^૨ ન વાળે કે દૂધ દેખીએ.
પત્થરમાંથી લોહી ન નીકળે. માંસ ચુંટવાથી ચૈસા મળે નહીં.
કચુકા^૩ પીલે તેલ ન નીકળે.
યુંકે સાંધા ન થાય. યુંકે વડાં ન થાય. આવે આવે બળદ ન દૂઝે.
થોથાં કૂટે કાંઈ વળે નહીં. કુસકા ખાંડે ચોખા ન મળે.
ધુમાડાના બાયકા ભરવાથી હાથમાં કાંઈ આવે નહીં.
ગઘેડાંને લીંડે લાપસી ગળી ન થાય.
હાથ મૂકીને કોણી ક્યાં ચાટવી.

You cannot gather figs from thistles.
He ploughs in the air.
You cannot have blood out of stones.

૬૫. કુંભું ઝાડ જેમ વાળીએ તેમ વળે. ૯

કુંભું ઝાડ જેમ વાળીએ તેમ વળે. લીલી ડાળ જેમ વાળીએ તેમ વળે.^૪
બાળપણમાં જે ટેવ ટાળવી હોય તે ટળે ને પાડવી હોય તે પડે.
ઢાળા ઢલ્યા તે ઢલ્યા પછી ફરે નહીં. નાનપણમાં ઢાળા ઢલ્યા તે ઢલ્યા.
પાકે ઘડે કાના ન ચડે. ખારે ભુદ્ધ, સોળે સાન, નહીં તો પત્થર પહોણુ.
લીલો ઘડો ટપલાં ખમે, સુકો ના ખમે.

૧ તમાકુંના પડા. ૨ પારસો=દોહવા સાદુ બનવરને થતી હાળત ૩ આંખલીઆ.
૪ કુંભું ઝાડ, લીલી ડાળ, નાનું બાળ જેમ વાળીએ તેમ વળે

દોહરો—મુછ, મેળાવો, પાધડી, ચોથી ચતુરાઈ જાણ;
નાનપણમાં આવે ઠામે, પછી કદી ન આવે ઠામ. ૧૧૮

Youth and white paper take any impression.

Habit in infancy becomes nature in old age.

A young twig is easily twisted than an old one.

To fix a rim after the jar has been made.

૬૬. એક જરના છોડમાં અંગારીઓ આવે તે આખું ખેતર બાળે. ૧૪

એક જરના છોડમાં અંગારીઓ આવે તે આખું ખેતર બાળે.

એકને પાપે વહાણુ ડુબે.

ઠીકરી ઘડો ફેડી નાંખે.

એક કપુત કુળ બોળે.

લગાર દેવતા ગામ બાળે.

નાની ચુકે મોટો બગાડ થાય.

એક ચીનગારી વન બાળે.

એકે ઊજળા છત્રીશે ખેંગાર.^૧

એકતું પાપ બધાને વળગે.

નાનું કાણું વાહાણુ ડુબાડે.

એક કોહેલું પાન સો પાન કોહોવરાવે.

કણુથી બગાડા કએડવે,^૨ ને મણીધર બગાડા પએડવે.^૩

સો મણુ દારમાં ચીણુગારી.

એક કોહેલી માછલીએ ટોપલો ગંધાય.

A small spark makes a great fire.

A small little leak, sinks a great ship.

One scabbed sheep infects the whole flock.

All might perish for the sake of one gonah.

૬૭. અંધા આગળ આરસી, ને બહેરા આગળ ગાન. ૧૪

(ગાંડા સાથે માથાં ઝીકવાં વિષે.)

અંધા આગળ આરસી, બહેરા આગળ ગાન.

ખાખરાની ખીસકોલી તે શું જાણે સાકરનો સ્વાદ ?

ગંધા કયા જાને જાકરાનકી લિજ્જત ? ગાંડા સાથે માથાં ઝીકવાં.

લેંસના મૂઠાં આગળ ભાગવત. હીરાની પરીક્ષા ઝવેરી જાણે.

અંધા આગળ આરસી, ને બહેરા આગળ શંખ.

અંધળા આગળ રાતું તે આંખ ખોલી. આંધળા આગળ શણુગાર.

શંખ શું જાણે સાણુનો ભાવ. મુંડો^૪ શું જાણે મજાહનો ભાવ.

^૧ ખેંગાર=નકાસા. ^૨ બળી જવાથી બગડેલી ઈંટા. ^૩ નાની જતનો સાથ.

^૪ મુંડો=ફકીર.

દોહરા—બહેરા પાસે ગાવણું; ને મુંગા પાસે ગાલ; ૧૧૯
 અંધા આગળ નાચવું, એ સરવે હાલહવાલ.
 નિષ્કળ શ્રોતા મૂકને, કવિતા બચન બિલાસ;
 હાવ ભાવ જ્યું તિયકે, ૧ પતિ અંધકે પાસ. ૧૨૦

સવૈયા—રાંક ભત તે રત્ન શું ઓળખે, આખર ચૈતન ચાકરનો;
 ગરીબ તણે ઘેર પેટ ભરે, તે ઠાઠ શું જાણે ઠાકરનો ?
 મેર તણો મહિમા નવ દીઠો, કરે વખાણુ તે કાંકરનો;
 ખાખરની ખીસકાલી અંગદ, સ્વાદ શું જાણે સાકરનો ? ૧૨૧
 શામળ ભટ.

A book to a blind signifies nothing.

Those who are in hell think there is no other heaven.

Throw not pearls before swine.

A pebble and a diamond are alike to a blind man.

૬૮. ઉજડ ગામમાં એરંડો પ્રધાન. ૬

ઉજડ ગામમાં એરંડો પ્રધાન. નહીં ઝાડ ત્યાં એરંડો રૂખ.
 આંધળામાં કાણો રાજ્યો. નહીં મામા કરતાં કહેણો મામો સારો.
 સો અંધામાં કાણો રાવ.

દોહરો (કચ્છી)—અંધમે કાણો રાજ્યો, શ્રીરાષ્ટ્ર જગ દુડી; ૨
 જડે આવોખો અખવારો, તડે તેલમે મખ યુડી. ૩ ૧૨૨

A figure among ciphers.

Some thing is better than no thing.

૬૯. નગારખાનામાં તુતીનો અવાજ શો સંભળાય ? ૧૮

(મોટા આગળ નાનું શા લેખામાં તે વિષે.)

નગારખાનામાં તુતીનો અવાજ શો સંભળાય ?
 તોપના લડાકામાં તાળીનો શો આશરો ? ૪
 સૂર્ય ઉગે ત્યાં દીવો શો બળે ? સૂર્યના તેજમાં તારા બધા લય પામે.
 ક્યાં રાજ ભોજ ને ક્યાં ગાંગો તેલી ? દરિયા આગળ ખાખોચીજી.
 હાથીની ગાં-માં હરડે. ક્યાં રાજ ને ક્યાં રાંક ?

૧ તિય=સ્રી. ૨ બહુ કુલાયો. ૩ જડે=જ્યારે જે આંખવાળો આવ્યો; તડે=ત્યારે તેલમાં માંખ યુડે તેમ કાણો શરમાઈ ગયાં. ૪ આશરો=ગણતરી, લેખું.

ક્યાં કીડી ને ક્યાં કુંજર ? કનક આગળ કધીર.

કુંજર આગળ તરણું. આટામાં લુણુ.

ક્યાં કંકર ને ક્યાં પારસમણી ? ક્યાં ઘોડું ને ક્યાં ગધેકું ?

ચૌદ વિદ્યા જાણે તેને ચાર જાણનારો શું શિખવે ?

ઊંટના પેટમાં જીરાનો વધાર.

ક્યાં મૂલ્યવાન મોહાર, ને ક્યાં અઘેલી ?

જંગી ઢોલ ગડગડે લાં ઝીણી વાત કાને ન પડે.

A drop in the ocean.

Can a pauper be compared with a mighty prince ?

૭૦. આજસ દરિદ્રતાનું મૂળ છે. ૧૭

આજસ દરિદ્રતાનું મૂળ છે. જગતની પાડી ને ઊંઘતાનો પાડો.

આજસનું ગામ ફેાસી મારી જાય. ઊંઘતી ખિલાડી ઊંઘર પકડે નહી.

ઉઘોગી નર સદા સુખી. દહે ખંત તે કામનો આણે અંત.

ખેડ, ખાતર ને પાણી, કર્મમાં ન હોય પણ લાવે તાણી.

જગેગા સૌ પાવેગા, સૌવેગા સૌ ખોવેગા.

જગતો જીવે ને ઘોરતો મરે. જગે તેનું નગાઈ વાગે.

આજસને કહે પાંચ શેરી લાવ, તો કહે લે માઈ માથું.

આજસનાં ઢોર ફેાસી વાળી જાય. કાયરથી કાંઈ જાને નહી.

ગાફીલોંકા માલ, અઝલ ખુરદુકા ખોરાક.

ઉઘમ વગર વિદ્યા વાંઝણી.

દાહુરા—અદ્ય યુદ્ધિ ને આજસ, ત્રીજી ચારણુ જાત;

ચોથો દીર્ઘસૂત્રી, કરવી ન કદી એકાંત. ૧૨૩

રાજરાણી મોજ કરે, ત્યાં ફેાજ પાદર આવી;

ખબર કરી રાજને, ત્યારે થશે યવાનું લાવી. ૧૨૪

Sloth is the mother of poverty.

Idleness is the parent of want and shame.

Idleness clothes a man with rags.

A sleeping cat catches no mice.

૭૧. ઘણીને સુઝે ઢાંકણીમાં, પડોસીને અરીસામાં પણ ન સુઝે. ૭

ઘણીને સુઝે ઢાંકણીમાં, પડોસીને અરીસામાં પણ ન સુઝે.

સૌ વરસનો સુતાર ને પાંચ વરસનો ધરઘણી.

ધણીને ભેષ્યે નહીં ને પડોસીને શિર સાટે તે શા કામમાં આવે ?
 ધણી ધારે તેમાં પડોસીનું શું ચાલે ?
 ધણીને કાઠ ધણી છે. ધણી ધારે તો પાર ઉતારે.
 મીણુનો માટી લોઢાના ચણા ચવરાવે.

Every man is his own master.

A gamester always sees more than lookers-on.

Respect your superiors.

૭૨ દેખવું નહીં ને દાઝવું નહીં. ૭

આંખે દીકાનું ઝેર ને કાને સાંભળવાના સંતાપ.
 દેખીએ તો દાઝવાનું. જામરેથી ઉતર્યો કે હેડેથી વીસર્યો.
 આંખથી અદીઠ તે મનથી અદીઠ. દેખવું નહીં ને દાઝવું નહીં.
 ભેવું નહીં ને રાવું નહીં. નજરે દીકાનું ઝેર છે.

He who knows nothing doubts nothing.

Ignorance is a bliss. Unseen unrue.

Out of sight, out of mind.

૭૩. સંઘર્યો સાપ પણ કામ આવે. ધૂળનોએ ખપ પડે. ૬

સંઘર્યો સાપ પણ કામ આવે છે. દુનિયામાં કાઈ ચીજ નકામી નથી.
 સવેળાનું સંઘર્યું, તે કવેળા કામ આવે. ધૂળનોએ ખપ પડે છે.
 કપુત અને ખોટો પૈસો પણ કાક દિવસ કામ આવે.

દાહુરો—ખડે ખડેકું દેખ કર, છોટા ન દીને કાર;^૧

કામ પડે જબ સોયકા, કહા કરે તલવાર. ૧૨૫

A store is no sore.

Keep a thing for seven years, and you will find
 a use for it.

૭૪. રોગ ને શત્રુ ઊગતા છેદવા. ૫

રોગ ને શત્રુ ઊગતા છેદવા. શત્રુ ને રોગ વધવા દેવા નહીં.

રોગ, ઋણ ને શત્રુ ઊગતાં કાંલવાં.

ધા, રોગ ને દુશ્મનને તુચ્છ ગણવાં નહીં.

સોરઠો—રોગ, અગ્નિ ને રાડ,^૧ જાણી અલપ કીજે જતન;^૨
વધ્યા પછી ખીગાડ, રોક્યા ન રહે રાજ્યા. ૧૨૬

Prevention is better than cure.

Nip the briar in its bud.

૭૫. તાતે ધાએ મલમ પટો. ૩

તાતે ધાએ મલમ પટો. તાતે ધાએ સૌ થાય.

ધર્મના કામમાં ઢીલ નહીં.

Meet the disorder in its outset.

A green wound is soon healed.

૭૬. લસતા કુત્તા કરડે નહીં, ગાળ્યા મેઘ વરસે નહીં. ૮

લસતા કુત્તા કરડે નહીં. ગાળ્યા મેઘ વરસે નહીં.

પતરાજી કરનારા પોલા. બહુ બોલે તે બાઠો.^૩

બહુ બોલે તે વાયડા. શુંક ઉડાડે તે થોયાં.

મેરા નામ અક્કડ, કયું ખાવે છક્કડ.

દોહરો—ગાળ્યા મેઘ વરસે નહીં, લસ્યા કુત્તા ન ખાય;

થોડ બોલા તે રણુ રહે, બહુ બોલા ઘેર જાય. ૧૨૭

Barking dogs seldom bite.

True valour is fire, but bullying is smoke.

૭૭. વડાને વિકાર નહીં. ૬

(ખરી મોટાઈને બડાઈ હોય નહિ તે વિષે.)

વડાને વિકાર નહીં. વડા ખરા જેને વટ^૪ વહાલી.

વડા લાજને માટે મરે. મોટા તે મોટા કે જેનાં પેટ^૫ મોટાં.

દોહરો—બડા બડાઈ ના કરે, બડા ન બોલે બોલ;

હીરા મુખસે ના કહે, લાખ હમારો મોલ. ૧૨૮

સોરઠો—અવગુણુ કરે હજાર, જળ માછલીઓ-જળવે;

વડાને નહીં વિકાર, સાહેર પેટા સામળા.^૬ ૧૨૯

Really great men never boast.

૧ રાડ=વેર. ૨ જતન=કામ. રોગ, અગ્નિ ને વેર થોડાં હોય ત્યારે ઉપાય કરવા, વધ્યા પછી કામમાં આવતાં નથી. ૩ બાઠો=અધિક પાંસળી. ૪ વટ=ટેક, આખર. ૫ પેટ=મન. ૬ સામળો કવિ કહે છે કે, હૃદય અવગુણુ માછલાં કરે, પણ ખાણી તેમને જળવે છે, તેમ સાહેર એટલે સાગર જેવા પેટવાળા વડાને વિકાર નહીં.

૭૮. જોગી જુગત જાના નહીં, કપડે રંગે તો કયા હુવા ? ૧૩

જોગી જુગત જાના નહીં, કપડે રંગે તો કયા હુવા ?

ભગવે જુગડે સંત થવાતું નથી.

ગધેડો વાધનું ચામડું ઝોઢે, પણ તેથી વાધ થાય નહીં.

માથું મુંડાવે જતિ નહીં, તે ધુંધટો તાણે સતી નહીં.

પાધડી પહેરવાથી ભાયડા થવાય નહીં.

માથું મુંડાવ્યું, પણ મન મુંડાવ્યું નહીં ત્યાં સુધી સંત નહીં.

એકલા તપે આવો થવાય નહીં. યગ ધ્યાન ધરે તપસ્વી નહીં.

વેશ લીધો વૈરાગનો, પણ ભજવવો કઠણ છે.

ધર્મનું નામ, સ્વાર્થનું કામ.

સોરઠા—ભટકે લેધને લેખ, ધર ધર અલેક જગાવતા;

દુનિયાના ઠગ દેખ, મળશે ઝાઝા મોતીઆ. ૧૩૦

પંડે મોટાં પાપ, પંથ વહે બાથાં ભીડે;

અળગા રહીએ આપ, મેલા માણસ મોતીઆ. ૧૩૧

છપ્પો—જટા વધારે વડ વૃક્ષ, કીટ બાળે છે કાયા,

જળચર જળમાં નહાય, યગ બહુ ધ્યાને ધાયા;

ગરધવ લોટે છાર, શુક રામ નામજ ભાષે,

ગાડર મુંડાવે શિશ, અભમુખ ડહાડું રાષે;

મોર તજે છે માનની, શ્યાન સકલનું ખાય છે,

શામળ કહે સાચા વિના, કાણુ સ્વર્ગમાં જાય છે ? ૧૩૨

All hoods make no monks.

૭૯. મન ચંગા તો કથરોટમાં ગંગા. ૧૩

મન ચંગા તો કથરોટમાં ગંગા. મન રાશી તો શું કરે ગયા કાશી ?

ભાવના તેવી સિદ્ધિ. ઘેર ખેઠાં ગંગા આવી.

યકીન બડા કે દેવ ? ભાવ સહિત ભક્તિ ફળે છે.

મન મથુરા, ચિત્ત કાશી, હૈડે શાલિગ્રામ.

આસ્થા ફળે છે. શ્રદ્ધા મોટી વાત છે. ભાવ વિના ભક્તિ નહી.

મન ગમનાં તો હૃદયમેં જપનાં.

૧ લેખ લેધને ભટકનારા દુનિયાના ઠગ બહુ મળશે. મોતે જ પંડે પાપી હોય ને પંથને બાથો ભીડી ભીડીને અલાવે તેવા મનમેલા માણસથી અલગ રહેવું એમ મોતીઆ કવિ કહે છે.

દોહરો—નિર્વિકલ્પ આનંદમય, સ્વ સ્વરૂપ નિર્લેપ;
મનકી જેસી ભાવના, તેસા ફલ તેહી દેત. ૧૩૩
સરિતા સખ ગંગા ભઈ, પથ્થર શાલિગ્રામ;
તુલસી સખ વૃદ્ધા ભઈ, જખ ચિન્નો આત્મારામ. ૧૩૪

Faith is everything.

A clear conscience is the best divinity.

૮૦. તુરત દાન મહા પુણ્ય. અડખોયનો ઉધારો નહીં. ૧૦

તુરત દાન મહા પુણ્ય. રૂં કામને મુહૂર્તે શું ?
લાંચ, ભાડું ને દક્ષિણાનો ઉધારો નહીં.
ધર્મનાં કામમાં ઢીલ નહીં. અડખોયનો ઉધારો નહીં.
પર્વણીનાં દાન, તેજ કાળે દેવાય. દેવું સારે વાયદો શો ?
અક્ષા દેવે, પણ હગા હગા કે દેવે(તે દુઃખદાયક).
એક ધા ને બે કડકા.

દોહરો—આગળ યુદ્ધિ વાણીઓ, પાછળ યુદ્ધિ બ્રહ્મ;
તરત યુદ્ધિ તરકડો, ધુમો મારે ધમ. ૧૩૫

He doubles his gift who gives in time,

A gift long waited is sold and not given.

A gift with a kind countenance is a double present.

૮૧. દલાલે દીવાળું નહીં ને મસીદે ખાતર નહીં. ૧૭

દલાલે દીવાળું નહીં ને મસીદે ખાતર નહીં.
અરો હાથ, પરો હાથ, રક્ષા કરે ગુરૂ ગોરખનાથ.
મફતવું ખાવું ને મસીદે સુવું. ગાં—એ હાથ ને જગન્નાથ.
ખાવા ને બગલમાં લંગોટી. નાગો નહાય શું ને નીચાવે શું ?
હાથમાં મુશળ, જ્યાં પજ્યા ત્યાં ખેમ ને કુશળ. લે લોટી ને માર લંગોટી.
નાગી પહેરે તાપડું, ૩ ને ભૂખી ખાય ખી.
કેરાં(કેરડાં)નું અથાણું તેમાં કાપે શું ને કરડે શું ?
કરીરાં મસીદ, જ્યાં પજ્યા ત્યાં નચિત.
ખલે પોતીયું લઈ ફરે, તેને કાઈ શું કરે ?

૧ આત્મજ્ઞાન થાય તો બધાં તીર્થ દહ્યમાં છે. ૨ પાછાંતર, ગોદો મેલે ધમ.
૩ તાપડું=ગુણપાટવું લુગડું, પાથરણા જેવું.

આગળ ખેડે ધરાળ નહીં, ને પાછળ ખેડે ઊલાળ નહીં.

હુંટાયાનું શું કુટે, ને વેરાગીનું શું કુંટે ?

એક ગોદડી તેમાં પાચરવું શું ને ઓઢવું શું ?

આવો ઊઠ્યો બગલમાં હાથ, શું કરે આવો કાનકનાથ.

દાહુરો—સહુ સુતા ઓટલે, મુલ્લાં સુતા મસીત;

આઇડી વગર ભાયડો, જ્યાં પડ્યા ત્યાંહા નચિત. ૧૩૬

Beware of him who has nothing to lose.

Where nothing is to be had, the king loses his right.

Beggars can not be bankrupts.

He is as free as the wind.

૮૨. જેને નહીં લાજ તેને અર્ધું રાજ. ૧૭

નાગો માણસ સૌથી આઘો. જેને નહીં લાજ, તેને અર્ધું રાજ.

નાગો આદશાહથી (સૌથી) આઘો.

હેડી^૧ પાડે પેહેડી, નાગી મારે ઠેકડા.

જેને બાંધે એટલાં શોભે. નાગો ગરજે ધણું.

અઠારે પોશાકના ધણી. નાગો ધુમે કે જાગો^૨ ધુમે.

નાગે કુલે કુતેખાં. જત્રપતિ કે પત્રપતિ.^૩

નાગાને કુલે આવળીઓ ઉગ્યો, તો કહે જાંયડો થયો.

ન કંઈ વરો, જમું ખરો, ને મને શેઠ કરો.

અઠારે વર્ણુ બારો. સાથે નાંખ્યો છેડો, પછી ગમે તેમ ખેડો.^૪

નાગાની ટોળી, અચાનક દે રોળી.

સવાલ—કિસ કારન એ નાયત ગદ્દા.^૫

જવાબ—આગે નાથ ન પીછે બંધા, ધસ કારન એ નાયત ગદ્દા.

Beware of him who regards not his reputation.

When the heart is past hope, the face is past shame.

He who has no modesty has all the town for his own.

He who has no shame, has no conscience.

૧ હેડી=ખરેખરીઓ. ૨ જાગો=પૈસાવાળો. ૩ પત્ર=રામપાત્ર કે શકોડે.

૪ ખેડો=હાંકો. ૫ ગધેડાને આગળ નાથ નાકમાં સુતરની દોરી નહીં, અને પાછળ કાંઈ બંધન નહીં તેથી ગધેડો છૂટો નાચે છે. ભાવાર્થ એ છે કે તેને નાત, જાત, વ્યવહાર, આખર કે કાયદાનું બંધન નહીં કે મર્યાદા નહીં તેવો બેશરમ કે બેહયા માણસ ગમે તેવાં ખરાબ આચરણ કરે એટલે ગમે તેમ નાચે કહે.

૮૩. ખાળે કુચા ને બારણાં ઊઘાડાં. ૧૧

ખાળે કુચા ને બારણાં ઊઘાડાં. ઊસનો લોભ ને ધીની મોકળ,^૧

જોટ સલીતા જય ને ડોસી પુણીઓ વીણે.

પરણ્યાની બાધા ને નાતરાની ધૂટ.

કોડી કોડીમાં કૃપણ, ને રૂપીઆમાં દાતાર.

ધીના ધડા ઢગતા મૂક્યા, અને કાચલી-કોડીઆં કોટે બાંધ્યાં.

ખરચ કરે ને ન જય વાલો, તેનું નામ ખીલે ડાલો.

ઉંટનાં ઉંટ ઊડી ગયાં, ને ગધેડાનો પાડ^૨ પુછાય.

અર્ધ શેર સાર ડોહોડીએ^૩ જય, ડોહોડ શેર ધરમાં ઉંદર ખાય.

નેકે તારું.

દોહરો—ચૈ ચૈનું લેખું ગણે, ખરચે અવર અપાર;

ખોસે કુચા ખાળમાં, ધર ઊઘાડાં દાર.

૧૩૭

Penny wise pound foolish.

૮૪. બળીઆના બે ભાગ. ૭

બળીઆના બે ભાગ. જોરાવર^૪ જીતે. હમારાખી લગતા હે.

મારતા મીઆંની દુનીઆં. જીસકી તેગ ઉસકી દેગ.

ખાંડા બળનું રાજ. જખરાની પાંચશેરી ભારે.

Might is right.

૮૫. નાદાનની દોસ્તી જીવનું જોખમ. ૧૫

નાદાનની દોસ્તી, જીવનું જોખમ.

પંહિતોડવિ વરમ^૫ શત્રુ: ન મૂલોં હિતકારક:

નાદાન દોસ્ત કરતાં દાનો દુશ્મન સારો.

મેત્રી સાચી, જેવી દૂધ ને પાણીની.^૬ મૂર્ખ મિત્ર વેરીનો અર્થ સારે.

સાચી પ્રીત શેવાળની જળ ભેળી સુકાય.

જેદિલ ચાકર દુશ્મનનો અર્થ સારે.

દોહરો—પ્રીતિ ઐસી કીજીએ, જેસા ટંકલુખાર;

આપ જલે પર રીઝવે, ભાગ્યાં સાંધે હાડ.

૧૩૮

૧ મોકળ=છટ. ૨ પાડ=ભાવ. ૩ ડોહોડી=મકાનનો દરવાજો. ૪ જોરાવર=પૈસેથી, શરીરથી, કુટુંબથી, માતથી ને અક્ષથી. ૫ વરમ=શ્રેષ્ઠ. ૬ ઉકળતી વખતે એક બીજને બચાવી લેવા ચાલ કરે છે.

હંસા પ્રીતું કાયકી, વિપત પડે જીડ જાય;	
સાચી પ્રીત શેવાળની, જળ ભેળી સુકાય.	૧૩૯
સોરઠા—સુખમાં પ્રીતિ સવાઈ, દુઃખમાં મ્હોં ટાળા ^૧ દીયે;	
તે પાસે કોણુ જાય, રામ કચેરી રાજ્યા.	૧૪૦
નહાનાંથી નેહ, કાલાંથી કરીએ નહીં;	
છટક દીએ છેહ, સરવાળો સાંધે નહીં.	૧૪૧
સારસ પક્ષિની જોડ, જુદું એકે નવ રહે;	
પડે એકની ખોડ, ^૨ ખીજું ના ખચી શકે.	૧૪૨
મોઢે મીઠી વાત, પાછળ વગોણું કરે;	
એ અકર્મી જાત, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૧૪૩
મોઢે કડવું કહે, વાંસે કાંઈ ખોલે નહીં;	
તેવાનો નહી ભે, ^૩ સાચું સોરઠીઓ લણે.	૧૪૪
માયા કરા મિત્ર, જગમાંહી ઝાઝા જડે;	
પરમારથ તણી પ્રીત, કોઈક પાળે કીસનીઆ.	૧૪૫

ભૂતની ભાઈબંધીમાં જીવનું જોખમ.

A sensible foe is preferable to a foolish friend.
He is not a fool that fool is, but he that with
a fool deals.

૮૬. માછલાંને જળ સાથે પ્રીતિ, જળને કાંઈ નહીં. ૫
(એકતરફી પ્રીતિ વિષે.)

માછલાંને જળ સાથે પ્રીતિ, જળને કાંઈ નહીં.
વ્યસનીને મન વેશ્યા, વેશ્યાને મન પશમ.
જાન. પુરૂષની પ્રીતિ, જાન કર્મ કરતાં સુધી.
ગંજવાનની પ્રીતિ ગરજ સરતાં સુધી.
વૈદ્ય ઉપર પ્રીતિ, રોગ મટતાં સુધી.

૮૭. માથું આપે તે મિત્ર. ૮

માથું આપે તે મિત્ર. દુઃખ પડે ચારે દોસ્તની પરીક્ષા.
મામલામાં ખરા ખોટા મિત્રનાં પારખાં પડે.

દોહરા—મહોખત કીજે મરદકી, કપ્પહુ આવત કામ;
શિર સાટે શિર દેત હે, દુખીઅનકા વિત્રામ. ૧૪૬

- મુશ્કેલીમાં મિત્રની, ખરી કસોટી થાય;
હીરો સંઘાડે ચડે તો જ ચમક પરખાય. ૧૪૭
- સન્નન વનવેલી લલી, કરે જાડથું પ્રીત;
સુકે પણ મૂકે નહીં, એ સન્નનની રીત. ૧૪૮
- સોરઠો—પ્રીત ઊતારે પાર, એ વિરલા લાધે^૧ જગત;
હેતુ મળે હબર, મતલબ આપણી મોતીઆ. ૧૪૯
- ચોપાઈ—ધીરજ ધર્મ મિત્ર અરૂ નારી;
આપત્તિ કાળ પરખીએ ચારી. ૧૫૦

A friend in need is a friend indeed.

૮૮. જાત વિના ભાત પડે નહીં. ૧૨

(કુળ અથવા તુષ્પમ પ્રમાણે ગુણ વિષે.)

જાત વગર ભાત પડે નહીં. જ્ઞાનદાન વગર ખેરખ્યાહી નહીં.
ભીત વગર ભાર ઝીલે નહીં. જાત ઉપર ભાત, તે કામળ પર ખીખાં.
જાત કાંઈ છાની રહેતી નથી. એ છીપતું મોતી તે જાતવાન.
ધન જીવે વાણીઓ, ખાણુ જીવે^૨ લેંસ.
વિપત્તિમાં જાતની કસોટી થાય.

- દોહરા—ધરા વિણુ ધાન નનીપજે, કુલ વિણુ માહુ^૩ નહોય;
ઝોઢા^૪ ઘેર જખરો તે, જેની મો હોયલ હોય. ૧૫૧
- ઊઘમથી લક્ષ્મી મળે, મળે દ્રવ્યથી માન;
દુર્લભ પારસ જગતમાં, મળવો મિત્ર સુજન. ૧૫૨
- જોઈ વોહારીએ જાત, જાતે જોએ લાગે નહીં;
પડે પટોળે ભાત, વઢે પણ વેડે^૫ નહીં. ૧૫૩
- સોરઠો—જોઈ વહોરીએ જાત, વરસાળો વેડે^૬ નહીં;
પડી પટોળે ભાત, ફટિ પણ ફટિ નહીં. ૧૫૪

૮૯. ભાવ ખાધા વગર કહ્યું કરે. ૩

(કલાગરા માણસ વિષે.)

ગા કહેતાં ગાય ને ભણુ કહેતાં ભણુ, એવા દીકરા તો કોક મા જણુ.
ચોકર તેરા, પણ કલા ન કરું. કહે ત્યારે ભાવ ખાય.^૭

૧ લાધે=મળે, જડે. ૨ જીવે=ખમી શકે કે ખયાલે... ૩ માહુ=મરફ પુરખ, પરાક્રમી. ૪ ઝોઢો અને હોયલ બને લગ્યા કુળનાં શરવીર હતાં, તેમનો દીકરો જખરો થયો તે શરવીર હોય તેમાં નવાઈ શું? ૫ વેડે=નડે, ભુંડું કરે. ૬ વેડે=નડે. ૭ મોંઘા થાય, આનાકાની કરે, મરડાય.

६०. नाथ्युं नहिं त्यारे आंगलुं वांकुं. ४

(नहीं करवानां हजर अहानां ते विषे.)

नाथ्युं नहीं त्यारे आंगलुं वांकुं. नहीं करवानां हजर अहानां.

लभ्युं नहीं त्यारे लेभलुने वांक. मन होय तो माणवे जवाय.

Where there is will there is way.

A bad workman quarrels with his tools.

Nothing is impossible to a willing mind.

६१. जेनी लडाईमां त्रीजनें लाल. ७

जेनी लडाईमां त्रीजनें लाल. (त्रीजनुं डाम थाय.)

तरउ पडे त्यारे आंगणी भोसाय. धर पतल्युं तेनी दिशा पतणी.

वन पतल्युं त्यारे कुडाडाने हाथो मल्यो. धर कुट्ये धर जय.

पेट पतल्युं त्यां ज्यां पाटो आंधवो. तुम लडो हमारी इतेह हय.

By discord the greatest are destroyed.

Divide and rule.

In a quarrel between two, a third is a gainer.

६२. वेरी वश आहरलाव. चाडीआनुं भेडां चांपवुं. १०

वेरी वश आहरलाव. वना (विनय) वेरीने वश करे.

लसता कुतराने रोटलो नांभवो. (के सुप रहे).

दुश्मनना डायामां नांभवाथी द्याय.

सो सीद्धरस, ते अेक भूणापणी (भूणापणी विषे).

मृदंगनुं यामहुं लोट लगावी कुटे तो मधुइं माले.

लालये लेवाय. चाडीआनुं भेडां चांपवुं.

वेरनुं आसउ न्हाल.

जेत—न अरधीथी, न लालाथी, न अंजरथी, न तलवारथी,

जे मारवो दुश्मन तो तेने मारवो उपकारथी.

To stop the mouth of a dog with sop.

To stop one's mouth with gold.

६३. मूर्धनें इधं पेरे समजलुं, अेने निश्चे नरकमां जलुं. १४

(मूर्धने शिआमलु विषे.)

मूर्धनें इधं पेरे समजलुं, अेने निश्चे नरकमां जलुं.

मूर्धने शिआमलु, विष अराअर. शिआमलु आपवाथी मूर्धं डापे.

સોનું વળે આપે, દહોડું વળે તાપે. મૂર્ખનું મળવું, તે માંકડાનું દળવું.
સમાણસ વળે વાતે, કમાણસ વળે લાતે.

બેવકુફી કાઇના આપની નથી (જે કરે તેની).

મૂર્ખનાં ગામ ભુદાં નથી વસતાં. મૂર્ખને માથે શીંગડાં નથી હોતાં.

કુષુદ્ધિ, જીવ અને કપાસ, તે પીળ્યા વિષુ ન આવે રાસ.

બેવકુફી અને બેનસીબી જોડે રહે છે.

આકીલકું ઇશારા, ગદ્દેકું ચાલુક.

દોહરા—મૂર્ખ સાથે ગોઠડી, પદ પદ હોય વિનાશ;

મૂર્ખને પ્રતિબોધતાં, મનમાં થાય ખટાશ. ૧૫૫

ઉદ્દેરાજ મૂર્ખ જાકી, કહા હોત હે ખાન;^૧

બિન મતલબ ખારો^૨ લગે, સોહી મૂર્ખ જાન. ૧૫૬

Where ignorance is bliss, it is folly to be wise.

Wisdom and goodness to the vile seem vile.

૬૪. નવરો બ્રાહ્મણુ નિત્ય કરે કે નિંદા કરે. ૧૨

(નવરા વિષે.)

નવરો બ્રાહ્મણુ નિત્ય કરે કે નિંદા કરે. નવરો હજમ પાટલા બોડે.

નવરો બેટો નખોદ વાળે. નવરો બેટો ઢેકાં લાગે.

નવરો હાથ ઉતરેડ ફેડે. નવરો હાથ તણુખલાં તોડે કે વાળ ચુંટે.

નવરો સલાટ પાહણુ લાગે. ગાળો દે કે કજીઆ કરે તે નવરાની નિશાની.

નવરો વાણીઓ કાટલાં સાંખે.^૩ નવરો બ્રાહ્મણુ પાટલા પૂજે.

નવરા બેઠા કામ કરો, વાહાણુ ઉકેલી ખાટલો ભરો.

નવરો બળદીઓ મોચમ^૪ ખુંદે.

An idle brain is devil's workshop.

They that do nothing learn to do ill.

Idle hands shall always find some mischief to do.

An idle man tempts the devil.

૬૫. પેટમાં તે પેટીમાં, ને હોઠ બહાર તે કોટ બહાર. ૮

પેટમાં તે પેટીમાં ને હોઠ બહાર તે કોટ બહાર.

વાઠ સાંભળે વાડનો કાટો સાંભળે. ભીંતને પણ કાન હોય છે.

૧ બ્રાહ્મ. ૨ ખારો=અજખામણુ. ૩ સાંખે=માપ કે તોલ કરે.

૪ મોચમ=કોડ, દોર ખાંધવાની વળો.

વાત ન કરીએ વાટે, વાત ન કરીએ ધાટે, ને વાત ન કરીએ રાતે.
વાડ વાત કરે ને કાંટે કાન ધરે. હોઠ ફડફડા કે વાત ચરચાય.
આખર રાખવી જોઈને, વાત ન કરીએ કાઈને.
પેટ દેવું જોઈને, નહીં તે કહેવું ન કાઈને.

Even the walls have ears.

It is not safe to confide our secrets on a road, nor
in the stillness of night.

૯૬. સમતા(ધીરજ)નાં ફળ મીઠાં છે. ૧૧

(ધીરજ રાખવા વિષે.)

સમતાનાં ફળ મીઠાં છે. ધીરજનાં ફળ મીઠાં છે.
સચ્ચરીનો બદલો સાહેબ આપે. ધીરાં કામ સારાં થાય.
સચ્ચરીનું ભાડું ખુદા આપે. શીળાં કામ તે સાહેબનાં.
ધીરજ મોટી વાત છે.

તેલ જુઓ, તેલની ધાર જુઓ. ધીરજનો ખરો ખપ સંકટ સમે.

દાહુરો—ધીરે ધીરે રાવતાં, ધીરે સખ કુછ હોય;
માળી સીંચે ચોગણા, પણુ રત વિના ફળ ન હોય. ૧૫૭

ચોખરો—કાં રે જીવ તું દગદગ કરે, તારે હૃદયે ધીર ન ધરે;
જેને માથે હકતાઆક્ષા, તેનો અર્થ કેમ નહીં સરે. ૧૫૮

Patience is the plaster of all sores.

Patience is bitter, but its fruits are sweet.

Those that are slow, are sure.

Steady and slow must succeed.

૯૭. ઉતાવળા સો ખાવરા ધીરા સો ગંભીર. ૧૬

(ઉતાવળીઆ વિષે.)

ઉતાવળા સો ખાવરા, ધીરા સો ગંભીર.

આકળાના પાળીઆ થાય તે જીવતા ન આવે.

૧ આકળા(ઉતાવળીઆ)ના પાળીઆ. જે માણસ ધીંગાણામાં મરે તેના પાળીઆ અથવા ખાંભી, ખાંભા ભાષા કરવાની રીતિ પ્રસિદ્ધ છે. તેથી આકળા કે ઉતાવળીઆ વગર વિચારે ઉતાવળમાં ધીંગાણું કરે માટે આ કહેવત થઈ છે.

ઉતાવળો સાત વાર પાછો વળે. ઉતાવળીઓ વહેલો થાકે.
 આકળા ઉતાવળમાં ગમે તેમ ભરડે કે વેતરે.
 બહુ ભૂખ્યા બે હાથે ખવાય નહીં.
 એકદમ લાસવો ખવાય નહીં. એકદમ કુદકો મરાય નહીં.
 પગથીએ પગથીએ ચડાય.
 આકડા? ભાળી ઘોડા ગુડે. ઓડાં દેખી ઘોડાં ગુડે.
 જુ ભારું પેહેરણું કહાડી તાંખવું. ઉતાવળે આંખા પાકે નહીં.
 ઉતાવળો દોડે તે અથડાઈ પડે. ઉતાવળમાં કાચું કપાય.
 આવતી ધાડે કાંઈ ઝેર ખંવાય? (ન ખવાય.)

They tumble down who run fast.
 Hasty climbers have sudden falls.
 The more haste, the worst speed.
 Error lies always in haste.
 Haste makes waste.
 Rome was not built in a day.

૬૮. બિલાડીને દૂધ ભળાવવું. દાણીને ઘેર છાંટ ઉતારવી. ૮

બિલાડીને દૂધ ભળાવવું.^૧

દાણીને ઘેર છાંટ^૨ ઉતારવી.

કરબદારને ઘેર ગાડું.

ચોરને ઘેર ગાડાં છોડવાં.

લુહારવાડે સોય વેચવા જવું.

૧ ઉતાવળીઓ ચોરની પાછળ વાર ચડેલી હોવી નોંધએ એમ સ્વાભાવિક રીતે એક ચોરે ધાર્યું. રસ્તામાં આકડા દૂરથી પવનથી તેણે હાલતાં જોયાં. તેણે ઉતાવળમાં ધારી લીધું કે વાર આવી. તેથી ઘોડાંને મારી નાંખી ડુંગરોની ખીણોમાં ચોર ઉતરી ગયા. એટલે આકડા બ્યારે કુલે છે, કુલ આવે છે ત્યારે ઘોળાં કુલ મથાળે પુષ્કળ આવવાથી ઘોળા દેખાય છે. તેવા આકડા પવનથી હાલે ત્યારે વેગળેથી માણસ જેવો ભાસ થાય છે. તે વખતે બહારવડીઓમાં ઉતાવળા હોય તે આકડાને માણસ ધારીને ઘોડાં કાપી નાખીને પોતે નદીની ખીણમાં કે ડુંગરોમાં કે આડીમાં સંતાઈ નય એ બહુ ઉતાવળનું પરિણામ છે. “આકડા ભાળી ઘોડાં ગુડે,” તેમ ખેતરમાં ચાડીઓ કે ઓડાં ઊભાં કરે છે તે જોઈને ખેતરમાં ઓડાં વધારે હોય તો માણસ જેવાં દેખાય, એટલે શરૂ પાછળ આવી પોંદોંચ્યા છે એમ માનીને “ઓડાં દેખી ઘોડાં ગુડે” એમ પણ કહેવત થઈ છે.

૨ બિલાડીને દૂધ સંભાળવાની ભલામણ દેવી.

૩ છાંટ=દાણીની ગુણ. (દાણી એટલે માલ ઉપર નક્કાત ઉપરાવનાર.)

ચોરને ધન સોંપવું. લંકામાં સોનું વેચવા જવું.
વાંઠાને વેવિશાળ કરવા મોકલ્યો, તે પોતાનું કરી આવ્યો.

૯૯. વિખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે? ૭

વિખનો વિલાસી જીવ સાકરને શું કરે?
વનચરને વસ્તી સાથે વેર. સાકર ગળી પણ ગધેડાને ઝેર.
ખારા જળનું માછલું તે મીઠા જળમાં મરે.
અફીણનો ડીઠો અફીણમાં જીવે (સાકરમાં મરે).
છાણનો ડીઠો ઘીમાં મરે. વિથાનો ડીઠો કમળમાં મરે.
Sad souls are slain in merry company.

૧૦૦. ચોરની ગત ચોર જાણે. ૩

ચોરની ગત ચોર જાણે. ચોરનાં પગલાં ચોર ઝાળખે.
જાતે જાતને ઝાળખે.
Set a thief to catch a thief.
Hiders are good finders.

૧૦૧. વેળાવીઆ ને વાટપાડુ. ૮

(બે કાથળીની રમત કરવા વિષે.)

વેળાવીઆ ને વાટપાડુ. મીઠા ડાંસીઆ.
માંહેના માંહે ને બહારના બહાર. મ્હોઢે જીજી ને અંતરમાં બીજી.
ધણીને કહેશે ધા ને ચોરને કહેશે નાશ.
ધણીને કહેશે જાગતો મુજે, ને ચોરને કહેશે ખાતર પાડજે.
જતાના જનઘઆ, ને વળતાના કાંધીઆ (મરતાના કાંધીઆ).
આનેવાલેકી ઝાલખાલા, જાનેવાલાકા મ્હોં કાલા.

To carry two faces under one head,
To play double part.
To be on both sides.

૧૦૨. જેને ઋણ નહીં તે રાજ. ૧૩

જેને ઋણ નહીં તે રાજ. ઋણ વગરનો સુખે સુખે.
લેણું હજે લાખ, દેણું ન હજે દોકડો. દેવાના દાસ.
લેહેણાનો ધણી લાડકા. ઋણ વાળું એટલે ગંગા તાલા.

ઋણીઓ પુરુષ રાતદિવસ ઊભાગરો વેઠે.

જેના ઉપર ઋણુ ગાળે તેનું કાંઈ ન હાજે.

દીન થવું પણ દેવાદાર ન થવું. કરજ વાળ્યું તેણે દિવસ વાળ્યો.

કરજદારી આખર ખુવારી. કરજીને ન દરદીબી.

સોરઠો—કરજે મન કાળે^૧ નહી, સુખે ન આવે નિંદ;

એને ગોળ ક્યાંથી, શેત્રુંજના સામળા?^૨ ૧૫૯

Out of debt, out of danger.

Happy is the man who owes nothing.

Worst kind of poverty is debt.

To go to borrow is to go to sorrow.

૧૦૩. આપ તેવા બેટા ને વડ તેવા ટેટા. ૧૯

આપ તેવા બેટા ને વડ તેવા ટેટા. માએ પુત ને આપની છાયા.

માએ પુત ને આપે થોડા, બહોત નહી તેા થોડા થોડા.

બુના પેટમાં લીખ પાકે. તુખમે તાસીર.^૩

૧ કાળે=નવ પલ્લવ થાય કે રાજ થાય. ૨ સામળો કવિ કહે છે કે તેને ગોળ શેત્રુંજનો ક્યાંથી મળે ?

તુખમે તાસીર

૩ એક વરસ ચોમાસામાં વરસાદનું નેર થયું. દિલ્હીમાં મુશળધાર વર્ષાદની હેલી થઈ. ઊપરવાસ વરસાદ પણ તેવાજ નેરથી પડ્યો કે જેથી જમુનાજમાં મોટી દેલ આવી. જમુનાજમાં રેલ ને દિલ્હીમાં વરસાદ તેથી જમુના નદીનું પાણી કાંડા મૂકી છલી ગયું અને દિલ્હી શહેર તણાવાની ધાસ્તી લાગી. હેલીબંધ વરસાદ દિલ્હીમાં વરસતો હતો તેમાં વાદળમાં ક્યાંચે તરફ દેખાતી નહીં. તેથી વધારે ભય લાગવાથી બાદશાહે વૃધ્ધાને બોલાવી સલાહ પૂછી. સલાહ મળી કે કીકા તથા ધુરજને ઊપર તોપો છે તેમાં જંગી અને જાનવર તોપો છે તેના પુષ્કળ અવાજ કરવાનું શરૂ કરો. તેમ કરવાથી પવન ને વેગ મળ્યો ને વાદળ સુધી તે વેગ પહોંચવાથી વાદળમાં તરફ પડી. પવન ખૂબ ચાલ્યો, ને વાદળાં વીખરાયાં, વર્ષાદ બંધ થયો, લોકોનાં મન આનંદમાં આવ્યાં. જમુનાના પૂરમાં પણ માર્ગ થયો. તેથી જમુનાજને વધાવવા સાડે લોકો જવા લાગ્યા.

તે લોકોની મેદનીમાં દિલ્હી શહેરના એક શાહુકારના ચાર દીકરાની ચાર વહુઓ કાશિમરની મૃગલી જેવી, શાહુગાર સજ, મુંદર વસ્ત્રો પેહેરી, મોડીઓ, ચુંદડી, સોના રૂપાનાં કુલ, તથા મોતી અને પૂનપાની સામગ્રીના થાળ લેઈ જમુનાજ પૂજના ચાલી. પૂજન કરી ધર તરફ વળતાં એક સાંકડી ગલીમાંથી પસાર થતાં બાદશાહનો એક દાથી છુટેલો તે ગલીમાં ચોતાની પાછળ આવતાં જાયો. ભયભીત થયેલી ચારે સ્ત્રીઓ જન લેઈ નાકી.

હામ તેવી ઠીકરી, મા તેવી ઠીકરી.

ખેતર તેવાં વેતર.

ઝાડ તેવાં ડૂળ. ગાંડાનું ગોતર ગાંડુ.

વીસ વસા મોસાળ.

બાલુપર એક ડેહેલા નેતું બારણું આવ્યું તેમાં પેડી ને આગળ ચાલતાં એક ચોક નેતું મેદાન આવ્યું.

ત્યાં એક કસાઇ ગાયને બોંયપર નાંખી હાથમાં મોટો ઘરો લેઈ હલાલ કરવા નતો હતો તે આ બાઇઓએ નેતું. તેઓ પાસે ગઇ ને કસાઇને કહ્યું કે, “તું આ ગાયને મારે નહીં તો તું કહે તેટલા પૈસા આપીએ. અમારા અંગ બપર નેવર છે તે આપીએ. પણ તું ગાયને છોડી દે.” કસાઇએ ગાયને છોડી દેવાને ના કહી. ત્યારે આ ચારે બાઇઓ દિલગીર થઇ, ને ફરી કસાઇને પૂછ્યું કે કોઇ બપાયે તું છોડી દેઈશ? કસાઇએ કામાંધ થઇ કહ્યું કે, “તમારા ચારમાંથી એક મારી પાસે આવો તો મૂકી દહા.”

આ બાઇઓ વિચાર કરવા લાગી કે ગાયને મુકાવવા શિયળવ્રતના ભંગનું પાપ વોહોરું કે શી રીતે? આખર ગાય મુકાવવામાં મહા પુણ્ય છે, એ વિચાર પ્રબળ થતાં એક નણી કસાઈ પાસે નય એમ નક્કી કર્યું. ચારે નણીઓ એક બીજને તું નત, તું નત, એમ કહેવા લાગી, એટલે કસાઇએ કહ્યું, “તમે રક્તક શા સાર કરો છો, હું નેનો હાથ પકડું તે આવે.” એટલે રક્તક બંધ થઈ ને કસાઇએ એક નણીનો હાથ પકડ્યો. તે બાઇએ કસાઇને કહ્યું, ‘આથો નત હું આવું છું.’ કસાઇ આથો ગયો એટલે ને બાઇને નવાનું છે તે દેરાણી હતી, તે નેહાણીને કહે છે કે, “હું રતુમાં આવી હતી, આનલ નાહી છું. માટે મારા નવાથી ને ગર્ભ રહેશે તો મહા ઉત્પાત થશે; માટે મારે નવાનું બંધ રહે તો સાફ.” દેરાણીને નેહાણીએ કહ્યું, “અમે શું કરીએ તારો હાથ ગ્રાહ્યો માટે તું ન નય તો કસાઈ ગાયને મારશે. તે પાપ તારે શિર લાગશે.” એથી આ બાઇ લાચાર થઈ પોતાના શિયળવ્રતના ભંગનું મહા પાપ વોહોરી ધણાજ ખિન્ન મનથી ગાય બચાવવાનું પુણ્ય લેવાની ઇચ્છાથી કસાઈ પાસે ગઇ. કસાઇએ ગાયને છોડી દીધી, પણ કસાઈ પાસે નવાથી બાઇને ગર્ભ રહ્યો.

પુરે માસે પુત્રપ્રસવ થયો. શુક્લ પક્ષનો ચન્દ્ર વધે તેમ તે વધવા લાગ્યો. “પુત્રનાં લક્ષણ પારણામાંથી નળાય.” તે બે વરસનો થયો અને માટીધૂળનાં બકરાં, બળદ, ઘોડા બનાવે, તેને કાપે, પછાડે, મારે વગેરે બાળચરિત્રથી તે શાહુકાર એટલે છોકરાના દાદાને ધણી ચિન્તા થવા લાગી. નિશાળે નવાથી બણે ગણે તો સુધરે એવી આશાથી તેને નિશાળે ખેસાઓ, પણ બણવા કરતાં તોફાન બહુ ફરે. મેહેતાઈને મારવા દોરે. એમ કરતાં પંદર વરસનો થયો. એટલે ઠાલ, તલવાર, કડાખીન, બરછી બાંધતાં શીખ્યો. કુચાલ કે કુસ્તે નતાં રોકાય તેવા હેતુથી પરણાવ્યો. પણ શેઠે રાખેલી મુદારવાની બંધી આશા વ્યર્થ ગઇ તો ગઈ પણ એક ગણિકા રાખી અને પૈસો નેહએ ત્યારે દુકાનપર આવીને નબરકસ્તીથી પૈસો લેઇ નય. શેઠે પૈસા આપવાની મુનીમને મના કરી. એટલે બાઇ મોકમચન્દ બરછી, તલવાર લેઇ દુકાને આવે, મુનીમને ડર બતાવી મનમાનતા પૈસા લેઇ નય ને મોજમલ હડાવે.

શેઠે આવો ઘાટ નેહ વિચાર્યું કે, આવી રીતે મોકમચન્દ પૈસા લેઇ નય તે દીવાળાનું

ગુરૂ તેવા ચેલા, વશુતી રાંડ ને વેવલાં છોકરાં.

હલાવી ખીચડી ને મહલાવી દીકરી. ૧

પગરણુ ખેઠું. ઉપાય કરવાનો વિચાર કરી પોતાના મિત્ર એક મોટા અમીરની પાસે વાત કરી મદદ માગી. તે અમીર દુકાન ઉપર દશવીશ રોહીલાને લેઇને આવ્યા અને હુકમ કર્યો કે મોકમચંદને પકડી લાવો. રોહીલા છૂટચા તે ગણિકાને ઘેર ગયા. રોહીલાને જોઈ મોકમચંદના હાંન ગડગડી ગયા. ક્ષેત્ર વાણીઆનું અને “વીશ વસા મોસાબના, તેથી ઠાલ, તલવાર ખાંધવાની સોંર રહી નહીં ને ચાળીનીઉ માફક રોહીલા કાન ઝાલી દુકાનપર મોકમચંદને લઇ આવ્યા. અમીરે હુકમ કર્યો કે, ખાંધો, શું જોઇ રહ્યા છે? મારો. એટલે મોકમચંદ પાંસરા નેતર જેવા થઇ કહે છે, “સાહેબ, આપ હુકમ કરો તેમ કરવા તૈયાર છું.” એટલે અમીરે શેઠને હુકમ કર્યો કે, મોકમચંદને એક લાખ રૂપીઆ રોકડા, અને રહેવાને ઘર અલગ દૂરના લતામાં આપો. તે પ્રમાણે શેઠે એક લાખ રોકડા અને દૂર વાણીઆના મોહોલામાં પોતાનું એક મકાન હતું તે મોકમચંદને આપ્યું. મોકમચંદે પોતાનો તમામ હક ઉઠાવીને ફારગતી લખી આપી. અમીરે કહ્યું, ‘ફરી દુકાનપર ચડીશ તો તારી ગરદનથી માથું ઉઠી જશે. તેથી ડરને લીધે મોકમચંદ પછી કોઇ દિવસ દુકાને પૈસા માટે આવ્યો નહીં, ને જુદા મોહોલામાં ઘર આપેલું ત્યાં જઈ રહ્યો.’

મોકમચંદે ગણિકા રાખેલી તેથી પરણેલી સ્ત્રી ગમે નહીં. તેની સાથે અણબનાવ રહેવા લાગ્યો એટલે પરણેલી સ્ત્રી સારા કુટુંબની દીકરી તે તેના પીઠેરમાં રહેવા લાગી એટલે મોકમચંદ એકલો જ ઘરમાં રહેતો હતો.

લાખ રૂપીઆ મળ્યા તે મોકમચંદના ખરચના ઝપાટા આગળ ઝીક ઝાલી શક્યા નહીં, ને ચાર પાંચ વરસમાં તમામ રૂપીઆ ખરચાઇ ગયા. પાસે રૂપીઆ મળે નહી એટલે ગણિકાએ પોતાના ઘરમાં ખેસવા દીધો નહીં. તેથી મોકમચંદ ઉદાસ થઇ પૈસા વગર હેરાન થવા લાગ્યો.

તે એક દિવસ પોતાના એટલા ઉપર ઉદાસ થઇ ખેઠો હતો. ત્યારે નીચેનો પ્રસંગ બન્યો.

દિલ્હી શહેરનો કોઇ શાહુકાર પરદેશમાં ખૂબ પૈસા કમાઇને આવ્યો. તેણે વાણીઆની તમામ જ્ઞાતિને બખ્ખે લાડવા, દરેક લાહુમાં અકેક સોનામહોર અને એક થાળી એટલું લાહાણું કરી પોતે પ્રસિદ્ધ થવા વિચાર કર્યો, ને તે પ્રમાણે લાહાણું વહેંચવા માંડ્યું. તે લાહાણું કરનાર શાહુકારના ઘરની સ્ત્રીઓ લાડવા, અને થાળીઓ ગાડીમાં ભરી વાણીઆના દરેક મોહોલા આગળ જઇ ઉભી રહે ને વાણીઆના ઘરનાં નામ વાંચી ગોર લાહાણું લેવા સૌને કહી આવે; એટલે મોહોલાના વાણીઆના ઘરની સ્ત્રીઓ મોહોલાને નાકે જઇ પોતપોતાનું લાહાણું લેઇ આવે. તે રીત મુજબ મોકમચંદના મોહોલામાં ગોર આવી નોતરાં આપી ગયો, એટલે મોહોલાની સ્ત્રીઓ ધરેણાંગાંઠાં અને સુંદર વસ્ત્ર પહેરી લાહાણું લેવા ચાલી.

૧ ખીચડી હલાવે તો સારી થાય નહીં.

૨ ભાન. ૩ બકરી ગરીબ હોય તે.

માણસના ગુણ ઓધિ^૧ ઊતરે.

ઓધીઓ ઓધે ન જાય તેા હરામ પાણીનો કહેવાય.

મોકમચંદે તમામ રૂપીઆ પાણી કર્યા હતા, રજતાં શીખેલો નહી, એટલે તેની હાલત તંગ થઇ હતી. ગણિકાએ પણ “નિર્દ્રવ્યં પુરુષં ત્વજન્તિ ગણિકાઃ” ના નિયમ પ્રમાણે તણ દીધો હતો. પરણેતર સ્ત્રી પણ બાઈના લક્ષણે જોઈ આવતી નહિ. આની સ્થિતિ ભોગવતો પોતાના ઓઠલાપર બેઠા બેઠા બંધી સ્ત્રીઓને લાહણું લેવા જતી જોતો હતો. લાહણામાં નામ પ્રમાણે બંધાના ધરની સ્ત્રીઓ આવી હતી. પણ મોકમચંદનું નામ નીકળ્યું પણ કોઈ સ્ત્રી લેનાર નહીં હોવાથી પડોસીની સ્ત્રીએ કહ્યું, “લાવો હું લેઈ જઈ તેને આપીશ.” તે પ્રમાણે પડોસણને મોકમચંદના ધરનું લાહણું આપ્યું. તે બાઈએ લાહણું મોકમચંદે ઓઠલે બેઠો હતો તેને આપ્યું. ત્યારે મોકમચંદે કહે, “ધરમાં મૂકતી જ, નીકર લાડવો વાંસામાં મારીશ ને લોહી ઓઠાવીશ.” બાઈ નાગા માણસથી ડરી ધરમાં મૂકવા ગઈ એટલે વાઘની પેઠે તલપ મારી ધરમાં જઈ કમાડ વાસી તે બાઈને જલ્દે કરી તમામ ધરેણું ઊતારી લીધું, ને બાઈના કડકા કરી એક માટીના ગોળામાં ભર્યા, ને તે ગોળો રાત્રે જમુનાજમાં નાંખી આવ્યો. બાઈ વિષે તજવીજ તેનાં ધરનાંએ કરી પણ પત્તો લાગ્યો નહીં, પણ શહેરમાં એ સંબંધી હો હો ચાલુ રહી.

સવારમાં પાછડી રાત્રે ભોઈ લોકો માછલાં પકડવા જમુનાજ પર ગયા ત્યાં પાણીમાં આ ગોળો રખકોઠ્યામાં થતો જોયો. ભોઈ પાણીમાં ઉતરી ગોળો બહાર લાવ્યા અને ઉઘાડી જોતાં તેમાં કોઈ ચોરતના શરીરના કડકા જોયા. ભોઈએ તેથી ગભરાયા અને ગોળો લઈ તુરત બાદશાહના દરબારમાં લેઈ ગયા. બાદશાહ ઊડી પ્રભુની બંદગી કરતા હતા ત્યાં દેવડીવાળે ભોઈના બખર આપ્યા. બાદશાહ નીચે આવ્યા અને સ્ત્રી જતના કડકા જોઈ દિવાનને જોલાવ્યા. આ ખુનીનો પત્તો મળ્યા પછી અનાજ લેવું છે એમ બાદશાહે કહ્યાથી દીવાને તપાસ ચલાવી.

દીવાને ગામના કુંભાર એકઠા કર્યા અને ગોળો કેનો ધરેલો છે તે પૂછતાં એક કુંભારે કહ્યું, ‘મારો ધરેલો.’ કહેલા ધરેલા, કેને કેને ઘેર આપેલા તે બધું કુંભારે કહ્યું તેમાં જે ગોળા મોકમચંદના નામ પર પણ લખાવ્યા. બાવીશ ગોળા જેને જેને આપેલા તે બંધાને ઘેરથી મંગાવ્યા. અને સહુએ રજી કર્યા. મોકમચંદે એક ગોળો રજી કર્યો. બીજા ગોળો પાણી ભરનારીએ ફેરી નાંખ્યો એવું જાહેર કર્યું. પાણીની ભરનારીએ કહ્યું કે, ‘મેં ફેરવ્યો નથી, ગઈ કાલ સુધી હતો.’ મોકમચંદને પકડયો, દાખ દીધો, તેથી બધું માની ગયો. ધરેણું તે બાઈનું ધરમાંથી નીકળ્યું ને લાહણું વેહેંચનાર તથા મોહોસ્તાની બીજી સ્ત્રીઓથી તપાસ કરી અને મોકમચંદે ખુન કર્યાનું સાબિત થયું. મોકમચંદને હેડાંત હંડની શિક્ષા બાદશાહે ફરમાવી.

બાદશાહે ફરમાવ્યું કે, “દીવાનજ તમને પણ તેજ શિક્ષા થશે, કારણ કે તમે કહ્યું છે કે વાણીઆનો દીકરો ખુન કરે નહી, તે વાત જુડી પડી માટે કાર મુજબ તમારે માટે પણ તેજ સજા છે.”

બધો ઝોધવાડો સરખો. વેલો વંઠ્યો. વેલા વંઠી તુબડી.
 દોહરો—શરવીરકે વંશમેં, શરવીર સુત હોય,
 ન્યુંં સિંહલુકે ગર્ભમેં, હરણુ ન નીપજે કાય. ૧૬૦
 બેડકણું—ઝોધે લાગી બંદરડી, પરીઆનો લાગ્યો વા.
 તે ઘણો નહીં પણ થોડોયે થા.

Like father like son.

Such is the tree such is the fruit.

૧૦૪. લોકવાણી તે દેવવાણી. પંચ કહે તે પરમેશ્વર બોલ્યા. ૫

લોકવાણી તે દેવવાણી. પંચ કહે તે પરમેશ્વર બોલ્યા.

પંચ બોલ્યા તે પ્રમાણુ. પંચ કરે તે પ્રમાણુ.

બલકકી જાન, ખુદાકા નગારા.

The voice of the public is the voice of God.

૧૦૫. પુત્રનાં લક્ષણુ પારણામાંથી જણાય. રોતો નય તે

મુઆની ખખર લાવે. ૮

પુત્રનાં લક્ષણુ પારણામાંથી જણાય, ને વહુનાં લક્ષણુ પારણામાંથી જણાય.

સ પર્વતું પર્વ સહવારમાંથી જણાય.

લશકરકા ભેદ પાયા કે આગુસેં ગદ્દા આયા.

રોતો નય તે મુઆની ખખર લાવે.

બેસતો રાબ ને આવતી વહુનો ભાર પડ્યો તો પડ્યો.

ચડતા દિવસનાં ચિન્હ આગળથી જણાય.

માણસના મનની વાત પગ ઉપરથી પરખાય.

કાકવાણી શુકનાળી ગણાય નહીં.

દીવાન કહે, “સાહેબ, આ ખુન કરનાર વાણીઆનો દીકરો હોવો ન જોઈએ માટે આપ રૂબર તપાસ કરવાની જરૂર છે.” બાદશાહે હા પાડી એટલે એક રથ મોકમચંદની માને તેડવા મોકલ્યો. બાઈ આવી. બાદશાહે તથા દીવાન બેઠા છે, ને દીવાન બાઈને કહે છે કે “બાઈ, બહેન તું બાદશાહની દીકરી છે. જરા પણ વાત છુપાવ્યા વગર આ દીકરાના સંબંધમાં જે બન્યું હોય તે કહે.” બાઈએ દીલગીર થઈ અથથી તે ઇતિ સુધી તમામ વાત કરી. બાદશાહે કેસાઈને બોલાવી તે કાળની રીત પ્રમાણે સખ્ત સબ કરી. ગાય બચાવવાનું ધર્મ કરવા બાઈએ જે કામ કર્યું તેને માટે બાદશાહે ધન્યવાદ આપી અને દીકરી કહેલી તેથી યોગ્ય કરીઆવર કરી તેને ઘર મોકલી, અને દીવાનને સાચો ગણી સબમાંથી મુક્ત કર્યો ને મોકમચંદને ગરદન માર્યો. ૧ દાદરના જેવા દરદરું નામ છે.

Coming events cast their shadows before.

The childhood shows the man, as the morning shows the day.

A crow never bears the good news

A good beginning makes a good end.

૧૦૬. સર્પ ગયા ને લીસરડા રહ્યા. ૫

સર્પ ગયા ને લીસરડા રહ્યા. રાજમહેલ ગયા ને રોડાં રહ્યાં.

રજ ગયે, રાજપુત ગયે, તાશુત રહે. ઠાકાર ગયા ને ઠગ રહ્યા.

દાહુરો—દાતા દાતા મર ગયે, રહે ગયે મખ્ખીચૂસ;

લેનાં દેનાં કુચ્છ નહીં, લડનેમ્ મજબુત. ૧૬૧

૧૦૭. માંડ અસવાર ને મોડો ચહે. માંડ કમાણી ને મોડો ઊઠે. ૮

માંડ અસવાર ને મોડો ચહે. માંડ કમાણી ને મોડો ઊઠે.

પહોર દહાડો ચહે પોહોડીને ઊઠે તે શાં દાળદર ઘુંક ?

જેને હગતાં વાર, જેને જમતાં વાર તેના કામમાં શો ભલીવાર ?

મોતની આજસે જીવે (નખળા શરીરવાળાથી) તેથી શું બને ?

શેકયો પાપડ ભાગે નહીં તેવા.

મ્હો ઉપરથી માંખ ઉડાડવાની પોંહોચ નહીં.

દાહુરો—રાતે સુએ વહેલો, ને વહેલો ઊઠે વીર;

બળ બુદ્ધિ બહુ ધન વધે, સુખી રહે શરીર. ૧૬૨

Early to bed and early to rise makes a man healthy, wealthy and wise.

Rise at six, and eat at ten,

Eat at six and sleep at ten,

Ten years ten times,

You may live then.

૧૦૮. જેવો જાલીઓ જોગી તેવી મકવાણી માલી. ૨૭

(જેમ્કું તેસા મીલા તે વિધે.)

જેવો જાલીઓ જોગી તેવી મકવાણી માલી.

જેસી ક્ષતા ક્ષીરડી, વૈસા સાંઈ નખોદ. ચોરનો ભાઈ ધંડીચોર. ૧

સરખે સરખા મળ્યા, ને ભવના ફેરા ટળ્યા.
 આવો ભાઈ હરખા, આપણુ સૌ સરખા. વ્યસનીને વ્યસની મળે.
 આંધળાને હૈયાફૂટા મળે.
 જાતે જાત મળે ત્યારે રંગ જામે.
 પોતે પોત ખીલાયું.^૧ જેવાં બાઈ, તેવા ભાઈ.
 કુતરાતું મ્હેં ગધેડે ચાટયું. કુંકું કથરોટને હસે નહીં.
 જેવી લુચ્ચી લાલબાઈ, તેવો ભડવો ભીમ.
 યથા લાલા તથા કીકા. (યથા-જેવા-તથા-તેવા).
 સમાનશીલં વ્યસનેષુ મૈત્રી
 આવ બાઈ રૂડી, હું ભુંડી ને તું કુડી.
 જોડે જોડાં મળ્યાં, ને ભવના ફેરા ટળ્યા.

{ છોકરો માને પૂછે કે “મા, મેં ભલા, કે મેરા ભાઈ ?”
 { મા જવાબ આપે છે, “તું મુવા ઢેક, ઐર વો કસાઈ.” (૧)

{ સજીવો પૂછે નજીવાને, ‘તું મને કાંઈ દે,’
 { નજીવો પૂછે સજીવાને, તારી એક ફૂટી કે ખે. (૨)

ઢોહુરા—ખીરમાં ભેળી સાકર, દૂધમાં ભેળી ખાંડ;
 તું જાતકી કંચની, હમ જાતકે ભાંડ. ૧૬૩
 પાનીમેં પાની મીલે, મીલે કીચસેં કીચ;
 સજ્જનસેં સજ્જન મીલે, મીલે નીચસેં નીચ. ૧૬૪
 રાજસેં રાજ મીલે, મીલે નીચસેં નીચ;
 પાનીસેં પાની મીલે, મીલે કીચસેં કીચ. ૧૬૫
 ગુણિયલકુ ગુણિયલ મીલે, રસકી હુંટાહુંટ;
 મૂરખકુ મૂરખ મીલે, બડી માયાફૂટ. ૧૬૬
 જેસેકુ તેસા મીલા, મીલા બમનકુ નાઈ;
 એકને દીબાઈ આરસી, એકે ઘંટ બજાઈ. ૧૬૭
 ગ્યાનીસે ગ્યાની મીલે, કરે ગ્યાનકી આત;
 ગદ્દસેં ગદ્દા મીલે, મારે લાતમ લાત. ૧૬૮
 પટેલે માર્યા કુત્તા, તો મીયાંએ માર્યા ઘેટા;
 કાઈકાઈકી આત કરે, વો ગામ સારેકા ખેટા. ૧૬૯

જોડકણું—આખો વ્યાસ ને કુખેર જાની,
 એક રાખ ને ખીજો વાની.

૧ ખીલાયું=શીવાયું.

Diamond cuts diamond.

Art must be deluded by art.

૧૦૯. આહ્લણવાડે ક્રાતિયા. અપવાસીને ઘેર ઢોકળાં. ૫

(અશક્ય આખતો).

આહ્લણ વાડે ક્રાતિયા. અપવાસીને ઘેર ઢોકળાં.

વાંઢાને ઘેર વલોણું. વાંઝીઆને ઘેર પારણું. અપાસરે ધોંસરૂં !^૧

૧૧૦. ભાગ્યું ગાડે ઘલાય. ૮

ગાંગે ગલ્યાં ગટ, તેનાં નહીં કાગળ કે ખત.

ભાગ્યું ગાડે ઘલાય. ભાગ્યાંનાં ખોખરાં.

મુવેલા માયું ઊચકે નહીં. ઊંટે ગલ્યાં તે લીંડાં.

મસાણુ ગયાં મુડદાં પાછાં આવે નહીં.

ભાગ્યું ઠામ કંસારે જાય. રૂઠ્યું છોકરૂં માવતરે જાય.

૧૧૧ હણુતાને હણીએ તેનું પાપ દોષ ન ગણીએ. ૬

હણુતાને હણીએ તેનું પાપ દોષ ન ગણીએ.

શઠં પ્રતિ શાઠયં કુર્વાત્. આપનું પણુ વેર તો લખએ ત્યારે કરજ છૂટે.

વીંધીના મ્હોંને ખાસકું. વીંધીનું મોત ખાસડે.

લાત સાટે લાત, તેમાં કાણુ ગણુ ધાત.

Tit for tat. Like for like.

Deceiving a deceiver is no knavery.

He who pardons the bad injures the good.

૧૧૨. ઉપકારને બદલે અપકાર. ગુણુના ભાઈ દોષ. ૧૨

ઉપકારને બદલે અપકાર. ગુણુના ભાઈ દોષ.

દયા ડાકણુ થઇને ખાય. ખાંધને ખાસડાં મારે.

જશને બદલે જુતીઆં. દૂધ પાઇને સાપ ઉછેરવો. (તેવું તેનું ક્ષણ.)

પાળેલો સાપ કરડે. ગુણુ ઉપર અવગુણુ.

ગુણુ કુપાત્રને ક્યોં તે જાય.

દોહરો—આણુંદ કહે પરમાનંદા, ગુણુ ક્યોં કાં જાય;

સાવજ^૨ પજો અંજડીએ,^૩ કહાડે તેને ખાય. ૧૭૦

ગુણ ઉપર ગુણ કરે, એ વેહેવારાં વટ;
 ગુણ ઉપર અવગુણ કરે, તેને તો કટકટ. ૧૭૧
 પાળી પોપી મોટો કર્યો, જાત ન પૂછી જાય;
 ગુણ ઉપર અવગુણ કરે, રખે કાઠી હોય. ૧૭૨

Save a rogue from the gallows, he will be the first to cut your throat.

Nothing emboldens sin as mercy.

Mercy murders but pardons those that kill.

૧૧૩ મોટાને દુઃખ છે. મોટાનું દુઃખ મોટું. ૭

વળીની ગાં-માં એક ખીલો. મોલની ગાં-માં સો ખીલા.
 મોટાને દુઃખ મોટું હોય. મોટા તણું સર્વ મોટું.
 સંપત તેવી વિપત.

ઢાહુરા—બડે બડેકું દુઃખ હે, છોટેસે દુઃખ દૂર;
 તારે સખ ન્યારે રહે, ગ્રહે ચંદ્ર ઐર સૂર. ૧૭૩
 ક્રાંત પાપસે અવતરે, બડે બાપકે પૂત.
 માંગત માગે પામરી,^૧ ધરમે ન મીલે સુત.^૨ ૧૭૪

Little gear, little cares.

Regal honours have regal cares.

Great fortune is great slavery.

૧૧૪ લોભે લક્ષણ સઘળાં શૂળ. લોભ પાપ સઘળાંનું મૂળ. ૧૨

(લોભ વિષે.)

લોભે લક્ષણ સઘળાં શૂળ, લોભ પાપ સઘળાંનું મૂળ.
 લોભીનું ડાહાપણ અરધું. શેઠ કમ તણાયા, તો કહે લાભે લોભે.
 લોભે લક્ષણ જાય. લોભીઆ વસે ત્યાં ધુતારા ભૂખે ન મરે.
 અતિ લોભ પાપનું મૂળ. પાપનો બાપ લોભ.
 લોભીઆને કાઈ સચું નહીં, ચૈસો સગો. લોભીઓ સદા કંગાળ.
 લોભીઓ ધનથી ધરાય નહીં, સદા ભૂખ્યો.

ઢાહુરા—લોભ નહીં જ્યાં લોભનો, શોભા સઘળી જાય;
 તૃણાથી તરસ્યો સદા, ધનથી નહીં ધરાય. ૧૭૫
 ખાય ન ખરચે શુદ્ધ મન, ચૈર સખળ લેઈ જાય;
 પાછળથી મધમાખ જેમ, હાથ ધસી પસ્તાય. ૧૭૬

Avarice is the root of all evils.

The avarice blinds our eyes.

The miser is ever in want.

A covetous man is his own torturer.

૧૧૫. મુખમેં રામ બગલમેં છુરી, ભગત થયા પણ દાનત યુરી. ૨૬
(મ્હોડે મીઠું ખોલી મનમાં કપટ રાખે તેવા વિધે.)

મુખમેં રામ બગલમેં છુરી, ભગત થયા પણ દાનત યુરી.

ખોલવાનું મીઠું, આપવાનું કાઠું, ને ન પડે દીઠું.^૧

હરિગુણ ગાતી ને હૈયામાં કાતી.^૨

મ્હોડે રામ પુકારે, ને પગે માછલાં મારે.

મ્હોના મીઠા ને હૈયાના મેલા. ડોકમાં માળા, ને પેટમાં લાળા.

ઘણી ભક્તિએ છીનાળું, ને ઘણે વેપારે દિવાળું.

બગ ભગત કે ઠગ ભગત. ભગત જગતકું ઠગત.

જાહેર રહેમાનકા, ખાતીન^૩ સયતાનકા.

દેખાડે ગોળા ને આપે ચડવા. મ્હોડે-મીઠાશ ને પેટમાં પાળી.

નામ ખુદાનું લે ને કામ સયતાનનાં કરે.

હાથીના દાંત દેખાડવાના જૂદા ને ચાવવાના જૂદા.

આપવા લેવાનાં કાટલાં જૂદાં. મ્હોડે પર્વત ને પેટમાં કરવત.

રામ નામ જપના, પરાયા માલ અપના.

ખાવો ખેડો જપે ને જે આવે તે ખપે.

કીડીને ખાંડ નાંખે, ને માણસને મારે. શેઠ ઢસળા પણ કાટલાં કુડાં.

બિલાડાએ કદાર કંકણ^૪ પહેર્યું. મીઠી છરી ને ઝેરની ભરી.

લીંટ લીંટ ચલો મારા ભાયલા, ખાડામાં છે ગદબદીઆં.^૫

વાધના અપવાસમાં પણ ભેદ સમજવો.^૬

૧ દીઠું=ભિદાઈ, જાહેર. ૨ કાતી=છરી. ૩ ખાતીન=અંદરથી. ૪ ધર્મોત્તમાને ડોળ કરી, હાંદરને છતરવાનો ઉપાય. ૫ રામો ને રતનો બે કોળી હતા તે કાશી, મથુરાં, હરદ્વાર, જગન્નાથ, રામેશ્વર, દ્વારકા આદિ તીર્થ કરી ઘેર આવ્યા. ગામના પાદરમાં એક ખાડો પાણીથી ભર્યો હતો, તેમાં માછલાં ઘણાં હતાં તે જ્વેતાં મારીને લેઈ જવાની ઇચ્છા થઈ. પાસે કાંઈ સાધન નહીં તેથી એમને એમ ઘેર ગયા, પણ પોતાની પાસે લાકડી હતી તેનાથી બીજને માર્ગ દર્શાવવા ખાડા આગળથી લીંટા ધુળમાં કરતા આવ્યા. તે ઘેર આવીને પોતાના કુટુંબીઓને કહે છે કે “લીંટ લીંટ ચલો મારા ભાયલા, ખાડામાં છે ગદબદીઆં.” તે સાંભળી કુટુંબીઓ લીંટ લીંટ ચાલીને ખાડા પાસે ગયા અને પુષ્કળ માછલાં મારીને ઘેર લાવ્યા. ૬ એક વાઘે અપવાસ કર્યો, બે ચાર જનવર આવ્યાં તેમને આજ મારે.

દોહરો—નમન નમનમે ફેર હે, બહોત નમે નાદાન;	
દગાખોર દુના નમે; ચિતા ચોર કમાન.	૧૭૭
ધુત્તા હોય સલક્ષણા, વેશ્યા હોય સલજ્જ;	
ખારાં પાણુ નિર્મળાં, એ ત્રણે ચીજ અખલ્ય. ^૧	૧૭૮
મનુષ્યમાં નાપિક જુઓ, કાગ પંખી નિરધાર;	
પશુમાં જંજુક જુઓ, ઠગ ચંચળ સરદાર.	૧૭૯
સાખી—પારધી બન્ધો સત્સંગી, ભાલે તિલક નિશાની,	
ભગવાં પેહેચીં, કંકી બાંધી, એ રાખ સેલી ને વાની.	૧૮૦
મુખ મીઠાં મનમાં કપટ, સ્વાર્થ લગી સગાઇ છે,	
કદી જોખમકારી જીવને મૂર્ખની મિત્રાઇ છે.	૧૮૧

Full of courtesy full of craft.

He has one face to God, and another to devil.

A honey tongue, devil at heart.

The fair speeches of a bad man are designed for treachery.

Beware of fine tongue, it will sting you mortally.

God is in his tongue and devil in his heart.

૧૧૬. પાડાને દરદ ને પખાલીને ડામ. ૧૩

પાડાને દરદ ને પખાલીને ડામ. કરે કાક ને ભોગવે ખીજા.

પોમલી જણે ને પોમલો સુવાવડ ખાય.

દુઃખે પેટ ને ફૂટે માયું. જિટ લુલું થાય ત્યારે ગધેડાને ડામ.

જમવામાં જગલો, ને ફૂટવામાં ભગલો.

તરણું ન ચોરે બાવો બ્રહ્મચારી, પતિવ્રતા ચો નારી,

ખાતર પડાવે બાવો દુધાધારી; વચ્ચે માર્યો જાય ધરખારી.

કરડે માંકડ ને માર ખાય ખાટલો. જમવામાં જીવો, સ્મશાને જાય શીવો.

ખાઈ જાય ખોડી (ગાય)^૨ ને માર પડે હરેડીને.

ખાય પીએ ખાંડણી ને કુટાઈ મરે સુપકું.

અપવાસ છે એણું કહીને જવા દીધાં. તે વાત જનવરોમાં ફેલાણી એટલે ખીજાં જનવર આવ્યાં. તેમાં એક સારો ગોધો આવ્યો એટલે તેને મારીને વાધે ખાધો. ૧ અખલ્ય= ખાવા જોગ નહીં. ૨ હરેડી જે ગાય કે ભેંસને, ખાવાનું દેખે ત્યાં કાંઈ ડર રાખ્યા વગર ઉપર જઈ પડવાની ને ખાવાની ટેવ પડી હોય તેવી.

બાપ જમે ને દીકરો હગવા બય.

છીપો છીનાણું કરે ને બળદ અંધાય ધાંચીના.

Monarchs err, the people are punished,

One does the blame, another bears the shame.

The poor do penance for the folly of their superiors.

૧૧૭. ઇશક આંધળો છે. ૨૩

ઇશક આંધળો છે. હગાણું ને કામી બાર ગાઉ બિજડ દેખે.

ઇશકકા ઘર ક્ષના હે. બ્યલિચાર, કરે ખુવાર.

જના વહાં ક્ષના. ઇશકી છવડા બાગમાં, બુના બેડા કાખમાં.

ઇશકના માર્યા ચપણુમાં^૧ ખાય. ઇશક ન બુવે બત કબત.

નાગી દેખી સંન્યાસી ચળે. ઇશકના માર્યા ગાજર ખાવાં.

રાબને ગમી તે રાણી, ઢાણાં વીણતી આણી.

મન માન્યું ત્યાં બત શી બેવી? દીલ લગા વો સગા.

ઇશક લગા મેંડકીસે^૨ પકાની કયા ચીજ હે. ઇશક ઘેલો છે.

કામી પુરખ આંધળો ભીંત. ઇશકનું મૂલ્ય નહીં.

ઇશક ખુરી ચીજ છે. વહાલામાં વટાળ શો?

ઇશકની મારી બય નાતરે, સાડલો કહાડીને પાથરે.

ઇશકના માર્યા ઠીકરામાં ખાય. વિષયાસક્ત, બ્યાધિગ્રસ્ત.

મન મળ્યું ત્યાં બત ભાત શી બેવી?

Fair is not fair, but that which pleaseth.

Fancy possesseth beauty.

૧૧૮. ગમે તેની ગાં--ગમે, ન ગમે તેનું મ્હેં ન ગમે. ૫

ગમે તેની ગાં--ગમે, ન ગમે તેનું મ્હેં ન ગમે.

બેનું મ્હેં ન ગમે તેનાં હબર ખોતરણાં કહાડે.

માયું કાપી ઓસીક મૂકીએ, તો પણ કહેશે ખુંચે છે.

ન બદું ન બદું થાય, તેનો શો ઉપાય? અણુગમતી વહુ ઉમાદે નામ.

૧૧૯. તેજ ઉપર ચાણુક નહીં. ૯

(ડાણાં માણુસ ઇસારેથી સમજે તે વિષે.)

તેજ ઉપર ચાણુક નહીં. તેજ ચાણુક ખમે નહીં.

ટકુને મારે તે તેજી કંપે. કહેવું સાસુને ને સમભવવું વહુને.
ગધેડાને ડકણાં, ઘેડાને ઈશારત.^૧

સુપાત્ર સમજે વાતે, કુપાત્ર સમજે લાતે. પશુ સાનમાં સમજે નહીં.
શાણુ સાનમાં સમજે. ચતુરકી ચાર ઘડી, મૂર્ખકા જન્મારા.

A rod for a wise, a rod for a fool.

A sensible man understands half a word,

A word to the wise is sufficient.

૧૨૦. ચેતતા નર સદા સુખી. ૭

ચેતતા નર સદા સુખી. પાણી પહેલી પાળ બાંધવી.

આગ લાગે ત્યારે કુવેા ખોદાવે તે શા કામમાં આવે ?

દુરંદેશીથી^૨ દુઃખ દૂર.

ખેતર^૩ ખોલ્યું ખજે લાભે.

શિયાળાની ખેડ, ચોમાસે દોખદે.^૪

કાકા લ્યે ખીચડી ધાલો ગાં—માં.^૫

A doctor after death.

When the house is burnt, you bring water.

You are a day after the fair.

૧૨૧. દૂધના દૂધમાં ને પાણીના પાણીમાં.

બચકારે આવે ને ડચકારે જાય. ૧૭

દૂધના દૂધમાં ને પાણીના પાણીમાં. ચોરને પોટલે ધૂળની ધૂળ.

બચકારે^૬ આવે ને ડચકારે^૭ જાય. આમણની પુંજ દામણમાં.

અટાજિતો માલ બટાજી ખાય, અથવા બટાજીમાં જાય. ^૧

જ્યું લીયા લું દીયા, નફેમોં જુતીઆં.

ચોરીનો માલ ચંડાજે જાય, પાપી હાથ ઘસંતો જાય.

અંતે ધર્મે જય તે પાપે ક્ષય.

ચોરનો માલ કુત્તા ખાય, પાપીનું ધન પ્રલય થાય.

૧ લગામની કે એડીની. ૨ દુરંદેશી=ભવિષ્યકાળનો વિચાર કરી કામ કરનાર.

૩ ખેતરમાં કામ કરેલું ખજામાં દેખાય. ૪ દોખદે=લાભ આપે. ૫ અવસર ગયા પછી

આવી. ૬ જનવરને ખોલાવવું હોય ત્યારે તે અવાજ કરી ખોલાય છે તે “બચકારો.”

૭ જનવરને હાંકવા સારૂ અવાજ કરવામાં આવે છે તે “ડચકારો.”

હરામનો માલ હરામમાં જાય. હરામનો માલ હાશ કરીને ખવાય નહીં.
જેમ આલ્યું તેમ જાય. સ્વસ્તિનું^૧ ડચકારે જાય.

હરામનો માલ હજમ થાય નહીં. હરામના દામ, જાય કદામ.
અણુહક્કનું ખાય તે દાળોવાટો થાય,
હક્કનું ખાય, તે અભરે^૨ ભરાય.

દોહરો—આજંદા આજી રચી, લાખ રૂપયેકા મૂલ;
દો ધડીકા દેખનાં, આખર ધૂલકી ધૂલ. ૧૮૨

Evil gotten, evil spent.
Acquire wickedly, and spend foolishly.
Ill gotten, ill spent.
A thief's bag yields only dust.
Cheating play never thrives.

૧૨૨. ઉલટો ચોર કોટવાલને દંડે. ૯

સામી ઘોડી સાલવી,^૩ ને દાઝે દુલાણા.
ક્રૂણીઆમાં હગવું ને ડોળા કદાડવા.^૪ ઉલટો ચોર કોટવાલને દંડે.
પારકી છીંટીમાં હગવું ને કરાંઝવું.^૫ ચોરી ઉપર શિરજેરી
ઘોલૈયામાં^૬ જમવું ને પાંચ પત્રાળાં.
અણુકમાજિને બિનાં પાણી. ખૂબી ઉપર ખાસકું નેકીપર પેનર.^૭

કુંડળીઓ—કલિલુગહુકે રાજમેં, લયો અંધેરો ઘોર;
ભીડ પડે કોટવાલકું, ઉલટા દંડે ચોર.
ઉલટા દંડે ચોર, જોર કોટવાલ ન ચલે;
શાહુકારકા વજર, લાંચ લે અન્યાય ખોલે.
કહે દીન દરવેશ, ન રહે ધરણુકે પાયે;
મર ગયે ગરીબ સખ, કલિલુગકે આયે. ૧૮૩

Roguary supplants justice.

૧ “સ્વસ્તિ,” શબ્દ દાન લેતી વખતે બ્રાહ્મણો ખોલે છે તેવું. ‘સ્વસ્તિ’ કહીને લોકોને ભોળવીને લીધેલું દ્રવ્ય “ડચકારે” એટલે તાકીદે જાય. ૨ અભરે=ભર્યા વગર. ૩ સાલવી=દુલાવીને લીધી. ૪ ડરાવવું. ૫ માણસને દસ્ત કબજે હોવાથી જોર કરવું પડે ત્યારે જે અવાજ કરવો પડે છે તે “કરાંઝવું.” ૬ ઘોલૈયાને કાઠીયાવાડમાં લાખા કહે છે. ૭ પેનર=જોડા.

૧૨૩. પારકી ભૂલ તરત દેખાય. ૮

પારકી ભૂલ તરત દેખાય, આપણી ભૂલ અબજુમાં જાય.
 પોતાની ભૂલ ને પારકી અછત નજરે આવે નહીં.
 વાંકા ચાસ તે પદમાના. પારકે ભાણે મોટો લાડવો.
 પારકે રાટલે જાડી ઠાર. ભુંડાં કામ તે ભાણુકીનાં.
 સોરઠો—પોતા તણો વાંકે ડાહ્યો પણ દેખે નહિ,
 દિલમાં ચાલે ડાંક, જે દેખે ખીન્નઓમાં. ૧૮૪

આ સંબંધમાં કવેશ્વર દલપતરામ ડાહ્યાભાઈનું નીચલું કવિત છે.

મનહુર છંદ—ઊંટ કહે આ સમામાં વાંકા અંગવાળા ભુંડા,
 ભૂતલમાં પક્ષીઓ ને પશુઓ અપાર છે;
 બગલાની ડાંક વાંકી, પોપટની ચાંચ વાંકી,
 કુતરાની ખૂંછડીનો વાંકો વિસ્તાર છે;
 વારણુની સુંઢ વાંકી, વાઘના છે નખ વાંકા,
 ભેંસને તો શીર વાંકાં શીંગડાંનો ભાર છે;
 સાંભળી શિયાળ બોલ્યો, ઠાળે દલપતરામ,
 અન્યનું તો એક વાંકું, આપનાં અઢાર છે. ૧૮૫

Everybody can see others' failings.

૧૨૪ મારા છગન—મગન સોનાના. ૧૫

(પોતાનું તે સાઈ મનાય છે તે વિષે.)

મારા છગન—મગન તે સોનાના,
 પાડોસીનાં પીતળનાં, ને ગામનાં છોકરાં ગારાનાં.
 વરને કાણુ વખાણે વરની મા. પોતાનાં ગીત સૌ ગાય.
 ખીન્નને ઘેર રાંડ ભાંડ મારે ઘેર સતી.
 મીઝાંકી ભેંસકું ડાખા કલા. માઈ તેટલું સાઈ.
 મેં પાઘા સો ઘીકા પાદ, એસા નસ્વાદા કાણુ પાઘા ?
 પોતાની છાશને કાઈ ખાટી કહે નહીં.
 પોતાનો વાંસો ને ભૂલ કાઈ દેખે નહીં.
 ગરીબને પોતાનું ઘર મહેલ બરાબર. પ્રીતિ પક્ષપાતી છે.
 પોતાની માને કાંઈ ડાકણુ કહે નહીં. પોતાનું સૌને સાઈ લાગે.^૧

૧ દિલ્લી શહેરમાં બાદશાહની હાજીરમાં એક સીદી રહેતો હતો. તેને બાદશાહે દુકમ કર્યો કે, શહેરમાંથી રૂપાળામાં રૂપાળો છોકરો શોધી લાવ. સીદી અમીર, ઉમરાવ,

આપણી તે રૂડી, તે ખીજની બાપુડી.

આપકી સો લાપસી, પરાઈ સો કુસકી.

Nothing is as good as his own.

To every animal, its own offspring appears the fairest in the whole creation.

He thinks his fare as delicious as musk.

Self love is the greatest of all flatterers.

Every one thinks his shilling thirteen pence.

Every cook praises his own broth.

Every one blows his own trumpet.

૧૨૫. સા સૌને મન ડાહ્યા. ૭

(પોતાના હદાપણું માન સૌને તે વિષે.)

સૌ^૧ સૌને મન ડાહ્યા. આપ આપકે તાનમે ગદાખી મસ્તાન.

અક્કલ અંધારે વેહેચાણી છે.

અક્કલમાં કાઈ અધૂરો નહીં, તે દ્રવ્યમાં કાઈ પૂરો નહીં.

સૌ પોત પોતાનો કક્કો ખરો કહે. સૌ સૌને મન સવાશેર.

મારાથી ડાહ્યો તે ગાંડો.

Our own opinion is never wrong.

Every one rides his own hobby.

૧૨૬. ડુબતો માણસ તરણાં ઝાલે. ૫

ડુબતો માણસ તરણાં ઝાલે, અથવા તરણે યાજે.

હાથ દીધે હગામણુ રહે નહીં. વિપત પડે સૌ વલખાં મારે.

ડુબતાં સેવાળ પકડીએ તેથી ઉગારો થાય નહીં.

દોહુરો—વિપત પડે વલખીએ નહીં, વલખે વિપત ન જાય;

વિપત વેળા ઉઘમ કીણએ, ઉઘમ વિપતને ખાય. ૧૮૬

શેઠ વગેરે તમામ શેહેરના મોહોલ્લામાં ક્યોં, પણ રૂપાળો છોકરો કોઈ નગરે ન આવ્યો. પછી પોતાના છોકરાને હાલ્તરમાં હાલ્તર કરી તેણે ક્યું કે મારા છોકરા જેવા કોઈ નગરે આવતો નથી. દિલ્હી શેહેરમાં સીદીબાઇએ પોતાનો દીકરો રૂપાળો ગણી આમ હાલ્તર ક્યોં તે ઉપરથી આ કહેવત થઈ. ૧ એટલે સૌ એમ માને છે કે હું સૌથી મોટા માંસરો અક્કલનો બાંધી લાવ્યો છું.

A drowning man catches at straws.

Submit where all opposition is vain.

१२७. सुतो साप जगाडवो नही. १०

यासता अणदने आर भारवी नही.

सुतो साप जगाडवो नही. इआथो वा उभेजवो नही.

भेटो पोपडो उभेडवो नही. साअ गां-आडडो भारवो नही

सुतेवो अगडो जगाडवो नही. दाट्यां सुडदां उभेजवां नही.

वेयातो इअओ वडोरवो नही. सुतो सिद्ध जगाडवो नही.

यासता अणदने आर^१ भारवी नही.

Wake not sleeping snake.

Do not seek quarrel, which there is an opportunity to escape,

Do not rip up old sores.

Let the sleeping dog lie.

१२८ अडे दरभार डे जय धरभार. ८

अडे दरभार डे जय धरभार. दिवानीमां जवुं ने दिवाना थवुं.

सरदार दरभार अडे, तेने आठो ने आवरदा जेधजे.

जेने घेर मोटी दोखत, तेना लागीआ डारट.

सरकार दरभारना अवणा पग. इरवो दावो ने थवुं आवो.

नष्टु भुषुानी टोपी, आभे इरे ने तेमे इरे.

दोहुरो—साम दाम ने भेदथी, सभाधान जे थाय,

धराधरुी डे धरधरुी, न इरो इवेश उपाय. १८७

Law licks up all.

Fools and obstinate persons enrich the lawyers.

Keep aloof from quarrels, be neither a party
nor a witness.

१२९ आळी सुयाष्टीजे वेतर वडे. ६

आळी सुयाष्टीजे वेतर वडे.

आजे भेडो वात ते अगबा पगर रहे नही.

१ आर-दरभारिमां भासेवो सुधयो.

એકડે એક, બગડે બે, તે તગડે^૧ ત્રણ.

ત્રણ તેખળ તે હળમેખળ.

ઝાઝાં મલ્યાં તે ખાવા ટલ્યાં. ધણે પટેલે ગામનું સત્યાનાશ.

ઝાઝે ધણીએ સૌ ધણી, તે કાષ ધણી નહીં.^૨

ઝાઝાં ખોરડાં, ઝાઝાં ઢોરડાં, ઝાઝાં છોરડાં, એ બધાં દુઃખનાં કારણ.

ત્રણ તીકટ, મહા વિકટ.

Many cooks spoil the soup.

૧૩૦ મુઝા પછી સૌ વખણાય. ૯

મુઝા પછી સૌ વખણાય. મુઠ્ઠ લેંસનું ઘી ધણું.

મુઠ્ઠ માના ડોળા મોટા.

જીવતા લાખના તે મુઝા સવા લાખના.

જીવતા પુમકું પાણી નહીં, તે મુઝે મસાણમાં ગાય.

જીવતા બાપને મારે દંડા, મુઝા પછી પહોંચાડે ગંગા.

રતન જેસી મેરી હંડી તોડ ડાલી.^૩

જીવતાં શેઠ્યાં કાળજી, તે મુઝે જાજીયાતો સોર વરસે.

જીવત પિતૃકું અન્ન ન ખીલાવે, મર ગયે પીછે પિંડ ભરાવે.

જીવી બાલી કે આવે દેહા, મુઝા પછી પ્રીતિ સ્નેહા.

All are praised after death.

A thing is valued more during its absence.

Scarcity raises the value.

૧૩૧ ગધેડાનું પુછકું પકડ્યું તે પકડ્યું. ૧૫

ગધેડાનું પુછકું પકડ્યું તે પકડ્યું.

હરણ^૪ લાકડી પકડી તે પકડી.

વાત ગળે પડી.^૫

ઝાલ્યું પુછકું મુકવું જ નહીં, તેવો મમતી.

મૂળ સમૂળાં જીવ, પણ ખેતશી ખોટ ન ખાય.

હાથમાં ડાંગ તે ફેરવે ફૂલો, લીધી વાત ન મૂકે લુલો.

વાત લીધા મહેલી થાય, તે પડી ન મુકાય.

૧ તગડે=નસાડે, ગોરાળામાં નાંખે. ૨ નધણીઆવું. ૩ હાંડી વૃદ્ધી એટલે રતન જેવી ધર્મ. ૪ હરણ નામનું એક જીવવર છે. ૫ વાત ગળે પાડવી નહીં.

મીઠ્યાં ભાઈનું નાકું ઝાલ્યું તે મૂકેજ નહીં.^૧

મમતનાં ઘર ખાલી છે. મેમણુ ને માછલું સામા પૂરે ચાલે.

સો તારી રામ દુવાઈ, ને એક માઈં ઊંહું.^૨

ઘોડાનું બચકું, વછુટે નહીં.

રાજ હઠ, સ્ત્રી હઠ, બાળ હઠ, ને ઘોડા હઠ મૂકેજ નહીં.

દોહરો—માંખી મકોડો મૂર્ખ નર, મધલાજે^૩ મરંત,

ભમર, ભોરિંગ, સુઘડ નર, આખી દુર ખસંત.

૧૮૮

ચોપાઈ—મગર મકોડો ને હરિચલ કાઠી, તાપેં બુદ્ધિ ત્રિયાની માઠી.

કાં પોતાનું ધાર્યું કરે, કાં તો પ્રાણુ છાંડીને મરે. ૧૮૯

A wise man changes his opinion, a fool never.

The foolish and the dead never change their opinions.

૧૩૨. દાટયા ભૂલે પણ લખ્યા ન ભૂલે. ૬

દાટયા ભૂલે પણ લખ્યા ન ભૂલે. એક લખ્યું ને સો લખ્યું.

ઘોળા ઊપર કાળું તે જ્યારે ત્યારે અજવાળું.

લખાણું તે વંચાણું. ઘોળા ઊપર કાળું થયું તેજ ખઈં.

લખ્યું લાખ્યાને^૪ ઠેલે.^૫

A written letter remains as evidence in black and white.

Setting down in writing is a lasting memory.

૧૩૩. કરકસર તે ખીજે ભાઈ. ૧૦

કરકસર તે ખીજે ભાઈ. ઢીકે ઢીક સાસ જાય.

એક કસર ને સો સફર. ત્રેવડ ત્રીજે ભાઈ.

૧. ધાસથી ભરેલા ગાડા ઊપર એક મીઠ્યાં કે વહોરો બેઠો. ગાડું ચાલ્યું. ગાડું હાકનારે મીઠ્યાંને કહ્યું. “ગાડું ધાંચમાં પડે ત્યારે તમે પડી જશો માટે નાકું ઝાલી રાખજો.” મીઠ્યાં સમજ્યા કે ઇજારનું નાકું ઝાલવા કહે છે માટે ઇજારનું નાકું ઝાલ્યું. રસ્તામાં ધાંચ આવી ને ચાંચકો લાગ્યો. મીઠ્યાં પચ્યા. હાકનારે કહ્યું કે નાકું કેમ ન ઝાલ્યું. ત્યારે મીઠ્યાંએ પચ્યાં પચ્યાં બતાવ્યું કે ને નાકું હજી મહારા હાથમાં જ છે. ત્યારે કહ્યું કે હવે એ નાકું ઝાલવું શા કામનું છે. મેં તો તમને ધાસ ને દોરડાંથી બાંધ્યું છે તે નાકું ઝાલવાનું કહ્યું હતું. તે ઊપરથી કહેવત થઈ કે મીઠ્યાં કે વહોરાબાઈનું નાકું ઝાલ્યું તે પચ્યા તો પણ મૂકતા નથી એટલે ખોટું નાકું ઝાલ્યું તે મૂકતા નથી. ચાવો ભાવાર્થ છે. ૨ ઊંહું=ના કહેવા માટે ચાવો અવાજ કરવામાં આવે છે. ૩ મધલાજ=લાલચ, મધની લાજ ચાલે તે. ૪ લખ્યું=ખોલ્યું. ૫ ઠેલે=રહ કરે.

કાંકરે કાંકરે પાળ અંધાય, ને ટીંપે ટીંપે સરોવર ભરાય.

કોડી કોડી સંચતાં રૂપીઓ થાય. કણુ કણુ કરતાં મણુ થાય.

રાઇ ઉપર મરી ઠાંસે ત્યારે ધર ચાલે. ગોળ ગાંગડી^૧ ને ઘી આંગળી.

દોહરો—ટીંપે ટીંપે સરોવર, લકડ કડકે વહાણુ,

પાળ કાંકરે કાંકરે, દાણુ દાણુ ખાણુ. ૧૮૦

Small streams make large rivers.

Sands form a mountain.

The whole ocean is made of drops.

Penny and penny laid up will make many.

There is no road to wealth more certain than economy.

Many a mickle makes a muckle.

Take care with pence, and pounds will take care of themselves.

Frugality is the hand of fortune.

Constant dropping fills great lakes and strokes fell great oaks.

૧૩૪. ઠોઠ નિશાળીઆને વતરણાં ઘણાં. ૩

ઠોઠ નિશાળીઆને વતરણાં^૨ ઘણાં.

અણુકસખી હળમ ને અચ્ચા ઘણા. ઠાલો ઠોઠ ને ઠમકો ભારી.

He that knows least, commonly presumes most.

૧૩૫. દોરડીએ છેદાય છે, પાકા કાળા પહાણુ. ૮

(રાત દિવસના અભ્યાસથી મૂર્ખ પણ શિષ્યે છે તે વિષે.)

અભ્યાસકારિણી વિદ્યા, શુદ્ધિ કર્માનુસારિણી.

દાર્ઠ શીખીને અવતરતું નથી. કામ કામને શિખવે.

દોહરો—કુવા ઉપરના કઠણુ જે, પાકા કાળા પહાણુ;

દોરડીએ છેદાય છે, એ લેવું અંધાણુ. ૧૮૧

૧ ગાંગડી=નાનો કડકો. ૨ પ્રથમ લાકડાની પાટી ઉપર ધુળનો ઝીણો ભૂકો કરી પછી લાકડાની ક્લમ કે ખીલા જેવી લેખણથી આલેખે તેને વતરણાં કહે છે.

કરત કરત અભ્યાસસે, જડ મતિ હોત સુખન;
 રસરી^૧ આવત જાતહી, શિલ^૨ પર પરત નિશાન. ૧૯૨
 લણુતાં પંડિત નીપજે, લખતાં લહીઓ થાય;
 ચાર ચાર ગાઉ ચાલતાં, લાંબો પંથ કપાય. ૧૯૩
 જે જામે નિશદિન બસે, સો તામે પરવીન;
 સરિતા ગજકુ લે ચલી, ચક્ષે સામને માન.^૩ ૧૯૪
 લખતાં લહીઓ, લણુતાં છછઓ, વાંચતા પંડિત હોય;
 લડતાં શેહીઓ નીપજે, તેનું કુળ ન પૂછે કાય. ૧૯૫

Practice makes perfect.

૧૩૬. ખાંડણીમાં માથું ને ધબકારાથી ખીહીવું એ ચોચ્ય નહીં. ૧૧
 (વેર કરવું તો ડરવું નહીં તે વિષે.)

ખાંડણીમાં માથું ને ધબકારાથી ખીહીવું. માથા સાટે માલ.
 હિમતે મદદ તો મદદે ખુદા. આ પાર કે પેલે પાર.
 માથું કાપે તે માલ કાઢે. અર્થ સાધયામિ, વા દેહં પાતયામિ.
 શિર જાઓ કે પુલાવ ખાઓ. ગાદી તકીઓ કે દોરી લોટો.
 વેર કરી સુખે સુખે તે નીરાંતે માર ખાય. પુરું કરવું કે પુરા થવું.
 સોરઠો—સજવો નહીં સંગ્રામ, સજવો તો સજવા પછી;
 દિલમાં દલપતરામ, ડરવાથી મરવું લહું. ૧૬૬

૧૩૭. જશ જાનગરો છે. આંગળી કાપશે તે લોહી કહાડશે. ૮
 જશ જાનગરો^૪ છે. આંગળી કાપીએ ત્યારે લોહી નીકળે.
 કાંડા ઉપર ઘા કર્યા વગર જશ મજે નહીં. બધા વહાં નકા.
 કષ્ટ વિના ઈજ નહીં. જે આંગળી કાપશે તે લોહી કાહાડશે.
 ખમે તે જામે. ઘર ઉપર ઘા ઝીલ્યો તો જશના થાય.

૧૩૮. આપ સમાન બળ નહીં, ને મેઘ સમાન જળ નહીં. ૧૫
 આપ સમાન બળ નહીં, ને મેઘ સમાન જળ નહીં.
 હૈયું બાલ્યો કરતાં હાથ બાળ્યા સારા.^૫
 પારકી આશ તે સદા નિરાશ. આપ મુઆ વિના સ્વર્ગે ન જવાય.

૧ રસરી=દોરંડી. ૨ શિલ=પત્થર. ૩ નદીનું પુર હાથીને પાડી નાંખે, પણ
 માછલાં પુરમાં સામા ચાલે. ૪ જાનગરો=તુકસાન કરનાર કે ખરચ કરાવનાર. ૫ જાંતે
 કામ કરવું સહે.

જલુનારીમાં બેર નહીં ત્યાં મુયાણી શું કરે ?

ધણી વિનાનાં ઢોર મુનાં. ધણી ધારે તો ખીબ પાર ઉતારે.

હાથનું બાબ્યું ને પારકું સમાર્યું.^૧

ધણી વિનાનું ઢોર, ન મળે ખીલો કે ન મળે ઢોર.

ધણી ન હોય પાસ તો ખેડ ધનનો નાશ.

ધણી વિનાની વાડી, તે વેઠે પકડી ગાડી.

દેયાતોડ કરતાં હાથતોડ સારી.

આકરનું રબ્યું આકર ખાય, ધરનો ધણી પબ્યો બાય ને બતે રળે
ત્યારે ઢોડી ભરાય.

ઢોલુરો—ખેતી પાંતી,^૨ વિનતી, પુંકનકી^૩ ખંબવાર,^૪

એતાં નહીં પર હથડે, આપ કરનમેં સાર. ૧૯૭

બતે જે નર કરી શકે, તે ન અવરથી થાય,

આપ મુઆ વિના કોઈથી, સર્વેં નવ જવાય. ૧૯૮

If you want to do a thing right, do it yourself.
Master's eye doth much.

Servants will not be diligent if the master is
negligent.

Every tub must stand on its own bottom.

Commit not to another what you can better do
yourself.

૧૩૬. રાબ કબજ તો મુલક ટેં. ૯

(ચોટલી હાથમાં છે, ક્યાં જશે તે વિશે.)

રાબ કબજ તો મુલક ટેં. ડોટીમાંનો હારે, મુઠીમાંનો છતે.

ચોટલી હાથમાં છે, ક્યાં જશે? હાથે તે સાથે, પુકે તે ભુકે.

ભસકી ક્યા ચોરી કે છસકે હાથમેં ઢોરી. હાથમાં તેના મ્હોંમાં.

હાથમાં આવ્યું તેજ ખડું. ગરથ ગાઠે ને વિઘા પાઠે.

રોટી^૫ લુગડામાં કે ધુંબમાં.

Catch not the shadow, and lose the substance,

A bird in the hand is worth two in the bush.

૧ ભરાબર. ૨ પાંતી=સહીઆરો. ૩ પુંકનકી=વાંસાની. ૪ ખંબવાર=ચેળ.
૫ ડોટીને બદલે ચોટી પણ બોલાય છે.

૧૪૦. બહુ ડાહ્યો ત્રણ ઠેકાણે ખરડાય. ૧૫

દૂધમાંથી પોરા કઢાડે તેવો ડાહ્યો.

બહુ ડાહ્યો ત્રણ ઠેકાણે ખરડાય. દૂધમાંથી પોરા કઢાડે તેવો ડાહ્યો.

બહુ ડાહ્યો તે બહુ ખરડાય. ચતુર કાગડો વિદ્યા ઉપર ખેસે.

ડાહ્યા ભૂલે ત્યારે ભીંત ભૂલે. ડહાપણમાંથી હાથ કઢાડતો નથી.

ડાહીબાને તેડાવો ને ખીરમાં મીઠું નંખાવો.

અતિ ચતુરાઈ ચુલે પડી. અતિ ડહાપણે ઘેલછા.

ડહોડ ડાહ્યો ગાં-ના વેહ સુધી ડાહ્યો.

ચતુરના ઘરમાં એકી કડછી. ચતુરની ચોટલીએ ધૂળ.

લાખ^૧ મત લડબડી, હજાર મત હડબડી, સો મત સડબડી, પણ

એકમત બાપડી, તે ઊભી વાટ તાપડી.^૨

ડાહ્યો કાગડો જે પગે બંધાય.

દોહરો—અતિ ડાહ્યે અળખામણો, અતિ ઘેલે ઉચાટ;

આનંદ કહે પરમાનંદા, લલો ગડગડ ઘાટ. ૧૯૯

The most exquisite folly is made by wisdom too fine spun.

Too far east is west.

૧૪૧. ઓડનું ચોડ; રામડી સાટે સામડી. ૫.

ઓડનું ચોડ. અહાને સાટે મુઠા પરણ્યા.

હરબાને ઠેકાણે પરખો. આલી સાટે માલી. રાજલી સાટે પુંજલી.

Lay the saddle on right horse.

Don't put the cart before the horse.

૧ એક વનમાં કાચબો, સર્પ, નોળીઓ તથા શિયાળ રહેતાં હતાં. એક વેળા અચાનક તે વનમાં દેવ લાગ્યો. ત્યારે બધું વિચાર કરવા લાગ્યાં કે, દેવે કેમ કરવું? ત્યારે કાચબો કહે, દેવમાંથી બચવાના લાખ રસ્તા હું બંધું છું; સર્પ કહે, હું હજાર બંધું છું; ને નોળીઓ કહે, હું સો બંધું છું. શિયાળ કહે, હું તો એક જ બંધું છું કે દેવ લાગે ત્યાંથી એકદમ નાસવું. દેવ બળતો બળતો નજીક આવ્યો ત્યારે કાચબો પાણીમાં પડ્યો; સર્પ પાણીના ઝરાળી એક નાની લેખડ નીચે સંતાપે; નોળીઓ પોતાના નાના દરમાં પેઠા. ઝરામાં બળતા અંગારા પડવાથી પાણી ઉઠું થયું ને કાચબો ને સર્પ બદ્ધને મરી ગયા. નોળીઓ દરને મોઢે આવતાં ઝરાનાં યડ પડવાથી માંઢે સડબડો, પણ શિયાળ તો પાણું વાળીને જોયા વગર નાહો તે બચી ગયો. ૨ તાપડી-કે રસ્તે નાહો.

૧૪૨. મનકી મનમેં રહી, હો ગઈ ઝોર. ૧૬

(ધારવું મનુષ્યનું ને કરવું હરિનું તે વિષે.)

મનકી મનમેં રહી, હો ગઈ ઝોર. ધારવું મનુષ્યનું ને કરવું હરિનું.

માણસ ધારે, ખુદ પાર ઉતારે. શ્રીહરિ કરે તે ખરી.

ગોવિંદને ગમતું થાય, મહારૂં તહારૂં મિથ્યા છે.

વિચાર્યું વાઝે જાય, અણુધાર્યું આગળ થાય.

અવળાનું સવળું થાય, આપણું ધાર્યું ઝેળે જાય.

મનનું ધાર્યું થતું હોય તો બાકી જોઈએ શું?

મરણ પ્રમાણે થતું હોય તો સઘળા પાલખીએ જસે.

ધાર્યું કોઈનું થતું નથી, ધાર્યું ધણીનું થાય.

જીવ તું શીદને સોચના ધરે, કૃષ્ણને કરવું હોય તે કરે.

દોહરો—માનવ જાણે મેં કરું, કરતલ દુબ કાય;

આદર્યાં અધવચ રહે, હરિ કરે સો હોય. ૨૦૦

અપને મન કછુ ઝોર હે, શ્રીહરિકે મન ઝોર;

ઉધવસેં માધવ કહે, જુઠી મનકી દોર. ૨૦૧

મેરો ચિંત્યો હર ના કરે, કયા કરું મેં ચિંત;

હરકો ચિંત્યો હર કરે, તાતે રહું નચિંત. ૨૦૨

શિદને મન ચિંતા કરે, થાવાનું તે થાય;

ગમતું થાય ગોવિંદનું, તે જાણ્યું નવ જાય. ૨૦૩

સોરઠો—કીધું જે કીરતાર, નરનું કીધું થાયના;

સહુ ખાય સંસાર, મનના મોદક^૧ મોતિયા. ૨૦૪

Man proposes, God disposes. God's will be done.

What is fated must come to pass.

If wishes were horses, beggars would ride.

૧૪૩. ચાર દિવસનું ચાંદરણું ને રાત અંધારી ઘોર. ૧૧

(બહુ ચળકે તે તુરત ઝોલાય તે વિષે.)

ચાર દિવસનું ચાંદરણું, ને રાત અંધારી ઘોર. જગ્યા તે આથમવાના.

બહુ પુલ્યા તે વહેલા પુલ્યા. ઢેઢીના પગ ચાર દિવસ રાતા.

ચાર ઘડીનું ચટકું પતંગનો રંગ.^૨

એકી જાળી, બેકી જાળી, લાગ આવે તો નાશી જાળી.
 છતે છોટા પથુ માનવામાં મોટા. વરના લાડ ચાર દિવસ.
 ખેડુ મરડાય ખળાં સુધી. દરશનના મોટા, એટલા અંદરથી ખોટા.
 જોડકણું—નવો નિશાળીઓ નવ દહાડાનો, ઘણું કરે તો દસ દહાડાનો;
 અગીઆરમે દહાડે ઓરડો, અને ચારમે દહાડે ટોરડો.

New brooms sweep well.

Alert in the beginning, negligent in the end.

The finest shoe often hurts the foot.

૧૪૪. ભૂખ્યાને શું લુખું? ૧૭

(ભૂખ વિષે.)

ભૂખ્યાને શું લુખું? ભૂખ મનાવે દુઃખ.
 ભૂખે લાડકું લાવે, ને ઊંધ ઉકરડે આવે. ભૂખ મીઠી કે ધાન મીઠું.

ભૂખેકુ ક્યા લુખા, ઓર નિંદકુ ક્યા તકિયા?

ભૂખે ભાન ભૂલાય. ભૂખ્યો શું ન કરે?

ભૂખી કુતરી ભોટીલાં ખાય. કાળમાં કોદરા લાવે.

ભૂખ ચોરી કરતાં શિખવે. ભૂખ છોકરાં વેચાવે.

દોહરા—ભૂખ ન જાણે ભાવતું, ને પ્રીત ન જાણે જાત;
 ઊંધ ન જાણે સાથરો, ત્યાં સુતા ત્યાં રાત. ૨૦૫

કામી કુળ ન ઓળખે, લોભી ન ગણે લજ્જ;

અર્થો સચું ના ગણે, ભૂખ ભરખે અખજ્જ. ૨૦૬

ઊંધ ન લુએ સાથરો, ભૂખ ન લુએ ભાખરો;

ભૂખ્યાને ભાન નહીં, સ્વાર્થાને સાન નહીં. ૨૦૭

સોરઠો—ભૂખ્યા પેટે ભાન, ચરાને પથુ રહે નહીં;

પેટમાં પડે મસ્તાન, સાચું સોરઠીઓ જાણે. ૨૦૮

ચોપાઈ—ઊંધ ન લુએ તુટી ખાટ, ધરાક ન લુએ જાત કજાત;

ભૂખ ન લુએ એટોલાત, તરસ ન લુએ ધોખીનો ઘાટ. ૨૦૯

જોડકણું—ભૂખ રાંડ હુંડી, આંખ જાય ઊંડી;

પગ યાય; પાણી, ને આંસુ આવે તાણી.

A hungry horse makes a clean monger.

All is good in famine.

With hunger no bread is nasty.

Hunger finds no fault with cookery.

Hunger is the best sauce, and fatigue is the best pillow.

૧૪૫. સોના કરતાં ઘડામણ મોંઘું. ૮

સોના કરતાં ઘડામણ^૧ મોંઘું. ઘાટ કરતાં ઘડામણ મોંઘું.

ત્રાંખીઆની ડોસી, ઢીંગલો મુંડામણ. પાવલાનું રૂ ને પોણા પીંજમણ.

એવું શું રળાએ કે દીવો મૂકી દળાએ ?

પાવલાની ઘોડી, પોણા દોરામણ. પછની ભાઈ ને ખે ટકાનો વધાર.

એક આનાની મુરઘી, ને પાવલું પીંજાં ડુંપામણ.

Great toil, and little work.

૧૪૬. ટકે શેર ભાઈ ટકે શેર આજાં. ૮

ટકે શેર ભાઈ ટકે શેર આજાં.

ગોળ ખોળ સરખાં ગણે જે જન વિના વિવેક.

ગાંડા આગળ ગાં- તો કહે કુહાડીનો ધા.

સરખે માથે સુદામડા.^૨ લેંસ કાળી ને બકરી પણ કાળી.

માળાના મણુકા બધા સરખા. સખી ઘોડે બારા ટકે.

દોહરો—એક તાસ્તો બાસ્તો, ગાય ગધેડી એક;

ગોળ ખોળ સરખાં ગણે, જે જન વિના વિવેક. ૨૧૦

No distinction between a hog and a dog.

All of the same value.

૧૪૭. પીઠી ચોળે વર્ણુ(રંગ) ન પાલટે. ૧૦

પીઠી ચોળે વર્ણુ ન પાલટે. ગધેડી ગંગાં નહાય, પણ ઘોડી ન થાય.

મોવાળા રેશમ થાય નહીં. મોવાળા હીર થાય નહીં.

સીદી ભાઈ સો મણુ સાણુએ ધુએ, પણ કાળા ને કાળા.

કળત જત થાય નહીં. કામ પડે ત્યારે કુળ ઓળખાય.

૧ ચીનની બંગડીની મજૂરી જેવું. ચીનની સોનાની બંગડીઓ ખંચાસ રૂપીઆના તોલાના ભાવથી વેચાય છે. ૨ સુદામડા કરીને કાઠીઆવાડમાં ગામ છે ત્યાં જેસવામાં નાનાં મોટાંનો આંતરો નથી.

દોહરા—કાળીઓ કદહાડીઓ,^૧ નદીએ નહાવા જાય;
પરમેશ્વરે કાળો કીધો, તે ગોરો ક્યાંથી થાય ? ૨૧૧

ગોલી ન થાય ગરાસણી, ખોળે થાય ન પીર;
દાસી સતી થાય નહીં, વાળ ન થાય હીર. ૨૧૨

નેડકણું—વાંસ વધે સો વામ, તોપણ પોલમ્પોલા;
ગાલો બેસાડે ગાદીએ, તોએ ગોલમ્ગોલા.

You cannot wash the black Moor white.

You will end him, but not mend him.

૧૪૮. ખોદે ઉંદર ને લોગવે ભોરિંગ. ૨૧

(એકનું કરેહું ને લાભ ખીજ લેઈ જાય તે વિષે.)

ખોદે ઉંદર ને લોગવે ભોરિંગ. ૨જે રામપરું ને ખાય ખોડુ.^૨
કીડી સંચે^૩ ને તીતર ખાય. આંધળું દળે ને કુતરું ચગળે.^૪
મારે મીઠાં ને પુલાય પીંજરો. રાંધે કોક, જમે કોક.

સુવર મારા પેશકાર, જશ પાયા જમાદાર.

વાવનાર વાવે ને લણે ખીજ. લડે સિપાઈ ને જશ જમાદારને.

લેંસ ચારે ભાણજી, ને વરત ખાય વાહાલીઓ.

કમાય ટોપીવાળા ને ઉડાવે ધોતીવાળા.

શાળ^૫ વહે ગધેડાં, પણ ખાય ફેતરં. રામનું સ્વખું, ભરતને કાવ્યું.

પાંદનારી સુંઠ ખાઈ જાય અને જણનારી જોયા કરે.

કાંતી કાંતીને સુઈ, શીણા કહાડી ગયા કાઈ.

વાવે કલજ ને લણે લલજ.

૨જે બળદ ને ખાય તુરંગ. આંધળે વણ્યું ને પાડે ગલ્યું.

દોહરા—ખાય ન ખરચે સાધુ જન, ચોર સકલ લે જાય;

જયસે મધુ મક્ષિકા, હાથ મીલા પસતાય. ૨૧૩

સોરઠો—ચાકરી કરો લાખ, લેંણા દેવી લકશે;^૬

હીરલો મળે હલાક, શીરાવી જાય સીચલો. ૨૧૪

૧ કદહાડીઓ=ખોટા દિવસે જન્મેલો. ૨ રામપરું ને ખોડુ બન્ને વઢવાણ રાજનાં ગામ છે. રામપરું ઘણી પેદાશવાળું ગામ છે ને ખોડુમાં આગળ મોટા ખરચથી થાણું રાખવું પડતું હતું તેથી રામપરાની ઉપજ ખોડુમાં ખરચાતી હતી તેથી આ કહેવત યઈ છે. ૩ સંચે=સંગ્રહ કરે. ૪ ચગળે=ચાટી જાય. ૫ શાળ=ભાત, ડાંગર. ૬ લકરું=કાવ્યું.

કુંડલિયો—સાંઈ એક ગિરિવર ઘેર્યો, ગિરિધર ગિરિધર હોય;
હતુમાન બહુ ગિરિ ધર્યો, ગિરિધર કહે ન કાય.
ગિરિધર કહે ન કાય, હતુ દ્રોણુ ગિરિ લાયો;
તાકા દુકડો દુટ, પર્યો^૧ સો કૃષ્ણુ ઉડાયો.
કહે ગિરિધર કવિરાય, બડેકી બડી બડાઈ;
થોડેમે જશ હોય, એસો પુરખ તો સાંઈ.^૨ ૨૧૫

The blood of the soldier makes the glory of the general.

Bees do not make honey for their own use.
One sows, another reaps.
God cures and doctor takes the fee.
Foxes never dig their own burrows.

૧૪૯. સાપનો કરજ્યો સીંદરીથી ડરે. ૩

સાપનો કરજ્યો સીંદરીથી ડરે.
દૂધનો દાઝ્યો, ઊશ પુંકીને પીએ. બડકાવ્યો ઇંચડાથી ડરે.

A lizard alarms him whom a serpent has bitten.
A burnt child dreads the fire.

૧૫૦. પારકી પુંજીએ તેહેવાર, ઉઠ જમીએ બે વાર. ૨૫

(ઘોડા ધર આપણાં, મારે રાખ ને તારે લાકડાં.)

પારકી પુંજીએ તેહેવાર, ઉઠ જમીએ બે વાર.

પારકે પૈસે દિવાળી. ઘોડા ધર આપણાં, મારે રાખ ને તારે લાકડાં.^૩

પારકે ઘેર પરાણા, ત્યારે આલામંડળ; પોતાને ઘેર પરાણા ત્યારે

પારકા પેહુ ઉપર પાટું, ને દુધપાકનું સાટું. [આધામંડળ.]

૧ પર્યો=પડ્યો. ૨ સાંઈ=શ્રીકૃષ્ણ, પરમેશ્વર. ૩ એક ચારણુ પોતાનું ઘોડું લઈ ફરવા નીકળે ત્યારે લોકોને ઘેર જઈ ઉતરે ત્યાં ઘોડાસાઝ સાંઝ ધાસ માગે. જોગાણુ (ચંદી) પણ સારો ખાજરો, ચણા માગે. તે ઘોડો ખાઈ પુષ્ટ થયો; પોતે પણ લાપસી ચુરમા જમે ને તેમાં ધી બેસાનું માગે. એમ ઘણા લાડ કરે ને લોકોને એમ બતાવે કે મારે ઘેર હું ઉત્તમ પ્રકારનું ભોજન જમું છું. તે બહારથી બેચાર મહીને ફરીને ઘર આવ્યા. ધર નજીક આવ્યું એટલે ઘોડાને કાનમાં કહે છે કે, “ઘોડા ધર આપણાં, મારે રાખ અને તારે લાકડાં.” એટલે હવે ઘરનું ખાવાનું મળશે, તને લાકડા જેવું ધાસ ખાવાનું મળશે ને ચંદી નહીં મળે ને મારે ભરની ઊકાળેલી રાખ ખાવી પડશે.

पारका पेढु ङिपर लात, ते भागे दुध ने लात.
 पारका कागण, पारकी लेभल्यु, पारकी शाडी, मतुं करे मारा मावणुबाध.
 पारके पैसे पन्नेता. पारके पुत्रे सपुत्रा.
 पारकां छोकराने जती करवा सहु तैयार.^१
 पोतानां छोकराने जती करवा वभते द्विवस ङठयो.^२
 पारके पादर पडोणा. पारके घेर परेणु, त्यारे धवणमंगण.
 पारके घेर रांदेल मावडी वहेला आवणे.
 पारकां भरे त्यारे वोय वोय, धरनां भरे त्यारे यण्णे हाणे कूटे.
 पारके पैसे परमानंद, ने लाल कुंवरणु करे आनंद.
 पारके घेर पडताल,^३ पोताने घेर हडताल.^४
 पारके घेर नगारां सारां लागे. पारके पैसे धर्माती.
 हम सयका आवे, हमारा आवे सो मरजवे.
 पारकी पथारीजे लीण्ड जश^५ लेवंत.

टोडुरा—सुम, शेणा ने कायणो, परघेर पोडोणा थाय;
 समय आवे आप धरे, सौ डेलाध नय. २१६
 नाडी घोर्ध पाटले जेडा, जभां ताणु टीलां;
 पारके घेर जभवानुं, त्यारे पोतीयां मूडे ढीलां. २१७
 सोरडा—परघेर पोडोणा थाय, पोताने त्यां सांकडो;
 जे काणमुणो कहेवाय, सायुं सोरडीओ लणु. २१८
 परघेर परेणु थाय, पोते परेणु^६ वे;
 धुण पडी णवतर मांय, सायुं सोरडीओ लणु. २१९

To carry yules at other's cost.

A hired horse never tires.

Cocks make free of horses' corn.

१५१. पोयुं देणी सहु दणावे. १५

पोयुं देणी सौ दणावे. पोडोणाय तेने हाडे वीसमे.^७
 भाभल्युमां पाहुं मारवी. पोयामां पाहुं मारवी.
 रीगणुणी ङिपर डीम पडे. रायनां हांढलां सौ अलडावे.

१ पुण्यनो ङदय थयो कहे. २ कहेरो के द्विवस पातणो आव्यो. ३ पडताल=
 अणु हांसीने आहुं. ४ हडताल=ताणां वासी धर के दुकान अंध करवी. ५ पारका पैसा
 भर्याने जश वे तेने लाणु छे. ६ परेणु=साकडी. ७ हाडमां दुःख लागे तेठहुं दे.

છાણમાં તરવાર મારવી. બોડી બ્રાહ્મણીનું ખેતર સૌ હુટે.
 મુવેલાને મારવું. કાકડાની કાંટ, પાટુ ભેગો છુટા.
 નરમ દેખી સૌ આંગળી ઠ પગ ખાસે.
 મુંડે મારી પાવી. વેરાગીએ પાવધ્યાને માર્યો.
 ગરાસીઆની જનને જાવા દો, વાણીઆની જન હુટો.
 આકડે મધ તે માખીઓ વગરનું.^૧

To stab the dead.

It is a poor deed to crush a worm.

૧૫૨. મોરનાં ઈંડાંને ચીતરવું પડે નહીં. ૫

મોરનાં ઈંડાંને ચીતરવું પડે નહીં. કાગડાને કાળો રંગવો પડે નહીં.
 માંછલાંને તરતાં શિખવવું પડે નહીં. કાગડો કુરાંટમાં^૨ આવે નહીં.^૩
 વાંદરાને કુદતાં શિખવવું પડે નહીં.

Coral needs no colouring.

A good face needs no paint.

૧૫૩. ધર્મની ગાયના દાંત શા જોવા ? ૬

ધર્મની ગાયના દાંત શા જોવા? દાન ઉપર દક્ષિણા માંગવી.
 જમણુ ઉપર સીધું, ને પેટ ઉપર પોટલો. મદ્દત ખાનારને મરડ ધણો.
 ગામમાં પેઠાના સાંસા, ને પટેલને ઘેર પાણી મૂકાવો.
 જોડકણું—લાદ દે, લદામન^૪ દે, લાદનવાલા સંગ દે; |
 જોડનેકું ટકું દે, જોર જોડનેકું પકું દે.

Beggars should not be choosers.

Never look a gift horse in the mouth.

૧૫૪. સાસરા^૬ સુખ વાસરા, દો દિનકા આસરા. ૧

સાસરા સુખ વાસરા, દો દિનકા આસરા;
 ત્રીન દીન રહેગા વો ખાય ખાસરા:
 કાંઈક વધુ કીજીએ, ગદ્દા હોય તો રીજીએ.

૧ લેતાં વાર લાગે નહીં. ૨ કુરાંટ=એટલે પાટો કે આંટી. ૩ એક કાગડીએ પોતાનાં બચ્ચાંને શિખામણુ આપી કે કાંઈ કાંકરો લેવા નીચું વળે એટલે ઊડી જવું. ત્યારે બચ્ચું કહે છે કે, કેડમાં કાંકરો રાખી લીધો હોય તો નીચું વળવું પડે નહીં. મટિ માણસના અંગની ચપળતા જોઈને જ ચેતી જવું. ત્યારે કાગડીએ જાણ્યું કે, કાંઈ શિખવવું પડે તેમ નથી. ૪ લદામન=લાદવાનું. ખરચ. ૫ પકું=ઓઠવાને બતાવત. ૬ એક ભૂએ મરતો માણસ સાસરે ગયો. સાસરામાં સારાં સારાં જમણુ મળ્યાં એટલે તે ખુશી થયો.

૧૫૫. જે ગયા મરી તેની ખબર ન આવી ફરી. ૧૦

જે ગયા મરી તેની ખબર ન આવી ફરી.

જીવતાની માયા છે. મુવા પાછળ કાંઈ મરાય છે ?

જીવતાની જંબળ છે. મુવાનું સગુંવહાલું મટી ગયું.

જીવતાના સહુ સગા, મુવા એટલે તાંતો તુટ્યો.

કહેત કખીરા સુનો મેરે ભૈયા, આપ મુવે પીછે કુળ ગઈ દુનીયાં.

સાંઈ ગયા, સાથે સાંઈની શરમ પણ ગઈ.

મરનારનો મોહ દહાડા^૧ સુધી. મુવા પછી સર્વ શૂન્ય.

Death day is Dooms day.

૧૫૬. આંધળા બેહિરું કુટાય. (કડાકુટ બહુ થાય તે વિષે.) ૧૫
(સમજે જીવું ને ઉત્તર જીવે. બેહિરા આગળ વાત કરીએ તે સમજે નહીં તેથી.)

આંધળા સાથે બેહિરું કુટાય. આંધળો કહે ભીંત, તો બહેરો કહે મસીદ.

રામ રામ, તો કહે રીંગણાં. ગોર પગે લાગું, તો કહે ખીંતીએ ચોકડું.

મંગાવે સાવરણી, તો લાવે સુંથીજી.^૨

બેહિરા આગળ શંખ પુંકયો, તો કહે હાડકાં કરડે છે.

બેહિરો કહે ખૂમ પડી. આંધળો કહે આભ્યા, નાગો કહે લૂટ્યા.

સવાલ એર, જવાબ એર.

દળી ઉડી તો કહે દિલ્હી લૂટી. વા વાયને ચમકે.

પંચાજી પગે લાગું, તો કહે કપાશીઆ.^૩

ડોસી, નેડા ફાટી ગયા, તો કહે દર્શને ગયાને ઝાઝા દિવસ થયા.

કાલાંની કચ ને બેહિરાનો અધડો, પાર આવે નહીં.

આંધળો આંધળાનું કુટે, બેહિરા સામું લેઈ ઉઠે.

દોહરો—વા વાયાથી નળીયું ખસ્યું, તે દેખીને કુતરું બસ્યું;

બહુ થયો ત્યાં શોરબકાર, કોઈ કહે મેં દીઠો ચોર. ૨૨૦

I talk of chalk, you talk of cheese.

ને સાસરામાં રહેવાની ઇચ્છા થઈ, એટલે એક ભીંત ઉપર તેણે લખ્યું “સાસરા સુખ વાસરા.” એટલે સાળાએ જાણ્યું કે, ખનેવી આહીં રહેવા માહે છે ને કપાળે ચોટરો, તેથી સાળાએ ઉપરની લીટી નીચે લખ્યું કે, “દો દિનકા આસરા.” વિગેરે. તે વાંચી ભૂખે મરતા જમાઇએ જાણ્યું કે, આ તો ચોડા દિવસની સુદત નાંખી. તેથી તે લીટી નીચે જમાઇએ લખ્યું કે, “કાંઈક વધુ કીજીએ;” એટલે સાળે તે નીચે લખ્યું કે “ગદ્દા હોય તો કીજીએ.” એટલે જમાઈ ચાલતા થયા. ૧ દહાડો=ઉત્તરકાર્ય. ૨ સૌથી મોટી ઇંટોણી. ૩ પંચાજી કપાશીઆ લેઈ જતા હતા.

૧૫૭. મેહ ને મેમાન કેટલા દહાડા ? ૬

મેહ ને મેમાન કેટલા દહાડા ?

ખાધું ધાન ને ઉતર્યું માન. ખાધું એટલે ભોંય ખાલી.

એક દિન મહેમાન, દુસરે દિન મહેમાન, ત્રીસરે દિન બલાયે બન.

(મેમાન આવે ત્યારે.) પેહેલે દિવસ ઝખેળી,^૧ બીજે દિવસ ચોપડી,^૨

ત્રીજે દિવસ સુખતળી.^૩

નેડકણું—પહેલે દિવસ પરાણો, બીજે દિવસ પધ;

ત્રીજે દિવસ રહે, તેની અછલ ગઈ.

Constant guest is seldom welcomed.

Short visits and seldom are best.

Fresh fish and unwelcome guests smell when they are three days old.

૧૫૮. અતિ પરિચયાદનાદરો ભવતિ. ૨૨

બહુ ભેળીસારાથી માન ઘટે છે તે વિષે.

અતિ પરિચયાદનાદરો ભવતિ. બહુ ભેળીસારાથી અનાદર થાય છે.

ચંદનકુ ઈંધન કરત, મલયાવાસી^૪ બીલ.

કલ્પો કાયડો કોડીનું મૂલ. કળેલો પંથ ઠુંકા જણાય.

આધા રહેથી હેત વધે. આધેનાને તેડ તેડ, પાસેનાને છેડ છેડ.

પાસે રહું પાંચ ગણું, ને દૂર રહે દશ ગણું.

ગામની છોકરી, ને પરગામની લાડી. દૂર રહ્યાનો મહિમા છે.

પાસે વસ્યું ને ગાં- ઘસ્યું. ઘરકા પીરને તેલનો મલીદો.

ઘરકી મુરગી દાલ બરાબર. ઘરકા બમન બેલ બરાબર.

ગામનો જોગી જોગટો, ને પરગામનો સિદ્ધ.

કાશીવાળાને દારિકાનું માહાત્મ્ય અને દારિકાવાળાને કાશીનું.

ગોલાને દરબાર^૫ ઢીચણુ સમો. ઘરની ધુસ, સઉ કરે પુસ.

રોજ કરે આવબવ, તેનો કોઈ ન પૂછે ભાવ.

ઘરનો માણસ, ઘરનો ગોર; અને ગામનું તીર્થ એ ત્રણેના સરે ન અર્થ.

૧ રોટલી ધીમાં બોળાને પલાળેલી. ૨ હાથ ધીમાં બોળી રોટલીને ઘસેલી તેવી.

૩ નેડાનું તળું પગમાં ખુચે નહીં મટિ ચામડાનો કડકો નેડામાં મૂકે તે સુખતળી.

૪ મલયાચળ પર્વતમાં ચંદનનાં જ લાકડાં થાય છે, તેથી તે પર્વતના રહેવાસી બીલ તેને બાળવાના કામમાં વાપરે છે. ૫ બીલ લોકોને દરબારમાં જવાનું ઉચું લાગે.

- દોહરા—તુલસી કષ્ટુ ન જામ્યાં, જન્મભોમકે ઠામ;
 યુન યોગુન જાને નહીં, લહે આગલો નામ. ૨૨૧
 ભેળાં ત્યાં નથી જાણતાં, જાણશે જુજવાં થયે;
 સરોવર ધણું સંભારશે, હંસા મેરામણ ગયે. ૨૨૨
 નગણે વાસો ના રાખીએ, સચણાની પત જાય;
 ચંદન પડ્યું ચોકમાં, ઈંધણ મુલ વેચાય. ૨૨૩

Too much familiarity brings contempt.

Hot love is soon cold.

૧૫૯. વિદ્યસંતોષી અથવા અદેખાં માણસ વિષે. ૭

(ખીજને પોતે વિદ્ય કરે અથવા દૈવેચ્છાએ થાય તેમાં આનંદ માને.)

પારકે દુઃખે સુખીઆ, પારકે સુખે દુઃખીઆ.

એની આંખમાં શનિશ્વર છે.

કાષ્ટને વિદ્ય થાય ત્યારે કહેશે, ડાહાડી માગતી હતી.

અદેખાઈ રાત દિવસ બળતરા કરાવે છે.

પારકી પીઠ પર પાણી, ઊતું કે ટાહાડું.

દોહરો—લીલું કહે છે સુકાને, કેમ તુજ કૃપ શરીર,

દે ઉત્તર તુજ સુધ તણી, ફીકરથી કૃપ શરીર. ૨૨૪

સાખી—સારું કાષ્ટતું સાંખે નહીં, પેટમાં ઝાઝા લાળા;

લાલો કહે છે માલાને, એ બળતરાના ચાળા. ૨૨૫

To laugh at the misfortunes of others.

૧૬૦. પાણી પીને પૂછે ઘર. ૧૫

કામ કર્યાં પછી વિચાર કરવો તે વિષે.

થયું તે થયું હવે ન થયું થાય નહીં.

ટીપેથી બગડ્યું તે તળાવથી સુધરે નહીં.

આથમ્યા પછી અસુરું શું? ને લૂટાયા પછી ભય શો?

કણકમાં પાણી પડ્યું તે પડ્યું. વતું કરાવીને વાર પૂછવો.

જવ તલ હોમાણા તે ખરા. ઊંદકી^૧ ખીગડી હોજસે સુધરે નહીં.

૧ એક વખત બાદશાહ સલામત એક અત્તરિયા પાસેથી અત્તર લેતા હતા. અત્તરની શીશી ભેતાં ભેતાં અત્તરનું ટીપું કે ઊંદ જમીનપર પડ્યું. તે ટીપું બાદશાહે આંગળીથી ઢુબી લેઈ મુઠે ચોપડ્યું. પાસે બેઠેલાને તથા અત્તર વેચનારને બાદશાહને

દાહુરા—જ્ય લાગી ત્ય જની નહી, અ્ય ચુરાવત દેહ;
 પાની પી ધર પૂછવો, કોન શાનપત એહ? ૨૨૬
 ખીગડી સો સમરે નહી, કોટી ખરચો દામ;
 વામનકો વૈરાટ ભયો, તોખી મીટયો ન નામ. ૨૨૭
 બની બનાઈ બન રહી, અ્ય બનનેકી નાહી;
 સોચ કીયે કછુ ન સુધરે, મગન રહો મનમાંહી. ૨૨૮

જોડકણું—પાણી પીને પૂછે ધર, તેનું નામ પહેલો ખર;
 દીકરી દેધને પૂછે કુળ, તેનું નામ ખીજો ખર;
 આંગળી ધાલી પૂછે દર, તેનું નામ ત્રીજો ખર;
 બાથ ભીડીને પૂછે બળ, તેનું નામ ચોથો ખર.

No weeping for shed milk.

It is too late to shut the stable door after the horse is stolen.

૧૬૧. મોવાળાનો શેરડો ન જાણે ને માંડું નામ પગી. ૬

મોવાળાનો શેરડો ન જાણે ને માંડું નામ પગી.

અહ્ય જ્ઞાન, અતિશય હાણુ.

જુલાબ આપી જાણ્યો, એટલે વૈધ થયા.

ઉંટવૈદું કરી જાણે ને વૈધ કહેવાયા.

અતિલોભ જેવામાં આવતાં બાદશાહ જેવા પુરૂષની હલકી નજર જણાઈ. બધાની મુખમુદ્રા ઉપરથી બાદશાહના મનમાં પણ લાગ્યું કે મેં ભૂલ કરીને એક ટીપા અત્તર માટે મારી ઉદારતાનો હલકો ખ્યાલ બાંધવાને કારણ આપ્યું. બાદશાહે પોતાની ભૂલ સુધારવાને તેજ વખતે શેહેરના અત્તરિયાને બોલાવી અત્તરના મોટા બાટલાને બાટલા ખરીદ કરી અત્તરનો હોજ બરીને લગાવ્યા અને તેથી પોતાની ઉદાર વૃત્તિની સાખ બેસાડવા પ્રયત્ન કર્યો, પણ તેથી તેની છાપ તો બેઠી નહીં પણ કહેવત થઈ કે “જુંદકી ખીગડી (આખર) હોજસે સુધરે નહીં.”

૧ ઉંટના ગળામાં ચારાનો કે ઘાસનો ડુચો ભરાઈ રહ્યાથી તે મરવા પડ્યો. એક ડાહ્યા માણસે કારણ બરાબર સમજીને ઉંટના ગળા ઉપર પાટું મારવાથી ડુચો મ્હો બહાર નિકળ્યો ને ઉંટને સાંડું થયું. આ હકિકત એક મૂર્ખ માણસે જોઈને ચાદ રાખી. એક ડોસી માંદી પડી હતી તેને ગળે ડુચો કે કંક ભરાઈ રહેલો તે મટાડવા સાંડું એ મૂર્ખ માણસે ઉંટનો દાખલો ચાદ રાખેલો તેથી ડોસીને સાંજ કરવા ગળાંપર પાટું મારી તેને લીધે ડોસી મરી ગઈ તેનું નામ ઉંટવૈદું.

જ્ઞેડકણું-રોગ ન જાણે હોય હજમ, કરે વળી વૈદકતાં કામ;
નીમ હકીમ ખતરે જાન, નીમ મુઠાં ખતરે ઈમાન.

A little knowledge is dangerous.

૧૬૨. જગ્યા ત્યાંથી સવાર. ૫

જગ્યા ત્યાંથી સવાર ભૂલ્યા ત્યાંથી ફરી ગણો.
સમજ્યા ત્યાંથી ડહાપણુ. એપ હાર્યા, કાંઈ ભવ હાર્યા નથી.
એક રવખે કાંઈ રાત વહી ગઈ છે ?
Try again, never give up.

૧૬૩. પીળું એટલું સોનું નહી. ૫

પીળું એટલું સોનું નહીં. ઊજળું એટલું દૂધ નહીં.
કાળા એટલા ભૂત નહીં. કાળાં એટલાં જાંબુ નહીં.
જનોઈ એટલા બ્રાહ્મણ નહીં.
All is not gold that glitters.
All are not thieves that dogs bark at.

૧૬૪. કીડી સોનેએ ચડી તે સોનું દેખે. ૬

કીડી સોનેએ ચડી તે સોનું દેખે- વજુજરાની મા ટાંડા દેખે.
ચોમાસાનું લીલું દેખી ગવેડા માને કે ખારે માસ લીલું રહેશે.^૧
ગદ્દાપચીસીમાં^૨ જુવાની સદા રહેવાની છે એમ મનાય.
ખાટયો ખાટ દેખે, ખાટયો^૩ ચોર પાણા ઉપાડે.

૧૬૫. કુવામાં હોય તો અવાડામાં આવે. ૧૩

ભર્યું ઠલવાય તે વિષે.
કુવામાં હોય તો અવાડામાં આવે. ભર્યું ઠલવાય.
મૂલં નાસ્તિ કુતઃ શાખા.
પરણે પાનેતર નહીં ને અધરણીમાં ચીર જોઈએ.
પેટમાં ખાય નહીં તે ખીજને શું આપે ?
માથા વગર પાઘડી શી? દીવેલ હોય તો દીવો બળે.
યાવત્ તેલં,^૪ તાવત્ વ્યાખ્યા.

૧ એટલે ચરે નહીં. ૨ ગદ્દાપચીસી ૧૫ થી ૪૦ સુધી. ૩ ખાટયો=કાચો
ચોર પત્થર ઉપાડતાં પણ ડરે નહીં. ૪ જ્યાં સુધી તેલ ત્યાં સુધી વાત.

મૂળમાં પાવો જ નહીં ત્યાં ચણતર શું ?

ખાટલે મોટી ખોડ, કે પ્રથમ પાવો જ નહીં.

ઘરમાં હોય તો બહાર દેખાય. મૂળમાં રેડીએ તો પાંદડા પીએ.

દાહુરો—બસેં ધણું પાષએ, વાકી ધરીએ આસ;

સૂકે સરોવરપેં ગયે, ધપસેં છુને ખાસ. ૨૨૯

Nothing is made out of nothing.

Nothing comes out of the sack, but what was in it.

What is in the pot will come on the plate.

૧૬૬. દરદ માત્રની દવા. ૫

દરદ માત્રની દવા. એક નાશ ને સો દાર.

નાશ એટલા દાર. સો દવા ને એક દવા.

પરમેશ્વરે સીના ઉપાય ધરી મુક્યા છે.

Every sore has its salve.

Pure air alone is worth hundreds of medicines.

૧૬૭. જેવો દેશ તેવો વેપ. ૧૬

જેવો દેશ તેવો વેપ. દેશ રિવાજ પ્રમાણે ચાલવું.

વાયરો વાય તેમ ચાલવું. દેશ દેશનો ચાલ છે.

દેશચાલ પ્રમાણે કરવું. ગામ રીત તે ગાલ્લા રીત.

વાગે તેમ નાચવું.

મોટા ચાલે તે ચીત્રે ચાલવું. ધાય તેવા થઇએ ત્યારે મુખે રહીએ.

ગામ રીતે દીવાળી. મીઝાંતે ચાદિ ચાંદ. ગાર્ડા વાટ^૧ તે ગાલ્લી વાટ.

દાહુરો—જેસા વાએ વાયરા, તેસી લીને ચોટ;

બનતી દેખ બનાઇએ, પર ના દીને ખોટ. ૨૩૦

નેડકણાં—તું જે ચાલે ડગલું એક, તો હું ચાલું સાઠ;

તું જે મુકું લાકડું, તો હું લોહોડાની લાટ.

તું છે હુંકું છુકું, તો હું છું મરદ મુછળો.

તું છે કાળી નાળી, તો ટકા તેરને તોલડી તારી.

Do as the most do, fewest will speak evil of you.

Am a Roman in Rome. Be a Roman in Rome.

દૂધમાં સાકર ભળી. હીરો ને કુંદનમાં જડયો.
રૂપાળો ને શણુગાર્યો.^૧ જેવું રૂપ તેવા શુભુવાળો.

દાહુરો—વિદ્યા સાથે દ્રવ્ય મળી, રહે ન એહે ઠામ.
સોનાની કિમત ઘણી, નહીં સુગંધી નામ.^૨ ૨૩૫

૧૭૫. પોતાનું રાખે ને પારકું તાકે.^૩ ૬

પોતાનું રાખે ને પારકું તાકે.

મારું મારું આગવું, તારું મ્હારું સહિયારું.

પારકા માલ લુટાય ને અંદાનું દિલ દરિયાવ.

મારું મારા બાપનું, તારું મ્હારું સહિયારું.

મેં સખકા ખાઉં, મેરા ખાય સો મર જાય.

તું મારા મ્હોમાં આંગળી ઘાલ, (કે કરડી ખાઉં) હું તારી આંખમાં
આંગળી ખોસું.

૧૭૬. અર્ધી મૂકીને આખીને ધાય, તે અર્ધી પણ ખોઈ ખેસે. ૮

અર્ધી મૂકીને આખીને ધાય, તે અર્ધી પણ ખોઈ ખેસે.

લાખના સ્વપ્ના કરતાં ત્રાંખીઓ રોકડો સારો.

આલ ખાઉં કે વાદળ ખાઉં. અધું લેવા જાય તેનું સમૂળું જાય.^૪

કુળ લઉં કે લુમ લઉં. ચાલતી રાજીને લાત ન મારવી.

ખડ માંકડીની પેટ્ટે એક પગ ઠેરવીને મૂક્યા પછી ખીન્ને પગ ઉપાડવો.^૫

બહુ કરે તે થોડાને મારે.

A little in one's own pocket is better than more in
another's purse.

૧૭૭. અંતે ભલાનું ભલું થાય. ૯

અંતે ભલાનું ભલું થાય.

સૌના ભલામાં રાજી રહેવાથી પરમેશ્વર આપણું ભલું કરે.

ભલા કર ભલા હોયગા, સોદા કર નક્કા હોયગા.

૧ આંજીયા. ૨ સારા શુભુ ને સાહેબી એક ઠેકાણે મળે નહીં. ૩ તાકે-લેવાની
ધમ્મલ કરે. ૪ કૃતરાજ્ય મ્હોમાં રાટલો લેઈ નદી બિતરતાં પાણીમાં પોતાનું પ્રતિબિંબ જોયું.
તેમાં સામે ખીન્ને કૃતરાજ્ય મ્હોમાં રાટલો લેઈને જતાં દેખાયો. તે કૃતરાજ્ય મ્હોમાંથી રાટલો
લેવા જતાં પોતાના મ્હોમાંની રાટલો પાણીમાં પડી ગયો. તે ગયો તે જરથી ખીન્નું
લેવા જતાં મ્હોમાંની રાટલો જાય તે કહેવત થઈ. ૫ એક ધંધો ચામચીય તો ખીન્ને
ચામચ થાય, ત્યારેજ આગલો ધંધો છાડવો.

સારી છમ વાપર્યાનું પણ પુણ્ય છે.

આંગળી ચીંધ્યાનું પણ પુણ્ય છે.

દુશ્મનનું પણ ભુંડું તાકવું નહીં.

માયું વાહનારનું પણ ભુંડું તાકવું નહીં.

દોહરા—ચલ વેલવ સંપતન્નુ ચલ, ચલ યૌવન ચલ દેહ;

ચલાચલી કે ખેલમે, લલાલલી કર લે. ૨૩૬

કરવત કાતર ને કુજન એ વેરી જૂઠાં કરંત,

સોય મુદાગો સજન એ, ભાંગ્યાંને સાધંત. ૨૩૭

૧૭૮. અતિશયમાં સાર નહીં. રંગનાં ફુંડાં ન હોય, ચટકાં હોય. ૧૦

રંગનાં ફુંડાં ન હોય, રંગનાં તો ચટકાં હોય.

અતિશયમાં સાર નહીં.

સખકું રસમેં રાખીએ, અંત લીછએ નાહીં.

અતિ^૧ સર્વત્ર વર્જયેત.

અતિશે વલોવેથી ઝેર નીકળે. અતિ તારૂં તુટી જાય.

અતિ ધરયાથી અંદન(શિતળ છે છતાં)માંથી આગ નીકળે.

અતિશે મથન કરવાથી ઝેર વરી આવે.

દોહરા—અતિ ભલો નહિ બોલવો, અતિ ભલી નહોં ચૂપ;

અતિ ભલો નહિ બરસવો, અતિ ભલી નહોં ધૂપ. ૨૩૮

અતિ ધણું ન તાણીએ, તારૂં તુટી જાય;

તુટયા પછી જે સાંધીએ, ગાંઠ પડે વચમાં. ૨૩૯

Double charging will break even a cannon.

Too much of a thing is good for nothing.

Excess in merriment is the mother of grief.

Every thing in excess is poison.

૧૭૯. ધખો મારીને પાઘડી બંધાવવી. મ્હોમાં કોણીઓ ને માથે

ટુંબો. ૭

ધખો મારીને પાઘડી બંધાવવી. મ્હોમાં કોણીઓ, ને માથે ટુંબો.

હગીને ઉસડવું. માયું કાપી ને પાઘડી બંધાવવી.

મારીને રોવા બેસવું. તમાઓ મારી રોટલો આપવો.

૧ અતિશય સર્વથા ત્યાગ કરવો.

નાક વાહાડીને ખોળામાં ટોપરાનો^૧ વાડકો આપવો.

He breaks his wife's head and then buys plaster for it.

૧૮૦. અજવાળી તોએ રાત. ૯

અજવાળી તોએ રાત.

છાશ મીઠી પણ કાંઈ દૂધ જેસી? ડાહાપણુ તોએ આપડીનું.

કમાણી તે પણ સ્ત્રીની. ડાહું તોપણુ પણ.^૨

દોહુરો—ગજ ગાદી પણ સાથરો, અજવાળી તોએ રાત;

ભાથી^૩ ભૂપ સરીખડો, આખર ભીલની જાત. ૨૪૦

નેડકણું—ગાંડું તોએ ગરાસિયું, ડાહું તોએ હુચ;^૪

ભુંડું તોએ ભગતડું,^૫ રૂડું તોએ પુંછ.^૬

ભલેલ તોએ ભામિની, અજવાળી તોએ રાત,

ડાહ્યો તોપણુ દારડીઓ, અંતે જાત કુખત:

શરદ પુનેમની શોભીતી, અજવાળી તોએ રાત,

ભણીગણી ડાહાપણુ ભરી, આખર સ્ત્રીની જાત.

૧૮૧. દીઠે રસ્તે જવું ને દીઠે રસ્તે આવવું. ૮

દીઠે રસ્તે જવું ને દીઠે રસ્તે આવવું. આડે રસ્તે જાય તે નક્કી ખત્તા ખાય.

અજણ્યું કૃણ વોહોરવું નહીં. અજણ્યું કૃણ ખાવું નહીં.

અજણ્યા પાણીમાં ઉતરવું નહીં. સીધે રસ્તે ચાલે તો ડોક દાથ ઝાલે.

સીધી વાટ મૂકી, લીધી આડી. ભાગે ધરી કે ભલજે ગાડી.

Never wade in unknown waters

૧૮૨. અજણ્યો ને આંધળો ખરાખર. સો જોસી ને એક ડોસી. ૮

અજણ્યું ને આંધળું ખરાખર. સો જોસી, ને એક ડોસી.

અજણ્યો હાએ હા કહે. અજણ્યો છેતરાય.

સો હુંસીઆર ને એક વાકેકગાર. ભોમીઓ ભૂલો પડે નહીં.

અજણ્યાની બલા દૂર. અજણ્યાને દોષ નહીં.

Ignorance has no light.

૧ ટોપરા મુઘાંત અર્થાં નાળીએરની કાચલી અથવા એકલા ટોપરાનો કાચલી વગરનો ભાગ તે અર્થાં નાળીએરનો “વાડકો.” ૨ પશુનો વિશ્વાસ ન થાય. ૩ ભાથી=ખાણું ભાણું બાંધે તે. ૪ હુચ=હણી. ૫ ભગતડું એટલે ભાળો ને બચે માણસ તે ખુંડું કરી શકે નહીં. ૬ રૂડું તોએ પુંછ=પુંછડું રૂપાણું દોષ, પાત્ર પુંછડું કાણુ જુએ? બધા મ્હેં સાચું જુએ.

૧૮૩. રાંકને મળ્યો રૂવો, તે વાવ ખોદાવું કે કુવો? ૧૨

રાંકને મળ્યો રૂવો, તે વાવ ખોદાવું કે કુવો?

અણદીઠાનું દીઠું, તે માર મુળાને મીઠું.

અનાજ પારકું, પણ પેટ કાંઈ પારકું. આંધળાને ઉછેદીઈ મળ્યું.^૧

ભીખારીને છોકરે ભાત દીઠો.

ખાવામાં ન જુએ તે વેહેલો ખાટલે સુએ.

દોહરા—મા દળતાં દળણું, બાપ ભરાવતા ઝોળી,^૨

તેના દીકરા રથમાં બેઠા એ વાત કાંઈ થોડી? ૨૪૧

ખાખર ખોદણુને ખડવઠણુ, કેડે બાંધ્યા ખલ્લા;^૩

કારડીઆ^૪ ઘેડે ચડ્યા, તે અવળી વાતો અલ્લા. ૨૪૨

બાપ ચડતા ખાવળીએ, મા વીણતાં ડોડી;

તેના દીકરા ઘેડે ચડ્યા, એ વાત કાંઈ થોડી. ૨૪૩

સોરઠા—ખાવામાં કોદાળ, સામાનું સમજે નહીં,

એ અગનોતરે કાળ, સાચું સોરઠીઓ લણે. ૨૪૪

ખીચડના ખાનાર, તેને મીઠાઈઓ ક્યાં મળે,

પણ સમજે નહીં ગમાર, સાચું સોરઠીઓ લણે; ૨૪૫

જેડકણું—ભૂખની છોકરી ભયમાં^૫ પડી, તે રાખ^૬ ટળી તે ખીચડી જડી.

There is no pride equal to enriched beggar's.

૧૮૪. લાડી પાડી નીવડે વખાણુ. ૮

લાડી પાડી નીવડે (નીવડયે) વખાણુ.

અણુવીંધ્યું મોતી નીવડયે વખાણુ.

ભર્યું નાળિયેર નીવડે તે ખરું. વહુ તે વાછડી નીવડયે વખાણુ.

ચાક ઉપર પીડો, તોલો ઉતરે કે તોલી.

કુંભારનો નીલાડો નીવડયે વખાણુ.

આ તુંબલીને માથે અડતાલીશ સંસ્કાર, છેડે ખખર.

દોહરો—લોહા લાકડ ચામડાં, પેહેલાં તે શાં વખાણુ?

વહુ, વછેરાં, છોકરાં, તિમડીઆં વખાણુ. ૨૪૬

૧ ઉછેદીઈ=ગીઆળ ગયું હોય તેનો માલ. ૨ માગી ખાવા માટે ખલે કપડાંની ઝોળી. ૩ ખલ્લા=જોડા. ૪ કારડીઆ=રજપુતોમાં હલકી જાત. ૫ ભય=વેભન-પ્રધન. ૬ રાખ=તરના લોટને ઘાસમાં રાંધેલી રાખડી કહે છે.

Praise a fair day at night.
Judge not of men or things at first sight.
The proof of the pudding lies in eating.

૧૮૫. અતિશે લાડથી છોકરાં બગડે. મહેાડે ચહાવ્યું છોકરું
મહેામાં મુતરે. ૧૧

અતિશે લાડથી છોકરાં બગડે. લાડકાં છોકરાં ગાંડીઆં.
ખોટાં લાડથી છોકરાં બગડે.
સોનાની કટારી કેડમાં બંધાય, પેટમાં ન ખોસાય.
છોકરાંનો વાંક આવે ત્યારે ઠરડ કહાડવો, રોશે તો મોતી નહીં ખરે.
જણી જણ્યું, પણ વણી જણ્યું નહીં. દૂધ ને ડાંગ બન્ને રાખવાં.
લુખાં લાડ ને ખોટીએ ખાડ. મહેાડે ચહાવ્યું છોકરું મહેામાં મુતરે.
ખવરાવવો છોકરાંને સોનાનો કાળીઓ, પણ મહેાડે ચહાવવાં નહીં.
કાને કાટે દેખું નહીં, ને લાડનું તો લેખું નહીં.

Nurture goes beyond nature.

Birth in good family is good, but breeding is better.

૧૮૬. અન્ન તેવા ચોડકાર. ૫

આહાર તેવા ચોડકાર. દેવતાના છોકરા કાયલા, અને છોકરી રાખોડી.
દીવો અંધારૂં ખાય, તેનું છોકરું કાજળ.
અન્ન તેવું મન અને પાણી તેવી વાણી.

દાહુરો—અંખ ફળે પરિવારસુ, મહુ ફળે પત ખોઈ;
તાકોરસજેકાં પીઓ, વામં અક્કલ કહાંસે હોઈ. ૨૪૭

૧૮૭. અન્ન, વસ્ત્ર ને આખરૂં એ ત્રણની તાણુ. ૧૯

(કંગાલ સ્થિતિનું વર્ણન.)

અન્ન, વસ્ત્ર ને આખરૂં એ ત્રણની તાણુ.
અન્નને ને દાંતને વેર. સુલા પાણીઆરા વચ્ચે લેન લેવાય.
અહાર ગાડાં ભૂખ. ઘરમાં આડી શેરીની (ધૂળ) ઉડે છે.
ઘરમાં ચોવીશ હાથનો વાંસ ફરે છે. ઘરમાં ઠીકરૂંએ મળે નહીં.
હનુમાન હડીઓ કહાડે, ને ભૂત ભુસકા મારે છે.

૧ આંખો ફળે છે ત્યારે પાંદડાં હોય છે, ને મહુડો ફળે છે ત્યારે પાંદડાં ખરી નય
છ, ને મહુડાં ગરે છે. એવાં જાડનાં ફળનો દાદ પીનારમાં અક્કલ નહીં.

દહાડે ધણી દેખે નહીં કાંઈ, તો રાત્રે ચોર શું દેખે ?^૧
 ભાયડો શું રળે કે રાંડ દળે ? ભાયડો શું લાવે કે રાંડ ઝાટકે ?
 ધરમાં હાંલાં કુસ્તી^૨ કરે છે. તેના ધરમાં ધંટીને અપવાસ પડે છે.
 એ તો કડકખંગાલી છે. ત્યાં તો માંખીઓ ઝાટકે આવે છે.
 મારવાડની માંજી,^૩ એ તલમાં તેલ નથી.
 ચારે ખુણે ચાર અગિયારસ અને વચ્ચે જન્માષ્ટમી રાસડા લે.
 ઝુંપડામાં રહેનારને ઝુમણું^૪ કેવું ?
 He lives from hand to mouth.

૧૮૮. અર્ધ વસાનું માનવી, વીશ વસાનું લુગડું. ૩

અર્ધ વસાનું માનવી, વીશ વસાનું લુગડું.
 એક તુર આદમી, હજાર તુર કપડા; લાખ તુર જેવર, કરોડ તુર નખરા.^૫
 લીંધું ધુંધું આંગણું, ને પહેરી ઓઢી નાર (શાભે).
 Fine feathers make fine birds.

૧૮૯. જ્યારે આવે પ્રેમની રોડી, ત્યારે નહી પ્રભાત કે ગોડી. ૫

જ્યારે આવે પ્રેમની રોડી,^૬ ત્યારે નહીં પ્રભાત^૭ કે ગોડી.
 ગાં-રાંડ ઘેલી, ન જુએ તડકા કે હેલી.^૮
 ઊઠ્યા દેવ ને ન ગણ્યું ચોમાસું.
 મનમાં હુલાસ આવે ત્યારે શુકન કે મુહૂર્ત જોવું નહીં.
 ઊલટ આઈ દોડી, તો કયા મલાર કયા ગોડી ?

૧૯૦. ન રહ્યા ધરના કે ન રહ્યા ઘાટના. ૧૧

જોખડી ખેય ચૂકી. ન રહ્યા ધરના કે ન રહ્યા ઘાટના.
 ન રહ્યા આ તડના કે ન રહ્યા પેલા તડના.

૧ મીઠીઓ ને વાધલો ખે ભાઈ હતા. મીઠીઓ ધરમાં સુતો હતો તે બાધલો:-
 “ભાઈ, ચોરે ખાતર પાડ્યું.” ત્યારે વાધલો બહાર સુતો હતો તેણે જવાબ આપ્યો:-“તારા
 ઉપર હાથ ફેરવી રહે, એટલે મારા ઉપર હાથ ફેરવવા મોકલજે.” એટલે કશું જવાનો ભય
 નથી. ૨ ઠાલાં તેથી ખડખડે. ૩ મારવાડમાં હુકાળ વધારે પડે છે તેથી ત્યાંના લોકો
 ગુજરાતમાં ઊતરી આવે છે, અનાજના કડાકા હોવાથી અનાજ મળે ત્યારે તેઓ ખડુ
 ખાય છે તેવા લોકોને “મારવાડની માંજી” કહે છે. ૪ ઝુમણું=સોનાનો એક જાતનો
 દાગીનો, તે ડોકમાં પહેરાય છે. ૫ નખરા=નીમક અંગૂઠું. ૬ રોડી=ઊલટ. ૭ પ્રભાત
 અને ગોડી રાગનાં નામ છે. ૮ હેલી=વરસાદનાં ઝાપટાં એકપર એક આવતાં જાય

वंडयुं^१ दूध छकरडे नंभाय.

२. हगाळुं नहीं ने धर रभाळुं नहीं.^२

वर्णाश्रमधी वंडयो तो अेके अपनो न रलो.

भोटो त्याग ते पंडतुं ने भाषापनुं अगाडयुं.

घोषीनो कुतरो नहीं धरनो के धाटनो.

गदापळुं ने अह्वयर्थपळुं अेअे जय.

दोहुरा—तुवसी आ संसारमें, सयों न अेके काम;

दुग्धामें होतुं गये, भाया भीली न राम. २४८

आवा भोक्षे जभश, जे आवी नहीं परणुीश,

आवो थर्ध आवी वरे, ते अे अगडे आवीश. २४९

He is nowhere

१ वंडयुं=अगडेळुं. अे दूध कशा काममां आवे नहीं.

२ अेक सुधारे पदंग अनाव्यो. तेना यार पाया उपर पुतणी करी, अने ते पुतणीअेनां माथां उपर पदंगती छत्री करी. पुतणीअेना पेटमां अेवी रीतनुं यंत्र काम तेले गोडव्युं के, रातना पडेला पोहोरना यमन कल्याण, लुपालो कल्याण अने भीडण रागना सुर थाय; मध्य रात्रे नाट, शंकरो, अष्ट वगेरेना सुर थाय; पाछवी रातना हिंदोल, सोहीणी, कलिंगडो वगेरे सुर थाय, ने सवार थतामां बैरव, लेरवी, सिंधु, जेग, आशा, भीमासना सुर थाय. आवो अुंदर पदंग रानने तेले सेट कर्यो. रान ते उपर रात्रे सुता तो आनन्द आव्यो, अने सुधारनी अह्लुत करीगरी साटे धन्यवाद आपी हजरअेक र्पीअानी पेटारानुं अेक गाम अक्षीस आभ्युं.

सुधारनी आवी यउती दशा जेधने दरळथी ते सहन थयुं नही. अेटले दरळअेअे रेशमी कपडानां, भभमलनां, झीनआभनां लुगडां रंगभेरंगी लावी, तेना तंभु शम्भियाणा अनाव्या; कनातेने जरीनी जालर तथा तेमां अंड पाडीने वेव, अड लुगडानां सीवीने वणगाअ्यां. काम आषी नाते क्युं त्यारे वरस दहाडे पुडं थयुं. रानने सेट करवा साड तंभु, शम्भियाणा, कनाते, अंदरनी भीजत अंधुं दरआरगडमां तेअेअे उळुं क्युं. रानने ते नहरे थतां जेवा आव्या. जेधने लुगडां अहु लारी झीमतनां वापरैवां, करीगरी पळु उत्तम मकारनी जेठ रानळ भुश थया. दरळअेअे ते अंधुं रानने सेट क्युं. रान भुश थधने दरळने कडे छे के, तमे भागो ते आभुं. तेथी दरळअे भाग्युं के, “सुधारे अनावेला पदंग उपर जेसी अभारे लुगडं छे.” रान वयतथी अंधाअेला तेथी पदंग मंगवावीने अेक लुहा वंडामां मूडव्यो. दरळमांधी केटसाक पदंगपर जेसी लुगवाना छे, अे वातनी सुधारने अजर पडतां सुधारनी नात अेकडी करी. तेअे विचारवा जेका के आपधुं अयमान दरळअे अहु क्युं, हवे शुं करतुं? त्यारे नाते करव कर्यो के दरळनां धर सणगावो. सुधारना धरोमां पडेलां छोडीअ्यांना चोटका आंधी पुडध तथा स्त्रीअेअे दरळना धर पाछण हगलो करी सणगाव्यां. ते जेठ दरळनी स्त्रीअे ककणार करती दरआरमां आवी. दरळ लुगवा जेडेला ते अंधुं मूडी होअ्या, त्यां केटसाक धर सणगेकां ते राषी शकायां नहीं. तेथी कहेवत थर्ध के, “हगाळुं नहीं ने धर रभाळुं नहीं.”

૧૯૧. બહુ પુલે તે કરમાવા. ૬

બહુ પુલે તે કરમાવા. બહુ બેહેકે તે મરવાને.

સન્નિપાતમાં તેજ દેખાય, તે મરણુનો ધસારો.

દીવો ઘેર જવાનો થાય ત્યારે વધારે તેજ કરે.

બહુ ચઢયા તે પડવાને. પુલને ઘોડે ચડે તે આખર પડે.

Pride never leaves his master till he gets a fall

૧૯૨. પ્રભુ પાધરા તો વેરી આંધળા. ૧૪

પ્રભુ પાધરા^૧ તો વેરી આંધળા.

લાગ્યશાળીને જંગલમાં મંગલ. નિલાંગીને વસ્તીમાં કડાકા.^૨

જેને રામ રાખે તેને કાણુ ચાખે.

ખુદા મહેરબાન, તો ગદ્દા પેહેલવાન.

સીધા હે રખ, તો જખ મારે સખ.

અલ્લા યાર હે, તો બેડા પાર હે.

પરમેશ્વરને ખોળે બેઠો, તેનો કોઈ વાળ વાંકો કરે નહીં.

હસકું રાખે સાંઈઆં, માર શકે ન કોઈ.

હસકું બેલી અલ્લા, ઉસકું કયા કર શકે બલ્લા ?

જેને સહાય દિનાનાથ, તેથી કાણુ બીડે બાથ ?

લાગ્યશાળીને ભૂત રજે, અકર્મીને સ્ત્રી રજે.

દોહરા—પ્રભુ હોય પાધરા, તો શત્રુથી શું થાય ?

પતથરા ફેંકે પાપી, પણ પુલ થઈ ફેલાય. ૨૫૦

કરે કષ્ટમાં નાખવા, દુરિજન કોટી ઉપાય.

પણ પરમેશ્વર પાંશરો, વાળ ન વાંકો થાય. ૨૫૧

Whom God will help, none can hinder.

Fortune often raises a man more than merits.

Give a man luck and fling him into the sea.

૧૯૩. અસીજવાન નર ભવેત સાધુ, કુરૂપ નારી પતિવ્રતા. ૯

અસીજવાન નર ભવેત સાધુ, કુરૂપ નારી પતિવ્રતા.

ભુક્યાં ભેગી સહેજે જતિ. આંધળું દળે કે ગાય.

ગમા ઢીલા થયા એટલે બંદા નેકબખ્ત.

ન મળી નારી એટલે સહેજે બાવા બ્રહ્મચારી. વૃક્ષ નારી પતિવ્રતા.
જે થાય માવડીયું, તેને ન મળે કાવડીયું.^૧
ઢીલા એટલા વીલા.^૨

૧૯૪. ભર્યા ચરૂમાંથી દાણો ચાંપી જોવાય. ૪

ભર્યા ચરૂમાંથી દાણો ચાંપી જોવાય.

થોડા ઉપરથી બધાની પરીક્ષા. અંગુઠા પ્રમાણે રાવણુ.

કાકા દીકે કુટુંબ દીકું, ને મામા દીકે મોસાળ દીકું.

By a handful the whole sack may be known.

A whole may be judged by a part.

૧૯૫. આકૃતિર્ગુણાન્ કથયતિ. ૫

આકૃતિર્ગુણાન્ કથયતિ. ચંચલની આંખ કહી દે.

જે નર રૂપે આગળા, તે નર નગુણા ન હોય.

પાણી રૂંવાડીમાં ઝળક્યા વગર રહે નહીં. એની શિકલજ કહી દે છે.

Countenance is the index of mind.

In the forehead and the eye,

The lectures of the mind lie.

૧૯૬. લાકડાની તલવારે ખાવું. ૧૦

(કામ કાંઈ કરવું નહીં ને શીશિયારી મારવી તે વિષે.)

લાકડાની તલવારે ખાવું. કામ કાંઈ કરવું નહીં ને મોતીએ ચોક પુરવા.

આખુનજી લાકડા તોડશો તો કહે વો કાફરકા કામ;

આખુનજી ખીચડી ખાશો? તો કહે બિરિમલ્લાહ.

સવાલ-કમાડ પુંઠે કાણુ? જવાબ-વહુ બિચારાં.

સવાલ-શું ખાય? જવાબ-તો કહે, તણુ તગારાં, કામ કરવાને ના
બિચારાં, શેખાઈ કરવા “હા” બિચારાં.

ખાવા પીવામાં નહીં વાણુ, કામ કરવામાં કંઠે પ્રાણુ.

વાઢી આંગળી ઉપર મુતરે નહીં તેવો છે.

જીભે બળીઓ ને કામે ગળીઓ.^૩

૧ કાવડીયું=એક પૈસો, તણુ પાઈ. આગળ ત્રાંબાના પૈસા ઉપર કાવડ કે ત્રાંબ-
વાની છાપ પડતી હતી તેથી કાઠિયાવાડમાં તે પૈસાને કાવડીયું કહેવાની ચાલ પડી છે
તે આજ પણ છે. ૨ વીલા=કેકાણાં કે પાયા વગરનાં. ૩ ગળીઓ બળદ જેને હાંકે
ત્યારે બેસી બંધ.

દોહરા—લૈયનકે તો લૈયાછ, ફેજનકે સરદાર;
લડનેમે સટરપટર, પગારકું તૈયાર. ૨૫૨
કામ પર તો છવ નહીં, અન્ન ખૂબ ભાવે,
બની બની ખીચડી, ઉંઘ ધરાધર આવે. ૨૫૩

નેડકણું—કુવા વસમા, ખેતર વસમા, વસમી ખેડવી વાડી;
ધરમાં ખેઠા સૌ ખોલે, પણ સભામાં ન બિઘડે બડી.^૧

૧૬૭. ધાંચીનો બળદ આખો દહાડો ફર્યો, પણ ઠેરનો ઠેર. ૨૧

એક ખે ને એક નહીં. સાંગો ખોડકું કરી આવ્યો.

ધાંચીનો બળદ આખો દહાડો ફર્યો પણ ઠેરનો ઠેર.

કાકા માંઝ્યા^૨ તો યુધ રાંઝ્યાં.

આખી રાત દણી દણીને ઢાંકણીમાં ઉધરાવ્યું.^૩

કાંત્યું પીંજ્યું રનું રૂ. આડાઅવળા ને આશીર્વાદ.

રળીઆ ગઢવી ક્યાં ગયા હતા? તો કહે ઘેરના ઘેર, ને ભરડકા ભેર,

ખે મહિના ગામ જઈ આવ્યા, તો ઘેર પચાસ પરોણા આવ્યા.^૪

આખી રાત રોષ, ને એક ડોસી મુષ.

હરીભાઇ વડોદરું. હીરો ઘોઘે જઈ આવ્યો,

સામુ મૂવાં, ને વહુએ જણ્યું, ધરમાં ત્રણનાં ત્રણ.

ગામ જઈ આવ્યા, મુંડાવી આવ્યા અથવા મુંડ કરી આવ્યા.^૫

ખાતરીભાઇ ખાડમાં તે ખાડમાં. ઘોઈ હથેળીમાં ધુળ ભરી.

લીંબડે ચડ્યા, પીપળે ચડ્યા, પણ ઠેરના ઠેર.

શેઠ ક્યાં, તો કહે જ્યાં ને ત્યાં.

કુંથડો એડી^૬ શીખીઓ જેમા લા નહીં કે સા.

કાકા ક્યાં તો કહે ઠેરના ઠેર.^૭

મેહેનત બરખાદ, ગુનાહ લાજમ. વેહેલા ઉઠ્યા ને ભૂલા પડ્યા.

નેડકણું—ખરા ચહડાવી ખાસડાં પહેર્યાં, બચી ચહડાવી બાંહે;

આમ તેમ ફરીને, આવ્યા ધરની માંહે.

Like a mill horse, that goes much but performs
no journey.

૧ બડી=નડું ડાચું. ૨ માંઝ્યા=પરણ્યા, ધર માંઝ્યું. ૩ ઉધરાવ્યું=એકકું ક્યું.

૪ ક્યાંય નોતા ગયા. ૫ કાંઈ કામ ન થયું હોય ત્યારે. ૬ એડી=એલું, લા-સ્વાદ,

સા-ગંધ. ૭ એટલે પંથ કપાણો નહીં ને ઠેરના ઠેર.

૧૯૮. બળતામાંથી નીકળ્યું તે લાભ. ૯

બળતામાંથી નીકળ્યું તે લાભ.

ભાગતા ભૂતના વાળ પણ સારા, મૂંઝ પાડી તે લાભમાં લેખું.

જતાં ધન દેખીએ, તો આધા લીજે ખાંટ.

દળતાં ફાક્યું તે લાભ. બળતામાંથી યુક્યું તે લાભ.

આગ લગતે ઝુંપડે, જે નીકળ્યું તે લાભ.

ભાગે ચોરી મોંઘી નહીં.

મરતાં રહ્યું તે ધરકું ને ખાતાં રહ્યું તે ઘીજ.

Something is better than nothing.

Better a bare foot than no foot at all.

૧૯૯. પાણી પહેલાં મોજાં ઉતારવાં. ૧૭

પાણી પહેલાં મોજાં ઉતારવાં. પાઘડીનો વળ છેડે.

ઘણી ખેતમોં, અચ્ચા પેટમોં ને વસંત પાંચમનાં લગ્ન લીધાં.

આગળથી કુલાઈ વળવું નહીં. પરણ્યા પહેલાં અધરણી.

મૂળમાં માટી નહીં ને સાસરે સંદેશો. મુઆ પેહેલાં પોક.

વિવાહ પહેલાં માંડવો. દાઠી પહેલાં દીકરી.

લેંસ લાવ્યા પેહેલાં ખુંટો ખોડવો. દાન આપ્યા પેહેલાં સ્વસ્તિ.

જન્મ્યા કે મુઆ પેહેલું સુતક. વડા પેહેલાં તેલ.

દરદ પેહેલાં પીડા. પૂછ્યા પેહેલાં જવાબ.

લેંસ ભાગોળે, ને ઘેર છાશ છાકમછોળ.

ગામમાં પેસવાના સાંસા, ને પટેલને ઘેર જતાં પાણી.

૨૦૦. કહું તો મા મારી જાય, ના કહું તો આપ કુત્તા ખાય. ૧૪

(સુડી વચ્ચે સોપારી.)

કહું તો મા મારી જાય, ના કહું તો આપ કુત્તા ખાય.

એક તરફ અર્ણવનાં નીર, એક તરફ ઝાડી ગંભીર,

એક તરફ કુવો ને ઘીજી તરફ અવાડો.

સુડી વચ્ચે સોપારી. મદંગને બન્ને બાજુ માર.

એક તરફ કુવો ને ઘીજી તરફ ધરો.

ખે ધાકું અડ્ડા. ગળે ગાંઠ ને મ્હોડે કુચો.

કાશીનું કરવત જતાં વેહેરે, ને આવતાં વેહેરે.

સાપે છાંદર ગળી, મૂકે તો આંધળો થાય, ને ગળે તો મરી જાય.
આગળ સાપ ને પાછળ વાધ. બે પાંતીનું દુઃખ.

દોહરા—શ્વાન સાથે પ્રીતડી, દો પાંતીકા દુઃખ;
 ખીજ્યા કાટે પાંઉંકું, રીઝ્યા ચાટે મુખ; ૨૫૪
 દેવતામાં બે દુઃખ છે, અનુભવે પરખાય;
 જગતો બાળે અંગને, ઠરતાં દાગ-દઈ જાય. ૨૫૫

Between the hammer and the anvil.

૨૦૧. રોગી વૈદ્ય શા કામનો ? ૩

રોગી વૈદ્ય શા કામનો ? બીખ માગી ભોગ ભોગવવા, તે દાટવા જેવા.

દોહરો—જોગી ભોગી વૈદ્ય રોગી, શુરા પુઠે ધા;^૧
 ધાતરવાદી બીખ માગે, એ ચાર મોળા ધા. ૨૫૬

Though the physician or others, yet thyself is full
of sores.

૨૦૨. મહેતાજી મારે નહીં ને ભણાવે નહીં. ૧૦

મહેતાજી મારે નહીં ને ભણાવે નહીં.

થાપડ થાપડ ભાણાં, ચોર માથે છાણા.

આપલ ખોપલ ક્યેં છોકરાં ઉછરે નહીં.

દોરાધાગા ક્યેં છોકરાં ઉછરે નહીં.

દોરા ધાગા ક્યેં છોકરાં થતાં હોય, તો ગૃહસ્થાશ્રમ કાઈ માંડે નહીં.

પટેલીઆનું પંચ.^૨

પાપડીઆ વીર રીઝશો નહીં અને ખીજશો નહીં.^૩

દોહરા—રીઝે કથુ ન હસ્ત ગ્રહે, ખીજે ગ્રહે ન કશ;
 જયસે પીયુ ધર રહે, વયસે ગયે પરદેશ. ૨૫૭

 વાયડ થઈ વાતો કરે, નહીં કળ વકળ;
 મ્હોં મન કાઈ આપે નહીં, જખ મારે જેમલ. ૨૫૮

 ચોરે જઈ ચોવટ કરે, દે દોરડીને વળ,
 સાંઝે દેખીને બળે, જખ મારે જેમલ. ૨૫૯

૧ કહેવાય “શુરો” ને નાસી જતાં ધા વાગે તે પુઠમાં વાગે માટે ખરો શુરો નહીં.
ધાતરવાદી=કીમીઆગર. ૨ કાઈ વાતનો છેડો આવે નહીં. ૩ પાપડીઆ પીર છે તે
રીઝે તો ખસ(ખુજલી) થાય ને ખીજે તો તાવ આવે; માટે લોકો પાપડીઆ પીર જણી
નમે ખરા પણ નમીને માગે કે “પાપડીઆ પીર રીઝશો નહીં ને ખીજશો નહીં.”

૨૦૩. સમયને માન છે, પુરૂષને નથી. ૭

સમયને માન છે, પુરૂષને નથી. ગાદીને માન છે, ગાદીને સલામ.
આવતો દિવસ ઓળખવો. ૧ જાનર ને જુહાર.

દોહરા—સમે સમે બલવાન હે, નહીં પુરૂષ બલવાન;
કાળે ગોપી હુંટીયું, એ અર્જુન એ બાણ. ૨૬૦
નર નરકે પાસ આવત નહીં, આવત દિનકે પાસ;
વો દિન કયું ખીસારીએ, કહેત બિહારીદાસ. ૨૬૧

જોડકણું—કયા કરે કીસ્મતકી ખાત, મુરઘી ઊઠકે મારે લાત;
પહુજા ફારસી ખેચે તેલ, દેખો એ કિસ્મતકા ખેલ.

Man is the creature of circumstances.

૨૦૪. આમે ત્યારે એટલું ને ધાંચળે જમે કેટલું? ૧૮

(અડસઠ ભેયું બડસઠ)

આમે લારે એટલું ને ધાંચળે જમે કેટલું? ૨
ખજુરાનો એક પગ ભાગ્યો તોએ શું, ને સાળે તોએ શું?
લાખ ત્યારે સવા લાખ. લાખનું દીવાળું, ત્યારે ચોળાનું શું વાળું? ૨
નવાળું ત્યારે પુરા સો. ગાડા ઉપર ગાંસડી, લાદી ઉપર પુળો.
સાપના (મંત્ર) ભેગા વીંછીના પશુ લણવા. પેટ વરામાં પુણ્ય વરો.
ધા ભેગો ધસરકા, ને લીંટી ભેગો લસરકા.
સો ત્યારે પચાસ. ચહડ દીયાડા કાંધપર, સો તેમ પચાસ.
સો મણુ સુંકનું થશે, ત્યારે અર્ધશેર આદુનું પશુ થશે.
પાંચના ગોવાળ ત્યારે પચાસનાએ ગોવાળ.
ભરતીએ ગાડે સુપડાનો લાર શો જણાય.
ભેગા ભેગો ધાણવો થઈ જાય. અડસઠ ભેયું બડસઠ.
બહુ દુઃખીઆને દુઃખ નહી, ને બહુ રણીઆને રણુ નહીં.

૧ એટલે નરમાશથી વરતી કાઠનું સાંઠે કરકું. ૨ એ સંબંધી મૂળ વાત એમ છે કે—સાસુ વહુ બન્ને ખરાબ ચાલનાં હોવાથી પોતાનાં પ્રેમપાત્રોને જમાડવા વિચાર થયો ત્યારે સાસુ કહે છે, “જાઠો વહુ લીંપો” (એટલે અખોટ કરો.) જમાડવામાં બે બ્રાહ્મણ ને એક જીવો; ત્યારે વહુ કહે છે કે “આમે ત્યારે એટલું, તો ધાંચળે જમે કેટલું?” સાસુ સમજ્યાં. સાસુનો રાખેલો જીવો અને વહુનો રાખેલો ધાંચળે બન્ને જમ્યા, બ્રાહ્મણને બહાને. ૩ વાણુ=સાંજનું. ભોજન.

છડીઆ પાછળ છોકરું.^૧

રા, ધા,^૨ ને રીડીઓ^૩ બધું ભેગું.

૨૦૫. ભૂખી નોતરી ને કાખમાં ભાણું. ૭

ભૂખી નોતરી ને કાખમાં ભાણું. આટા તોલ કે ઠીકરી જલતી હે.

મીની મીની દૂધ પીશો? તો કહે સસણી રહી છું.

મહારાજ જમશો, કહે શી વાર? તો કહે તારી વારે મારી વાર.

શેખમીઆં શિરાવશો? તો કહે સાનક બગલમાં છે.

ડોશી ડોશી નાતરે જશો? તો કહે રેંટીઓ ઊલાળીને જ ઘેઠી છું!

ઢાહુરો—મેમાન, માગણુ ને મહિપતિ, ચોથી ધરની નાર;

એ આપ્યા વિણ ખસે નહીં, કહે લાવને લાવ. ૨૬૨.

૨૦૬. વાધરી સાડે ભેંસ મારવી. ૪

વાધરી સાડે ભેંસ મારવી. વડ ભાગી ભટ્ટીપણું કરવું.

ખીલા માટે ભીંત પાડવી. આગ લગાડી તાપણી કરવી.

To bring nine pence to nothing.

૨૦૭. આટો વેચી ગાજર ખાવાં. ૬

આટો વેચી ગાજર ખાવાં. ઝાંઝર વેચી શેઠાણી કહેવરાવવું.

કંકણ વેચીને કાકી કહેવરાવવું.

ટકા આપીને મેહેતા કહેવરાવવું.^૪

કાળીનો વર હોંસીલો, ને માથે પીછાં (છાગામાં) ખોસેલો.^૫

૨૦૮. ગઈ ગુજરી સંભારવી નહીં. ૫

ગઈ ગુજરી સંભારવી નહીં. ગઈ તિથિ જોધી પણ વાંચે નહીં.

ગુજર ગઈ ગુજરાન, ક્યા ઝુંપડી ક્યા મેદાન?

આજની ધડી ને કાલનો દહાડો. (સંભારવું જ નહીં.)

૧ ગાડામાં બાહુ એક છડીઆનું કુર્ચું હોય ને પાછળ છોકરું મફત ખસે.
૨ ધા=કાઠને મારવું. ૩ રીડીઓ=ખૂમ. ૪ “ટકા લે ને મેહેતા કહે.” મેહેતા એટલે સરકારી કે દરખાસ્તી અધિકારી. મેહેતા કહીને સાથેનો માણસ ખોલાવે, તો જે ગામમાં જાય ત્યાં લોકો માન આપે, અને ઊતારા, સીધાંની સારી રીતે બરદાશ થાય તેમાં પૈસાનું ખર્ચ લાગે નહીં, તેથી આગળના વખતમાં મેહેતા કહેવરાવવા સાડે સેહેજ ખર્ચ કરીને મેહેતા કહેવરાવતા તેથી આ કહેવત યથા છે. ૫ વર ઓળખવા સાડ.

દોહરો—સુખકા દિન બહી જાત હે, દુઃખકા દિન બહી જાત;
ગયે દિવસ સો સ્વખવત્, ભાસત હે એહી ભાત. ૨૬૩

Say no more of what has passed.
Done is done, it cannot be undone.
Let bygones, be bygones.

૨૦૯. આદાની સુંઠ થઈ ગઈ છે. ૪

(માણસ ફીકર કે દુઃખથી સુકાઈ ગયું હોય તે સંબંધમાં.)

આદાની સુંઠ થઈ ગઈ છે. મીઝાં સુકાઈને સાલ થઈ ગયા છે.
હાડયામડી વચ્ચે છેટું લાગી ગયું છે. હાડકાનો માળો થઈ ગયો છે.

૨૧૦. આવી ભરાણા ભાઈ આવી ભરાણા. ૮

આવી ભરાણા ભાઈ આવી ભરાણા. આન ફસે ભાઈ આન ફસે.
નવડે પાંચડે પંચાણું, હેઠે આવ્યા તે કંચાણું.^૧
હવે લાકડું લાગે ચણું છે. લોકડી ખચેડે યડી છે.^૨
ચું કરો કે ચાં કરો, હવે તોલમાં આવ્યા છો.
હાથ હેઠે આવ્યા પછી, ભાંચુંનીચું થવાય નહીં.
ધામાં આવ્યા પછી લાંબુંતુંકું થાય .

૨૧૧. રેતીમાં નાવ ચલાવવું. ૧૦

એ તો રેતીમાં નાવ ચલાવે છે.
આની પાધડી એને માથે, એની પાધડી આને માથે.
ગાયના ભેંસ હેઠે અને ભેંસના બકરી હેઠે. ઝાંડે મીડે ચલાવવું.
આકાડોકાનો માંડવો રચવો, અથવા આકાડોકાની ગાલી હાંકવી.^૩
મેળે હાંકવું. એ તો હલસાણી છે.
પુછતું પલ્લું માસીને, તે માસીતું પલ્લું પુછને.
પુંજ વગર પેહેડી માંડવી. પોલે પાને વેપાર.
Borrowing Peter to pay Paul.

૨૧૨. પીરની માનતા મુજબર વધારે. ૪

પીરની માનતા મુજબર વધારે. દેવતું માહાત્મ્ય પુજારી વધારે.

૧ કંઈ દયાણુમાં આવવું. ૨ એટલે એવી સપડાઈ છે કે નાસી છુટાય તેહું નથી.
૩ આકાડોકા એટલે જરના સાંકાની ઊલ ઉતારીને માંહેના ગર્ભના કકડા કરીને ઊલની સળાએ ઝોશી તેનો માંડવો કરવો કે ગાલી કરવી.

શેઠની આખર ગુમાસ્તા વધારે. માયાપની આખર દીકરા વધારે.
The leader's glory is magnified by his followers.

૨૧૩. દેશ ચાકરી ને પરદેશ ભીખ. ૧૨

દેશ ચાકરી ને પરદેશ ભીખ.

(દુઃખ હોય ત્યારે) ઘર મૂક્યાં ને દુઃખ વીસર્યાં.

જ્યાં રોજગાર ત્યાં ઘરખાર. જ્યાં રોજી ત્યાં ઘર.

ગાજે ત્યાં ગરાસ. રોજગાર વગર ઘર ખાવા ધાય.

જ્યાં કમાણી, તે દેશ આપણો. ઘર ખરે બપોરે મૂક્યું છે.

ખભે કાઠજો, ને દેશ મોકજો.

દાહુરા—ગોડો પૂછે ગોડીઆ, કીયો ભલેરો દેશ;

સંપત્ત હોય તો ઘર ભલાં, નીકર ભલો પરદેશ. ૨૬૪

કવી, કેણુ, ને સિદ્ધ કળા, અતિ ચૌડા^૧ અભ્યાસ;

એતા જય પરદેશમાં, જ્યાં ગાજે સાં ગરાસ. ૨૬૫

કરીએ જઈ નિવાસ જ્યાં પૈસાની પેદાશ;

જંગલમાં મંગલ કરે, પૈસો જેની પાસ. ૨૬૬

૨૧૪. આંખમાં કમજો તે જગત આખું પીળું દેખે. ૮

(આપ તેવું જગ વિષે.)

આંખમાં કમજો તે જગત આખું પીળું દેખે.

આપ તેવું જગ. મન ઉદાસ તેને જગત ઉદાસ ભાસે.

ચોર બધાને ચોર દેખે. જાતે ચોર તે સગાભાઈનો વિશ્વાસ કરે નહીં.

પોતે ચોર તે બધાંને ચોર જાણે.

પોતે હોય તેવા સામાને ધારે. ગાંડાને મન દુનિયા ગાંડી.

To jaundiced eye, every thing appears yellow.

You measure every man by your own standard.

૨૧૫. આપ ભલા તો જગ ભલા. ૮

આપ ભલા તો જગ ભલા. રૂઠાં માણસ બધું રૂઠું કરી દેખાડે.

આપણે વેંત નમીએ તો સામો હાથ નમે.

રાખપત તો રખાપત. તું મુજકું તો મેં તુજકું. નમતાને સૌ નમે.

માન આપીએ તો માન પામીએ. ઘરનો રોટલો બહાર ખાવો છે.^૨

૧ ચૌડા=બહોળો. ૨ આપણે ઘેર મેમાન આવે ત્યારે રોટલો કે માન આપીએ તોજ બહાર જઈએ ત્યારે માન કે રોટલો આપણને મળે એ ભાવાર્થ છે.

As you salute, you will be saluted.

Love begets love. Good mind, good find.

૨૧૬. મુઆ પછવાડે માલ, ગોલણુ મર ગાડાં ભરે. ૬

મુઆ પછવાડે માલ, ગોલણુ મર^૧ ગાડાં ભરે.

મુઆ પછી ભલે ભીંત થાય. મરનારને ઉંચકી જનારની ફીકર નહીં.

આંખ મીચાણી એટલે જગતો નાશ. આંખ મીચાણી, કે નગરી લુટાણી.

સોરઠો—અધ છુડી^૨ અધ વાલ, ભલાં^૩ કાઠને અપાય નહીં;

મુઆ પછવાડે માલ, ગોલણુ મર ગાડાં ભરે. ૨૬૭

After me will come the Deluge

૨૧૭. પૈસા ધીરીને માગે તે દુશ્મન. ૬

પૈસા ધીરીને માગે તે દુશ્મન.

ધીરીને માગે તેની અક્કલ જાય આધે. જર કરાવે વેર.

ધનકા ધન ગયા, ઐર દોસ્તકા દોસ્ત ગયા.

મોજ શોખ ક્યારે ? તો ધીરનાર મજે ત્યારે.

ધપાધપી ક્યારે ? કે માગવા આવે ત્યારે.

Lend your money and lose your friend.

૨૧૮. આપીશું, કાંઈ ઘાલ્યા તો નથી ? ૬

(પૈસા માગવા જાય ત્યારે માગનારને જવાબ આપે છે તે સખંધી.)

આપીશું, કાંઈ ઘાલ્યા તો નથી ?

આવડી અધીર કેમ આવી છે, કાંઈ નાસી તો નથી જતા ?

દેનાં લેનાં ક્યા બડી બાત છે. લેના દેના ગાંડુકા કામ છે.

સોકે કીયે સાઠ, આધા ગયા નાઠ; દશ દેએંગે, દશ દીલાએંગે,

દશકા દેના કયા, દશકા લેના કયા ?

કુંડલિએ—જુઠે મીઠે બચન કહી, અણુ ઉધાર લે જાય,

લેત પરમ સુખ ઉપજે, લેકે દીયો ન જાય;

લેકે દીયો ન જાય, ઉંચ અરૂ નીચ બતાવે,

ઋણુ ઉધારકી રીત, માંગતે મારન આવે;

૧ મર=ભલે. ૨ બરછી કે તલવારના હાથનું ડેબું કે છુકો છેડો. ૩ જીવતાં.
આ દુનિયામાં જીવતાં અર્ધી છુડી જેટલી કે અરધ વાલ જેટલું કાઠને અપાય નહીં, અને
મરી ગયા પછી ગાલા જેવા ભલે ગાડાં ભરી લઈ જાય.

કહે ગિરિધર કવિરાય, જાની રેહ મનમો રૂઠા,
અહુત દિન બહી જાય, કહે કાગળ તું લુઠા. ૨૬૮

Give a thing and take again,
You shall ride in hell's main.

૨૧૯. આલ કાટયું ત્યાં ક્યાં થીંગડું દેવું. ૧૦

આલ કાટયું ત્યાં ક્યાં થીંગડું દેવું ?
પાણી ચારે તરફ ફરી વળ્યું, ત્યાં ક્યાં જવું ?
મધ્ય દરિયે બેઠી,^૧ ઊગર્યાનો ચારો નહીં.
હવે છેલ્લે ચારે પાણી આવ્યું છે. હાથ દીધે હુગામણુ રહે નહીં.
પ્રભુ પતલ્યો, ત્યાં માણુસનું શું જોર ?
પેટ કાટયું ત્યાં ક્યાં પાટો બાંધવો ?

સોરઠા—લાણું લાંગ્યું હોય, રણુ દષ્ટ રેવરાવીએ;
કાચ ફટક્યા હોય, તેનો સાંધો ન મળે સુરના. ૨૬૯
હીરાગળ કાટયું હોય, ત્રાજો લેધ તુનાવીએ;
કાગળ કાટયું હોય, સાંધો ન મળે સેણુનાં. ૨૭૦
બહાર બળતર હોય, એસડ કરી એલાવીએ;
કાગળ બળતર હોય, કી એલાય કાળીઆ. ૨૭૧

No fence against a flail.

૨૨૦. ગખીને ઘેર ગખી આવ્યા, સાંલળો ગખીજી. ૧૫

(ભીડા મારવા વિષે.)

કાંકરા ઊંડે ત્યાં વાંસજળ પાણી દેખાડવું.
ખરે બપોરે તારા બતાવવા. ધુળ હોય ત્યાં પાણી બતાવવું.
લુકું બોલવું ત્યારે કંલુસાઈ કરવી નહીં.
ટહાણ પહોરનું ડીંગ મારવું, તે દુબળું ન મારવું.
બાર મણુનું કાહોળું, ને તેર મણુનું ખી. ભીડા મારવો.
એક પૂણી પડી, તેમાં બાર ગામ દુબાઈ ગયાં.
આંબલીએ કાહોળાં બતાવવાં. આંબા આંબલી બતાવવાં.
બાર કાસનો માંડવો અને તેરા કાસનો વાંસ દીડો.
આંધળા ચોરે ચાંદરકું દીડું. હુથેજીમાં પરમેશ્વર દેખાડવા.

દોહરો—ગપ્પી કહે ગપ ન મારું, ગપ મારતાં ખીહું;
 સવા ગજનું કારેહું, ને દોહ ગજનું ખીયું. ૨૭૨
 બેડકણું—ગપ્પીને ઘેર ગપ્પી આવ્યા સાંભળો ગપ્પીજી,
 ખાર હાથનું ચીલકું, ને તેર હાથનું ખી.
 A camel in Media dances on a small cab.

૨૨૧. રાએથી કાંઈ દહાડો વળે છે? ૫

રાએથી કાંઈ દહાડો વળે છે? રાએ રાજ કાંઈ મળે છે?
 આમે તોટો ને આમે તોટો, ખાને રાંડ ઘી ને રોટો.
 સરબ્યું થાશે શેઠ, કર દયકાળો^૧ ધારશી.
 આમે દિવાળું ને આમે દિવાળું ત્યારે શું ચોળાનું વાળું?

Sorrow will pay no debt-

૨૨૨. રાત અંધારી ને તલ કાળા, લે વાણીઆ તારા ને તારા. ૮

રાત અંધારી ને તલ કાળા, લે વાણીઆ તારા ને તારા.
 અંધારાની ખાધી બે. અંધારે ખાંગ.
 રાતે સાડલે રાંડ ને પાશેર લઈ ગઈ ખાંડ. રાત માનું પેટ છે.
 રાત રાણી ને વહુ કાણી. સો મણુ તેલે? અંધાઈ.
 વળતાં વળી, તે લેઈ ગઈ તેલની પળી.

All cats are green in the dark.

Ignorance augments our evils.

૨૨૩. અંધેટી ગાવડી અને અલ્લા રખવાલ. મડા ઉપર વિજળી
 પડે નહીં. ૧૨

અંધેટી ગાવડી અને અલ્લા રખવાળ. અંધેટી ખાયડીકા અલ્લા બેલી.
 રખડેલ વસ્તુનું આવરદા ધણું. ચોરને ઉછેરવો પડે નહીં.
 ઊઘાડે ખારણે ઘાડ નહીં, ને ઊજડ ગામે રાડ નહીં.
 ખોટો ક્ર ત્રીખાનો રૂપિયો ખોવાય નહીં.
 ઊકરડાને વધતાં વાર નહીં. મડા ઉપર વિજળી પડે નહીં.
 ઢેડની છોડીનો કોઈ ધણી નહીં. ગરીબનાં છોકરાં ને રામનાં રખોપાં.
 ઊકરડામાં સૌ ચંપટી ચાંગળું ધૂળ નાખતાં બખ.

દોહરો—કાળી ભાઇનાં કચ્ચાં બચ્ચાં, જર બંટી ખાય;

પીઆવાતું^૧ પાણી પીએ, ને સેહેને મોટાં થાય. ૨૭૩

૨૨૪. મનમાં આવે તેમ જોલવું નહીં, ને ભાવે તેટલું ખાવું નહીં. ૪

મનમાં આવે તેમ જોલવું નહીં, ને ભાવે^૨ તેટલું ખાવું નહીં.

જેમ તેમ ભરડવું નહીં. અન્ન પારકું છે, કાંઈ પેટ પારકું નથી.

શોભતું કરવું, સાંપડતું કરવું નહીં.

૨૨૫. નામ લીધે પાપ જાય, કામ પછે જીવ જાય. ૭

નામ લીધે પાપ જાય, કામ પછે જીવ જાય.

આવ મારી કાણી, તું ક્યાંય ન સમાણી!

જ્યાં જાય જીકો, ત્યાં સમુદ્ર સુકો. હાડીઓ એસે ત્યાં વિથા કરે.

ભાઇનાં પગલાં એવાં છે કે જ્યાં જાય ત્યાં પાવન પટ.

મ્હેં સાડું પણ પગ ટાળ્યા જેવા છે.

દોહરો—દાદો દીઠે દુઃખ ઉપજે, સંભાર્યે સુખ જાય;

જે શેરીએ દાદો સંચરે, ત્યાં હાલકલોલક થાય. ૨૭૪

It is an ill wind that blows nobody good.

૨૨૬. ભાલાજીની જનમાં, ને ખાવુંપીવું કાનમાં. ૧૧

ભાલાજીની જનમાં, ને ખાવુંપીવું કાનમાં.

લીલા લેહેર, ને આવાનાં ઘેર. આવાનાં જોખાં, ને અપ્રુભાઇનો સંગાથ.

સાપે સાપ મળ્યા, ને જીભના લપકારા.

સાપને ઘેર સાપ પરોણા, સાપે ચાટી ધૂળ;

તાલાવેલી તાનમાં, સુઈ રહેવું મેદાનમાં.

ખાવાને જોખાં, ને પેહેરવાનાં ચોખાં;

ખાનાંપીનાં ખેરસહસા, ધીંગાણાં બહોત.

જોડકણાં—આવ મીઆં, જીવ મીઆં, ઘરબાર તુમારા;

ગાંઠ્ટી ખાઓ ખીચડી, બાસણ હમારા.^૩

મીઆભાઇની જનમાં, બાજન બાજે તાનમાં;

બેઠનેકા બડી સાનમાં, ચોર ખાનેકા આસ્માનમાં.

કાળીભાઇની જનમાં, ખાવું પીવું કાનમાં;

દોલ વાગે તાનમાં, સુઈ રહેવું મેદાનમાં.

૧ અવાડો. ૨ રચતું ખાવું. ૩ તેને બદલે 'પકાઓ ખીચડી બરતન હમારા'

૨૨૭. સાઠી યુદ્ધિ નાઠી. ઘરડાં તે ઘેલાં. ૯
 સાઠી યુદ્ધિ નાઠી. વર્ષે વધ્યા તે અક્કલમાં ઘટયા.
 ઘરડાં તે ઘેલાં. પળીએટ ને ચળીએટ (ચળેલ.)
 ઘરડાં થાય તેમ ગતિ જાય. ઘડપણુ તે બાળપણુ. યુદ્ધ તે બાળા.
 ઘડપણુમાં અંગ ઢીલાં થાય, તેમ લુલી (જીલ) વધે.
 ઘડપણુમાં લઘુ લાળ ને લવરી વધે.
 Old age is second dotage.

૨૨૮. બેઠાની ડાળ કાપવી નહીં. ૧૦
 બેઠાની ડાળ કાપવી નહીં. ખાવાની થાળીમાં હાગવું નહીં.
 આંખ કાણી કરવી પણ દિશા કાણી કરવી^૧ નહીં.
 વીસામાનું ઠેકાણું બગાડવું નહીં. ખારા દરિયામાં મીઠી વીરડી.^૨
 દોસ્ત વગર દુનીઆ સુતી અથવા અકારી. ખાવું તેનું ખોદવું નહીં.
 આશ્રયના સ્થાનને અવિચળ વાંચવું.^૩
 લુણુહરામ થાવું નહીં. લુણુનો સાચો તેને પ્રભુ રાંચો.
 Cast not dirt in the well that gives you water.

૨૨૯. નાક વાઢીને અપશુકન કરવા. ૩.
 નાક વાઢીને અપશુકન કરવા.^૪
 આંખ કાણી કરીને વેર લેવું. હું મરું, પણ તને રાંડ કહેવરાવું.^૫

૨૩૦. પેટથી સૌ હેઠ. પેટ દુનીઆમાં સૌથી વહાલું છે. ૧૯
 પેટથી સહુ હેઠ. પેટથી વહાલું કાઈ નહીં.
 પહેલી પૂજા પેટની, પછી દેવની. પેટ ભર્યું એટલે પાટણુ ભર્યું.
 આપ જન્મ્યા એટલે જગત જન્મ્યું. પહેલે ઘરમેં, પીછે મસજીદમેં.
 યથા દેહે તથા દેવે. પહેલું પેટનું ને પછી પારકાનું.
 આંગળાથી નખ વેગળા તેટલા વેગળા. સૌનો હાથ મ્હેં ભણી વળે.
 પંડથી વહાલું કાઈ નહીં. પિંડે તે બ્રહ્માડે.
 પેટ ને પેહેરણું સાથે જ હોય.^૬

૧ દિશા કાણી કરવી એટલે મિત્ર ગુમાવવો. ૨ મીઠા પાણીનો વીરડો ખારા દરિયામાં મળે તેનાં જતન કરી સંભાળવો. ૩ વાંચવું=જાણવું. ૪ ખીજને અપશુકન કરવા પોતાનું નાક કાપવું. ૫ ભાઈડો પોતાની સ્ત્રી હપર કોષે ભરાયો એટલે તેને 'રાંડ' કહી. બાઈડીએ કહ્યું, "તમે બેઠાં હું રાંડ કહેવાઈ નહીં." ત્યારે યુરુષે કોધ ચઝ્યો હતો માટે કહ્યું, "હું મરું, પણ તને રાંડ કહેવરાવું." ૬ પેહેરણું=કમર હેઠે પેહેરવાનું.

માથેથી ઉતરતી સગા બાપને માથે વળ્ય, તેની ક્ષીકર નહીં.

ગાં- તજે આવે રેલો એટલે વાત પડતી રેલો.

પેટ ભર્યું એટલે ભંડાર ભર્યો. પેટ આગળ પેટુ તો ખીજા કાને તેડું ?

પેટેકું પેટ ને પછી શેક.

સાખી—ધણુણુ ઘંટા બાળે, ઠાકારકું રીઝાવે;

અંજરીપંજરી જુટા દેવે, નગદ માલ આપ ખાવે.^૧ રખ

There is no body dearer, than one's self.

૨૩૧. અળખામણો આંખના પાટા જેવો. ૪

અળખામણો આંખના પાટા જેવો. તલની જોટે વાવરવા જેવો.

ભુંડો ભમરાજો. સોનાની જોટે વાવરવા જેવો.^૨

૨૩૨. પેટ કરાવે વેઠ. ૧૦

(પેટને માટે માણસને ઉલ્લોગ કરવા કરજ પડે છે તે વિષે.)

પેટ કરાવે વેઠ. પેટ બધું મુજાડે.

પેટની ડખરીનું પૂરું કરવું પડે. પેટ મૂકીને ટાઈ આવતું નથી.

પેટ સોને લાગ્યું છે, તે ધંધો તો કરવો જ પડે.

સો મણની ટાકી ભરાય, પણ સવાશેરની ટાકીનું પુરું થાય નહીં.

પેટને માટે લંકામાં જવું પડે. પરમેશ્વરે પેટ પાપની ખાણ કરી છે.

પેટ પ્રપંચનું મૂળ છે. પેટને માટે છોકરાં વેચવાં પડે.

૨૩૩. હાથ આપીએ તો ગળું પકડે. ૧૦

હાથ આપીએ તો ગળું પકડે. આંગળી આપીએ તો પેંચો પકડે.

બાવાજી નમો નારાયણુ, તો કહે તરે ઘર ધામા.

ખેસ કહેતાં મુઠ્ઠાં જાય. બારી મુકવાનું કહી બારણું મુકે.

રોટલો આપીએ, પણ ઝોટલો ન આપીએ.

કડીઓ^૩ ને કાળ ઘરમાં ખેસે તે નીકળે નહીં.

૧ ઠાકારજની ન્યંતિતિથિને દિવસે મુંક, ટાપકું, સાકર વગેરેની પંજરી બનાવે છે તે પ્રસાદ ઠાકારજને તેમના પૂજારી ધરાવે છે અને તે પ્રસાદ પૂજારી બાવા કે બ્રાહ્મણ મોકળા મનથી સૌ સેવકોમાં વહેંચે છે. બાકી મગજ, મોહનયાળ ખીજા સુખંડી જે નગદ માલ હોય છે તે પોતે ખાય છે, તે પ્રસંગને આ સાખી લાગુ છે. ૨ રાઈ રાઈ જેવા ઝીણા રવા કરવા જેવો. ૩ કડીઓ ન્યાં ત્યાં નવાં નવાં કામ બતાવ્યાં જ કરે તે રોજ લેવાં જાય.

૨૩૮. ઉપરકી તો આછી બની, ભીતરકી તો રામજી બને. ૧૨.

ઉપરકી તો આછી બની, ભીતરકી તો રામજી બને.

ટાપટીપ તો ખૂબ છે, માંહેલા ગુણ મહાદેવ જાણે.

ભજ્જો લુગડે લખેશરી. ઉપર હીરા ચકચકે, માંહે કીડા કચકચે.

સાચુ સગાળીઆ. ઈંદ્રવરણા જેવું રૂપાળું, માંહે કડવું ઝેર.

ગુણ વિના રૂપ, તે જળ વિના કૂપ.

દેખનેમેં ઢ્યુ, ચલનેમેં સિરવાઈ.૧ મોટા પણ માંહેથી ખોટા.

દોહરા-મોટાં બાંધે પાગડાં, મહાજનિયા થઈ માહાલે;

અન્યાયનો ન્યાય કરે, મરશે ભુંડે હાલે. ૨૮૮

થયા મહાજનના શેઠીઆ, ન મજે કાંઈ માલ;

માથાનો મળશે તદા, થાશે ખુરા હવાલ. ૨૮૯

માથે ધાલે પાધડાં, ધરે મહાજનનું નામ;

પૈસા લેધને પરણાવી, કહેશે દીધું કન્યાદાન. ૨૯૦.

An imposing exterior, but little worth.

૨૩૯. ભજ્જો લુગડે દાગ લાગે. નીચા કુળને કલંક નહીં. ૮

ભજ્જો લુગડે દાગ લાગે. નીચા કુળને કલંક નહીં.

લાજ વાળાને જોખમ. સરેલાને ચાંદુ નહીં.

માર સમજીને. ધાંચીને લુગડે દાગ નહીં.

કુલિન લજબ્યો લાગે. (અગર કુલિનને લાજ પહોંચે.)

કાળામાં મેસનો દાગ જણાય નહીં.

૨૪૦. સૌ ઉગતાને પૂજે. ૫

સૌ ઉગતાને પૂજે (અન્દ્ર કે સૂર્ય). શેઠ ખોલે તે સવાવિશ.

બલો શેઠીઓ લાખનો, ખેટો કાખનો.

બાળો રાજ સેવીએ, તે વળતી લીજે ધાંય.

ચમતકાર વગર નમસ્કાર નહીં.

Men worship the rising sun.

૨૪૧. ઊઘરાણી કરવી તો આકરી કરવી, ચાંપીને કરવી. ૨

ઊઘરાણી કરવી તો આકરી કરવી, ચાંપીને કરવી.

આકરા આરા વગર કોઈ જંઘ આપે નહીં.

૧ ઢ્યુકુપુષ્ટ પણ ચાલવામાં મોળો. ઢ્યુ તે બે દોઢિયાંનો ત્રાંબાનો સીકો; સિરવાઈ એક જાતનો હલકી જાતનો સીકો જેની કિમત કંઈ નહિ; પણ દેખાય ઢ્યુના જેવો.

૨૪૨. ઉઘતો યોલે પણ જગતો ન યોલે (વલણી જોધને). ૭

ઉઘતો યોલે પણ જગતો ન યોલે. જગતો મુતરે તેવો શો ઉપાય?

તુમ બક્ષે જવ, દમ સનતે દે.

એક કાને સાંભળું, ને બીજે કાને કદાત્રી નાંખું.

કાન દેક કદાત્રી નાંખું, અથવા ગણકારું નહીં.

આંખ આડા કાન કરયા. વલણીજોધને આંખ ગાંભી જવી.

૨૪૩. ઉઘ જગાશું મોકલે જા જગાસા તું. ૨

ઉઘ વેરણ છે.

દોહરો—કમ જગાશું મોકલે જા જગાસા તું;

તાં કલું નહોં માને, તો તાળી પાડીશ તું. ૨૪૨

૨૪૪. કાકા મટીને લગીજા થયું. ૬

કાકા મટીને લગીજા થયું. મરખણી મટીને પાકોટી થયું.

મરખણી શીઆળીઆં.^૧ શેક મટીને વાજોતર થયું.

ઉમે પગથીએથી જાતરી નીચે પગથીએ બેસયું.

દંતાશા દાતણીએ થયો, ને સદાવન લેવાને ગયો.

૨૪૫. ઉટનાં અટારે વાંકાં. ૬.

ઉટનાં અટારે વાંકાં. શેક, વાળ ને દાતરડાં એ ત્રણે વાંકાં.

એના સાંધા એટલા વાંધા. ગાંઠે ગાંઠે જુદો.

આંઠે ગાંઠે કુમેદ.^૨

ચુંદળી જે શેરડીનો સાંઠો, ગાંઠે ગાંઠે રસ ન્યારો.

૨૪૬. દૂળણું ભૂત કુસકે રળીઆત. ૮

દૂળણું ભૂત કુસકે રળીઆત. કુકડીનું મોં દેક્સે.^૩

કંગાળ કાકડીએ રાજ. રાવળીઆં કુકડે રાજ.

લૂંડ કાદવે રાજ. કીડીને કોગળે પુર.

ભૂત બાકળે રાજ. દેડ દેખાળે^૪ રાજ.

૨૪૭. ઉટિ ક્યાં દેકા તો માણસે ક્યાં કાકાં. ૪

ઉટિ ક્યાં દેકા તો માણસે ક્યાં કાકાં.

પુદાએ બનાવ્યા ઉટ તો માનવીએ બનાવ્યાં પેગડાં.

૧ શીઆળીઆં=ગાદાર ભટકનારાં. ૨ આડ ગાંઠાં ધોરાના, આર આગલા ને આર ઇલાયા પગના. ૩ રાજ. ૪ દેખાળો=પાકી ઇટના કકડાં, શેરાં.

હરાડી ભેંસને ગળે ડહેરો.^૧

બોલીએ બાંધે, ત્યારે છુટવાની બારી રાખી બોલે.

૨૪૮. કુટેલા કુલ્લામાં ઘી ભરવું. ૮

કુટેલા કુલ્લામાં ઘી ભરવું. આડે માણે^૨ ભરવું.

કુવો જીંડો ને ફાટેલી બોખે પાણી ભરવું.

ચારણીમાં પાણી ભરવું. કાણા ઘડાથી પાણી સીંચવું.

કુપાત્ર આગળ છાની વાત કરવી, તે વરઘોડો ચડાવે.^૩

નાદાન પાસે છાની વાત તે ધળ બાંધે.^૪

ચોપાઈ-આંધળો સસરો ને શણગટ વહુ, કથા સાંભળવા ચાલ્યાં સહુ,

સાંભળ્યું કશું ને સમજ્યાં કશું, આંખનું આંજણુ ગાલે ધર્યું;

જીંડો કુવો ને ફાટી બોખ, શિખ્યું સાંભળ્યું સર્વે ક્રેક. ૨૬૨

૨૪૯. મીઠાં મહાદેવને બને નહીં. ૮

મીઠાં મહાદેવને બને નહીં. બાપે માર્યાં વેર.

જાંદર બિલાડીના જેવો મેળ. બારમો ચંદ્રમા.

ભલા રહ્યા બને નહીં. મ્હોં દીકું ગમે નહીં. આંખો વઢે.

ચોરને ને ચંદ્રમાને વેર. ધુવડને ને સૂર્યને વેર.

૨૫૦. એકડા વગરનાં મીઠાં. ૭

એકડા વગરનાં મીઠાં.^૫ એક રતી^૬ બિન એક રતીકો.

વર વગરની જાન. સરદાર વગરની ફેજ.

પાણી વિના પાણી જેવો. મીઠા વગરનો.

સવૈયો-રતી બિન રાજ, રતી બિન પાટ, રતી બિન છત્ર નહીં એક ટીકો,

રતી બિન સાધુ, રતી બિન સંત, રતી બિન જોગ ન હોય જતીકો;

રતી બિન માત, રતી બિન તાત, રતી બિન માનસ લાગત ફીકો,

કવિ ગંગ કહે સુન શાહ અકબર, એક રતી બિન એક રતીકો. ૨૯૩

૨૫૧. એકથી બે ભલા. ૬

એકથી બે ભલા. એકનું ઝોસડ બે.

ચાર મળ્યા એટલે ચોરનો ભય ટળ્યો.

૧ લાકડાનો લાંબો કટકો દોરડેથી બાંધી ગળામાં નાંખે છે તે. ૨ દાણાનું તોણ કરવા સારૂ નળના આકારનું માપ થાય છે. તેમાં દશરોર માય તે માણું કહેવાય છે. તે આડું રાખી ભરે ત્યારે તેના પેટાળ ઉપર એકે દાણો રહી શકે નહીં. ૩ પેટમાં રહે નહીં. ૪ જગતમાં જાહેર કરે. ૫ તે કાંઈ આંકડો જ નહીં. ૬ રતી=તેજ અથવા પાણી.

પંડમાં માલ નહીં, ને પાદ માય નહીં.
 દોઢિયાંની કમાણી નહીં, અને પળની કુરસદ નહીં.
 કાણો કામમાં, ને આંધળો વેપારમાં.
 Great boast, small roast.

૨૫૫. જેણે રાખી લાજ(શરમ) તેનું બગડ્યું કાજ. ૧૦

જેણે રાખી લાજ,^૧ તેનું બગડ્યું કાજ.
 જેણે મૂક્યાં લાજ, તેને નાનું સરખું રાજ.
 જેણે રાખી શરમ, તેનાં કુટયાં કરમ.
 સનસમાં^૨ ગાલણા થઈએ નહીં.
 સનસમાં લેવાણા તે મુવો. શરમ કરે નરમ, લરમ કરે ગરમ.
 આહાર વ્યવહારમાં શરમ ચાલે નહીં. હરખે હગાણા થૈએ નહીં.
 આહાર વ્યવહારે શરમ મૂકે તે સુખી થાય.

સાખી-લાણે બેસી ભુખ્યો ઉઠે, ચાકરની રાખે માજ;
 ધરની બાયડીથી શરમાય, તે મૂર્ખનો રાજ. ૨૬૭

૨૫૬. એક ઘાએ કૂવો ખોદાય નહીં. ૪

એક ઘાએ કૂવો ખોદાય નહીં. એકદમ લાડવો ખવાય નહીં.
 આખું કોહોણું શાક ન થાય. કાળીએ કાળીએ ઝાડું જમાય.
 Rome was not built in a day.
 Expect not all at once.

૨૫૭. એક દહાડે બે પર્વ. ૭

એક દહાડે બે પર્વ. એક રાંડ ને સો સાંઠ.
 ઝાંઝે કાગડે ધુવડ વીંટયું. દીકરો એક ને દેશાવર ધણાં.
 સાત વાર ને નવ તહેવાર. બાડા ગામમાં બે બારસ.
 દિવસના કલાક ચોવીસ, ને કામ ચાળીશ કલાકનું.

૨૫૮. દિવાળીનું દાડખાનું ને પૈસામાં પલીતો. ૮

દિવાળીનું દાડખાનું ને પૈસામાં પલીતો.

એક દહાડાની શોભા, ને જન્મારાની ચોભા.^૩

^૧ લાજ અથવા શરમ એટલે દબાઈ જવાનો તથા સામા માણસને જોઈ આંખ-
 માંથી શરમાઈ જવાનો ગુણ તેનું નામ "લાજ અથવા શરમ." ^૨ સનસ એટલે શરમ.
^૩ ચોભા=સુજવણ, શ્રીકર.

એક ઘડીની શેખાઈ, જન્મારાનું દુઃખ.

શેખા એટલી ઓલા. નખલર સુખ, ને હાથલર દુઃખ.

કરે વરો ને ભિતરે ખરો. ફૂલણુલુ ફૂલ્યા ને વ્યાજમાં ફૂલ્યા.

સાડા ત્રણ દહાડાનો સન્નિપાત.

Short pleasure, long lament.

Every pleasure is followed by pain.

૨૫૯. નાને ભડકે દિવાળી ને મોટે ભડકે હોળી. ૩

નાને ભડકે દિવાળી, ને મોટે ભડકે હોળી.

એક દીવે દીવો, ઘણું દીવે દિવાળી.

નાને જમણે જમણુવાર, મોટે જમણે શંભુમેળો.

૨૬૦. એક નકટો સો નકટા કરે. ૧૦

એક નકટો, સો નકટા કરે. નકટા પોતાની નાત વધારે.

જેગી વહર ત્યાં તુમકુ રહે. જોગીરની^૧ ભરતી હોય ત્યાં તરતી થાય નહીં.

બ્રાહ્મણ ભાઈ માગે ને મગવે.

વટલ્યો વટલાવે, ખગજ્યો ખગાડે. ખરડાયો ખરડે, મરડાયો મરડે.

કુખતો કુખાડે. જુડો સાચાને વટલાવે.

દોહરો—કહાંકા ખમન કહાંકા ચંદન, કહાંકા રાણો રાય;

જો ખમનકા સંગ કરે, તો જડામૂલસે જાય. ૨૫૮

૨૬૧. સસ્સેકે ત્રીન પાંજી. ૭

સસ્સેકે ત્રીન પાંજી. એક નત્રો સો દુઃખ હણું.

નરો વા કુંજરો વા. કાને હાથ દેવામાં માલ છે.

મગનું નામ મરી ન પાડીએ. ફેરવી ખાંધવામાં માલ છે.^૨

૧ જોગીર=ગુણહીન માણસ.

૨ એક જમાદારનો ઘોડો છૂટીને વગડામાં નાસી ગયો. જમાદાર તેનો પત્તો મેળવવા નીકળ્યા. સામા બે વાણીઆ મળ્યા. તેમને જમાદારે પૂછ્યું, “મારો ઘોડો જોયો?” વાણીઆમાંનો એક નાની હમરનો ઘોડો ખીનઅનુભવી હતો તેણે સાચેસાચું કહી દીધું, “હા, ઘોડો નાહો જાય છે. અમે જોયો.” એટલે જમાદારે કહ્યું, “ચાલ બતાવ,” સાથેના અનુભવી વાણીઆએ તેથી કહ્યું, “ફેરવી ખાંધ.” એટલે ખીને વાણીઆ (પ્રથમ ખાલનાર) ખાલ્યો, “હા જોયો, મોટાં શીંગડાં છે.” એટલે જમાદારે કહ્યું, “ઘોડાને શીંગડાં હોય નહીં. કોઈ ગાય બેંસ હશે;” એમ કહી વાણીઆને જવા દીધો. તેથી વાણીઆ છૂટ્યો ને રસ્તે પડી પોતાને કામે ગયો. તે હપરથી કહેવત થઈ કે, ફેરવી ખાંધવામાં માલ છે.

દોહરો-આવન અક્ષર મેં પડા, નત્રા અક્ષર સાર;
દફાકું જાનું નહીં, લક્ષા અક્ષર ખાર.^૧ ૨૯૯

One refusal prevents hundred reproaches.

૨૯૨. એકનું થાખું ખીજે ઉથાપે. ૬

એકનું થાખું ખીજે ઉથાપે. મીઆંખી નયા, ઝોર કાયદાખી નયા.
રાજ પલટે, દરસરા^૨ પલટાય. નવી નવી પ્રીત ને નવી નવી મળ.
ધણી બદલાય, ત્યારે બધી ખીજાત નવી. નવા રાજ ને નવી પ્રળ.
New Lords have new laws.

૨૯૩. એક મ્યાનમાં બે તલવાર. ૬

એક મ્યાનમાં બે તલવાર. એક ધરમાં બે મત.
શીઆળ તાણે સીમ ભણી, ને કુતરું તાણે ગામ ભણી.
એક ધરમાં બહુ મત તે તાણુમતાણા થાય.
એક લાકડીએ હાકે તેનું સરખું ચાલે.
જણુ જણુનો જુદો મત, તેમાં જય ધરની પત.
Two heads in one cap.
Friends may meet, but mountains never greet.

૨૯૪. મરણુ આગમે (જોખમ વોહોરે) તે ચાહે તે કરે. ૪

મરણુ આગમે તે ચાહે તે કરે. એક મરણુઓ સોને ભારે.
જીવ ઉપર આવે તે કાઠને ગણુ નહીં.
જો મોતસે ના ડરે વો ચાહે સો કરે.

૨૯૫. લુટાણુ તે રસ્તે જવું નહીં. ૬

લુટાણુ તે રસ્તે જવું નહીં. છોકરું તે પણ એક વાર છેતરાય.
જે રસ્તે ખત્તા ખાધા તે રસ્તો મૂકી દેવો.
કુતરું એક વાર રોટલો લેઈ જાય. ફીર ફીર ખનીઆ ગુડ નહીં દેવે.
એક વાર ખત્તા, બે વાર ખત્તા, ત્રીજી વાર માદરખખત્તા.
Confide not in him who has once deceived you.

૧ ન “અક્ષર સહુમાં સારવાળો છે. “ના,” “દ” અક્ષર એટલે દેવાનું જાણું નહીં,
અને “લ” એટલે લેવામાં મને હોંસ છે. ૨ દરસરા=કચેરીનાં માણસો.

૨૬૬. એ કાંઈ પરમેશ્વરનો દીકરો થઈ આવ્યો નથી. ૫

એ કાંઈ પરમેશ્વરનો દીકરો થઈ આવ્યો નથી.

એ કાંઈ દેવનો દીકરો નથી. એને બે હાથ ને મારે પણ બે હાથ.

એનામાં છવ ને મારામાં પણ છવ.

એના માથામાં લોહાના ગજ જઝા નથી.

૨૬૭. એને ઓળખે છે કોણ? ૩.

એને ઓળખે છે કોણ? એ કાની દીકરીનો દીકરો થાય છે?

એની ઓખાદ શી?

૨૬૮. કાછછ દૂબળે ક્યું, તો કહે સારે શહેરકી ફીકર. ૪

કાછછ દૂબળે ક્યું, તો કહે સારે શહેરકી ફીકર.

પંચાતીઆનાં^૧ છોકરાં ભૂખે મરે. દેશનું ડાળે તે ઘરનું બોળે.

મફતની પારકી પંચાતમાં શું વળે, કે છોકરાં મોટાં થાય?

૨૬૯. કાચા કાનનું તે નહીં સાનનું. ૩

કાચા કાનનું તે નહીં સાનનું. એને કાન છે, સાન નથી.

મોટાને કાન ભર્યા કે ભરમાણા.

૨૭૦. એ તો ખરો નર છે. ૧૧

એ તો ખરો નર છે. એ તો સોડ સોડાં છે. એ તો ભડ છે.

એની માએ એને જ જણ્યો છે.^૨

એતો સિંહનું બચ્ચું છે. એને કાઈ ગાંછ શકે તેમ નથી.

એ કાઈનો લીધો ખાધો બચ તેમ નથી.

એની માએ જ સવાશેર શુંક ખાધી છે.

એની માએ જ શીરો ખાઈ હીરો જણ્યો છે.

એ તો ભડતાં પંખી પાડે છે. એ તો આલને થોભ દે તેવો છે.

૨૭૧. જન્મના જોગીદાસ ને નામ પાડ્યું લીખારીદાસ. ૮

જન્મના જોગીદાસ ને નામ પાડ્યું લીખારીદાસ.

મીઆં ક્યું રેતે હો? તો કહે, બંદેકી શીકલ ઐસીજ હે.

જખસેં આયે બાલ, તખસેં એઈ હવાલ.

૧ ભાંગડીઆનાં છોકરાં પણ કહેવાય છે. ૨ બીજા માતાઆએ એવો દીકરો જણ્યો નથી.

એ તો જન્મના રોતા છે. જન્મના દુઃખી, ને બખ્તાવર નામ.
એ તો કોઈ દિવસ બે પાનડે^૧ થયાજ નથી.
એરડો ભગે ત્યાંથી જ પોલો.

દોહરો—દાદા મ કર^૨ દાખડો,^૩ વીરા મ કર વાર,^૪
જે નર મુઓ ન ધર આંગણે, તે મરે ન ઝાંપા બાહાર. ૩૦૦

It is a poor heart that never rejoices.

૨૭૨. એ તો ગર્ભશ્રીમંત છે. ૭

એ તો ગર્ભશ્રીમંત છે. એ તો સોનાના પારણામાં બુલેલા છે.
એ તો પાના ફુલાંમાં ઉછર્યા છે. એ તો અસલ રેશમ છે.
એ તો દોલતમાં આળોટી મોટા થયા છે.
એ તો અસલ અમીર છે. એ તો કર્યા કામના ધણી છે.

He was born with a silver spoon in his mouth.

૨૭૩. એ મંગાળે મેશ વળવા દે તેવા નથી. ૧૧

એ મંગાળે મેશ વળવા દે તેવા નથી.^૫
એ કોષ્ટનાં દારિદ્ર કુંકે તેવા નથી. એક દી હરીઠામ બેસે તેવા નથી.
એની ગાં— ભમરો છે. એ તો સદા રમતા ભમે છે.
એ કોષ્ટનું તોળે તેવા નથી. મંગળવારે માંડે ને આદિતવારે રાંડે.
એણે કોષ્ટની ચોટલીએ દોરો નાખ્યો નથી.
એમાં કોષ્ટનો શુક્રવાર થાય તેમ નથી.
એ તો રમતા રામ છે. એ સોમે સાજ ને મંગળે માંદા છે.

૨૭૪. પોતીઆં બગડી જાય છે. ૧૩

(બીકણને બીક લાગે તે વખતની સ્થિતિ.)

પોતીઆં બગડી જાય છે. પગમાંથી ધુળ નીકળી ગઈ છે.

૧ “એ તો કોઈ દિવસ બે પાનડે થયાજ નથી,” એનો ભાવાર્થ—ઝાડ વાલે કે છાંડનું બીજ વાલે ત્યારે પાણી પાવાથી કોટો ફૂટી નીકળે છે ને બે પાનડાં આવે છે તે પણ ત્યારે આવે નહીં ત્યારે જમીનમાં ને જમીનમાં બી બળી ગયું કહેવાય છે. એટું બીજ નમાકું ગણાય છે. તેમ જે માણસ કોઈ દિવસ યુદ્ધ થાય નહીં તેને આ કહેવત લાગુ છે. ૨ નહીં=નકાર ખતાવનાર. ૩ મેહેનત. ૪ મદદ. ૫ મંગાળો—ચલો. એ કોઈ ઠેકાણે ઘણા દિવસ રહે તો ચુલા ઉપર ધુવાડાની મેશ બાજે. કારણ કે ઝાઝા દિવસ રસોઈ કરવી ધડે. પણ એ એવા છે કે રોજ નવાં નવાં ઠેકાણાં શોધે ને નવા ચુલા કરે એટલે ચુલા ઉપર મેશ વળવા દે નહીં અર્થાત્ અસ્થિર મનના માણસ છે.

પેટનો મળ એવો નરમ થઈ જાય છે કે
જવ મુઠીમાં આવી ગયો છે. શીહા
રાડ નીકળી ગઈ છે. એ તો જાણે તે
અઠારે ભાઈ એકીલે, દો કાલીકી ઝુકાં.
કાલી ભાઈ કે ઝરડે, મીઝાંભાઈકે બરડે.
મ્હો ઉપર લોટ ભડે છે. ઘાશખાકળા
લીંકું લીંકાને છખતું નથી.^૧ તાક મોકળા

૫૩૬

૨૭૫. ગામ ભાગીને (હુંટીને) ચોરાસી (બ્રાહ્મણની) કરવી. ૪

ગામ ભાગીને ચોરાસી કરવી. લેંસ ચોરીને ખીલાનું દાન કરવું.
એરણુ ચોરીને સોયનું દાન કરવું.

દોહરો—રાંપની^૨ ચોરી કરે, કરે સોયનું દાન;
જાંટ ચડી જોયા કરે, કેમ નાવ્યું વિમાન.

૩૦૧

૨૭૬. એવું સોનું શું પેહેરીએ કે કાન તુટે? ૭

એવું સોનું શું પેહેરીએ કે કાન તુટે?

એવું ઉનું શું કરવા ખાઈએ, કે મ્હોંમાં દાઝીએ?

જાંડાં પાણી ને વહુ નાની, એ બધાં દુઃખની નિશાની.

દોહરો—આક ઈંધણુ^૩ જવ રોટલા, છોર હળીયાં બાપ;

છાપરું ચુએ ને નાર કુભારજા, એ પાંચે મળીયાં પાપ.^૪

૩૦૨

ચોપાઈ—પહેલું દુઃખ જે બારણે તાડ, ખીનું દુઃખ, પડોસી લખાડ;

ત્રીનું દુઃખ, જે વાંસામાં ચાંદું, ચોથું દુઃખ, જે બધરું માંદું. ૩૦૩

સાંકડું ઘર ને વચમાં વડ, બાપ મૂર્ખ ને છોકરો જડ;

ખાવા ન મળે ને મોહું તડ, માથે ભારો ને આગળ દડ.^૫ ૩૦૪

૧ ખીકને લીધે એવો ઝાટો થયો છે. ૨ રાંપ ખેતીના કામનું એક એબર છે તે પાંચ શેર લોઠાની થાય છે. તેવી રાંપની ચોરી કરીને સોયનું દાન કરે એટલે પોતે મહા-પુણ્યનું કામ કર્યું, માની પરમેશ્વર સ્વર્ગમાં લેઈ જવાને વિમાન મોકલશે એવી આશા રાખીને જાંટ ઉપર ચડી વાટ જીએ છે કે, કેમ વિમાન આવ્યું નહીં? પણ શાનું આવે? ૩ આક ઈંધણુ એટલે આકડાનું બળતણ. ૪ આ દોહરો નીચેની રીતે પણ બોલાય છે:—

આકા ઈંધણુ જવ ચઢણુ, છોર બાપ હળ્યાં;

આંધળી બાયડી ને ઘર ચુએ એ પાંચે પાપ મળ્યાં.

૫ દડ=રેતાળ રસ્તો.

જ્ઞાપી—તાણી યાંધે પાગડી, દાબી લેવરાવે નખ;

ચાંપી પહેરે મોજડી, એ અણુ સરભ્યાં દુઃખ. ૩૦૫

૨૭૭. એવો ભોળો કે મૂઝી જય ગાગર ને લેઈ જય ગોળો. ૭

એવો ભોળો કે મૂઝી જય ગાગર ને લેઈ જય ગોળો.

ચોર આપી ને કલ્કીઓ કહાડી જય. ટોપડું ખાઇ ને કાયલી આપે.

સોય આપી ને કાશ લઈ જય. લેંસ છોડી ખીલાનાં દાન કરે.

બનીઆ એસા ભોળા, કે લવંગમં પૈસા તોલા.

લંગોટ દેઇને પાધડી લેઈ લે.

૨૭૮. ભુંડામાં ભુંડી ચાકરી. ૯

ભુંડામાં ભુંડી ચાકરી. ચાકરી સખસેં ચાકરી.

પરાધીન સ્વપ્ને સુખ નાંહી. ઉત્તમ ખેતી, મધ્યમ વેપાર, ને કનિષ્ઠ ચાકરી.

ખેતી સદા સુખ દેતી. નોકર ખાય ઠોકર, ને દાસ તે સદા ઉદાસ.

દોહરો—નોકર બિચારા કયા કરે, પરાઈ રોટી ખાય;

થુલાય આધી રાતકું જ, જ કરતા જય. ૩૦૬

ભુંડામાં ભુંડી ચાકરી,^૧ તેથી ભુંડો ભાર;

તેથી ભુંડું માગવું, જે સુખ કહેવો દાતાર. ૩૦૭

ચોર^૨ શુકન ન આવરે, માગણુ કથુ ન જય;

ચાકર ખીચારા કયા કરે, જે માલ પરાયા ખાય. ૩૦૮

૨૭૯. એની લાકડી ને એનો બરડો કે વાંસો. ૩

એની લાકડી ને એનો બરડો કે વાંસો.

એનું મ્હો ને એનું ખાસકું. એની મોઈ (ગીલ્લી) ને એનો દાવ.

૨૮૦. એનું ગાડું અટક્યું છે. ૯

એનું ગાડું અટક્યું છે. તેના ખાટલામાં માંકડ પડ્યા છે.

તરસાળો આવી રહ્યો છે. હવે એને લે મેલ થઈ છે.

વાહાણુ હવે છીધું છે. હવે પોતીઆ હાથમાં રહ્યાં છે.

૧ કંથા મ કર કાસદું આમ પણ જોલાય છે. ૨ ઘેરથી બહાર નીકળવામાં ચોરને શુકન સારાં ન થાય તો જય નહીં. માંગણુંની મરજ પડે ત્યારે ઘર મૂકી બહાર જય કે ન જય પણ ચાકર ખીચારો શું કરે જે પારકો માલ ખાય? તેને જ્યારે હુકમ થાય ત્યારે ઘર મૂકી બહાર જવું પડે. માટિ ચોર કરતાં, માંગણુ કરતાં ચાકર કનિષ્ઠ.

ગાલ્લી ધાંચમાં પડી છે. હવે ઉધ આવે તેવું નથી.
હવે આરે બુઝાં છે.

૨૮૧. એનું ગાડું ઠીક ચાલે છે. ૪

એનું ગાડું ઠીક ચાલે છે. અત્યારે ટાંક લીલી છે.
એનું કામ સરાડે ચલણું છે. અત્યારે તે વેપાર ધાટે ચાલે છે.

૨૮૨. મન હીડાળે ચણું છે. ૭

મન હીડાળે ચણું છે. મન સ્થિર નથી. હજી હવ ચકડાળે ચલણો છે.
એનું મન હચુપચુ છે. અત્યારે દિશા સૂજતી નથી.
મનને અવકવ રહે છે. અત્યારે મત મુંઝાણી છે.
He knows not on what leg to dance.

૨૮૩. કપાસીએ કોઠો કાટે નહીં. ૩

કપાસીએ કોઠો કાટે નહીં.^૧
ખીચડી કહે મેં આવન જવન, રોટી કહે મેં મજલ પહોંચાવન;
દાલભાતકા સફલા ખાના, ઉસકે ભરોંસે ગામ ન જના.

૨૮૪. ધણીરે ધણી મારા નિધણુ ધણી, તું જેઠાં મારે ચિંતા ધણી. ૮

ધણીરે ધણી મારા નિધણુ ધણી, તું જેઠાં મારે ચિંતા ધણી.
ખીચડ ખાયા, પેટ કુટાયા, તેરે રાજમેં ક્યા મુખ પાયા ?
કાળા દાંત ને કથીરનો ચુડો, તું કરતાં મારે રંગપો રૂડો.
ધણીરે ધણી તેરે ક્યા ગુણુ ગાળી, રૂંટીએટી લાટ તેરી પીકમેં બાળી ?
ધણીરે ધણી તારી ધમક ધણી, લાબ્યો તારે મજાની પણી;
ભુંડા ધણીએ ભવ બાળવા, લેરે રાંડ સેતાનની જણી.

ઢાહુરો—ધણી મારો લાડકો, પાંચ પરાયાનું ખાય;
છ મહિને માથું બોડાવે, ને વરસ દહાડે નાહાય. ૩૦૯
ચોપાઈ—આવોરે મારા નિધણુ ધોરી, તમે લાબ્યા બેંગન ચોરી;
ધરમાં નથી તેલ એક પળી, તમને જોધને ઉભી બળી. ૩૧૦

૨૮૫. કપાળે કપાળે જુઈ મત, પણ રોટલા ટાણે એક મત. ૭

કપાળે કપાળે જુઈ મત, પણ રોટલા ટાણે એક મત.
મુંડે મુંડે મતિભિન્ના. કોઠે કોઠે બુદ્ધિ જુદી. કોઠે કોઠે કળા જુદી.

૧ હલકું ભોળન વધારે લેવાય તો પણ અજીવું ન યાય. ૨ જુઈ=જુદી.

કખાડા^૧ ટાણે તેરીખી ચુપ ને મેરીખી ચુપ.

જેટલી વ્યક્તિ તેટલી પ્રકૃતિ. જેટલા મુનિ તેટલા મત.

Many men, many minds.

૨૮૬. પાપનાં બડબડિયાં બોલ્યા વગર રહે નહીં. ૯

પાપનાં બડબડિયાં બોલ્યા વગર રહે નહીં.

પાપ પ્રકાશ્યા વગર રહે નહીં. પાપીનું અંતઃકરણ તેને ડબ્બે.

પાપનો ઘડો કુટ્યા વગર રહે નહીં.

પાપ હડકાયું છે, પ્રકટ થયા વગર રહે નહીં.

પાપ પિંપળે ચડી પોકારે છે. બહુચરાણનો કુકડો પેટમાં બોલે.^૨

પાપનો ઘડો ભરાય ત્યારે કુટ્યા વગર રહે નહીં.

હરામનો માલ સોંસરો નીકળે.

A pitcher that often goes to well breaks at last.

૨૮૭. ખેંચ પકડ મુજે જોર આતા હે. ૭.

(કમજોર ગુસ્સા બહોત વો માર ખાનેકી નિશાની.)

ખેંચ પકડ મુજે જોર આતા હે. મીઝાં પક્યા પણ ટંગડી ઊઝી.

વાણીઆવાળી તાણુ, તે ઠેક સુધી તાણુ.

કમજોર ગુસ્સા બહોત, વો માર ખાનેકી નિશાની.

હેડમાં પગ ને મુછે તાર. મજે નહીં પણ મચકો ધણો.

મનમાં ઇશક ઠંડા, પણ ઉપરથી પતરાજ.

His prosperity is fled, but his pride remains.

A little pot is soon hot.

૧ કખાડું=નીચું, દુષ્ટ કામ.

૨ “બહુચરાણનો કુકડો પેટમાં બોલે.” એક વાર મુસલમાન ખાદશાહની ફેજ ગુજરાતમાં બહુચરાણ માતા આગળ આવી. માતાજીના મંદિરમાં કુકડા બહુ તેથી મુસલમાનોએ તે કુકડા ખાવાની ઇચ્છા કરી. લોકોના મનની ધર્મ સંબંધી લાગણી દુઃખાયાથી કુકડા નહીં ખાવા સાર લોકોએ બહુ કહ્યું, પણ મુસલમાન ફેજે માન્યું નહીં ને કુકડા રાંધીને ખાધા. જેટલા લોકોએ કુકડા ખાધા હતા તેમના પેટમાં કુકડા જવતા ચઢને બોલ્યા, ખાનારા હેરાન થયા ને કેટલાક મરી ગયા. તે ઉપરથી લોકોમાં એવી વાત ચાલી કે, અધર્મને માર્ગે ચાલી કુકડા ખાધા માટે પેટમાં બોલ્યા. તે ઉપરથી કહેવત ચઈ કે, “બહુચરાણનો કુકડો પેટમાં બોલે,” એટલે પાપ નશ્ત્રા વગર રહે નહીં.

૨૮૮. મૂકીએ ખસતું તો આવે હસતું. વાર્યાં ન વળે, હાર્યાં, વળે. ૧૧

મૂકીએ ખસતું, તો આવે હસતું. થાકે ત્યારે પાકે.

વાર્યાં ન વળે, હાર્યાં વળે. સન્મુખના ન ખાય, પીઠના ખાય.

સમા રહ્યા દૂધ ન પીએ, તે વાંકા રહ્યા મુતર પીએ.

દુગળીને ખાસડાં બને ખાય ને દંડ પણુ આપે. હાળના ખાળીને રહે.

કાંઈ ઉપાય ન ચાલે ત્યારે આફરડા ઠેકાણુ આવે.

કુતરું કરડ્યું, ને ખાસડાં પણુ વાગ્યાં.

દોહરો—બહેતેકું બહેનેદીઓ, મત સમજવો ઠોર;

સમજયા સમજે નહીં, તો દો જુતે ઝૂં ઓર. ૩૧૧

બહેતેકું બહેતા કરો, મત લગાઓ દોર;

કહા ન માને ઓરકા, દો ધક્કા દો ઓર. ૩૧૨

What reason and endeavour cannot bring about,
time often will.

૨૮૯. વિવાહનાં ગીત વિવાહમાં ગવાય. ૧૦

વિવાહનાં ગીત વિવાહમાં ગવાય. હાથી રાજદરબારે શોભે.

કમોસમનાં કંકાડાં સ્વાદ આપે નહીં.

વિવાહનાં ઘોળ વિવાહમાં શોભે. ઢોલી નગરચી વરઘોડામાં શોભે.

નાતરામાં ઘોળ નહીં, ને ખીચડીમાં ગોળ નહીં.

વખતે સહુ સાઈં લાજે. દરેક ચીજને માટે વખત^૧ છે.

વિવાહમાં વાળં ને મરણમાં આજા.^૨

દોહરો—રતે આવે મોગરો, રતે આવે ફૂલ;

રત વગર જે લેઈએ, તે બધું ઘૂળ. ૩૧૩

Everything is good in its season.

૨૯૦ કચું તે કામ ને વિંધ્યું તે મોતી. ૬

કચું તે કામ ને વિંધ્યું તે મોતી. કચું તે ખરું, ને કરચું તે ખાટું.

કચું તેટલું કરવું મટ્યું.

કુકડમુકડ કેટલો ભાર, તો કહે એક ઉતાર.

કામ કરનારનોજ ભાવ પૂજાય. કામ કર્યાં તેણે કામણું^૧ કર્યાં.
Business is the salt of life.

૨૬૧. કરવી ખેતી તો જોડ ગાડું, કરવી વઢવાડ તો ખોલ આડું. ૭

કરવી ખેતી તો જોડ ગાડું, કરવી વઢવાડ તો ખોલ આડું.

જેની સાથે અને નહીં તેનાં હજાર ખોતરણાં કહાડે. = ૮:૬:૧૫૫૪

તેં ગાળ દીધી નહીં હોય તો તારા આપે દીધી હશે.

છીંકતાં છીંકું પડે. છીંકતાં દડે.

તેરી ભેંસે મેરી ખીભાં પાડી. જેનો દોષ વસે તેનાં છેળકાં જોવાય.

He that is disposed to quarrel, will never want occasion.

૨૬૨. કલાલની દુકાનમાં ખેસી દૂધ પીએ, તોપણ કહેવાશે કે દારૂ પીધો. ૨

કલાલની દુકાનમાં ખેસી દૂધ પીએ, તોપણ કહેવાશે કે દારૂ પીધો.

તાડી હેઠ ખેસી ગંગાજળ પાન કરે, તોપણ કહેશે કે તાડી પીધી.

૨૬૩. સ્થાન પ્રધાન, બળ નહીં પ્રધાન. કામેથી ઊતર્યો કામોરો,

વેશ્યા જોખનહીન. ૬

સ્થાન પ્રધાન, બળ નહીં પ્રધાન^૨.

કામેથી ઊતર્યો કામોરો, વેશ્યા જોખનહીન (બન્ને બરોબર).

સ્થાનક ખેટો સિંહ, હોય વનમાં તો હરણું.^૩

ખીલાને જોરે ભેંસ દુઝે છે (ઝુઝે છે). ઝાડને નામે ફળ વેચાય છે.

ઊતર્યો અમલે માણસ કોડીનું.

૧ કામણું=વશીકરણ.

વાત

૨ એક વાર શંકર કૈલાસમાં દિગંબર સ્થિતિમાં બેઠા હતા ત્યાં એક પાર્ષદે આવી બહારે કહ્યું કે, શ્રી વિષ્ણુ ગરૂં ચઢીને આવે છે, એટલે શંકર ઉતાવળમાં બેઠા થયા. પાસે વજ્ર નહોતું તેથી કંડમાં નાગનો કંદોરો પેહેરી માંહે મૃગજાલા લટકાવી વિષ્ણુને મળવા ચાલ્યા. શંકર વિષ્ણુને મળે છે તે વખતે કંડનો સર્પ ગરૂંના મહો સગભગ ચડી ગયો. એટલે સર્પે કુંડાડા મારી ગરૂં ઉપર હુમલો કરતો હોય તેવું જોર બતાવ્યું, ત્યારે ગરૂં કહે છે, શું કરું તું તો મારો આહાર છે પણ સ્થાન ફેર છે એટલે શંકરની કંડમાં તું છે માટે જોર કરે છે તે સહન કરવું પડે છે, તે વખતે ગરૂં કહ્યું:-

“સ્થાન પ્રધાન, ન બલ પ્રધાન.”

૩ વાણીઆને સારૂ આ કહેવાય છે.

તેરી શરમ કે તેરે મીઆંઝી ગાદીની શરમ,
સ્થાનહીન ન શોભંતે, દંતા, કેશા, નખા, નરા.

દોહરો—કસબે તુર્ક^૧ ન છેડાએ, બનરે બકાલ;
વગડે જટ ન છેડીએ, ઉનાળે અંગાર. ૩૧૪

૨૯૪. લલાની દુનિયાં નથી. ૫

લલાની દુનિયાં નથી. મીઠાં ઝાડનાં મૂળ સૌ ઝોદે.
ખુખી ઉપર ખાસડાં ને નેકી ઉપર પેનર. નમે તેને સૌ દમે.
જે કરતે લલાઈ, તેા આંખમેં ડાલતે સલાઈ.^૨

૨૯૫. હલાલમાં હરકત, હરામમાં બરકત. ૧૧

હલાલમાં હરકત, હરામમાં બરકત.^૩
પતિવ્રતા ભૂખે મરે, કસબાણુને ધીકેળાં.
કસાઈને ઘેર કુશળ, ધર્માને ઘેર ધાડ. ગાંડાને ગામ, ડાહ્યાને ડામ.
છસકી દાનત પાક, બિસ્કે ઘરમેં ખાખ.
છસકી દાનત ખોટી, બિસ્કે ઘરમેં રોટી.
ધમાનદાર ભૂખે મરે, બેધમાન ખાય લાડુ.
સતીને સાડી નથી મળતી, ને વેશ્યા પટકુળ પેહરે.
ધર્માને ઘેર ધાડ, પાપી પરમાનંદમાં પસાર.

દોહરો—ખુશામતિયા ખુશી રહે, લલા ફરે બેહાલ;
પતિવ્રતા ભૂખે મરે, એવો કળિયુગ હાલ. ૩૧૫
પતિવ્રતા ભૂખે મરે, કસબાણુ ખાય લાડુ;
ગાંડીઆ ઘોડે ચડે, ને મરદ ખેંચે ગારુ. ૩૧૬

૨૯૬. કહેતાખી દિવાના, સુનતાખી દિવાના. ૪

કહેતાખી દિવાના, સુનતા ખી દિવાના.

૧. તુર્ક=એટલે મુસલમાન. તુર્કસ્થાનથી આવેલા માટે કેટલાક મુસલમાનોને તુર્ક કહેવાની સાધારણ રીતે ટેવ પડી છે. કસબો એટલે મુસલમાન સીપાઇઓને રહેવાને ગામનો ભાગ તે કસબો કહેવાય છે. તે કસબામાં તુર્કને છેડવો નહીં. બનરમાં બકાલને એટલે વાણીઆને છેડવો નહીં, કારણુ ત્યાં વાણીઆ એકઠા તરત થાય ને જોર વધી જાય. બંગલમાં જટ એટલે ભરવાડને છેડવો નહીં. આ બધાં સ્થાનનું જોર સૂચવે છે.

૨ સલાઈ=સળી. ૩. આ કહેવત ઈશ્વરી નિયમથી ઉલટી છે: પણ લોકો સારા માણસને આડે રસ્તે દોરવાને વાપરે છે.

વાત કાને આવ્યા ભેગી હડી કરવી તે મૂર્ખાઈ.

વાત સાંભળી તોલ કરવો.^૧

સોરઠો—કડીએ નાથીએ નાગણી, હાથી હેડમાં હોય;

પણ કીડી પીંજર પડી, સાંભળી નથી સામળા. ૩૧૭

૨૬૭. વાતે પાડા ગાલણા કરવા. ૭

વાતે પાડા ગાલણા કરવા.

વાતે પાપડ, વાતે વડી, વાતે વહુ ગધેડે ચડી.

એ તો કહેનેકે, કરનેકે કુછ નહીં. કરવું ને મરવું બરાબર છે.

અમે તો તાળી વગાડનાર, ખેલ કરનાર ખીન.

વીશા શ્રીમાળીના વિચાર,^૨ ખે મણુ ઘી તાવડામાં બળી ગયું.

વાતનાં ચોસલાં મુકવાં, કાળજી મન્યકો કાંઈ નહીં.

Work and not an empty promise will gain the object.

૨૬૮. ચંદરવો બાંધવા સૌ આવે, પણ છોડવા કોઈ ન આવે. ૬

ચંદરવો (માંડવો) બાંધવા સૌ આવે, પણ છોડવા કોઈ ન આવે.

કહેવા સૌ આવે, પણ કરી આપે નહીં કોઈ.

કહેવું સહેલ છે, પણ કરવું મુશ્કેલ.

ચડાવવા સૌ આવે, પણ ભોગવવું પડે પોતાને.

માથે પડે ત્યારે ઝોડે હાથ દેવા કોઈ આવે નહીં.

વરઘોડાના સાબન બહુ મળે, ને વરઘોડો ચડાવે, વરઘોડો હિતયા પછી

કોઈ નહીં.

૨૬૯. કંકાસથી ગોળીનું પાણી સુકાય છે. ૫

કંકાસથી ગોળીનું પાણી સુકાય છે. કલેશનું મદ્યો બાજો.

રાતદિવસના કંકાસથી માણસનું મરણ થાય છે.

દોહુરો—માર્ગમાં મણિધર, ઘરમાં પેડા ચોર;

બાયડી બહારવટે ફરે, એ સૌ મરવાના દોર. ૩૧૮

માર્ગ ખેતર ને લુન રણાં, વેરી ભેગો વાસ;

કુટુંબ કબો ને ભીત ભોગીંગ, એટલાં કરે વિનાશ.^૩ ૩૧૯

૧ ખરી છે કે ખોટી. ૨. વિચારને બદલે ખાનગી વપરાય છે. ૩. માર્ગમાં ખેતર, લુનું રણ (દિવું) માથે ગાળે, વેરી સાથે રહેવું, કુટુંબને કલેશ, ભીતમાં સાપ રહેતો હોય, તે વિનાશ કરે.

૩૦૦ કાકા મરશો કે? તો કહે ચુમાઇનેજ તો. ૫
કાકા મરશો કે? તો કહે ચુમાઇનેજ તો.
મીઝાં મરતે હો કયા? તો કહે જખ મારકે.
મરણુ આવ્યું, તે હસ્તાં રાજે, ને રાતાં રાજે.
હવે ઘડીએ ધુંટ ભરાય છે.
ત્યાં આવી બની ત્યાં કોણુ સાસ ધાલે તેમ છે.

૩૦૧. કાગડાની કોટે રતન. ૫

કાગડાની કોટે રતન.^૨ કાગડો દહીયકું^૩ લેખ ગયો.
પત્થર સાથે રતન પછાડ્યું. ઘોરે કુળું ખાઝ્યું. ઉકરડે રતન.
Fortune favours a man more than merits.

૩૦૨. કુતરાના પેટમાં ખીર ટકે નહીં. ૭

કુતરાના^૧ પેટમાં ખીર ટકે નહીં. કાગડાની કોટે કંકોતરી.^૪
વાયડાને^૫ વાત સોંપવી.
ચાડીએ ઘોરે જઈ ચાડી કરે. અધિકપાંસળીને વાત કરવી.
ઘાંચળને વાત કરી હોય તો તે તુરત ચંદરવો બાંધે.
એના પેટમાં તાંદળને છાંયતો નથી.

૩૦૩. પાસો પડે તે દાવ, ને રાજ બોલે તે ન્યાય. ૫

પાસો પડે તે દાવ, ને રાજ બોલે તે ન્યાય.
પડે પાસા ને છતે ગમાર. જ્ઞાનીનો ગમો,^૬ જેમ નાંખે તેમ સમો.
કાલ્યો વખણાય. કાછતી મારી હલાલ.

૩૦૪. ઉપજ્યું તેલું નીપજ્યું. મનમાં આવ્યું કે તૈયાર જોઈએ. ૧૧

ઉપજ્યું તેલું નીપજ્યું. મનમાં આવ્યું કે તૈયાર જોઈએ.
તલ ખાધા ભેગી ગાં- ચીકણી થઈ. ઘા ભેગા કપાડા.
દાગી કે લાગી. ચડ રોટી પડ પેમાંટ.
ચટ મંગણી ને પટ વિવાહ.

૧ એ બધી નવાઇની અગર અયોગ્ય બનાવદર્શક છે. ૨ કકરવર રૂપાળી કન્યા
વરી નય. તેને લાગુ પડે છે. ૩ સ્વાભાવિક વાત એ છે કે ખીલાડીના પેટમાં ખીર
ટકે નહીં, કુતરાં તો ચોરીને ખીર ખાય છે અને તે ઓકતાં નથી. ૪ બહુ બોલાવે
કહેલી વાત જગજગેર થાય. ૫ તે આખા ગામમાં કરે. ૬ ગમો એટલે સીતાર,
સારંગીના તાર તંગ કે ઢીલા કરવાની લાકડાની ખીટીઓ.

લાવ ઘોડો ને ચડાવ વરઘોડો. ચટપટ જોષ્ઠિ.

ચઢ ચુલા ખાજી. ચટ રોટી ને પટ દાળ.

૩૦૫. વાછડી વરતમાં ડુલી. ૨

વાછડી વરતમાં^૧ ડુલી. ઘર વ્યાજમાં ખોચું.

૩૦૬. ઈશ્વરી ન્યાય એની મેળે ઉતરે છે. કાગનું ખેસવું ને તાડનું
પડવું. ૧૧

ઈશ્વરી ન્યાય એની મેળે ઉતરે છે. કાગનું ખેસવું ને તાડનું પડવું.

આંખ પુટનારી ને ઝોંકા વાગનાર.

કાલી કુત્તી મરને. વાલી, ચોર મીઆંકુ જસ આને વાલા.

ખગાસું ખાતાં સાકરનો ગાંગડો ચાવી ગયો.

પ્રભુની લાકડીની ફડાકા વાગે નહીં.

લાગનાર થાય ત્યારે ગેખની ગોળી લાગે.

દૈવ દોષ લેતો જ નથી. આંધળાનો ધા પાધરો આવ્યો.^૨

૧. વરત એટલે દોર ચારનારને માસિક કે વાર્ષિક રકમ અગર દાણા આપવાના તે વરત. તે આજસમાં અપાયા નહીં તેથી વરત ચડી ગયું. તેમાં વાછડી તે ચારનારને ઘેર રાખેલી તેની કીમત જોઈને વરત ચડવું. એટલે તે વાછડી ભરવાડે વરતમાં રાખી.

આંધળાનો ધા પાધરો

૨ ટીડા જોશી કરીને એક જોશી હતો. તે પોતાને સાસરે ખીજે ગામ જતો હતો. શસ્તામાં એક રખડતો બળદ જોઈ વગડાજી વેલા લેઈને એક ગાડને કુંડે બાંધ્યો ને પોતે સાસરાને ઘેર ગયો. સાસુ રોટલા ઘડતી હતી તેના ટપકારા ઉપરથી તે રોટલા ઘડાયા એવું ઈડે જણ્યું. પછી સાસુએ નવ રોટલા પીરસ્યા, ત્યારે જોશી બોલ્યા, 'ઠપ તેર ને નવ કાં?' (ટપકાં તેરનાં થયાં ને મને નવ કેમ પીરસો છો.) ત્યારે સાસુ બોલ્યાં, 'ચુપ, ચાર છાસમાં' (ચુપ રહો, ચાર રોટલા છાસમાં ખાવા આપીશ.)

તેર રોટલા ટપકા ઉપરથી ટીડા જોશીએ ગણેલા તે વાત સાસુ જાણતી નહીં હોવાથી સાસુએ ધાર્યું કે રસોડામાં રોટલા ઘડ્યા ને જોશીએ જણ્યું તે કાંઈ વિદ્યા તેની પાસે ખરી. મઠિ સાસુએ ટીડા જોશીના સસરા પાસે વ્રાત કરી કે, 'ટીડા જોશીમાં જ્યોતિષ વિદ્યાનું અદ્ભુત જ્ઞાન છે.' ત્યારે સસરાએ પોતાનો ખોવાયેલો બળદ ક્યાંથી જડશે એ પ્રશ્ન પૂછ્યો. ટીડા જોશીએ જ્યોતિષ વિદ્યાની રીત પ્રમાણે વિચારવાનો ટોળ કરીને કહ્યું કે, 'અચુક દિશાએ જાઓ ત્યાં જડશે.' કેમકે જોશીએ પોતે બળદ આંધેલ હતો તે દિશા બતાવી. તે દિશાએ જતાં વગડામાં બળદ જાઓ, અને જોશીની આબરૂ ખુબ ફેલાઈ.

તે વખતે રાજનો એક હાર ખોવાયેલ હતો તેથી રાજને હુકમ કર્યો કે, 'ટીડા જોશીને કેદ કરીને આંધોં લાવો ને તેને કેદ તરીકે દરબારના મહેલમાં રાખવો ને પૂછવું

આંધળાના ધાથી ઢાકું પશું.

નાંચે અવળા ને પડે સવળા (પાસાનો દાવ).

૩૦૭ માર તોપ ખુદા સમ્યા હે. આપે તેને રામ. ૮

માર તોપ ખુદા, સમ્યા હે. આપે તેને રામ.

દેરિયેમ્ દોટ રખનેવાલા રામ હે. લાગ્યું તો તીર નીકર તુક્કો.

મુરદાસકી દીકી લગી તો લગી, નહીં તો રામકુન મયાઈ હે.

પરમેશ્વરનું નામ લેઈ, દીકરા ચહડી જા શૂળી ઉપર. ૧

કે 'હાર ક્યાં નરશે.' રાજને તો જ્યોતિષ વિદ્યામાં શું માહાત્મ્ય છે તે જોવું હતું તેથી એક ચોરડામાં તેને સુવાડયો. ઠીકા જોશીને કીકર લાગી કે, 'હવે માઈ શું થશે' તેથી હથ આવી નહીં એટલે નરા જોશી બોલવા માંડ્યું, "નિંદરડી આવ, નિંદરડી આવ, નિંદરડી આવ." જોશીનો મહિમા તો ગામમાં વધે છે તો તે આખું ગામ જાણે, તેથી નિંદરડી કરીને રાજની એક દાસી હતી જેણે એ હાર લીધો હતો તેણે સાંભળ્યું કે, જોશી તો "નિંદરડી નિંદરડી" બોલે છે માટે તે હાર મારી પાસે છે એમ જોશી જાણી ગયા છે માટે તે હાર મારી પાસેથી નિકળશે તો મારા ખુરા હાલ થશે, એવી ખીકથી તે દાસી હાર લાવીને સુપકીથી જોશીની બાતુમાં મૂકી ગઈ. સવારે જોશીએ હાર લઈ રાજને આપ્યો, રાજ ખુશી થયા અને જોશીને સાંકે ધનામ આપ્યું.

પછી રાજના મનમાં આવ્યું કે જોશીની પરીક્ષા વધારે કરવી તેથી જોશીને રાજ નહીં આપતાં રોકીને રાજને પોતાના હાથમાં, જેને કાઠિયાવાડમાં ઠીક કહે છે તે રાખીને જોશીને બોલાવ્યો ને પૂછ્યું કે, મારા હાથમાં શું છે? ત્યારે જોશી બોલ્યા:

ટપ ટપ કરતાં ગણી પોળી, ઠુંગર ચાલતાં દીંકા ડોળી;

નિંદરડીએ આપ્યો હાર, મૂક રાજ ઠીકાનો ખ્યાલ.

જોશીએ તો માગણી કરી કે, "હવે ઠીકા જોશીનો એટલે પોતાનો ખ્યાલ મૂક" પણ રાજ સમજ્યો કે, મારા હાથમાં ઠીક છે તેને છુટો મૂકી દે એમ જોશી કહે છે માટે જોશી ખરો વિદ્વાન છે એમ સમજીને ઠીકને હાથમાંથી છોડી દીધું ને જોશીને કરી ધનામ આપ્યું. એમ ઠીકા જોશીનો ધા પાંસરો બતર્યો. એ ભાગ્યની માયા છે એ દાખલો ઠીકા જોશીનો ચાલે છે.

૧. પરમેશ્વરનું નામ લેઈ દીકરા ચહડી જા શૂળીપર

કોઈ એક ધનવાન વાણીઓ તથા તેની સ્ત્રી ઘરમાં રાત્રે સુતેલાં હતાં ત્યાં અર્ધ-રાત વીત્યા પછી એક ચોર ધાપકે ફારી ઘરમાં ઉતરતો હતો. વાણીએ તેને જોયો અને વિચાર કર્યો કે, હવે ખૂમ પાડવી વ્યર્થ છે, કેમકે ચોર નજીક આવી ગયો છે ને ખૂમ પાડવાથી વગાડી બેસશે.

તેથી વાણીએ પોતાની સ્ત્રીને જાગી ને કહે બે, 'ધીનો દીવો કર. આપણે દીકરો નથી ને માતાજીએ સ્વપ્ન આપ્યું છે કે આકાશમાંથી દીકરો ઉતરશે, માટે ઉઠ દીવો

ભલે ખીખી માર ભુસકા, બળવ સિક્કો, બનતાં બને ખરી.
યાહોમ કરીને ચલો, ક્તોહ છે આજે.

I will either make a bolt or a shaft of it.

૩૦૮. કાગનો વાધ કરવો. ૭.

કાગનો વાધ કરવો.૧ પિંછનો કાગ કરવો.

રજનું ગજ કરવું. રામમાંથી રામ કહાણી કરવી.

કર.' ચોરે આ વાત સાંભળી, છાપરા સુધી એક થાંભલો હતો તેને વળગી રહી ચોલ્યો. સ્ત્રીએ ધીનો દીવો કર્યો ને ઉચું બેઈ ચોરને દેખી શેઠ પોતાની સ્ત્રીને કહે છે, 'ને છાપરું ફાટયું છે ને પેલો દીકરો, બે કેવો મળનો છે? ઉછરેલ, પાછરેલ, રાયો રૂતો, શિળી નહીં, ચોરી નહીં, અછબડા નહીં, વાવળી નહીં, વરાદ નહીં ને આપણું ઘર ભરાઈ રહે તેવો છે, ને.' ચોર તે સાંભળી યુશી થઈ હેઠળ ઉતર્યો. શેઠે આવકાર દેઈ તેને ખેસાડ્યો, ને સ્ત્રીને કહે છે કે, 'બિનું પાણી કર, પછી લાપસી રાંધ.' એમ કરીને શેઠે પોતે પટારો બધાઓ, માંહીથી હીરકારી ઘોતીઆ, કસળી પાઘડી, ઊતરી, કંદારા, વેહેડુ, વિંદી બધું કહાણ્યું. ચોરને ખાતરી થઈ કે, 'હવે હું તો વાણિયાનો દીકરો થયો.' પાણી બિનું કરી નવરાવ્યો; કંસાર, દાળ વગેરે જમાવ્યો, પછી સારાં ઢગડાં પેહેરાવ્યાં, કંકુનો ચાંલો કર્યો. ત્યાં તો સવાર થઈ એટલે શેઠે ચોરને કહ્યું, "ચાલો, દીકરા દુકાને." બન્ને જણ ચાલ્યા. રસ્તામાં કેટલાકે વાણિયાને પૂછ્યું, "આ કોણ છે?" શેઠ જવાબ હેતા બંધ કે, 'મારો દીકરો,' 'તમારે તો કાંઈ છોકરાં નથી ને આ ક્યાંથી?' ત્યારે શેઠ કહે, "પરમેશ્વરે આપ્યો, આકાશમાંથી ઉતર્યો, રાતે આવ્યો." એમ જવાબ આપતા આપતા તો દુકાને આવ્યા. દીકરાને શણગારીને દુકાને ખેસાડ્યો છે, બે પૂછતા બંધ તેને શેઠ ઉપર પ્રમાણે જવાબ આપતા બંધ. પણ શેઠે ગુસ્સે રીતે દરબારમાં ખબર મોકલાવેલ કે, મેં ચોર પકડ્યો છે. તેથી પોલીસના જમાદાર આવ્યા અને પૂછ્યું, 'શેઠ, આ કોણ છે?' "એ તો મારો દીકરો છે." 'ક્યાંથી આવ્યો?' 'આકાશમાંથી' પરમેશ્વરે આપ્યો? એટલે જમાદારે લાકડીનો એક ગોદો શેઠને માર્યો. શેઠ કહે છે, 'ભાઈસાબ, દીકરો છે. તેમાં ગોદા શું મારો છે?' એટલે જમાદારે હુકમ કર્યો કે, 'ચાલો તમે બન્ને દરબારમાં.' એટલે શેઠ તથા ચોર દીકરો બન્ને દરબારમાં ગયા. દરબારમાં ફેજાદારે પૂછપરછ કરી ત્યારે શેઠે કહ્યું, "દીકરો આકાશમાંથી ઉતર્યો, છાપરું ફાટયું, ને ઘરમાં આવ્યો. પરમેશ્વરે રૂડાં વાનાં કર્યાં, શાબ, શાબ—" ફેજાદારે શેઠને મારવા લીધો ત્યારે શેઠ કહે છે, "શું કામ મારો છે, શાબ? તમારી નજરમાં આવે તેમ કરો." આગળના વખતમાં ચોરને માટે સબ શૂળીની હતી તેમ શૂળીની સબ દીકરાને ફેજાદારે ફરમાવી એટલે શેઠે તેનું પ્રથમનું ઘોતિયું ઢગડાં આપ્યાં, ને ઝોળો પાથરી કહે બે, "દીકરા ધરણું ગાંહું ઢગડાં લાવો, ને ખેટા પરમેશ્વરનું નામ લેઈ શૂળી ઉપર ચડવા બંધો." કહી શેઠ પોતાનો માલ લેઈ ઘેર ગયા ને ચોરને શૂળીએ ચઢાડાવ્યો.

૧ અતિશયોક્તિ કરી વાત કરવી.

વાતનું વરેડું કરવું. વાતનું વતેસર કરવું.

વાતનું વતેસર ને કાંટાનું કટેસર કરવું.

To make a mountain of a mole-hill.

૩૦૯. રાંકમાંથી રાજ કરવો. ૭.

રાંકમાંથી રાજ કરવો.

કીડીમાંથી કુંજર કરવો.

પપ્પામાંથી પીરમહમદ બનાવવો. મોવાળામાંથી ગરમર બનાવવી.

ઝોખાદ વગર જીવપદ છરવાય નહીં.

દોહરા—રંક નિવાજત બનત રાજેશ્વર, ભૂપત બનત લિખારી;

છરકે પાંજિમેં પેનીયાં^૧ નાહીં, વાકું દીનો કુંજખિહારી. ૩૨૦

બકે પાંજિ પેનીયાં નહીં, વાકું દેત ગજરાજ;

બિખ દેતે બિખીયા મીલી, ભલે ગરીબનિવાજ. ૩૨૧

૩૧૦. કાગળની હાંડી ચુલે ચડે નહીં. ૭

કાગળની હાંડી ચુલે ચડે નહીં. તુબડાં બાંધી દરિયો તરાય નહીં.

કાગળની હોડીથી દરિયો તરાય નહીં.

કાગળની કાથળીમાં દબુ ભરાય નહીં.

તુબડાનો ટોપ કટલી ઘડી ટકી શકે? તકલાદી કામ શું ઝીંક જાલે?

આકા ડોકાનો માંડવો.

૩૧૧. ઘેલી સૌ પહેલી. ૯

ઘેલી સૌ પહેલી. પોડીઆ પેહેલી છાંટ ઉતાવળ કરે.

મોરલે ગાડે મટુબાઈ. ગામ કરતાં ધાંચેછ ઉતાવળી.

વગર આગે બળી મરે. જોરદાર આયડી છાછઆમાં કૂદી પડે.

દાહ લાગે ત્યારે સીંચાણો સૌ પહેલો. હોળીનું નાળિયર.^૨

મડકું ઉપડે ત્યારે દુણીવાળો સૌથી આગળ થાય.

૩૧૨. સાત કપુત દીકરે નખોદ ગયા બરાબર. ૮

સાત કપુત દીકરે નખોદ ગયા બરાબર.

પત્થર જણ્યો હોત તો ઘોખીને ઘોવાના કામમાં તો આવત.

સૌ કપુતે બાપ વાંઝીઓ. કપુત દીકરો બાપનું નામ ખેળે.

કપુત દીકરે કુળ હીણું પડે. કપુત દીકરો કુળમાં અંગારો.

દોહરો—કાંઠિ ધણાં કાગોલીઆં, કાંઠિ ધણા કપુત;

સજ્જન તો હક્કડ^૧ ભલા, હક્કડ ભલા સપુત. ૩૨૨

સવૈયો—પુત કપુત, કુલક્ષણુ નાર, અદેખો પડોશી, ચુગલીઓ દોસ્તદાર;

કવિ ગંગ કહે સુનો શાહ અકબર, એ ચારોકું ગરદન માર. ૩૨૩

૩૧૩. સપુત દીકરા વિષે. ૨૨

સપુત દીકરા કુળ ભજજો. દી વાળે તે દી-કરા, છો વાળે તે છો-કરા.

એક (એક સપુતે) ભજળા, છત્રીશે ખેંગાર.^૨

સુપાત્ર દીકરો ઇકાતેર પેહેડી તારે. દી વાળે દીકરા, કાં ધોરી કાં ધરા.

એકે હજારાં, સોએ ખિચારાં.

બાકર બચાં લાખ, લાખે ખિચારાં.

સિંહણુ બચું એક, એકે હજારાં.

બાપ કરમી તો બેટેકું કાવ, બેટા કરમી તો બાપકું લાવ.

બાપથી સવાઇ, તો સપુત દીકરો કહેવાય.

કુળદીપક, તે સુપાત્ર દીકરો.

બાપનું નામ દીપાવે તે સપુત દીકરો. એક સપુતે બધું કુળ શીભે.

દોહરો—ચીલે ચીલે ગાડી ચલે, ચીલે ચલે કપૂત;

તીનહી ચીલે ના ચલે, અશ્વ, શેર,^૩ સપૂત. ૩૨૪

ગ્રાહક સખે સપૂતકે, સારે^૪ કાજ સપૂત;

સખકો ઢાંકન હોત હે, જૈસે બનકો સૂત.^૫ ૩૨૫

વિદ્યા સંચુત^૬ એકહી, જો કુલ સપૂત હોત;

બંશ^૭ ઉદ્દીપન કરત જ્યું, બિધુતે રેન ઉઘોત. ૩૨૬

એકહી પૂત ગુનવંત ભલ,^૮ ગુણુ વિણુ શત નહીં કામ;

હિમકર^૯ એકહી તમ હરે, ઊડગજ^{૧૦} કાટ અકામ. ૩૨૭

કહા શોક સંતાપ કત, જો બહુ હોત કપુત;

ભલો એક મનભાવતો, સખ કુલ પાલક પૂત. ૩૨૮

એકહી ભલે સપૂતતે, સખ કુલ ભલો કહાય;

સરસ સુવાસિન વૃક્ષસે, જ્યું બન સકલ બસાય. ૩૨૯

સિંહનીકા એકે ભલો, ગજદલ^{૧૧} ગંજનહાર;^{૧૨}

બહુત તન કીસ કામકે, શુક્રિ^{૧૩} તનય હજાર. ૩૩૦

૧ હક્કડ=એક. ૨ બજેલી ઇટનાં શેડાં. ૩ શેર=સિંહ. ૪ કામ સુધારે.
૫ કપાસ. ૬ સંપાદન કરેલ. ૭ વંશ. ૮ ભલો. ૯ ચંદ્ર. ૧૦ તારા. ૧૧ હાથીનું
ટાળું. ૧૨ ગાંજનાર. ૧૩ હુંડણુ.

ચોપાઈ—જે ગુણવાન મનુષ્ય ગણાય, કુળમાં તે દીવો કહેવાય;

હોય હજાર ગણું જર^૧ જોર, દીવા વિના અંધારૂં થોર. ૨૨૧

સવૈયા—પુત સપુત, સદગુણી નાર, સદગુણી પાડોશી, નિર્ભંગ દોસ્તદાર;

કવિ ગંગ કહે સુનો શાહ અકબર, એ ચારેકો જીવો પરિવાર. ૨૨૨

૩૧૪. એવો સાચો કે જ્યાં બોલે ત્યાં ખાય તમાચો. ૮

એવો સાચો કે જ્યાં બોલે ત્યાં ખાય તમાચો.

બહુ સાચું બોલ્યે સત્યાનાથ.

સાચું સર્વ કાળે બોલાય નહીં. સાચા બોલો માએ માયોં.

હે પાઈ બાડી, છાસ દેજે જાડી;

જેવી તારી વાણી, તેવું છાસમાં પાણી.

સાચા બોલો સગી માને ગમે નહીં. કાકણને મ્હોએ કાકણ કહેવાય નહીં.

દોહરો—અંધાને અંધો કહે, કડવું લાગે વેણુ;

હળવે રહીને પૂછીએ, શાથી બોયાં નેણુ? ૨૨૩

૩૧૫. કાછની કુતરી મરી ગઈ ત્યારે આખું ગામ આલડયું, કાછ
મરી ગયા ત્યારે કોઈ નહીં. ૫

કાછની કુતરી મરી ગઈ ત્યારે આખું ગામ આલડયું,

કાછ મરી ગયા ત્યારે કોઈ નહીં.^૨

એ આંખની શરમ. આંખની શરમ મરી, એટલે ચારી તુરી.

શરમ જેની પડતી હોય તેની પડે.

જેને આંખ નહીં, (આંધળો) તેને મ્હો શરમ નહીં.

૩૧૬. માણસની પરીક્ષા પંથે કે પાડોસે. ૪

માણસની પરીક્ષા પંથે કે પાડોસે.

માણસ જોઈએ વસીને, સોનું જોઈએ કસીને.

છોલાવીએ ત્યારે હજમની પરીક્ષા. કામ ઉપરથી કારીગરની પરીક્ષા.

૩૧૭. ગુમડું કૂટયું ને વૈઘ વેરી. ૧૦

(ગરજ સર્વો પછી માણસને પરવા નથી રહેતી તે વિષે.)

ગુમડું કૂટયું ને વૈઘ વેરી. ગરજ સરી અમારી, શી પરવા તમારી ?

૧. જર જોર=પૈસાનું જોર ગમે તેટલું હોય, પણ ગુણવાન પુરૂષ વગર અંધારું થોર.

૨ કાછની આંખની શરમ ગઈ.

કામ વખત કાકી, નીકર મૂકે હાંકી. ગરજ સરી કે મતિ ફરી.
જમતો પરાણો ભેંસ માને.^૧ ગરજકે^૨ વાસ્તે ખુદાકું કુસલાતીથી.
વૈઘ, ભુવા ને ડાકલાં વાળા, આવે ચઢ્યા ને જ્ય વાળા.
દરદ મટયું કે વૈઘ વેરી.^૩

દોહરો—પડી ગરજ મન ઓર હે, સરી ગરજ મન ઓર;
ઉદેરાજ^૪ કહે મનુષ્યકા, ચિત્ત ન રહે એક ઠોર. ૩૩૪

સોરઠો—મતલખ ને મનવાર, લોક જમાડે ચુરમાં;
વિશુ મતલખ મનવાર, રાખ ન રેડે રાજ્યા. ૩૩૫

Danger passed, God is forgotten.

Vows made in storm are forgotten in calm.

A fig to the Doctor when cured.

When the cow is old, she is soon sold.

૩૧૮. ગરજે ગધેડાને કાકો કહેવો પડે. ૧૨

ગરજે ગધેડાને કાકો કહેવો પડે. ગરજી ગામનો ઓશીઆળો.
ગરજ ખીચારી બાપડી, ગરજે ગોદા ખાય.
ગરજીઉં ને દરદીઉં. ગરજવાનની અક્કલ જ્ય, ને દરદવાનની શિકલ જ્ય.
વખત હોવે બાંકા, તો ગધેકું કહેના કાકા.
ગરજવાનને અક્કલ નહીં. ગરજી કુસકાથી સોધો.

જમતો પરાણો ભેંસ માને

૧ પરાણો જમવા બેઠો હતો ત્યારે લોજનને અંતે દૂધ લાવવા ધરધણીએ કહ્યું. એટલે સ્ત્રીએ જવાબ આપ્યો કે, દૂધ તો નથી, ભેંસ વસુકી ગઈ છે. એટલે પરાણાએ કહ્યું, આપણે ભેંસનું ખાઈું છે, તેમાંથી એક મોક્લીશ. પરાણો તેને ઘેર ગયો. પણ ભેંસ મોક્લી ભૂલી ગયો.

ખાઈું=ભેંસનું ટાણું. કાકીઆવાડમાં આ શબ્દો વપરાય છે. ગાયનું ધણુ તેને ટાળો કહે છે. બકરાનું ટાણું તે વાઘ કહેવાય છે. બળદનું ટાણું બાળધું કહેવાય છે.

૨. એક ડોસીનો એકનો એક લાડકો દીકરો માંદો પડ્યો. ઓસડવેસડ કરતાં આરામ ન જણાયો. એટલે ડોસીએ માનતા કરી કે, “ખુદા મેરે બેટકું આરામ કરે તો આભ જીતની બડી રોટી ખુદાકું ચડાઈંગી.” દીકરાને આરામ થયો. દીકરે પૂછ્યું, “આભ જીતની બડી રોટી માની હે, લેકીન ધતા બડા રોટી પકાનેકું તવા કહારે લાયગી” ત્યારે ડોસીએ કહ્યું કે, “ગરજકે વાસ્તે મેં ખુદાકું કુસલાતીથી.”

૩ અરથ સર્થો પછી વૈઘ વેરી. ૪ ઉદેરાજ=એક ગોરતું નામ.

ગરજ સાકરથી ગળી. કણ્ડીઆની^૧ ખાયડી, સૌની ઝોશીઆળી.
ઝોશીઆળી બિલાડી, ને ઊંદરની લાડી.

સવૈયો—ગરજહી અર્જુન હીજ લયે, ગરજહી ગોવિંદ ઘેન ચરાવે,
ગરજહી ક્રૌંપદી દારી લઈ, ગરજહી ભીમ રસોઈ પકાવે;
ગરજ ખડી ઇન લોકનમેં, ગરજ બિના કોઈ આવે ન જાવે,
કવિ ગંગ કહે મુને શાહ અકબર, ગરજહી ખીખી ગુલામ રીઝાવે. ૩૩૬

Necessity knows no law.

Need makes the old wife trot.

૩૧૯. કૌતુક વગર હસવું હોય નહીં. ૬

કૌતુક વગર હસવું હોય નહીં. કારણ વગર કાર્ય નહીં.
આગ હોય ત્યાં ધુમાડો હોય. થડ વગર શાખા નહીં.
દુઃખ વગર રૂંઘું આવે નહીં. પાઘા વગર ગંધાય નહીં.
No effect without cause.

૩૨૦. કાળા અક્ષરને કુટી મારે તેવો છે. છનું અર્થ પણ જાણું નહિં. ૧૦

કાળા અક્ષરને કુટી મારે તેવો છે. છનું અર્થ પણ જાણું નહિ.
પાટલા ઉપર ધૂળ નાખી હોય ત્યારે ને.^૨
કાળા કાળા મંદ્રોડા. રાતી એટલી ઝીમેલો.^૩
પત્થરનો લમરડો. ખાપ લણ્યા હતા.

સંખી, મારો ધણી એવો ચતુર છે કે પોતાનું લખ્યું પોતે વાંચી શકે નહીં.

દોહરા—દેખાદેખી જે કરે, વણુ સમજ્યો વ્યર્થ;
વગર લણેલો લીટા લખે, એમાં ન સરે અર્થ. ૩૩૭
મૂર્ખ કર પોથી દઈ, ખાંચનકું ગુનગાય;
જ્યસેં નિર્મલ આરસી, દઈ અંધેકે હાય. ૩૩૮

You may as well expect a cat to read.

It is all Greek and Latin to me.

૩૨૧. મરીને માળવો લેવાય નહીં. ૧૦

મરીને માળવો લેવાય નહીં. થાય તેટલું કરીએ.
કાંઈ કામ સાઝ મરીએ ? કાંઈ સુલા ઉપર ચઢાય છે.

ચાર હાથ થાય છે?¹

પગે ચલાય તેટલું ચાલીએ, કાંઈ જાણ્ય છે.

સીજે તેટલું ફરીએ. શરીર સાચવી કામ થાય.

આભને બાથ ભરાતી નથી. બે હાથે લાડવો ખવાય છે ?

૩૨૨. કાંટો કે ત્રાજવું કોઈની શરમ રાખે નહીં. ૩

કાંટો કે ત્રાજવું કોઈની શરમ રાખે નહીં. કાંટો અદલ જોખી આપે.

ધર્મરાજનો ન્યાય, કોઈની સીફારસ ચાલે નહીં.

૩૨૩. મારવો ઉંદર ને જોદવો ડુંગર. ૪

મારવો ઉંદર ને જોદવો ડુંગર. કીડી ઉપર કટક ચડાવવું.

મારવી માંખ ને ચડાવવી તોપ.

ધૂળગળની વાતમાં વેર મોટું કરી નાંખવું.

Much ado about nothing.

Much pains little gains.

૩૨૪. કીડીને કણ અને હાથીને મણુ પરમેશ્વર આપી રહ્યો છે. ૬

કીડીને કણ, અને હાથીને મણુ પરમેશ્વર આપી રહ્યો છે.

ખાનાર, પીનારને ખુદા આપે.

ખાનારપીનારનાં નસીબે મળી રહે છે.

પરમેશ્વર કોઈનું અણું રાખતો નથી. દાતારને પરમેશ્વર આપી રહે છે.

ખાનાપીના એર ખુશ રહેના. ખાધેપીધે દીવાળી, ઉગરે ઉચાટ.

કીડીને કણ, હાથીને હારો, હંસને મોતી ને દેડકાંને ગારો પરમેશ્વર આપે છે.

દોહરો—દાતાકું હર દેત હે, જહાં તહાસે આન;

સુમ પાપી બિનતિ કરે, કેશવ ધરે ન કાન. ૩૩૯

૩૨૫. મહોમાં આવ્યો કોળીઓ પાછો જાય. ૮.

મહોમાં આવ્યો કોળીઓ પાછો જાય. કંઈ આવેલું વહાણુ ડુબ્યું.

હાથ આવેલી બાજુ ગઈ.

જીતી બાજુ હારી બેઠા.

સસુદ્રમાં તરી આવીને ખાખોચીઆમાં ડુબ્યું.

ધમ્યું સોનું ધૂળ મળ્યું. કરી કમાણી જોઈ બેઠા.

છેડો સુધર્યો તેનું બધું સુધર્યું.²

¹ બે હાથે થાય તે ફરીએ જીએ. ² નહીં તો મેળવેલી આબજ નતી રહે છે.

There is many a slip between the cup and the lip.
To swallow a whole ox and be choked with the tail.

૩૨૬. સૌ ક્રીસખ ચોર. ૬

સૌ ક્રીસખ ચોર^૧.

ક્રીસખ બધો બતાવે કાઈ નહીં. ક્રીસખ બતાવી શું ભીખ માગવી છે ?

સૌ ક્રીસખ બતાવે, પણ ગુરૂ ભાગ બાકી રાખે.

કામણુ^૨ શિખવે, પણ વાલણુ પોતાની પાસે રાખે.

તાળું બતાવે, પણ કુંચી કરસનજીને હાથ.

૩૨૭. ધંધાખાર બહુ ભુંડો. ૫

ધંધાખાર^૩ બહુ ભુંડો. ક્રીસખખાર તે સાત પેઢીના વેર જેવો.

ધંધાખારનું વેર પેઢીઓ સુધી ચાલે. વૈઘનો વેરી વૈઘ.

ધંધાખારમાં કૈક ખુવાર મળ્યા છે.

Two of a trade seldom agree.

૩૨૮. કુંભાર કરતાં ગધેડાં ડાહ્યાં. ૪

કુંભાર કરતાં ગધેડાં ડાહ્યાં. ગુરૂથી એકા આગળા.

શેઠ કરતાં વાણીતર વધ્યા.

ભણી ગણીને ઉતર્યા, ગુરૂજના^૪ મ્હેમાં મુતર્યા.

Fools rush in where angels fear to tread.

૩૨૯. ગામડે લેંસ ને ઘેર ઝરડકા (વલોણાના). ૧૨.

ગામડે લેંસ ને ઘેર ઝરડકા. ઘોઘે લેંસ ને ઘરમાં ધીંગાંણું.

ઘઉં ખેતમં, ખેટા પેટમં, ને આંહી મનસુખા ચાલે.

પેટમાં છોકડું, ને નામ પાડો હીરો. લેંસ ભાગોળે ને છાસ છાગોળે.

૧ ક્રીસખ=હુત્તર, કળા, વિદ્યા વગેરે છુટથી શિખવે નહીં તે.

૨ “કામણુ” એટલે મુઠ મારવાની મંત્રવિદ્યા તથા વશીકરણની મંત્રવિદ્યા. તે વિદ્યાથી મુઠ મારે અથવા વશીકરણુ વિદ્યાથી કોઈને વશ કરવા મંત્ર નાંખે, તેથી માંદો પડે તો તે મંત્રથી થયેલી ઇજા અગર દરદ (મંદવાડ કે ઇજા મંત્રથી થઈ એ તો માનનારની ખુદ્દિ કે સમજણની વાત છે). મટાડવા સાડ ને દરદ પાણું ખેંચી લેવાના કે આરામ કરવાના મંત્ર કે વિદ્યાને “વાળણુ” કહે છે. ૩. એક ધંધાવાળાને પરસ્પર વેર.

૪. બે મઠ્ઠી કુસ્તી કરતા હતા તેમાં એક મઠ્ઠી હત્યો. તે પેચ કરીને હત્યો, જોનાર લોકો હતનાર મઠ્ઠીને શાખાશી આપતાં બોલ્યા કે, “રંગ હે ઉસ્તાદકું” ત્યારે મઠ્ઠી બોલ્યો, “ઉસ્તાદ ગાંડુ ક્યા કરેગા, હમ તો અક્કલકે ફેલાવસં ચલતે હું.”

ધરમાં ભેંસ નહીં, ને જાસ કાફલ ફેદા.

વિવાહ પેહેલા માંડવશોર.^૧

પરજ્યા પહેલાં જીવાઈ. પરજ્યા પહેલાં અધરણી.

મુવા મોર ઘોર ખોદવી. મુવા મોર^૨ મોકાણુ.

તાવડી તાના કરે, યાજરી યજ્ઞરમાં.

Do not count upon a thing until you get it.

Count not upon chickens before they are hatched.

Call not a surgeon before you are wounded.

૩૩૦ કન્યા અને એકું ધાન વાસી ન રખાય. ૧૧.

કન્યા અને એકું ધાન વાસી^૩ ન રખાય.

દીકરી પારકું ધન છે.

દીકરીના યાપને ઊંધ ન આવે.^૪

કુંવારી કન્યા સાચવવી, તે સર્પની ભારે સાચવ્યા અરાખર છે.

બગે જેના ધરમાં સાપ, બગે દીકરીઓનો યાપ.

દીકરી કુંવારી રહે નહીં, દીકરો કુંવારો રહે લાજ બચ નહીં.

જેને ઘેર કન્યા, તેને પરમેશ્વરે દંડ્યા.

પેટી રખાય, પણ ખેટી ન રખાય. આઝી દીકરીએ કુળ હીણુ.

આઝે^૫ વરસાદે કણુ હીણુ.

ઢોહરો—ચલવો ભલો ન કોસકો, દુહિતા ભલી ન એક;

માંગવો ભલો ન યાપસે, જે પ્રણુ રાખે ટેક. ૩૪૦

The worst store is a maiden unbestowed.

૩૩૧. કુંવારી કન્યાના સો વર ને સો ધર. ૫

કુંવારી કન્યાના સો વર ને સો ધર.^૬

વરને ટીકાઓ^૭ ન હોય ત્યાં સુધી કહાન કુંવારો.^૮

ખાકી ઠેકાણુના ઉમેદવાર ધણા. નીંધણીઆતા માલના સૌ ધણી.

ધણી બગે ત્યારે ચોર ભાગે.

૧ માંડવશોર=વિવાહ થયા પછી એક દિવસ નમણુવાર. ૨ મોર=પહેલાં.

૩ વાસી=હંકું, રાતવાસો. ૪ કુંવારી હોય ત્યાં સુધી. ૫ આઝો એટલે હદથી

વધારે હોય ત્યારે હુંડામાં કે કણુસલામાં દાણો થોડો ચડે ને દાણો નબળો થાય. ૬

સો-માગાં આવે. ૭ “ટીકો તાણુવો” એકું કહેવાય છે, “ટીકો તાણુવો” યા

“ટીકાઓ” એ પણ પ્રયોગ છે; પણ કહેવતમાં નાગરો કહે છે કે વરને પોંચ્યો ન હોય

ત્યાંસુધી કહાન કુંવારો-તોરણેથી પાછો કાઢાડે માટે. ૮ હબર ઠેકાણુ માગાં કરવાં પડે.

૩૩૨. લક્કડકે લાડુ ખાયગા વેા પસ્તાયગા, નહીં ખાયગા વેા ખી
પસ્તાયગા. ૯

લક્કડકે લાડુ ખાયગા વેા પસ્તાયગા, નહીં ખાયગા વેા ખી પસ્તાયગા,
રાંડી રૂવે, માંડી રૂવે, સાત દીકરાની મા મ્હોંકું પણ ઉધાડે નહીં,
કુંવારો કોડે મરે, ને પરણ્યો પીડાએ મરે.

કોડે મુવાં, ને કુતરે તાણ્યા. આળ્યો છે કોડે, પણ જશે માથે ઘોડે,
કોડ પુરા થયા, એટલે કોડ મટ્યો.

મથુરાકે પેંડે ખાવેગા સો પસ્તાવેગા, નહીં ખાવેગા સો ખી પસ્તાવેગા.

સાખી—રાજખી દુઃખીઆ, રંકખી દુઃખીઆ, મહિપતિ દુઃખીઆ વિકારમેં;
વિના વિવેક લેખખી દુઃખીઆ, ઓધા એક સંત સુખી સંસારમેં. ૩૪૧
મેં તેા દુઃખ દુનીઆનું લાળી; પરણી નારી તે પીએર મૂકી વાળી.

Age and wedlock, we all desire and repent.

૩૩૩. નકટા જોગીની જમાત. ૩

નકટા જોગીની જમાત. ગાંડીઆ ટોળું. નકટાની જમાત.

૩૩૪. ગામને મ્હોડે ગરાણું બંધાય નહીં. ૧૧

ગામને મ્હોડે ગરાણું બંધાય નહીં.

કૂવાને મ્હોડે ઠાંકણ દેવાય પણ ગામને મ્હોડે ઠાંકણું ન દેવાય.

ગામને મ્હોડે કુચો દેવાય નહીં. દુનીઆ તેા દેખે તેવું લાખે.

ગામ વચ્ચે કૂવો, તે કાઈ કહે જાડો ને કાઈ કહે છીછરો.

દુનિયા હરત રંગી છે. દુનિયા દો રંગી છે.

દુનિયા છે, આમ પણ જોલે ને આમ પણ ઘોલે.

ખલકટ્ટી હલક, કીસીને બંદ કીયા હે. જગત જતાયું નથી.

મારનારનો હાથ ઝલાય, પણ જોલનારની જલ ઝલાય નહી.

No dish pleases all tables alike.

Do as you like, you cannot curb men's tongues.

૩૩૫. ઘડાનું અજવાળું ઘડામાંજ રહે. ૫

ઘડાનું અજવાળું ઘડામાંજ રહે. દરની માટી દરમાં સમાય.

કુવાની છાંયા કુવામાંજ રહે. દરિદ્રના મનોરથ, જીપજે ને લય પામે.

મનમાં પરણ્યા ને મનમાં રાંધ્યા.

૩૩૬. કેળામાં ખાંડ ને મૂળામાં મીઠું. ૭

(ઈશ્વરની કૃપા તથા અકૃપાથી જે બની આવે તે વિષે.)

કેળામાં ખાંડ ને મૂળામાં મીઠું.^૧

હૂંધમાં સાકર ને છાસમાં મીઠું. મૂળા હોય ત્યારે મીઠું પણ મળે નહીં.

ધરમાં લીલા લેહેર, ત્યારે જમવાનું પારકે ઘેર.

ધરમાં અત્રના સાંસા, ત્યારે પરોણાનું પૂર.

હૂળળા ધરમાં સુવાવડ સાંઠ.

દુકાળમાં અધિક માસ હોય.

૩૩૭. જે જેવાં તેનાં તેવાં. ૭

જે જેવાં તેનાં તેવાં.

કુટુંબનો વા છોકરાંમાં આવે.

મોગરે મોગરો, ને કૌચે કૌચ.

કેળે કેળાં, ને આવળે આવળીઆ.^૨

વલવલતી રાંડ ને વેવલાં છોકરાં. કુટુંબ કરડકણું, ને મોસાળ વઠકણું.

દોહરો—શરવીરક વંશમે, શરવીર સુત હોય;

ન્યું સિંહનકે ગર્ભમે, સિયાલ ન ઉપળે કાય. ૩૪૨

૩૩૮. રોટી ત્યાં ચોટી નહીં, ચોટી ત્યાં રોટી નહીં. ૫

રોટી ત્યાં ચોટી નહીં, ચોટી ત્યાં રોટી નહીં.

ધાનાં ત્યાં પાનાં નહીં, પાનાં ત્યાં ધાનાં નહીં.

ચારો છે ત્યાં ચક્ષીઆં નહીં, ચક્ષીઆં છે ત્યાં ચારો નહીં.

હૂંધ ને દીકરા સાથે ક્યાંક હોય.

સંપત્તિ ને સંતતિ ભેગાં હોય તે લાગ્યશાળી.

૩૩૯. ઘી વિના લુખો કંસાર, દીકરા વગર સુનો સંસાર. ૧૦

ઘી વિના લુખો કંસાર, દીકરા વગર સુનો સંસાર.

ઘરનો દીવો દીકરો. સો ગુલામે ઘર ઉજડ.^૩

દીકરા દેખી કાળજી ઠરે.^૪ દીકરા દેવતાને દુર્લભ.

પુતહીનકા ઘર સુના, વિદ્યાહીનકા હૃદય સુના, દરિદ્રીકા સખ સુના.

ખાળા તેના શા દુકાળા? દીકરા સાડ પથ્થર એટલા દેવ કરવા પડે.

જેને ઘેર પારણું, તેનું શોભે ખારણું.

૧ કેળાં મળે ત્યારે ખાંડ આવી મળે. ૨. પરડા. ૩ ચોટી=ચોટલી. દીકરા હોય તે ચોટલી હોય. ૪ દીકરા વગર. ૫ આંખ ઠરે.

કોહરો—ઝોસક દીવા હે સખી, બારા રવિ તપંત;

ધોર અંધાઈ તે ધરે, બ્યાં મુત ન રમંત. ૩૪૩

૩૪૦. કોઈના પેટ ઉપર પગ મૂકવો નહીં. ૬

કોઈના પેટ ઉપર પગ મૂકવો નહીં.

પીઠ ઉપર મારીએ, પણ પેટ ઉપર મારીએ નહીં.

વહેતી ગંગામાં પગ મૂકવો નહીં. કોઈની ચાલતી સેર તોડવી નહીં.

ચાલતી રોજી તોડવાનું મદા પાપ છે. ચડતી દેરડી^૧ પાડવી નહીં.

૩૪૧. કુંભાર રીસે બજે ત્યારે ગધેડીના કાન ઊમેળે. ૮

કુંભાર રીસે બજે ત્યારે ગધેડીના કાન ઊમેળે.

અકર્મી મારી રાંડ પર ચરે. દીવાની દાઝે કોડીઆનાં બચકાં ભરે.

કોઈની રીસ કોઈ ઉપર ઊતારવી.

આઈનો ખાર ખાઈ ઉપર કહાડવો. નબળો સિપાઈ ઢેડવાડે ચરે.

શોકના ખારે ધણીનો ખાટલો હગી ભરવો.

નબળો ધણી રાંડ પર ચરે.

A coward husband is a hero to his wife.

૩૪૨. હવેલી જોઈ ઝુંપડું પાડવું નહીં. ૭

(વાદ નહીં કરવા વિધે.)

હવેલી જોઈ ઝુંપડું પાડવું નહીં. કોઈનો વાદ થાય નહીં.

ધર્મકર્મમાં વાદ નહીં. મીઆને વાદે ચણા ચાવવા નહીં.

દેખાદેખી સાથે જોગ, પડે પિંડ કાં વાધે રોગ.

વાદે વરે દરીએ, તે બાવા થવાની નિશાની.

ઝોખરો—અનુભવી આગળ વાદજ વહે, તે ઊંટ આગળ જોમ પાળો ખદે.

૩૪૩. ઊકરડામાં સાંઠ મુતર્યો, તે શું જણાય? ૧૧

ઊકરડામાં સાંઠ મુતર્યો, તે શું જણાય?

કોઈને દવ ઝોલાય નહીં. કુંકે વાદળું ખસે નહીં.

મોવાળા તોડે મડાં હળવાં થાય નહીં.

ઘોડે ગયું તે ગધેડે પાછું વળે નહીં.

જીવાનીમાં પૈસા થયા નહીં, તે ધરડપણમાં શું થાય?

લોહડી ઉપર ત્રયકા.^૧

મણનાં તુટયાં શેરે સંધાય નહીં. લાખનાં તુટયાં સોએ સંધાય નહીં.
ચુંટીઆ ખણે વેર વળે નહીં. ખાલખોસના^૨ ઘાથી દુશ્મન ગાંજે નહીં.

૩૪૪. એવા પોચા પહાણા નથી કે શીઆળ કરડી ખાય? ૧૫

એવા પોચા પહાણા નથી કે શીઆળ કરડી ખાય.

ભાથીને ઘેર ભાલું. ધારાળાનું^૩ વેર છે.

એ તો દાંત ખાટા થાય એવું કામ છે. હાથી આગળ પુળો છે.

વાઘને કુલે મધ છે. જીવતી માંખ ગળાય નહીં.

સર્પના દરમાં હાથ ધાલવાનું છે. સિંહની બોડમાં પગ ધાલવાનું છે.

એ કાંઈ મુવાનો માલ નથી. એ તો કાળો નાગ છંછેડવાનું છે.

એ કાંઈ રંગી પેંગી દીઠા, કે ભેર કરે છે ?

વાઘના મ્હોમાંથી કાળીએ કાઢવો છે.

દોહરો—જીણ વાટે કેશરી ચાલીયા, રજ બીડી તરણાં;

તે ખડ બિમાં સુકે, પણ કેમ ચરે હરણાં ? ૩૪૪

સતિ નાર, ભોરિંગ મણી, શરા શરણાગત;

કરપી ધન ને કેશરી મૂજ, મુવે બય પર હથ. ૩૪૫

૩૪૫. સજ્જન સખ જગ સરસ હે, જખ લગ પજ્યો ન કામ. ૯

સજ્જન સખ જગ સરસ હે, જખ લગ પજ્યો ન કામ.

શેઠનું કામ પડ્યું ત્યારે શેઠ છાપરે ચઢ્યા.

કોહેલીનું કામ પડ્યું, ત્યારે ડુંગર ઉપર ચડી.

કામ પડ્યું ત્યારે ખોલાઓ આડું જીવે.

કામ પડે નહીં ત્યાં સુધી સૌ સારા.

કામ પડે ત્યારે પુરપનો પોગર^૪ જણાય.

તડ^૫ પડે ત્યારે રાંકાં મોંઘાં.

દોહરો—સજ્જન સખ જગ સરસ હે, જખ લગ પજ્યો ન કામ;

હેમ હુતાશન પરખીએ, પીતલ નીકસે સામ. ૩૪૬

૧ ખુબ તપાવેલી લોહડી ઉપર પાણીનો ત્રયકા એટલે આંગળા ઉપર પાણી ચડાવી છાંટા નાખે તે શું જણાય? ૨ ખાલખોસ=આમરીજ ફક્ત ચીરાય તેવો.

૩ ધારાળા એટલે કાઠીઆ વર્ણુના રજપુત, સિપાઈ, કાળા વિગેરે. ૪ પોગર=પોત.

૫ નાતોની તક્કારમાં તડ એટલે પક્ષ પડે ત્યારે.

ખેત—ભાઈ ભાઈ કરકે સારી કમાઈ ખાઈ;

ભાઈકા કામ પડા તળ દુમ^૧ દખાઈ.

૩૪૭

૩૪૬. મૂર્ખનાં લક્ષણ. ૧૦

ખેવકુટ્ટી કાઢના ખાપની નથી. મૂર્ખ છાના રહેતા નથી.

મૂર્ખને માથે શીંગડાં નથી હોતાં. મૂર્ખનાં ગામ જુદાં વસતાં નથી.

મૂર્ખ સારઅસાર તારવી શકે નહીં.

ખેવકુટ્ટ ખોલી જાણે નહીં ને મુંગો રહી જાણે નહીં.

જંઘનું ખોલે ને ટકાનું જાન કરે તે મૂર્ખ.

દોહરા—જામું છતની ખુધ હે, તીતો દેત ખતાય;

વાકા જુરો ન માનીએ, એર કહાસેં લાય. ૩૪૮

ઉદયરાજ મૂર્ખ જાટી, કહા હોત હે ખાન;^૨

ખિન મતલખ ખારો^૩ લગે, વોલી મૂરખ જાન. ૩૪૯

અણુદટતી ઈચ્છા કરે, અણુદીડી કહે વાત;

ઠાકર કહે મુણો ઠાકરો, એજ મૂરખની જાત. ૩૫૦

૩૪૭. ડોળીઆનું માર્યું નીચું જુવે, ડાંગનું માર્યું ઉંચું જુવે. ૪

ડોળીઆનું માર્યું નીચું જુવે,^૪ ડાંગનું માર્યું ઉંચું જુવે.

મ્હોં ખાય ને આંખ લાળે.

આઈ વહાલી કે ખાઈ વહાલી.

પેટમાં જેનું અન્ન પચું, તે કાક કાળે ફળદાયકા.

૩૪૮. ખાધે રાજના ભંડાર ખુટી જાય. ખાતાં ખુટે ને પેહેરતાં તુટે. ૭

ખાધે રાજના ભંડાર ખુટી જાય. ખાતાં ખુટે ને પેહેરતાં તુટે.

જે ગામમાં રોજ ધાડ પડે તે ગામ વસે નહીં.

રોગની કાથળી, તે કેટલું નભે? બેઠાથી બેગાર^૫ ભલી.

આવક રાજ છે. વીરડાની પણ આવક હોય તો ચાલે.

૩૪૯. ખાવાનું મળ્યું એટલે બધાં દુઃખ વીસર્યાં. ૮

ખાવાનું મળ્યું એટલે બધાં દુઃખ વીસર્યાં.

અનેનાં તો તનેનાં. અન્ન સમા પ્રાણ.

પેટમાં પડી ખીચડી, ભવનાં દુઃખ વીસરી.

પેટમાં ન મળે રોટીઆં, સખ ખાતાં ખોટીઆં.

૧ દુમ=પુંજડી. ૨ ખાન=ખાણ. ૩ ખારો=અળખામણો. ૪ નીચું જુવે=શરમાય. ૫ બેગાર=મજૂરી.

ખાધાવું દુઃખ એ સૌથી મોટું.

પેટ ઠરે ત્યારે તડાકા ચાલે. પેટમાં કુવો, ને વરઘોડો જીવો.

૩૫૦. છાસ લેવા જવું, ને દોણી સંતાડવી. ૧૦

છાસ લેવા જવું, ને દોણી સંતાડવી.

નાચવા જવું, ને ઘુંધટો તાણવો.

ખાવું ખરું, ને મ્હોં બગડે નહીં.

છાસ અને છોકરી માગવામાં શરમ નહીં.

માયું ઊઘાડું મુક્યું, ને શરમ રાખવી તે ચાલે નહીં.

માગણુ ને મ્હોનો મોજો.^૧ ભીખ માગવી ને ભરમ રાખવો.^૨

મોજ મારવી ને લાજવું એ અને નહીં. શોખને ને શરમને અને નહીં.

દોહરો—ભાટ બાહણુ ને કુવાડીઆં, જે મુખ મોળાં હોય;

પેહું ન કાપે લાકડું, પેલાને આપે ન કાપ. ૩૫૧

૩૫૧. મરતો નથી ને માંચો મૂકતો નથી. ૬

મરતો નથી ને માંચો મૂકતો નથી. ગાંઠો કહાડતો જ નથી.

છોટો છોડતો નથી. મેલડીના^૩ ચેપ.

ચીકણો શુંદ જેવો. લાલાશાહની લપ.

૩૫૨. ઘોડી પાછળ વછેરું. સોય પાછળ દોરો. ૭

ઘોડી પાછળ વછેરું. સોય પાછળ દોરો.

ગાય પાછળ વાછડું. બોખ પાછળ વરેડું.

ખીસકાલી હાલે ત્યારે યુંછડી પણ હાલે.

બાવો નાચ્યો, એટલે બાવલી^૪ નાચી.

મીઆં બોલ્યા ત્યારે દહાડી પણ હાલી.

When the crow flies its tail follows.

૩૫૩. ખોટો તો પણ ગાંઠનો રૂપીઓ. ૩

ખોટો તો પણ ગાંઠનો રૂપીઓ. ઘેલો તો પણ પેટનો દીકરો.

બાંકો^૫ પણ માંકો.

૧ એ ચાલે નહીં. ૨ અને નહીં. ૩ મેલડી એ એક મલિન દેવી છે. ૪ બોલલી નાચી પણ કહે છે. ૫. વાળ ધરેણે મુકી મારવાડી રૂપીઆ લેવા ગયો. નાણાં ધીરનારે કહ્યું, “બાંકો છે” ત્યારે મારવાડી કહે, “બાંકો પણ માંકો” એટલે વાળ વાંકો તો છે પણ તે કોનો ? માંકો=મારો, હું કંઈ સાધારણુ નથી. પોતાની મુશ્કતા વાળ વિષે માંગનારનું અભિમાન જોઈ નાણાં ધીરનારે નાણાં ધીર્યાં ને વ્યાજ સુધાં પાછાં આવી પણ ગયાં.

૩૫૪. નકરીનો વર વેગી. મીઠાં ખોડા ને ખીખી ઝમકુ ખોખી. ૧૩

નકરીનો વર વેગી. મીઠાં ખોડા ને ખીખી ઝમકુ ખોખી.

તલનું પરાક પાંચી. ખોખનું પરાક પાંચી.

જેને દાર્ઠ ન પરજે તેને ખેતરપાળ^૧ પરજે.

વર ઠણા ને દન્યા આંધણી.^૨ ઘુગને જોડું મળ્યું છે.

જિને જૂતરાત પણ ખોડાવે તેમ નથી.

જૂતને પીંપડો પણ મળી રહે છે. જૂતનું દેકાણું પીંપડો દે આંધણી.

ખુદાને બનાઈ જોડી, એક અંધા એર દુસરી ખોડી.

મીયાં ઠાંજા ને ખીખી મુંગાં. લાકડે માંડકું વળગાડનું. રાખાતે તેને ખોખ
જેને જોડાતે તેને જોડી પાળતે તેને ખોખી.

૩૫૫. ગઈ આખરૂ પાટી ન આવે. ૧૭

ગઈ આખરૂ પાટી ન આવે. નાક ગયા પડી હવતર ધૂગ.

મણનું માથું વજો, પણ નવટાંકનું નાક ન વજો.

વરુવાર ઠગો નાંતજો^૩ છે.

આણી સાચી, આખરૂ રાખી. મરડને આખરૂ એ જ માયા.

વે પાણી મુલતાન ગયાં.^૪

મોતીનું પાણી કીતરું તે કીતરું. મેસ મદાંજે ખેડી તે ઉતરે નહીં.

ઠાળ વનય પણ ઠલંક વનય નહીં.

ઠાહુરા—લાગે સંપત પાગીએ, લાગે મોટાં માન;

લાજ વિનાનાં માનવી, તેના લાંબા ઠાન. ૩૫૨

વેગા વજો, ચિત્ત વજો, વજો વિદેશથી વદાણુ;

વોરી^૫ વદાલા વધુ વજો, વજો ન ખ્યાતી જાણુ. ૩૫૩

વનદી કીર્તી જગતમે, જગત સરાહે વાણી;

તાકો હવન સદુલ હે, કદત "અકથર" શાણી. ૩૫૪

લજરાખે તો હવ રખ, લજવિણુ હવ મ રખ;

એ તો માથું સાંધાં,^૬ રખ તો દોનું રખ. ૩૫૫

સોરઠો—લેસો લાયાણા, કુંડીઓ કાલે સાંપડશે;

પણુ મેસ ખેડી માલા, આલાની કીતરશે નહીં.^૭ ૩૫૬

૧ ખેતરપાળ=કલકા વર્ગનો જૂત છે. ૨ એકજ ધર યગજ્યું. ૩ તુટ્યો સંધાય નહીં.

૪ પાછાં આવે નહીં. ૫ વોરી=લેઈને. વધુ=બહુ. ખ્યાતી=કીર્તિ ગઈ હોય તે.

૬ સાંધાં=પરમેશ્વર. ૭ લાયાણી કુટુંબના માલા નામના મોટા ગરાસવાળા કાકીને ત્યાં

જઈ આલા નામે આરખે સારાં વખાણુ કરી કવિત કલાં. માલો પોતાનાં વખાણુ સાંભળી ખુરા

સાખી—લાખ ગમાવી સાખ રાખવી, સાખે મળશે લાખ;

લાખ રાખીને સાખ ગમાવે, સાખ ગયે સહુ ખાખ. ૩૫૭

બેત—જો સતિ સત પર ચડી તો પાન ખાના રશમ^૧ હે;

જો આખર જગમે રહી તો જનન જનના પરમર^૨ હે. ૩૫૮

The evil wound is cured, but not the evil name'

૩૫૬. ગોપાલાઈની ગોપવણી, ને પાગ બાંધે ઊપરણી. ૮

ગોપાલાઈની ગોપવણી, ને પાગ બાંધે ઊપરણી.

વાહવારે મીઝાં બાંકે, ડગલીમેં સો સો ટાંકે.

હાથી ઉપર બેઠો, પણ પેંટમાં હાથ ધાલી જીવે તો લાળા.^૩

આજ સેવો^૪ બાંધી છે કહી દીવેટ ચાવી ગયા.

ઇંધર મત આઇઓ ભાઈ, ઓઝલકી ખીખીયાં ધાસ કાટતી હે.

સાખી—મોટાં મોટાં પાગડ બાંધે, માંહે ધાલે ગાલા;

લેવા દેવાનું નામ નહીં, ને વાત કરવામાં આભા.^૫ ૩૫૯

ઓપા ભાઈની ગોપવણી,^૬ પાઘડી ન આપી આછી;^૭

કાં તો શીખવ ગોપવણી, નહીં તો લે તારી પાછી. ૩૬૦

જોડકણું—મુસ્તાનકે મલજી, દિલ્હીકે લાલા,

સુરતકે ભાઈસાખ, એ સખ બીખ મંગને વાલા.

થયો અને માલે આલા ચારણને કહ્યું, “આલા જે માગે તે આપું.” ત્યારે આલા ચારણે કહાં શીંગડાવાળા કુંડી ભેંસ માગી. એ ભેંસ બહુ વહાલી હોવાથી તે આપવાની માલાની મરજી નહીં તેથી પોતાની દીકરીને માલે કહ્યું કે, “આ ચારણ સાથે તું હસીને વાત કર, એટલે તેને ખરાબ ચાલતું આળ ચડાવી મારીને કહાડી મુકીશ.”

ત્યારે દીકરી પોતાના બાપ માલાને કહે છે, “હે ભાયાણી કુટુંબના કુંડી ભેંસો તો ઘણી મળી રહેશે, પણ આલા ચારણને મારીને કાઢી મુક્યાની ખેસ કપાળે ચોંટી તે ઊતરશે નહીં.” એ ઉપરના સોરકાનો ભાવાર્થ છે. પછી દીકરીની સૂચના માલાએ માનીને આલા ચારણને કુંડી ભેંસ આપી.

૧ રશમ=દસ્તુરી, રીવાજ.

૨ પરમ=રૂડું.

૩ દુઃખનો પાર નહીં.

૪ ગરાસીયાને મૂછે લગાડવા તેલ નહીં, તે દીવામાં વધેકું તેલ ચોપડ્યું. ચોપડતાં દીવાની પાતળી દીવેટ પણ ઠાકોરની મૂછમાં ચોપડાઈ ગઈ. કાઈ સામે મળ્યો તેણે પૂછ્યું, “મૂછમાં આ શું છે,” ત્યારે ઠાકોરે જવાબ દીધો કે, “આજ સેવો બાંધી છે” તે તાંતણો રહ્યો હશે કહીને દીવેટ બાઈ જવી પડી.

૫ આભા=પતરાજખોર.

૬ હુગડાનો ફટલો કે બગડેલો ભાગ છુપાવવાની કે સારો ભાગ ઉપર દેખાડવાની ક્રીયાને “ગોપવણી” કહે છે.

૭ આછી=સારી.

૩૫૭. ગમેડા ઉપર અંગાડી. ૫

ગમેડા ઉપર અંગાડી. પંદાર^૧ ઉપર ટીપણી.
ગાટા ઉપર ચીત્રામણી. ધૂળ ઉપર લીપણી.
કુતેક સુના લગાવ.^૨

૩૫૮. ગદેને ખાયા ખેત, નર્હી પાપ નર્હી પુણ્ય. ૯

ગદેને ખાયા ખેત, નર્હી પાપ નર્હી પુણ્ય. ગાય દોલી કુતરીને પાતું.
કેટીને વાવતું.^૩
બાને કારી ઉછીતું આપતું.
કુપાને દાન કરતું. ગમેડા આગળ શ્રી બેળાવળી.
ખારા ખાટમાં વાવતું, તે ખીજ પણ બળી વન્ય.
પામરીવાળાના લેઈ દાયરીવાળાને^૪ દેવા.
સવાયા લેઈ ઉછીના આપવા.

There is but little merit in inconsiderate bounty.
Kindness is lost upon an ungrateful man.

૩૫૯. ગમે તેમ સુવો, ગાં- ખાટલા વચ્ચે. ૭

ગમે તેમ સુવો, ગાં- ખાટલા વચ્ચે.
નારી ખુંદી પગ સામું વેતું.
ગમે તેમ ખરવો, પણ રેલો ધરમાં ને ધરમાં આવે.
દરી કરીને હડકે^૫ દાય. બાને બાકો માર ધનાણું.^૬
તાબો વેલો થડે વન્ય. આંધળી બંને મ્હોડતું દીકું.

૩૬૦. દેખાય છે દેડકો, પણ માંહેથી કાળો નાગ. ૧૧

દેખાય છે દેડકો, પણ માંહેથી કાળો નાગ.
દેખાય છે ગરીબ, પણ બહાર છે તેટલો ભોંયમાં છે.
હુંથી ગરદન, કમ પેશાની, હરામબદેથી એ નીશાની.
ગરીબના માથામાં શુ કાંઈ આંગળી ખુંચે છે ?

૧ પંદાર=માટીનું ચણતર. ૨ કુતેક કુતો; ધોલક સુના લગાવ પણ કહેવાય છે.
૩ શેકેલો દાણો બગે નર્હી; કાચો દાણો વાચ્યો બગે. ૪ દાયરી=કીકરાની સાનક.
૫ હડકો એટલે પૈસા રાખવાનો ગલ્લો, પેટી. આનો અર્થ એમ છે કે, જે માણ-
સના ધરમાં ખીલે પેટીપટાશમાં પૈસા હોય નર્હી તે ન્યાયે ખરવે ત્યારે હડકામાંથી
ખરચવા પડે. ૬ ખીલું ગામ બહુ જ નર્હી.

ગરીબને ગાં-માં દાંત હોય. ગરીબ ગોલો.
 ગૌમુખો વાધ છે. મુંવાળો સર્પ જેવો.
 જીભમાં મધ, ને અંતરમાં હળાહળ ઝેર.
 ઉંદર કામા કરનાર છે, પુંકી પુંકી ખાનાર છે.
 પાતાળમાં પગ ધાલે તેવો છે.

૩૬૧. ગરીબના નિશાસા નખોદ વાળે. પ.

ગરીબના નિશાસા નખોદ વાળે. ગરીબનું ખાય તેનું સત્યાનાશ જાય.
 ગરીબના પૈસા ખાવા તે લોહીના ઘુંટડા.
 ગરીબને મારે તેનું જાય આડે ખારે.

દોહરો—તુલસી હાય ગરીબપ્રી, કબહુ ન ખાલી જાય;

મુએ ઢેરકે ચામસેં, લુહા ભરમ હો જાય. ૩૬૧

૩૬૨. ઢેરના ચાવ્યામાં કુચો પડે, પણ લોકના ચાવ્યામાં કુચો પડે નહીં. ૬

ઢેરના ચાવ્યામાં કુચો પડે, પણ લોકના ચાવ્યામાં કુચો પડે નહીં.

ઘંટીના ગાળામાં ખચે, પણ લોકના ચાવ્યામાં ખચે નહીં.

જે બહુ ચહડે તે બહુ લોકમાં ચવાય.^૧

૩૫ નજરાય, માટે વરરાજને ગાલે મેસનો ચાંદલો થાય છે.

દુનીઆની બત્રીસીએ ચળો તો મુવો.

કંચાયા સારા, પણ વંચાયા ખોટા.

૩૬૩. ગરીબ ખોલે તે ટપલા પડે, ને મોટા ખોલે ત્યારે તાળીઓ પડે. ૧૪

ગરીબ ખોલે તે ટપલા પડે, ને મોટા ખોલે ત્યારે તાળીઓ પડે.

દીનનું ડહાપણ દાટ. ગરીબ સચું તે ગણતરીમાં નહીં.

નાને મ્હોયે મોટી વાત કરવી, તે જખ મારવાની.

ગરીબ ગમારમાં ખપે. કાઈ ગરીબ થશે નહીં.

લોંઠાનું લાકડું. વાઘે માર્યો માનવી તેનો શે ધનસાફ?

મોટાની પાંચશેરી ભારે. સારાને સાગમટે^૨ નોતરાં, ગરીબને કાઈ ગણુ નહીં.

લોહી (ચામડીમાં) હોય ત્યાં સુધી સજ સચું.

મોટા કહે મોવાળાની ભાજી, શ્રીતા કહે સૌ હાજી હાજી.

સૌ સારાના સગા, ગરીબનું સચું કાઈ નહી.

ચોખરો—મોટા જે ખોલે તે જાજે, ઊપર ઢેલ ધનમણ વાજે;

નાનો ખોલે તે વાએ જાય, ઊપર ગડદા પાટુ ખાય. ૩૬૨

૩૬૪. ગરીબીમાં કાંઈ શરમ નથી. ૫

ગરીબીમાં કાંઈ શરમ નથી.

દરિદ્રતા કાંઈ દુર્ગુણ નથી. ગરીબી કાંઈ ગુન્હો નથી.

ફાટેલે લુગડે ને ધરડાં માખાપે કાંઈ લાજવાનું નથી.

ગરીબ નિર્ભય થઈ નિરાંતે સુવે છે.

૩૬૫. ગાવું ગળામાં, ઉલટ વગર આવે નહીં. ૮

ગાવું ગળામાં, ઉલટ વગર આવે નહીં.

ખાવું ખોળામાં, ભૂખ વગર લાવે નહીં.

મન વિનાનું માહાલવું, ને પગ વગર ચાલવું. પ્રેમનો રંગ, તે ખરો રંગ.

મન હોય તો માળવે જવાય. ઉલટનાં કામ ઉત્તમ થાય.

દળેલું દળવું, ને મન વિના માહાલવું (એ ખરોખર).

મન ચોટવું તે હલ્લર આવરણુ ભેદીને પહોંચે.

Nothing is imposible to a willing mind.

૩૬૬. પેટ પેટ અધરણી નહીં. ૪

પેટ પેટ અધરણી નહીં.

લગ્ને લગ્ને કુંવારો.

કાળીએ કાળીએ બિસ્મિલાહ.

તળાવે તરસ્યો ને વેળા ભૂખ્યો.

૩૬૭. ગામ હોય ત્યાં ઢેડવાડો હોય. ૬

ગામ હોય ત્યાં ઢેડવાડો હોય.

ધાંધલીઆં ધુણે, તે પાંચ પડોશીને પુણે.

ગામ હોય ત્યાં ઉકરડો હોય.

જ્યાં રંધાય ત્યાં ગંધાય.

જ્યાં મંડાય ત્યાં છંડાય.^૧

કુટુંબમાં માણસ હોય, તેમાં નરમ ગરમ પણ હોય.

Roses have their thorns.

૩૬૮. જાનમાં કોઈ જાણે નહીં ને હું વરની કુઈ. ૧૧

જાનમાં કોઈ જાણે નહીં ને હું વરની કુઈ.

જાનમાં કોઈ જાણે નહીં ને હું વરનો ખાપ.

નહીં ત્રણમાં, નહીં તેરમાં, ને નહીં છપ્પનના મેળમાં.

ભાઈ તેરના^૨ ભાવમાં ખપે છે.

ફાંસુની કુઈ ને પુસકે મુઈ. પાદર સુવું ને સીસકારા શા ?

૧ ભાણાં પચાં હોય ત્યાં એક હોય. ૨ ત્રાંખીઆના તેર.

ગાડાં તળે કુતરું, તે જાણે બધા ભાર હું તારું છું.
દીટોડી પગ જાયા રાખી સુવે, તે એમ ધારે છે કે આકાશ અધર
મારે પગે રહ્યું છે.

દાતણ કરતાં ડોકું હલાવ્યું, તે જાણે મને માનીતી ગણી.

દોહીએ શેર, ને ઢગલે ઢસ.^૧

જોડકણું-જનમાં કાઈ જાણે નહીં, ને હું વરની કુધ;

ગાડે કાઈ ખેસવા ન દે, દોડી દોડી મુઠ.

૩૬૯. મરદની ગરદમાં રહેવું, પણ નામરદાના સરદાર થઈને
રહેવું નહીં. ૧૦

મરદની ગરદમાં^૨ રહેવું, પણ નામરદાના સરદાર થઈને રહેવું નહીં.

ધણી ધારવો તો ધીંગા ધારવો. ભડ ઝુઝે ને લોસ દુઝે.

ભાયડાના ભાગ પડાવે. ભાયડાના ધા ધુમે.

મરદની ગીરદ સારી, નામરદનો છાંયડો ખોટો.

સિંહ પાંજરે પડે પણ ગર્જના કરે.

મરદના સાખા પડે.

પારો લોંચમાં દાટો, પણ ફેડીને નીકળે.

હાથી વગર દરવાજો તુટે નહીં.^૩

૩૭૦ દીલગંડાની સોખત કરવી નહીં. ૬

દીલગંડાની સોખત કરવી નહીં.

નખજાને કૂડે ખેસારીએ, તે છેરી ભરે.

નખજાનો સાથ રણવગડામાં રખડાવે.

દાધારીગુ દવ બાળે, ને પાછળનાતો ભવ બાળે.

દોહરો—ગામમાં નહીં ખોરડું,^૪ સીમમાં નહીં ખેતર;

ધંધા વિના ફરતો ફરે, એ શું કરશે ખેલેતર? ૩૬૩

૧ એટલે હલકું બહુ કાંઈ ગણતરીમાં નહીં. ૨ ગરદ (ગર્દ)=રજ.

૩ ક્ષિકાનો દરવાજો તોડવા સારૂ આગળના વખતમાં એવી રીત હતી કે, દરવાજાના લાકડામાં થોડે થોડે અંતરે ખીલા જડેલા હોય છે તે હાથીને વાગે નહીં માટે પાસે જઈ આડું બિચું રાખે ને હાથીને દાડ પાઈ મસ્ત કરે એટલે હાથી પોતાનું માથું જોરથી દરવાજાને મારે એટલે વચ્ચેનું જિંટ છૂંદાઈ જાય અને દરવાજાની સાંકળો કે પાટીઓ તુટીને દરવાજો બેઠી જાય. ૪ ખોરડું=ધર, કાઠિયાવાડમાં એ શબ્દ વપરાય છે.

- સોરઠો—મંડળમાં સુનકાર, પાછળ પડકાર^૧ કરે;
એ નહીં ભડનાર^૨ આચાર,^૩ સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૬૪
૩૭૧. ગાય બકરાના વાડા, સિંહના વાડા હોય નહીં. ૪
ગાય બકરાના વાડા, સિંહના વાડા હોય નહીં.
સિંહને સંગાય નહીં.
મહાત્માને મઠ નહીં.
ખરા સંત તે રમતા રામ.
૩૭૨. આશીર્વાદનો એકે નહીં, ભેણેળંના બે. ૧૦
આશીર્વાદનો એકે નહીં, ભેણેળંના બે.
વેરાગીના કટકથી ગામ મરે નહીં. સાધુનાં સીધાં બેખાય નહીં.
બાઈ કલ્યાણીથી શું થાય ?
સાંઠ વગર ગાભ રહે નહીં. ગાંડી ગુજરાત, આગે લાત, પીછે ખાત.
બાઈ કીધે કાઈ ખેર આપે નહીં.
મા બાધતો સાથ, તેને કાઈ ન દે હાથ.
- દોહરો—અબે તબેકા એકે રૂપૈયા, અઠે કઠેરા આના બાર;
ઇકડમ તીકડમ આઠ આણે, શું શાં આના ચાર. ૩૬૫
ભાઈ સાહેબનો એકે નહીં, શાલો કહે તો બે;
બે તેથી પણ આગળ ચાલે, તો ગમે તેટલા લે. ૩૬૬
૩૭૩. આશીર્વાદ આપવાને વપરાતાં વાક્યો. ૧૧
ફૂલે નાહો ને પુત્રે ફૂળો. રામની રક્ષા ને ભીમનો દોરો.
સુવર્ણુ ફૂલે ફૂલો ને ફૂળો. ના, મા, તારી સો બલા બ.
સો વર્ષનો ધરડો ડોસલો,^૪ ને સાત દીકરાનો બાપ થજો.
બુગો બુગ બુવો. ચાંદો સુરજ તપે ત્યાં લગી તપો.
ધણી ખમા. પરમેશ્વર તમારો વાળ વાંકો ન કરે. સદકે^૫ બહીં.
- દોહરો—સદા ભત્રાની સહાયની, સન્મુખ રહો ગણેશ;
પંચ દેવ રક્ષા કરો, બ્રહ્મા વિષ્ણુ મહેશ. ૩૬૭
૩૭૪. ગાંઠનું ખાતું ને ગાંડા સાથે જવું (મૂખાઈનાં ચિહ્ન). ૬
ગાંઠનું ખાતું ને ગાંડા સાથે જવું. ગાંઠના દોકડા ખરચી ગઠ પાડવો.
ગાંઠ ખરચી ગુ ખાતું. ખાવી ધૂળ ને માંહે કાંકરા.
ખાવાનાં ગોખર ને માંહે કાંટા. ગાંઠનું ગોપીચંદન ગુમાવવું.

૧ હોકારો કરે. ૨ ભડ=શરવીર. ૩ આચાર=લક્ષણ. ૪ માતાનો આશીર્વાદ. ૫ સદકે બલે=મીઠાં કે આવારણાં લલે.

૩૭૫. દૂધ પુતના ધણી ખોટું કરે નહીં. ૫

દૂધ પુતના ધણી ખોટું કરે નહીં.

ઈમાન ઉપર વાત, ખોટું કરે તો ખુદા પૂછે.

જે પરમેશ્વર માથે રાખી કામ કરે, તે ન્યાયજ કરે.

દૂધ, પુત ને અન્ન ધન, એ બધાં સુકૃતનાં ફળ.

પ્રભુ કૃપાનું પાત્ર, ધર્મને રસ્તેજ ચાલે.

૩૭૬. હાથીએ હાથી લડે ને વચ્ચે આડનો ખો. ૫.

હાથીએ હાથી લડે ને વચ્ચે આડનો ખો.

પાડે પાડા લડે ને આડનો ખો.

મોટા મોટા લડે, ને વચ્ચે રાંકની ખરાખી.

રાજાએ રાજા લડે, વચ્ચે રૈયતનો મરો.

ત્રાંખાપીતળનાં ઠામ અથડાય ત્યારેગોખો પડે, માટીનાં અથડાય તેફૂટી જાય.

The poor do penance for the follies of the strong.

૩૭૭. ગોળ નાંખે તેવું ગળ્યું થાય. ૧૧

ગોળ નાંખે તેવું ગળ્યું થાય.

જેવો તારો રોળો, તેવો મારો ખોળો.

હાથ મીઠો કે હાટ મીઠું.^૧

જેવી તારી ઢોલકી, તેવો મારો તંબુરો.

જેવાં ભાઈનાં મોસાળાં, તેવાં બેહેનનાં ગીત.

જેવો તારો કરીઆવર, તેવાં મારાં ગીત.

જેવો મીઝાંના કાદરા, તેવો ખૂનો વધાર.

માલ મીઠો કે હાંડલી. જેવી સામથી, તેવી રસોઈ.

પસલી ભાઈની ને આશિપૂ બાઈની.

દોહરો—જેવું તે કચું તેવું મેં કચું, ઉપર વાલ્યો ધોક,^૨

જેવાં તારાં રીંગણાં,^૩ તેવો મારો પોંખ. ૩૬૮

Plenty makes dainty.

૩૭૮. ગોળ વગર મોળો કંસાર. સ્ત્રી વગર સુનો સંસાર. ૬

ગોળ વગર મોળો કંસાર. સ્ત્રી વગર સુનો સંસાર.

સ્ત્રી વગર ધર શોભે નહીં. સુનું ધર શ્યામા વિના.

૧ હાટ=માલમસાલા પડે ત્યારે સ્વાદ થાય, એકલો હાથ એટલે રસોયો મીઠાસા લાવી શકે નહીં. ૨. આડો આંક. ૩. વંતાક.

સ્ત્રી ગર્ભ એટલે પુરૂષ ધરલંગ. ધરનું ઢાંકણુ નાર.
સ્ત્રી વગરનો પુરૂષ ઢાંડીઆમાં ગણાય.
ધરનો પ્રધાન સ્ત્રી. સ્ત્રી ધરની લક્ષ્મી છે.
No life without wife.

૩૭૬. દરિયામાં રહેવું ને મગરમચ્છથી વેર. ૩

દરિયામાં રહેવું ને મગરમચ્છથી વેર.

ગામમાં રહેવું ને પટેલથી વેર.

ખત્રીશ દાંત વચ્ચે છલ ને દાંતથી વેર.

To live in Rome and fight with the pope.

૩૮૦. પૈસો વધતો જાય તેમ લોભ વધતો જાય. ૮

પૈસો વધતો જાય તેમ લોભ વધતો જાય.

ધણાવાળો ધણને ધાય.

કુકડી માતી થાય તેમ પુંક સાંકડી થાય.^૧

છતે પૈસે ભીખારી. કુંભાર સાળે હાંલે રાંધે નહીં.

ધણાવાળને ધણી લાલ, છતે ઘીએ લુખું ખાય.

ઘેર ઘોડો ને પાળો જાય, ઘેર દુઝણું ને લુખું ખાય.

છતે પૈસે રાખે લાલ, એવો કાણુ સૂર્ખનો રાય ?

Who is worse shod than a shoemaker's wife.

૩૮૧. કહ્યાનું મૂળ હાંસી, રોગનું મૂળ ખાંસી. ૮

કહ્યાનું મૂળ હાંસી, રોગનું મૂળ ખાંસી.

હસવામાંથી ખસવું થાય. બહુ હસે તે બહુ રોવાને.

મરકરીની ખસકરી. મરકરીના ઠૂકા થાય.

હાયાબાહ, તે દંડાબાહ. હસવું રમવું હલમાં હોય.

હસતાં રમતાં દહાડો જાય, ને ખીજે તેનું નખોદ જાય.

Bitter jest is the poison of friendship.

Slanders in jest often prove serious injuries.

૩૮૨. ઘણો ખીલે તે ઘણો સપડાય. ૫

ઘણો ખીલે તે ઘણો સપડાય.

ખીલીકણુ બિલાડી. પોતાના આજાંયાથી પણ ડરે.

ખીલે તેને સૌ ખીલીવરાવે. ખીલે તેનાથી કાંઈ ખૂન નહીં.

૧. નિકાસ કે ખસવો માર્ગ બંધ.

૩૮૩. ઘર ઊભેળી જુઓ, ને વિવાહ માંડી જુઓ. ૪

ઘર ઊભેળી જુઓ, ને વિવાહ માંડી જુઓ.

ઘર માંજું, કે એક તોલડી તેર વાનાં માગે.

માંદાની સુવાવડ, હજાર ચીજ જોઈએ.

સાત સાદલા ભેગા કરે, ત્યારે કામ આવે.

One cannot form an idea previously of what a marriage or a house will cost.

૩૮૪. ટહાડે પાણીએ ખસ ગઈ. ૭

ટહાડે પાણીએ ખસ ગઈ. વાએ વાદળ ખસી ગયું.

વાએ કમાડ (સાદાનાં) દેવાઈ ગયાં. ઢેડ મુવો ને આલડછેટ ટળી.

એક કાગડો મરે ને સો ગાયોનાં શિંગ ઠરે.

દાહ બળે ને જમીન પાક થાય. ભુંડો મુઓ ને ભાવટ ગઈ.

૩૮૫. ઘર દેખી પગ જોરમાં ઊપડે. ૬

ઘર દેખી પગ જોરમાં ઊપડે. ઘર ધરતીનો છેડો છે.^૧

ઘર ગયાનો કોઠો છે.^૨

હજાર ગાઉ દૂર દેશ જઈએ, પણ ઘર સાંભરે.^૩

ઊંટ મરે ત્યારે મારવાડ સાચું બુવે.

દાહુરો—પાંગ કાસે પાળો વસે, દશ કાસે અસ્વાર;

કાં તો નાર કુભારજી, કાં તો કંથ ગમાર.^૪ ૩૬૧

૩૮૬. ઘરમાં ટકાના ત્રણ શેર, ને બહાર તીરમારખાં. ૬

ઘરમાં ટકાના ત્રણ શેર, ને બહાર તીરમારખાં.

મુઠાંની દોડ મસજીદ સુધી.

ઘરમાં કાંઈ ચાલે નહીં, બહાર બળે તલવાર બાંધે.

ઘરમાં ચલણ સુલા પાણીઆરા વચ્ચે. પાણીઆરાના મુનશી.

પટેલની ઘોડી પાધર સુધી.^૫

૧. ઘર આવ્યા એટલે ખીલે જવાનું રહ્યું નહીં. ૨. ગયાજી ગયા પછી બીજા જનનાની જરૂર રહેતી નથી, તેમ ઘર ગયા એટલે ક્યાંયે પછી જવાનું નહીં. ૩. પોપ રત્ન બંડિત સોનાના પાંજરામાં હોતો, પણ વતન સાંભરી આવ્યું. ૪. પોતાનું ઘર પાં કોસ દૂર હોય ને પેદલ ચાલનાર માણસ રાતવાસો ત્યાં રહે, ને દશ કોસ ઘર દૂર હો ને સવાર ખીલે રાતવાસો રહે તો ઘરમાં નાર કુંભારી સમજવી ને કાંતો કંથડો ગમ સમજવો, નીકર પોતાને ઘર સીધા પોહોંચવું જ જોઈએ. ૫ ઘોડીને બદલે ધુરી-હાક પાધર સુધી.

૩૮૭. ધરમાં બિલાડીથી ખીંદે, ને બહાર વાઘ મારે. ૨
 ધરમાં બિલાડીથી ખીંદે, ને બહાર વાઘ મારે.
 શૂરા તે રણમાં શૂરા, ધરમાં ધીરા ને ગંભીર.

૩૮૮. શેરી માંહેનો સિંહ. ૬
 શેરી માંહેનો સિંહ.^૧ ધરમાં વાઘ ને બહાર બકરી.
 ધરમાં કછઆથી ધરાય નહીં, ને બહાર ટપલા ખાય. ૨
 ધરમાં શૂરા પુરો, બહાર ખીંચીકણ બિલાડી.
 શિયાળ પોતાની સીમમાં સિંહ.
 (વાણીએ) સ્થાનક બેઠો સિંહ હોય, પણ વનમાં તો દરણું.
 Argus at home, but a mole abroad.

૩૮૯. ધરડા ગાડાં વાળે. ૮
 ધરડા ગાડાં વાળે. ધરડા ધાંચમાંથી ગાડું કઢાડે.
 ધરડાની અક્કલે ચાલે તે કદી ન ભૂલે.
 ધરડા જે ગત જાણે તે નાના ન જાણે.
 ધરડા વગર ધરતું ઠાંકણ નહીં.
 ધરડાંનુંજ ધર.^૨ ધરડાં પૂછ્યાનું ઠેકાણું છે.
 જેના ધરમાં ધરડું નહિ તેનું ધર ગધેડે ચઢડે.

૩૯૦. ગોર પરણાવી આપે, પણ ધર ચલાવી આપે નહીં. ૩
 ગોર પરણાવી આપે, પણ ધર ચલાવી આપે નહીં.
 દલાલ સોદો કરાવી આપે, મેવું દેવું ધણીએ ધણીને.
 માઆપ દલાલ છે, આખા ભવના જમાન નથી.

૩૯૧. ધરડી ગાય ગોરને આપો. ૪
 ધરડી ગાય ગોરને આપો. બળતું ધર કૃષ્ણાર્પણ.
 ગોરને આપો ધરડી ગાય, પાપ મટે ને પુણ્ય થાય.
 ઠોહરો—ઝડકામણનું ઝડકામણ, વાએ બિહું જાય;
 આપો ધરના બ્રાહ્મણને, તે પુંજ પુણ્યના થાય. ૩૭૦

૩૯૨. હાલ જાય, હવાલ જાય, બંદેકા ખ્યાલ ન જાય. ૬
 હાલ જાય, હવાલ જાય, બંદેકા ખ્યાલ ન જાય.
 ધરડો થાય, પણ ચસકો જાય નહીં. ધરડી ગાયને ઠોકરો.

૧ પોતાની હદમાં કૃતરો સિંહ બરાબર. ૨ ગૃહસ્થાશ્રમમાં ધરડાં માણસની શોખા છે.

(શરીરે) ધરડો થયો, પણ જીવ (મન) ધરડો થતો નથી.
ખુઠી ઘોડી લાલ લગામ, ચડને વાલા મેં જવાન.

સોરઠો—અવનિ રોગ અનેક, તેનાં બહુ કીધાં જતન;^૧

ધણુ પ્રકૃતિનું એક, રચ્યું ન ઝોસડ રાજ્યા. ૩૭૧

He has a cold tooth yet in his mouth.

૩૬૩. ઘી ક્યાં ઢળ્યું, તો ખીચડીમાં. ૩

ઘી ક્યાં ઢળ્યું, તો ખીચડીમાં.^૨

ઢોર ગયું તે ધણીને ઘેર. કપર્યા તોએ ગંગામાં.^૩

It is not lost, what a friend gets.

૩૬૪. ઘંટીના સો ફેરા, ને ઘંટનો એક ફેરો. ૧૫

ઘંટીના સો ફેરા, ને ઘંટનો એક ફેરો.

એક તરફ રામ, એક તરફ ગામ.

શ્રીમાનનો કચરો, તે ગરીબનો પેટવરો.^૪

મીઆં ચોરે પળી પળી, અલ્લા ચોરે કુંપી કુંપી.

મીઆં ચોરે મુઠે, ને અલ્લા ચોરે જાટે.

સોનીના સો, ને લુહારનો એક. મોટા હાંલ્લાની ખરવાડ.^૫

સાસુના સો દહાડા તો વહુનો એક દહાડો.

સુધનું સાઈ તે લુહારનાં લોહોડાંમાં જાય.

અર્ધમાં રામ ને અર્ધમાં ગામ. મોટાની એકમાં ગરીબનો ગુજારો.

મોટાનો ઉતાર તે ગરીબનો રાણુગાર.

સો દહાડાની પાવસ, એક દહાડાની વાવસ.^૬

હાથીને હૈયા સમું તે ગધેડાને ગળાબાળ.

દોહરો—હાથી મુખસે ગીર પજો, ઘટ્યો ન ગજકો અહાર;

કીડી મુખમે લે ચઢી, પોપણુંકું પરિવાર. ૩૭૨

૧ જતન=કપાય, ઝોષધ. ૨ જન થયું નથી, કે ખોટું નથી થયું. ૩ ગંગામાં નાહાથી પાપ નાશ પામે છે એવી માન્યતાથી સંતોષ થાય ૪ કર્મીને કુસે હોય તે અકર્મીને કપાળે ન હોય. ૫ મોટાં હાંલિંને ઘોતાં ચોટિલું નીકળે તે પર એક જણનો ગુજારો થાય. ૬ પાવસ=વરસાદ. મરાઠી “પાલસ”. વરસાદ સો દહાડા વરસ્યો હોય પણ એક દહાડો તડકો કે જ્યાંડ થઈને વા વાય તો તે વરસાદના પાણીના સેવને સુકવી નાંખે છે, એ ભાવાર્થ છે.

૩૯૫. ધણીધણીઆણી રાજી, તો ક્યા કરે મીઆં કાજી ? ૮

ધણીધણીઆણી રાજી, તો ક્યા કરે મીઆં કાજી ?

ઘીળીચરી એકનાં એક, પાપડ એકો દેખ.

ધણીધણીઆણીના કજીઆ, તે જવાસાની વાડ.

દહાડે આવે ડાંગે ને રાતે એકનાં એક.

ધણીધણીઆણી વટે, પણ અંતે એકનાં એક.

ખીખી લડતી હે અચડતી હે, લેટીન ધરડી ખચર રખતી હે.

વેઘગાંધીનું સદીઆઈ.

દાહરો—હું કરીશ તાગડો, તું રાખજે ટેક;

પરોણા ઊડી ઘેર જશે, એટલે આપણે એકનાં એક. ૩૭૩

૩૯૬. ઘેર ઘેર માટીના ચુલા. ૬

ઘેર ઘેર માટીના ચુલા. સૂર્યનારાયણુ અધે સરખા ઊગે છે.

બધાંનાં ઘર ગારે લીપેલાં છે. અધે સરખા બપોર.

ઊંચે ચડ કર દેખા, તો ઘર ઘર એકલી લેખા.

અધે ઠેકાણે વાયરો સરખો વાય છે.

No family without feud.

૩૯૭. ઊંદર ઘર ઘરના પરોણા. ૪

ઊંદર ઘર ઘરના પરોણા. ઘેલીનાં ઘેર ઘેર સાસરાં.

એ તો ઘટ ઘટ વ્યાપી છે. જ્યાં જોઈએ ત્યાં તૈયાર.

૩૯૮. મખખી ચુસ. ૧૯

મખખી ચુસ. પાણી પીને મુતર જોએ.

ગાંઠ ઘોઈ કટી કરે. પુંડમાં આંગળી ઘાલી ચુંગે.

તેલમાં માંખ પડી હોય તો નીચોલી લે. ચમડી તુટે પણ દમડી ન તુટે.

નરકમાં પાઈ પડી હોય તો દાંતથી ઉપાડી લે.

પાઈને માટે મક્રે જાય. નાસરી સારૂ નવસારી જાય.

દમડી માટે દમણુ જાય. પાઈને માટે નીલાડે આગ મૂકે.

પાંચ માઈ, પચાસ માઈ, પણ એકે મુડી ન લાઈ.

પૈસો મારે શીર સાટે છે. છવ જાય, પણ પૈસો કેવો થાય.

તેલ પાઈ એરંડીઊ કદાડે. પૈસો ગાંઠથી છુટે નહીં.

ગમડી^૧ છાંડે, પણ દમડી ન છાંડે.

૧ ગમડી=ગામ.

સુમ માણસનું મન કેવું હોય છે તેને માટે બે દોહરાં નીચે લખ્યા છે,
સુમ ધણી છે તેને તેની સ્ત્રી પૂછે છે,

દોહરો—નારી પૂછત સુમકું, કહાંસે બદન મલીન;^૧

કહાં ગાંઠસે ગીર પજ્જો, કહા કોઉકું દીન.^૨ ૩૭૪

સુમની સ્ત્રીને સુમ ઉત્તર આપે છે.

દોહરો—નહીં ગાંઠસે ગીર પજ્જો, નહીં કીસીકું દીન;

દેતે દેખા ઓરકું, વહાંસે સુખ મલીન. ૩૭૫

His money comes from him like drops of blood.

૩૬૯. ચલને દો ભાઈ ચલને દો, સાંધકા ટકું ચલને દો. ૫

ચલને દો ભાઈ, ચલને દો, સાંધકા ટકું ચલને દો.

ધન મારા ધણીને જેમ હાંકે તેમ હાલો.

ચલો મેરે ટટુવે, તીન કાસ બટુવે. ટટું ચાલે ત્યાં સુધી ખરા.

ડગુમગુ ચાલે, તે તીન દીનમેં અઠાઈ કાશ.

૪૦૦. આપરો કોઠીઓ બે ભાઈ. ૯

આપરો કોઠીઓ બે ભાઈ. સિદ્ધ ને સાધક થઈ મુલક મુંજો.

એકખીજને પગે બાંધી ઉડે તેવા છે. ચંદુમંદુની જોડી.

એકખીજના મહોંમાં બાચકો ધૂળ નાંખનારા છે.

એકખીજને માથે ચપટી ધૂળ ભભરાવે તેવા છે.

એકખીજના કાન કાપે તેવા છે.

ચોરનો ભાઈ ગંઠી છોડ. વાહાડીમાં પેસી નાળવે નીકળે તેવા છે.

Gamblers and swindlers are near neighbours.

૪૦૧. અણબોલાઓ બોલે તે તરખલાને તોલે. ૬

અણબોલાઓ બોલે તે તરખલાને તોલે.

સોબત જોઈને સાસરે ગઈ, ને નેવાં આલી ઉભી રહી.^૩

માન રહે ત્યાં શબ્દ નાંખવામાં શોભા છે.

સોનાની આલ^૪ પાણીમાં નાંખવી નહીં.

શેઠ આવ્યા, તો કહે નાંખો વખારે.

સલામ બજવી, તો કહે ધર દો છપર પર.

૧ ઉદાસ. ૨ દીધો. ૩ વગર તેડે ગઈ માટે. ૪ આલ=કાનમાં પેહરવાનું

૪૦૨. વાહાર તેની ધાડ. આગ જલે તો જલકું કહું, જલ જલે તો કીસકું કહું? ૧૧

વાહાર તેની ધાડ.

આગ જલે તો જલકું કહું, જલ જલે તો કીસકું કહું.

વાડ ચીલડાં ગળે, તો ઘણીને શું પાકે?

હેતુ શત્રુ થયો, ખાપ ઉડીને વેરી થયો, સાંડીમાંથી સાપ થયો.^૧

ચીલડાંમાંથી વરાળ થઈ. ઘણી ઉડીને ચોરે તેને રાજ શું કરે?

રાજ થઈને હુંડી લે, તો રૈયત કાણુ આગળ જઈ કહે?

વન વેરી થયું, ત્યાં ક્યાં આશ્રય લેવો? તારનાર હુખાડે ત્યાં કાને કેહેવું?

રક્ષક થઈને ભક્ષક ધાય, તે દુઃખ કાણુ આગળ કહેવાય?

સોરઠો—ખેતર ખાએ વાડ, રખોલાં^૨ કાણુ કરે;

વહારો^૩ તેની ધાડ, સાચું સોરડીઓ ભણે. ૩૭૬

૪૦૩. ચિંતાનું ઓસડ નહીં. ૫.

ચિંતાનું ઓસડ નહીં.

વેહેમનું ઓસડ નહીં.

મનસા ભૂત ને શંકા ડાકણુ.

ચિંતાથી ચિંતા સારી.

કુંડલિચો—ચિંતા જવાલ શરીરમેં, દવા લગે ન છુઝાય,

બાહર ધુંવા ન નિકલે, અંતરહી ધુંધવાય;

અંતરહી ધુંધવાય, જલે જ્યું કાષ્ટકી ભટ્ટી,

લોહ માંસ જલ જાય, રહે પિંજરકી ઠટ્ટી;

કહે જમીરજ શાહ, સુજ રાખરે ચિંતા,

દવ લાગી ન છુઝાય, છરકે ઊરમેં ચિંતા. ૩૭૭

૪૦૪. આદિ વેર સ્વાભાવિક વેર વિષે. ૧૧

આદિ વેર જોગી ને જતી, આદિ વેર વેસ્થા ને સતિ.

જોગીને ને ભોગીને વેર. ભગત જગતને વેર. રૂડાને ને ભુંડાને વેર.

આદિ વેર ઘંટી ને ઘઉં, આદિ વેર સાસુ ને વહુ.

સાચને ને જુઠને વેર. “હા”ને “ના”ને વેર.

ઉદરખિલાડીને આદિ વેર. સુમને ને દાતારને વેર.

ચોરને ને શાહુકારને વેર. ચોરને ને ચન્દ્રમાને વેર.

૧ આ દુઃખ કાઢને કહેવાય નહીં તેવાં છે. ૨ રખોલાં=રક્ષણ. ૩ વહારો=મદદ, સહાય, વહાર.

Wisdom and goodness to the wile, seem vile.
No and yes often cause disputes.

૪૦૫. ચુક્યા કે મુવા. ચુક્યા કે ચાલ્યા. ૮

ચુક્યા કે મુવા. ચુક્યા કે ચાલ્યા. ભૂલ્યા કે ભોગ મળ્યા.
એ તો જતરડા સોંસરું નીકળવાનું છે.

મોવાળાનો ફેર પડવા દે તેમ નથી. મોવાળો ચીરે તેવો ઝીણો છે.
ખાંડાની ધાર ઉપર રહેવાનું છે. કાઠી સાંચરે તેવું નથી.

૪૦૬. પહેલે કાળીએ મક્ષિકા. ૫

પહેલે કાળીએ મક્ષિકા. ૧ ચોરીમાંથી દાંત કચડવા.
જવું જગન્નાથ, ને થાક્યા પાદરમાંથી. શ્રીગણેશાય નમઃ માંડબકા.
આ સંઘ દ્વારિકા પોહોંએ તેમ નથી.

૪૦૭. ચૌદ જાણે, તેને ચાર જાણનારો શું શિખવે. ૩

ચૌદ જાણે, તેને ચાર જાણનારો શું શિખવે ?
બ્રહ્મા આગળ વેદ લખુવા. ચંદ્રમા આગળ શીઆળડી ક્યાં જન્ય ?

૪૦૮. છછુંદરનાં છએ સરખાં. ૧૦

છછુંદરનાં છએ સરખાં. રાંડે જણ્યાં બધાં બરાબર.
એક વાળના ત્રણ કડકા, તેમાં કાળો કાપો ને ગોરો કાપો.
ટંકશાળી રૂપીઆ બધા બરાબર.
કાષ કાષનામાં વીણામણ મારે તેમ નથી.
એકેમાં મણુ નથી. રાંડે જણ્યાં રતન બધાં સરખાં.
એક નીલાડાનાં ઠામ. એક ખાડનાં ગલુડીઆં.
એક નિશાળે લણેલાં.

૪૦૯. અવળચંડી રાંડ જેવો. ૬

અવળચંડી રાંડ જેવો.
છાનોમાનો આવજે, તો કહે ઉટે ચડીને આવીશ.
ભોંયમાં દાટયો રહે તેમ નથી.
ખોલીશ નહીં, તો કહે ગામ બહાર વાત નહીં કરું.
ઉંધી ઈંટનો ચણનારો કડીઓ. સામે પુરે ચાલનારો ૩

૪૧૦. છાસમાં માખણુ ન્તય ને વહુ કુવડ કહેવાય. ૩

છાસમાં માખણુ ન્તય ને વહુ કુવડ કહેવાય.^૧

ગાંઠી ગરથ ન્તય, ને લોકમાં હાંસી થાય.

પૈસા ખર્ચાને મૂર્ખ બનવું.^૨

૪૧૧. ઝોલખ્યા પછી નવ ગજના નમસ્કાર કરવા. ૭

ઝોલખ્યા પછી નવ ગજના નમસ્કાર કરવા.

પીછાન પડી, એટલે તોળા કરવી.^૩

ન્નણ્યા, એટલે આઘેથી નમસ્કાર. નાકતીટી તાણવી.

ઝોળખીતો સિપાઇ એ ધખ્યા વધારે મારે.

કેમ લૂટાણા, તો કહે ઝોળખીતા મળ્યા.

ગોરજી વંદું છું, તો કહે તારા ગુણુ ન્નણું છું.

૪૧૨. હવે હદપાર વાત ગઈ છે. ૬

(સાઈં તેમ ખરાબ, બન્નેમાં વપરાય છે.)

હવે હદપાર વાત ગઈ છે.^૪ આ તો આડો આંક વાળ્યો છે.

હવે હદ થઈ છે. હવે છેક વાળ્યો છે.

હવે શગ (શિખર) ચડી રહી છે.

હવે લીટો (મર્યાદાનો) ઝોલંધી જવાયો છે.

૪૧૩. છોકરાં આગળ છાની વાત કરવી નહીં. ૪

છોકરાં આગળ છાની વાત કરવી નહીં.

બાયડી પાસે સાચી વાત કહેવી નહીં.

છોકરાંથી છાસ પીવાય નહીં. છોકરાં તે છોકરવેળ.

૧ પૈસા મેળવવામાં ડહાપણુ નેહએ છે, તેમજ પૈસા સંભાળી રાખવા અને પૈસાને નેહમ લાગ્યા વગર જળવાઈ રહે તેમ કરવામાં પણ ડહાપણુ નેહએ છે. તેમ યોગ્ય રીતે તેનો વ્યય કરી ઉપયોગી બનાવવામાં ડહાપણુની જરૂર છે. તે ડેકાણે કોઈ માણસ અયોગ્ય રીતે ખરચ કરી પૈસો ગુમાવે છે તેનો પૈસો ને પૈસો ન્તય છે, ને મૂર્ખ ગણાય છે. તે સંબંધમાં કહેવત છે કે “છાસમાં માખણુ ન્તય, ને વહુ કુવડ કહેવાય.” કારણુ કે માખણુવાળી છાસ આપવાથી વધારે ઉપકાર માનવો ઘટે તેને બદલે છાસ આપનારમાં માખણુ ઉતારવાની ખબરદારીની ખામી ગણી લેનાર મૂર્ખ કહે છે. ૨ આવડત વગર એમ થાય છે. ૩ નકારો છે એમ પીછાન પડ્યા પછી. ૪ કોઈના ગુણુહોય વર્ણન કરવામાં.

૪૧૪. ડાઢીમૂછ આવશે તો દીકરાને આવશે. ૩.

ડાઢીમૂછ આવશે તો દીકરાને આવશે.

ડાઢીઆળો (ભાયડો) કહેવાશે તો દીકરો કહેવાશે.

ધર ઉઘાડું રહેશે તો દીકરાથી રહેશે.

૪૧૫. જમીન, જોડે ને જર, એ ત્રણ કલ્પાનાં ધર. ૮

જમીન, જોડે ને જર, એ ત્રણ કલ્પાનાં ધર.^૧

શીંગ, ડોડી ને પોપટો, એ ત્રણ જાતનાં અનાજ.

પુંક, માર ને ઘસરકો, એ ત્રણ જાતનાં વાહન.

ઊત્પત્તિ, સ્થિતિ ને પ્રલય, એ ત્રણ જગતના ખેલ.

ધાન^૨ એટલાંને કાન, મીંડાં તેને ધંડાં.

ધા, વા ને ઘસરકો એ ત્રણ જાતનાં વાળં.^૩

ફરતું, ચરતું ને તરતું, એ ત્રણ પ્રકારનાં વાહન.

ધાર, અણી ને ધુળાકો, એ ત્રણ પ્રકારનાં હથિયાર.

૪૧૬. મરણ તરણને શિખવે. ૩

મરણ તરણને શિખવે. સંકટ પડે અધું સુજે.

માથે પડે એટલે અધું આવડે.

Necessity is the mother of invention.

૪૧૭. જ્યાં મળ્યું ખાવા ત્યાં ખાવોજ એકા બનવા. ૭

જ્યાં મળ્યું ખાવા ત્યાં ખાવોજ એકા બનવા.

જ્યાં મળ્યું જમવા ત્યાં મારો સમવા.^૪

જસકે તડમેં લકુ ઊસકે તડમેં હમ. જ્યાં મળી રોટી ત્યાં પક્ષા આજોટી.

જ્યાં ચાવલકા દાણા વહાં અદેકુ જનાં.

જસે જમણુવાર તીસે વાલીડો તૈયાર. જ્યાં જમવા ત્યાં સમવા.

Wasps haunt honey pots.

૪૧૮. ભીખ તેને ભૂખ શી? ૨

ભીખ તેને ભૂખ શી? ભીખારીને જ્યાં જાય ત્યાં ધર.

૧ જમીન, જોડે અને જર એ ત્રણને માટેજ કહ્યા થાય છે. તે ત્રણ ચીજ એવી છે કે “રમે રમાડે રીઝવે આખર આણે વાળ” (વાળ આણવું એટલે દુઃખી ફરવું-હેરાન કરવું.) ૨ યાન=સ્તન. ૩ આ કહેવત શબ્દ ફેર ખીજ રીતે બોલાય છે તે પ્રથમ લખી છે. ૪ સમવા=નાત.

૪૧૯. ભીખનાં હાંધાં સીકે ચડે નહીં. ૨

ભીખનાં હાંધાં સીકે ચડે નહીં. ભીખે લંડારે ભરાય નહીં.

૪૨૦. ભીખ લંડારે નંખાય નહીં. ૫

ભીખ લંડારે નંખાય નહીં. ધર્મનો પૈસો પચે નહીં.

ભીખનો માલ કે નાણું, રાજ્ય કે ચોર પોતાના ઘરમાં ભરે નહીં.

ધર્મોદાનો પૈસો ખાવો તે મીંદડીનાં રૂવાડાં.

દોહરો—કાચો પારો બ્રહ્મરસ, શિવનિર્માદ્ય જે ખાય;

ધૈર્ય ઠહે છે પાર્વતીને, જડામૂલસેં જાય. ૩૭૮

૪૨૧. સમ ખાય તે સદા જુઠો. ૬

સમ ખાય તે સદા જુઠો. સવાયાના^૨ સો સમ.

શેર મગદળના શહેદી. જુગારીના સોગન જુઠા.

ચોરની “ના” તે છીનાળવાની “મા” એ બન્ને બરોબર.

(જુઠાના મનમાં) સમ તે સુખકું ખાવાજ કર્યાં છે.

૪૨૨. ટપટપતું શું કામ, રોટલાથી કામ. ૫

ટપટપતું શું કામ, રોટલાથી કામ.

પાડાપાડીનું શું કામ, બળી^૨ ખાધાથી કામ.

પાડાપાડીનું શું કામ, છાસની દોણી ભરવાથી કામ.

કરતા હો તે કરો તે છાસની દોણી ભરો.

દોહરો—તુલસી નદ્ર બિચારીએ, કયા ભલે બુરેસેં કામ ?

બૂતસેં હતુમાન મીલે, હતુમાનસેં રામ. ૩૭૯

૪૨૩. જુઠની આવરદા બહુ તો સાડાત્રણ દહાડા. ૭

જુઠની આવરદા બહુ તો સાડા ત્રણ દહાડા.

જુઠ ક્યાં સુધી નભે ? જુઠને પગ નહીં, તે ઉલ્લું રહી શકેજ નહીં.

જુઠું તે જડતું ક્યાં સુધી આવે ? જુઠાના હોઠ લબલબ થાય.

જુઠું ખોલવું તે જખ મારવી બરાબર. જુઠાનાં ડગલાં ચાર.

A lie has no legs.

૪૨૪. કોઠી હશે તો ઢાંકણાં ઘણાંએ મળશે. ૯

કોઠી હશે તો ઢાંકણાં ઘણાંએ મળશે.

શિર સલામત તો પધડી બહોત. જીવતો નર ભદ્ર પામે.

છએગા નર તો શીર બસવે ધર.

હાડ સલામત તો માંસ ધણુંએ આવશે.

મુવા પછી કાઈ મળનાર નથી. જીવતાને બધું આવી મહે.

મુવા તે ગયા ચંદ્રમાથી ડાબા. નાક હશે તો વાળીએ ઘણી મળી રહેં

If you are sure of a substance, the form does not matter much.

Health is at the root of all happiness.

૪૨૫. જીભને વારજે, નીકર જીભ દાંત પડાવશે. ૮

જીભને વારજે, નીકર જીભ દાંત પડાવશે.

જીભને દાંતની ભલામણુ દેજો. જીભને દાંતની ભલામણુ હોય નહીં.

જીભ કરે છે આળપંપાળ, અતે ખાસડાં ખાય શિર કપાળ.

માથા મ્હેને વારજે, નીકર મ્હેા માયું ભગાવશે.

કાઈની જીભ ચાલે, તો કાઈનો હાથ ચાલે.

જીભ જેમ વાળીએ તેમ વળે. જીભમાં કાંઈ હાડકું નથી.

૪૨૬. જે કાદરે કાળ ઊતર્યા તે કાદરે મીણુ ચઢયા. ૮

જે કાદરે કાળ ઊતર્યા તે કાદરે મીણુ ચઢયા.^૧

મળતરં પતરાજની મા.

ટીલાંટપકાં હાથના ચાળા, ધોતીપોતી એ છતનાં લાલાં.

બકરકુદીએ બધી મળતરની. છતના ચાળા.

છત છાતી રહે નહીં. મળતર વગર ચણતર નહીં.

દરિદ્રતા હોય તે મ્હેાતીઆમાંથી જણાય.

૪૨૭. જેને ગાડે બેસીએ તેનાં ગીત ગાઈએ. ૧૦

જેને ગાડે બેસીએ તેનાં ગીત ગાઈએ.

જેની ઘંટીએ દળવું તેનાં ગીત ગાવાં.

શેક કહે પશમની લાજ તો પણુ કહીએ હાજ હાજ.

જેની બહેલમાં બેઠાં તેનાં ગીત ગાવાં.

જેનું ખાવું તેનું ગાવું. જેનું ચાટે તેનું દાટે.

જીસકી નવાઈ(આણુ)મેં રીજીએ ઊસકા કલા કીજીએ.

જાંટ બિદ્દી લે ચત્રી તોખી હાંજ હાંજ કીજીએ.

૧ ખીનં ધાત મળ્યાં એટલે કાદરા ખાવાથી મીણુ ચઢ્યો=ચણ્યું થયું.

જેનો ખાઈએ ડાળીઓ તેનો વાળીએ ઘોળીઓ. ૧

રહેવું ત્યાં વેહેવું. ૨

He is an ill guest, who never drinks to his host.

૪૨૮. ધાન્ય ખાવું ઘણીનું ને ગીત ગાવાં વીરાનાં. ૨

ધાન્ય ખાવું ઘણીનું ને ગીત ગાવાં વીરાનાં.

રહેવું કૌરવમાં ને જ્ય વાંચવી પાંડવની.

૪૨૯. સાપ એવો મારું કે ઘરનાંને ખાય. ૬

સાપ એવો મારું કે ઘરનાંને ખાય.

પેટની^૩ મુક્કી વગર કામ થાય નહીં.

જા બિલ્લી, કુત્તેકુ માર. પરાણા પાસે સાપ ઝલાવવો.

જા બિલાડી, મોલા મોલ. પારકાં કામ શીળાં.

આંગ વગર ડાંગ લાગે નહીં. પેટ વગર ઠેસ નહીં.

અંક^૪ વગર ડંખ નહીં.

૪૩૦. ચપટીમાં ઉડાવવું. ૫

ચપટીમાં ઉડાવવું. જેના જે ગણાવવા. ઊંઠાં લણાવવાં.

ધીસલાને^૫ માર્ગે ચડાવવું. પાણીમાં ખાચકા ભરાવવા.

૪૩૧. જેના દીકા ન મુવા તેના માર્યા શું મરશે ? ૮

જેના દીકા ન મુવા તેના માર્યા શું મરશે ?

જેમાં રામ નહીં તે કામ શું કરે ?

મ્હોડા ઉપરથી માંખ ઊડતી નથી. માંચીનો માંકડ.

તેમના દીદાર જ કહી આપે છે, કે કેવું કામ કરશે ?

શેક્યો પાપડ લાગી શકે તેમ નથી. દાંતે દંહી ચાવે તેવા છે.

તરખહું તોડીને જે કરી શકે તેવા નથી.

૪૩૨. રોગ આવે ઘોડાં વેગે ને જ્ય કીડી વેગે. ૨

રોગ આવે ઘોડાં વેગે ને જ્ય કીડી વેગે.

દુઃખ આવે સારે સામઠું ને જ્ય ત્યારે કડકે કડકે.

Mischief's come by pounds and go by ounces.

૧ ઘોળવું=ભથ્થું કરવું. ઘોળીઓ વાળવો=સાંચું કરવું. ઘોળીઓ વાળવો=ખાટલો પાથરવો.
૨ વેહેવું=વૈતરું કરવું. ૩ પેટની ને બદલે છાતીની પણ વપરાય છે. ૪ અંક=આંકડો, વાંકો આંકડો. ૫ ધીસલાને=હળ, રાંપ વિગેરે ખેતીનાં સાંતી. ધીસલાને માર્ગે ચીલો હોય નહીં તેથી ગાડું ચાલે નહીં એવો (ખોટો) માર્ગ બતાવવો. ખોટો માર્ગ બતાવી મરકરી કરવી.

૪૩૩. કાગળ હોય તો યાંચ લઈ, કર્મ ન યાંચ્યો જાય. ૧૨

કાગળ હોય તો યાંચ લઈ, કર્મ ન યાંચ્યો જાય.

ઢાંકયાં કર્મની ખબર પડે નહીં.

કર્મ વંચાતાં હોત, તો જોષીનાં રાંડત નહીં ને વૈધનાં મરત નહીં.

છટ્ટીના લખ્યા લેખ તેની કાષ્ટને ખબર પડતી નથી.

કર્મને શરમ નહીં, ને ચોરીને દાને ધર્મ નહીં.

કર્મ કરે તે ન કરે માને બાપ.

તદખીર નહીં ચલતી તકદીરકે આગે.

ઉલોગ કરે લાખ, પણુ કર્મ વગર ખાખ.

દોહરા—ઉઘમ તો સૌ આદરે, પામે કર્મ પ્રમાણુ;

કર્મને હીરા જડે, અકર્મને પાહાણુ.

૩૮૦

હરિ કહા ઝોર બિધિ લીખા, છટ્ટી રેનકે અંક;

જવ ઘટે ન તલ વધે, રહે રે જીવ નિશંક.

૩૮૧

કો પુરુષ કર શકે, ઉલટે બિધિકે અંક;^૧

બુદ્ધી પિતા ચંદ્રકા, ધોઈ ન શકયો કલંક.^૨

૩૮૨

ચોખરો—આલ ગાલ ને વર્ષા કાળ, સ્ત્રી ચરિત્ર ને રોતાં બાળ;

તેની જો કાઈ પરીક્ષા કરે, તેને ઘેર સહદેવ જોશી પાણી ભરે. ૩૮૩

૪૩૪. નસિબમાં હશે તે થશે. ૧૪

નસિબમાં હશે તે થશે કાષ્ટ છઠની સાતમ કરનાર નથી.

લીખ્યો હે લલાટ લેખ, વામે નહીં મીનમેખ.

કર્મની રેખ ટાળી ટળે નહીં.

કર્મની રેખ જીવર કાષ્ટ મેખ મારી શકે નહીં.

તુલસી રેખા કર્મકી મેટ શકે ન રામ.

છટ્ટીના લખ્યા લેખ મટવાના નથી.

લખ્યા લેખ મટે કે મિથ્યા થાય નહીં.

વિઘાતાના લેખ ટાળ્યા ટળે નહીં.

હાથમાંથી કાઈ લેખ જાય, પણુ નસિબમાંથી કાઈ ન લેખ જાય.

૧ અંક=આંકડા, અક્ષર. ૨ હિન્દુસ્તાનના લોકો એમ માને છે કે માણસ જન્મે છે તેને છઠ્ઠે દિવસે (રાત્રે) વિધિ એટલે બ્રહ્મા કર્મના, ભાગ્યના લેખ લખે છે. તે માનવા પ્રમાણે કવિએ જીવરના દોહરા બતાવ્યા છે.

દોહરા—કર્મ લલાટની આગળે, સાંભળ મારી ^૧ વાત;	
મેં લીધું મળસકું, ઘેસે લીધી રાત.	૩૮૪
કહા કહું કીરતારકું, પરાલખકા ખેલ;	
વિભીપણકું લંક દી, ઐર હનુમાનકું તેલ.	૩૮૫
બિધિ રૂઠે ત્રુઠે કવન, કા કરી શકે સહાય;	
વન દવ લય મેહ નિવારે, વહાં હીમ દેત જલાય.	૩૮૬
સોરઠો—નિશ્ચય હોય નિશંક, ચિત્ત ન કીજે ચળવિચળ;	
એ વિધાતાના અંક, રાઈ ઘટે ન રાજ્યા.	૩૮૭

There is no flying against destiny.

The decrees of fate cannot be obliterated.

૪૩૫. જેવો માએ જણ્યો તેવો. ૨

જેવો માએ જણ્યો તેવો.

પેહેરવાને પૃથ્વી ને એઠવાને આલ.^૨

Purely natural state.

૪૩૬. નાનો તોપણ રાધનો દાણો. ખોખરી ડાંગ પણ હાંધ્યાં
નેગ ખરી. ૧૪

નાનો તોપણ રાધનો દાણો. ખોખરી ડાંગ પણ હાંધ્યાં નેગ ખરી.

કાલાં તોએ સાગનાં લાકડાં. નાનું તોપણ સિહતું બચ્યું.

વાંકા તોપણ ઘઉંનો રોટલો. ભાગ્યું ભાગ્યું તોએ ભર્યું.

એરડાની લાકડી ઊતરેડ નેગ ખરી જ.

કીડીનો ખાધેલ તોપણ ગરાસીઓ.

હાથી પાણી પીએ તોપણ ઠીંચણ સમા પાણીમાં પીએ.

હાથીનો દુશ્મન મચ્છર, મણિધરનો દુશ્મન કીડી.

દોહરા—નાનો કણ પણ રાધનો, પાંખી તોએ મૂજ;

ધરડો તોએ ગરાસીઓ, ભાગી તોએ ભર્યું. ૩૮૮

ધરડો તો પણ બળદીઓ, તોફાની તોપણ ગાય;

વકરેલો પણ વાણીઓ, રૂઠેલી પણ માય. ૩૮૯

મોળો તોપણ મહીપતિ, શઠ પણ સત્તાધીશ;

સુતેલો તોય કેસરિ, ઊંધેલો પણ ફણીશ.^૩ ૩૯૦

૧ કર્મમાં ઘેસ લખી હતી તે મારા પેહેલાં જન્મને ઉલ્લી રહી. ૨ દિગંબર જેવો.

૩ ફણીશ=ફેણનાળો નાગ.

जोउकलुं—भोटो दुहाडो कांछि न कापे, गजवेस कापे छीएणीओ;
रेतीमां जे आंड वेराएणी, ते वीएणी दुहाडे छोडीओ।

४३७. हुंडा लोहीनो सूके रोटलो सारो. ५

हुंडा लोहीनो सूके रोटलो सारो.

लाभ भणता नथी ने लभेशरी यता नथी.

सुअनी पींजणु पींजतां, छीं इभतडी धाछ.

सुअनो छव दुःअमां शा साइ नांअवो ?

(छवे छवे) पारका धेअर करतां धरनी बेंस सारी.

A great fortune is a great misery.

Better is a little with ease, than a great deal with anxiety.

४३८. ठोकरो आतां दुशीआर थवाय. ६

ठोकरो आतां दुशीआर थवाय. लाभ आय त्यारे लाभनो थाय. .

धाट धाटनां पाएणी पीअे, त्यारे धडाय.

अत्रीश गोदा आय त्यारे अत्रीश लक्षणे थाय.

धणु टकोरा आय त्यारे पाडो थाय. अहार करे ते आनंदो^१ थाय.

Man is a foolish creature, he will follow no examples and he will pay too dear for his experience.

४३९. उाहो दीकरे देशावर लोगवे. ४

उाहो दीकरे देशावर लोगवे. उाही वहु युवा आगण पेसे.

भवाने लोहाभणु.^२

ढोहुरो—यतुरकु सिता धएणी, नहीं भूर्भकु लाज;

सार असार जणु नहीं, पेट भरनेसें काज. ३९१

All lay the load on a willing horse.

४४०. हुंगणीमां ओलथीनो सा आवे नहीं. ८

हुंगणीमां ओलथीनो सा आवे नहीं.

अडने गाडे गणपापडीतुं लातुं होय नहीं.

भसाएणीआ लाडुमां ओलथीनी गंध होय नहीं.

દાર પીધે કપૂરની ગંધ આવે નહીં.

ખાતરના ગાડા સાથે ચોપદાર શોભે નહીં.

લસણ કાંઈ કસ્તૂરીની ગરજ સારે ?

અંબાડીમાં^૨ ખેસી છાણાં વિણાય નહીં.

સાખી—સારે, સારું, નરસે નરસું, નજરે નજર દીઠું;

સાકર નાંખે દૂધમાં, છાશમાં નાંખ્યું મીઠું. ૩૯૨

૪૪૧. સોરંગી જેમ કુટે તેમ રંગ કહાડે. ૯

સોરંગી^૨ જેમ કુટે તેમ રંગ કહાડે. કાડી, કણક ને કળાં ગુંદાં ગુણ દે.

ઢોલ જેમ કુટે તેમ અવાજ કરે. ઉંટ ગાંગરતાં પલાણાય.

ઢાહુરા—ગોલાં, ઢોલાં ને ગાદલાં, કાગદ અને કપાસ;

એટલાં કુટયાં ગુણ કરે, વણ કુટયાં કરે વિનાશ. ૩૯૩

કાઠાં તો ઘાઠાં ભલાં, તાળાં ભલાં તરક;

ટોટાં ટગટગતાં ભલાં, અધભૂખ્યાં અધ ભરખ. ૩૯૪

કણક, કણખી ને કંચુવો,^૩ કસુંબો ને મજાઠ;

એટલાં ગુંદાં ગુણ કરે, વણ ગુંદાં અડીઠ. ૩૯૫

પાજી ઇતરાજી વિના, કમ્બુ ન રાજી હોય;

રાખ, જોગી, સુક્રડ નર, રસહિમેં બસ હોય. ૩૯૬

જોડકણું—ઢોલ, ગમાર, પશુ ઓર નારી, એ સખ તાડનકે અધિકારી.

૪૪૨. તાળી પાડી દોષ દેખાડી, કહું છું દહાડી દહાડી. ૩

તાળી પાડી દોષ દેખાડી, કહું છું દહાડી દહાડી.

દાંડી પીટાવીને કહું છે. ચોરે ખેસી સમજણ પાડી છે.

૪૪૩. તારા જેવા તો એના ખીસામાં પડ્યા છે. ૯

તારા જેવા તો એના ખીસામાં પડ્યા છે.

તારા જેવાને તો એ પગે આંધી ઉડે તેવો છે.

તારા જેવાં તો એના પેટમાં ગલુડીઆં રમે છે.

તારા જેવાં તો એના પેટમાં કરમીઆં છે.

એ તો ચીંથરે વીંટયું રત્ન છે. વેચીને દાણ દે એવો નથી.

એ તો બહુ ગરવો છે. પેટ ઉડું છે.

કટલાકને પાણી પાઈ દે તેવો છે.

૧ હાથી ઉપર માંડી ખેસવાનું આસન તે અંબાડી. ૨ સોરંગી=મજાઠ. ૩ કંચુવો=કાંચળા.

૪૪૪. રાંડ મારો રોટલો ને ઘડતાં લાગ્યો. ટુંકું ને ટચ ને મધથી મીઠું. ૧૦

રાંડ મારો રોટલો, ને ઘડતાં લાગ્યો. ટુંકું ને ટચ ને મધથી મીઠું.

તમારા બાપ કેમ મુવા? તો કહે ઉપરથી પચા ને ઠુંથું છે.

તેં ક્યાં રાવણુની કાણુ માંડી? ટુંકી કરો.

લાખ વાતની એક વાત. ઘી ખીચડીના અક્ષર એ.

ઝાઝી વાતે ગાડાં ભરાય. લાંબી પરડ સાંભળે કાણુ?

The long and short of it.

૪૪૫. પંચ માખાપ છે, પણ મારી ખીલી ખસે નહીં. ૭

પંચ માખાપ છે, પણ મારી ખીલી ખસે નહીં.

ખસે ખાડા, પણ ન ખસે હાડા.

થવાનું હશે તે થશે, પણ કાશી કેવળીઆને જશે.

તોળે ઘોડો હકે, મોળે ખોલ ન હકે. ચેં ડગાં, પણ મેં ના ડગાં.

સો તારી રામ દુવાઈ, ને એક માઈ ઊંઠું.

તેરી બાવડી^૧ હકે, મેરી હક ના હકે.

૪૪૬. નરમગરમ થઈએ ત્યારે મેળ આવે. કડવો છુંટડો ઉતારવો પડે. ૬

નરમગરમ થઈએ ત્યારે મેળ આવે. કડવો છુંટડો ઉતારવો પડે.

નમતી દોરી તો મુકવી પડે.

ગરમે ગરમ ભેગાં થાય, ત્યાં ઝાળ બીઠે.

દોહરો—ઉત્તમ વિદ્યા લીજીએ, યદ્યપિ નીચકે હોય;

પચો અપાવન હોરમેં, કંચન તજે ન કોય. ૩૯૭

ખેત—સામે થાય આગ ત્યારે આપણે થઈએ પાણી;

બાણુ આગળ અબાણુ થઈએ, તત્ત્વ લઈએ તાણી. ૩૯૮

૪૪૭. ગાઈએ વહાં સુધી ગાઈએ, શીર ઝાંપા દેકે બઈએ. ૬

ગાઈએ વહાં સુધી ગાઈએ, શીર ઝાંપા દેકે બઈએ.^૨

૧ બાવડી=વાવ. ૨ એક વાણીઆ એક ગામમાં સારા ગૃહસ્થને ઘેર રાત રહ્યો. ઊતારો એક વંડામાં આપેલો. ગામનો મીર સાડે માલુસ બાણી ગાઈને રીઝવવા આવ્યો. તેણે મહેમાન વાણીઆ આગળ ગાવા માંડ્યું. વાણીએ બાણીયું થોડી વારમાં જતો રહેશે, પણ મીર ગયો નહીં એટલે વાણીઆ મુઈ જતી વખત તે મીરને કહે છે:—

ગાઈએ વહાં સુધી ગાઈએ, શીર ઝાંપા દેકે બઈએ.

ઝાંપા ઉઘાડો મુકીને બઈશ તો ?

ઘોડા બચગા મેરા, તો જવાબ લગગા તેરા.

ઝાંપા જવાબ સાંભળી પછી મીર તુરત ચાલ્યો ગયો.

સામુ શિખામણુ દે ત્યારે વહુ છીડીગો ગણે. કયા ચાલે ત્યારે જીવે.
વાત કરવા માંડે, એટલે આકાશના તારા ગણે.
વાંસ નળીમાં ફૂંક. કાન હેઠળ કહાડી નાંખવું.

૪૪૮. તેરા તેલ ગયા મેરા ખેલ ગયા. ૪

તેરા તેલ ગયા મેરા ખેલ ગયા.

તારી વાત ગઈ, મારી રાત ગઈ.

તેરા ખેલ ગયા, મેરા તેલ ગયા. તેરા માલ ગયા, મેરા ખ્યાલ ગયા.

No longer pipe, no longer dance.

૪૪૯. જેનો આશુ આંધળો તેનું કટક કુવામાં. ૬

જેનો આશુ આંધળો તેનું કટક કુવામાં.

ઉસ્તાદ જેસે પાસ તો કામ આવે રાશ.^૧

મૂર્ખની સરદારી હેઠળ બધા મૂર્ખ બને.

રાજ વંકયે દેશ ઉજડ. ગુરૂ આંધળા તેના ચેલા બીંત.

દોહરો—ગમ વિનાનો ગામેતી,^૨ અજડ હોય દીવાન;

રંભડે^૩ રેયતને જે, ચાર દિના મેમાન. ૩૯૯

૪૫૦. જેનો આંહી અપ તેનો ત્યાં અપ. ૩

જેનો આંહી અપ તેનો ત્યાં અપ. ધરમાં માન તેનું બહાર પણ માન.

જે જગતમાં ભલો કહેવાણો, તેનો વાસો સ્વર્ગમાં.

૪૫૧. એક આપે ને ખીલે વારે, તેને ઘાલો જમના ખારે. ૬

એક આપે ને ખીલે વારે, તેને ઘાલો જમના ખારે.

તેલ બાળનારનું બજે ને મસાલચી પેટ કુટે.

દાતારી દાન કરે, ને લંડારી પેટ કુટે.

પારખી ગાય, પારકું ખાય, જે હાંકે તેનું સત્યાનાશ બાય.

વાવરનારનું વરે, ને રંધવારનું પેટ બજે.

અત્ર^૪ તેનું પુણ્ય, રાંધનારને ધુમાડો.

It is the master, and not the steward who becomes generous at his master's cost, that deserves the blessings of the poor.

૧ રાશ=રસ્તે અડે. ૨ ગામેતી=રાજ કે ગામ ધણી. ૩ રંભડે=હેરાન કહે.

૪ ત્યાં=સ્વર્ગમાં. ૫ ધન્ય દહાડો પણ કહેવાય છે.

૪૫૨. માળી રૂઠ્યો ફૂલ લેશે. ૩

માળી રૂઠ્યો ફૂલ લેશે.

થઈ થઈને સું થવાનું છે ? મારી તો નહીં નાખે.

હાથીની ગાં-માં ધાલીને સીવશે તો નહીં.

૪૫૩. પ્રભુ જે કરે છે તે સારાને માટે. ૬

પ્રભુ જે કરે છે તે સારાને માટે. જે થાય છે તે સારાં માટે.

લેંસનો પગ ભાંગ્યો તે સારાં માટે.^૧

શળીનું દુઃખ શળથી ટળ્યું.

નરસું થાય તે પણ સારાં-માટે.

દોહરો—હરિ કરે સો ભલી કરે, કૃશવ યુરી ન જન;

કૃષ્ણ અધટતી ના કરે, સો વદે વેદ પુરાણ. ૪૦૦

A stumble prevented a fall.

૪૫૪. થુવરે કેળાં. ૩

થુવરે કેળાં. આંબલીએ આંબા થયા. રાંકને ઘેર રતન પાક્યું.

૪૫૫. બોલે નહીં તે બોળી મારે. ટહાકું ટહાકું બોલે

તે કાળજી કારે. ૧૦

બોલે નહીં તે બોળી મારે. ટહાકું ટહાકું બોલે તે કાળજી કારે.

થોડા-બોલો થાંભલો કારે.

બોળું દહીં દાંત પાડે. પોતે નાનો, પણ પાખંડે મોટો.

થોડા-બોલો જીતી જાય, બહુ-બોલો વેતરી જાય.^૨

બોલે તેનું પેટ કળાય. જાની જરી છેતરે.

એ તો પુંકી પુંકીને^૩ ખાય તેવો છે.

મીઠું મીઠું બોલીને બોલી કાઢે.

Silent men and still waters are deep and dangerous.

Beware of a silent dog and still waters.

૪૫૬. સઘનો દીકરો જીવે ત્યાં સુધી સીવે. ૫

સઘનો દીકરો જીવે ત્યાં સુધી સીવે. મુવા લગી ધર^૪ તાણી.

૧ નીકર બહાર ગઈ હોત ને વાઘે મારી હોત. ૨ ગોદા ખાય, એમ પણ કહેવાય છે.
૩ ઉદર કરે ત્યારે કુંકતો જાય ને કરડતો જાય, તેથી ઉદરનો કરડ માણસને કરડતી વખત
જણાતો નથી. ૪ ધર-ધર્મસંકેત.

હુબા ત્યાં સુધી (ભાર) વળા.

મરતાં સુધી નાથ^૧ કહાડી નહીં. યાંથી ભેરે^૨ ગયા.

He died in harness.

૪૫૭. રાઈના પાડ રાતે ગયા. ૫

રાઈના પાડ રાતે ગયા.^૩

ગદીના ડહોડસો, ને ચોટીના ચારસો. પાણીએ દીવો બળી ગયો.

વર રજો વાસી, પેદેરામણી ગમ નારી. એ તો એમ્ર એલાઇ ગયો.

Every rogue is at length outrogued.

૪૫૮. દુઃખનું ઝોસડ દહાડા. ૬

દુઃખનું ઝોસડ દહાડા.

દુઃખ પડે તારે ધીરજ રાખવી. જેમ દિવસ વીતે તેમ દુઃખ વિસારે પડે.

હવ શ્રભાવે જ બૂલકણે છે. બૂલી જવાનું કહેવું પડતું નથી.

દોહરો—દીન ગણતાં માસ ગયા, વળે આંતરીઆં;

સુરત બૂલી સાહેબા, નામે વીસરીઆં. ૪૦૧

૪૫૯. દુનીઆ આંધળી નથી. ૫

દુનીઆ આંધળી નથી. દુનીઆમાં કશું અભણ્યું કે છાનું રહેતું નથી.

દુનીઆ સાતમે પાતાળથી વાત લાવે.

દુનીઆમાં ધાળી પીટાવવી પડતી નથી.

છાનો ન રહે દાતાર ઝુઝાર, છાનો ન રહે રાગ ગાનાર.

૪૬૦. દુનીઆ ઝુકતી છે, ઝુકાનેવાલા ચાહીએ. ૩

દુનીઆ ઝુકતી છે, ઝુકાનેવાલા ચાહીએ.

દુનીઆ દિવાની છે, સમજાનેવાલા ચાહીએ. દુનીઆ દંભે ભોળવાય.

૧ જે બળદ ધરો અથવા નિરૂપયોગી યાજ ત્યારે તેના નાકમાંથી નાથ કહાડીને આરામ આપે છે. તેમ માણસ પોતાનું વ્યાવહારિક કામકાજ સુકે ત્યારે નાથ કહાડી નાખી એમ કહેવાય. ૨ એટલે હવતાં સુધી પોતે ઉદ્યોગમાં કરેલી કમર છૂટી જ નહીં.

૩ રાઈના પાડ (ભાવ) રાતે ગયા

એક વાણીઆના ઘરમાં રાત્રે એક ચોર પેડો. વાણીએ તેને લેયો. ચોરે ભણ્યું જે મને દીઠો નથી, તેથી લપાઇને એક ખૂણામાં ઉભો. વાણીએ પોતાની સ્ત્રીને જગાડી કહ્યું કે, રાઇ ભરી રાખી છે તે કહાડ, કારણ કાલે રાઈના ભાવ ચહડી જશે. યાહડીએ રાઇ કહાડી ઢગલો કર્યો. બન્ને જણ રાઈના ઢગલો મૂકી બીજા ખંડમાં ગયાં. ચોરે ભણ્યું પેટીપેટારો તોડી કાંઈ માલ લેવાશે નહીં, પણ ચોરે રાઈનો ગાંડો મણુ જે મણુનો ખાંધ્યો ને ઉપાડી ચાલ્યો ગયો. બીજે દહાડે રાઇ વેચવાને તેજ વાણીઆની દુકાને તે જઈ ચહડયો. રાઈનો ભાવ તેણે પૂછ્યો ત્યારે વાણીએ કહ્યું, “રાઈના પાડ તો રાતે ગયા.”

४६१. लुंडो लुंडानो लाव लज्जव्या वगर रहे नही. ११

लुंडो लुंडानो लाव लज्जव्या वगर रहे नही.

पोहणो पणो ते धुण लेध गिण्डो.

लुंडी रांडे अमलो वरो. करतुरीमां रंग नही, लुंडीमां ढंग नही.

लुंडाथी भूत पणु नासे.

दुर्जनथी दूर वसवुं. लुंडानुं भेडो काणुं. लुंडाथी आर गाडि नासवुं.

भोडी भिवाडी अपशुकन कर्था वगर रहे नही.

दोहुरा—७ लण्णीअे लवाने, लुंडाने पणु ७;^१

लुंडा न होत जगमां, तो सारा सांवरत कीं? ४०२

दुरिजनकी कृपा पुरी, ललो सज्जनका त्रास;

जय सुरज गरमी करे, तय परसनकी आश. ४०३

४६२. कमाणि दीकरो कुटुंअने वहालो. ८

कमाणि दीकरो कुटुंअने वहालो. कमाणि दीकरो मायापने वहालो.

दुज्जणी लेंसनी पाटु सारी लागे. दातानी गाण ते धीनी नाण.

धरडांणी गाण ते शिआमलुनी धात. गाण आय ते योडडां अमे.

जे भारे ते लण्णवे. शेटला आपे ते तमायो पणु भारे.

४६३. भोटानी लुलमां काम थाय. ४

भोटानी लुलमां काम थाय. भोटानो योल सहु जीवे.

भोटां उाकुं हलावे त्यां गरीअनुं काम थाय.

भोटा जरा कान आपे, तेमां भेडो पार थाय.

४६४. धुमाडाना आयका. (लुडा देभाव वाणी वस्तुमांडे वस्तुतः
कांछ नही.) ८

धुमाडाना आयका.^२

पाल्णीमां लीटा. रेतीमां लीटा (रहेज नही.)

भृगज्जण. जांअवानुं पाल्णी देभाव धरुं, पणु कांछ भणे नही.

गोहडे गांठ.^३ धायजे^४ गांठ.

आकाशकुसुमवत. पाल्णीनी गांसडी आंधवी.

१ लण्णीअे विवेकथी वात करीअे. २ हाथमां कर्शु आवे नही. ३ गोहडानी गांठमां कर्शु अंधाय नही. ४ धायणो अेटले कामणो.

૪૬૫. તેલનું ટીંપું ને હીરની ગાંઠ. ૯

(જે વાત ચોક્કસ હોય તે વિષે.)

તેલનું ટીંપું ને હીરની ગાંઠ. અંકે સો. જડખે સલાખ.

લોહાડે લી ને પટોળે ભાત. ધ્રુવના અક્ષર.

એમાં મીન-મેખ નહીં. કંકુચોખા ચોટી ગયા છે.

જેઠવાને બિજળી કહે છે:

સોરઠો—તું સું તાળી લેઈ, જે ધડીએ ખોલ્યાં નહીં;

એ અવલકવ રહી ગઈ, જામો કામી? જેઠવા. ૪૦૪

A firm knot.

૪૬૬. ધૂળગળ સાડ વેર કરવું. ૪

ધૂળગળ સાડ વેર કરવું. વિસ્તાર વગરની વાતમાં વલવાક (રાખવી.)

કાચરી? સાડ વિવાહ બગાડવો.

ઢોહુરો—પછા ચલાસર પાંસસો, સોઢા વીશું સાત;

એક તેતરને કારણે, અલ રાખી અખીયાત. ૪૦૫

૪૬૭. ધૂળમાંથી ધન પેદા કરવું. ૨

ધૂળમાંથી ધન પેદા કરવું. શૂન્યમાંથી સૃષ્ટિ કરવી.

૪૬૮. ધોખીના ઘરમાં ખાતર પડે તે ઘરાકનું જાય. ૫

ધોખીના ઘરમાં ખાતર પડે તે ઘરાકનું જાય.

હશે તેનું જશે, હું તો મંગળ ગાઉં.

નાગા ઉપર ઉઘાડો પડે. ધોખીને પાંચે પારકાં.

અંગે અંગ ધાસે, ને બડી પનોતી^૪ નાસે.

૧ જામો કામી=કાચમ, કઢી ખસે નહીં તેવી. ૨ કાચરી=ચીભડા વિગેરેની સુકવણી.

૩ અખીયાત=સદાને માટે કાચમ. પારકર (થરપારકર જીંઘામાં) આગળ ગ્યારે દુકાળ પગ્ગો ત્યારેખે હજાર સોઢા પરમાર પોતાના ઘરખટલાને સાથે લેઈ કાઠિયાવાડના પાંચાળ દેશમાં આવ્યા. તે પરમારના આગેવાન કુંજો ને લખધીર હતા. તેમણે સુળી નજદીક ધાગરીઆ ગામમાં નિવાસ કર્યો. તે વખતે સાએલામાં ચભાડ કાકોર રાજ કરતા હતા તે શિકારે નીકળ્યા. તેણે એક તીતરને ધાયલ કે જખમી કર્યું. તે નાકું ને સોઢા પરમારની જાવણી કે વાંઠમાં આવ્યું. ચભાડ તેની પાછળ ગયા ને તીતર સોઢા પરમાર પાસે માગ્યું. શરણે આવેલું તીતર પરમારે આપ્યું નહીં, અને તેમાં લડાઈ થઈ તેમાં પાંચસો ચભાડ ને એકસો આળીશ સોઢા પરમાર મરાયા તેનો આ ઢોહુરો છે. ૪ પનોતી નજખમાને નડે નહીં.

૪૬૯. સહસા ન કરે કામ હોય જે દિલના ડાહ્યા. ૩

સહસા ન કરે કામ હોય જે દિલના ડાહ્યા.

ડાહ્યા માણસ વગર વિચાર્યું કરે નહીં.

વગર વિચાર્યું કરીને પરતાવું (તે ડહાપણુ નહીં).

૪૭૦. માંસ ખાઈ ને હાડકાં કોટે ન બંધાય. ૫

માંસ ખાઈ ને હાડકાં કોટે ન બંધાય.

દેશ જીતી દરવાજે ડોકે ન બંધાય. હાથી મરે ત્યાંજ દટાય.

જે વાત બની તે લાંજ દાટવી.

સૌ સ્ત્રીવાળા છે, ખાયડીને બગલમાં મારીને ન ફરાય.

૪૭૧. ધણીની માનીતી ઢેચડી ગામ અલડાવે. ૬

ધણીની માનીતી ઢેચડી ગામ અલડાવે. વકર્યો સાંઠ માટી ઉછાળે.

કાજીની લેંસ આખા ગામનાં ખેતર લેજે.

ધણીની માનીતી આચડી બાર ગામ ઉજડ કરે.

જેનો ધણી હાથ તેનો સૌ સાથ.

દોહુરો—કુવા કાઠે કુવડો, વાએ વાંકા થાય;

જેનો પરણ્યો નહીં હાથમાં, તેનો જન્મ એજે જાય. ૪૦૬

૪૭૨. માગે સો ત્યાગે, ને ત્યાગે સો આગે. ૮

માગે સો ત્યાગે, ને ત્યાગે સો આગે.

માન રાખ્યે માન જાય, માન મૂક્યે માન મળે. નમે તે પ્રભુને ગમે.

અક્કડ ઉડી જાય, હુબ ખુબકી ખૂબ.^૧

પ્રીસીઆરીખોરના ફજેતા. નરમાશયી બધાં કામ સારાં થાય.

ન ખાય તેને ખાખા કરે, ખૂબ ખાય તેને આઘો કરે.

છર્યો—માગ્યા મળે ન ખેટડા, માગ્યાં મળે ન ધન;

માગ્યાં મોત મળે નહીં, માગ્યાં મળે ન અન્ન. ૪૦૭

Humility is the foundation of all virtue.

Oaks may fall when reeds brave the storm.

^૧ હુબ એટલે ચીચા તથા પાનખાલની ક્ષીને એક નતનું ધાસ થાય છે. તે નદીના વેઠેમાં જાય છે. નદીમાં પૂર આવે છે ત્યારે નખી લાંબા યઈ સુઈ જાય છે. પુર ઉતરે એટલે વધારે નેરથી પાછા ઉભા થાય ને કાયમ રહે છે.

૪૭૩. ઉધારની માને કુતરા પરણે. ૮

ઉધારની માને કુતરા પરણે. રોકડા આજ ને ઉધાર કાલ.

ઉધાર આપ ને ખરૂં જોખ.

હડકે^૧ નાણું પધારે, તો વાણીઓ લુગડું વધેરે.

ઉધારના લાડવા કરતાં નગદનો ટપલો સારો.

ઉધારતો કહે “ઓ” ને ખૂણે ખેસી રા. રોકડા રોક ને ખોણી ઠોક.

નગદ તો કહે “છ,” ખા ખીચડી ને ઘી.

૪૭૪. જાવું છે તો ઠાલે હાથે. માલ કાઈ છાતીએ ખાંધી લેઈ
જતું નથી. ૨૦

જાવું છે તો ઠાલે હાથે. માલ કાઈ છાતીએ ખાંધી લેઈ જતું નથી.

સખ ઠાઠ પડા રહે જાવેગા, જખ લાદ ચલેગા ખનજરા.

અંતકાળે જાવું છે એકલા, સાથે કશું આવે નહીં.

નાગા આવ્યા ને નાગા જવું છે.

આવ્યા ખાંધી મુઠીએ, જાવું છે ખુલે હાથે.^૨

નાગા આવ્યા, જવું છે નાગા, કરો ખૂખી તો ખેહરશો વાધા.

અંતકાળના ખેલી, તે રામ-ભજન ને પુણ્ય કર્યા હોય તે.

ખા ગયા સો ખો ગયા, ખીલા ગયા સો ખો ગયા.

હાથે તે સાથે, પુઠે તે જુઠે. હાથે તે સાથે.^૩

ખા ગયા, ખીલા ગયા, સાથ લે ગયા, રખ ગયા, જખ માર ગયા.

મુવા પછી પુણ્ય તે સઘળું શૂન્ય.

ઢાહરા—દીયા લીયા સો અપના, રખ ગયા સો ફેક;

છકુ લે ગયા જમરા, જોર લે ગયા લોક. ૪૦૮

વાટયા તે દેહવટ થયા, રાખ્યા તે થઈ રાખ;

ખચ્યા તેની ખૂખીઓ, થયા એકના લાખ. ૪૦૯

લાંગા^૪ લાવ સંસારકા, દીયા ને ભજ્યા દોય;

ન દીયા ન ભજ્યા,^૫ ગયા જનમારા ખોય. ૪૧૦

માલાળી^૬ રહેશે મેડીઓ, ઉજડ થશે આવાસ;^૭

આગળ^૮ તારે આવશે, સારપ ને^૯ મુવાસ. ૪૧૧

૧ ગલ્લામાં. ૨ હાથે=જવતાં પુણ્ય કર્યું તે સાથે. ૩ જવતાં સ્વહસ્તે પુણ્ય કર્યા તે સાથે. ૪ લાંગો=કવિ. ભજ્યા=મ્રખ. ૫ ભન્યા. ૬ માલાળી=માલાળી. ૭ આવાસ=મેહેલ. ૮ આગળ=મુવા પછી. ૯ સારપ=ભલાઈ.

સોરઠા—ભેળો લેઈને ભેળ, હારે ^૧ કાઈ હાલે નહીં;	
અહીંથી એકાએક, સ્વર્ગે જવું શામળા.	૪૧૨
ખેલપ કરવા બાપ, અંતકાળે આવે નહીં;	
સાથે પુણ્ય ને પાપ, સ્વર્ગે જવું શામળા.	૪૧૩
મસાણુ સુધી સાથ, ચેહેમાં સૂવું એકલા;	
કાઈ ન ભીડે બાથ, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૪૧૪

૪૭૫. માયાને ભય, કાયાને નહીં. ૮

માયાને ભય, કાયાને નહીં.

નાગાને લુટાયાનો શો ભય ? હોય તેનું જય, બાવો બેઠો મંગળ ગાય.
બાવો ઉઠ્યો બગલમાં હાથ, ને બ્યાં પજ્યા ત્યાં જગન્નાથ.
પંડોપંડ, બ્યાં પજ્યા ત્યાં ખેમને કુશળ. વાંઝીઆનાં હોય તો મરે.
વોળાવીઆ વગર બે ચાલે, તુંબડું^૨ કે શીંગડું. હશે તેનું જશે.

They only are in danger who have anything
to lose.

૪૭૬. સુખડ ઘાસે, ઓરસીઓ ન ઘાસે. ઘાસે તે નાસે. ૭

સુખડ ઘાસે, ઓરસીઓ ન ઘાસે.^૩ ઘાસે તે નાસે.
ત્રાંબાપીતળનાં ઠામ અલડાય નહીં, માટીનું હાંલું અલડાય.
બળીઆ સાથે બાથ તે નબળો ઘાસે.
જેના છાપરા ઉપર નળીઆં ઝાઝાં તે છતે.
રાખનાં હાંલનાં અલડાય, પકવાન અલડાય નહીં.
પાતળી^૪ ફૂટે.

૪૭૭. ધાઈને મળીએ નહીં, ને અળગા રહીએ નહીં. ૪

ધાઈને મળીએ નહીં, ને અળગા રહીએ નહીં.
ઉપર પડતા જઈએ નહીં, ને અતડા રહીએ નહીં.
વગર તેજા જઈએ નહીં, તેડે ત્યારે આધા રહીએ નહીં.
લીંબુનું પાણી થઈ રહેવું.

૧ હારે=સાથે. ૨ તુંબડું=બ્રાહ્મણ. શીંગડું=બાવો, કારણ તેને ચોર હો
નહીં. ૩ સુખડ ઘાસાય કારણ કે નરમ છે. ૪ પાતળી ઠીકરી કે પાતળ
નસીબવાળો.

૪૭૮. ઢેડવાડે જવું ને હાંડકાંનો ધરવ ક્યો વગર આવવું (તે ભૂલ).

સમુદ્ર સરખા સખા ને અલુણું ખાવું. ૬

ઢેડવાડે જવું ને હાંડકાંનો ધરવ^૧ ક્યો વગર આવવું.

સમુદ્ર સરખા સખા ને અલુણું ખાવું.

નદીએ જઈને તરસ્યા આવવું. પાણીમાં માંજલું તરસ્યું.

લીલા ઝાડ હેઠળ ભૂખે મરવું, કે તડકે તપવું.

સાસરે ગઈ ને સૌભાગ્ય ભૂલી આવી.

તળાવે જઈ ને તરસ્યા આવવું. લંકામાં વસવું, ને અડવા ફરવું.

સાસરે આણું કરવા ગયો, ને વહુ ભૂલી આવ્યો.

૪૭૯. નાતરે જવું ને દહાડા ગાળવા તે છોકરાની હાણ. ૪

નાતરે જવું ને દહાડા ગાળવા તે છોકરાની હાણ.

મરવું ત્યારે મુહૂર્ત શું?

સાથરે ત્યારે સાંકડો શો? ને તર્ક માટી ત્યારે રાંકડો શો?

૪૮૦. સિંહને વનનો આશ્રય, વનને સિંહનો આશ્રય. ૬

સિંહને વનનો આશ્રય, વનને સિંહનો આશ્રય.

જમાદારને બેર જમાતનું, જમાતને બેર જમાદારનું.

વળીને મોલનો આધાર, મોલને વળીથી રક્ષણ.

ખેતર રાખે વાડને, વાડ રાખે ખેતર.

રૈયત રાખ વડે, રાખ રૈયત વડે.

દાહરો—જીવ જીવકે આશરે, જીવ કરત હે રાજ;

તુલસી રઘુવર આશરે, ક્યું ખીંગડોગા કાજ? ૪૧૫

૪૮૧. ગાડું નાવમાં ને નાવ ગાડાં ઉપર (વખતે વખતે પ્રસંગ પડે

તેમ થાય છે.) ૬

ગાડું નાવમાં ને નાવ ગાડાં ઉપર.

માથું પાઘડીમાં ને પાઘડી માથા ઉપર.

ઘોડા ઉપર ચઢીએ ત્યારે આપણે સવાર.

ઉતરીએ ત્યારે ઘોડો સવાર.

નવ નાડીઓ જીવ તે ગમે તે નાડે ચડી જાય.

દોહરા—કબ્હુ મન મંકાડી, કડેક ^૧ કેસરી સિહ;	
કડેક કારી દોકડો, કડેક દોકડો કુંગરજી.	૪૧૬
અપની અપની દોરમેં, સખકા લાગત દાવ;	
જલમેં ગાડી નાવપર, થલરે ગાડીપર નાવ.	૪૧૭
કબ્હુઅડાઈ ન કીજીએ, મન રખીએ દરિયાવ; ^૨	
કબ્હુક ગાડી નાવપર, કબ્હુ ગાડીપર નાવ.	૪૧૮
કડેક મન મંકાડી, કડેક કેસરી સિહ;	
હૈડો ^૩ હકડી ધારણે, રહે ન સને ડી.	૪૧૯

૪૮૨. નાનામાંથી મોટું થવાય. ૪

નાનામાંથી મોટું થવાય. બાળકમાંથી મોટાં મનુષ્ય થાય,
બાળક મરે પણ કુટુંબમાંથી એક માણસ ધરતું.
નાનું બણી ઊસેટી દેવાય નહીં.

૪૮૩. ધણી વગરનાં ધોળ સુનાં. ૮

ધણી વગરનાં ધોળ સુનાં.^૫ સરદાર વગરનું સૈન્ય બારેવાટ.
નાયક વગરનું ટોળું કે પેકું.^૬

રાજ વગર નગરી સુની. ગ્રાણ વગરનો દેહ સુનો.
જ્ઞાન વગર હૈયું સુનું.^૭ ધણી વગર દોર સુનાં.
ધણી વિનાનાં દોર અને માવતર વિના છોર—સુનાં.

The master's eye maketh the horse thrive.

૪૮૪. નેવનાં પાણી મોભે બચ નહીં. ૬

નેવનાં પાણી મોભે બચ નહીં. પાણી પાણીને ઢાળે ચાલશે.
મહોની વાટે કાળીએ બચ, નાકની વાટે બચ નહીં.
જેમ ધટતું હશે તેમ થશે, કાંઈ બ્રાહ્મણી નાતરે જશે ?
અરથે તે અરથે, કાંઈ બ્રાહ્મણવાણીઆ ધરથે ? (નાતરે બચ.)
જે જાળે તે જાળે, કાંઈ ગધેડા ઊપર નોખત બાળે ?

૪૮૫. નેળનાં ગાડાં નેળમાં રહેતાં નથી. ૩

નેળનાં^૮ ગાડાં નેળમાં રહેતાં નથી. ભોંયના પક્ષા કાંઈ ભોંય રહે નહીં.

૧ કડેક=ક્યારેક. ૨ થલ=જમીન. ૩ દરિયાવ=મોટું. ૪ હૈડો=હૈયું. હકડી=એક.
સને=આખો. ડી=દિવસો દી. ૫ સુનાં=સુખાં. ૬ નાયક=ભવાયાનો સુખી નાયક
કહેવાય છે. ૭ સુનું=ઊનડ. ૮ નેળ=સાંકડી ગલી.

સદા કાળ સ્થિતિ તેની તેજ ચાલતી નથી.

No man lives so poor as he was born.

If you do not do it, somebody else will do it.

૪૮૬. મારો લાલો લાભ વગર લોટે નહીં. ૧૧

મારો લાલો લાભ વગર લોટે નહીં.^૧

શેઠ કેમ તણાણા, તો કહે લાભે લોભે.

વાણિયો મતલબ વગર તોળે નહીં. પૈસાને માટે લંકા જવું પડે.

લાલચ વગર કાઈ લપટાય નહીં. સખ કુછ ખાતાં હે પૈસા.

એક પૈસા માટે ધોળકે જવું પડે.

પૈંધ્યો આવે પરાણો, ને લપકે આવે ઠોર.

બિલ્લી ઘી મુંઘતી આવી છે.

એકું ખાય તો ચોપકાને ભરોસે.

જોડકું—આહાણું જાય જમે, ભવાયાનું જાય રમે;

વાણિયાનું જાય લોભે, ભરવાડનું જાય ડોભે.

૪૮૭. શેખચક્ષીના વિચાર. ૬

શેખચક્ષીના વિચાર.

પતેટી રોટી ઝોર પાનીકા ઘી ખન જાય, તો બંદા ઝખોલ ઝખોલ ખાય.

૧ એક ડોસીને લાલો નામે દીકરો હતો. તે જન્મરમાં ઘી લેવા ગયો. પાછા વળતાં લાલો રસ્તામાં પડી ગયો, ધીનું વાસણ પણ ભોંય પડી ગયું ને ઘી ઠળી ગયું તે લાલો હાથેથી ઉસરડીને વાસણમાં નાંખતો હતો. સાથે રસ્તાની ધૂળ પણ ખોળામાં આવે તે પણ વાસણમાં નાંખતો હતો, તેટલામાં કોઈ ઝોળખીતો માણસ પાસેથી નીકળ્યો તેણે લાલોને જોયો. લાલો ઘી ઉસરડી નાંખવામાં શેખચો ને પેલો માણસ તો ચાલ્યો ગયો. તેણે લાલોના ઘર આગળથી પસાર થતાં લાલોની માને કહ્યું, “તમારો લાલો પડી ગયો ને ઘી ઠોળાઈ ગયું તે ઉસરડે છે.” ડોસી લાલોનાં લક્ષણ જાણતી હોવાથી ઝાલી, “મારો લાલો લાભ વગર લોટે તેવો નથી.” એટલામાં લાલો ધીનું ઠામ લઈને ચાલ્યો.

ડોસીએ પૂછ્યું, “દીકરા, કેમ કરતાં પડી ગયો?” ત્યારે લાલો કહે છે કે, “મા, રસ્તામાં આવતાં સોનાગઢોરનું પડીકું પડેકું જોયું, પડીકું ઉપાડવા વાંકો વળું તો ઉતરો માણસ જુઓ ને પૂછપરછ થાય, તેથી પડી ગયો, વાસણ ધીનું પડીકા ઉપર નાંખ્યું ને રસ્તાની ધૂળ સાથે પડીકું વાસણમાં લેઈ લીધું છે; માટે ઘી ભનું કરી નીકળે તેટલું નીતારી લે ને સોનાગઢોરો કાઢી લે.” ત્યારે ડોસીએ કહ્યું, હું તો જાણતી હતી કે “મારો લાલો લાભ વગર લોટે નહીં.”

આ ઉપરથી કહેવત કે મારો લાલો લાભ વગર લોટે નહીં.

મનના મલીઠા વાળવા ત્યારે મોળા શા વાળવા ?
હવામાં કિલ્લો બાંધવો, ગગન સાથે વાતો કરવી.
દરિયો બધો વાળી ઘેર લાવવો.

Building castles in the air.

૪૮૮. વેહેલો તે પેહેલો, ભૂલે તે ઘેલો. ૮

વેહેલો તે પેહેલો, ભૂલે તે ઘેલો. પેહેલાને પાણી, પાછળનાને કાદવ.
પેહેલો મારે તે કદી ન હારે. પેહેલાની પત્રાવળી સવાની, પાછલાને પછની.
પેહેલાની પેહેલ. પેહેલાને દૂધ, પાછલાને પાણી.
પેહેલાને પ્રસાદ, પાછલાને એઠ.

રસકસ ચૂસાઈ ગયો, હવે કુચા રહ્યા.

First come, first served.

૪૮૯. પંડ રળે તે પેટ ભરાય, ધન રળે તે ઢગલો થાય. ૮

પંડ રળે તે પેટ ભરાય, ધન રળે તે ઢગલો થાય.

હિંચોનીચો પગ પજ્યા વગર પૈસો થાય નહીં.

પૈસે પૈસો પેદા થાય. પૈસે પૈસો વધે.

નાણું નાણાને તાણી લાવે, રળે રોટલો મળે.

દરિયો,^૧ કે દરબાર,^૨ કે કોઈ ધર ભવ,^૩ કે કોઈ ખીસર ભવ.^૪

ખેતી આખાદાન.

સોરઠો—કાંતો હળને હચરકે, કે કાં લેખણને લસરકે;

પણ તેલને ટસરકે, નારી ચીર ન પામે નાગલા.^૫ ૪૨૦

૪૯૦. પરાણે પ્રીત થાય નહીં. ૧૨

પરાણે પ્રીત થાય નહીં. પરાણે પુણ્ય થાય નહીં.

બાંધ્યા કણખી(ખેડુ)એ ગામ વસે નહીં.

^૧ આટલે પ્રકારે પૈસો મળે છે: દરિયો એટલે જોહોળો દેશાવરી વેપાર કે વહાણુ-વટી. ^૨ દરબાર સરકારી મોટા એાદા મળે તે. ^૩ ધર ભવ=કોઈ અનામત પૈસા સુધી ગચું હોય, ને તે પૈસો ચોરીનો અગર છાનો રાખવા ભવો હોય તે દળાવી રાખવામાં આવે, અથવા કોઈ લેવા આવે તેવું ન રહું હોય, તો પૈસો થાય. ^૪ ખીસર ભવો=દાટલા પૈસા હોય તે ભગ્યા વીસરી ભવાય, અથવા દાટલા પૈસા હોય ને તે ભગ્યા વેચવી પડે તે વખતે પૈસાની યાદ આવે નહીં, ને ભગ્યા ખરીદનારને તેમાંથી મળે તો પૈસો થાય. ^૫ ખેતી સારી કરવાથી પૈસો થાય, કે માણસ કવમખડાદુર મુલ્તદી હોય તો પૈસો થાય; પણ તેલ સીંચીને ગાડાં હાંકે તેટલામાં નાગલા, નારી ચીર ન પહેરે એટલે પૈસો થાય નહીં.

દળણું દળતાં પણ વસ્તી રહે નહીં.

વેહેલે વળગતા જઈએ તે મહાભેર પડીએ.

જખરદસ્તીનો સોદો નભે નહીં.

મારીને મુસલમાન કરવો તેમાં માલ નહીં.

ખુશીનો સોદો, તે સોદો. ખુશીનો સોદો, તે હાથીનો હોદો.

ધોક મારીને ધર્મ કરાવાય નહીં. પરાણે પુણ્ય કરાય નહીં.

દોહરો—પાતી પીલાવત ક્યા પીરો, ધરધર સાયર વાર;^૧

જે ખાસા હોયગા, તે પીવેગા જખ માર. ૪૨૧

૪૯૧. વાજતુંગાજતું માંડવે આવશે. ૭

વાજતુંગાજતું માંડવે આવશે. પાઘડીનો વળ છેડે.

રડતુંરડતું આકરકું ગોળ થશે.

કુટાતુંકુટાતું એની મેળે ઠેકાણે આવશે.

વખત આવે સૌ જણારો. સુરજ કાંઈ છાખડે ઠાંક્યો નહીં રહે.

ચંદ્ર ખીજનો નહીં તે ત્રીજનો જણારો.

૪૯૨. પાઘડી ભેંસ ચાવી ગઈ. ૫

પાઘડી ભેંસ ચાવી ગઈ.^૨

સો સીકારસ ને એક મૂળાપણી. હાથ પોલો તે જગ ગોલો.

પૈસો પરમ દૈવત, જેને દેખી મુનીવર ચળે.

સો સીકારસ ને એક ઠેસો.

૪૯૩. એવાતણુનો ઉધારો, રંડાપો રોકડો. ૫

એવાતણુનો^૩ ઉધારો, રંડાપો રોકડો.

રચતાં વાર, બગડતાં કાંઈ વાર?

પાઘડી અંધાવતાં વાર, પાડતાં શી વાર?

વાળી ઘડાવતાં વાર, નાક કાપતાં શી વાર?

નાનાં છોકરાં મોટાં થતાં વાર, મરવું ક્ષણમાં.

૧ વાર=પણી. ૨ એક માણસ કોઈ અધિકારીને પોતાનું કામ લાભમાં કરી આપવા સારૂ રશવતમાં પાઘડી આપવાનું કહી આવેલો. તે પોતાના લાભમાં ફેંસલો થશે એમ આશા રાખી નીરાંતે બેઠો. પછી સામાવાળો તે અધિકારી પાસે જઈ તેને ભેંસ આપવાનું કહી આવ્યો. મુદતને રોજ કામ નીકળ્યું. ભેંસવાળાના લાભમાં ફેંસલો થયો, એટલે પાઘડીવાળો અધિકારીને કહે છે કે, “સાહેબ, પાઘડીની તો શરમ રાખવી હતી.” ત્યારે અધિકારી કહે છે કે, “પાઘડી ભેંસ ચાવી ગઈ.” ૩ એવાતણુ=સૌભાગ્ય.

૪૯૪. ખદડા ખાંડે વહુડ્યા જાણ્યા નથી. ૬

ખદડા ખાંડે વહુડ્યા જાણ્યા નથી.

પાવૈઆ ઝાટકે આજ્યા જાણ્યા નથી.

પાવૈઆને પાનો ચડે નહીં.

ફેસીની ફેજ સાંભળી નથી.

દાણીધારના^૧ સાધુ છે, તેથી શું બને?

દોહરો—કાઠી હુટે, કોળી હુટે, એ તો હું જાણું;

વસાવડના વૈરાગી હુટે, એ તે કુંભા કાણું.^૨ ૪૨૨

૪૯૫. દિગંબરના ગામમાં ઘોળીનું શું કામ ? ૩

દિગંબરના ગામમાં ઘોળીનું શું કામ ?

પાવૈયાના ગામમાં, વેશ્યા કરી દુકાન.

દોહરો—જોકા જહાં યુન ન લહે, તાકા તહાં ન કામ;

ઘોળી બસકે કયા કરે, દિગંબરકે ગામ ? ૪૨૩

૪૯૬. પંજ્યો કહે છે પંજ્યાણીને, સાંભળ મારી વાણી. ૪

(દે દાળમાં પાણી.)

દોહરા—પંજ્યો કહે છે પંજ્યાણીને, સુણ મારી વાણી;

પાંચમાંથી પંદર થયા, દે દાળમાં પાણી. ૪૨૪

ત્રીન બુલાયે તેરા આએ, હુષ રામકી બાની;

રામ ભગત એમ ભણે, દે દાળમાં પાણી. ૪૨૫

બારા બુલાયે બતીસ આયે, દેખા જગકી રીત;

બહારકે આ કર ખા ગયે, ઘરકે ગાવે ગીત. ૪૨૬

ખે વંતાક ને બાવન ભાણું, તજે બાળવાન મજે છાણું;

ઘરમાં ત્યારે તપેલાં કાણું, એ વાતનાં શાં દેખણું ? ૪૨૭

૪૯૭. ભાણમૂળા કાંઈ શાકમાં લેખું ? ૮

ભાણમૂળા કાંઈ શાકમાં લેખું ?

ધેસનું ખાણું, ને બદામનું નાણું. ચામડાનું નાણું^૩ તે બજલ જાણું.

મૂળાપણી કાંઈ ઝાડમાં લેખું ? બકરીનું દુઝાણું શા હિસાબમાં?^૪

૧ દાણીધાર નામનું કાઠીઆવાડમાં ગામ છે. ૨ કાણું=શું. ૩ ચામડાનું નાણું=મિલકતમાં ટોરદાંબર હોય તે ચામડાનું નાણું ગણાય. ૪ બકરીનું વલોણું પણ કહે છે.

રંગીપેંગીના દિસાળ કાણુ ગણુ છે? શકરકંઠની યુક્તી.
આમજી લામજી ભુટ્ટાચેર શા દિસાળમાં ?

૪૯૮. પૂછતા નર પંડિત. ૮

પૂછતા નર પંડિત. પૂછ્યામાં કાંઈ ગાંસડી જવાની નથી.

પૂછતાં પૂછતાં લંકા જવાય. પૂછતાં તો પુને જવાય.

મૂર્ખની પણ શિખામણુ લેવી.

ગુરુ દત્તાત્રય ચોવીશ ગુરુ કરી સિદ્ધ થયા.

પારકું દેખીને પણ શીખતું અથવા શિખામણુ લેવી.

શિખામણુ દેતાં રીસ કરે, તે ભાગ્ય દશા પરવારી જાણવી.

૪૯૯. પુંક પાદશાહની. (પાદશાહનું પણ પરપુંકે ખુરું બોલાય.) ૪

પુંક પાદશાહની. હાથી પાછળ ઘણાં કુતરાં લસે છે.

પુંકે બોલાયલું ગણુવું નહીં.

છરપો—મેગળાં નીસરી, બહાર મહા મુખ માણે;

નહીં શત્રુ નહીં મિત્ર, વિશ્વને સરખું જાણે.

પુંકે લસે બહુ શ્વાન, કેટલા બેસી રહે છે ?

મેગળને નહીં માન, અપમાન સર્વ સહે છે.

એમ હરિજન મેગળરૂપ છે, જેને હરિનું ધ્યાન છે;

કહે નરબો ગુરૂથપી, હરિજન સઘળા શ્વાન છે.

૪૨૮

The moon does not heed the barking of dogs.

૫૦૦. હવનમાં હાડકું. ૬

હવનમાં હાડકું. ક્યાળમાં હડી. સળ સુનેકી, પણ ગાં- પીતલકી.

સુનાની થાળીમાં લોઢાની મેખ. લગનમાં વિધન.

ઢાહરો—ચંપા તુજમેં તીન ગુન, રૂપ રંગ ચેર બાસ;

એક અવગુન એંસો લયો, ભમર ન આવે પાસ.

૪૨૯

Dirt part friends.

૫૦૧. ઘોલકા ઘોલકા કયા કરતે હો, ચાર ભાઈ મીલકે જોઠે બહું

ઘોલકા. ૬

ઘોલકા ઘોલકા કયા કરતે હો, ચાર ભાઈ મીલકે જોઠે બહું ઘોલકા.

ન્યાં દેવ ત્યાં જાત્રા. ગાયો વાળે તે ગોવાળ.

ન્યાં મામે ત્યાં મોસાળ. ન્યાં બાદશાહ ત્યાં બબર.

અઠેઈ દારિકાં.

૧ હાથી.

૨૬

૫૦૨. પારકી નિંદા કરનાર છિદ્ર શોધે. ૪

(માટે પરનિંદા મહા પાપ.)

પારકી નિંદા કરનાર છિદ્ર શોધે. કાગડો આળું જોઈ ખેસે.
માંખ મલીન વસ્તુ ઉપર વધારે ખેસે.
કાગતાણું કુકુંબ તે પરના ચાંદાં જુએ.

૫૦૩. પૈસાનો ખપ, ઉપયોગ તથા તેનાં દુઃખ વિષે. ૨૦

પૈસાનો ખપ ડગલે ડગલે. પૈસા વગર પગલું ભરાતું નથી.
પૈસો આવે ત્યારે દુઃખ, જ્ય ત્યારે દુઃખ અને સાચવવાનું દુઃખ.
પૈસાવાળો સુખે ન સુખે, ઊભગરો વેઠે.
પૈસો આપણા માટે છે, આપણે પૈસા માટે નથી.
પૈસો આપણે પેદા કરીએ છીએ, આપણને પૈસો પેદા કરતો નથી.
પૈસો આવે છે ત્યારે દરિયાની જીવાળ માફક આવે છે.
પૈસો પાત્રકુપાત્ર જોતો નથી.
પૈસો વધે છે ત્યારે ઊકરડાની માફક ઢગલો થાય છે.

દોહડો—માયા કહે હું નિત્ય નરી, કેની ન ખુરૂં આશ;
મરી ગયા ઝુરી ધણું, ઘણા ગયા નિરાશ. ૪૩૦
કષક કરે છે કાસદાં, કષક કરે વેપાર;
ચોરી કરવા ચોર જન, તુજ કારણ તૈયાર. ૪૩૧
તું તો તત્વ ત્રિલોકનું, જખરૂં તારૂં જોર;
સૌ તુજથી કહેવાય છે, શાહુકાર કે ચોર. ૪૩૨
લાંચ ખાય છે લાંચીઆ, સત્યને કરે અસત્ય;
ધર્મી કરે અધર્મ જે, તે સૌ તારાં કૃત્ય. ૪૩૩
ધરાય ના કો તુજથી, મળે લાખ કે કોડ;
જખ મારે જગમાં ઘણા, કરીને દોડાદોડ. ૪૩૪
અહો લક્ષ્મી તું અવનવી, અદ્ભુત એવી એક;
મોટા તુજ મહીમાથકી, ઉપજે ખપે અનેક. ૪૩૫
જીવન તું જોઈ જગતમાં, તું પ્રિય પ્રાણાધાર;
તુજ અર્થે જન તન તજે, પામે કષ્ટ અપાર. ૪૩૬
તું તોડાવે સંપને, તું જોડાવે સંપ;
તુજ કારણ લમતા લમે, જીવ ન પામે જંપ. ૪૩૭

પુત્ર મિત્ર સાથે લડે, પુત્રી સાથે માત;
લક્ષ્મી માટે લક્ષ્યા, લડે બ્રાતથી બ્રાત. ૪૩
માયા બડી મોહિની, જેના વજરશા ગાળા;^૧
સાંગો કહે સલવાણા, કૈક ચજ્યા ને કૈષક પાળા. ૪૩

સાખી—પૈસો મારો પરમેશ્વર, ખાયડી મારો ગુર;
છોકરાં જૈયાં સાધુ સંત, હું સેવા કાની કરું ? ૪૪

Money is for life, life is not for money.

૫૦૪. પૈસો પગ કરીને જાય છે. ૪

પૈસો પગ કરીને જાય છે. જનારો પૈસો મુઠ્ઠીમાંથી જાય છે,
પૈસાને પગ આવે છે.

પૈસો જવાનો થાય ત્યારે ધંધા પણ તેવા જ સુજે છે.

૫૦૫. પૈસો દુર્ગુણ શિખવે છે. ૬

પૈસો દુર્ગુણ શિખવે છે.

ધનનો મદ ચડે છે. પૈસાના મદથી અંધાપો આવે છે.

ધનવાન નિર્માની કાક. પૈસાવાળાને આભ બે તસુ છેડું રહે છે

દોહરો—સખળ ક્ષમી નિરગર્વ ધની, કામલ વિદ્યાવંત;^૨

ભૂ ભૂષન એ તીનહે, ઊપજત ખપત અનંત. ૪૪૧

૫૦૬. આપખડાઈ હાંકવી. ૮

(તે બધું હાંસીપાત્ર છે.)

આપખડાઈ હાંકવી. ખરી મોટાઈ ઢાંકી રહેતી નથી.

પોતાને મ્હોડે પોતાનાં વખાણુ (તે નિદા થવા માટે).

આત્મશ્લાધા મોટો દોષ છે. વરને કાણુ વખાણુ, વરની મા.

જયસા મેરા નામ, વયસા મેરા કામ.

સોરઠો—ઓઠાં દે અપાર, પોતાના પરાક્રમતણાં;

એ તો ભાંડ અવતાર, સાચું સોરઠીઓ ભણુ. ૪૪૨

૧ માયાનો ગાળા (ગાંઠ) વજ્ર જેવા છે તેમાંથી કાઈ છુટી શકતું નથી.

૨ સખળ=સત્તાથી, પૈસાથી, માણસના જુથથી વગેરે કારણોથી ખળવાન છતાં ક્ષમાવાન, ધનવાન છતાં ગર્વરહિત, વિદ્યાવંત છતાં અંતઃક્રમણુ કુણુ, એ પૃથ્વીમાં શણુ-ગારક છે બાકી તો કીડાની માફક અપાર જન્મે છે ને મરે છે.

કુંડલિયો—ભિંડા^૧ ભાદુ માસકા, બડકું કહે જરૂર,
 મેં તુમ ઈહાં આવે નહીં, જગા કરો તુમ દૂર;
 જગા કરો તુમ દૂર, બડે તખ અરજી કીની,
 વૃષારતુ એક માસ, આશ બસનેકું દીની;
 કથે સો કવિયાં કહાન, મૂલ નહીં હે ઊંડા,
 આયા આસો માસ, ભૂખ દુઃખ સૂક્યા ભિંડા.

૪૪૩

૫૦૭. ઘરના ભુવા ને ઘરના જંઘડીઆ. ૭

ઘરના ભુવા ને ઘરના જંઘડીઆ.^૨

પોતે દાદી, પોતે ફરીઆદી, ને પોતે ન્યાય ચુકાવે.

માંડવે ગાઓ કે જનમાં ગાઓ (બધે પોતે).

ગદો ચોર ને ગદાની મા સાક્ષી. તોરણે ગાઓ કે માંડવે ગાઓ.

એ ભગવાન એના એ. ઘરની મંડળી (સાધુની) ને આવો મહંત.

૫૦૮. ફટેમ્ને પાઈ, તુટેમ્ને શિર, ખીચમ્ને મેરા ચાંદલાઈ. ૪

ફટેમ્ને પાઈ, તુટેમ્ને શિર, ખીચમ્ને મેરા ચાંદલાઈ.

પોહું દેખી સૌ પેસે. ફાટ્યામાં સૌ પગ ધાલે.

પોહું (શરણાઈ) છે તે બોલ્યું, સાંબેહું વગાડે તો સાચો.

૫૦૯. કુઈની ખારેક આંખ કહાડે. ૩

કુઈની ખારેક આંખ કહાડે.^૩ શ્રાદ્ધની ખીર પાટલે વળગી આવે.

વિવાહ વેચાતો, ને શ્રાદ્ધ ઉછીતું.^૪

૧ ચોમાસામાં વડના ઝાડ હેઠે ભિંડો વાળ્યો હતો તે મોટો થયો, ફૂલ્યો ત્યારે તે વડને કહે છે કે હું ને તમે અહીં માતા, સમાતા નથી માટે તમે ખસીને જગા કરો; ત્યારે વડ કહે છે, તમને રહેવા સારું જગો આપી છે માટે હમણાં સખર કરો. એટલામાં વર્ષાઋતુ ગઈ ને આસો માસ આવ્યો એટલે ભિંડો સુકાયો ને ઉડી ગયો ને વડ કાયમ રહ્યો. એમ હલકાં માણસ કાંઈક સારું થાય છે ત્યારે કુલાય છે તે સંબંધમાં આ વાત.

૨ ડાકડીઆ. ૩ કુઈને ત્યાં લગ્ન હોય ત્યારે ખારેક મોકલે કે આપે. કુઈ, બેહેન કે દીકરીના ઘરનું લેણું કે ખાણું તે મહા પાપ મનાયું છે, ને તેને આપવામાં મહિમા મનાયો છે; માટે કુઈના ઘરની ખારેક આવે ત્યારે ત્યારે બદલો એવો આપવો પડે કે આપણને આંચકો આવે કે કઠણ પડે, માટે આ કહેવત, “કુઈની ખારેક આંખ કહાડે.”

૪ શ્રાદ્ધનું નોતરું જમવાનું આપ્યું હોય, તો આપણે ત્યાં શ્રાદ્ધના જમણમાં સારું નોતરું આપવું જ જોઈએ. વિવાહમાં ચાંદલો આપીએ તો જમવાનું નોતરું આવે, માટે આ કહેવત થઈ છે.

૫૧૦. ખરું રહ્યો જે ગાંઠ કરી. ૫

ખરું રહ્યો જે ગાંઠ કરી. ગાંઠ ખચ્ચું તે આપાણું.

ખરું રહ્યો જે ખરચ્ચું હાથથી. ખરું રહ્યો જે ન કર્યું પાપ.

ખરું રહ્યો જેણે નિંદા કરી નહીં.

૫૧૧. મોટા આપના દીકરા, ઘરમાં ન મળે ઠીકરાં. ૪

મોટા આપના દીકરા, ઘરમાં ન મળે ઠીકરાં.

મોટાં ઘર તે ભૂતનાં દર.

મોટાં ઘર તે વાસીદું ન વળે, ને દીવા પુરા ન થાય.

ઝોઠી ફરે દુશાલા, ઘરમાં હોય કસાલા.^૧

૫૧૨. એક નાવનાં છડીઆં. ૮

એક નાવનાં છડીઆં. ડૂબવું કે તરવું સાથે ને સાથે.

સૌનું થશે તે વહુનું થશે. શોકનાં હારે ભાંગવાનાં (બલક્યાં).

શોકનાં કંકણ સાથે ઊતારવાનાં. સૌ ગત તે વહુ ગત.

ભેગાં મરવું તે વિવાહ સરખું.

સોરઠો—ખેઠા એકજ વહાણ, તે ખેઠાં ખીલ? કરે;

ખિજક^૩ ખીજું જાણ, સાચું સોરઠીઓ લણે. ૪૪૪

To be in the same predicament.

૫૧૩. ડેરે ડેરે મીર. સખી ઠાકેર અથવા શેઠ. ૫

ડેરે ડેરે મીર. સખી ઠાકેર અથવા શેઠ.

ખધા પાલખીએ ખેસે, ત્યારે ઊપાડનાર કાણ ?

હું રાણી, તું રાણી, કાણ ભરે આ ખેહેડે પાણી ?

સૌ ઘોડે ચડે, ત્યારે આગળ દોડે કાણ ?

All men cannot be masters.

૫૧૪. બહુ હસવું તે રેવાને. ૪

બહુ હસવું તે રેવાને. ઝાઝાં હેત તે વેરને માટે.

ઝાઝી લાજે છીનાણું. બહુ હસવામાંથી ખસવું થાય.

૫૧૫. બળતામાં ઘી હોમવું. ૬

બળતામાં ઘી હોમવું. વાયડો ને વળી વા દીધો.

કણ્યો ને માંહી વધાર મુક્યો. ઝાઝે પુજે ઝાઝી ઝાળ.

ચડાજી ને વળી ચડાવ્યો. ધા ઉપર લુણુ છાંટવું.

૧ દુઃખ.

૨ ખીલ=ભુદાઈ.

૩ ખિજક=ખીજ,

૫૧૬. મોઢે “ના,” “ના,” ને પેટમાં હાશ, હાશ.

મોઢે “ના,” “ના,” ને પેટમાં હાશ, હાશ.

ઉપરથી તાણુ કરાવે ને પેટમાં “હા.”

હૈયામાં હાશ અને મોઢે ‘ના.’

અકીણના અંધાણી, અને બાયડીનો એક સ્વભાવ.

ઉપરથી અભાવ, હૈયામાં ભાવ.

મનમાં હાસું ને આંખમાં આંસુ. મનમાં ભાવે, પણ મુંડી હલાવે.

| માથે લઇને મૂકવા બચ, ને રહો રહો રાંદેશ ગાતી બચ.

Do as the lasses do, say no and take it.

૫૧૭. ઘર વેચીને તીર્થ કરવા જવું. ૫

(દુઃખી થવાની નીશાની.)

ઘર વેચીને તીર્થ કરવા જવું.

નાગા થઇને અંદરવો આંધવો.^૧ લાહી લુહીને વર ઘોડે મળ્યા.^૨

રંગ હે નરુંકુ કે પ્રુંક દીયા ધરુંકુ.^૩

જોડકણું—વતન ફેડીને લાવીએ વહુ, પછવાડે દુઃખ પામીએ બહુ;

કર્મ સંભોળે બાયડી મરે, તેા ડાંડીએા થઇ દેશમાં ફરે.

પાપ જોગે પુરૂષ મરે, તેા પછી રાંડનારી શું કરે ?

To deal fool's doll.

પર૦. ઈશ્વર ઈચ્છા આગળ મનુષ્ય નિરૂપાય છે. ૯

ઈશ્વર ઈચ્છા આગળ મનુષ્ય નિરૂપાય છે.

પરમેશ્વર શિંગડા આપે તો તે વેઠવાં પડે.

ભાવીને કોઈ ખાળી શકતું નથી. ભાવી જ પ્રખળ છે.

સાહેબ રૂંચો શું કરે, અવળી મતિયાં દેવે.

હોનાર પદાર્થ આગળ કોઈ ડાહ્યું નથી. ધાર્કું ધણીનું થાય.

દોહરો—સુનો ભરથ ભાવિ પ્રખલ, વિલોપી કહે સુનિતાથ;

હાન, લાલ, છવન, મરન, જશ અપજશ વિવિહાથ. ૪૪૬

રામ લક્ષ્મણુ બાણાવળી, સીતા જેવાં સુપાત્ર;

એને વન વસતું પશું, માનવી તે કોણુ માત્ર. ૪૪૭

What is destined must take place.

પર૧. ભીખ, ભારો ને ભણતર સવારમાં સારાં. ૪

ભીખ, ભારો^૧ ને ભણતર સવારમાં સારાં.

વિદ્યા ભણવી તે પહેલી વયમાં.

એક પહોરની^૨ ભિક્ષા, સાત પહોરનું સુખ.

દોહરો—વિદ્યા પહેલી વય વિધે, ખીછ વયમાં ધન;

ત્રણો ન ધર્મ ત્રીછ વયે, એને ગાળ્યું તન. ૪૪૮

પર૨. જમ્યો બ્રાહ્મણુ ને ધાયો સુવર એ એને છેડવાં નહીં. ૪

જમ્યો બ્રાહ્મણુ ને ધાયો સુવર એ એને છેડવાં નહીં.

ભૂખ્યો બ્રાહ્મણુ ને ધરાયો કણખીને છેડવાં નહીં.

ભૂખ્યો મારવાડી ગાય, ભૂખ્યો ગુજરાતી જીથે.

અરીણુના બંધાણીને ઊતાર વખત છેડવો નહીં.

પર૩. ડાહી બાઈને તેડાવો ને ખીરમાં મીઠું નંખાવો. ૩

ડાહી બાઈને તેડાવો ને ખીરમાં મીઠું નંખાવો.

લુલું કહાડવા સૌ આવે, કરી બતાવે નહીં કોઈ.

ઘેંસ રાંધતાં આવડે નહીં ને ખાતી વખત એણા.

પર૪. ભૂલચુક લેવીદેવી. ૬

ભૂલચુક લેવીદેવી. ભૂલ હોય તે સો વરસે મળ્લરે આપવી.

હિસાબે થાય તેમાં વાંકું ના બોલાય.

૧ ભારો ઘાસ કાપી ભારો લાવવો તે.
અર્થાત્ સવાર.

૨ એક પોહોર તે પેહેલા પોહોર

હિસાબ કોરીનો ને બક્ષિય લાખની.

લેવુંદેવું વહેવારે. ભૂલનો ભોગવટો હોય નહીં.

Count like jews and agree like brothers.

પરપ. કડવું ઓસડ મા પાય. ૬

કડવું ઓસડ મા પાય. મીઠાં-બોલાં લોક ને કડવાં-બોલી મા.

મોઢે કહે તે મિત્ર. મીઠા-બોલથી મોઢી જવું નહીં.

સૌ ભલું મનવવા આવે. મીઠા બોલથી લેવાય તેની વાત ખાડે જાય.

પર૬. મોહું વાઘતું ને વાંસો ગધેડાનો, ૬

મોહું વાઘતું ને વાંસો ગધેડાનો. મોહું વાઘતું, પણ માંહેથી ગાય.

મોહું વાઘતું ને ગાં-શીઆળની. મોઢે ભેર ધણું, પણ ખરે મોજો.

ગાં-બળ ધણું, પણ ફસફી જતાં વાર નહીં.

બેડસાઇનો^૧ પાર નહીં, માંહે ભીર.

પર૭. માગ્યાં તો મુક્તાક્ષણ મળે, પણ ભીખને માથે લઠ. ૮

માગ્યાં તો મુક્તાક્ષણ મળે, પણ ભીખને માથે લઠ.

માગવું ને મરવું બરાબર. માગતી વેળા મોહું કાળું.

માગતાં સુમને દાતાર કહેવો પડે. માગણ તુરથી^૨ હળવો.

માગનાર પાણીથી પાતજો.

દોહરો—કનક કંથડો કુંજર ચલો, હેમ કડાં દો હથ;

માગ્યાં તો મુક્તાક્ષણ મળે, ભીખને માથે લઠ. ૪૪૯

ચોખરો—સેજ મીલા સો દૂધ બરાબર, માંગ લીયા સો પાની;

બેચ લીયા સો રગત બરાબર, બોલેગોરખ વાણી. ૪૫૦

પર૮. રાજ દાને ને પ્રજા સ્નાને. ૫

રાજ દાને ને પ્રજા સ્નાને.^૩

મોટાની જીભ વળે, ત્યાં નાનાતું શરીર વળે.

એતું ચુંક પડે, ત્યાં માંડ લોહી પડે.

સકર્મીની જીભ ને અકર્મીના ટાંટીઆ.

જજમાનની જીભ ને ગોરના ટાંટીઆ.

પર૯. ફૂલ નહીં ને ફૂલની પાંખડી. ૩

ફૂલ નહીં ને ફૂલની પાંખડી. ગોતરડે હાથ દીધાતું પણ ફળ છે.

નાલા તેટલું પુણ્ય.^૪

૧ બેડસાઇને કાલીઆવાડમાં મુકસાઈ કહે છે. ૨ આકડાતું. ૩ રાજ દાનથી ને પ્રજા સ્નાનથી પ્રભુને રાજ કરે છે. ૪ ગંગા આદિ નદીઓમાં નાલાતું પુણ્ય ગણાય છે

૫૩૦. માયા ખુટી કે જંનળ તૂટી. ભલું થયું ભાંગી જંનળ. ૬

માયા ખુટી કે જંનળ તૂટી. ભલું થયું ભાંગી જંનળ.

ભય થા સો પીછે ડાલ દીયા.^૧

ખોછે પુજે ઓછી ઝાળ.

ભલું થયું ભાંગી જંનળ, મુખે જખીયું શ્રીગોપાળ.

દોહરો—નાથો ભગત નચિત થયા, ભલે મુઠ ગાય;

પૂર્ણ મુખ તો પામીએ, જે વાછડા તુંએ જાય. ૪૫૧

૫૩૧. નામ રહે ગીતડે કે ભીંતડે. ૪.

નામ રહે ગીતડે કે ભીંતડે.^૨

જેણે નામ રાખ્યાં તે મુવા પછી પણ અમર છે.

સુરતસે કીરત બડી.^૩

દોહરો—નામ રહ્યાં ઠાકર્યાં, નાણાં નહી રહ્યાં;

કીરત રહ્યાં કાટર્યાં, પાઠ્યાં નહી પડ્યાં. ૪૫૨

૫૩૨. હૈયે હામ ન હોય, પણ પગમાં બળ (છડ) રાખવું. ૮

હૈયે હામ ન હોય, પણ પગમાં બળ (છડ) રાખવું.

હિમત હાર્યાં હોયએ, પણ પગ પાછો પરઠવો નહોં.

દુશ્મન બુલે પગ સામું, તે હેતુ બુલે મુખ સામું.

લીલા પગ કળાવા દેવા નહોં. હિમત ન હોય, પણ પડકારો રાખવો.

નિમકકી શરતસેં લડતે હે, પણ ગાં- જખ મારતી હે.

હૈયું પડી ગયું છે, પણ ગાં- બળ ધણું છે.

માંહે હાજ ગડગડી ગયાં છે, પણ પતરાજ મૂકાતી નથી.

He who has no heart (courage) should have a good pair of legs.

૫૩૩. શૂરા સાચારે જેના વેરી ધાવ વખાણે. ૯

શૂરા સાચારે જેના વેરી ધાવ વખાણે. ભાવડાના ધા હજી બડખડે છે.

મરદ માણસ પોતાનો વાંટો કહાજા વગર રહે નહોં.

મરદના ધા સાંભળી દુશ્મનના પગમાંથી ધુળ નીકળી જાય.

૧ પછી ગમે ત્યાં જવાય છે. ૨ કવિત કરવાથી કવિએ ગાવાથી તે ગીતડે નામ રહે; કે સારાં લોકોપયોગી મહાનો અંધાની જાય તે ભીંતડે નામ રહ્યું ગણાય. ૩ સુરત ભડી જાય, કીરત કબુ ન જાય.

ભડાઈ કોઈના બાપની નથી. ભડ હળરોમાં સુંસરો.
શરવીરને મરણનો ભય નહીં.

દોહરો—સિંહ મુછ ભોરિંગ મણી, કરપી ધન સતિ નાર;
મુઝાં જય પર હથડે, પડ પાસા પોઆર. ૪૫૩

સોરઠો—હિમત કિમત હોય, કિમત વિણ હિમત કશી;
કરે ન આદર કોય, રદ તે કાગળ રાજ્યા. ૪૫૪

૫૩૪. જનની જણે તો દાતા જણે, કાં પંડિત કાં શૂર. ૩
ભીરુ પુરુષ માતાની કુખ લજવે છે.

ભીરુ પુરુષ માતાની ડીંટડી લજવે છે.

દોહરો—જનની જણે તો દાતા જણે, કાં પંડિત કાં શૂર;
નહીં તો રહેજે વાંઝણી, મત ગમાવે તુર. ૪૫૫

૫૩૫. મળ્યા ત્યારે મીર, ન મળ્યા ત્યારે ફકીર. ૭

મળ્યા ત્યારે મીર, ન મળ્યા ત્યારે ફકીર. મળે તો ધંદ, નહીં તો રોજ.
મળી તો રોજ, નહીં તો રોજન. ત્રણ પચાસીઆ.^૧

આવે ત્યારે ગદબદીઆં, જય ત્યારે સાંસા.

સુકાળે સહેલું, ને દુકાળે સહુ પેહેલું.^૨

મળે ત્યારે મીર, ના મળે તો ફકીર, ને મરે ત્યારે પીર.

૫૩૬. થોડામાં ઘોડું. ૬

થોડામાં ઘોડું.^૩ વાટકડીતું શિરામણ (તેમાં શું કરવું?)

માગ્યામાંથી માંગે, તેની ઝુંપડી લાગે.

વાસી રહે નહીં ને કુત્તા ખાય નહીં.

ચોરમાં મોર પડ્યા. હતું શું ને ગયું શું.

૫૩૭. યથા રાજ તથા પ્રજા. ૩

યથા રાજ તથા પ્રજા. ગુરનાં આચરણુ શિષ્યમાં આવે.

ધરમાં બોલે ડોકરાં, બહાર બોલે છોકરાં.^૪

૫૩૮. રાજ મિત્ર કાને સાંભળ્યો કે નજરે જોયો નથી. ૧૨

રાજ મિત્ર કાને સાંભળ્યો કે નજરે જોયો નથી.

૧ હલકી વરણને થોડું મળે તો પણ બેઢેકી જય તેને લાગુ છે. ૨ સુકાળે=વારવામાં
હદાર. ૩ હતું થોડું ને માંહેથી બોલી ગયા કે મુંડી ગયા તે પ્રસંગને લાગુ પડે છે.
૪ ધરમાં ધરડાંના બોલ છોકરાં શીખે.

રાજપુત ને ગરજપુત. સાપણાં બાપણાં કાઇનાં નહીં.
 રાજની કૃપા તે ઠીકરે દૂધ. રાજ, વાજને વાંદરાં, જેમ લાભાવે તેમ લાભે.
 કેવલીઆ કીરીકા કાકા બી નહીં ને મામા બી નહીં.
 વાણીઓ મિત્ર નહીં, ને હંગણી પવિત્ર નહીં.^૧
 રાજ કાઇનેા સગો નહીં. રાજની માયા તે તાડની ળાંયા.
 ગરારીઆ ને ગાં- એક દી ન ધોઈ તો ગંધાય.

દોહરો—રાજપુતાં ને રેવંતા, હાથ વછુટા બપ;
 હમર વરસ સેવીએ, પણ પોતાનાં નવ થાય. ૪૫૬

- સાખી—છવતડાં જગ છેતયોં, સુઆં છેતયોં માણી;
 સર્વ જાતનો સંસર્ગ કરજો, ઠીટાં મુકજો ટાળી. ૪૫૭

૫૩૬. રાત થોડી ને વેષ ઝાઝા. ૫

રાત થોડી ને વેષ ઝાઝા. કામનો પાર નહીં ને આવરદા ઢુંકી.
 છવવું થોડું ને જંગળ ઘણી. બાથમાં સમાય તેટલો વેપાર કરવો.^૨
 રાતે દિવસના કલાક ચોવીશ, તે-કામ-ચાળીશ-કલાકનું.

૫૪૦. પરમેશ્વર સખરમાં રાજ છે. ૮

પરમેશ્વર સખરમાં^૩ રાજ છે.
 ખુદાકુ^૪ સખર ખારી હે.
 પરમેશ્વરને ઘેર અદલ ધન્સાક છે.
 પરમેશ્વર જેને જે ઘટે છે તેજ આપે છે.
 ખુદાકી ખુદાઈ ભડી, કે મીઆંની ઊધાઈ ભડી.
 પરમેશ્વરને ઘેર ઘીના દીવા બજે છે.
 હક કર હલાલ કર, દિલમં સખર કર.

દોહરો—રામ અરખે બેકકે, સખકા મુજરા લેત;
 જયસી છવકી ચાકરી, વૈસા ઉનકું દેત. ૪૫૮

૧ વાણીઆને બદલે “રાજ” પણ વપરાય છે. ૨ પોહોંચી ન રાકાય તે કામ કરવું નહીં. ૩ એક ક્ષીર ગામમાં ગરીબ લોકોના વાસમાં જઈ અથો. ગરીબ લોકોએ રોટલાના વધેલા ટુકડા ક્ષીરને આપ્યા તે લેઈ ક્ષીર મસ્જીદમાં આવીને ઝાળીમાંથી ઠાઠાડીને ખાવા બેઠા. તે પ્રથમ કાળીએ “ગિસ્મિદ્દાહ” બોલ્યો. પાસે બીજે ક્ષીર બેઠો હતો તેણે ટુકડા ખાતી વખતે તે ક્ષીરને એક તમાચો ખેંચી કહાડી ક્યું કે, “અયરે આદમીને ખુદાકુ બીગાડા હે, ક્યું કે એ મુકે ટુકડે પર “ગિસ્મિદ્દાહ” બોલકે શુક જીવરતા હે. ઝીરે ટુકડે દેનેવાલેકુ તો ગાલી દેનાં મુનાસબ હે.” પણ પેહેલા ક્ષીરે જવાબ આપ્યો કે- ખુદાકુ સખર ખારી હે. ૪. ખુદા તેરી ગાલીપરબી સખર કરતા હે.

પુરૂપની માયા, ને મરદની છયા. આવી હોળી ને પરવાર્યા કાળી.^૧
 દોહરો—ગોકુલસે કહાન ગયે, રહ ગયે આહીર;
 શોભા સખ દરબારડી, લે ચલે બલવીર. ૪૬૦

૫૪૮. પારકે મ્હોડે પાન આવવાં. ૯

પારકે મ્હોડે પાન આવવાં.^૨
 પરવસુ પરિઆણુ, આપવસુ એકે નહીં.
 તીતરને મ્હોડે શુકન. પરોણો ને પશુ, એ ધરધણી વસુ.
 પરહાય લેના ને પરહાય દેનાં, કાને ધ્રાસકા?
 પરહસ્તે પરદેશ દુકાન, તેમાં આપણું નામ ન ધરીએ.
 ધણીવસુ ઠોર, કોશી નાથો^૩ કે કાદાળીએ.

દોહરો—પરાધીનતા દુઃખ મહા, સુખ જગમેં સ્વાધીન;
 સુખે રમત શુક અન વિષે, કનકે પીંજરે દિન. ૪૬૧

સોરઠો—પરવસુ પરિઆણુ,^૪ આપવસુ એકે નહીં;
 બાળકથી બંધાણુ,^૫ કાયાએ કરીએ નહીં. ૪૬૨

૫૪૯. સત્તા આગળ શાણુપણુ શું કરે? ૬

સત્તા આગળ શાણુપણુ શું કરે? સો તારી દલીલ, એક મારો હુકમ.
 બેઠા આગળ ઉભાનું શું જોર? પીઠ સખદી તો પુરૂપ બળીઓ.
 લેસ કુદે તે ખીવાને જોરે.

ચોપાથો—કાળલ^૬ ડાઠી ફગફગે, ને જેમ બોલે તેમ જાળે;
 બોખલે ખાંડો તો પીરસાય, કે વાંસે ગણેશનો ગાળે. ૪૬૩

ધરેણાં પહેરિને નાતમાં તથા લોકમાં દેખાવ કરવાના પ્રસંગ મળે તે ગૌત્રાટ જીવવામાં
 આજ્ઞાણું વરણુ કરવું પડે, ને જે અપવાસ કરવા પડે તે પણ પુંજ્યાની માએ ક્યુલ
 કર્યું. અપવાસ પહેલો કર્યો, તે તો મહાસુજ્ઞેલીથી મ્હોડું વશ રાખીને કર્યો. ખીજે દહાડે
 ગૌત્રાટ જીવવાનો તે દિવસે પુંજ્યાની માનું મ્હોડું વશ રહ્યું નહીં ને ધાનુમાનું ખાતાં
 જે જાણુ જેથું તેએએ બહાર આવી વાત કરી એટલે ગૌત્રાટ જીવવી શકાઈ નહીં. તે
 ઉપરથી કહેવત પડી કે, “પુંજ્યાની મા ગૌત્રાટ જીવવી રહી.”

૧ કોળીની ખેડ ધૂળધાણી, તે હોળી આવતું પરવારે. ૨ તે રંગ પોતાને આવે
 નહીં. ૩ નાથો=નાથવું, એટલે નાકમાં સુતરની નાથ નાંખવી. ૪ પરિઆણુ=મનસુખા.
 પરવસુ=પરાધીન. ૫ બંધાણુ=રનેહ. ૬ સુસલમાન સિપઈ વર્ગમાં દીકરાદીકરીનું સગપણુ
 થાય ત્યારે ગોળની કાંકરી લેગા થનારને આપે તે ખાય એવી રીત છે. છતાં કાળલ
 ખાખે ખાખે ખાંડ એવે પ્રસંગે વેહેંચીને બકાઈ મારતો હતો. તે ખાંડ કાળલના શેઠ
 ગણેશ દોસીએ આપી હતી. ત્યારે ચારણે કહ્યું કે, “ગણેશ દોસીનો પીઠપર હાથ ગાળે
 છે, તેમાં તું શી પતરાળ ફેરે છે?”

Sophistry if not backed by power is of no avail.

૫૫૦. કોઈને ટોપી પહેરાવવી. (ખાવો કે ભીખ માગતો કરવો.) ૬

કોઈને ટોપી પહેરાવવી. ગોળે માથું ચોપડી ખાઈ જવું.

દી દેવા. બાઈ ખેસારવી.

લંઘી^૧ ખેસાડાવી. અવળે અસ્તરે મુંડવો.

૫૫૧ નાણું ચાડીઆની જીભમાં કે નવાખના ખળનામાં. ૩

નાણું ચાડીઆની જીભમાં કે નવાખના ખળનામાં.

આંખે મોર ને લાખે લેખાં, જાતે દહાડે કાંઈ ન દેખાં.

હૈયા કુટાના કર્મમાં હાથ ધસ.

૫૫૨. કર્યું ઘોળકું. ૪

કર્યું ઘોળકું. એમણે તો ઊજવ્યું.

આપનું ઘોળ્યું. કર્યું ભગાના જેવું.

૫૫૩. લાપસી જીભે પીરસવી, ત્યારે મોળી શી પીરસવી? ૪

લાપસી જીભે પીરસવી, સારે મોળી શી પીરસવી?

મલીદા મનના વાળવા, ત્યારે શેરે સવાશેર ઘીના વાળવા.

મલીદા મનના વાળવા, ત્યારે મોળા શા વાળવા? વચ્ચેનપિ કા દરિદ્રતા.

૫૫૪. લોભી ગુરૂ ને ચેલા લાલચુ, દોનું ખેલે દાવ. ૫

લોભી ગુરૂ ને ચેલા લાલચુ, દોનું ખેલે દાવ.

લોભી ગુરૂ ને લાલચુ ચેલા, દોનું નર્કમેં ડેલમ ડેલા.

સિદ્ધસાધક થઈ ને ભોળાને ઝાંકણ કુંડાળામાં લેવા.

રેવડીવાળો ને ગંડેરીવાળો એકઠા થયા.^૨

હાહરો—ગુરૂ લોભી શિષ્ય લાલચુ, દોનું ખેલે દાવ;

દોનું છુડે આપણે, એઠ પથરડી નાવ. ૪૬૪

૫૫૫. ગુરૂ કહે તેમ કરવું, ગુરૂ કરે તેમ ન કરવું. ૬

ગુરૂ કહે તેમ કરવું, ગુરૂ કરે તેમ ન કરવું.

ગુરૂની આજ્ઞા માથે ચડાવવી.

મોટાની વાદે ચઢીએ, તેં દુનીઆમાંથી ખડીએ.

૧. મરણનો પ્રસંગ આવે છે ત્યારે જાજીઆં લેવરાવવાં તે કામ લંઘીનું ગણાય છે, માટે લંઘી ખેસાડાવી પડે તે મરણ થાય ત્યારે ખેસાડાય. ૨ જાત્રે મીઠાઈ વચનારા તે એકખીજના માલનાં વખાણ કરી ધરાકને ઠગે.

મોટા વાંસે નાનો જળ, મરે નહીં તો મદિ યાય.
ગુરૂ થઈ બેટો દોસે કરી, કુંડે પદાણુ, રાંકે કેમ તરી ?
લાવાને^૧ શું વળગે ભૂર, જે રણમાં હતે તે થર.

૫૫૬. જેણે રસ્તે ચડાવ્યા તેનો ખરો પાડ. ૪

જેણે રસ્તે ચડાવ્યા તેનો ખરો પાડ.
હથેલાઓ મેળવી આપનારના ઓશિયાળા.
દક્ષાત્ર વગર સોદો હલાલ નહીં.

ઢાહુરો—ગુરૂ ગોવિંદ દોનું ખડે, ક્રીસકું લાચું પાગ;
અસિદારી ઈન ગુરૂનદો, હતે ગોવિંદ દીયો અતાય. ૪૧૫

૫૫૭. લપસી પડ્યા, તો કહે દેવને નમસ્કાર કર્યા. ૯

લપસી પડ્યા, તો કહે દેવને નમસ્કાર કર્યા.
સોજા આવ્યા, તો કહે જાગ થયા.
નાક કદા તો કદા, પણ ઘી તો ચટ્ટા.
રાંગાં એટલે દાથેપગે હળવાં થયાં, ને ધણીનાં ઓડીઆળાં મટયાં.
નોતકું આવશે તો જમવા જઈયું, નીકર એ વટલેલાને ઘેર ઢાણુ જાય ?
ધરપો (ધોલ) વાગ્યો, તો કહે ધૂળ ઉડી ગઈ.
બાવા ગાયો બહુ થઈ, તો કહે દુધ પીયો.
બાવા ગાયો મરી ગઈ, તો કહે છાણુમુતરની ગંધ ગઈ.

ઢાહુરો—ગટ્ટી મૂંઝાવીને, વરવું^૨ ક્રીધું મુખ;
શોભા સધળી જતી રહી, પણ શીરાવ્યાનું સુખ. ૪૧૬

To make a virtue of necessity

૫૫૮. તપસી ગયા લપસી, ને જોગી થયા ભોગી. ૬

તપસી ગયા લપસી, ને જોગી થયા ભોગી. વેરાગમાં વ્યસન વળગ્યું.
માયા ત્યાગી, માયાએ મેહેલ્યા નહીં.
સંન્યાસી થયા, પણ પેટ મુકાણું નહીં.
નામ શાંતાનંદ (શીતલદાસ), પણ કોઠનો પાર નહીં.
સાધુ થયા, પણ સંસારીને ટપી જાય.

૧ બાબા=વાણીમાં શું મોહકું, આચરણનો મોહ કરવો. ૨ વરવું=નવકું, બદલીકલ.

૫૫૬. લક્ષ્મી દાને શોભે છે. ૪

લક્ષ્મી દાને શોભે છે. અદાતાનું ઉચું મંદિર શોભતું નથી.
પાપનો પૈસો ધૂટે નહીં.

દોહરો— જલકી શોભા કમલ, હેલકી^૧ શોભા શીલ;
ધનકી શોભા ધર્મ હે, કુલકી શોભા શીલ.^૨ ૪૬૭

૫૬૦. ઊછેદીઆના આઠસો વારસ. ૪

ઊછેદીઆના આઠસો વારસ. નખોદીઆના નવાણું ધણી.
ગીઆળ ગયું તેના ધરના ધુરા હાલ. ગીઆળ ગયું તેહેનું ધર પીંખાણું.

૫૬૧. એ તો છઠ્ઠીના બગડેલા છે. ૫

એ તો છઠ્ઠીના બગડેલા છે. શીંગમાંથી સળ્યા છે.
જન્મથીજ અટક્યાળા છે. ઘોડીઆમાં પણ સાચું રાયો નથી.
જન્મના જ બગડેલા છે.

૫૬૨. ચોરની માને ભાંડ પરણે. સૌ સૌનું કુટી લેશે, આપણે શું? ૭

ચોરની માને ભાંડ પરણે. સૌ સૌનું કુટી લેશે, આપણે શું?

સૌસૌનાં કામ સૌ જાણે.^૩ લોહું જાણે ને લુહાર જાણે.

ખોખ ને વરેકું પડે કુવામાં.

સુવો વર ને બળી જન. લંકાં બજે સંતોલની.

Don't meddle with the affairs of others

૫૬૩. લાખની પાણુ. ઊધારે ઊકરડો થાય. ૬

લાખની પાણુ. (ઊધારે) ખાતે લખાય તે ઊકરડો થાય.

ઊધારે હાથી બંધાય, પણ રોકડે બકરી ન બંધાય.

આંકડા ઉપર આંકડો ચડે, ત્યારે ભોંય ભારી થાય.

ભોંય પડ્યા બમણા.^૪ ચોરના બમણા.^૫ -

૫૬૪. વ્યાજને ઘોડા ન પોહોંચે. ૮

વ્યાજને ઘોડા ન પોહોંચે. વ્યાજને નિસામો નહીં.

એક રામે લંકા લીધી, તો ઝઝા રામ^૬ ચડે ત્યાં શું બાકી રહે?

૧ હેલ=હયલ, ઘોડેસ્વારતું લશ્કર. શીલ=હાથી. ૨ શીલ=સદ્ગુણ, સારાં લક્ષણ.

૩ આપણે બીજાનાં કામમાં માણું મારવા જરૂર નહીં. ૪ માંહે ધૂળ ભજે એટલે પાછા દાણા વાળી લે ત્યારે તોલમાં બમણા થાય. ૫ ખોર વેચનાર બમણા દાણા લઈને ખોર વેચે. તે દાણા બમણા આવે, પણ ઘોડાં ઘોડાં ખોર લેનારાં ધરાક ઘણાં મજે તેથી દાણા બહુ થાય. ૬ રામ=આનો.

વ્યાજમાં રાજ કુલે. વ્યાજ ઘોડા છોડાવે.
વ્યાજ લલલલાની લાજ મુકાવે. વ્યાજના ઘોડાને કોઈ પોહોંચતું નથી.

દોહરો—એક રામ ચલે ગયું, રાવણ કેરું રાજ;

સોળ રામ ભેગા ચડે, ત્યાં માણસ તે શા માત્ર ? ૪૬૮

It is difficult to get out of debt.

૫૬૫. સુયાણી આગળ પેટ છુપાવવું નહીં. ૬

સુયાણી આગળ પેટ છુપાવવું નહીં.

વૈદ્ય, ગુરુ આગળ જીકું જોલવું નહીં. કેકેકાણે પેટ આપવું નહીં.

ઊગર્યાના આરા આગળ પેટ ઠાંકવું નહીં.

છસકે હાથમેં દોરી, ઊસકી ક્યા ચોરી.

સાખી—તનકી જાણે મનકી જાણે, જાણે ચિતકી ચોરી;

ઊસકે આગે કહાં જાનાં, છસકે હાથમેં દોરી. ૪૬૯

૫૬૬. હરકતમાં બરકત ને કળેતે કાયદા. (કાગડાને શ્રાદ્ધ લલાં.) ૯

હરકતમાં^૧ બરકત ને કળેતે કાયદા.

ચોરકું ખુદા સલામત રખે, ઈનકે લીએ સિપાઈકી રોટી છે.

બગલાને ડોળે લાલ. દુઃખ વગર કોઈ કોઈના સામું જીવે નહીં.

૧. એક નાગર ગૃહસ્થ સરકારની નોકરીમાં હતો. તે રત્ન ઉપર ઘેર ગયો તે સાથે તાના તાખાના એક સીપાઈને તેડી ગયો. ઘેર પહોંચ્યા તે દિવસ કોઈનું સંવત્સરી હતું ત્યે લાકુ ક્યાં હતા તે પેલા મીઠાંએ પણ ખાધા. બીજે દિવસે શ્રાદ્ધ ઠોવાથી દૂધ-ક બનાવ્યા હતા તે મીઠાંએ પણ સહુની માફક ખાધો. મીઠાંએ પૂછ્યું આ જમણુ ર ચાલે છે તે શું છે ? એટલે એક ચાકરે કહ્યું કે, આજ શ્રાદ્ધ હતું ને કાલે સંવત્સરી પિ. એટલે મીઠાંએ નમાજ પઢી ખુદા પાસે દુવા માગી કે, “યા પરવરદેગાર ઈનકે કુ કાયમ રહેવે નિત નિત શ્રાદ્ધ સમસરીયાં; મીઠાં મીકું ખાવે ખીર પુરીયાં.” એટલે,

હરકતમાં બરકત ને કળેતે કાયદા.

લોંબડીમાં એવો ચાલ છે કે હિંદુમાં કોઈ મરણુ થાય ત્યારે સ્મશાન જતાર ઘણું પિને બધા લોકો મસાણીને ત્યાંથી ઠાણાંલાકડાં ઘોડાંઘણાં પણ ઉપાડી મુડકું બાગવાને જિ. તેમ હું લોંબડીમાં. મેહેતાજ હતો ત્યારે એક ગૃહસ્થના મરણમાં સ્મશાન ગયો, ને પાંની રીત મુજબ મસાણીને ત્યાંથી લાકડાના કંકડા મસાણુમાં લાવવાને લેવા ગયો, ત્યારે સાણી દિલગીર થયો ને કહેવા લાગ્યો કે આ ફેરે મારે સારી મોસમ જમી નહીં, ને પાલનો બરાવ બહુ થયો છે; માટે જો પ્રભુ દૃષ્ટા કરે ને મસાણુમાં ઝાઝાં મુડકાં આવે તો માલ ખપે.

સારા માણસના ધરતું વગોણું જગતને જોણું.

માંખ જુએ ચાંદું, ને વૈઘ જુએ માંદું.

દોહરો—વધે કલેશ તો વકીલને, પૂર્ણ હરખ પ્રકાશ;

તેમ જ કાળા કાગને, ભલો ભાદ્રપદ માસ.

૪૭૦

વેલો શોધે વાડને, પુરખીઓ પૂછે કુવો;

મસાણી^૧ બીઠી મળસકામાં, પૂછે કોઈ મુવો.

૪૭૧

માળી સીચે મોગરો, કણખી પૂછે કુવો;

અધ્યાર^૨ નિત્ય વાટ જુવે, કે મોટો કોઈ મુવો.

૪૭૨

૫૬૭. તીથે સૌ મુંડાય. ૪

તીથે સૌ મુંડાય.^૩

દરમાં સર્પ પાધરો, ખીજે વાંકાચુંકા.

માર આગળ બધા પાંસરા નેતર જેવા. મારથી ભૂત ભાગે.

૫૬૮. ચૈત્ર ચડે નહીં ને વૈશાખ ઉતરે નહીં. ૫

ચૈત્ર ચડે નહીં ને વૈશાખ ઉતરે નહીં.^૪

સદા એકરંગી માણસ છે. રંગ છે એક રંમાને, લેઆનત છે દોરંગાને.

બિનાજે રાતા નહીં ને શીઆજે માતા નહીં.

બિનાજે સુકા નહીં ને ચોમાસે લીલા નહીં.

૬૯. એ તો કાંકીડાના જેવો હકૂત રંગી છે. ૮

એ તો કાંકીડાના જેવો હકૂત રંગી છે.

પાણી તારો રંગ કુવો, જેમાં ભળું તેવો.

ગોકુળમાં ગોકુળદાસ ને મથુરામાં મથુરાદાસ. વાગે તેવું નાચે તેવો.

એ તો તાળમાં તાળ મેળવે તેવો છે. ચાસમાં ચાસ દે તેવો છે.

એનો રંગ સંગ પ્રમાણે છે. આપ રંગજ નથી.

૫૭૦. શીરા સારૂ શ્રાવક થવું. ૩

શીરા સારૂ શ્રાવક થવું. સદ્ગુણ વેચી શ્રીમંત થાવું. |

| ન્યાયનીતિને અળગાં કરે, તે દુનીઆમાં ડાહ્યો ઠરે.

To adopt new views for loaves and fishes.

૫૭૧. શેઠની પૂઠે ફેલ્લી થઈ ને પંપાળીને મોટી કરી. ૫

શેઠની પૂઠે ફેલ્લી થઈ ને પંપાળીને મોટી કરી.

૧ મસાણી=મસાણામાં મુડદાં બાળવાને છાણાં લોકડાં વેચનાર. ૨ અધ્યાર= પારસીના ગોર. ૩ મુંડાય અથવા ઠગાય. ૪ સદા એક રંગ.

वांदरानो धा जे आवे ते भोतरे.

गुमडुं अहु डोयाय तो लरनींगण थाय.

ममत डरीने सेहेजभांथी दीधवान^१ वेर कर्यां. ज्योणीने यीकळुं कर्युं.

५७२. पहेलो सगो पडोशी. ३

पहेलो सगो पडोशी. सगां दूर ने पडोशी पहेलो काममां आवे.

रणुमां पडजे जमेो ते लाध.

५७३. मारवो तो भीर मारवो. ६

मारवो तो भीर मारवो. मारवो तो हाथी, 'ने खुटवेो तो अंडार;

परणुवुं तो पद्मिनी, न पोहोयवुं तो दरय्यार.

थीरवो तो पाटडो थीरवो. ऐकरांपर^२ लागवी, ते हज्जरेा सेयो थाय.

यकक्षां शां युंथवां? देडक्षां शां डांलवां?

५७४. सोमां शूरो ते ऐकेमां नहीं पुरो. ६

सोमां शूरो ते ऐकेमां नहीं पुरो. सय अंदरके वेपारी.

सयमें मेरा लगता हे. मीयां लाधका आधा दाना.

सधणांमां माथुं मारे ते अधामांथी रणुडे.

साथी—तास्ता वेच्या, आस्ता वेच्या, वेपार सधणा क्रीधा;

राटला बेगा झारे थया, के अमे डुहाडा लीधा. ४७३

Jack of all trades and master of none.

५७५. सौं कहे आपडी, पणु कौर्ष न सीवे कापडी. ३

सौं कहे आपडी, पणु कौर्ष न सीवे कापडी.

सौं लखुं मनावे, पणु आंधलुमां जोरवा कौर्ष न आवे.

सौं कहे आर्ष माध, पणु कौर्ष न आपे आर्ष.

५७६. आंधव डोय अणोललु, तोअे पोतानी आंडे. १५

आंधव डोय अणोललु, तोअे पोतानी आंडे.

हाड हसे ने लोही तपे. घोडीआमां लोही तपे.

लज्या तोअे ऐक लोही.

वीरने दृष्ठा वेरी डंपे. लीड पडे त्यारे लार्ध (आथ आपे).

विना लाधनुं माणुस, ते रणु वगडामां ऐकलुं आड.

सगपणु सौनुं ने पीतण प्रीतडी.

दृतीआमां अंधुं मजे, मा आप के माणुयेो लार्ध मजे नहीं.

१ दीधवान वेर=परभवना वेर जेवुं-जिडुं वेर. २ रांप=भेतीनुं आंतर छे.

એક મગની એ ફાડ. તન વગર તપે નહીં.

ડાંગે માર્યાં પાણી જુદાં પડે નહીં.

દોહુરા—કડવી હોય લીમડી, મીઠી હોયે જાંચ;
અંધવ હોય અખોલણા, તોએ પોતાની પાંદ. ૪૭૪

સી ધનથી સાંપડે, પૂત્ર સંયોગે હોય;
માડીજયો નહીં મળે, લાખો ખરચે કોય. ૪૭૫

સોરઠો—ભાષ્યોની ભલાઈ, મરે તો મેલાય નહીં;
દુઃખે દાએ દિલમાંહે, ભાઈ વિનાનો ભવ^૧ નહીં. ૪૭૬

Blood is thicker than water.

૫૭૭. આવ સુહાગન લકડી, તેરા પડીઆ કાજ. ૪

દોહુરા—આવ સુહાગન લકડી, તેરા પડીઆ કાજ;
માતા દેત આપિશડી, સો દિન^૨ આયો આજ. ૪૭૭

કુત્તા મારણુ, જળતરણુ, અડબડીઆં^૩ આધાર;
કંથા ધારે લાકડી, હોકારે હથીઆર. ૪૭૮

લાકડી^૪ ટેકા આપતી, વળી બને હથિયાર;
રાખે રોકડ પેટમાં, એ તેનો ઉપકાર. ૪૭૯

કુંડળીઓ—લકડીમેં ગુન બહોત હે, ધર લે અપને સંગ,
કર પકડ ધરની ટકે, રખતી અપનો અંગ;
રખતી અપનો અંગ, પાણીકો તાગ બતાવે,
જીવ જંત કર દુર, કુત્તેકું માર હઠાવે;
કહે દીન દરવેશ, છોડ સખી ઝકડી,^૫
ધર લે અપને સંગ, ગુન બહોત હે લકડી. ૪૮૦

૫૭૮. હાજર સો હથીઆર. ૩

હાજર સો હથીઆર. ઓસાણુ^૬ હથીઆર.

હિમત હથિયારથી વધે.

૧ ભવ=જન્મારો. ૨ માતાએ દીકરાને આશિષ આપી, કે ધરડો સો વરસનો ડોસલો થલે. આશિષ પ્રમાણે દીકરો ડોસલો થયો ત્યારે લાકડીનું કામ પચ્યું.

૩ અડબડીઈ આવે ત્યારે આધાર, ને કામ પડે ત્યારે તુરત હથીઆર. લાકડી હોય ત્યારે કુતરું કરડે નહીં અને પાણીમાં ચાલતી વખતે પાણી માપવાનું સાધન થાય કે જેથી ઉંડાણમાં ઉતરી ન જવાય. ૪ પોલી લાકડીમાં રૂપીઆ ભરાય છે એટલે રૂપીઆનો વેહમ આવે નહીં. ૫ ઝકડી=જીકર. ૬ ઓસાણુ=સમયસૂચકતાથી જે સુજી આવે તે.

૫૭૬. મોટાનો મંદવાડ ને ગરીબનું છીનાળું તુરત છતું ધાય. ૩
મોટાનો મંદવાડ ને ગરીબનું છીનાળું તુરત છતું ધાય.
મોટાની છાશ પોટલે વેચાય.

સોરઠો—મોટાના મંદવાડ, રજના^૧ ગજ ઘર્ષ પડે;

એ વૈઘોનાં ઝાડ, સાચું સોરડીઓ લણે.

૪૮૧

૫૮૦. કણુખી પાછળ કરોડ, કણુખી કોઈ પાછળ નહીં. ૬

કણુખી સમાન દાતા નહીં, ને મારે ખીના દેતા નહીં.

આંગણો કણુખી આખલા બરાબર.

ચીભડ કવળ ન ઘુંટ?

દોહરો—રાખા, કણુખા, રાંગડા,^૨ કાછડીઆ કાદાળ;

પંચ મળીને આપીઆં, ખીરદ^૪ પાંચ તત્કાળ.

૪૮૨

કણુખી પાછળ કરોડ, કણુખી કોઈ પાછળ નહીં;

મૂળે મોટી ખોડ, ઊઠું આસડ નહીં.

૪૮૩

કાળી પશુ ન માનવી, રોઝ બળદ નહીં ઊંટ;

શિયાળ જરખ નહીં કુતરું, રોઝ બળદ નહીં ઊંટ.

૪૮૪

૫૮૧. જળ તેવા મચ્છ. જળ તેવાં પોયણાં. ૭

જળ તેવા મચ્છ. જળ તેવાં પોયણાં.

દાથી ખાયે ઘણું ને હગે પણ ઘણું.

મોટાની આમદ ઘણી ને ખરચ પણ ઘણું.

હોય મોટા તણું સર્વ મોટું. પડાઈ^૫ પ્રમાણે પુછકું.

લાકડા પ્રમાણે પોલ.^૬

Regal honours have regal cares.

૫૮૨ સંભારીને નામું લખે, ને ઊંટિ ચડીને ઉઘે. ૪

લીખકે દે, લેકે લીખ.

ભતિ નામું, જોડાને તળીએ નામું, તેને બધું નકામું.

આંગળીને ટેરવે બધેા દિસાખ.^૭

દોહરો—સંભારીને નામું લખે, ને ઊંટિ ચડીને ઉઘે.

પારકાં છોકરાં રમાડે, તે બળદની ગાં—^૮ સુંવે.

૪૮૫

૧ રજ=ચોટા, ગજ=મોટા. ૨ ચીભડુ કાળીઆ નહીં તેમ ઘુંટડો નહીં.

૩ રાંગડાને બદલે રાસખા પણ વપરાય છે. ૪ ખીરદ=વરદાન. ૫ પડાઈ=મોટા પતંગ.

૬ જેવું લાકડું મોટું તેવી પોલ. ૭ તે બબરહાર. ૮ ગંધ “પારકાં છોકરાંને રમાડે”

તેને બદલે “પારકાં છોકરાંને બચી કરે” પણ વપરાય છે.

૫૮૩. ખરા ન ખરાનાં પારખાં ધીંગાણે. ૮

ખરા ન ખરાનાં પારખાં ધીંગાણે. ટાણું આવે સૌનાં પારખાં પડે.

રાણીજયા કે ખીખીજયાની રણમાં અચર પડે.

રણમાં નહીં તે શૂરો. મામલામાં નહીં તે માટી.

દોહરા—દો દો તરકસ બાંધ કર, સખી કહાવત શર;

કામ પડે જબ દેખીએ, કીસકે મુખપે નૂર. ૪૮૬

દેવું મરવું મારવું, ઝાલવું ખડગ ઝડ;

કલો કહે ઠાકરો, વસમી ક્ષત્રિયાં વદ. ૪૮૭

લડીને થાઇએ વેગલા, ક્ષત્રિ વટને ખોટ;

અહીંથી કેમજ ચાલીએ, મર^૨ થાઇએ ચકચોટ. ૪૮૮

૫૮૪. સૌ સૌના કાળે આવી ઉભું રહે છે. ૪

સૌ સૌના કાળે^૨ આવી ઉભું રહે છે.

જ્યેન ને જરા વખત આવે ઉભાં રહે છે.

દોહરો—શત વિણ રાયણ ક્રણે નહીં, માગ્યા મળે ન મેહ;

સમયે જગત વિષે બધું, જુગતે જડશે તેહ. ૪૮૯

સોરઠો—સૌ સૌની સરા,^૩ વેળાએ આવે વળી;

એક જ્યેન ને જરા, વળી ન આવે વીંઝરા.^૪ ૪૯૦

૫૮૫. લોભ વિષે છે સઘળા દોષ, સુખનું મૂળ તે તો સંતોષ. ૫

લોભ વિષે છે સઘળા દોષ, સુખનું મૂળ તે તો સંતોષ.

સંતોષી નર સદા સુખી. વેળાએ મળ્યાં તે કુળાં.

સંપત થોડી, પણ સંતોષ (મનને) ધણો. સંતોષને બધી વાતે તૃપ્તિ.

૫૮૬. ભણે તેની વિદ્યા. મારે તેની તલવાર. ૮

ભણે તેની વિદ્યા. મારે તેની તલવાર. ભજે તેના ભગવાન.

ભક્ત આધીન ભગવાન. અભ્યાસકારિણી વિદ્યા.

પાળે તેનો ધર્મ. ખેડે તેનું ખેતર. વિદ્યા કાઢના આપની નથી.

૫૮૭. આગળ દોડ ને પાછળ છોડ. ૫

આગળ દોડ ને પાછળ છોડ. ભણી ભણીને મહેતાજીને સોંપવું.

ભણે ભણે ને ભુલે ને બ્રાહ્મણની મત કુલે.

ધડ ચણાતો જ્ય, ને પાછળ પડતો જ્ય.

૧ મર=ભલે. ૨ અવસરે. ૩ સરા=મોસગ, ઋતુ. ૪ વીંઝરા=એક કોઇનું નામ છે.

લણવા^૧ આપની ગાં-, પંજો અર્ધો માગે છે.

૫૮૮. દીકરા આંબ્યાની નવાઈ નથી, જીવ્યાની નવાઈ છે. ૩

દીકરા આંબ્યાની નવાઈ નથી, જીવ્યાની નવાઈ છે.

દીકરાને મુકીને મરવા વખત આવે ત્યારે દીકરા ખરા.

ધડપણુ પાળે ત્યારે દીકરા.

૫૮૯. ઉને પાણીએ ઘર બળે નહીં. ૩

(સગાંવહાલામાં કહ્યા થાય, પણ તેમાંથી એકખીજનું બુરું ન થઈ શકે તે વિષે.)

ઉને પાણીએ ઘર બળે નહીં.

સાસુવહુના કહ્યા તે ખીચડીને ઊભરો આવે ત્યાં સુધી.

એમાં કાંઈ કાંઈને હાડ જાય તેમ નથી.

૫૯૦. કામળ લીંબય તેમ ભારે થાય. ૩

કામળ લીંબય તેમ ભારે થાય. ગોદડું લીંબય તેમ ભારે થાય

બેહેડાં ઉપર બેહેડું તે પાણીઆરીને માથે ભાર.

૫૯૧. ભુંડું ભાવે નહીં ને રૂડું તાકડે આવે નહીં. ૪

ભુંડું ભાવે નહીં ને રૂડું તાકડે આવે નહીં.

કાણી ભાવે નહીં ને કાણી વગર ઉંધ આવે નહીં.

નાની મોટી કરતાં ડુંવારા રહ્યા.

જુગત જોડું મળે નહીં, ને મનની હોંસ ટળે નહીં.

૫૯૨. કીડીનું કટક, એક ચાલી એટલે બધી કીડીઓ ચાલે. ૪

કીડીનું કટક, એક ચાલી એટલે બધી કીડીઓ ચાલે.

ગાડરીઓ પ્રવાહ, એક ગાડરી પાછળ બધાં ચાલે.

લોકામાં ગતાનુગત, દેખાદેખી માનતા ચાલે.

ભાયડાનું ધણુ ભાગ્યું એટલે ઝાલ્યું રહે નહીં.

૫૯૩. મન વિના મળવું ને હેત વિના હળવું, નકામું. ૧૨

મન વિના મળવું ને હેત વિના હળવું, નકામું.

કમનનાં કંકાડાં સારાં લાગે નહીં.

હેતના કુસકા સારા, પણ કમનની કમોદ ખોટી.

૧ નિશાળમાં પરીક્ષામાં એક છોકરો નાપાસ થયો. તેણે ઇન્સ્પેક્ટરને ચરણ કરી દે, મને કેમ નાપાસ કર્યો? ઇન્સ્પેક્ટરે કહ્યું, “તને ન આવડ્યું તેમાં;” ત્યારે છોકરો કહે છે, તમે પૂછો છો તેટલુંજ માત્ર નથી આવડવું, બાકી બધું આવડે છે.

कमनतां पकवान करतां सुमननो सुकौ शेटलो सारो.

जे घेर आदर नहीं त्यां घीना धडा ढणी जता होय तोपणु जवुं नहीं.
मन विना मणवुं, ते जीते लटकावुं.

याहे तेना याकर थर्ष रहीअे, अनयाहतेने पार न जधअे.

ढोहुरो—आव नहीं, आदर नहीं, नहीं नैनोमें नेह;

वा धर क्यु न जधअे, कंथन परसे मेह. ४६१

आव और आदर जहां, हे नेनुं में नेह;

वा धर निशदिन जधअे, पथर परसे मेह. ४६२

पार^१ जोलावणु जेसणुं, पीहुं ने जहु मान;

जे घेर पांय जणुआ नहीं, ते धर जणु मसाणु. ४६३

आव कहे सो ओलीया, जेह कहे सो पीर;

जसके धर आदर नहीं, उसका कटो शिर. ४६४

सोरठो—आदर करे अपार, ते जोजन लाज लवी;

आणु मन अहंकार, कडवुं घेपर किसनिया. ४६५

Better is a dinner of herbs where love is than a
stalled ox and hatred therewith.

५६४. गांठे पुरो ने जोलवामां शूरो. ७

गांठे पुरोने जोलवामां शूरो. हाम, हाम ने हामवाजो याहे ते करे.

जेने जणुके पीला हठ, नवसें नवाणुं रोकडी.^२

जेना हाथ लांजा^३ ते जघे पहोंज्यो वजे.

पांये पोहोंज्ये सज्जो ते धार्युं उतारे. पांय आंगणोअे पोहोंज्यो सज्जो.

नांणी नजर पहोंज्ये नहीं तेनाथी कंधं जने नहीं.

५६५. वपराती कुंज्यी हभेशां जजणी रहे. ६

वपराती कुंज्यी हभेशां जजणी रहे. घोडां जांध्यां जगडे.

वज्र, विद्या ने वाणुी वपरातां सारां रहे.

विद्या शिष्यवीअे तो सारी रहे. लोहुं ने घोडु वापर्यो सारां रहे.

ढोहुरो—पान सडे, घोडा/हठे, विद्या वीसर जय;

तवा जपर शेटो/जले, कहे जेला डेम. थाय ?^४ ४६६

Used keys are always bright.

१ पार=पारधुं. जोलावणु=आवकार. जेसणु=आसन. पीहुं=पानसोपारी. जहु मान=सकार. २ सुनामोहर. ३ लुद्धि, स्थिति, शक्तिथी जणवान—ते लांजा हाथवाजो गणाय.

४ जवापु—इरेव्या वगर. पान इरेव्या वगर, घोडा इरेव्या वगर, शेटली जथलाव्या वगर ने विद्या आवृत्ति वगर वीसरि जवाय.

૫૬૬. છત નહીં ત્યાં છળભેદ. ૫

છત નહીં ત્યાં છળભેદ. અછતની ઢાલ^૧ પ્રપંચ.

ન મભ્યાંનાં વેવલાં વીણાય. મુકલરી ધનસાનને ભીખ માગતાં શિખવે છે.

દોહરો—હતરે^૨ ટોટા બદબખત, તુજે ન ગુજરી ઘાત;

મુઘરનસેં નીકસન લગી, કુઘરન જેરી પાત. ૪૯૭

૫૬૭. છતનાં વધામણાં. ૩

છતનાં વધામણાં. ક્રોડની મુખારકખાદી. વિવાહનાં વધામણાં.

૫૬૮. ચોરાનું નખોદ જાય નહીં. ૪

ચોરાનું નખોદ જાય નહીં. ચોરાનો વંશ જાય નહીં.

કોળી ભાષનો કુચો, એક મેલી ને બીજો ઉચો.

મકની ગાદીનો વંશ જાય નહીં.

૫૬૯. તરમાં તર ભણુતર. ૭

તરમાં તર ભણુતર. વિદ્યા એજ ખરું વીર્ય. વિદ્યા નરનું નર છે.

વિદ્યા વિના શુભ ધનવાન પણ પશુ. ભણ્યા વિના ભવ બળ્યો.

રાજ્ય સ્વદેશે પૂજાય, વિદ્યાનું સર્વત્ર પૂજાય.

વિદ્યા આગળ લક્ષ્મી હાય જેડીને ઉભી રહે છે.

૬૦૦ ધૂળધાણી ને વાપાણી. ૧૭

(કાંઈ પણ સાર જે કામમાં કે વાતમાં ન હોય તેને લાગુ પડે.)

ધૂળધાણી ને વાપાણી. ધૂળમાં કાંકરા શા જેવા.

ટેટું લાગી ધૂળ કરી. મુવા નહીં ને પાછા થયા.

આંધજો વાડ ભરે, ને પાંગજો દીવો ધરે.

દળદર ગયું ને દાયરી આવી. રાખના રોટલા ને ગળીનાં આંધણુ.

એ અર્ધ મણે મણું મણુ. કચરાનો ભાઈ ખુંજો.

મેલ કરવતીઆ કરવત કે પાછા મોચીના મોચી.

મણુમાં આઠ પાંચશેરીની ભૂલ. મુવા નહીં ને ભૂત થયા.

ઘીએ નથી ને માખીએ નથી. માંહે હિંગનો પણ સા^૩ નથી.

ભુલાશાનાં પાનડાં. કાંત્યુંપીંજ્યું કપાસ.

૧ ઠાંકણુ. ૨ હત, તેટા એટલે જોટ, તું મરી ગયો નહીં, કેમકે, જેને ઘેર
હુ ગયો તે મુઘડ પુઘડ હોય તો પણ કુઘડ (નકારો)ના જેવી બાણી તેનાં શ્લોકોમાંથી
નીકળે. ૩ સાંગંધ.

સાખી—મુંગા જેહેરા યાત ચલાવે, અંધા કુરાન યાંચે;

જખ હુંને મુંદગ બળયા, લંગડા કયા ખુબ નાચે? ૪૯૮

It is all one and the same thing.

૬૦૧. માંમૂજો ને યાપ ગાજર, તેના દીકરા સમશેર બહાદુર. ૧૦

માં મૂજો ને યાપ ગાજર, તેના દીકરા સમશેર બહાદુર.

ઢાઢ્ય ભેળી થાય ત્યાં કોણુ ધીંગાણું કરે.

યાપે મારી મુઠ^૨ ને ખેટા બરકંદાબ^૩.

યાપ યાપની વેળ, વાએ જેને ચાવે તેમ કરે.

ચાઈ તેલી, યાપ તંબોલી, ખેટે હુવે સુખનચાલી.

મેળાજી ધાડ ભેગી થાય, તેમાં કોણુ કાને વારી રાખે ?

વાણું બ્યેકડું થયું ત્યાં વિવાહની વરસી.

મા ભઠીઆરી, યાપ કલાલ, તેના દીકરા લાલમલાલ.

મા મોચણુ ને યાપ મુંડા^૪ તેનો ભાઈ મુષ્ટંડા.

દોહુરો—પાંચસો મળ્યા પીંજરા, છસો મળ્યા તાઈ;^૫

ઝાંપે જઈને ઘેરા ઘાલ્યો, ત્યારે મુઠ માંખ સાહી. ૪૯૯

૬૦૨. ચોરણો સીવડાવે તે મુતરવાનો માર્ગ રાખે. ૫

ચોરણો સીવડાવે તે મુતરવાનો માર્ગ રાખે.

ગામને ગઢ યાંધે, પણ નાઠાખારી રાખે.

નદી પાછળ ઓવારો હોય. તળાવ બંધાવે તે ઓગાન^૬ રાખે.

ડાહ્યા બોલે તે આરી રાખે.

Every sore has its salve.

૬૦૩. ધૂળથી કાંકરા સારા. ૩

ધૂળથી કાંકરા સારા. પત્થરથી ઈંટ કુણી.

ઈંટ પલળે, પણ પત્થર ન પલળે.

૬૦૪. હુનુ તો શ્રીગણેશાય નમઃ છે. હુનુ તો ગણેશનો વેષ છે. ૯

(આજસુ અને બહુ ધીરેથી કામ કરનારને લાગુ પડે)

૧ મા બધું ધૂળધાણી ને વાપાણી. ૨ ઉંદરડી. ૩ તીરંદાજ પણ બોલાય છે.
૪ મુંડો=કંકીર. ૫ તાઈ=મુસલમાન વણકર. ૬ તળાવ છલાહલ ભરાયા પછી
વધારાનું પાણી વહી જવાના માર્ગને ઓગાન કહે છે, જે તેનો માર્ગ ન રાખે તો તળાવ
કાઠી જાય.

હજી તો શ્રીગણેશાય નમઃ છે.^૧ હજી તો ગણેશનો વેપ^૨ છે.
 પાણેરામાં પેહેલી પુણી. હજી તો મોળે મોગડી ઢાળી છે.
 હજી તો સાતે ખરીઆ પેટમાં છે. હજી તો ધર ધરી ને ધર દહાડો છે.
 હજી તો ધડો થાય છે, તોલ અધો બાણી છે.

શ્રીકું છોડકે “ગુ” કું મ્હો લગાયો હે.^૩

સવાલ—મહારાજ કયા પડતે હો? જવાબ—ગીતા.

સવાલ—કોનસા અધ્યાય? જવાબ—પેહેલા.

સવાલ—કોનસા શ્લોક? જવાબ—પેહેલા.

સવાલ—કોનસા અક્ષર.

જવાબ—શ્રી છોડકે, “ગુ” મ્હો લગાયો હે.

(એટલે શ્રીગુરુઓ નમઃનો ખીજો અક્ષર લાલુતા હતા.)

૬૦૫. જો ધાય જતિ, તોપણ છુપે નહીં કર્મની રતિ. ૬

જો થાય જતિ, તોપણ છુપે નહીં કર્મની રતિ.

કર્મ^૪ છુપે નહીં ભૂત લગાયો.

ભાગ્ય જંગલમાં મંગલ કરાવે. કરમ ઢાંક્યાં રહે નહીં.

કર્મનાં જોગ દેહના કર્મવટામાં દેખાય.

સોનાની રતીનું મૂલ, પણ કરમની રતીનું મૂલ નહીં.

૬૦૬. માયાના વાળ પગે લુહા, પણ એક ટળી બે ન થયો. ૭

માયાના વાળ પગે લુહા, પણ એક ટળી બે ન થયો.

પળસી કરી પ્રાણુ ગયા, પણ પલજ્યો નહીં.

ઓળાસણાં ધણાં કર્યાં, પણ હદે હરિ વસ્ત્રા નહીં.

માખણુ લીધામાં મણા ન રાખી, પણ કુણો થયો નહીં.

ડાઠીમાં હાથ ધાસ્યા, પણ વજ્યો નહીં.

દાંતે તરણાં લીધાં, પણ દયા આવી નહીં.

મ્હોમાં ખાસકું લેઈ પગે લાગ્યો, પણ મેહેર આવી નહીં.

૧ અન્ય લખતી વખતે પ્રથમ “શ્રીગણેશાય નમઃ” લખાય છે. એટલે એટલું જ વાખ્યું છે, ખીલું લખવાતું છે તે બાણી છે, એટલે શરૂ કર્યું છે.

૨ આગળ નાટક થતાં હતાં, પણ તે હતરી ગયાં ને ભવાયા ભવાઈ કરે છે, તેમાં ધણાં વેપ લાવે છે. તે પ્રથમ વેપ ગણેશનો લાવે છે, એટલે હજી ખીજા વેપ બધા બાણી છે.

૩ શ્રીગુરુઓ નમઃ સુધી પણ ભણ્યા નથી. ૪ ભાગ્ય.

૬૦૭. માયું સોંખ્યા પછી નાકકાનની અધીર શી ? ૩.

માયું સોંખ્યા પછી નાકકાનની અધીર શી ?

ગોટલી સોંખ્યા પછી ફાંફાં શાં મારવાં ?

ગળા મુઠી ઊંડા ઊતર્યા પછી ખીજને શો દોષ દેવો ?

૬૦૮. જીવાન વહુ ને બુઢો લાડો, એનો રોજ ઉડીને લવાડો. ૭.

જીવાન વહુ ને બુઢો લાડો, એનો રોજ ઉડીને લવાડો.

કર્મે કળેકું મારે જગમાં વગોણું, સરખી સહિયરમાં મહેણું.

ખીખી થાય મીઝાં જોગ, ત્યારે મીઝાં થાય ઘોર જોગ.

બુઢાને આયડી પરણાવવી, ને મડાંને મીંઢળ આંધવાનું.

દોહરો—બુઢો^૧ પરણે આયડી, અલણ્યો ખેસે રાજ; ૫૦૦

એજ ઊઠાવે અળદીઝા, એ સૌ પરને કાજ.

પારેવાં પગ ટુંકડા, ઊડંતાં બેલાડ;^૨

સરખે સરખાં તો મળે, જો લખ્યાં હોય લલાટ.^૩ ૫૦૧

ચોખરો—પરણ્યા કરતાં નાનો આપ, એ તે કયા જન્મનાં પાપ ?

પૈસા^૪ માટે મારી થાય, મરજો બને મા ને આપ. ૫૦૨

૬૦૯. નસિખ કોઈનાં વેચી ખાધાં છે ? એક નર ને સો હુન્નર. ૬

નસિખ કોઈનાં વેચી ખાધાં છે ? એક નર ને સો હુન્નર.

ધણી ચાકરી ખુંચી લેશે, કાંઈ નસિખ ખુંચી લેવાય છે ?

આ લે તારી ચાકરી, ને લે તારી લાકડી, લાગ્ય તું લઈ શકીશ ?

આ લે તારી જાલી, હું તો મારે ચાલી.

એક દ્વાર અંધ, હજાર દ્વાર બુઢાં.

૬૧૦. લેનેકું લક્કડ, દેનેકું પત્થર. ૬

લેનેકું લક્કડ,^૫ દેનેકું પત્થર. ખાતે ખખરદાર, જમ્મે પાર જાણું નહીં.

જમવામાં શરા પૂરા, જમાડવાનો નીમ.

૧ એક બુઢો નાની ઉમરની છાકરી પરણીને લાવ્યો. તેને ખીજએ પૂછ્યું કે, “આ તમારી દીકરી છે?” ત્યારે બુઢાએ જવાબ આપ્યો કે, “બધું એમાં છે.” ૨ બેલાડ=બળે સાથે. ૩ લલાટ=કપાળ કે નસિખ. ૪ પૈસા લેઈને ઘરડા વરને પરણાવી તે સ્ત્રી કહે છે કે, પરણ્યા-પરણેલા વર કરતાં મારો આપ નાનો છે. તે આપ કરતાં મોટા વરને પરણાવી તે પૂર્વ જન્મનાં પાપનું ફળ છે. પૈસા માટે આવું દુષ્ટ કૃત્ય ક્યું માટે મા ને આપ બને મરજો. ૫ લેનેકું લક્કડ, દેનેકું અક્કડ (આમ પણ ગોલાય છે).

આપવાની આખડી, લેવાની મોકળ. આપવામાં ચીકટ, લેવામાં વિકટ.
દમડીકા તેજ ચાહીએ, તો કહે હમ જન્મકે હીજડે હે.

૬૧૧. શાક ખગડ્યું તેનો દિવસ ખગજ્યો. ૫

શાક ખગજ્યું તેનો દિવસ ખગજ્યો.

અથાણું ખગજ્યું તેનું વર્ષ ખગજ્યું.

ખાયડી ખગડી તેનો ભવ ખગજ્યો.

ભુવાની ખગડી તેનું જીવતર ખગજ્યું.

દીકરો ખગજ્યો તેનું કુળ ખગજ્યું.

૬૧૨. મહેતાજી ગયા એટલે નિશાળીઆને મળ. ૪.

મહેતાજી ગયા એટલે નિશાળીઆને મળ.

શેઠ ગયા એટલે ગુમાસ્તાને દિવાળી.

સાસુ ગયાં એટલે વહુને અમલ આવ્યો.

ગુરૂ ગયા ગોકળ એટલે ચેલાને થઈ મોકળ^૧.

When cats are away, mice are at play.

૬૧૩. વેશ્યા વર્ષ ઘટાડે ને જોગી વધારે. ૪

વેશ્યા વર્ષ ઘટાડે, ને જોગી વધારે^૨.

વેશ્યા, વાંદો ને વિદ્યાર્થી, તેનાં વર્ષ લઈ ગયો ખાવો ભારથી.

આજકાલના જોગી ને લીંચણુ સમી જરા.

હજી તો ખજેવે ખારમું વર્ષ ખેસશે.

૬૧૪. સાસરે જતાં કોઈ છીનાળ કહે નહીં. ૩

સાસરે જતાં કોઈ છીનાળ કહે નહીં. પ્રભુ ભજતાં કોઈદોષ કહે નહીં.

ધણી ભણાવે તેને કોઈ ચોર કહે નહીં.

૬૧૫. કુલ્લામાંથી હીંગ જાય, પણ કુલ્લું ગંધાય. ૮

કુલ્લામાંથી હીંગ જાય, પણ કુલ્લું ગંધાય.^૧

આવ્યો હોદ્દો જાય, પણ માર્યો ગોદો ન જાય.

કરનો કરનારો જાય, પણ કર રહી જાય.

માર્ગ કરનારો જાય, પણ શેરડો રહી જાય.

સર્પ ગયા પણ હીસરડા રહી ગયા. કાળ જાય ને કહેણી રહે.

^૧ મોકળ=જીટ. ^૨ જોગી જેમ ભુના તેમ મનાય વધારે. ^૩ હીંગની વાસ ન જાય, એમ પણ ખોલાય છે.

દાહરો—મહેતા મારે મોત બિન, કલમતણી તરવાર;
કળી ધાવ રૂએ નહીં, મહેતાકા એસા માર.

૫૦૭

કુંડલીઓ—મહેતા મારે મોત બિન, કલમતણી તરવાર,
દુનિયાં ધા દેખે નહીં, બડો કલમકો માર;
બડો કલમકો માર, દિલકો ધાવ ન રૂએ,
અકલ રૂપ મેદાન, કાગજડી ઢાલે ઝુએ;
કહે દીન દરવેશ, બિનસે સખહી હારે,
કલમ તણી તલવાર, મોત બિન મહેતા મારે.

૫૦૪

Every tub will smell of the wine it holds.

૬૧૬. સાસરે સમાય નહીં, ને પીયરમાં કોઈ ચહાય નહીં. ૬

સાસરે સમાય નહીં, ને પીયરમાં કોઈ ચહાય નહીં.

ભાઈ સારા છે, પણ લક્ષણ માર ખાવાનાં છે.

ખોલી એવી કપ્પાડ છે કે જ્યાં જાય ત્યાં લાત ખાય તેવી છે.

લક્ષણના લાળા ચરડા^૧ છે. ખોલવામાં ચોકકુ^૨ નથી.

એવો અકોણો છે કે લક્ષણ ઇંછણાવ્યા વગર રહે નહીં.

૬૧૭. વાડ વિના વેલો ચડે નહીં. ૨૫

વાડ વિના વેલો ચડે નહીં.

શેરી જોઈને ચાલીએ, પક્ષ જોઈને મહાલીએ.

વગ વગર પગ થાય નહીં. વગ કરે પગ.

સીફારસડી ગઢી તેજકુ^૩ લાત મારે.

સૌ વગે વાવણાં કરે. ઢાલ હોય તો આડા ધા ઝીલે.

વગ વાળો જીતે. અમલ આવે ત્યારે સૌ કાકા-મામાનાને સંભારે.

પક્ષ પ્રબળ તે ફાવે. પક્ષ છે તે ઢાલ છે.

એક પાખે બીડાય નહીં ને એક પગે ચલાય નહીં.

પક્ષે પુજે, પક્ષે ન્યાય, પક્ષ વિનાનો સાર્યો જાય.

પક્ષે પાંડવ જીત્યા. ઢાલ હોય તો આડી ધરાય.

વગે પીરસણું, વગે ન્યાય, વગ ન હોય તે પાછો જાય.

વગે વાવણાં, વગે કુવા, વગ વિનાના કુંવારા મુઆ.

એક હાથે તાળી પડે નહીં ને એક હાથે રોટલો ધડાય નહીં.

દાહરો—ખીના વસીલે ચાકરી, બિના ઢાલ જીવાન;

એ તીતું શીકે લગે, બિના સુપારી પાન.

૫૦૫

વગ વિણ વગ પેસે નહીં, ખગ હાડે આકાશ;	
વગ ન હોત પક્ષની, તો ખગ થાત નિરાશ.	૫૦૬
નંગલમાં જઈને જુઓ, તો દષ્ટે દેખાય;	
વેલ ધરી વગ વૃક્ષની, હાંચે નભ ^૧ ચડી જાય.	૫૦૭
રાજા રામ મનાય છે, વિશ્વ પ્રભુ અવતાર;	
પણ વાનરની વગ વગર, લાવત નહીં ઘર નાર.	૫૦૮
પાંચ પાંડવો એકલા, સામે ખત્રિ સમાજ;	
હોત ન વગ જે કૃષ્ણની, તો પામત નહીં રાજ.	૫૦૯
વિણ વગ ન કાવી શકે, પેગમ્બર કે પીર;	
જુઓ વગ સતી ટ્રાંપદી, પેરવા પામી ચીર.	૫૧૦
કારજ સહાયતા વિના, કરી શકે નહીં કાચ;	
કહો હથોડો શું કરે, જે નહીં હાથો હોય.	૫૧૧

No flying without wings.

૬૧૮. માણસ માણસમાં આંતરો, એક ઝવેર તો ખીજો કાંકરો. ૧૦

માણસ માણસમાં આંતરો, એક ઝવેર તો ખીજો કાંકરો.

પાંચ આંગળીઓ પણ સરખી નથી. માણસનો ફેર ભાગતો નથી.

રાજ્યમાં અડાલીડ માણસ, તે રાજની ઠાલ છે.

ઢાહુરા—આનંદ કહે પરમાનંદ, માણસે માણસે ફેર; //
એક લાખે લાભે^૨ નહીં, એક ત્રાંખીઆના તેર. ૫૧૨

કાક પુરૂષ કાક ઘોડલો, કાક કુળવતી નાર;
સરજનહારે સરજીઆં, એ તણુ રત્ન અંસાર. ૫૧૩

આણુંદ કહે પરમાનંદ, માણસે માણસે ફેર;
એક લીલા હહેર કરાવે, એક મરાવે ઠેર. ૫૧૪

આનંદ કહે પરમાનંદ, માણસે માણસે ફેર;
એક ખેસે ગાદીએ, એક વગાડે ભેર. ૫૧૫

આનંદ કહે પરમાનંદ, માણસે માણસે ફેર;
એક ગામ ઉજડ કરે, એક શોભાવે શેહેર. ૫૧૬

આનંદ કહે પરમાનંદ, માણસે માણસે ફેર;
એક ખેલે તે મીઠું લાગે, એક કડકું ઝેર. ૫૧૭

Black sheep in every flock.

૬૧૯. કુવેડના મેલ ફાગણ મહિને ઊતરે. ૮.

કુવેડના મેલ ફાગણ મહિને ઊતરે.^૧

“કુવેડને ઘેર જોડ કમાડ ઉઘાડે ફાગણ અને અડકાવે ફાગણ.”

કુવેડનું ઘર તે કુકડાનો ખડો.

ઘરમાં વાસણ એકાં, ને ઘારણે આવી બેઠાં.

કાલી? કુત્તી મરતે મેરી ખીચડીમેંસે સ્વાદ ગયા.

કુવેડ રાંડને ફળીમાં ઉકરડો.

કુવેડ નારી, ઊઠે અસુરી^૨ આંખો-ચોળે, મુખે પહોળે, ખડખડ કરતી ઘારે ઘડી.

ઠાહુરો—પહોર દહાડે પહોડીને ઉઠે, તે કરે નહીં અખોટ;^૪

જાધી પડી ઘંટી તાણે, કુતરાં ચાટે લોટ. ૫૧૮

૬૨૦. જીવાનીનું રહ્યું ને રાતનું દહ્યું. ૯

(વખત ગયા પછી કામ કરે તે નકામું.)

જીવાનીનું રહ્યું ને રાતનું દહ્યું.^૫

શીઆળાની ખેડ ને જીવાનીમાં દીકરો સાંપડે.^૬

ગયો મેહ આવે, પણ ગધ ખેડ આવે નહીં.

ચોમાસાની ખેડ, શીઆળાની ચાખડી, ઊનાળાનો ડગલો, એ અજીતનો ઢગલો,

રાંજા પછી રજે, ને રાંધ્યા પછી બળતું બજે.^૭

ઘડપણનો દીકરો, તે કારજમાં જોળ માગે.

૧ કારણ કે કુવેડ શીઆળામાં નહાય ધુવે નહીં. ૨ એક મીઠાં કોઈ સરદારની દેવડી ઉપર નોકર રહ્યા. ખીલના મકાનના એટલા ઉપર તે રાંધી ખાતા હતા. સવારે ખીચડી હાંધીમાં બનાવે તે ખાઈ નોકરી ઉપર જાય પાછળથી એક કાળી કુતરી મીઠાંની ખાતાં વઘેલી ખીચડી ખાઈ જાય ને નીચે ચોટી હોય તે હાંધીમાં નખથી ખોતરીને ખાઈ જાય તેથી હાંધી સાફ થતી. સાંજે મીઠાં આવી ખીજ ખીચડી તે હાંધીમાં રાંધે તે મીઠાંના ખાધા પછી રાત્રે કાળી કુતરી વઘેલી ખીચડી ખાય ને હાંધી સાફ કરે. ૩ એક મહિના પછી કાળી કુતરી મરી ગઈ, મીઠાંને તો હાંધી ધોવાની ટેવ નહીં તેથી હમેશાના રાખેતા પ્રમાણે ખીચડી હાંધીમાં ચોરે ને પછી ખાય. બે ત્રણ દિવસના અરેટા હાંધીમાં લેગા થયા ત્યારે દુર્ગંધ ઊડી તે દુર્ગંધથી મીઠાંની ખીચડી ખરાબ થઈ. ત્યારે મીઠાં બોલ્યા કે, “કયા યુદ્ધાઈ કુદરત હે કે કાલી કુતી મરતે મેરી ખીચડીમેંસે સ્વાદ ગયા.” ૪ મોડી. ૪ અખોટ=રસોડું છાણપાણીથી સાફ કરવું તે. ૫ ખરાબ વખતે કામ આવે. ૬ તે ચોમાસામાં ને ધરડપણમાં કામ લાગે. ૭ તે ઉચું શી રીતે આવે?

ઢાહુરા—મૃગશર ન વાયા વાયરા, આદરા ન વુઠા મેહ;
 જ્ઞેખન ન જ્યો ખેટડો, તણે હાયાં તેહ. ૫૧૯
 ભૂખ ગયે ભોજન મીલા, ઠંડ ગયે મીલી કખાહ;^૧
 જ્ઞેખન ગયે જોડ મીલી, એ તીતુંકુ આગ લગાવ. ૫૨૦

સોરઠો—સાંતી સવારમાં^૨ જાણુછ પણ જોડતો નથી;
 તેની ખખરા ખળામાં, જાણીશ તું જોસલા. ૫૨૧

૬૨૧. ક્યાંની રાણુક દેવડી, ક્યાંના દાવલ પીર? ૭

ક્યાંની રાણુકદેવડી, ક્યાંના દાવલ પીર?
 લંકાની લાડી ને ઘોઘાનો વર. ખોડનાં ખીખી ને માલેગામના મીઆં.
 કોની લાડી કોનાં દેરાં ઝારશે?^૩

જ્યાં શેર ચોળા બાકવા લખ્યા હશે ત્યાં બકાશે.
 ક્યાંનો જીવણુ કમાલીઓ ને ક્યાંનો માઘો મીર?

ઢાહુરો—ક્યાં ચંદન મલયાગીરી, ક્યાં સાયર ક્યાં નીર?
 જેમ જેમ પડે વિપતડી, તેમ તેમ સહે શરીર. ૫૨૨

૬૨૨. સુંઠ સુંઠ તો લુપતસિંહની મા ખાઈ ગઈ, હવે તો કોચ્યાં
 રહ્યાં છે. ૩

સુંઠ સુંઠ તો લુપતસિંહની મા ખાઈ ગઈ, હવે તો કોચ્યાં રહ્યાં છે.
 રસકસ ચુસાઈ ગયો છે, હવે કુચ્યા રહ્યા છે.
 હવે કશો સ્વાદ રહ્યો નથી, મજે હતી તે ઊડી ગઈ.

૬૨૩. બાપડો લવ છૂટ્યો. ૩.

(જન્મ રોગી માણસ મરી જાય ત્યારે લાગુ પડે છે.)
 બાપડો લવ છૂટ્યો. બાપડો પીડા પામતો, રીખાતો મટ્યો.
 લલે ઘરમાં ઘીના ઘડા ઢળી જાય, એને શો લાવ લેવાનો હતો?

૬૨૪. ધાનને આધારે ઢોકળું ચડે. ૪

ધાનને આધારે ઢોકળું ચડે. ખીચડી ભેગું ઢોકળું બકાય.
 શેરડી પાછળ એરડી પાણી પીએ. ચૂડામાં મૂડો સમાય.

૬૨૫ મથુરાનો પેંડો ન્યારો. ૫

મથુરાનો પેંડો^૪ ન્યારો. જમાલની માનો જુદો ચોતરો.

૧ કખાહ=કમળ. ૨ સવારમાં સાંતી જોડે નહીં તેની ખેટ શું થાય ને પાકે પણ શું? ૩ ઝારશે=જીહારશે, પૂજશે કે સેવશે. ૪ પેંડો=માર્ગ.

ત્રીજું તડ ગંગાદાસનું. એમના ચોખામગ જુદા ચડે.
ખાર પુરખીઆ ને તેર ચોકા.

૬૨૬. આશકકા ધર નાશિક, રંડીકા ધર પુના. ૩૪

(જુદાં જુદાં ગામો કે દેશ વિષે ચાલતી કહેવતો)

આશકકા ધર નાશિક, રંડીકા ધર પુના. સુરત સોનાતી મૂરત.

અમદાવાદ સો અમદાવાદડી, ખડા શહેર તો કાચરખપાલડી.

ચીન પૈસા લીયા છીન, લાત મારે તીન.

જે જય જાવે તે ફરી ન આવે, ને આવે તો પરીઆના પરીઆ ચાવે.^૧

કાલી કલકતે વાલી, તેરા ખચન ન જાવે ખાલી. ^૨

ધંધુકામાં ધાડ નહીં, ને ધોળકાને વાડ નહીં.

ધોળકાની ધાણી ને મલાવનું^૨ પાણી, ધબ ધબ ધુએ ને રાટલાને રૂએ.

પાંચ પેટલાદી, નવ નડીઆદી, સાત સરખેજી ને એક વીરમગામી.

દોહરો—આતમ ધ્યાની આગરા, જરે ખીકાનેર;

રાગ દ્વેષ ગુજરાતમાં, નિંદક જેસલમેર. ૫૨૩

જુનાણે^૩ જમિઅલ વસે, આમરણ દાવલ ખીર;

શત્રુંજય અંગારશા, એ ત્રણે મોટા વીર. ૫૨૪

નદી ખળુકે તીર વહે, મોરલા કરે મલ્હાર;^૪

સાતે રસ નીપજે, ભોય^૫ ધરા હાલાર. ૫૨૫

સાખ પડે ખેડો ને શેરડી, કાઠા ધઉ કરઠ;

રેટ ખટુકે વાડીએ, ભોય ધરા સરઠ.^૬ ૫૨૬

વસ્તી જ્યાં ખહુ મેરની, નારી પાતળ પેટ;

ઘી પત્થર વખાણમાં, ભોય ખરડો ખેટ. ૫૨૭

ખુબ ગામ ખંભાજી, જેને પાદર ઘી;^૭

ધંધાનું તો નામ મજે નહીં, લાંબા લાંબા દી. ૫૨૮

જળ ઉડાં થજલ ઉજળાં, નારી નવલે વેપ;

પુરખ પટાધર^૮ નીપજે, અહો મરધર દેશ. ૨૫૯

માથે લલો માલવો, ઉનાળો ગુજરાત;

ચોમાસે સોરઠ લલો, ખરડો ખારે માસ. ૫૩૦

૧ એટલું લાવે કે પહેડીઆ સુધી છાકરાં ખાય. ૨ મલાવ=ધોળકામાં તળાવ છે. ૩ જુનાણું=જુનાગઢ. ૪ મલ્હાર=એક રાગનું નામ છે તે વર્ષાદમાં મોર ગાય. ૫ ભોય=વાહવાહ ભલે. ૬ સરઠ=સોરઠ. ૭ ઘી=નદીનું નામ છે. ૮ રેતી ઉજળાં. ૯ પટાધર=મોટી ઠાઠી ને ચોખાવાળા.

પેટને પૂછીને ખાવું, જીભને પૂછીને ખાવું નહીં.

ભૂખ્યાને શું દુખ્યું?

લીંબ^૧ ગુણુ બત્રીશ, હરડે ગુણુ છત્રીશ.

જે ગળ્યું બહુ ખાય, તે નિત્ય વૈદ્ય ધેર જાય.

સુંઠ, સંચળ ને કાંચકા, જે ખાય તેને આવે નહીં આંચકા.

જેને ધેર જાડી જાસ તે ધેર મારો વાસ.^૨

તાવ કહે હું તુરીઆમાં વસું, ગલકું દેખી ખડખડ હસું.

ભિનું ખાય, ભિવારે સુવે, તેની નાડ વૈદ્ય ન જુએ.

ખાવું તો તોળી તોળી, પીવું તો ઘોળી ઘોળી.^૩

સુવું તો રોળી રોળી, એ એસડ ને એ ગોળી.^૪

દોહરા—એકી દાતણુ જે કરે, નરણાં હરડે ખાય;^૫

દૂધે વાણુ જે કરે, તે ધર વૈદ્ય ન જાય.

૫૪૧

આવણુની કાકડી, ભાદરવાની જાસ;

તાવ સંદેશા મોકલે, આજ આવું કે કાલ ?

૫૪૨

ભોંય પથારી જે કરે, લોહોઠી ટેબર ખાય;

તુંબે પાણી જે પીએ, તે ધર વૈદ્ય ન જાય.^૬

૫૪૩

ઘાતુ વધારણુ, બળકરણુ, જે પિયા પુછો મોય;

દુધ સમાન ત્રિલોકમેં, અવર ન ઔષધ કોય.

૫૪૪

બુંદ-કાફી—કફ કટન વાયુ હરન, ઘાતુ ક્ષય બલહીન;

લોહુકા પાની કરે, દો ગુન અવગુન તીન.

૫૪૫

દાંતે લુણુ જે વાપરે, કવળે ઊંણું ખાય;

ડાણું પડણું દાખી સુએ, તે ધર વૈદ્ય ન જાય.

૫૪૬

૧ લીંબ એટલે લીંબડો. ૨ એમ તાવ કહે છે. ૩ ઘોળી ઘોળી=રહોમાં મટ-મટાવીને. ૪ ખાવું તો પ્રમાણમાં ખાવું, પચે તેટલું ને પચે તેટલું ખાવું. પીવું તો રહોમાં મટમટાવીને પીવું કે તેમાં કાંઈ કસ્તર કે ખીણું કંઈ આવ્યું હોય તો તે તારવીને બહાર કહડાય; સુવું તો ડાખાં નમણાં પાસાં ફેરવીને સુવું. એક પાસે અગર માત્ર ચિત્તાપાટ-સુવું નહીં. આ એસડ ને આ ગોળી જે ખાય એટલે તે પ્રમાણે આચરણુ કરે તેને રોગ થવા પામે નહીં, આ ભાવાર્થ છે. ૫ આવાના ધરમાં આપવાલેવાને હાથ દેખાડવાનો, એટલે વૈદ્ય જાય નહિ. તેમ રસાસ્વાદનો ખોરાક હોય નહીં તેથી રોગ પણ થાય નહીં. કારણ કે “રસ મૂલાનિ વ્યાધિ” ૬ નરણાં=કાંઈ ખાવું ન હોય તેવા કોડો, પેટ.

૬૩૭. સાદા રાયજાદા. ૧૩

સાદા રાયજાદા.^૧ સાદાધમાં મન્ને છે.
 જેની જોરાણી પોપાણી સાદી, તેને મળે સુવા સવા મધુની ગાદી,
 પણ જેને વાહાણો શૂંગાર, તેમાં ક્યારેક ઉઠે અંગાર.
 ભોંય જોદા એટલે પડવાનો ભય ટલ્યો.
 સુતું તો જોશીને સુતું, પડતું મૂક્યું નહીં.
 સાદો જોરાક, સદા નિરોગી. સાદા માદા, સાહેબજાદા.
 સાદો પોપાક તે ખરી મોટાઈ.
 આજકાઈ તે હાંસી કરાવે. આજકડું ઓછું લાગે.^૨
 સાદું સદા કાળ નભે. સાદું તે સદા સોદામણું.
 આનંદ કહે પરમાનંદા, સાદું રેહેતું સાદું,
 ખરચખુટણુ જોઈને કરતું, બચી જવાનું બાદું.

૬૩૮. પેટનો બળ્યો ગામ બાળે. ૪

પેટનો બળ્યો ગામ બાળે.
 ગામ બળ્યું ખમાય, પણ પેટ બળ્યું ન ખમાય.
 દીપકના^૩ બળેલને મલ્હાર દારે.
 જેનું અંતર બળેલું તે બધાંને બાળે.

૬૩૯. વિવાહની વરસી કરવી. ૭

વિવાહની વરસી કરવી. વિવાહનું બારમું કરવું.
 જોલે જોલે વાડ ને છભે છભે કાંટા.
 “કાકા અજમેર ગયા છે, ને કાકી કોટે છે,”
 તેનું “કાકા આજ મરી ગયા છે, ને કાકી કૂટે છે,” કરવું.
 આખાના ભરજા કરવા. અડદ, મગ જેમ તેમ ભરડી નાંખ્યા.
 નાળને બદલે ખીલું વધેરવું.^૪
 Funeral instead of marriage.

૧ રાયજાદા=સાદું. ૨ આજકડું વાયડામાં બપો. ૩ દીપક નામનો એક રાગ છે. તે કોઈ એ રાગ ગાય તો તે વખતે વાતાવરણમાં અગ્નિ પેદા થાય અને ગાનારો બળું બળું થઈ રહે. તેને મલ્હાર રાગ ગાનારો મલ્હાર ગાઈ, મેહ લાવે ત્યારે ઠંડક થાય, એમ ગાંધર્વ વેદ ઉપરથી સંગીત શાસ્ત્રીઓ કહે છે. અકબરના સમયમાં એ રાગ એક વાર ગવાયો હતો. ત્યાર પછી એનો ગાનારો કોઈ થયો નથી. ૪ વધેરવું=કાપવું.

૬૪૦. મા મુઠ એટલે બાપ વેચ્યો. ૧૧

મા મુઠ એટલે બાપ વેચ્યો. બાપ તે બાપ ને મા તે મા.
 ઓરમાન મા તે માથાનો ધા. બાપથી સરતું હોય તો માને રૂવે કાં ?
 ખડસલીનો તાપ તે મા વિનાનો બાપ.
 ડુલીબાઈનો ફાકડો, તેવું ઓરમાન માનું હેત. ઓરમાન મા તે વેરવાયો.
 મા તે માયો, ને બાપ તે ખાટલાનો પાયો.
 માના રેંટીઆમાં છાકરાં મોટાં થાય, પણ બાપની સાહેબીમાં મોટાં નથાય.
 માને પાનો ચડે, બીજને ચડે નહીં. મા તે મા, બીજ સંસારના વા.

૬૪૧. સો જલો, પણ સોનો પાલણુહાર જશો નહીં. ૪

સો જલો, પણ સોનો પાલણુહાર જશો નહીં.^૧
 પરગણુને પરમેશ્વર આબાદ^૨ રાખે.
 પારકી છઠીના ભગનારને પ્રભુ કુશળ રાખે.
 દોહરો—આપણુ કાળે શીઅળા, પર કાળે સમરથ;
 સાંયા વાકું રાખીએ, આડા દે દે હથ. ૫૪૭

૬૪૨. કાંત્યાં તેનાં સૂત, ને જાયા તેના પૂત. ૫

કાંત્યાં તેનાં સૂત, ને જાયા તેના પૂત.
 થરથરતી જાંગે જણ્યા તે દીકરા. પારકે પુત્રે સપુત્રા થવાય નહીં.
 લીધેલા કે પાળેલા દીકરા પાર પાડે નહીં. પેટના દીકરા પાર પાડે.

૬૪૩. ઇશકે ઠંડાગાર થયા છે. પગ મોળા પડી ગયા છે. ૧૦

ઇશક ઠંડાગાર થયા છે. પગ મોળા પડી ગયા છે.
 ટાંટીઆ ભાગ્યા છે. ફડફડાટ (છકછકાટ) મટી ગયો છે.
 ટહાડા રસ જેવા થઈ ગયા છે. મોઢું લાપસી ખાય છે.
 હવે હુંકારો કરે તેમ નથી. હવે લીંડી પત્રળી રહી છે.
 હવે પાડયા છે. હવે ખરો ભાગ્યો છે.

૬૪૪. સળ્યા ઘઉં દળ્યા સારા. ૬

સળ્યા ઘઉં દળ્યા સારા. ધરડાં કઠોળ ભર્યાં સારાં.
 ઘઉં સળ્યો ને વાણીઓ ડળ્યો.^૩ જુનું લુગડું સૌ કહાડી નાંખે.
 જુનાં લુગડાં, જુઠાં ઢોર, જિસકે પૈસે લે ગયે ચોર.
 ખોળાંજી જુનું થાય એટલે જીવ પણ ખોળાંજી બદલાવે છે.

૧ લાખ પણ સોને દેકાણે વપરાય છે. ૨ આબાદ=કુશળ. ૩ ડુલ્યા=ખેંટા.

૬૪૫. આવી મળવા ને ખેસાડી દળવા. ૨

આવી મળવા ને ખેસાડી દળવા.

વહુ તું વીસામે ખા, હું કાંતું ને તું દળવા જા.^૧

૬૪૬. ઠાકરને આકર ઘણા, આકરને ઠાકર ઘણા. ૩

ઠાકરને આકર ઘણા, આકરને ઠાકર ઘણા.

શેહેર ગામમાં શેઠની ખોટ નથી, આકરી મળી રહેશે.

દોહરો—જસા ન માંગે જામકું, એહી ભાટનકી ટેક;

તેરે માંગન બોહોત હે, મેરે ભૂપ અનેક.

૫૪૮

૬૪૭. દંડ મુંડ ને ડહામ, એ રણછોડજીનાં કામ. ૪

દંડ, મુંડ ને ડહામ,^૨ એ રણછોડજીનાં કામ.

દીલા મગ ને ખાખરા, એ રણછોડજીની જાત્રા.

રોકકું મૂકે તો રણછોડજી રીઝે.

સાખી—અહુચરાજી ઘીની તલાવડી, ભીમનાથ લાડુડાની પાળ;

રણછોડજી ઘણા છેલછખીલા, પલુ ન મળે રોટલા કે દાળ.^૩ ૫૪૯

૬૪૮. ગુડીઆ વેહેલમાં ખેસીને આવ્યા. ૩

ગુડીઆ વેહેલમાં ખેસીને આવ્યા.^૪

પગ પછડાં, ને વાંસો વેહેલ, માથું ખેસી જાયે ઘેર.

પંથ પાયે, ને વેરી ઘાયે.

૬૪૯. ગોપીચંદન ને ગેર, તે ભાગ્યાના ભેર. ૫

ગોપીચંદન ને ગેર,^૫ તે ભાગ્યાના ભેર.

અન્નપાણીના વાંધા પડ્યા, ત્યારે જોળીમુંડા લીધા.

ઘરને સંતાપે વૈરાગ ઉપજ્યો.

૧ વહુ સૂતર કાંતતી હતી, ત્યાં સાસુ દળકું મૂકીને આવી વહુને કહે છે કે, હું રેડીઆ અહુ વારથી કાંતે છે, માટે વીસામે ખા ને દળવા ખેસ; હવે હું સૂતર કાંતું છું. ૨ દ્વારિકામાં જાત્રા જાય, તેની પાસેથી કર લેવાય છે તે દંડ; હજમત કરાવી મૂંછા ઉતરાવે છે તે મુંડ, ને જાપ હાય ઉપર મારે તે ડહામ. ૩ અહુચરાજીમાં બ્રાહ્મણોને જમવાનું ઘણું મળે. ને ભીમનાથના મહાંત શ્રાવણ મહિનામાં તમામ બ્રાહ્મણો જે ત્યાં આવ્યા હોય તેમને જમીડે છે માટે આ સાખી થઈ છે. ૪ પગે ચાલીને આવ્યા. ૫ ગોપીચંદનનું કીકું, ને ગેરથી કરેલ ભગવાં લુગડાં.

ઢોહરો—ટોપી પહેરે ત્રણ ગુણુ, નહીં વેરો, નહીં વેક; ..
 બાવો બાવો સહુ કરે, સુખે ભરે પેટ. ૫૫૦
 શિર મુંડનમે તીન ગુન, શીરકી જતવે ખાજ;^૧
 ખાનેકું લકુ મીલે, લોક કહે મહારાજ. ૫૫૧

૬૫૦. મરી મીઠું ને રાઈ તેના ઘણા પિત્રાઈ. ૫

મરી, મીઠું ને રાઈ તેના ઘણા પિત્રાઈ.

કાકીકે પેટકા દુકાલ હોઈઓ.

વાંકું ખોલનાર કાઈ ન હોય, તો વહેવાઈ કરવો.

કુટુંબ વગર કજીઆ કોણુ કરનાર ? પિત્રાઈથી જ મહાભારત થયું.

૬૫૧. ઢેડના વિવાહ ધક્કા પાટુએ. ૬

ઢેડના વિવાહ ધક્કા પાટુએ. ગધેડાના વિવાહ લાતે.

લંઘાં ઘેર વિવાહ, ને દાથરીએ^૨ દીવા.

અર્ધું છાણું^૩ ને ડોકલી ઘી, કડવા પરણે રાત ને દી.

લંઘા ઘેર વિવાહ ને શરણાઈનો ચેંચાટ.

મુંડા(બાવો કે ક્રૂશીર)ના વિવાહમાં કદકાનાં બીડાં.^૪

૬૫૨. સો સો ચુવે મારકે બિલ્લી ચલી હજકુ. ૭

સો સો ચુવે મારકે બિલ્લી ચલી હજકુ.

સો સો જાદર મારી મીનીબાઈ પાટ બેઠાં.

સાત ઘણી બદલીને સતી થયાં.

સાક્ષામાં ભાત એટલા માટી કરીને સતી થવું.

મુલક આખાનો માલ ધાલી ધર્મીતી થયા.

નાહી ધોઈ પાટ બેઠા. પાપે ખાધી પૃથ્વી, ધુતારે ખાધો દેશ.

૬૫૩. શીંગોડું શણુગાર્યું, પણ જમવાનું તેડું ન આવ્યું. ૪

શીંગોડું શણુગાર્યું, પણ જમવાનું તેડું ન આવ્યું.

ઘોયાં રહ્યાં ઘોતીયાં, ને સોંઢ્યો રહ્યો સાથ.

માથું ગુંથ્યું માથે પડ્યું, ને આંજણ આંજ્યું એળે ગયું.

સોઠી શણુગારી, પણ વરના વાંધા.

૧ ખાજ=ખુજલી, ખોડો. ૨ ઠીકરાના ક્લાસા જેવું તે દાથરી. ૩ ડોક છાણું પણ કહેવાય છે. ૪ વિવાહમાં ખાનનાં બીડાં વેહેંચાય, પણ મુંડાના વિવાહમાં ધોડાનો બ્યવહાર એટલે મારામારી થાય.

૬૫૪. ઢોલ વાગે તે ઢાંક્યું રહે નહીં. ૧૦

ઢોલ વાગે તે ઢાંક્યું રહે નહીં.

તમાશાનું તેડું નહીં.^૧ ધશકનું મૂલ નહીં.

શું કુલડીમાં ગોળ ભાગવો છે ?^૨

નાઈ મેરે ખાલ કીતને ? તો કહે, અખી મું આગું પડેગે.

માને દીકરી કહે છે, “મા મને ખાળક આવવાનો વખત થાય ત્યારે જગાડજે.”

મા કહે છે, “મ્હારે જગાડવી નહીં પડે, તું આખા ગામને જગાડીશ.”

આવશે વહુ ત્યારે જાણુશે સહુ. દેવળનો ઘંટ વાગે તે છાનું ન રહે.

સોરઠો—ધીમા વાગે ઢોલ, આવી મળે અનેક જન;

ધીંગા^૩ મચે ધમરોળ,^૪ કાઈન આવે આંગણે. ૫૫૨

૬૫૫. થોડું રાંધ ને મને ધરવ. ૩

થોડું રાંધ ને મને ધરવ. રતીમાં ગધેડો મ્હડયો.

થોડા ખાનાં ખુખીસે રહેનાં.

૬૫૬. દબ્યાનું દળામણ આપે તેમાં પાડ શાનો ? ૪

દબ્યાનું દળામણ આપે તેમાં પાડ શાનો ?

માસી સાટે માસો, તેનો શો જસો ?

ખરી વાતમાં શાનો ખાર, માગતું આપે તે શાનો પાડ ?

નાતનું નોંતરું, ને પર્વનું પાણી, તેમાં પાડસણું શું ?

૬૫૭. ધર્મ કરતાં ધાડ થઈ. ૭

ધર્મ કરતાં ધાડ થઈ. ધર્મ કરતાં કર્મ નહું.

નીમાજ પઢતાં મસીદ કોટે વળગી.

કરવા ગયા સાઈ, ને ઉલટી અલા વળગી. લીધું ચડવા ને પહું ઉપાડવા.

ભોગ લાગ્યા તે અપાશરે^૫ ગઈ. વાટે જતાં વિધન વળગ્યું.

૬૫૮. નેશી, ડોસી ને વટેમાર્ગુ એ ત્રણ ફેકટીઆં. ૨

નેશી, ડોસી ને વટેમાર્ગુ એ ત્રણ ફેકટીઆં;

વૈદ્ય, વેશ્યા ને વકીલ, એ ત્રણ ફેકટીઆં.

૧ સૌ જાણે ને દોઝા આવે. ૨ છાનું રહે નહીં તેલું કામ. ૩ ધીંગા=નંડા, ધણા. ૪ ધમરોળ=કંકસ, રોપીટ. ૫ અપવાસ કરવો પડ્યો.

૬૫૬. કડી ઉપર તાણું નહીં, ને ઢાડુ ઉપર વાણું નહીં. ૬

કડી ઉપર તાણું નહીં, ને ઢાડુ ઉપર વાણું નહીં.

ડગલા^૧ ઉપર ઢાટ નહીં, ને બખ્તર ઉપર ઢાલ નહીં.

મકને ખેતર માલો નહીં, ઊંદરને કાચાલો નહીં.

વેહીને ગવાલો નહીં, કુંવારાને સાલો નહીં.

બ્રાહ્મણને ઘેર પાલો^૨ નહીં, તાગર બચ્ચો કાલો નહીં.

સાટવાનાં ઢાડું નહીં, ને ધરજમાઈને ઢાડ નહીં.

૬૬૦. આંધળો છીનાળવો ઘરનાં ખેલે. ૪

આંધળો છીનાળવો ઘરનાં ખેલે. ડાકણ પ્રથમ ઘરનાં ખાણ.

કામણ શીખ્યો તે, પ્રથમ ઘરનાં અજનાચ્યાં.

આંધળો ક્યાં ધૂલે ? તે ઘરનાં ને ઘરનાં.

૬૬૧. આંધળા સાથે સૈત્રી તે લેવા જવું ને મુકવા જવું. ૬

આંધળા સાથે સૈત્રી તે લેવા જવું ને મુકવા જવું.

આવસે બ્યાદ, ખડેને વિરોધ, અગોચર નારકે ના હતીએ.

બાળક છેડીએ પ્રીતથી રમાડવા, તે સામા એકીબાળા કરે. ૪

ગાંડી માથે ભેડું, તે ઘેર ઘાવે કે રસ્તાનાં કોડે.

ગાંડા ગાંડા શું હત્યો ? તું હત્યો એટલે હું હત્યો.

દોહરો—ગાંડી માથે ખેડું, મરકટ કોરે કાર;

લુનારી ગાંડે વધ્ધી, તે ચાલે કુટલી વાર ? ૫૫૩

૬૬૨. એકું ખાય તે ચોપલાને લરોત્તે. ૪

એકું ખાય તે ચોપલાને લરોત્તે.

લેલ અળામાં મોંદું નાંખે તે કીલાને લરોત્તે.

પેંધો આવે પરાણો, ને કપકે આવે ઢોર.

બ્રાહ્મણ સો આગીતી ખેપ કરે, તે દક્ષિણાની લાલચે.

૧ ડગલો એટલે રૂના લેલે છાણ. ૨ પાલો એટલે પર પેલેલ ચાલનાર સિપાલી. આગળ કોઈ માણસને સુન્દારની સહ કરવાને જોલલેલ કલો હવા. તે સિપાલી લઈને રોજની જોલલેલી(સં) તે ઘણી પાસેથી વસુલ કરે ને તીલેરીમાં લઈ, તે જોલલેલે પાલો મણુ છે છે. તેવો પાલો આગળ બ્રાહ્મણને ઘેર વઈ રાખેલો નહીં એવો ધારો હતો તેથી “બ્રાહ્મણને ઘેર પાલો નહીં,” એવો શ્લોક વર્ધ છે. ૩ ઢાડ=ઢાડર. ૪ રોડને.

૬૬૩. બિનું ખાતાં મોઢાંમાં દાઝ્યા, તે કોને કહેવું? ૮

બિનું ખાતાં મોઢાંમાં દાઝ્યા, તે કોને કહેવું?

પેટના ડીડા પેટને ફાલે, તે દોષ કોને દેવો? પેટનું પેટ તે પહોંચાડે ઠઠ.

વાડ ઠેક્યા, ધરમાં પેઠા, માર ખાધો, તે કોને કહેવાય?

ચોરની મા ઠાકીમાં મોઢું ઘાલીને રૂએ.

મુંગાનું સ્વમ, તે સમજ સમજ પસ્તાય. હયાના બલ્યા હાશ હાશ.

કહેકાણે શુમડું ને સસરો વંદ. ૧

૬૬૪. સ્ત્રીના સંબંધે ચાલતી કહેવતો. ૪૮

ઉકરડે ચોરી, મારી ખાણે આઘી, ને નદીએ નાગી.

ભાણે ભોગ ને કપાળે શોક. ૨

નાચું નાહાવું, ટાહાકું ખાવું ને જીવું ગાવું.

સ્ત્રીની આંખમાં આંસુ તો ભરેલાં.

ખાળકનું ને સ્ત્રીનું જોર રોવાનું. વેલ બિધાળી, આયડી કુળાળી.

હોળી ખેલન્ટી, લગ્ન માહાલન્ટી, રાસ રમન્ટી, સ્ત્રીના હૃદયનો પાર નહીં. ૩

સોપારી વાંકડી ને ખાયડી રાંકડી.

સ્ત્રીનું જોર ભારે. ખાયડીને મોઢે સવામણનું તાળું.

કહાવે અળખા, પણ છે પ્રળખા. સ્ત્રીને જીભે જોર બહુ.

સ્ત્રીની શુદ્ધિ પાનીએ. એક રંડા, બે રંડા, ત્રણ રંડા તોડે બ્રહ્માંડા.

બ્યાં મળે ચાર ચોટલા લાં વાળે ચોટલા. સ્ત્રીલક પુરી પડે નહીં.

લાખોના શણગાર કરો, પણ સ્ત્રીનું પુરું થાય નહીં.

રહે તો આપથી નીકર જાય સગા આપથી.

રાંડ, ભાંડ ચોર ભેંસા, વો ખીગડે તો કરનાં કેસા?

સ્ત્રીચરિત્રથી દેવ હાર્યાં છે. ખાયડીના પેટમાં છોકરું રહે, પણ વાત રહે નહીં.

સ્ત્રીના ગુણ

સ્ત્રીથી વંશવૃદ્ધિ થાય છે. સ્ત્રી ધરનો પ્રધાન છે.

સ્ત્રી વગર ધર નથી. સ્ત્રી વગરનો પુરુષ ઝાંડીઆમાં ખપે છે.

સ્ત્રી ધરનું ઠાંકણ છે. સંસાર તો સ્ત્રી વગર લુખો છે.

સ્ત્રી ધરની લક્ષ્મી છે. વાંઢાનો અવતાર રફ છે.

૧ ખાનગી ભાગમાં શુમડું ને વૈદ્ય પોતાનો સસરો તે કેમ બતાવી-શકાય?

૨ મરણનો શોક ખાવામાં નહીં, કપાળે આંધ્રમાં ખરો. ૩ તેવી સ્થિતિમાં.

પુરૂષ મરે ત્યારે સ્ત્રી રાંડી કહેવાય છે.^૧

સ્ત્રી મરે ત્યારે પુરૂષ ધરભંગ કહેવાય છે.^૨

સ્ત્રી રતનખાણુ છે.

સતી સ્ત્રી પૃથ્વીનું ભૂપણુ છે. સતીના શાપથી પ્રલય થાય છે. વિવાહ, યજ્ઞ, યાગાદિ શુભ કામ સ્ત્રી વગર થતાં નથી.

ઢોહરા—નારી નરનું નર છે, નારી જગનું માન;
 નારી થકી નર નીપજ્યા, ધુ પ્રહ્લાદ સમાન. ૫૫૪
 કુલકા દીપક સપુત હે, મુખકા દીપક પાન;
 ધરકા દીપક સ્ત્રી કહે, ઘટકા દીપક પાન. ૫૫૫
 કુવાઠાંકણુ ઠાંકણું, ખેતર ઠાંકણુ વાડ;
 આપનું ઠાંકણુ ખેટડો, ધરનું ઠાંકણુ નાર. ૫૫૬
 શીતલ, પાતલ, જ્ઞાનગત, અલ્પાહાર, અરોપ;
 એટલા ગુણુ ન હોય, તો સ્ત્રીમાં મોટા દોષ. ૫૫૭
 પ્રશ્ન—કહા ન અખળા કર શકે, કહા ન સિંધુ સમાય;
 કહા ન પાવક જલા શકે, કહા કાલ નહીં ખાય? ૫૫૮
 ઉત્તર—સૂત ન અખળા કર શકે, યશ નહીં સિંધુ સમાય;
 ધર્મ ન પાવક જલા શકે, નામ કાલ નહીં ખાય.^૩ ૫૫૯
 સુઘડ નાર સંસારમાં, ત્રિલોક તારક નાવ;
 કુળવધુ કુળવંતીનો, ભગવત ધરશે ભાવ. ૫૬૦
 ગૃહિણી ધરના થંભ છે, ગૃહિણી ધર આધાર;
 ગૃહિણિ ગુણિયલ નીવડે તો થાય જ્યજ્યકાર. ૫૬૧
 જો ત્રિય પાવન ચતુર અતિ, માનત પતિ શિર મૌર;^૪
 મુખ આની ખોલત મધુર, સો સ્ત્રી શ્રી, નહીં ઓર.^૫ ૫૬૨
 નિતહી સ્નાન સુગંધી તન, ખોલત પ્રિય મુખ આન;
 અલ્પ અશન,^૬ વાયક^૭ અલ્પ, તિય સો દેવ સમાન. ૫૬૩
 જો સ્ત્રિ ગૃહરાજ પડુ, કહે પ્રિય ખચન બિહાર;
 સો અનિતા પતિ પ્રાણુ સમ, સોઠ સખ મુખકા સાર. ૫૬૪

૧ પણ ધર ભાંગ્યું નથી કહેવાવું. ૨ સ્ત્રી વગર ધર ભાંગ્યું કહેવાય છે.

૩ સ્ત્રી એકલી પ્રાણુ ઉત્પન્ન કરી શકે નહીં, જરા સિંધુમાં સમાય નહીં, બહાર છક્કી નય; ધર્મને અગ્નિ બાળી શકે નહીં; નામ દુનિયામાં રહ્યાં તેને કાળ ખાઈ શકે નહીં.

૪ મારે માથે પતિ છે એમ માનનારી. ૫ લક્ષ્મી છે એમ જાણવું, ખીલું કંઈ નથી.

૬ થોડું જમો. ૭ થોડું ખાવો.

૬૮૪. અગ્નિ આગળ ધી ઓગળ્યા વગર રહે નહીં. ૮

અગ્નિ આગળ ધી ઓગળ્યા વગર રહે નહીં.

કાજળની કાટડીમાં પેઠે દાગ લાગે જ લાગે.

દારૂ ને દેવતા ભેગા થાય, તો સળગ્યા વગર રહે નહીં.

કામિનિકે સંગ બસે, કામ જાગેઈ જાગે.

સંસારમાં ગમે તેમ કરો, પણ દુઃખ આવેઈ આવે.

ઊંટ ઉપર બેઠા તે ગમે તેટલા અડગ રહીએ, પણ હાલ્યા વગર રહેવાય જ નહીં. એકાંત ધુરી છે.

ગમે તેટલું સંભાળો, પણ જોગનો^૧ રંગ લાગે જ લાગે.

૬૮૫. હૈયું હોય હાથ તો જઈએ દારીની સાથ. ૬

હૈયું હોય હાથ તો જઈએ દારીની સાથ.

હૈયું હાથ તો વૈદ જખ મારે છે.

છલ સો મણુ ધી ખાય પણ ચીકણી થાય જ નહીં.

સંત પુરુષ હજારો વિદ્ય આપે તો પણ ડગે નહીં.

ચક્રમક હજારો વર્ષ પાણીમાં રહે, પણ આગ જાળ જ નહીં.

દોહરો—પ્રીત પુરાણી નાહુવે, જાહેર જાણે જગ;

જળમાં ભીંજે કાંકરી તોપણ તજે ન અગ.^૨ ૫૭૪

૬૮૬. વગડામાં રૂદન. ૫

વગડામાં રૂદન.^૩ કુવા કાંઠે લાંબણુ.

ગામ અંપે નોતરું.^૪

ગામ અંપે રામ રામ. વેશ્યાનો છોકરો કાને આપ કહે ?

૬૮૭. આનંદની ઘડી (હુર્ષના વખતમાં માણસો ઉદ્દગાર કહાડે છે તે વાક્યો.) ૭.

ધન ઘડી ધન દહાડો. આજનો દિન ઊજળો.

આજનો દિવસ વિવાહથી રળીઆમણો.

૧ જોગ=સમાગમ, સહવાસ. ૨ ચક્રમકની કાંકરી ધણો વખત જળમાં ભીંજીએલી રહે તો પણ તેમાંથી અગ્નિનો નાશ થતો નથી. ગજવેલના કડાનો યોગ થતાં તરત અગ્નિ પેદા થાય છે. ૩ અરણ્ય રૂદન તે કોઈ જાણે નહીં. છાતું રાખવા કોણુ આવે અને અરણ્યમાં તે કોણુ જાણે ? આપણા મનહું દુઃખ કોઈ જાણે નહીં તેથી મદદ કરવાને મન પણ કોઈનું થાય નહીં. ૪ તે કોણુ જમવા જાય, ને કોણુ ન જાય.

આજ મારે સોનાનો સુરજ ઊગ્યો. આજ મારે દૂધે મેઠ વુઠ્યા.^૧
આજ મારે હૈયે હરખ ન માય. આજની ઘડી મુખારક.

૬૮૮. જે કરે તે ભોગવે. ૬

જે કરે તે ભોગવે. જે કરે તે ભરે.
પાઠ્યા તે પાળા નહીં.^૨ જેણે પલાળ્યું તે મુંડે.^૩
જેણે પાસ્યાં તે રંગે.^૪ હાથનાં કર્યાં હૈયે વાગે.

૬૮૯. જે ગામ જવું નહીં તેનો માર્ગ શું પૂછવો ? ૪

જે ગામ જવું નહીં તેનો માર્ગ શું પૂછવો ?
જે ઘેર જવું નહીં તેનું નામ લેવું નહીં.
જે કામ કરવું નહીં તેની કથા કરવી નહીં.
જે દિશાએ જવું નહીં તે દિશા સામું જોવું નહીં.

૬૯૦. પૃથ્વી ઊપર ચાલવું, તે પગમાં જોડા પેહેર્યા એટલે પૃથ્વી
ચામડે મહડી લીધી જાણવી. ૫

પૃથ્વી^૫ ઊપર ચાલવું, તે પગમાં જોડા પેહેર્યા એટલે પૃથ્વી ચામડે
મહડી લીધી જાણવી.

આપણે પવિત્ર રહેવું, જગતના દોષ જોવા નહીં.

સદાચરણી માણસ અન્નત શત્રુ.^૬

દુર્યોધનને કોઈ સન્નન મળ્યો નહીં; યુધિષ્ઠિરને દુર્નન મળ્યો નહીં.^૭
નતે ચેર તે સગા ભાષનો વિશ્વાસ કરે નહીં.

૬૯૧. મૃગાશ્વરંતી માધવા. ૯

મૃગાશ્વરંતી માધવા.^૮ કાગડા ઊડે છે. પુત્રો ન પુત્રી.
ધીઆન પુતા. દીકરીએ દીવો નહીં. કોઈ વાસ નાખનાર મળે નહીં.

૧ વરસ્યા. ૨ ઘોડાં દોરીને ચાલ્યા તે અસ્વાર જ થવાના. પાઠવું=દોરવું. ૩ પલાળ્યું તે મુંડવું. ૪ પાસ્યાં તે રંગવાનાં. પાસ્યાં=રંગ અઠાવવા. પહેલાં ફટકડીના પાણીમાં હુગડું જોળે છે તેને પાસવું કહે છે. ૫ પૃથ્વી ચામડે મહી. ૬ અન્નતશત્રુ=જેને કોઈ શત્રુ નહીં. ૭ એક વાર કૃષ્ણ પરમાત્માની આગળ કૌરવ તથા પાંડવ સભામાં મળી બેઠા હતા ત્યારે કૃષ્ણ પરમાત્માએ પ્રશ્ન પૂછ્યો કે, આ જગતના રાજમાં દુર્નન શોધી કહાડો. ત્યારે દુર્યોધને જવાબ આપ્યો કે, આ કાળમાં બધા રાજ દુર્નન છે. પછી યુધિષ્ઠિરે જવાબ આપ્યો કે, કોઈ રાજ અમને દુર્નન લાગતો નથી. જેટલું જેનામાં સૌન્દર્ય તે સદ્ગુણ જીએ તે જેનામાં દોષ ઘણા તે દોષ જીએ. ૮ ઉલટ થયું છે ને હરણ ચરે છે.

ધેર નરાજ્યાં તાળાં^૧ દેવાઈ ગયાં. પંડ સુધી પધારી.
આડીઓ કે બીલીઓ કાઈ મળે નહીં.

૬૬૨. કોણુ વસ્તું ને કોણુ વસે, ધરતી ખેડી હસે. ૫

કોણુ વસ્તું ને કોણુ વસે; ધરતી ખેડી હસે.

આ પૃથ્વિના પડ ઉપર કૈક થયા ને કૈક થશે, પૃથ્વિ તે ને તે.

ઢાહુરા—ધરતી રંગ ખેરંગીણી, ધરતી લીલ વિલાસ;

કીતે રાવ રમ ગયે, કીતે ગયે નિરાશ. ૫૭૫

ધરતી નિત્ય નવેરડી, કેની ન પુરી આશ;

કેતા રાવ રમ ગયા, કેતા ગયા નિરાશ.^૨ ૫૭૬

ધરતી હસે ધન^૩ દાટતાં, અખ્તર પેહેરે કાળ;

વ્યભિચારી નારી હસે, જ્યારે પીયુ લડાવે બાળ. ૫૭૭

૬૬૩. દેડકાંની પાંચશેરી. ૬

દેડકાંની પાંચ શેરી.^૪

ઊંટનાં લીંડાં નોખાં નોખાં. ચીલડાની ભારી.^૫

વન વનની લકડી; ભારી એક રહે નહીં.

વાડાવાડાની^૬ ભેગી થાય, તે સંપ રહેવા દેજ નહીં.

ત્રીજ ને તેરશ એક થાય નહીં.

૬૬૪. માફ કર્યાંમાં મળ. ૫

માફ કર્યાંમાં મળ. ચંદ્રથી નિર્ભળ ક્ષમા.

મિળજ કરતાં માયા (હિત) વધે. પેટ મોટું રાખવામાં માલ.

ઢાહુરો—ક્ષમા સખનકું વશ કરે, ક્ષમા કહ્યા નહીં હોય;

ક્ષમા ખડગ જેહી હસ્તમેં, દુર્ગન રહે ન કાર્ય. ૫૭૮

૧ નરાજ્યાં=ખંભાતી તાળાં, મોઠા ઢાંડા વાળાં. ૨ આવી રીતે પણ જોલાય છે.
૩ ધનવાન માણસ પોતાના વંશજનેના ઉપયોગ માટે ધન દાટે છે, સારે ધન દાટતાં
જેઈ ધરતી હસે છે કે દાટનાર અગર તેના વંશજને આ ધન કામ લાગશે કે કેમ?
ચોક્કાઓ અખ્તર પહેરે છે સારે પોતે ધારે છે કે હવે મને ભય નથી, સારે કાળ હસે
છે કે મારી રક્તિ આગળ અખ્તર ટકશે કે કેમ? ધણી જોકરને પોતાનાં માની લાડ
લડાવે છે સારે વ્યભિચારીણી સ્ત્રી હસે છે કે, કોનો દીકરો ને કોણુ પોતાનો માની
રાજ થાય છે? આ ભાવાર્થ છે. ૪ તે તોળતાં તોળતાં દેડકાં ફેદી આઘાં થાય; તેથી
જોખાય નહીં. ૫ ચોક્કાળથી આંધેલી ત્યાં સુધી એકકાં, પણ નોખાં નોખાં રડી જાય.
૬ વાડાવાડાની એટલે ભાઈઓ અથવા દીકરાઓની વહુઓ.

૬૯૫. કાતી કાપડ, જોઠે ઘી, ભાદરવે કપાસ. ૨
કાતી કાપડ, જોઠે ઘી, ભાદરવે કપાસ;
દીકરી ઘેર, વહુ માવતરે, એ પાંચે કરે વિનાશ.

૬૯૬. સોઢી શણુગારે ત્યાં બજાર ઉઠી જાય. ૭

સોઢી શણુગારે ત્યાં બજાર ઉઠી જાય. સુતારના ઘરનો દીવો.^૧
જોઠે કાડાં આંધતાં પ્રવારે નહીં. આંધળીને પાથરતાં બહાણું વાય.
વાત કરતાં વાંઝણી વીયાય. વાત કરતાં વેગડી^૨ વીયાય.
સોઢીને શણુગાર સજતાં સવાર પડે.

૬૯૭. થોડે નફે બોહોળો વેપાર. ૩

થોડે નફે બોહોળો વેપાર.

આવતો નફો જવા દે તેને નફામાં જીતીઓ.

દોહુરો—થોડે ખાટે ખાટીએ, બોહોળો કાળે વેપાર;

ઉધાર દાખને ન આપીએ, તો બમણા મહિને બાર. ૫૭૯

૬૯૮. ઠામ જાય ત્યારે ઠીકફૂં આવે. ૨

ઠામ જાય ત્યારે ઠીકફૂં આવે. આંખ ફૂટે ત્યારે ભમર સામું જોવું.

૬૯૯. ઠુંગર વીઆણો તે ઉંદર નીકળ્યો. ૪

ઠુંગર વીઆણો તે ઉંદર નીકળ્યો.

બાર વર્ષ બેટા બોલ્યા, ત્યારે કહે બાપા મને બપડું.

બાર વર્ષે આવો બોલ્યો, તો કહે, બચ્યા દુકાલ પડેગા.

ગાઈ ગાઇને ગાયું, ત્યારે વરતું નામ ધૂળ.

૭૦૦. દાતરડાં ગળવાં સહેલ છે, પણ કાહાડવાં મુશ્કેલ છે. ૨

દાતરડાં ગળવાં સહેલ છે, પણ કાહાડવાં મુશ્કેલ છે.

ભાંગાં પીની સહેલ છે, પણ લેહેરાં મુશ્કેલ છે.

૭૦૧. વાંઠાને વલોણું નહીં, ને વેશ્યાને વગોણું નહીં. ૬

વાંઠાને વલોણું નહીં, ને વેશ્યાને વગોણું નહીં.

હથેળીમાં વાળ નહીં, ને ગવેડાને ગાળ નહીં.

૧ સુતારના ઘરનો દીવો: એક સુતારે અરે બપેરે દીવો કરવાનું પોતાની ઝીને કહ્યું, તે સાંભળી માસે જોડ્યા. માણસને આશ્ચર્ય લાગ્યું તેથી સુતારને પૂછ્યું કે અરે બપેરે દીવો શો? સુતારે જવાબ આપ્યો કે, અચારે કડીયા ત્યારે રાતે દીવો કરશે.

૨ વેગડી=ચોડીની જાત છે.

ચાડીઆને શરમ નહીં, ને અધોરીને ધર્મ નહીં.
 મૂર્ખને મર્મ નહીં, ને દિગંબરને શરમ નહીં.
 સંતને તંત નહીં, ને સાધુજનને સ્વાદ નહીં.
 ગરાસીઓ ગોઝરો નહીં, ને પારસી નાતખ્હારો નહીં.
 વાંઠાનો વકર નહીં, ને છાશમાં શકર નહીં.

દોહરા—ચોખીમાં ચોરી નહીં, નહીં વેશ્યાને કંધ;
 મઠાવાને નહીં વીજળી, નહીં માંદાને પંથ.^૧ ૫૮૦
 વેશ્યા કાઈ રાંડે નહીં, નહીં રાજાને દંડ;
 પાણીને અગ્નિ નહીં, નહીં જીવતાને પીંડ.^૨ ૫૮૧

૭૦૨. દાતા દાન કરે, ને ઊપર વિનય કરે. ૬

દાતા દાન કરે, ને ઊપર વિનય કરે.
 નાગા પછ આપે નહીં, ને મરડ કે મોટાખતો પાર નહીં.
 દાતા બિન મીલે ન દાન, ગુરૂ બિન મીલે ન જ્ઞાન.
 સારાં ઝાડ ફળ આપે ને છાયા કરે. રામે લંકા લેઈ, વૈકુંઠ આપ્યું.
 દોહરો—અગર અળંતાં ગુણુ કરે, ને સુખડ ધાસંતાં;
 ચરા હોય તે રણુ ચહે, ને કાચર નાસંતાં. ૫૮૨

૭૦૩. વલ્લોણામાં મુતરવું. ૬

વલ્લોણામાં મુતરવું. લલાઈ કરી પાણીમાં નાંખવી.
 દૂધમાં દૂધ આરવું. ક્યાં-કારવ્યા માથે પાણી ફેરવવું.
 જમાડીને જોડા મારવા. મુતરે ચળુ લેવરાવવું.

૭૦૪. છીનાળ રાંડ છમકતી ચાલે, ને ઘુંઘટડામાં ઘર ધાલે. ૧૦

છીનાળ રાંડ છમકતી ચાલે, ને ઘુંઘટડામાં ઘર ધાલે.
 ચંચળ નારનાં નેણુ ચંચળ, ચક્રવક્ટ ક્યાં કરે.
 આધું ઓઢે, ઘુંઘટો તાણે, તેના ગુણુ ગોવિંદ જાણે.
 નીચું જોઈ નારી ચાલે, તે પગ પાતાળમાં ધાલે.
 દોહરા—જાયા જોયો આખલો, નીચાં જોઈ નાર;
 એકલ હટો વાણીઓ, એ ત્રણે ગરદન માંર. ૫૮૩
 ચંચલ તેન છીનાલકે, સખસે રાખે પ્રીત;
 એક છોડ છતીસ કરે, વોહી કુતીઅનકી રીત. ૫૮૪

કુતીઅન બડી હરામકી, દામ દેખ લલચાય;

છસકા દામ હરામકા, વોહી કુતીઅન ધર બપ. ૫૮૫

જોડકણાં-પગ પછાડે, પાની મોડે, કુવા કઠિ અંખોડો છોડે;

છોડો કહાડી વા ઊડાડે, કુલટા તે શું ઢોલ વગાડે?

આગળ ચાલે, પાછળ દેખે, જમણા કરતું કંકણ પસારે;

હાથ પસારી પીઠ દેખાડે, અકુલિન તે શું ઢોલ વગાડે?

અચકો મચકો તારે ઝાઝો, મુખે ખરે છે પ્રુલ;

એક કંથ જો તારે હોય, તો માફ માથું કુલ.

૭૦૫. તમાકુ પીવાના, ખાવાના ને સુંઘવાના વ્યસન વિષે. ૧૩

ખાય તેનો ખુણો, પીએ તેનું ધર;

સુંઘે તેનાં લુગડાં, એ ત્રણે ધરાધર. ૧

આંધી કટકી અમલરી, ચપટી ભાંગ ન ખાય;^૨

તે નર કોડી સરીખડા, ધાને ધાન સમાય. ૨

કાષ્ટ સુંઘે, કાષ્ટ ખાય, કાષ્ટ પીએ હુકકા;

તમાકુનું વ્યસન કરી, ઠાર ઠાર યુંકા. ૩

છેલ વ્યસન છીંકણી, રાજ વ્યસન હુકકા;

ગાંડુ વ્યસન તમાકુ, તે ઠાર ઠાર યુંકા.^૩ ૪

તમાકુ તે એક વાર, ભાંગ વાર ખીજ;

તપખીર તે વારંવાર, એ ફજેતી ત્રીજ. ૫

સુંઘણીકા સડાકા, જળ સુંઘે તપ તાજ;

છસકી પધડીમેં ડખી, વો છત્રપતિ રાજ. ૬

સુંઘણી સોહામણી, ને લુગડાં લજમણી;

સુગ સુંગામણી, ને છીંક છીંકામણી,

લાજ લજમણી, ને હાથ ઝોડામણી. ૭

હુકકા વાળો હડીઓ કહાડે, ચપટીવાળો ચૌર;

જરદાવાળો ઝોટો મારે, જેમ ઝોખરીઈ ટોર. ૮

તમાકુ રે તમાકુ, ઝાડે ચહડી જોયું;

એક ખીડી તમાકુ માટે, અનચકપણું જોયું. ૯

કાષ્ટ ખાવે, કાષ્ટ પીવે, ને કાષ્ટ લે વાસ;

૧ મુખેથી જોલે છે તે નળિ કુલ ઝરેડે. ૨ વ્યસનીએ પોતાનો બાવ દર્શાવે.

૩ ચાવવાનું.

તમાકુની નિંદા કરે, તેનું જય સત્યાનાશ. ૧૦
 ગરીબ ઘેર છીંકણી, રાજ ઘેર હુકકો;
 સાધારણ ઘેર ખીડી, તે બેઠાં બેઠાં પુંકો. ૧૧
 હુકકો ને હાથી, તે છત્રપતિના સાથી. ૧૨

દોહરો—સસા ચલા સ્વર્ગમાં, બેઠા પાલખી માંહે;
 અધખીયસે પીછા શીરા, હુકકા તમાકુ નાંહે. ૧ ૫૮૬

૭૦૬. સંધ્યા તર્પણ સાંતીકું ને કાદાળી ખટકર્મ. ૨

સંધ્યા તર્પણ સાંતિકું ને કાદાળી ખટકર્મ;
 ધરમાં હોય બે બળદીઆ, તે રહે ધરનો ધર્મ.^૨
 “હવે સાઠે વર્ષે હું શું ગા-માં હાથ ધાલું.”^૨

૭૦૭. સુકા ભેગું લીલું બળે. ૫

સુકા ભેગું લીલું બળે. નખળા સાથે સહુ નખળા.
 પાપડી સાથે ધમ્બળ બકાય. ઝાઝે ગાંડે ગામ ગાંડું.
 લડાઈ બેવા જય તેને પણ વાગે.

૭૦૮. ચોમાસામાં વર્ષાદ કેવો થશે તે જાણવા સાડુ અનુભવથી કે
 શાસ્ત્રાધારે વર્તારો કાહાડવાને લોકોમાં પ્રચલિત ચોઠાં અથવા
 આધારભૂત વાક્યો. ૮૦

૧. અશ્વિની ગળતાં અન્નનો નાશ, રેવતી ગળતાં^૪ નહીં જળ આશ.

૧ સારસ્વત બ્રાહ્મણ હુહાણા તથા ખત્રીના ગોર થાય છે. તે ગોર લોકો હુહાણા તથા ખત્રી સાથે રોટીવ્યવહાર રાખે છે ને તે લોકોમાં હુકો પીવાનો ચાલ એટલો બધો છે કે સાધારણ કહેવત ચાલે છે કે, “બે સારસ્વત, ને ત્રણ હુકા.” એક સારસ્વત સદાચરણથી ચાલી ઇશ્વરભક્તિ કરતો હતો, તેને સ્વર્ગમાં લેઈ જવા વિમાન આન્યું સારસ્વત વિમાનમાં બેઠો, એટલે તેને વિમાનવાળા લઇને ચાલ્યા. રસ્તામાં હુકાની તલબ થઈ, ત્યારે સારસ્વતે વિમાન ઊપાડનારને પૂછ્યું કે, “સ્વર્ગલોકમાં હુકો છે?” તેમણે ઉત્તર આપ્યો કે, “બધું છે, પણ હુકો નથી.”—એ સાંભળી સારસ્વતે કહ્યું, “વાળ વિમાન પાંચું મારે સ્વર્ગમાં નથી આવતું.” આ વાત સારસ્વતનો હુકા ઉપરનો ભાવ દર્શાવવાને માટે છે. તે ઉપરથી લોકોમાં ચાલતો આ દોહરો છે. ૨ ધર્મ સંબંધી મહિમા બેના મનમાં નથી તે લોકોને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે વર્તન કરવા તરફ આગ્રહ રહે છે તે સંબંધમાં આ દોહરો છે. ૩ એક ભરવાડ હાજતે જઈ પાણીને બદલે ઢેકાથી સાફ થતો હતો. તેને એક બ્રાહ્મણ મળ્યો ને શૌચ વિધિનો ઉપદેશ કર્યો. તેમાં પાણી આમ લેવું, હાથ માટીથી ધોવા, પગ ધોવા ને આચમન કરવું, કટિસ્નાન કરવું વગેરે કહ્યું. ત્યારે ભરવાડ કહે છે, “મહારાજનું માથું ફર્યું છે.” એવા સંસ્કાર મન ઉપર પડી જાય છે તે ઉપદેશથી ખસી શકતા નથી. ૪ ગળતાં=વરસતાં.

- महा (माघ) भेलो ने चैत्र योऽप्यो सारा.
 बरणी गणतां तृणु तो नही, जे कही कृतिका^१ वरसे नही.
 २ कृतिकाना छांटा सारा; कृतिका कल्याणु.
 ३ शहिण्डि सुवा तो अणदीआ मुवा; शहिण्डि गाणे तो अहोतइं आणे.^२
 शहिण्डि दाजी तो मुठ आजी. शहिण्डि तपे तेनुं इण साइं.
 शहिण्डि रेले इ तपे ते सारी. शहिण्डि गाणे तो डांडीआ आणे.
 ४ शहिण्डि तपे ने मृगशर वाय, तो आर्द्रांमां मेहु अनर्गण थाय.
 ५ मृगशर न वाया वायरा, आर्द्रां न पुडा मेहु;
 जेअन न जये अेटडा, त्रणे हायां तेहु.
 ६ द्विसे करे वाहणां, राते कहांडे तारा;
 अरे अपेरे छांटा, अे अगनोतराना^३ थाणा.
 ७ जे वरसे आर्द्रां, तो आरे भास पाधरा.
 ८ उत्तरमांथी वरसाह यहुडी आवे तो, वरसाह थोडो पणु धणुा द्विसे वरसे.
 पूर्वमांथी वाहणां यहुडी आवे तो, वरसाह थोडो थाय, आडाआभे-
 यीआं बराय.
 दक्षिणमांथी^४ वाहणां यहुडी वरसाह संडाय, तो सेहेजसाण वरसाह थाय.
 पश्चिममांथी वाहण यहुडे, ते रेखमछेल करी मुके, मुशणधारथी वरसे.
 ९ वष (पुनर्वसु) पष (पुष्य) जे बाधला, वरसे तो वरसे इ वाधला
 तो वायला.
 १० आश्लेषा यगी तो यगी ने इगी तो इगी.
 जे वरसे आश्लेष तो शुं मशणेश^५
 ११ पुष्यनां पाणी, ते अमृत पाणी.
 १२ जे वरसे भधा, तो धानना थाय ढगा.
 जे वरसे उत्तरा तो धान न आय कुतरा.
 जे वरसे पूर्वा, तो लोड जेसे अुरवा.
 १३ जे वरसे हस्त, तो पाके अठारे वस्त.
 हाथीओ वरसे हार, तो आधुं वरस पार.
 जे वरसे हाथीओ, तो भीतीओ पुराय साथीओ.

१ कृतिका वरसे तो आगणनां त्रणु नक्षत्रनो दोष मरी जय छे. २ अहोतेर
 द्विसे भोडो वरसाह आवे. ३ संवत् १८९६ मां दुकाण पज्यो हतो तेपरथी.
 ४ हाकारमां दक्षिणमांथी पवन आवे तेने गिरनारी पवन कहे छे.
 ५. कंध न पाईं.

વરસાદજી વરસરે હાથીઆ, તો કણબણ^૧ આરણે સાથીઆ.

હાથીઆ ગાજે, તો આવતા વર્ષને માટે કાલ સારા.

હાથીઆ વરસે, તો તીડ વગેરે જીવની ડાઠ બંધ થાય.

દાહુરા—વિણ સગે વિણ સાગ ને, વિણ નાતરીએ નેહ;

વિણ માવતરે જીવશું, તું વિણ મરીએ મેહ.

૫૮૭

અપાડી પુનમ દિને, વાદળ ભીનો ચંદ;

તો લડલી વાયક કહે, સઘળે ઘેર આનંદ.

૫૮૮

અપાડી પુનમ દિને, ગાજવિજ વરસંત;

હોય ન લક્ષણ કાળનાં, આનંદે રહે સંત.

૫૮૯

અપાડી પુનમ દિને, નિર્ભળ ચંદ્રાભાસ;

પીયુ તમે જાઓ માળવે, વર્ષાની નહીં આશ.

૫૯૦

૧૪ જો વરસે ચિત, તો પાડે ભીંત.

ચિત્રાના વરસાદે નવસો નવાણું નદીઓ થઈ છે.

૧૫ જો મધામાં વાવે તલ, તો પૂર્વીમાં વાવે ભલ.

ઉત્તરામાં વાવે પાજી, હાથીઆમાં વાવે ભાજી.

ચોપાઈ—ચૈત્ર માસે દો દિન સારા, આઠમ ચૌદશ પક્ષ અંધારા;^૨

૫૯૧

નહીં વાદળ તો વરસે મેહ, જો વાદળ તો ઊડે ખેહ.^૩

વા વાયા સુરીઆ,^૪ તો ભાત ક્યું પુરીઆ? ^૫

૫૯૨

ધાજીરી^૫ વા વાયા તો, હળ છોડી ઘર ક્યું ન આયા?

કૃતિકા કલ્યાણ કરે, રોહિણિ કરે સુકાળ;

જો વર્ષે મૃગશિર્ષ તો, નિશ્ચે પડે દુકાળ.

આદરા ભરે આદરા, ખેડુતના દિ પાધરા. (વરસે તો)

આદરા^૬ કરે ઉલામણ, તો માસે આવે મેહ;

ઉત્તર ભરે નિરંતર પાણી, પૂર્વ આણે રેલ.

પશ્ચિમ ખાડખાખોચીયાં; દક્ષિણ ટીપાં તેર.

આસો (મહીનો) મેઘ નાસો.

૧૨

૧ આ દેશમાં ખેડુતોમાં કણબીઓનો ભાગ ધણો હોય છે. હાથીઆ વરસે તો કણબીઓને હર્ષ થાય એટલે કંટના સાથીઆ તમામ ખેડુતના ઘરમાં કરે છે. ૨ વહ ને ૧૪. ૩ ખેહ=ધુળ. ૪ સુરીઆ વા=પશ્ચિમ કે દક્ષિણનો વા; તોફાની વા વાયા સારે થાળીમાં ભાત-શા સાગ પીરસ્યો? દુકાળતું ચિન્હ છે માટે સંભાળવું. ૫ ધાજીરી વા એટલે ઉત્તરનો વા વાયા તો સાંતી છોડી નાખીને ઘર કેમ ન આવ્યા? ઉત્તરનો વા વાયા તો જરૂર વરસાદ આવે. ૬ ઉલામણ=વરસે નહીં તો. આદરા વર્ષે નહીં તો એક માસે મેહ આવે.

- १६ होलुरा-पूर्व ताणु कायभी,^१ जे आयभते सुर;
 लंडवी वायक अेम लणु, हूधे जमाहुं कुर.^२ ५६३
- १७ लर अपाडी भीजडी, नीमे नीरभी जेय;
 जे होय सोमे शुकरे, तो जण जंभारणु^३ होय. ५६४
- १८ लर अपाडी पंचमी, जे होय वादण के वीज;
 धान वेयी धन करे, राभो जणद ने भीज. ५६५
- लर अपाडी पंचमी, जे जशुकें वीज;
 नदी नाणां लराधं जशे, राभो जणद ने भीज. ५६६
- १९ शनि, रवि के मंगजे, जे पोहोडे^४ जहुराय;
 याक यडावे मेदनी, इरके पाज अंधाय.^५ ५६७
- २० अपाड वही अष्टमी, जे कही वादण छाये;
 यारे मास तशुष्टीया, जणु लोडे राये. ५६८
- अपाडी पुनेमनी रात्रे चंद्र न देभाय तो यारे महिना पुष्कण वर्षाद थाय.
- २१ आषाढ्यां पूर्णमास्यां च रात्रौ चन्द्रो न दृश्यते ।
 तदा चतुर्यु मासेषु मेघा मुञ्चति वै जलम् ॥
- २२ श्रावणु पांचे पाछदे, मेध न मांडे आण;^६
 पीयु पधारो माणवे, अमे जशुं मोसाण.^७ ५६९
- २३ जण वरसे सुभ सर्पिणी, अश्वेपामां जेय;
 ताण तीजरी नहइवा, जनुं उहइ होय. ६००
- २४ अधिक मास जे श्रावणु जने, रान्न अण पीडा सने;
 सुभमय वर्षा तर्पा धणी, सुभमां सेवक, दुःभमां धणी.
- २५ इंधो मेह दिवासे आवे, नीकर जणेव जायमां धाक्षीने लावे;
 गयो मेह पूर्वा लावे, नीकर जणेव जायमां धाक्षीने लावे.
- २६ ललां वाणीआना पयुसणु, के गयां वरस वाप्यां.
- २७ श्रावणुनां सरवडीआं, लादरवानी रेल;
 आसो तहारां छोकरां, नदीअे नाहावा मेल.

१ कायभी=मेधधनुय. २ इर=इरीया, योभा. ३ जंभारणु=जलो. ४
 हेव पोहोडी अगीआरस जे आ त्रणुवारी आवे तेनुं इण. ५ "पृथ्वी प्रलय थाय
 पणु मोलाय छे." ६ आण=खिण्ड. ७ श्रावणुना पांच पाछडा दहाडा अेठवे
 वद १० थी अमास सुधीमां वरसाद डेअं खिण्ड न मांडे तो वरसादनी आशा भूङ्गी
 ने हुडाण पडवानो. माटे तमे नाथ माणवे लये.

૨૮ ચૈત્ર તપે ને વૈશાખ વાય, તો વરસ સારું.

ચૈત્ર નિર્મળો સારો, ચૈત્ર વદ ૮ તથા ૧૪ નિર્મળ હોય તે સારાં.

૨૯ જે ગાજે ભડ, તો કુવા કાઠે ખડ.^૧

૩૦ જેઠ આકરે ખારે મોળા.

૩૧ ફાગણ વદ ૧ ને તે પછી પાંચમ સુધીમાં વર્ષાદ થાય તો સારા વર્ષનો કાલ.

૩૨ શ્રાવણ પંચકાના છાંટા થાય તે સારા.

૩૩ “વીજળી થઈ ઈશાની, ને રૂપીઆની કાથળી વીસારી.”^૨

ઈશાની વીજળી સારાં ચિન્હ સૂચક છે.

૩૪ ભડલી તું કાં ડડલી, જેઠે વંડયાં મૂળ;

જે વરસે શ્રવણ પંચકા, તો ફાંટ ભરાવું કુર.

૩૫ સ્વાંતિ દીવા જે બજે, વિશાખા છૂટે ગાય;^૩

ચાક ચડાવે મેદની, પૃથ્વી પ્રલ્લે થાય.

૩૬ ગુરુ શુક્રની વાદળી, શનિશ્ચરની છાંય;

સહદેવ કહે ભડલી, બિન વરસે નવ બય.

૩૭ પશ્ચિમ તાણે કાયખી, રવિ ઉગમતે સૂર;

કુંગર ખાંધા ઝુપડાં, પાદર આવશે પૂર.

૩૮ જેઠ અંતર દો દહાડલા, જે કદી ગાજે ભડ;^૪

નદી કિનારે રૂખડાં, કુવા કાઠે ખડ.

૩૯ જેઠ ગયો, અષાઠ ગયો, ને શ્રાવણ તું પણ બ;

ભાદરવો ભરી ભાગશે, જે છઠ ને અનુરાધા.

૪૦ ઝોપાઈ—અષાઠ માસે દો દિન સારા, આઠમ પુનમ ઘોર અંધારા;

ભડલી કહે મેં પાયા છેહ, છતના બાદલ ધતના મેહ. ૬૦૧

૪૧ શ્રાવણમાં સરડાં પરડાં, ને ભાદરવાની હેલી;

જે એક વરસ આવું નહી, તો રૈયત બને ઘેલી.

૧ કુવાનું પાણી ઢળે તેથી કુવા કાઠે ઘાસ થાય, ખીજે દેકાણે ન થાય.

૨ વાણીઆ દાણા ખરીદવા ગયો, સોદો નક્કી કર્યો, તોલ કરી લેવાને આવ્યો ત્યાં ઈશાનની વીજળી થઈ, તે વાણીએ દીઠી એટલે બોલ્યો,

“વીજળી થઈ ઈશાની, ને રૂપીઆની કાથળી વીસારી.”

એમ કહી ઘેર આવ્યો ગયો ને સોદા પ્રમાણે માલ નહીં લેતાં સોદો રદ કર્યો.

૩ દીવાળી ને ધનતેરશ. ૪ જેઠના બે દિવસ ખાટી હોય, ને ભડ ગાજે તો નદીને કાઠે કાંઈક ઝાડ તથા કુવાનું પાણી ઢળવું હોય ત્યાં ફક્ત ઘાસ દેખાય. એટલે ક્યાંયે લીલું દેખાય નહી.

- ४२ आवणु लय डारडो, तो क्खे अराय ओरडो.^१
- ४३ आवणु सुदी सभगी, स्वाति जगे अर;
डुगर पांधो अुपडां, पादर आवशे पूर.
- ४४ कर्के लींजे कांकरो, सिह्णे लींजे पाण;
सहदेव कहे लडलीने, टींजे पाठे शाण.^२
- ४५ धेली यित्रा करे जेल, वार उन्हाणे आवे रेल.^३
- ४६ जे वरसे स्वांत-तो न वागे तांत.^४
- ४७ येंत्र मासका हो दिन सारा, आठम चौदश पक्ष अंधारा;
गाण वीज करे यमकारा, तो असाड मास डारा नीरधारा.
सोरडो—मा तण्णावो^५ तुं मेह, तारां ताण्णा नहीं वरतीजे;^६
जेक सगण्णु हुंजे स्नेह, तुं ताण्णीश^७ तो तुटरो. ६०२
७०६. लव आणो रल्या, त्यारे पारके लाकडे जल्या. ४
लव आणो रल्या, त्यारे पारके लाकडे जल्या.
लण्णी लण्णीने जेधा वल्या, आठे जेठे ओटलो.
जेधाडे वासे रल्या, त्यारे मांड रोटला मल्या.
जन्मारे आणो रल्या, ने जहनममां नांअुं.
७१०. कागडानी गां-मांथी जंगाण्ण नीतरें नही. ६
कागडानी गां-मांथी जंगाण्ण नीतरें नहीं.
मांस अुंथे कांछ नाण्णां निकणतां नथी.
जे हूधमां कांछ ला क सा नथी. छस्मे मुत नहीं हे.
आपानी टोलकीमां कांछ सा नथी.^८
जे पाण्णीजे मग अहडे नहि.
पकरीना गणांना आंयणमांथी हूध नीकणे नहीं.
पाण्णी वलोवे मांअणु जितरे नहीं.

१ अेटले जेक अघाठमां पुष्कण वरसाह पज्यो होय तो. २ शाण अेटले क्कोह अगरे डांगरे क्यारडांमां पाण्णी लयां होय त्यां पाके. कर्क राशि तथा सिंह राशिमां वर्षाह थयो होय तो पाण्णी अेटकुं पडे के टींजि पण्णु क्यारडा जेवे थाय ने त्यां टींजि शाण पाके, जे लावार्थ छे. ३ अेटकुं पाण्णी पडे के उन्हाणामां पण्णु रेल जेवी पाण्णीनी छत रहे. ४ तांत पींण्णुमां होय, ते कपास थाय तो तांत वागे; पण्णु स्वांत वरसे तो कपास थाय नहीं ने तांत वागे नहीं, जे लावार्थ छे. ५ जेयावुं. ६ वरतीजे=पेट जरीजे के अण्णीजे. ७ अंध राण्णुं. ८ काडी दरवारने लोक आपो कहेजे. सांगंध.

બહોત ગઈ થોડી રહી, મન આતુર મત હો;

ધીરજ સખકા મિત્ર હે, કરી કમાઈ મત જો. ૬૦૫

૭૧૪. વાતમાં મારે, તોલમાં મારે, મૂલ્યમાં મારે વાણીઓ. ૩.

વાતમાં મારે, તોલમાં મારે, મૂલ્યમાં મારે વાણીઓ.

લોહોડું ધાસે, લાકડું ધાસે, ધાસે મોટો પાહાણીઓ,

પણ કશામાં ધાસે નહીં એક વાણીઓ.

પાશેર છેડ છાબડે, પાશેર ધડે ધાબડે;

પાશેર તોલમાં ફેર છે, પાશેર ઓછો શેર છે.^૧

.. ૭૧૫. કાં શેથો કે ટાલ. ૪

ધરવો ભેગ ત્યારે ન બેવી વસ્તી, સાધવો ભેરવ ત્યારે મેલવી ખસ્તી.

દાતારથી સુમ ભલો કે ચોખી પાડે ના.

દોહરો—કાડી ચોખો લે ચત્રી, વચમાં આવી દાળ;

બે વાત બને નહીં ભેગી, કાં શેથો કે ટાલ. ૬૦૬

ભેડકણું—કરવો ઉઘમ ત્યારે ન કરવો ખ્યાલ;

આખ્યા એ બે નહીં બને કાં શેથો કે ટાલ.

૭૧૬. લાકડાંની પોલની ને માણસના પેટની બબર પડે નહીં. ૬

લાકડાંની પોલની ને માણસના પેટની બબર પડે નહીં.^૨

૧ શેરમાંથી શેર ઓછું આપે.

૨ “જયસી ઉંગલી, વચસા તાર, મરે જોગી તો, રાણી પહુરે હાર.”

એક વજરના મકાનમાં તેની સ્ત્રી ઓઝલના પડદામાં રહેતી હતી. પોતાના મકાનના વાડામાં ભેંસોની કોડ હતી, ને ભેંસને દોહવા સાર ભરવાડ નોકર રાખેલો હતો. એક દિવસ તે ભેંસ દોહવા આવતાં પાડીને ધવરાવવા સાર છોડી તે હાથમાંથી છુટીને નાઠી અને રહેવાના મકાનના એક ખંડમાં પેસી ગઈ. ભરવાડ પાડી પાછળ આવ્યો, પણ પાડી ધરમાં પેસી ગઈ તે વજરની સ્ત્રીએ જોઈ હતી તેથી પડદા બહાર પોતાની આંગળી કહાડીને ભરવાડને ક્યા ખંડમાં તે ગઈ તેનો ઇશારો કર્યો, એટલે તે ખંડમાં ભરવાડ જઈ તે પાડી બહાર કહાડી લાવ્યો અને પોતાનું કામ હમેશની માફક કરવા લાગ્યો.

વજર સાંભરે ઘેર આવ્યો, અને પોતાની સ્ત્રી પાસે ગયો, ત્યારે સ્ત્રીને ઉદાસ જોઈ ઉદાસીનું કારણ પુછતાં, પાડી સંબંધી બનેલી હકીકત સ્ત્રીએ કહી, ત્યારે વજરે કહ્યું એમાં ઉદાસ થવાનું કાંઈ નથી; ત્યારે બાધએ કહ્યું, “તમે સમજ્યા નથી. મારી આંગળી ભરવાડ જોઈ ગયો મારે તે કપાવી નાંખવી એવો મારો નિશ્ચય છે, મારે તે આંગળી કપાવો નહી ત્યાં સુધી હું ઉદાસ રહીશ.” વજરે આંગળી નહી કપાવવા બહુ સમજાવ્યાં પણ બાધએ માન્યું નહી, ને આખર તે આંગળી એક હુલમને ઝોલાવી કપાવી નાંખી.

આ ઉપરથી વજરની સ્ત્રીના પતિવ્રત વિશે તે બાધના ધાર્યા પ્રમાણે ખાતરી

પેટમાં કાઢથી પેસી નીકળાતું નથી.

વજરના મનમાં થઈ તેથી સ્ત્રીપુરુષ બન્ને પુશીમાં રહેતાં હતાં. પોતાની સ્ત્રીના પતિવ્રતની વજરના મનમાં ખાતરી થવાથી વજરને કાંઈક ગર્વ થયો, તેથી હુમ સોબતની મંડળીમાં પોતાની સ્ત્રીનાં વખાણુ હદ ઉપરાંત કરવા લાગ્યા તે એક મિત્રથી સાંખી ન શકાયથી તેણે તે સ્ત્રીના દોષ ગાયા. ત્યારે વજરે તે વિષે ખાતરી કરી આપવા માગણી કરી.

તે મિત્રે ખાતરી કરી આપવા હામ લીડીને કહ્યું કે ‘પંદર દિવસના ગામતરે જવાનું નક્કી કરો પછી હું તમારી સાથે આવું ને ખાતરી કરી આપું,’ તે પ્રમાણે બન્ને વિચાર કરી પંદર દિવસની સુસાફરીની તૈયારી કરીને વજરે પોતાની સ્ત્રીની રત્ન માગી અને સુસાફરીએ વજર તથા તેનો મિત્ર આલ્યા.

શેહેરથી બે ગાઠ ઉપર એક ગામ આવ્યું ત્યાં વજર તથા તેનો મિત્ર છુપકીથી રોકાયાં ને આકરનોકરને સામાન સાથે આગળ જઈ અમુક ગામે મુકામ રાખવા હુકમ આપ્યો.

રાતે વજર અને મિત્ર પાછા દિલ્લી આવ્યા અને વજરને ઘેર આવી મોડી રાતે વજરના ઘરમાં દાખલ થયા. ત્યાં તે બન્ને જાણે ઘરમાં ધામધુમ ખીછ તરેહની જોઈ. તે વખતે વજર ગુસ્સામાં આવી પોતાની સ્ત્રી તથા તેની સાથેના પુરુષને કલ્લ કરી આલ્યા ગયા ને પોતાના નોકરો જે ગામ રોકાયા હતા ત્યાં જઈ રહ્યા. ખીજે દિવસે સુસાફરી બંધ કરીને તેઓ દિલ્લી પાછા આવ્યા ત્યાં પોતાની સ્ત્રીનું તથા એક પુરુષનું ખૂન થયાની તથા તે ઠેકાણે થયાની વાત જાણી.

ખીજે દહાડે વજરે પોતાના ઘરમાંથી બેચાર લાખનું ઝવેરાત લઈ એક પોટલી ખાંધી તેનો ગોળ દરો કરી બાકી મીલકત છુંટાવી દીધી અને દુનીઆથી વિરાગ પામી એક જોગીને વેપ ધારણુ કરી દિલ્લીથી ચાલી નિકળ્યો. મિત્ર તો પોતાને ઘેર ગયો.

ઝવેરાતનો દરો લેઈ ફરતા ફરતા વજર એક રાતના શેહેરમાં જઈ પહોંચ્યો. ત્યાં કાંઈક મુદત રહ્યા પછી વજર જોગીએ હુજ કરવા જવા વિચાર કરી પોતાની પાસેનો ડલ્લો ક્યાં મૂકવો તેની તજવીજ કરવા લાગ્યો.

ફરતાં ફરતાં બધા શાહુકારોનાં ઘર જોયાં, તેમના વ્યવહાર વિષે તથા શાખ વિષે તપાસ કર્યો તેમાં તારશા કરીને એક શાહુકારનું નામ આવતાં તેનું ઘર તથા રીતભાત વિષે ખારીકીથી તપાસ કરવામાં વજર જોગીને તારશાની પાછળ ફરવાની જરૂર પડી. તે વજર જોગી તપાસ કરવા સાડ તારશા એક સોનીની દુકાને બેઠા હતા તે સામે દૂર બેઠા. તારશા સોનીની દુકાનેથી ઘેર ગયા ત્યારે વજર ફૂંકીર પણ તેની પાછળ ગયો. તારશા ઘેર પહોંચ્યો ત્યાં પોતાના કપડા ઉપર સોનાના તારનો કચકો જોયો એટલે ટુરત નોકરને બોલાવી સોનીને ત્યાં આપી આવવા હુકમ કર્યો. તે જોઈ વજર ફૂંકીરને ખાતરી થઈ કે તારશા ધણો પ્રામાણિક શાહુકાર છે.

ખીજે દિવસ વજર ફૂંકીર તારશા શેકને ઘેર ગયો. તારશાએ તેને આવકાર આપ્યો અને આવવાનું પ્રયોજન ખૂણ્યું. ફૂંકીરને ખાતરી થયકી તેથી છૂંટા મનેથી વાત કરી કે “મારે મક્કા શરીફ હજ કરવા જવું છે માટે મારી પાસે ચારિક લાખનું જવાહીર તમારે ત્યાં અનામત મૂકીને જવું છે ને તે અનામત હું ત્યાંથી આવીને લેશ.” શેકે ક્યું “આવી

કાકડી, ચીલકું કાપી જોવાય, પણ પેટ ચીરીને જોવાય નહીં.

અનામત અમે કોઈની રાખતા નથી, ને આટલું બધું જોખમ અમે કેવી રીતે રાખી શકીએ?" પછી કૃષ્ણે અનામત રાખવા આગ્રહ કર્યો, તેમ શેઠે "ખંચ પકડ મુને જોર આતા હય" તેવી રીતે નહીં રાખવાનો ડોળ કર્યો. તેમ તેમ કૃષ્ણે બહુ આજીજ કરી, ત્યારે શેઠને દયા આવી હોય, તેમ તે ધર્મજું કામ કરવા નય છે માટે હતેજન આપવાની મેહેરબાની કરતા હોય તેમ કરી કહ્યું કે, "હું તમને એક મજબુત ચોરડી સોંપું ને એક મજબુત પેટી સોંપું તે પેટીમાં મૂકી તાળું મારી, તે પછી ચોરડીને તાળું સાચવીને કુંચીઓ તમે તમારી સાથે લેતા નહો." કૃષ્ણે લાચારીથી તે વાત કબુલ કરી પોતાનો ઉલ્લો પેટીમાં મૂકી તાળું માર્યું, પછી તે પેટી વાળી ચોરડીને તાળું મારી બંને કુંચીઓ સાથે લેઈ હજ કરવા ગયો. પરચને માટે જરૂર પડતું તાળું સાથે લેતો ગયો.

છએક મહિના પછી વજર કૃષ્ણે હજ કરીને પાછો આવ્યો. અને તારણ શેઠને ત્યાં અનામત લેવા ગયો, એટલે શેઠે કહ્યું, "તમારી ચોરડી ઉધારીને પેટીમાંથી કહાડી લેઈ નહો." કૃષ્ણે ચોરડી ઉધારી તો બરાબર સારી સ્થિતિમાં જોઈ. તેણે પેટી ઉધારી માંહેથી ઉલ્લો મહાબો તો, વજનમાં તેટલો જ લાગ્યો. શેઠે રૂબરૂ ઉલ્લો છાડી જોતાં તેટલા જ વજનના નર્મદાના ગોળ કાંકરા કૃષ્ણે જોયા. કૃષ્ણે શેઠને પૂછ્યું, "આ શું?" શેઠે કહ્યું, "તમારું જે હશે તે નીકળ્યું" હવે હીરા, માણેક, પાના, મોતીને બદલે કાંકરા નીકળ્યા. પોતે વજરાત કરેલી તેથી ડાહ્યો માણસ તો ખરા જ એટલે વિચાર કર્યો કે, "મારી પૂર્વ સ્થિતિ કોઈ નજરું નથી, મારો કૃષ્ણીરો હાલ છે, તેમ તકરાર ઉઠાવવાને આધાર નથી, માટે મુને મોંઠે ચાલી નીકળતું ને આ ઉલ્લો એમને એમ રાખી મૂકવો." કૃષ્ણે નિશ્વાસ નાંખી જે મજબું તે લેઈ ચાલતો થયો અને શેઠને નિરાંત થઈ.

હવે કૃષ્ણે શેઠેરની અંદરના એક તકીઆમાં રહ્યો. તેણે સૂકા કે સારા શેઠલા ગામ-માંથી માગી લાવી શુભરાન કરવા માંડ્યું. વર્ષેક દહાડો વીતી ગયો છે, તેટલામાં એક બાવાની જમાત, ગુરૂ તથા વીશ પચાસેક ચેલાની બનેલી, તે ગામમાં આવી. તેમણે મુકામ શેઠેર વચ્ચે સારો ચોક જોઈને કર્યો. ગુરૂતું ત્યાં આસન કર્યું, અને સાથેના દેવને એક મોટા છત્ર નીચે પધરાવ્યા. અને આસપાસ ચેલાઓનાં આસન નાંખ્યાં. દિવસે ચેલા બિલા માગવા નય, લોટ દાળ લાવે તેની સ્પોઈ કરી ઠાકરજીને યાજ ધરાવી જમે, ને તૃસિંહજીતું બજન કરી માત્ર ભક્તિમાં દિવસો વ્યતીત કરે. આપણા કૃષ્ણે ધ્યાન રાખી દૂર ખેસી આ વ્યવહાર જોયા ને પોતે તેમની ભક્તિથી રાજ થયો હોય એમ ડોળ કરી પાસેની દુકાનના ચોટલા ઉપર રાત શુભરવા લાગ્યો, પણ રાતના તે જાગૃત રહી ખેલ જોયા કરતો.

જમાતમાં ગુરૂ તો આસન મૂકી કર્યાંયે નય નહીં. પણ ચેલા ગામમાં બિલા સારૂ નય ત્યારે શેરીએ શેરી, ઘરે ઘર, તેમાં રહેનારાં માણસો, તેમની સ્થિતિ વિષે બરાબર ચોકસીથી તપાસ કરે. એમ દરેક દિવસ જમાત રહી તેમાં ચેલા ધરે ધરના તમામ રસ્તાના જાણીતા થઈ ગયા અને પછી ચોરી કરવા લાગ્યા. જેના ધરમાં ખેસે તેના દાગીનામાંથી એક કે બે દાગીના ઉઠાવે. રૂપીઆની ચેલી હોય તો અર્ધા ઉઠાવે, ને ધર-ધણીને દુરત જાણવામાં ન આવે કે ખૂમ કરે અથવા ગુમ થઈ ગયાના વહેમમાં ખરે

દરિયાનો તાગ આવે, પણ છ તસુની છાતીનો તાગ આવે નહીં.

એવી રીતે કાળજી રાખી ચેરી કરવા લાગ્યા. ચેરી થવાની ફરીઆદ પોલીસમાં ગઈ, પોલીસ તપાસ કરે પણ પતો લાગે નહિ. એમ બેએક મહિના થયા તેટલામાં ચેરીનો માલ સંગ્રહ કરવાનો ખાટો ભરાઈ ગયો. લ્યારે ગુરુએ કહ્યું કે “હવે આંદીથી મુકામ ઉઠાવીએ તો સાફ છે.” લ્યારે ચેલાએએ કહ્યું, “હવે એકલા રાતનું ધર લૂટવું ખાટી છે તેમાં ચેરી ફરી આવ્યા પછી મુકામ ઉઠાવશું.”

એટલામાં દિવાળીનું પર્વ આવ્યું. રાત્નરાણીએ વગેરે રાત્નકુટુંબ ધરેણાંના સારામાં સારા દાગીના પેહેરી લુંબેલુંબે યઈ દર્શન કરવા નીકળ્યું તે દાગીના ચેલાએએ નેઈ એક બે દાગીના લેવા ઠરાવ કર્યો. રાત પડી સૌ સુઈ ગયું, સોપો પડ્યો એટલે બે ચેલા રાત્નમંદિર તરફ ચાલ્યા; ચંચળાઈથી રાત્નને શયન કરવાના બંગલા નીચે નઈ બિલાડી નાંખી ઉપર ચઢ્યા. બંગલામાં રોશનીથી અનવાળું ઝોકાર યઈ રહ્યું હોવાથી સુતી વખતે ઉતારી એક પાટ ઉપર મૂકેલા દાગીના ચેલાની નન્દે પડ્યા તેમાંથી અમૂલ્ય હીરાનો હાર ઉઠાવી તે નીચે ઉતરી આવ્યો. રાત્નરાણી તો નિદ્રાવશ હતી.

સવારમાં ઉઠતાં વેંત દાગીના લેવા રાત્નરાણી ગયા તો રાણીએ પોતાનો બહુ જ કીમતી હાર નેચો નહિ. રાણીએ ધૂમ પાડી કે, ‘મારો હાર નથી.’ રાણી કહે, ‘મારો હાર આવે તો જ અન્ન લેવું.’ એમ પ્રતિજ્ઞા રાણીએ કરી અને રાત્નએ બહુ તપાસ કરાવવા માંડી. તેટલામાં વહર ફરીરેલ નાંખતો નાંખતો નીકળ્યો. તે ટેલ એવી હતી કે સૌનાં મન તે સાંભળવાને ખેંચાય. “જયસી ઉંગલી, વયસા તાર, મરે નેગી તો રાણી પેહેરે હાર.” આ ટેલ રાત્નએ સાંભળી, ફરીરેને પાસે બોલાવ્યો ને “પૂછ્યું, ‘આ ટેલનો ભેદ શો છે?’” લ્યારે ફરીરે કહ્યું, “બીજી વાત પછી કહીશ, પણ તમારી રાણીનો હાર બાવા નેગીના ચેલાએએ લીધો છે; તેમના ગુરુના આસન નીચે ખાટો છે તેમાં રાત્રે આવીને પડ્યો છે. માટે નેગી તથા ચેલાને પકડો, કેદ કરો ને ખાટો તપાસો.”

તુરત રાત્નએ દિવાનને હુકમ કર્યો, દિવાન તપાસ કરવા ગયા, તો નેગી ગુરુ ગાંતની ચલમને દમ લગાવી આંખો રાત્રી ચોળ કરી બોલ્યા કે, “હમણાં પટ્ટણુ સો દટ્ટણુ કરી દેશશ,” વગેરે ઈશ્વરી ચમકારની ધમકી આપવાથી દિવાન પાછો આવ્યો. પછી પોલીસ અમલદાર બહાદુર રત્નપુત હતો તેને મોકલ્યો, તેણે નેગીની ધમકીને નહીં ગણકારતાં ગુરુને લાત મારી આસન ઉપરથી ખસેડી નાંખ્યો. દરેક ચેલાને બખ્તે પોલીસનાં માણસ વળગાડી દીધાં, ને આસન ઉપરથી ધુળ ખસેડીને પાટીઆનો માંચો ખસેડ્યો એટલે નીચેથી હાર રાણીનો પહેલો જ હાથ આવ્યો તે દરબારમાં મોકલી દીધો અને ખાડામાં લોકોના સોનાના દાગીના, રૂપીઆ, સોના મ્હોરો અદબદતી નેઈ બધા લોકોને બોલાવી સૌ સૌના દાગીના એળખી ખાતરી કરી સૌને સોંપી દીધા. અને ગુરુ તથા ચેલાનું કામ ચલાવીને અધિકારીએ સન્ન કરી.

ફરીરે ઉપર રાત્નની મેહેરબાની થઈ લ્યારે “બાગલી” પોતાની બાયડીએ પોતાની આંગળી પરપુરુમ નેઈ જવાથી પોતાનું પતિવ્રતાપણું સિદ્ધ કર્યું, પણ તે રાંડ બહુ જ દુરાચરણી નીકળી તેથી બાયડીને પણ ઠેકાણે કરી પોતે ફરીરે થઈ ચાલી નીકળ્યો; પોતે

રાજના ચિત્તની, ને કૃપણના વિત્તની ખબર પડે નહીં.
ગોરીઆના ગુણુ પેટમાં છે.^૧

૭૧૭ વાટચું ઓસડ ને મુંઝો જોગી તેની જાતભાત કોઈ જાણે નહીં. ૯
વાટચું ઓસડ ને મુંઝો જોગી તેની જાતભાત કોઈ જાણે નહીં.
વખાણી ખીચડી દાંતે વળગે. અહુ વખાણે અગડે.
જાત એ, સ્ત્રી ને પુરૂષ; અમારી જાત મનુષ્યકી.
કળતને મોઢે ચડાવ્યો, મ્હો ઉપર હગી ભરે.
દેશ જાય, પરદેશ જાય, પણ વખાણથી ન જાય વાણો, તેનું નામ ચોથો ડાલો.
કૂલાવ્યા કૂલે તે વિચાર વગર કુલે.

દોહરા—નદિ નાળાં ને રૂપિ કુલાં, કામિની ને કમળાં;
એતા અંત ન લીછએ, (જો.) ઘર વાંચો કુશળાં.^૨ ૬૦૭
જાતભાત પૂછે નહીં કાપ, હરકું ભજે સો હરકા હોય;
જાત મનાવે પગે પડે, કળત મનાવે શિરપર ચહડે.^૩ ૬૦૮

૭૧૮. સુખે સુખે જેને શિર આપ. ૬

સુખે સુખે જેને શિર આપ. સુખે સુખે જંગલમાં સાપ.
સુખે સુખે રાજનો પુત, સુખે સુખે જોગી અવધુત;
સુખે સુખે સલક્ષણી નાર, સુખે સુખે જે પતિ ગમાર.
ધરાયલો સિંહ સુખે સુખે. અઘોરીને સદા ઉંધ.
નિશ્ચિંતને સદા નિદ્રા.

૭૧૯. માણસ તો અધાં સારાં, કોઈ કોઈને ને કોઈ કોઈને. ૪

માણસ તો અધાં સારાં, કોઈ કોઈને ને કોઈ કોઈને.

માડુ તો મીડે એ લલા, કોઈ કેને ને કોઈ કેને.

જેને જેની પાસે માગણું, તે તેને લલો. ચોર પણ ચોરને લલો.

હીરા, માણિક, મોતી, પાનાં ચાર લાખનાં લાવેલ તે તારશાને લાં મૂકેલાં તે ઝરેરાત
કહાડી લઈ કાંકરા આપ્યા તે દેખાયા; ને સાર પછી શહેરમાં કૂકરી હાલથી જોગી તથા
ચેલાની ચરચા જોતો હતો. તે સર્વે વાત કહી. રાજએ યુક્તિમયુક્તિ કરી તારશા પાસેથી
અધો માલ કૂકીરને પાછો અપાવ્યો. આ પ્રમાણે માણસના પેટની અને લાકડાની પોલની
ખબર પડતી નથી, તેનો આ દાખલો છે. “જાણું એટલું દૂધ” સમજ વિશ્વાસ કરતી
વખતે પુરો તપાસ કરીને માણસે દુનીઆમાં કામ કરવાનું છે.

૧ ગોરીઓ=અળદ. ૨ મૂળ કે એમ શોધવામાં અંત લેવો નહીં. ૩ ખરી
જાત તો માણસનું કૂકીનપણું, જાતને માન આપીએ તમ્મતા રાખે, કળતને ચડાવીએ તો માયે
ચડે ને બહેકી જાય.

૭૨૦. કાઠીઆવાડમાં સાધારણ વર્ગના લોકો ખીજનાં દર્શન કરી
માગે છે. ૧

ખીજ માવડી, ચુલે તાવડી, બે બળદ ને એક ગાવડી.^૧

૭૨૧. કુકડો હોય તો જ શું વહાણું વાય? ૪

કુકડો હોય તો જ શું વહાણું વાય?

આ દુનીઆમાં કાઈ વગર અણું રહેતું નથી.

મોટા રાજ આલ્યા ગયા, પણ દુનીઆમાં કામ તો આલ્યા જ કરે છે.
દુનીઆનાં કામ તો અટકતાં જ નથી.

૭૨૨. એમને તો મોવાળે ગાંઠયો બંધાણી છે. ૫

(ઘાટી, જીવનન મૈત્રીના સંબંધી કહેવતો.)

એમને તો મોવાળે ગાંઠયો બંધાણી છે. એક હગણીએ હગે છે.

ખોળીઆં જુદાં છે, જીવ એક છે.

મારાં તારાંને ભેદ નથી. મળે તો મન મળે, ન મળે તું શરીર.

૭૨૩. ઓડું અથવા નિર્માલ્ય માણસ સંબંધી. ૪

(ખેતરમાં ચાડીઆને પણ ઓડું કહેવાય છે.)

એ તો ઓડું શણગારી ખેસારું છે.

ઓડાને^૨ ખોળીઆમાં જીવે જીવ, ખીજો જીવ નહીં.

અમને રાખ્યાં છે તમારે કાળે, તમે રહ્યાં છો અમારી લાળે.^૩

તમે આવશો આંહી, તો અમમાં નથી કાંઈ.

૭૨૪. જે જેનો પરાણો તે તેનો પરમેશ્વર. ૧૨

(ધણું માન દેવા યોગ્ય.)

જે જેનો પરાણો તે તેનો પરમેશ્વર.

અતિથિ આવે, તેનો આદરસત્કાર કરવો.

ધર પ્રમાણે મેહેમાન, મેહેમાન પ્રમાણે ધર નહીં.

મોંઘાં ઘી મેહેમાન જમે. ધરનો રોટલો બહાર ખાવો છે.

૧ ચુલે તાવડી, એટલે મેહેમાન ને કાયમ આવે તો ચુલે તાવડી કાયમ રહે, એવી ઇચ્છા કાઠીઆવાડના લોકોને હતી. તે વખતને લીધે કાઠીઆવાડ મેહેમાની અથવા પરાણુ-ગતને મઠિ પ્રખ્યાત થયું હતું. કાઠીઆવાડની મેહેમાની તે દિવસોમાં વખણાઈ ગઈ હતી.
૨ ખેતરમાં ઓડાને અંગરખો, પાધડી પેહેરાવી જ્યાં કરે છે તેમાં જનવરને ડરાવવાનો હેતુ છે, તેવા ઓડાંવાળા ખેતરને શેહેરે હરણુ આવ્યાં તેને ઓડું કહે છે. ૩ લાલ-મરમ,

મન દેખી મેહેમાન આવે. માગીને પણ મેહેમાન સાચવવો.
મેહેમાનનો અયો, ખમે તે કાંઈ કાચા પોચાનું કામ નથી.
મેહેમાન દિવસવાળાને ઘેર હોય.

ઢાહુરા—ભાણુ ખડ ખડ ને લોહ જડ, આવતડાં પછ્યાં;^૧
એટલાં વાનાં જળવે, જેનાં વજરમે હુધ્યાં.^૨ ૬૦૯
ચડતા દિનું પારખું, ઘેર આવે મેહેમાન;
પડતા દિનું પારખું, ઘેર ન આવે શ્વાન. ૬૧૦

સોરઠો—આવતડાં એંધાણુ, મળવામાં માઠપ કરે;^૩
એ શું પાથરશે પ્રાણુ,^૪ સાચું સોરઠીઓ ભણુ. ૬૧૧

૭૨૫. નફ્ટ મેહેમાન તેવો જ ઘરઘણી હોય તે વિષે, ૫

મેહેમાન આવ્યા, મળ્યા, ખેડા એટલે ઘરઘણી બોલે છે,

“ભાઈ જમીને આવ્યા છે, માટે પાણીનો લોટો લાવો.”

મેહેમાન બોલ્યો, “માંહે દાતણુ નાખતાં આવજો.”

મેહેમાન આવ્યા, એટલે ઘરઘણીએ રોટલો ઘડી તાવડીમાં નાંખ્યો,
તે વખતે બોલ્યો. “ચડ રોટી ચાર માસ.” એટલે મેહેમાન બોલ્યો, “એસ
ગાં- ચાર માસ.”

હસતાંએ પરોણો, ને રોતાંએ પરોણો,

આવ્યા છે તે ખાધા વગર કાંઈ જશે ?

૧ પછ્યાં=મેહેમાન. ૨ વજરમે=વજમય, કકણુ, દૃઢ. ૩ મળવામાં ઠંડો રહે એ
આવકારની નિશાની. ૪ પ્રાણુને દુઃખ દેઈ શું મેમાની કરે? આવકારની નિશાનીમાં મળ-
વામાં વાર લગાડે અગર ઠંડાઈ દેખાડે તે માણસ પોતાના પ્રાણુ પાથરીને શું મેહેમાની
કરે? એમ સાચું સોરઠીઓ કહે છે.

એક ગૃહસ્થને ઘેર પરોણો આવ્યા તે સવારના જમવાના વખતની લગભગમાં
આવ્યો. ઘરઘણી આવકાર દઈને મળ્યા, કુશળ સમાચાર પૂછી ખેડા એટલે ઘરઘણીએ
કહ્યું કે, “મેહેમાન જમીને આવ્યા હશે માટે પાણીનો લોટો ભરી લાવો,” ત્યારે મેહેમાન
બોલ્યો કે, “માંહે દાતણુ નાખતાં આવજો.” તે એમ ખતાવવાને કે દાતણુ સરખું કર્યું નથી,
તો જમ્યા તો ક્યાંથી હોય જ, ત્યારે ઘરઘણીને ફરજ પડવાથી પરોણાને જમાડવો પડ્યો.

ઘરઘણી કહે છે “મેહેમાન જમીને આવ્યા હશે માટે પીવાનું પાણી લાવો.” મેહેમાન
કહે છે “માંહે દાતણુ નાખતાં આવજો.” દાતણુ કર્યા પછી કાંઈ ખવાય એવો નિયમ
હિંદુસ્તાનમાં છે.

ખીજ વાત

એક દરજીને ઘેર મેહેમાન આવ્યા ત્યારે ઘરઘણી તથા તેની સ્ત્રી બહાર ગયાં એટલે
મેહેમાન પણ બહાર નીકળ્યા ને કૃષ્ણના ખારણાની સાંકળ ચડાવી ત્યારે ઘરઘણી અને

આઓ, જાઓ મેહેમાન, એ ઘર હે તુમારા;

. ગાંઠડી ખાઓ ખીચડી, બળતણ હમારા.

કાઈ આકે પૂછે કે, એ કોન હે ? મેહેમાન હમારા.

૭૨૬. વરણાગીમાં વાળ. ૬

(આછકડાઈ સંબંધમાં)

તેજનામાં તમાકુ, વરણાગીમાં વાળ;

સંભળાતું તે નજરે દીઠું, આવ્યો કળી કાળ.

તેજનામાં તમાકુ, વરણાગીમાં વાળ;

જુવાનીમાં જુઓ, લાઇઅંધીમાં ગાળ.

આંખાતું ખી ગોટલો, ને છીનાળવાનો ચોટલો.

હલકો વર્ણુ ન હોત તો, આછકડાઇને લડાવત કાણુ ?

આછકડું અધુરું લાગે.

મોવાળા ઘરની ખેડ, જ્યારે રાખીએ ત્યારે તેટલા.

૭૨૭. મુંબઈ માસ્તર, હાથમાં છત્તર ને ખીસામાં પત્થર. ૨

મુંબઈ માસ્તર, હાથમાં છત્તર ને ખીસામાં પત્થર.

મુંબઈ માવલી, કમાય રૂપીઓ, ત્યારે પલ્લે રહે પાવલી.

૭૨૮. લિડી કરીઆવર તે કરે જે દીઠા બાપ ઘેર. ૫

લિડી કરીઆવર તે કરે જે દીઠા બાપ ઘેર.

બાપદાદે દીઠું નથી, તેની નજર હલકી.

બાપદાદે જ્નેયું હોય, ને પાસે ન હોય તોપણ નજર ઉંચી.

એ તો કર્યાકામના ધણી છે.

છપ્પન વખારીઆ ને ભારો કુંચી, પાસે ન મળે, પણ નજર ઉંચી.

તેની ધણીઆણીને ખાતરી થઇ કે મેહેમાન ગયા પણ મેહેમાન કળીની વંડી ઉપર ચડી ધરમાં પેઠા ને મેઠા ઉપર ચડીને સુતા. દરબણુ પાછી આવી ને કળીના કમાડની બહારની સાંકળ ચડેલી જોઇ જાયું કે, મેહેમાન તો ગયા છે, એટલે સાંકળ બિઘાડીને ધરમાં આની, ને પાછળ દરબણુ પણ આવ્યો.

દરબણુ સ્ત્રીને કહે છે, હું કેવો ડાંચો કે ગજ લેઇ ધયા. ૧

દરબણુ ખોલી, હું કેવી મતિલી કે સુપડું લેઇ જતી રહી.

મેહેમાન ખોડ્યા, અમે કેવા દુતા કે મેડે ચડી સુતા.

(આ નક્ક મેહેમાન ને નક્ક ઘરધણીના દાખલા છે.)

૭૨૯. પંથ વર ભાગે હાડ, ખીજ વર લડાવે લાડ. ૩

પંથ વર ભાગે હાડ, ખીજ વર લડાવે લાડ;
ત્રીજ વર કલ્લી સાંકળાં, ચોથ વર મરણુ લાકડાં.
એક ગોરીનો નાવલો, હીડે જાણે કળાયલ મોર;
બે ગોરીનો નાવલો, હીડે જાણે હરાયું ઢોર.
બે બાયડીનો વર ચુલો ફૂક.

૭૩૦. માથે બહુ દુઃખ પડે છે ત્યારે વપરાતાં વાક્યો. ૭

માથે છાણું થપાણું. ૨૧ રહી.

માથે છપ્પનના પાટા પજા.

રામકહાણી થઈ. દુઃખનાં ઝાડ ઊગ્યાં. માથે હરણુ બેઠાં.

માથે દુઃખના કુંગર પજા, દુઃખના દરીઆ છલ્યા.

૭૩૧. ગુણુચોર અને નિમકહરામની એક દશા. ૫

ગુણુચોર અને નિમકહરામની એક દશા.

પુટલને ખાસડાં જ હોય. કૃતમ્ની અને ત્રિશ્વાસઘાતી મહા પાપી.

ગુણુચોરને માટે પરમેશ્વરને ઘેર પણ જગ્યા નથી.

કુતરાને રોટલો નાખ્યો હોય તે પણ ગુણુ કરે.^૧

૭૩૨. મા પૂછે આવતા, બાયડી પૂછે લાવતો. ૫

મા પૂછે આવતો, બાયડી પૂછે લાવતો.

જણુનારી તે જીવ આપવાની, પરણુનારી પોક મૂકવાની.

દહાડા ઉપર દહાડો જાય, આવરદામાં એણો થાય.

મા જાણુ મોટો થાય, બાયડી જાણુ લાવતો થાય.

મા રૂવે આર માસ, બાયડી રૂવે માસ છ માસ, તે બેહેન રૂવે વારતહેવાર.

૭૩૩. વાટે જતાં વઢવાડ વોહોરે તેવા છે. ૧૦

વાટે જતાં વઢવાડ વોહોરે તેવા છે. ઊછીનો કજીઓ લેવો.

ચહડાવ્યા ચપણુ લે તેવા છે.

મીઝાં મસાલા વગર રહ્યા છે.

મસાલો મજે તો મીઝાં ઊડે તેવા છે.

કર અટક્યા એટલે હેઠા બેઠા છે. હજી તો ભોંય પગ અજા નથી.

ટટળી રહ્યા ઊપર જોર ચાલતું નથી. ટીંગાણુ ઉપર જોર નહીં.

કાણુ પંજા નમસ્કાર, તો કહે વઢવાના ચાળા.

૧ કૃતમ્ની માણસ તેથી પણ નીચો.

૭૩૪. આદુ ખાઈને લાગ્યો છે. ૭

આદુ ખાઈને લાગ્યો છે. કેશવદાસના ઘોડાની પેઠે મંજો છે.
રાતદિવસ લાગ્યો છે. ઘડી સાસ ખાતો નથી.
ચહડે ઘોડે આલ્યો છે. આંટા ખાઈ આંગણું ખોદી નાંખે
જરા ઘોડો તાણી બાંધ. ૧

૭૩૫. ખાજરી, ખાવટા, વાલ વિષે. ૧૧

ખલિહારી તારી ખાજરા, જેનાં મોટાં પાનઃ
ઘોડે પાંખો આવીઓ, ઘુઠા થયા જીવાન. ૧
ખાજરી મારો ઉચો છોડ, મારે માથે ટોપી;
મારો ગુણુ ક્યારે જણાય, કે ખાય દૂધ ને રોટી. ૨
ખાવટો કહે હું ઝીણો દાણો, દેખીતા તો રાઈ;
ખાર મહિના મને સેવે, તો ખોખા કહાડું સાઈ. ૩
વાલ કહે હું મોટો દાણો, ઘણાં લાકડાં બાણું;
ચાર દિવસ મને સેવે, તો સખામાં ખેસતો ટાણું. ૪
વાલ^૨ કરે તાલ, ને મગ કરે પગ.
મગ કહે હું લીલો દાણો, મારે માથે ચાંદું;
મારો ખપ ક્યારે પડે, કે માણસ હોય માંદું. ૫
મગ કહે હું લીલો દાણો, મારે માથે ચાંદું;
ખેચાર મહિના ખાય તો, માણસ ઉઠાડું માંદું. ૬
મઠ કહે હું ઝીણો દાણો, મારે માથે નાકું;
મારી પરખ ક્યારે પડે, કે ઘોડું આવે થાક્યું.^૩ ૭
મકાઈ કહે હું મોટો દાણો, મારે માથે ચોટી;
મારી પરખ ક્યારે પડે કે, ઘેર દુઝે ઝોટી.^૪ ૮
ઘર્ગી કહે હું રૂડો દાણો, મારે માથે ચીરો;
મારી પરખ ક્યારે પડે કે, ખેહેન ઘેર આવે વીરો.^૫ ૯
લાંગ ભાગે ટાંગ, વટાણા વાયડા ઝેર.

૧ સાસ ખા. ૨ વાલ વાયુ વધારે ને મગ દસ્ત કરે. ૩ મઠ ઘોડાને વધારે ગુણુકારી છે, ને ઘોડાને તે ખવરાવવામાં આવે છે ત્યારે ઘોડું પુષ્ટ થાય છે. ૪ ઝોટી=ભેંસ. ભેંસના દૂધ સાથે મકાઈના રોટલો ખાવામાં આવે છે ત્યારે સ્વાદિષ્ટ લાગે છે. ૫ ખેહેનને ઘેર ભાઈ નથ ત્યારે ખેહેનનું હેત ભાઈ ઉપર વધારે હોવાથી ખેહેન અનેક પ્રકારનાં ભોળાન બનાવે. જેવાં કે ઘેખર, સૂતકેણી, નલેખી, સેત્રો, લાહ, ચોરમું, શીરો વગેરે. આ સર્વ ચીજો ઘર્ગની થાય છે.

૭૩૬. ગાણું ગરાસીઆનું, ખાણું વાણીઆનું. ૩

. ગાણું ગરાસીઆનું, ખાણું વાણીઆનું.

વાણીઓ વરઘોડે, વોહોરો રોડે.^૧

દોહરો—રાજપુતાણીનો રાસડો, કાઠિયાણીનો કાપ;

વાણીઆનું વગોણું, સાધુ જનનો શાપ. ૬૧૨

૭૩૭. બારા ગાળીકા ચોધરી, તેરા ગાળીકા રાવ. ૨

બારા ગાળીકા ચોધરી, તેરા ગાળીકા રાવ;

અપણે કામ ન આયા, મન માને વહાં જાવ.

અગાડીકા દુલા, પીછાડીકા રાવ;

અપણે કામ ન આયા, દિલ ચહાવે વહાં જાવ.

૭૩૮. શુકન એ વેહેમ હોય કે ખરું હોય, તે ચર્ચા આ સ્થળે ઘટતી

નથી. પણ બધા દેશમાં ને સુધરેલા લોકોમાં થોડેઘણે અંશે

એ વેહેમ છે. તેમ ગુજરાતમાં છે તે સંબંધે લોકોમાં જે વધારે

પ્રચલિત છે તેવાં થોડાં ઓઠાં લખ્યાં છે. ૩૫

માંકડ મુછા માંજરો, હૈયે ન હોય વાળ;

તેને શુકને ચાલીએ, તો નિશ્ચે ખૂટે કાળ.^૨

રવિ તાંબુલ, સોમે દર્પણ, ધાણા ચાવો ધરણીનંદન;

બુધે ગોળ, ગુરૂએ રાઈ, શુક્રવાર સરસવ ખાઈ;

શનિવારે વાવડીંગાં ચાવે, તે કામ કરી ઘેર નિશ્ચે આવે.^૩

આદિત ક્રાંટે, સોમ જળે, મંગળ પહેર્યું પીડા કરે;

લુગડાં પહેરે ત્રણ વાર, બુધ, ગુરૂ ને શુક્રવાર.^૪

શનિ પંથા શનિ ગ્રંથા; વિદ્યારંભે ગુરૂ શ્રેષ્ઠ.

પુનેમનો^૫ પડવો, અમાસની ખીજ,^૬ વણુ પૂછ્યું મુહૂર્ત તેરશ ને ત્રીજ.^૭

શુકની રાત, કદી ન કરીએ વાન.

૧ વાણીઓ વરઘોડામાં ખરચ વધારે કરે. વોહોરો મઝાનમાં ખર્યે. ૨ મૃત્યુ યાવ. ૩ રવિવારે તાંબુલ, એટલે પાનસુપારી ખાઈને, સોમવારે દર્પણમાં મ્હો જોઈને, અને મંગળ કે લોમ ધાણા ચાવીને, બુધવારે ગોળ, ગુરૂવારે રાઈ, શુક્રવારે સરસવ ને શનિવારે વાવડીંગાં ચાવીને જે માણસ શહેરમાં કે બહારગામ જાય, તે કામ સિદ્ધ કરીને ઘેર આવે એવો ભાવાર્થ ઉપરના ચોખરાનો છે. ૪ આ કહેવત લૂગડાં પહેરવા વિન છે, આમાં શનિવારનું કંઈ નથી, પણ લોકમાન્યતા એવી છે કે શનિ ચીંટ્યો વાર છે, માટે પહેર્યું હોય તો ઉખડે નહિ અર્થાત્ લાંબું ચાલે. ૫ ફાગણ શુદ્ધ ૧૫ પછી વદ પડવો. ૬ અમાસની ખીજ તે અપાઠ શુદ્ધ કે કાર્તિક શુદ્ધ ખીજ. ૭ ત્રીજ=ત્રેશાપ શુદ્ધ ૩, અક્ષયતૃતીયા. તેરશ=ધનતેરશ.

સારાં શુકન.

બેદેડું ભરી પાણીચ્ચારી (સાંગાગ્યવતિ) મળે. ખર ડાળો, ને વસિ-
પર (નાગ) જમણો.

ધોડા ઉપર સવાર બેઈલો મળે, ધોળી ધોળેલાં ઝુગડાં સર્ધ મળે.

માટીનો ટોપલો, ગાડું કે જાલકું મળે. ત્રેડેકું ગાડું મળે.

વાઝડા સહિત ગાય મળે. દયીઆરખંધ માખુસ મળે.

ચાંદસો કરેલો વિપ્ર મળે. ફૂલની ડાળ સહિત દાર્ઠ માખુસ મળે.

માજલી મરેલી મળે તે શુકન સારાં પારસી લોટામાં.

જમણાં દરણુ જિતરે, ને જમણાંથી પાછાં ડાળાં જિતરે તે સારાં.

કુંભ, ૧ તેરવા, ૨ ચીખરી, દનુમંત ને દરણુ;

એતાં જો મળે તેા લક્ષાં જમણાં.

કાન કરે કુતરા, મીંદડી આડી વળ;

જો આવે છોક તેા ચાલતાં યેળી વળ.

પ્રાંમે વાવપ્રવાળે રાગમજ્જોષિ મદલું કુદતે ॥ ૯

ખરાજ શુકન.

રાંડીરડિ બાઈડી મળે. લાકડાંની બાણાની ભારી મળે.

ચાલતી વખતે છોક યાય. સામે ભેંસો, ચેવડો કે ટપટાકુટ કુંભાર મળે.

ચાલતી વખતે કુતરું કાન ફૂડાવે, ચિત્રાડી આડી જિતરે.

ડાળો કાગડો જોલે. ડાળી કે પાછળ ચીખરી જોલે.

આટો કુટો ને ઘી વડો, છટ્ટા દેશી નાર;

વગર ટીલે વિપ્ર મળે, તેા નિઝે ખૂટે કાળ.

અમાવાસ્થાને રોજ હજાર કામ હોય પણ બદારગામ જતું નહીં.

દોહુરો-ડાળી બેરવ^૪ કળકળે,^૫ જમણાં લાળી^૬ યાય;

તે શુકને જો ચાલીએ, તેા નિઝે બુંકું જણાય. ૬૧૩

શુકનનો વહુમ નદી એમ પણ કહી શકાય છે તે સંબંધમાં વાક્યો

શુકનથી રાષ્ટ્ર^૭ આગળા.^૮ મનમાં કામ કરવાનો કે જવાનો ઉલાસ

આવે તેા શુકનની જરૂર નહીં.

૧ કુંભ=કંડો. ૨ તેરવા=દેવચકલી, કાળા રંગની પુંછડી ઉપી નીચી કરે છે તે.

૩ ગામ જતાં ગંધડો ડાળો બુંકે તે પણ મંગળ કરે છે. આવા શુકનને માટે તેા ગ્રન્થ

છે. પણ લોકમાં બહુ નહીતા મારા નાણુવામાં છે તે લખ્યા છે. ૪ બેરવ=ચીખરી.

૫ કળકળે=જોલે. ૬ લાળી=શિયાળનું રોડું. ૭ રાષ્ટ્ર=સાંઝે વાંચ્ય કે આશીર્વાદ.

૮ આગળા=સરસ, વધારે સારા.

ગોફીરે શુકન નહીં.^૧

ઢાહુરો—શુકન શુભાશુભ જળ્ય ભયે, હોય સઘડો કામ;
તળ્ય હમ સુન્ધો પુરાનમે, લહન કૃષ્ણકો નામ. ૬૧૪
જળ્ય રિપુ આયે નગર સન, કન્યા કાલ બ્યતીત;
તળ્ય મુહૂર્ત અરે શુકન પુનિ, ન લખ્યો શાસ્ત્ર કહીત. ૬૧૫

૭૩૯. જ્યોતિષના એ ભાગ છે, ગણિત અને ફલાદેશ.^૨ ૧૦

હુરમખાને^૩ ચશમખોરા, માલખાને^૪ સુસ્તરી;
કરમખાને^૫ જમી ફરજદ, કખજ કર લે મેદની. ૧
કિં કુર્વતિ ગ્રહા સર્વે, યદિ કેદ્રો^૬ જૃહસ્પતિ. ૨
પડવે મૂળ ને પાંચમ ભરણી, આઠમ કૃત્તિકા, નોમ રોહિણી:
દશમે અશ્વેષા સહી, પાંચે જ્વાલામુખી યોગ કહી.^૭ ૩

ઢાહુરો—જણે માતા તો જીવે નહીં, વસે તો ઉજડ થાય;
નારી પહેરે ચુડલો, કે ખાંભ સમૂળો જાય. ૬૧૬

૧ લૂઠ અગર ઘાડની ખૂમ પડતાં વારે ચડતી વખત. ૨ તેમાં ફલાદેશ જાણવામાં લોકોને સ્વાર્થ રહેલો હોવાથી તે વિષે લોકો વધારે ધ્યાન આપે છે. અને તેથી ફલાદેશનો વિષય લોકો જાણવા આહે છે. તે સંબંધમાં લોકોમાં જે કાંઈ વાણી કે કવિતાના રૂપમાં આવે છે તે દૂહાદિ લખ્યા છે.

૨ ખાળકનો જન્મ થાય છે ત્યારે વખત સહ જન્મ ટાણે જે ગ્રહ જે રાશિમાં હોય તે રાશિમાં મૂકીને જન્મકુંડલી તૈયાર કરવામાં આવે છે. રાશિ બાર છે તેથી કુંડલીનાં ખાનાં બાર છે. પહેલું લગ્નશરીર, બીજું દ્રવ્યભુવન, ત્રીજું પરાક્રમ તથા ભાંડર, ચોથું મા, ધર તથા પશુ, પાંચમું બુદ્ધિ સંતાન, છઠું રોગ, શત્રુ તથા મોસાળ, સાતમું સ્ત્રી તથા પરદેશગમન, આઠમું આયુષ્ય, નવમું ભાગ્ય તથા ધર્મ, દશમું રાજ તથા પિતા, અગ્નીઆરમું લાભ, બારમું ખરચ, વ્યય. એવી કુંડલીમાં જ્યાં તે ગ્રહ આવ્યા હોય તે પ્રમાણે માણસની ઇંદગીના બનાવોનું ભવિષ્ય કહેવાય છે. ૩ સાતમા ખાનામાં શુક્ર હોય, ૪ માલખાનું બીજું તેમાં શનિ હોય, ૫ કરમખાનું એટલે રાજખાનામાં મંગળ હોય, તેવા ગ્રહવાળો પુરૂષ પૃથ્વીને જીતી લે તેવો થાય. ૬ જન્મકુંડળીમાં ચેદ્રેકું, ચોથું, સાતમું અને દશમું એ ચારે કેંદ્રસ્થાન કહેવાય છે. તેમાંથી એકે સ્થાનમાં જૃહસ્પતિ પડ્યો હોય તો ખીબ નખળા ગ્રહ હોય તો પણ નરી શકે નહીં. ૭ એ પાંચ જ્વાલામુખી યોગમાં ખાળક જન્મે અગર કાઈ શુભ કામ કર્યું હોય તો, તેના પરિણામ સંબંધમાં.

વાવ્યું તો ભગે નહી, નીર કુવે^૧ નવ થાય;
 નવ જણ્યું તેં જ્ઞેશીઆ, જ્ઞેશ કેમ જ્ઞેવાય ?
 શ્રાવણુ ઘોડી, ભાદુ ગાય, મહા મહિને ભેંસી વિચાય, તો ધણી મરે
 કે જણનારી જાય.^૨
 ચોથ ચૌદશનો^૩ ચોપાયો, હાણુ કરે પુનમનો જાયો.
 જ્ઞે હોય રાહુ દશમો, શું કરે વેરી વસમો ?
 બુધ વાસે ને બુધ ચાસે, બુધ ગામ ન જાશે.
 બુધે વોળાવી ખેટી, તે દૂરી કદી ન ભેટી.

૭૪૦. આભડછેટ અંત્યજની જણી, બ્રાહ્મણુ વૈજણુવ કીધા ધણી. ૧૭

આભડછેટ અંત્યજની જણી, બ્રાહ્મણુ વૈજણુવ કીધા ધણી.
 બારે માસ ભોગવે એ ખેય, ખીજે ઘેર આવી ગઈ રહેય.
 માને તેને વિધિનિષેધ.

ગ્રહણમાં રોટલા ઘેંસ અભડાય, પકવાન અભડાય નહીં.
 તબ્યું ને તાવ્યું, વૈકુંઠથી આવ્યું.

જગન્નાથજીનો પ્રસાદ લેતાં આભડછેટ નહીં.
 ઔષધાર્યે મદિરા પીવામાં બાધ નહીં.

રોગ મટાડવા, માંસાદિકના ઝોસડનો છોજ નહીં.^૪

વૈજણુવ જણુ સમર્પણી, બ્રાહ્મણુ દેખી ભડકે;

છોકરાનો બાંધે ટાંટીઓ, રખે મુવો અડકે.

વદાજું વદે, ને અણુવદાજું ફેક;

ચામડાના જોડા ને ચામડાની જોખ.

બ્રાહ્મણુની નાત જમે ત્યારે ચામડાથી અભડાય, ઘીનાં કુલ્લાની
 આભડછેટ નહીં.

ઘી લંગીઆની તાવણુનું સૌને ખપે.^૫

દેવમંદિર ખીજું ચામડું ન લઈ જવાય, દુકડ સારંગીને બાધ નહીં.

૧ એ યોગમાં કુવો ગાળવા માંવ્યો હોય તો. ૨ ઠોર વિચાય તેનાં મુદ્દત.
 ૩ ચોથ ચૌદશે ખાટલો ભર્યો હોય, ને પુનમને રોજ દીકરો અવતર્યો હોય તો હાંન
 કરે. ન્યોતિધનો વિષય એવો અગાધ છે કે તેનો કોઈ ભાગ ચાંદી લખવાને સમાસ
 નથી, માટે લોકોમાં ચાલતી કહેવતો જણી તેટલી લખી છે. ૪ સાંઠાના તેલ, કસ્તુરી,
 અંબર, ગોચંદન આદિનો બાધ ગણાતો નથી. ૫ ધીને વિષ્ણુદેવત કરાચ્યું છે.

શ્રાવકનો ખાખરો,^૧ ને મેશ્રીની પુરી;
તંબોળીની કુંડીમાં, અઢારે વરણુ યુડી.^૨

ઢોહુરો—સખી ભૂમ ગોપાલકી, વામે અટક કહા; |
બકે મનમે ખટક રહી, વોહી અટક રહા. | ૬૧૭

અણુગમતું અપવિત્ર ગણી, ગમતું ગણ્યું પવિત્ર;
ચુડો ન ગણ્યું હાડકું, જગત વિચાર વિચિત્ર. | ૬૧૮

૭૪૧. લાલોજી ભારમાં, તો વહુ લાજમાં. ૩

લાલોજી ભારમાં, તો વહુ લાજમાં.^૩

આંધળા સસરાની લાજ કોણુ કહાડે ?

નક્ટ સસરો ને નિર્લજ વહુ, આવો સસરા કહાણી કહું.

૭૪૨. રોઈ ઘર રાખે તેવો છે. ૮

રોઈ ઘર રાખે તેવો છે.

રોતો જય, મારતો જય, ને ઘર રાખતો જય.

કલો થઈ કાંચળીમાં હાથ ધાલે. દેખાય છે ગાંડો, પણ હૈયાનો સાળો.

આંખે આંધળો, પણ ગાંઠે પુરો. ઘેલીથઈ છૂટે, ને ગામ બધું ભૂટે.

રોતો જય ને અણુચી^૪ કરતો જય. ઘેલો થઈ ઘર રાખે.

૭૪૩. અપ્રીણના બંધાણીઓ અપ્રીણનાં વખાણુ કરી ખાય છે અને

પોતાને સુખ શામાં છે તે ખતાવવાને ખોલાતાં વાકયો. ૮

અમલ^૫ ખાઓ ઠાકરાં, માતા થાઓ મલ;

પુરણુહારો પુરશે, જખ મારે જેમલ.

ખડ પીપલકી છાંય, ઓર સંગત બડુંકી;

ઘોટ કસુંખા કાહાડ, ઓર મુઠી ચણુંકી.

ખાખડી લેંસકા દૂધ, શકરમે ઘોલનાં;

ઈતા દેવે કિતાર, કથુ નહીં ખોલનાં.

પહેલું સુખ તે અપ્રીણ આવે;^૬ ખીનું સુખ તે ખાવું ભાવે;

ત્રીનું સુખ તે ઉતરે ઝાડો; ચોથું સુખ પડખે વાડો.

૧ ખાખરો એટલે રોટલી શેકીને સુકી કઠણુ કરેલી. ૨ કાંચોચનો પલાળીને પાનપર લગાવવા તૈયાર રાખે તે તંબોળીની કુંડીમાં પાણી ગમે તે ભતના તંબોળીનું હોય. ૩ મર્યાદા રાખીએ તો આપણી મર્યાદા રહે. ૪ આણુચી એટલે રમત રમતના ધારા પ્રમાણે નહીં ચાલતાં પોતાનો દાવ ખરો છે કહી કલ્યા કરવા તે. આણુચી=ચવડાર પ્રમાણે ચાલે નહીં ને વાંકું (અસત્ય) ખોલવું. ૫ અપ્રીણ. ૬ આવે=કેફે ચઢે.

દોહરો—અમલ ન પીયો ઠાકરાં, સુકાર્ષ થાશો સલ;
માગ્યું તો મળશે નહીં, એમ કહે જેમણ.

૬૧૯

૭૪૪. બંદા પોહોળા ને શેરી સાંકડી. ૯

બંદા પોહોળા ને શેરી સાંકડી.^૧ ગોઠુળમાં કાહાન માહાલે, તેમ માહાલે.
ધાંચળની કાથળીમાં સળધઓ^૨ માહાલે તેમ માહાલે.

છાપરે ચહુડીને ઘેડા છે. આલ સામું જોષ ગયા છે.

કુલે પાનીઓ લગાડે છે. આસમાનને ને તેને હવે ઘે તસુવું છેટું રહ્યું છે.

જમીન ઉપર પગ માંડતો નથી.^૩ ગધેડી પુલેક^૪ ચડી છે.

૭૪૫. ધર્મનાં મૂળ ઉંડાં છે. ૯

ધર્મનાં મૂળ ઉંડાં છે.^૫ અધિકસ્ય અધિકં ફલમ્.

ધર્મ તરે ને તારે, પાપ ઝુડે ને ઝુડાડે.

ધર્મનાં કામ કીધાં જ ભલાં.^૬

ધર્મનો દ્રોહ કરે તે ક્યાંહે ન ઠરે.

ખા ગયા, ખીલા ગયા, સાથ લે ગયા, રખ ગયા, જખ માર ગયા.

પુણ્યે પાપ ઠેલાય

દોહરો—ધર્મ ધટતે ધન ધટે, ધન ધટે મન ધટી જાય

મન ધટે મહિમા ધટે, ધટત ધટત ધટ જાય. ૬૨૦

ચોપાઈ—પાંચકાસનો હોય પ્રવાસ, ભાતું દ્યો છો કરી તપાસ;

આ તો છેટું જાવું ધણું, બાંધો ભાતું પરલવ તણું. ૬૨૧

૭૪૬. દેવળનો ઘંટ જે આવે તે વગાડે. ૭

દેવળનો ઘંટ જે આવે તે વગાડે.

વીસામાનો વડ જે આવે તે ખેસે,

વેશ્યાનો ખાટલો જે આવે તે ચુંકી ભરે.

દારીનો ચોતરો જે આવે તે ખેસે.

ચોરાનું ખેસણું, કાઠને ના કહેવાય નહીં.

૧ જે માણસ સાંઝે દેખી કુલાય છે ને મનમાં મલકાઇ જાય છે તે વખતે તેનું વર્તન થાય છે તે સંબંધે. ૨ સળધઓ=અસ્ત્રો. ૩ અધર ચાલે છે. ૪ કુલેકું=વરઘોડો. ૫ તે ધર્મ જેમ વધારે કરે તેનાં ફળ અધિકં. અધિક ખાવાનું ફળ અણર્થું; અધિક દોલતનું ફળ ફીકર; કોઇ પણ અધિકમાં સુખ હોય તો ધર્મની અધિકતામાં સુખ છે. ૬ સારાં કામ કીધાં જ ભલાં, આમ પણ કહેવાય છે.

ગામની ચુંદી, ને સીમાડાની રાયણ. ૧

ધર્મશાળાનો ખાંડણીઓ.

૭૪૭. ઊજ્જડ ગામની જમે શી ભરવી ? ૩

ઊજ્જડ ગામની જમે શી ભરવી ?

ઉધાડે બારણે ધાડ નહીં, ને ઊજ્જડ ગામે રાડ નહીં.

ધણી વગર શણગાર શા ? ૨

૭૪૮. જાગે કોણ ? ૪

દોહરો

પ્રશ્ન—નિદ્રા નાવે ત્રણ જણાં, કહો સખી તે ક્રીયાં ?

ઉત્તર—નિર્ધનિયાં ને બહુ ઝણાં, જેપર ખટકે વેર ધણાં. ૬૨૨

પ્રશ્ન—નિદ્રા નાવે ત્રણ જણાં, કહો સખી તે ક્રીયાં ?

ઉત્તર—જપિયાં, તપિયાં, સારસાં, ચકવી રેન પીયા. ૬૨૩

ચાતક, ચકવા, ચતુર નર, નિશદિન રહે ઉદાસ;

ખર, ધુવડ, ને મૂર્ખ નર, સુખે સુવે નિજ બાસ. ૬૨૪

ચોપાઈ—જાગે જે કાષ્ઠ ધનનો ધણી, જાગે જેને ચિંતા ધણી,

જાગે રાત અંધારી ચોર, જાગે ધન વરસંતે મોર;

જાગે દીકરીઓનો બાપ, જાગે જેના ધરમાં સાપ. ૬૨૫

૭૪૯. જીવાની વિષે. ૪

જીવાની દિવાની છે. જીવાની ચાર દિવસનું ચટકું છે.

જીવાની જાળવી તેનો મનઝો સુધર્યો.

ગદ્દા પચીસીમાં જે ઠેકાણે રહ્યો તે રહ્યો, નહીં તો ગયો.

૭૫૦ જીવાની જવાથી પરિતાપ. ૬

દોહરો—જોખન જાતાં ત્રણ ગયાં, કહો સખી તે ક્રીયાં ?

કાજળ, કંચુકી ને કાંસકી, એ અંગથી દૂર થયાં. ૬૨૬

જટીયા જીવાની ગઈ, ગઈ ચટકતી ચાલ;

જ્યાં અંધોડો વાળતાં, સાં પડી ગઈ ટાલ. ૬૨૭

જોખન જરા તે કુતરી, જમરા લોદી જાણ;

આલ્યો એની હડકટે, અચે ન તેના પ્રાણ. ૬૨૮

૧ જે આવે તે જુડે. ૨ સ્ત્રીને માટે. ૩ પંદર વર્ષની હમ્મરથી ચાલીશ વર્ષ સુધીનાં પચીસ વર્ષ “ગદ્દા પચીસી” ગણાય છે. એટલા વર્ષમાં મનનું, સ્થિતિનું અને રીતભાતનું જે અંધારણ થયું તે પ્રમાણે હમ્મર પર્યંત રહે છે.

ગોલણુ કહે ધરડાં થયાં, ભંગે ભાગ્યાં જોર;
અખમે ખરછીવા ઠેકતાં, નળીઓ હતી નકાર. ૬૨૯
સદા ન જોખન સ્થિર રહે, સદા ન લક્ષ્મી નેહ;
જોખન ચલ સંસાર ચલ, ચલ વૈભવ ચલ દેહ. ૬૩૦

સોરઠા—જે દિહતા જીવાન, તોરા^૧ કરતા નાણાં દેઈ;
એ પિંડ ને એ ગ્રાણુ, ખોલાવ્યા ખોલે નહીં. ૬૩૧
નળીઓ હતી નકાર, ખોલાવતો^૨ ખરડા ધણી;
રહ્યું ન ભંગે જોર, ભતાં દીધાં જોડવે. ૬૩૨
ધરડપણુ વશમી વાટ, જીવાનીમાં જાણી નહીં;
એના શા ઊચાટ, સાચું સોરઠીઓ લણે. ૬૩૩
જીવાનીનાં જોર, અત્યારે અળગાં થયાં;
ન મળે મન નકાર, સાચું સોરઠીઓ લણે. ૬૩૪

૭૫૧. ખરોખરીયાથી સ્નેહ કરવા વિષે. ૩

વિવાહ, વ્યવહાર, વેર, પ્રીત ખરાખરીયાથી કરીએ.
ખરાખરીયાસેં કીજીએ, વ્યાહ, ઘેર ઝોર પ્રીત.

સાખી—ખાયડી પરણે સારા ધરની, લેવા સારો લાવો;
ધણી સાખી આંખો કાઢે, પછી કરવો પસ્તાવો. ૬૩૫

અણીનો ચૂકો સો વરસ હોવે.^૧

અતિ લંબા બેવકુદ.

અસારે વાયરો વસમો છે. ૨. અત્યારે દડી ઉડે છે.^૨

અથરો માણસ અથડાઈ પડે.^૩

અદેખાને બેવડો બળાપો.^૪

અદ્દર અદ્દર વાત કરે છે.^૫

અન્ન છવાડે ને અન્ન મારે. અન્નકાટને ચોટ નહીં.^૬

અન્ન તેતું પુણ્ય, રાંધનારાને ધુંવાડો.

અન્ન આહારે, ને ઘી વ્યવહારે.^૭

અનાથો આખલો, ને હોળી ઘેલી નાર.^૮

અપના નામ ખોટા, પરખને વાલેકા કયા ગુન્ડા ?

અપના મહુ બાંકા, ઊસ્મે આપનેછી કયા કસુર ?

અખુનો ભાઈ ઢબુ.

અમથાભાઈ કરમના આગળા, તે પેહેલા પરણ્યા

અમરવેલને પાન નહીં.

અમીના ઓડકાર આવે નહીં.^૯

અમી સૌના દિલમાં રમી (ગમી).

અમીરાત જય, પણ ખો^{૧૦} જય નહીં.

અમીરાતમાંથી હાથ જ કહાડતો નથી.^{૧૧}

અમૃત પીતાં કાઈ ધરાય નહીં.

અરે ખીખી રાટી પકાવ, ઠીકરી યુટ ગઈ તાલીઆં બળવ.^{૧૨}

અલ્લા એક બદામ.^{૧૩}

1 Threatened folks live long. ૨ એટલે અસારે ત્યાં જવામાં લાભ નથી. ૩ અસ્થિરોનો અપભ્રંશ છે. અથરો=આકળો, અસ્થિર; ઉતાવળો. ૪ પોતાથી કાંઈ સાંઝે થઈ શકે નહીં, ને ખીજનું સાંઝે દેખી ખમાય નહીં. ૫ મોઢમ અગર ન. સમન્થ તેવી રીતે અગર આધાર વગર વાત કરે છે. ૬ ચોટ=નજર લાગવાનો વહેમ છે તે અનકોટ નહી. ૭ અન્ન આહાર પ્રમાણે અપાય, પણ ઘી તે કચકસરથી અપાય. ૮ બંને સરખાં કોઈના કહામાં ન રહે. અનાથો=નાથ નાકમાં ધાલ્યા વગરનો. ૯ માણસ ધરાય સારે ઓડકાર આવે; તે અમીથી કાઈ ધરાય નહીં. ૧૦ અમીરાતમાં સાંઝે ખેલવાની, સાંઝે વાંધરવાની ટેવ પડી હોય તે જય નહીં. ખો=ખુશખો, સ્વભાવ. ૧૧ બહુ પતરાજ કરે છે. ૧૨ ઠીકરી કલાડી કરવાની માટીની ઠીબ. ૧૩ જેમાં કશી અક્લ કે ખોણી નહીં, તેને લાગુ છે.

અલ્લાહ માલુમ બેલ કીદર ચલતા હે?²
 અલ્લાહ નામ પર ફુગર ચાલે, રામ નામે પત્યર તરે.
 અલેલ ટપુ.²
 અવલ ખીશ બાદ દરવેશ.
 અવસર ચુકયા મેહુલા, પાણી વગરનાં વેવલાં.
 અવળી ગંગા વહી.
 અવાસ બળી ગયા ને કાયલા રહી ગયા.
 અસુર થયું ને રાત રહ્યા.³
 અસુરા આલ્યા પરોણા, રાત રહે પાછા ન જાય.
 અળગી નહીં છાયા દેહથી.

આ

આક,⁴ ઈધણુ, ને જવનું અન્ન, છોરૂ બાપ હળ્યાં,
 છાપરૂં સુવે ને નાર કુભારળ, એ પાંચે પાપ મળ્યાં.⁵
 આકાશને કાંઈ થાંભલો છે?⁶
 આકાશને હવે બે તસુ છેટું છે.⁷
 આખલો આંક્યો એટલે બધે મોકળું.⁸
 આખો દહાડો નાગો ફરે, ને નાહાતી વખત કાછડો વાળે.
 આગળથી ગાં- ધોષ ને પાછળથી હુગ્યો.
 આગલી દુભામણુ સારી, પણ પાછલી દુભામણુ હુંડી.⁹
 આગળથી ચોખવટ સારી, ક પછી વાંધો પડે નહીં.
 આગે¹⁰ આગે ગોરખ જાગે.

૧ બેખબરને લાણુ. ૨ વધારાને=અડકદુડકીઓ, ઊપરછઠ્ઠી વાત કરનાર.

૩ ન્યાં ધરબાર છોડી નોકરી કે ધંધા મટિ રહેવું પડે તે સ્થળને માટે બોલાય છે.

૪ આક=આકડાનું. છોરૂ બાપને હળ્યાં, તે કામ કરવા દે નહીં. ૫ આંગણુ કુવો ને નાર કુભારળ, એમ પણ બોલાય છે. ૬ સલને આધારે રહ્યું છે. ૭ એટલું અભિમાન આવ્યું છે. ૮ ગાયને વાછડો આવે સારે વાણિયા, બ્રાહ્મણ તેને ખાસી નહીં કરતાં મોઝળો મૂકે છે સારે તેના પાછલા પગના થાપામાં ત્રિશલ લોઢાનું ઊનું કરી ડામ દે છે તે “આંક્યો” કહેવાય છે, ને તે મહાજનીઓ સાંઠ કહેવાય છે. ગમે ત્યાં તે છુટા ફરે, ચરે, તેને કોઈ કામ કરવામાં જોડે નહીં એવો ચાલ પડ્યો છે. હાલમાં મહાજનીઆ આખલા કરવાનો ચાલ કમતી થયો છે. ૯ કાંઈ કામ કરવામાં આગળથી અડચણુ જોઈને તેના અથવા વ્યવહારમાં ભવિષ્યનો વિચાર કરી કામ કર્યો હોય તે સારાં, પણ પાછળથી અડચણુ પડે ને કામ બગડે તે જોડું. અવસ્થામાં દુઃખ પડે તે જોડું. ૧૦ કાલની વાત કાલ, આગળ ઊપર બને તે ખરૂં.

આગે આગ મળે, ત્યારે ભડકે થાય. ૧
 આજકાલનો કીકો, તે હાપણુમાં ફુલી ગયો. ૨
 આજ ઈલાં, કાલ ક્યાં, ને પરમ દહાડે પરદેશ.
 આજો^૩ જેનો પડતો હોય તેનો પડે.
 આટા^૪ ખુટયા છે.
 આટામાં લુણુ સમાય, લુણુમાં આટો સમાય નહીં.
 આટા મહો^૫ ઊપર ઊડે છે.
 આટા ઠીલા,^૬ ને ળંદા નરમ અથવા અણકસખી.
 આડે લાકડે આડો વહાડ. આડે માણે^૭ ભરવું.
 આડે લાકડે આડો વેહ, ને આડો વસે ગામને છેહ.^૮
 આડતને ને અધીરને બને નહીં.
 આડીઓ નહીં, ઊભીઓ નહીં, લ્યો ખીખી ખાટ.^૯
 આણુ રામની દીધી છે. ૧૦ આણુ રાજની ફરી ગઈ. ૧૧
 આ તો રામબાણુ છે, સિદ્ધ ઉપાય છે.
 આથર^{૧૨} બદલ્યા, પણ ગધેડા તેના તે છે.
 આદમના આદમી, ને મનુનાં મનુષ્ય, દનુના દાનવ.
 આદમજી ગયા તે ગધેડો વસાવી લાગ્યા.
 આદો ભવાની. ૧૩
 આપકા સો સાપકા, દુક્કરે સાલે ફાસપુસીએ.
 આપણું તે હા હા, ખીજનું તે હી હી.
 આપણે ક્યાં દુકાન માંડી બેઠા છીએ, કે ચણા આપીએ ?
 આપણે કામને એક ઘડી મૂકીએ, કામ આપણને આખો દિવસ મૂકે.

૧ કોધીએ કોધી મળે ત્યારે મહાભારત ક્ષયો થાય. ૨ ઘરડાપો કરે છે.
 ૩ આજો=મતાપ, મભા; છાપ. ૪ પૈસા જતા રહ્યા છે. ૫ મહોડું લેવાઈ ગયું છે.
 ૬ તેમાં રોટલી બગડી. ૭ આડે માણે ભરવું. માણું=દાણા ભરવાનું માપ. તે સીધું
 રાખીને ભરે ત્યારે દાણા સમાય; ઊધે માણે ભરે માણાના તળા ઉપર રહી શકે તેટલા
 દાણા આવે ને માણું ગાળ નળા જેવું હોય તે આડું રાખીને ભરે ત્યારે એકે દાણો રહે
 નહીં એટલે “આડે માણે ભરવું” મતલબ કાંઈ ભરાયજ નહીં. ૮ ગામને છેહ=ગામને
 છેડે. Desperate cuts have desperate cures. ૯ ઇસ, ઊપણું કે પાયા નહીં
 ને લ્યો ખીખી ખાટ. આડીએ=ઊભી એ ઉપજાં ને ઇસ. ૧૦ આણું=સમ. ૧૧ ગાદીએ
 બેઠા. ૧૨ આથર=ગુણુ નાખતાં પહેલાં ગધેડા ઉપર જે નાંખવામાં આવે છે તે.
 આથર=દુગડાં. ૧૩ હીજડાં.

આપતો ગાજ ને લેતો લાજ.

આપસે^૧ આઇ સો હલાલ.

આપતાં લે નહીં ને માગતાં મળે નહીં.

આપ્યું ને તાપ્યું ખેસી રહેતું નથી.

આપે તે સુંવાળો, માગે તે કાખનો મોવાળો.

આપે તેને દીકરા આપે, ન આપે તેના મુળગા લેખલે.^૨

આફરો ચણો છે તે વાત કરશે ત્યારે ઊતરશે.

આફરડી યાઈ.^૩

આખરના કાંકરા, ને કળેતીના ફાળકા.

આફતમાં જ્યાફત શી ?

આલને અણી નહીં, ને ખાલણુનો કાઈ ધણી નહીં.

આલને અણી નહીં, ને વેશ્યાનો કાઈ ધણી નહીં.

આ લવ મીઠો, તો પરલવ કાણે દીઠો ?

આલને જમીન એક કરવી.^૪

આભે આપ્યાં ને ધરતીએ ઝીલ્યાં.

આર વગર ચીંથરું અક્કડ રહે નહીં.^૫

આવડે નહીં, ઊકલે નહીં ને યાપા મને કેળું.

આવતી વહુ ને ખેસતો રાજ, પહેલી રાખે શરમ, પછી મૂકે માજ.^૬

આવવાની ચાર દિશા, ને જવાની ચારે વાટ.

આવરદા કાંઈ તાંતણું નથી કે તોડી નંખાય.

આવી ઘાટડીએ, ને જય ઠાકડીએ.

આવ જવ કે સરભર થાયો.

આવી ત્યારે લક્ષ્મી, ને ગઈ ત્યારે બલા.

આવરે વહાલી વાતડી કહું, આ ચુડાને તું પાંચમી વહુ.^૭

આહાર મારે કે ભાર મારે.^૮

૧ પોતાની મેળે, સહજમાં આવે તે હલાલ. ૨ વરસે ત્યારે વાડમાંએ વરસે ને ખારા દરિયામાં પણ વરસે. ૩ પોતાની મેળે ગમે તે વાતમાં કૃદી પડે. ૪ એવાં મોટા કલ્પઓ કરવો, અગર મહાખારત ઉદ્દમ કરવો. ૫ આર=ચોખા કે ધરૂંના લોટની રાખ હુગડાને ચડાવે છે તે. ૬ માજ=મર્યાદા. ૭ વહુનો મીનજ મરડવા વરે ક્યું. ત્યારે સાંભળ મારા નવલા વર, આ મારે તમારું સાતમું ધર, એવો સ્ત્રીએ જવાળ દીધાથી વર શાંત થયો. ૮ Excessive food or burden may be the cause of death.

આવ્યું સમાય, પણ ગયું ન ખમાય ¹
 આવ્યું આટલે ને ઘાલ્યું કાટલે.
 આવો રે લોકો ને મેલો પોકો.
 આસમાનના તારા બિતારવા.²
 આસમાન જમીનનો તફાવત છે.

ઈ

ઈજતકી લહેજત કુછ ઝોર હે.
 ઈસમકી કીસમ પેહેચાનનાં બડી ખાત હે.
 ઈંદ્રિયો છતી તેણે સર્વ છત્યું.
 ઈધરકી બધર, ને બધરકી ઈધર.³

ઈસી ગયો'તો ઉપજોટે, સખીના કહે ભગતી'તી;
 કઠારામાં કથરોટ આપી, એ પણ હઠાડી માગતી'તી.
 ઈરક⁴ આસાન નમુદ અન્વલ, વલે બિદતાવ મુરિકલ હે:

ઉ

ઉગતા ઝાડનું પાંદડું ચીકણું. ઉગમણી ખુમ પડે ને આધમણો ધાય.
 ઉછળ્યું ધાન પેટમાં રહે નહીં.
 ઉછેલીજા ખાય, તેનો વંશ વધે નહીં.
 ઉજડ ખેડે ઢોલ વાગે.⁵
 ઉંચે આલ ને નીચે ધરતી.⁶
 ઉંટ લંખા, તો પુંછ ટુંકા.⁷
 ઉંટ મૂકે આકડો, બકરી મૂકે કાકિરો.
 ઉંટ મરે ત્યારે મારવાડ સામું બુઝે.
 ઉંટના ઉંટ ગળી જવા. ઉંટનો હોઠ લટકે પણ ત્રટકે નહીં.
 ઉજ્યા નહીં ત્યાં સુધી સારા, બિજ્યા એટલે ઝાલ્યા રહે નહીં.⁸
 ઉઠાંઠળ⁹ માગ ચોર ચાલે.
 ઉણું રહે ત્યાં સુધી કુણું.¹⁰

૧. આવ્યું નાણું, છોકરું તથા સાંઠું સગું કે મિત્ર આવ્યા સમાય, પણ ગયા એટલે દુઃખ લાગે. ૨ ધણો ક્યેશ કરવો. ૩ વાતો કરવી. ૪ હેતુમીત કરવી તે સહેલું છે, પણ તે નિભાવવી કઠણ છે. ૫ ખેડુ=એટલે ગામ અગર ગામનો ઈંધા. ૬ ખીલો આધાર નહીં. ૭ એટલે બરોબર સરખું ને સરખું. ૮ કોઈ ચડે નહીં ત્યાં સુધી સારા. ૯ જે માર્ગે માણસ કે ઢોર ચાલે નહીં તેવો. ૧૦ પેટ કે કમલત માણસ.

ઊતર્યું ઘાંટી,^૧ એટલે થયું માટી.

ઊતાર^૨ આખા ગામનો છે.

ઊતરી પડતાં વાર લાગતી નથી.

ઊતર્યાં મહી ત્યારે પહોંચ્યા સહી.

ઉત્તમને ટુંકારે, ને અધમને ખાસડે મોત.

ઊંદર ટુંકતો જાય ને કરડતો જાય.

ઊંદર ખીલાડીને મેળ આવે, તો ધરધણીને સુખ આવે નહીં.

ઊદ્દમાતની ઊભણી, એક ઊછાળે ધૂળ ને એક ઊછાળે પાણી.

વ્દરનિમિત્તં વહુકૃતવેષા.

ઉધાર વગર લાલ નહીં, ને મરણુ વગર ડાલ નહીં.

ઉધળા^૩ આપડી ને ઊલળી ગાડી. (બરોબર.)

ઊંધા પાટા બંધાવવા.^૪

ઊંધી ઇંટનો ચણનાર કડીઓ.

ઊંધું બોલ્યે કાંઈ દહાડો વળે છે ?

ઊલસેા રહડે ત્યારે પાણી છાંટવું.^૫

ઊભો સાંઠો સો મણુ ભાર ઝીલે. (અથવા ખમે.)

ઊભો રળે તે બેઠા સાર, ને સુમ રળે તે સખી સારું.

ઊલેચે અંધાઈ ન જાય.

ઊંહુંતું ઓસડ નહીં.

એ

એ પાણીએ મગ ચડવાના નથી.

એ પાણીએ મગ ચડે તે પાણીએ ચડાવવા.

એ વર કલવો ખાનાર નથી.^૬

એક કાનેથી ચાર કાને.

એક ખાળે સમુદ્ર ન ઊલેચામ.

એક કેકને હજાર હેક.^૭

એકડો નીકળી ગયો; એકડો અમદાવાદ ગયો.^૮

૧ ઘાંટી=ગળાનો ઉપરનો ભાગ. ૨ ઊતાર=ભૂત પલીતને માટિ રસ્તામાં મૂકાય છે તે અર્થ. ૩ ઊધળી=પોતાના ધણીને મૂકીને જનારી. ૪ અવળું સમજવલું. ૫ સામા માણસને કોઈ મહડે ત્યારે આપણે શાંત થવું. ૬ એ વર પરણશે નહીં. કલવો=વર પરણવા આવે ત્યારે સાસરીયાં કન્યા પરણાવશે એવો અર્થરૂચક શુકનર્મ ખાવાનું. ૭ હેક=ધિકાર. ૮ ભાઈ નિર્મલ્ય ઠર્યાં.

- એક ધર તો ડાકણ પણ પરદરે.^૧
 એક ગુન્દો ખુદા પણ માફ કરે.
 એક દસવું ને બીજી દાણ.^૨
 એક દાય લેના દુસરે દાય દેના.
 એક ધરીની નકટાઈ, સારે દીનપી બાદશાહી.
 એક હાથે કરવું, બીજે હાથે ભોગવવું.
 એક દીકરા દીકરામાં નહીં, ને સો રૂપીઆ પુંજમાં નહીં.
 એક લાકડીએ હાંકવું.^૩
 એકડા કરવા.^૪
 એકનો ધંસો, બીજનો ધર્મ. ધર્મ હારે તે ધન ખાય.
 એક રામ ને સહસ્ર નામ.
 એક આવન, દુસરી જવન, તીસરીકું નહીં વારા;
 ગાપીમેં ન્યું કદાન ખેલત, ત્યું કુવેમેં પીંજરા.
 એકલડોકલનો અક્ષા ખેલી.
 એકલપેટો સૌનો ખેટો.
 એ તો એનામાં આંધળો લીંત થયો છે.^૫
 એના પેટમાં ઠાતર છે. એના પેટમાં પાળા છે.
 એને મુતરે દીવો બળે. (એવો સત્તાવાન છે.)
 એ તો ખાસડાને તોલે છે.
 એવાં મળ્યાં સગલાં, કે જેમ મચ્છને સાગવે બગલાં.
 એવી ભોળી દ્રાણુ હોય કે પારકા ધણી પાછળ ચૂડો ભાંગે.
 એવી આયું ગોળી કે ન દેએ દીવાળી કે હોળી.
 એવું બોણું દ્રાણુ હોય કે ઘેંસમાં ઘી નાળે.
 એવો ગોઠણાઓ ગાંડો નથી કે દીવાળીને દહાડે ઘેંસ ખાય.
 એવો હાથ ચીપટીમાં નથી આવ્યો.^૬
 એસા લક્ત નીકા, કે ખાદિ લગાવે ટીકા.
 એહેસાનકા બદલા ન ચલાવે સોહી સચ્યા બડા.
 એવો મારો મામો કે ઘોઠો લઈ થાય સામો.

૧ પારકા પોતાનાનો ભેદ નહીંવલે. ડાકણ પણ પોતાના નહીં અમુક ધરને કનકતી નથી. ૨ One man's meat is another's poison. ૩ ૧વચાર ક્યાં વગર આંખો મીથી ઉકુમત ચલાવવી. ૪ સહીઓ કરી એકમત થવું. ૫ એટલે અતિશે મોહ પાગ્યો છે. ૬ એટલે દબાણમાં નથી આવ્યા.

ઓ.

ઓકરું ધાન, સામું જોવાય નહીં.
 ઓખામાં^૧ પેસવું નહીં કે ને ઓખા થઈએ.
 ઓછે બજે વધુ રીસ.
 ઓછું આવવા દેવું નહીં, ને ઓટું કહેવું નહીં.
 ઓટલો વાલ્યો ખાપતો.
 ઓટું^૨ જોઈવરો કરીએ માર ન પડે, તેમ ઓઠાં^૩ જોઈ વરો કરવો નહીં.
 ઓઠે ઓઠે રહી, ધા કરવો.
 ઓડ ભમરેકના ઊંડા કુવા, દીકરી દે તેનાં માખાપ મુઆં.
 ઓડે અચકાઈ જવાય, વિચારી પગ ન ભરાય તો.
 ઓથની^૪ હુંક રહે. ઓથ કામ લાગે.
 ઓઠાણું^૫ ને તરકાણું.
 ઓ દિન કહાંસે કે મીઆંકે પાંજિમેં જુતીઆં?^૬
 ઓરમાયાં ને વેરવાયાં.
 ઓરી આવ ને અડીશ નહીં.
 ઓલમાં દીકરો આખો છે, હવે કાંઈ ક્યું કરાય નહીં.^૭
 ઓળાંસણાં ઘણાંએ કર્યાં, પણ અર્થ સર્ચો નહીં.
 ઓળખીતો સિપાઈ બે ધક્કા વધારે મારે.
 ઓશીંકે ગંગા, પછી પાપ કેમ રહે?
 ઓસડ ગલ્યું હોય નહીં.
 ઓસડ અનેક કરો, ધાર્યું ધણીનું થાય.

અં, આં

અંગે અંગ ઢીલાં થયાં, હવે શું દાળદર પુંકે તેમ છે?
 અંધારે ખાય, પણ કાળીઓ નાકમાં ન જાય.
 અંધારે ખાય, પણ ગોળ ગલ્યો લાગે.

૧ દાંત ખાટા થાય કે પડી જાય. ઓખો=વસમી જગ્યા. ૨ ઓટું=આશરો. ઓટલે ઘણે દેકાણે જમણવાર હોય તો માણસ ભાગે પડી થોડાં આવે તો માલ થોડો વરે. ૩ મોટા વરો કર્યો હોય તેનો દાખલો. ૪ ઓથ=વસીલો, આશ્રય; વગ. ૫ ઓઠીય ધ્રાહ્ણ તર્ક જોવા. ૬ મીઆંએ ખીખીને કહ્યું, 'જુતી જુતીસેં સીર તોડ ડાહુંગા.' સારે ખીખી કહે છે, 'ઓ દિન કહાંસે કે મીઆંકે પાંજિમેં જુતીઆં?' ન કરે નારાયણ કે ગઢવી ગાડે અઢે. ૭ કરાર પાળવાની નમીનગીરી, ખોલ.

- અંધારે દોડે તે ચડે બગલી ઘોડે. ૧
 અંધેકા હાર ચલી, જય જય દાતાર. ૨
 અંધારી રાત્રે મગ કાળા. ૩
 આંકેલ સાંઢડો છે. ૪
 આંકા ગજનો આવી રહ્યો છે.
 આંખ છે કે કાંકાં? ૫
 આંખ ઊઠી ખમાય, પણ કૂટી ન ખમાય.
 આંખ દેખાડવી. ૬
 આંખની કીકી ને કલેભાંની કાર. ૭
 આંખે આવવું. ૮
 આંખમાં ધૂળ નાંખવી. છક્કો પંજો રમવો. છક્ક ખવરાવવી. ૯
 આંખ ફૂટે તે વેઠાય પણ ધર પુટવું વેઠાય નહીં.
 આંખનું આંજણ ગાલે ધસ્યું.
 આંખકે અંધે, નામ શેખ રોશન.
 આંખમાં અમી તેને દુનીઆં સમી.
 આંખે અંધાપો આવી ગયો છે. ૧૦
 આંગણે કુવો ને વહુ ઊછાંછાં.
 આંગણું ઘોઘી નાંખ્યું. ૧૧
 આંગણે આવવા દીધા જેવો નથી.
 આંગણીએ દીકરો, માની આંગણી વળગીને જાય. ૧૨
 આંગણી સુજીને કાંઈ થાંભલો થાય નહીં.
 આંગણી કાઈ ખતાવી શકે તેવું નથી. ૧૩
 આંગણી કરી આધા રહ્યા. ૧૪
 આંગણીના વેડા ઉપર ગણાય તેટલું. ૧૫
 આંટીએ આવે એટલા બધા ભેગા થયા છે.

૧ બગલી ઘોડે=પગ ભાંગે એટલે બગલમાં ઘોડી લે. ૨ છાકરાંની ઘેર ભેગી થાય ત્યારે પ્રમાણ નહીં તેવી વાત. ૩ When candles are out, all cats are grey. ૪ એ સંબંધમાં પાન ૨૩૪ મે લખ્યું છે. આંકેલ સાંઢડો બંધે ચરવાને છુટો ફરે. ૫ કાંઈ જોતો જ નથી. ૬ રૂઆબ રાખવો અથવા બીક બતાવવી. ૭ એવો વહાલો. ૮ એટલે લોકોની નજરમાં ખુચવું. ૯ છેતરવું. ૧૦ બહુ અભિમાનમાં હંદાઈ ગયો છે. ૧૧ ઉધરાણી પૈસાની કે કામની કરી કરીને કાયર કર્યા. ૧૨ મા-નાતરે જય ત્યારે. ૧૩ કોઈ છેડી શકે કે ડરાવી શકે તેવું નથી. ૧૪ કલ્પો સળગાવી ફેર રહ્યા. ૧૫ વાટકડીનું શીરામણ.

આંધળોભીંત થઇ ગયો છે. ૧

આંધળાની આંખ. ૨

આંધળાની લાકડી.

આંધળો વાડ કરે, ને પાંગળો દીવો ધરે. ૩

આંધળો ભીંતે અથડાય.

આંધી કેવી ચહી ગઇ છે. ૪

આંબાગાળો ને પૈસા ટાળો.

આંબાની કાઠી, રાંધનારી નાઠી.

સાખી—આંબા ડાળે કાયલ રાજી, મચ્છી રાજી જળમાં;
ધરનારી તે ધરમાં રાજી, જોગી રાજી વનમાં.

ક

કઈ થયા ને કઈ થશે, આ ગામ તો એમનું એમ વસે.

કૌચ કાગડી જ્યાં વળગે ત્યાંથી છૂટે નહીં.

કખા^૫ કોઇની કરવી નહીં.

કધરધણી વેઠાય, પણ કપાડોસી ન વેઠાય.

કચરા નાંખતાં જન્મારો ગયો, ને ભાભાજી ઊકરડો કીયો?

કચરે કચરો વધે. ૬

કચ્છી ઢગા. ૭

કચ્છને હેડો હેડો.

કજીઆમાં હઠે, ફેસી કહેતાં ભઠે. ૮

કજીઆનું મહોં કાળું. કજીઓ જોવા જવું તે ખાંતે ખુવાર થાવું.

કટાણુ કાયલ ખોલે.

કટકના પગ અવળા. ૯

કટકની હાંદલી કટકમાં ફેાડવી.

કઠોર વાણી, કજીઆનું મૂળ.

કઠોર હૈયાવાળાની છાતી પત્થર જેવી.

૧ ધણોજ મોહ પામી મૂઠ થયો હોય તે. ૨ મહો જોયો લાડકો, એક ને એક દીકરો. ૩ એ કાંઈ નહીં. ૪ ભાન રહેવું નથી. ૫ કખા=નિંદા. ૬ ઊકરડો વધે, પૈસા પૈસો વધે. ૭ ઢગા એટલે બળદ. આ શબ્દ મૂર્ખને લાગુ છે કચ્છના બળદ વખણાય છે. ૮ ભઠે=ખીજે. ૯ લશ્કરના પગ અવળા એટલે આરે તરફ ચાલે. કટકના પગ અવળા-ધાર્યું હોય કંઈ ને જવું પડે ખીજે.

કડક દાણો કારકુ તે ચહડે નહીં.
 કડચું કઠાય ને લઠચું લઠાય.
 કણ થોડા ને કાંકરા ધણા.
 કણુખીની મત થોડી તે બળદ વેચીને લીધી ઘોડી,
 કણીઆ સદા રણીઆ, કોઈ દહાડો કાંકણીઆ.
 કંધન નીકળ્યું.^૧
 કયા એ મિથ્યા, ભમરગીતા કોની દીકરી ?
 કથીર સોનું થાય નહીં.^૨
 કદમ કહડા^૩ નીકળે છે; પગે પગ છે.
 કદહાડે કંકાડાં ને કમોસમે કેળાં.
 કદી ને મદી મીઝાં ચાલ્યા નદી.^૪
 કંધન આવે તે સધનને તાણી જાય.
 કંધાન્ય કેળવીને ખાવું.
 કન્યા જાણે કચકડો, ને વર મોતીનો દાણો.
 કનક ને કામની, તલ્યાં તજતાં નથી.
 કન્યનસેં ફીરત બડી, ફીરતસેં કલ્યાણુ;
 કલ્યાણુસેં ઈજત બડી, ઈજતસેં બડા દાન.
 કપડે પેહેનેકું ત્રીન વાર: શુધ, બૃહસ્પતિ ને શુક્રવાર.
 કપાળં તો ફળે ભુપાળમ.
 કપાળ કુટે નસીબ ન સુધરે.
 કપાળે કોઠ હળે, પણ પાડોસી મોઠ ન હળે.
 કપાળનું ટીકું કપાળે થાય, કપાળનું ટીકું ગાલે ન થાય.
 કપિલા છઠ્ઠ છત્રીશ વર્ષે આવે.
 કપુરનું વહીતરું.^૫
 કચુતર ઊડ ગયા, પીછે ફરર (નમાલી વાત).
 કચુદ્ધિની મત થોડી, ઘર વેચીને લીધી ઘોડી.
 કમોસણું ને કમોલ ખમાય નહીં.
 કમાડ કરતાં ઉલાળો ભારે.

૧ છેલ્લો નાગો જ્યાં નીકળ્યો. ૨ પીતળ માણસ તે પીતળ. ૩ કહડાં=કન્યાના ભરેલા તાવડા. ૪ નાહાય નહીં તે નાહાવા ચાલ્યા એ નવાઈ. ૫ મજુરી કરતાં કરતાં પણ ખુશખો આવે. ધર્મનું કામ.

કમાઓ છો શું? રોજનું રોડું ને મહિને ઈંટ.

કમાતાં આવડે તે ધન ખેંચે પાવડે.

કમાય થોડું ને ખરચે ઘણું, પેહેલો મૂર્ખ તેને ગણું.

કમાતે મરે તે શરો પુરો ઠરે.^૧

ક્યાં રાણો રાજ્યો, ને ક્યાં કાણો કાઢીઓ ?

ક્યાં રાજ ભોજ ને ક્યાં ગાંગો તેલી ?

ક્યાં લંકા ને ક્યાં લાહોર ?

કરજ કરીને તેહેવાર કરવો તે દુઃખી થવાનું.

કરજ, કરભાર ને કન્યા કરગરવાથી મજે નહીં.

કરના ક્ષીરી, ક્યા દલગીરી, સદા મગનમો રહેનાં.

કરેગા સો પાવેગા, બંદા રોટી ખાવેગા.

કરે કિર્તાર, સો હોય નિરધાર.

કરો કબુલ્યા તે સવાવીશ.

કર્મધર્મમાં કોઈના ભાગ નહી.

કર્મની કાહાણી, અર્ધું તેલ ને અર્ધું પાણી.

કર્મની રતી, નાંખી ઊંધી પણ પડી ચતી.

કર્મધર્મી.^૨

કરશે હાથે તે બાંધશે સાથે.

કલમ, કડછી કે બરછી ને પરણે નાગર-સુત.

કલાડા વગર શ્રાદ્ધ અટકે.

કલાઈ કરાવીને રૂપાળા થયા.^૩

કવિ, ચિતારો, પારધી, વળી વિશેષે ભાટ;

ગાંધી નહીં સીધાવીઆ, વૈદ્ય દેખાડે વાટ.^૪

કવિતા ને કસ્તૂરી સાક્ષી વિના સિદ્ધ થાય.

કબૂં કવે તે શાનો કવિ, શીખી વાત તે શાની નવી ?

કસખીને હાથે મરવું સાઈ, પણ અણકસખીને હાથે છવવું ખોટું.

કસાઈને ઘેરથી ગાય છોડાવવી.^૫

કસાઈને ઘેર ગાય બાંધવી.^૬

૧ શરો પૂરો એ ભૂતનો અવતાર, અવગતિયા મનાય છે ને પૂજ્ય છે. ૨ વરસાદ સરખો ન થાય ને ઓહુંવતું ખેતરમાં પાકે તે પ્રસંગને લાગુ છે. ૩ હલમત યુગ કરાવી, પણ રૂપ હોય તે હોય. ૪ વાટ=સ્તો માર્ગ. ૫ કોઈને હાથે અણક પુરપ કે સ્ત્રી દુઃખ પામતાં હોય તેની વાહારે ધાવું. ૬ નિર્દય માણસને કન્યા આપવી.

કહે લોંડી નબ્વાળ, તો કહે નબ્વાળ.
કહેા છોને વર ધરડો?¹

કા

કાકા એ તો બાપનો લાઈ, કાકી એ તો પારકી જાઈ, તારે ને મારે
શી સગાઈ?

કાગળીઆના² કાન કપાય નહીં.

કાગડો કાગડાનું માંસ ખાય નહીં.

કાચા કાનવાળાને એક ઈંદ્રીનું જ્ઞાન.³

કાચે ઘડે પાણી ભરવું.

કાચે પ્રમાણે કામ કરવું.⁴

કાચી માયા એ નથી.

કાચું કાપે ને પાકું સડવા દે.

સાખી—સાંડે સાંડે રાખી મૂકો, બગડે તેમ ખાય;

સારાનો સ્વાદ ન આખે, મૂર્ખ તે કહેવાય.

કાછડો વાળી સૌ કુદી પક્ષા છે.

કાછીઆ બબરની વાત; કાછીઆશાષ્ટ વાત.⁵

¹ એમ વર પોતાની સ્ત્રીને પુછે છે, ત્યારે સ્ત્રી જવાબ આપે છે તેની એક વાત છે.

“કહેા છોને વર ધરડો”

એક કણબી પટેલ મધ્યમ અવસ્થાએ ધરબંગ થયા ત્યારે કોઈ નાની બિમરની રાંડેલી કણબણ સાથે નાતરૂં કરવાનો ઠરાવ થયો. તે પ્રમાણે પટેલ ગાડું જોડી નાતરાંની વહુને તેડવા ગયા. જમાઈને જોવા સાડે અડોસપડોસની સ્ત્રીઓ ભેગી થઈ, તે જોલવા લાગી કે, “વર ધરડો, વર ધરડો.” પટેલે તે સાંભળ્યું, તેથી પટેલના મનમાં વિચાર આવ્યો કે, આ બધી સ્ત્રીઓએ મને ધરડો કહ્યો તેથી નાતરે આવનાર વહુનું હૈયું પડી જશે. પણ પટેલ જોલ્યો નહીં. પછી ઠરાવ પ્રમાણે તે કણબણને પટેલ સાથે વળાવી દીધી. પટેલે ગાડું હાંકીને પોતાના સસરાના ગામથી ત્રણ ચાર ગાઠ ઉપર ઇંચડો તથા પાણી આવ્યું ત્યાં ગાડું છોડી નાસ્તો કરવા વિચાર કર્યો ને ગાડું છોડ્યું. બળદને ગાડાને ઉંટડે બાંધીને પટેલ બાંધો ચડાવીને થડમાં ખેતર દોઢસો વીધાનાં હશે તેને દોડતા દોડતા ખુબ ઝડપથી એક ફેરો મારી આવી બાયડી પાસે આવી સુછો ચડાવી પૂછે છે, “કહેા-છોને વર ધરડો, જોયું મારામાં કેટલી જીવાની છે?” ત્યારે બાયડીએ કહ્યું, “વર ધરડો તો તે વખતે જાણ્યો હતો, પણ ગાંડો હમણાં જાણ્યો.”

² કાગળીઓ=કાગળ લાવનાર. ³ સાંભળીને કામ કરવાનું. ⁴ તે પાર પડે નહીં. ⁵ બાવનગરમાં આ કહેવત છે, ગપ.

કાણની મારી હલાલ.

કાણા ડાળામાં ફેલ ધણાં.

કાણા ફેરીએતી, લંગડા હિકમતી.

કાણી કીકીને કાણુ વખાણુ ? તેની આઈ.

કાણીને કાણો વહાલો, રાણીને રાજ વહાલો.

કાણેસેં ખુદા જેઞર

કાણીઆ નર કોક સાધુ, કોક દાતા માંજરા;

ખોખડ દંતા કોક મુખાં, કોક નિર્ધન ટાલીઆ.

કાણો કળસીઓ ને રાંજો સસરો.

કાતરની માફક જીભ ચાલે છે.

કાદવે કાદવ ધુએ, તેમાં શું ધોવાય ?

કાન છે કે કાણાં ?^૧

કાનમાં સીસું રેડવું. કાનમાં પુમડાં ધાલવાં.^૨

કાન ભલભલાના કાપી લે તેવો હુશીઆર છે.

કાને હાથ દેવા.^૩

કાખા કાન ત્યારે આવી સાન.^૪

કાપો તોએ લોહીનું ટીપું ન નીકળે.^૫

કાફર માણસની સાથે કામ ન પાડવું.

કામ તે હાથે, ખાયડી તે સાથે, ને વિદ્યા તે પાડે.^૬

કામ કરવું તે પૂછીને, મ્હોં ધોવું તે લુછીને.

કામ વંહાલું, નામ વંહાલું નહીં.

કાયા ત્યાં જાયા,^૭ મરદ ત્યાં માયા.

કાયાથી માયા થાય, પણ માયાથી કાયા થાય નહીં.

કાર્તિક કાતરે, માગશર જેતરે ને પોષ હાંડી સોષ.

કારીગરીના પૈસા છે.

કારીગરને મોટી એળ, આળસ.

કાલાંની કચ ને ખહેરાંનો ઝઘડો.

કાજ ઘંટા, વિડંબના.

૧ સાંભળતો નથી. ૨ સાંભળવું જ નહીં તે. ૩ એક નન્નો સો દુખ હણે.

૪ પકડ. કાન કે આવે સાંન પણ કહેવાય છે. ૫ એવો દુર્ભળ કે નિર્ધન. ૬ હોય તો

ઉપયોગમાં આવે. ૭ કાયાથી જાયા વેગળી નહીં.

કાસલી ડાસી ને નૂરલાઈ જમાલ, આવો શેરુ પાડીએ ધમાલ.
 કાળજી શેરુ તે નાર નહીં, પણ નાહાર, વરૂં.
 કાળના કાગડા ખાઈને અવતર્યો છે.^૧
 કાળ પડે ત્યારે કાદરા મોંઘા, ને તડ પડે ત્યારે રાંકાં મોંઘાં.
 કાળા માથાનું માનવી, ચાહે તે કરે.
 કાળી તો ખરી, પણ કામણુગારી.
 કાળી રાંડને કજલ્લે ભાત.
 કાળી ચૌદશના આંલ્યા, કોઈના ન જાય ગાંલ્યા.
 કાળે દીકરે કાકા કલા, ત્યારે બાપ ખસીને આધા ગયા.
 કાળો પણ હાથ સોનાના છે.^૨
 કાંધીઆના ધંધામાં કુડ વગર ચાલે નહીં.^૩
 કાંસા કુટે કાંઈ ધનવાન થવાય નહીં.
 કાંસા ફૂટ કે ન ફૂટ કે રણુકા બાણ્યા.^૪
 કાંસા કુટમાં કલાકું, ને સારા રાગમાં સાવરણી.

કી

કીકરે કીકી તું એક વાર શીખી.
 કીડી આખું કલિગડું ઉપાડી શકે નહીં.
 કીડીને પાંખો આવી તે મરવાની નીશાની.
 કીડીને કાગળે પૂર.^૫
 કીસીકી કુજ નહીં ચલતી, જ્યાં તકદીર કીરતી હે.

કું

કુંકુંબમાં વડીલ સડેલો, તેનું બધું કુંકુંબ સડેલું.
 કુંટણુમુઠી ખુણે રવે.
 કુંઠંગા માણસ, ગમે તેમ વેતરે.
 કુંણા ઝાડનાં પાંદડાં ચીકણાં.
 કુંતરાનો સંઘ કેદાર જાય નહીં.
 કુંતરાનો સંઘ કાશી જાય નહીં.
 કુંતરાને કાને કીડા, તે કાંઈ મુઝે નહીં.^૬

૧ તે બહુ વધુ છતાં મરે નહીં. બાવા આદમની વારનો છે. ૨ કારીગરીમાં જતમ છે. ૩ કાંધીઆ=પરચુરણુ રૂપીઆ ધીરનારા. ૪ સુંલકમાં ઉંકો વાગી ગયો. ૫ પૂર=નદીમાં પાણી વધે તે. ૬ બહુ કામવાળાને પણ આ લાણુ થાય છે.

કુતરાની માફક ઢસરડી નાંખ્યો.^૧

કુતરે અમથું ભસે નહીં.

કુતરે ખડ ખાધા જેવું ખોલે છે.

કુતરે હાડકું કરડે, ને પોતાના મહોંમાંથી લોહી નીકળે તે જાણે હાડકામાંથી લોહી નીકળે છે, એમ સમજીને વધારે કરડતું જાય છે.

કુખે ખાતર નહીં.

કુંભારનાં ધણાં ને માણસનાં જણ્યાં, બધાં જીવે તો ધરતી ઉપર સમાય નહીં.

કુંભારના ધરતું હાંદલું છે કે અદલાવાય ?^૨

કુવાનો દેડકા દરીઓ જાણે નહાં.

કુવો વંઠયો, જ્યાં કબ્રતર ખેડું; ધર વંઠયું, જ્યાં ભગતકું પેડું.

કુંવારાનું સૌ, ને પરણે તેની વહુ.

કુસંગા સંગદોષેન, કાષ્ટવંદા વિટંબના.

કે

કેડમાંથી ભાગ્યા, તે ઊભા શી રીતે થવાય ?

કેફ હરામ નથી, તેનાં ફેલ હરામ છે.

કેરી વણુ ને આકડાને પણ થાય, પણ ખવાય ફક્ત આંખાની.

કેવળીજ એક ભાવીને જાણી શકે.

કેશ ચુંટી નાંખીએ, પણ મરનારનું મ્હોડું જોવાતું નથી.

કેળ એક વાર ફળે. કેળ કાક વંઝયા.

કેળામાં ગોટલી નહીં, મુસલમાનને ચોટલી નહીં.

કો

કોઈ કહે શું ખાઈ ? કોઈ કહે શામાં ખાઈ ?

કોઈ અન્નનું ભૂખ્યું, કોઈ માનનું ભૂખ્યું.

કોઈ દસા, કોઈ ખીસા, બંદા સાઠ બત્રીસા.

કોઈ નામ લે નહીં.^૪

કોકકું ગુંચાયું.

કોઠીએ જીવાર, તો ધરમાં ડાહી નાર.

કોથળામાંથી ખીલાડો નીકળવો.

૧ ઉત્તરકાર્યમાં જેની પાછળ ખરચ ન થાય તેના વિષે કહેવાય છે. ૨ પરણેલી સ્ત્રીની ખાખતમાં કહેવાય છે. ૩ વણુ=કપાસ. ૪ “દે” પણ વપરાય છે. કોઈ કશી ઉરકત ક્ષે નહીં.

કોણી મારી કુલકું કરે તેવો છે.^૧

કોયલ કાગડી સરખી નાર, જણ્યાં પણ જોગવ્યાં નહીં, ને ધાત્યાં કામને ખાર.^૨

કોયલાની દલાલીમાં હાથ કાળા.

કોરે કાગળે મતું.

કોરે ભાણે આશીર્વાદ ન દેવાય.

કોરો ધાકાર જેવો, પણ કાકો ખરો.

કોશ, કોદાળી ને પાવડો પારકા હાથમાં સારા લાગે.^૩

કોસીયો^૪ ચૂકે તો કુવામાં ઝૂકે.

કું

કુંકાસણીને કલેશ વહાલો, પદ્મણીને હાર વહાલો.

કુંગલ ગામની લુટમાં, ચરખો પણ ગનીમત.

કુંકુના ચાંદલાની આશા સહુ રાખે, મેસના ચાંદલાની આશા કોઈ ન રાખે.

કાં

કાંકીડાનું જમાનગરું.^૫

કાંટો કાહાડી નાંખવો. શળ કાહાડવું. ખીલાઉપાડ કરવું.

કાંઠે ઊઠ્યું કટક.^૬

કાંડાં મલેમલનાં છે.

કાં તો વાઘો^૭ વાડીએ, કાં તો રાજદ્વાર.

કાંદો તમે શો કાહાજો?

કાં ખેઠા ઉઠાસી? કાંઈ ન મળ્યું વિશ્વાસી.

ખ

ખખારે ખૂણે ખેસી ખત ન લખીએ એ ચતુરાઈની રીત.^૮

૧ સમયસૂચક કાબલ છે. ૨ કાગડીના માળામાં. ૩ ખીલ કામ કરે તેમાં ભૂલ કઠાય, પણ પોતાને હાથે સખત મળુરી કરે ત્યારે માણસને ખબર પડે. ૪ કોસીયો=પાણીનો કોસ હાંકનાર. ૫ કાંઈ કામનું નહીં. ૬ એટલે સત્તાવાળા રાજ કે અધિકારી પાસે હોય તેથી કાંઈ અવળુંસવળું બની શકે નહીં. ૭ વાઘો એક હલકી સ્થિતિનો માણસ હતો, તેને કોઈએ પૂછ્યું કે તું ક્યાં મળીશ? ત્યારે પોતાનો ડોળ સારો દેખાડવા તેણે કહ્યું કે—

“કાં તો વાઘો વાડીએ, કાં તો રાજદ્વાર.”

વાડીમાં તો સુખી પુરૂષ મોજને માટે નય તે સ્થળ બતાવ્યું. પણ વાડીમાં તો વાઘો પાણીઆનું કામ કરતો હતો. કાં તો રાજદ્વાર, રાજદ્વારમાં તે સ્થળ પણ મોટું બતાવ્યું. પણ ત્યાં તો વાસીહું કરવાનું કામ કરતો હતો. ૮ રજીસ્ટર કરાવ્યા બરાબર ખત

ખખર ખાટલે, ને દોલત દરવાળે,

ખમે^૧ તે ભારે.

ખરી વાતમાં શાનો ખાર, કરજ આપે તે શાનો પાડ ?

ખરું ખોટું ઈશ્વર જાણે, ફેકટનો ભાર જોષી તાણે.

ખરેરો કર્યા વગર બધાં ઊપર મેલ ચડે.^૨

ખરો પહેરવેશ, ઓળખાવે દેશ.

ખળને અને કાંટાને દૂર કરવાના બે માર્ગ છે. કાં તો જુતાથી મહોં

લાંગવું કે કાં તો દૂરજ રહેવું.

ખાઇને ખાસડાં મારે.

ખાજે ખાજાં ને ચાવજે ચણા;

તું સલામત તો, ભાયડા ધણા.

ખાટ્યો ચોર પથ્થરા ઉપાડે.

ખાટલે પડે તે ધરનાંને નડે.

ખાટી છાશ ઊકરડે નખાય.

ખાતર ઊપર દીવો.

ખાતાં પીતાં હરિ મળે તો, હમકું કહીઓ.

ખાતાં રહ્યું તે ખી ને મરતાં રહ્યું તે ધરકું.

ખાતી જાય, પીતી જાય ને ધરના વળા ગણતી જાય.

ખાતું ન જણાય, પણ માતું જણાય.

ખાતુંએ ગયું, ને ધાતુંએ ગયું.^૩

ખાદે ખાધ વધે.

ખાધ આવી તો કહે ઘણીના ધરમાં.

ખાધું ને દીધું તે આપણું, ખાકી બધું પારકું.

ખાનેપીનેકા તંગાતંગી, પાનીકી રેલમછેલ.

ખાય ન્યામત, પડે ધ્યાનત.

ખાય તે ધાય.^૪

ખીલ ખીલ માંડવો.^૫

ખીલો દુઝે તો લેંસનું શું કામ ?

ખાવે શરૂ, ને લડવે પૂરા.

૧ નમ્રતા. ૨ ખગડે. ચાકર, ઢોર વગેરેને ખરેરો કરવાથી સારાં રહે. ૩ ધાતું=ઉલ્લોખ કરવું. ૪ મહેનત કરે. ૫ કામ સંપૂર્ણ થયું.

ખુટ્યો વાણીઓ જુનાં ખત તપાસે.

ખુશીનો સોદો, તે હાથીનો હોદો.

ખુદા ખીલદ, તો રૂપાની ચટાઈ, સુનાનો પલંગ.

ખુદાની મેહર, તો લીલામેહર.

ખેતી ધણી સેથી,^૧ નહીં તો ફળેતી.

ધરના ગોધા,^૨ ધરના લેધા,^૩ ધરની નારી^૪ લાવે ભાત;

તેમાં જુતે ધરનો સાથ, તો પાકે નહીં એ શી વાત.

દોહરો—ખેતી, પાંતી, વિનતી, પુઠંનકી ખંજવાર;

એતાં નહીં પરહથડે, આપકરનમે સાર.

ખોટો રૂપીઓ ખોવાય નહીં.

ખોડીઓ, ખાપરો ને ખામ, એ જીવ ગયાનાં કામ.

ખોયું^૫ જડે ખોળવાથી, જુ જડે ઓળવાથી.^૬

ખોદી માટી ખોડ ન સમાય.^૭

ખાંચ જાણે, જાણે ખાંચ, તેને ન આવે જાની આંચ.

ખાંડું ધાર વિના, ધર ગાર (લીંધ્યા) વિના.

ખાંભી^૮ થાય તો ભલે, પગ પાછો પરઠવાનો નહીં.

ગ

ગગનમાં હજી તો ગાજે છે.^૯

ગજની ઘોડી ને સવા ગજતું ભાડું.

ગજવાં હોય ભારી, તો નિલ જઈએ વાડી.

ગડબડ ગોટો ને સાહેબ મોટો.

ગઠ જીતી આવ્યા.

ગણ્યા તાણ્યા ને ગણ્યા વાણ્યા તેમાંથી કાણુ લે ?

ગદા વચ્ચે નાંખીને ચાલ્યા ગયા.^{૧૦}

ગદો દે ગદાને ગાય, પામજે તું ગદાની સાય.

ગધેડી વગવ્યા વગર વીયાય નહીં.

૧ સેથી=મુશ્કેલ પણ સુખદાતા. ૨ ગોધા=બળદ. ૩ લેધા=સાંતી હાંકનાર તથા ખેડ કરી ખાતર નાખનાર માણસો. ૪ ધરની નારી ભાત એટલે ખાવાનું લાવે. ૫ ખોયું=ખોવાયેલું. ૬ ઓળવું=કાંસકીવડે વાળ સરખા કરવા તે. ૭ તે માટીથી ખાડો પુરતાં કાંઈક બહાર રહે. ૮ ખાંભી=પાણીઓ. ૯ હજી તો કશો આરંભ જ કર્યો નથી. ૧૦ વિદ્ય નાંખ્યું.

ગધેડાને સાકર ઝેર.

ગધેડાને તાવ આવે તેવું ખોલે છે.^૧

ગધેડો ઊકરડો દેખી હુંકે.

ગધેડો ખીચારો નહીં, ગરાસીઆ ગોઝારો નહીં.

ગધેડે ગોવાયું.

ગધેડાં ચાલે બાર ગાઊ, તો ડુંભાર ચાલે ચૌદ ગાઊ.^૨

ગયા તરવરી તે આવ્યા રડવડી.

ગરથ વગર ગાંડો, ને છોકરાં વગરનો નાનો.

ગરથ વિના ગુણુ નહી, ગુણુ વિના ગ્યાન નહીં.

ગ્યાન વિના પુણ્ય નહીં, પુણ્ય વિના માન નહીં.

ગરાસીઆની ઘોડી ને રાંડીરાંડની છોડી.^૩

ગરીબનું નસીબ ગરીબ.

ગળીઆ ઘઈ એસે, પરોણાની આર પેસે.^૪

ગળું કાણું ને પાસે નહીં નાણું.

ગળે પડવાથી કાંઈ અર્થ સરે નહીં.

ગાડીની કમાણી ગાડી ખાય, ગાડીનો ધણી માર્યો જાય,

ગાડીવાન, ગધેવાન, દરવાન, સરવાન.^૫

ગાડે ચહડીને આવ્યું છે.^૬

ગંદનો કુતરો ખાય નહીં ને ખાવા દે નહીં.^૭

ગામ તેવા ગોત્રજ, ને દેવ તેવી પૂજ.

ગામ ગયું સૂતું જાગે.

ગામ ગયે સો તુત જાગે. ગામ ગયા સૌ કામ જાગે.

ગામનાં ઘર નહીં ને સીમનાં ખેતર નહીં.

ગામનું ગધેકું જે પાણી ન પીએ, તે વટેમાર્ગુ પીએ.

ગામ ચલાવે તે ગામનો વેરી, ઘર ચલાવે તે ઘરનો વેરી.

૧ ઘણીજ દેશર વાણી. ૨ ગધેડાં ઉપર ભાર ભરીને ડુંભાર હાંકે ત્યારે ગધેડાંને લગામ કે નાથ નહીં હોવાથી આશ્ચર્યવળાં છૂટાં ચાલે તેમને એકઠાં ચાલે તેમ કરવાને ડુંભારને વારંવાર દોડીને ગધેડાંને સરખાં ચલાવવાં પડે એટલે ગધેડાં કરતાં ડુંભારને વધારે ચાલકું પડે એટલે મૂર્ખને સરખા ચલાવવા માટે વધારે મહેનત પડે છે એવો ભાવાર્થ છે. ૩ એતું મૂલ બહુ ઝેર. ૪ ચાલતાં ખેતી જાય તેવા બળદને ગળીઆ કહે છે. તેને હાડવાને પરોણાની લાકડીમાં ખોસેલી લોટાની આર ખોસવી પડે. ૫ એ બધા ઉધા ચાલનારા. ૬ મોત. ૭ The dog in the manger.

ગાય ઉપર પલાણુ નહીં.^૧

ગાય લેવી દુઝતી, વહુ લેવી શાંભતી.

ગાયો વાળે તે અર્જુન.

ગાયાં ગીત શાં ગાવાં, રાંધ્યાં ધાન શાં રાંધવાં ?

ગાયે ગલ્યું રતન.^૨

ગારાની તોલડી, લસણુનો વધાર, કુલચંદનો ખેટડો આખા ગામનો ઉતાર.

ગાળે ગુમડાં થતાં નથી.

ગુસ્સો ને પાણી હેઠાં જાય.

ગુર, ચેલે બહોત હુવે, તો કહે ભુખે મરંગે ઝોર ભાગ જાઓંગે.

જેખનો માર ગોળી.

ગોકળીઆ જેવું થઈ રહ્યું છે.^૩

ગોડીઆની ખાજ દેખાય ખરી, પણ જુડી.

ગોદડાંમાંથી ગોરખ જાગે, ભોંયમાંથી ભોરિંગ જાગે.^૪ ભોંયમાંથી
લાલાં ઉઠે.

ગોદમાં ધાલી ગળું કરવું.

ગોપીચંદન ને ગેર, તે લાગ્યાના ભેર.^૫

ગોપીપુરાની ગપ, વહે ચોટે આવી ત્યારે ચુપાચુપ.^૬

ગોરીઆમાં ગુણુ હોય તો સકળસું ખાય.^૭

ગોળના પાણીએ નવરાંબ્યો.^૮

ગોળનું ગાડું મલ્યું.^૯

ગાં—ની ખખર નથી. ૨ ઘોરનું ડીંટું જાણુતો નથી.

ગાં—માં છાણુ નહીં ને મેરા નામ મીર.

ગાં—માં લંગોટી નહીં ને તળાવે ડેરાં.

ગાં— દેખાડીએ, પણ દાંત ન દેખાડીએ. ૨ માયા દેખાડીએ, પણ
કાયા ન દેખાડીએ.

ગાંડાનાં ગામ ન હોય.

ગાંડાને ગુન્હાની શિક્ષા શું કરે.

૧ માંગણુ કે ગરીબ વર્ગ ઉપર રાજનો કર નહીં. પલાણુ=જીન. ૨ તે ગાય મુલા વગર નીકળે નહીં ને ગાયને મારવી તે પણ સુશ્કલ. ૩ ધરમાં સંપત્તિ સંતતિથી આનંદ વરતે છે. ૪ અણુધારી જગોમાંથી પીડા જાગે. ૫ ભેર=ભાષણ. ૬ સુરતમાં કહેવત છે. ૭ ગોરીએ ખળદ. સકળસું કણસલા સુધાંત સાંઠા. ૮ ઠગી લીધો, ફેસલાવ્યો. ૯ ઘણો વહાલો કે જેમાંથી અર્થે સરે તેનો મળે ત્યારે કહે છે.

ગાંડા લોક તે ગામઠે વસે, ને ખાસકું મારીએ તો ખડખડ હસે.
ગાંડી ઘોળે, ને ડાહી કુંડાળાં કરે.
ગોંદરો ગામમાં ન હોય.^૧

ધ

ધર્મીની કલુક જેમ કળવે તેમ કળવાય.
ધર્મનાં ઘેબર ને શુભી બને થાય.
ધડીની કાઠને ખબર છે?
ધડી ગઈ જે આનંદની, શુવિતકા ફલ સોય.
ધડી ગઈ તે સોનાની.
ધડીધડીનાં ધડીઆળ ભુદાં વાગે.
વડીમાં તોલો ને ધડીમાં માસો.^૨
ધડીધડીના રંગ ભુદા.
ધડોલાડવો કરવો.^૩
ધણું છોકરાં હોય પણુ ગુસાંધને ન દેવાય, ને ધણું પૈસો હોય તે
નાંખી ન દેવાય.
ધણું ખવરાવી થોડું કહે તે ફક્ત “મા” કહે.
ધરધરણાનો વરઘોડો નહીં.
ધર ગયું. ૨ ધર ઘાલ્યું. ૩ ધરનું ધંધોલીઈ થયું.
ધર સ્ત્રીકરકોટ છે.
ધરજમાઈ જાયકા, પ્રથમ જઈ ધી;^૪
એ ત્રણેને જે ગુણુ કરે, તે ગધે પાયા ઘી.
ધર જાણુ પાડોસી, ને કુળ જાણુ વેહેવાઈ.
ધરનો ને ધરનો ચોર પકડાય નહીં.
ધરઆરના સુખીઆ, તાટના જમા ને સુતળીના ખખીઆ.
ધરહંડારને માંહે પોલમપોલ, રાણી રૂવે રોટલા, ને ગોલી ખાય ગોળ.
ધરડી ઘોડી, લાલ લગામ, કોઈ ન આપે એક બદામ, દેખોરે ઘોડીકા દમામ.
ધરડાં વગર ધર નહીં, ને વહુ વગર વર નહીં.
ધરડાંવડે ધર, ને હાકેમવડે નગર.
ધરડાં સાસુ મૂઆં ને આમડાનું તાણું તુટયું.

૧ ગોંદરો=પાદર. ૨ એટલે મન અસ્થિર. ૩ મરી ગયા પછી અગ્નિસંસ્કાર પુરા થયા પછી સ્મશાનમાં જે કરવાનું તે ક્રિયા. ૪ ધી=દીકરી.

ધરનો ગોધો આંખ ફેડે.

ધર બગડે જીવે^૧ ને શરીર બગડે સુવે.

ધરમાં બેઠી આંધળી મોતીએ ચોક પુરે.^૨

ધર મેલ્યાં ને દુઃખ વીસર્યાં.

ધર જોવા કરતાં વર જોવો સારો.

ધરના કામો બાદશાહ ગુલામ.

ધરનો ગાંજો અને ધરની ચલમ, મારો કાવે તેમ દમ, પુલી પુલી બનો

બડાલમ, આગળ બગશે કાઈ જમ, ત્યારે થશે ખાલીખમ.

ધા કરવો જોઈને, સહન કરવું રોઈને.

ધાણુ વાળ્યો.

ધામાં આવે ધાણુ કહાડે.

ધાલમેલ ઘણી, ને વાતમાં સાર નહીં.

ધાલે ડાઢમાં, તો પોહોયે હાડમાં.

ધાસનું બાંધન ધાસ.

ધાસીઆ ઘોડા ને પેટીઆ ચાકર.^૩

ધી ગયું છે, પણ આપ ઉભું છે.

ધુમીધુમીને ઢાલે હાથે આવ્યા.

ધુરી ભારે, પણ પાછળથી પુસ.

ઘેટા ઘસ બહુ ભુંડી.^૪

ઘેર ઘોડો આવે તે વસમો લાગે.^૫

ઘેલસકાને ગામડે પરણાવ્યો, જે ખરચો તે આજનું આજ.

ઘેલો થઈને ધર રાખે તેવો છે.

ઘેંસમાં કાઈ ઘી નાંખે નહીં.^૬

ઘેલી સાસરે બંધ નહીં, બંધ ત્યારે એકવગી^૭ પાછી પીહેરમાં આવે નહીં.

ઘો મરનારી થાય, ત્યારે વાધરીવાડે બંધ.

ઘોડા એટલા સવાર.

ઘોડાની ઝોગડમાં ગાય નભે.^૮

ઘોડે ઘોડા દોડે, ત્યારે કાનસોરીનો ફેર પડે.

૧ જીવે=જીવન. ૨ વાત જ કહી કરવાની તે ડહાપણુ કરે, કામ કાઈ કરવાનું નહીં.
૩ તે તો એવા જ હોય. ૪ કુરંપ અને પરસ્પરની અદાવત. ૫ ધરમાંથી ખરચ કરવું
પડે તે. ૬ એટલે નમાલાને કોઈ માન આપે કે જોલાવે નહીં. ૭ સામગ્રી. ૮ ઝોગડ
એટલે ઘોડાને વધેલું અથવા ઘોડાના મુતરમાં પલળેલું કાઠી નાખેલું ધાસ.

ઘોડા ઘૂટે, ઘોડી ઘૂટે, કંઈ તે કામ.
 ઘોડા દોડીદોડીને મરે, તે સવારના હિસાબમાં નહીં.
 ઘોડા ઘોડાને રૂપે દોડશે.^૧
 ઘોડા મૃત્યુલોકનું વૈમાન છે.
 ઘંટીને, ઘઉં ને યંટી બન્ને સરખાં.
 ઘાંચેબે બેઠ્યો ને કરચો પુટ્યો.

૨

અચ્ચારે ચેરે બેસી ચાડી ન કરીએ એ ચતુરાઈની રીત.
 અકરડીભમરડી રમી બાણે છે.^૨
 અકલાંનો માળો ચુંથવો.^૩
 અકમક ઝેરી તમાસો બુચે.
 અક મંડળ અડચું રાજ, તે અઠ્ઠી ખાઇ પડે નિરવાણ.
 અટપટની રમત થઈ, ત્યાં શું થાય ?
 અડતી દેરડી પાડવી નહીં.
 અડાવ્યા અપણ લે તેવા છે.
 અડી ચોટ ને દડી દોટ.
 અડચું ઘોઠું ને પડચું રોઠું ઝાઠું દેખાય.
 અણુગારી મુકી આધો રહે.
 અણા ખાઈને હાથ ચાટવા, તેમાં શું વળે ?
 અણાના ઝાડ બિપરથી બુસકો મારવો.
 અણાને ખેતર વાસુ^૪ રહેવું વસમું.
 અણો પાણીમાં સુકાય તેમ સુકાણો છે.
 અતુર ચેતી ખસે, મૂર્ખ લપટાઈ ફસે.^૫
 અતુર ચેતે ને મૂર્ખ વેઠે.
 અતુરાઈ ચુલે પડી.
 અપટીમાં છવ, મુઠ્ઠીમાં છવ.^૬
 અમડી વુટે, પણ લોહી ન તીકળે.

૧ સારાં માણસ પોતાની આબર માટે કામ કરશે. ૨ કપટક્રિયા કરી બાણે છે. ૩ રાજનાં હાંસ્યાં અભડાવવાં, ગરીબને દુઃખ દેવું. ૪ વાસુ=રાતવાસો. ૫ ખડક્યામાંથી નીકળી નય તે ભાયેડો. ૬ અધર છવ, ઘણી ચિંતા.

ચહડ જા બેટા શૂલી પર, લે ખુદાકા નામ.^૧

ચહડે તે પડે, શું પડશે પીસનારી.^૨

ભાગે તો ધનવાળો, શું ભાગશે ભીખારી?^૩

ચાકર ચોરે તેમાં ખરકત રહે, પણ શેઠ ચોરે તેમાં હરકત.

ચાકરને ઘેર ચુકર ધણા, ને ચુકરને ઘેર નકર ધણા.

ચાકરથી હસે તેટલું માન ખસે.

ચાટણે હબ્યા છે. ચાઠે હબ્યા છે.

ચાડીઆની જીભમાં નાણું, કે નવ્વાખના ખબ્બનામાં.

ચાડીઆ દેખે તેનું ધર મારે.

ચાડીઆ ચાડીઆ શું મળ્યું? શકેઈં ભરી છાણુ મળ્યું.

ચામડીઆ ગંધ ગઘ કે ગંધ સહી. ૨ કાંધ પડી રહ્યું છે. ટેવ પડી રહી છે.

ચાર ખેસે પાધડી તો વાત કરે પાધરી.

ચાર મળે ચોટલા, તો વાળી બીઠે ચોટલા.

ચાર^૪ સારા તો ખાર^૫ સારા.

ને સુધરે ચાર તો સુધરે ખાર;

ને ખગડે ચાર તો ખગડે ખાર.^૬

ચારણીના ગુણુ કરવા ભાગ, સુપડાના ગુણુ ગ્રહવા ભાગ.^૭

ચાર તો ચંચળ ભલા, રાબ, પંડિત, ગજ, તુરી.^૮ પાંચમી ચંચળ
નારી છુરી.

ચારે હાથ ભોંધ પશ્યા.^૯

ચાલતી સેર હોય, ત્યાં સુધી ભરમ.

ચાલે ત્યાં છાયા ઢળે.^{૧૦}

ચાલે તેહનું ચોગણું.

ચાલે અવળે પગલે તેનું મોત ડગલે.

ચાવીને કુચો કરી નાંખ્યો છે.

ચાહતકે ચાકર હોના, અનચાહતકા નામ ન લેનાં.

ચાહે તેના ચાકર થઈ રહીએ.

૧ આ હિંદુસ્તાની કહેવત છે. ગુજરાતીમાં આ કહેવત છે ને તે સંખંધે વાત છે.
ના. ૩૦૭ માં. ૨ પીસનારી=ઢળનારી. ૩ ભાગશે=દીવાળું કાકરો. ૪ ચોમાસાના
ચાર માસ. ૫ મહિના. ૬ ચોમાસાના ચાર મહિના સુધરે તો આખા વર્ષના ખારે
મહિના સારા લાગે. ૭ ચારણીનો ગુણુ કચરો સંધરવાનો, સુપડાનો ગુણુ કચરો કાઢી
નાખવાનો. ૮ હાથી, ઘોડો. ૯ કચો ઉપાય રહ્યો નહીં. ૧૦ એવો દેહનો કર્મીવટો.

ચીકણો લાખ જેવો.

ચીઠીના ચાકર.

ચીંચરાં ફાડવાં.^૧

ચીખાવણા થવું ને ડોળ કરવો.^૨

ચીલડાના ચોરને મેખચાંતો માર ન હોય.

ચુક્યો (લુલ્યો) ધા એરણપર.

ચુંટીને ચાંદવો કરવો.

ચુંટી ચુંટીને ચાંદું પાડવું.

ચુંઘાયા બમણા.

ચોખ્ખો ચણક. ચોખ્ખો ડખગર જેવો.

ચોપડી તે ચોપડી, ને જે પડી (હાહ) સાચી.

ચોપણું ચાર દિ, ને લુખ્ખું રોજ મળે.^૩

ચોપડે લાખ, રોડકમાં રાખ.

ચોરમાં મોર પક્ષા.

ચોરના ચોર તે કહડીચટ્ટ.^૪

ચોરની મા સાખ પુરે.

ચોરને ઝોળખાણુ આપવી નહીં.^૫

ચોરનો ધણી દાણુ થાય ?

ચોર ને ધરાક હાથમાં આળ્યા જવા દેવા નહીં.

ચોરની વાદે ચણા ઊપાડવા.

ચોરનો ન્યાય તે મારો ન્યાય.

ચોરની નજર ચાર, ધણીની નજર જે.

ચોળાચોળી ચીકણું કરવું.

ચૌદું ચિંતામણુ, ને પહેડી પ્રધાન.

ચૌટે ચાર (કિમ્મત) ને વાડીએ અઢાર.

ચંગા રોટી ખીખી ખાય ને માર ખાવાને દાસી જાય.

ચંપો મોગરો કરમાઈ જાય, થુવરની વાડ સહજે થાય.^૬

ચાંચડની ચરખી ને માંખનું મગજ.^૭

ચાંદા સુરજ ખેડા સાંભળ્યા નથી.

ચાંદ હથેળીમાં દેખાડે તેવો છે. હથેળીમાં પરમેશ્વર દેખાડે તેવો છે.

ચાંપ^૮ એવી ચડાવી છે કે ફરે નહીં.

૧ નુકું બોલવું કે નમાલી વાત કરવી. ૨ ચીખાવણા=ચાવળા. ૩ લુખ્ખું=ધી વગરનું. ૪ ખાવાના લાલચુ, અથવા ખવાસ. ૫ અન્નપ્ત્યા થવું. ૬ ગ્રહોં નેચું છોકરું માંદુંસાળું રહ્યા કરે. ૭ કાંઈ નહા. ૮ ચાંપ

છ

છઘઝો વહાલો, ભઘઝો વહાલો, વહારે કાને મોકલું ?

છઘોરાં છોકરાં અળખામણાં લાગે.^૧

છટ્ટીનું ધાવણુ કાહડી નાંખ્યું.^૨

છડ ભાગે ક્યારે, કે ઠબલાઇ પાછા વળે સારે.^૩

છત હોય તો અછત ન કહીએ.

છતે બ્રાહ્મણે છોકરાના સમ કોણુ ખાય.

છતે માથે હાથપગનું નામ ન લેવાય.

છપ્પન ઊપર ભેર વાગે છે.^૪

છપ્પન વખારી ને ભારો કુંચી હાથમાં ન મળે પણુ નજર ઉંચી.

છાણ્યાં લેવા સૌ આવે, પણુ ઝોડે હાથ દેવા કોઇ ન આવે.

છાલછોડું મારા છેઆને, ને રસકસ મારા હૈયાને.

છાશ બાકળા થઈ જવું. હાકાબાકા થઈ જવું.

છાશમાં મીઠું જ હોય.

છીંકું શોધતાં ભાગળ જડી.

છીંડે ચડ્યો તે ચોર.

છીનાળવાને છેલ્લા દહાડાની શી રીકર ?

છૂટયાં સરખાં અંટીઆં, બહીલાં સરખાં મહોં;

ફાટયાં તુટાં લુગડાં, રખે બાઇ પ્રસ્તોરાં હો.

છે, છે ને છે;^૫ છે, ને નથી;^૬ નથી ને છે; નથી;^૭ નથી, ને નથી.^૮

આ કહેવત વિષે સમજ નીચે પ્રમાણે છે.

૧ છઘોરાં=તોછડાં ને અટકચાળાં. ૨ એવી ઊલટી થઈ. ૩ છડ=ગરૂરી. ૪ અનર્ગળ દોલતવાળાને માટે બોલાય છે. ૫ મહા પુણ્યવાન પુરૂષ જન્મ લે છે સારથી ધનાઢય અને ભાગ્યશાળી હોય છે. તેને સદ્બુદ્ધિ પ્રભુ આપે તે પુણ્યમાર્ગમાં પૈસા વાપરી પુણ્યના થોડ વધારે છે તેને છે, છે, ને છે. ૬ મહા પુણ્યવાન જીવ ધનાઢય છતાં પૈસા વધારવાને પાપની શુદ્ધિ ભુલી જઈ, ધર્મકાર્યમાં કે પરોપકારમાં પૈસા નહીં વાપરતાં સંગ્રહ કરવામાં જ સમજે છે તેને છે, પણુ બીજે ભવ નથી. તેને છે, ને નથી. ૭. આ ભવમાં નથી એટલે ગરીબ સ્થિતિ છતાં ઈશ્વરથી ડરી સદાચરણુ કરે છે, અને પ્રાણીમાત્ર ઉપર દયા રાખી ભત મહેનતથી પરોપકાર કરે છે, તેને આ ભવ “નથી” પણુ બીજે ભવ છે, માટે તેને “નથી ને છે.” ૮. આ ભવ કંગાલ સ્થિતિ ભોગવે છે, ને પેટને માટે અગર પૈસા મેળવવા અગર સ્વભાવથી નીચાં અધોર કર્મ કરે છે તેને આ ભવ નથી ને બીજે ભવ પણુ નથી તેને “નથી, નથી ને નથી.”

છેડાએલો માટી છીનાળ કહે.
 છેતરનાર કરતાં છેતરાનાર ભલો.
 છેબકાં શોધે તે છટ્ટીના બગડેલ.
 છેબકાં જુએ તે વચ્ચર ખુએ.^૧
 છેટલું ઓસક ઘાસ.
 છોકરાંના ખેલ નથી.
 છોકરો હોય તો વહુ આવે, ને રૂપીઆ હોય તો વ્યાજ આવે.
 છોકરો કાંઈ કુંવારો રહ્યો છે ?^૨
 છોકરાંનું તો આરણ્યકારણ, છોડીની તો હૈયાધારણ.
 છોકરીના ગવાળો ઘેર આવજો, પણ છોકરી ઘેર આવશો નહીં.
 છોકરો શોભે બાપ ઘેર, છોકરી શોભે વર ઘેર.
 છો ભલા કે છેયો ભલા. ભલાભાઈની પ્રીત (એટલે પરવા નહીં).
 છોરૂ કછોરૂ થાય, પણ માવતર કુમાવતર નથાય.
 છાંડી બાયડી ઘર ન માંડે.

જ

જખ મારવી ને જૂઠું બોલવું બરાબર.
 જજમાનને મન ગોરાણી, પણ ગોરને મન કાંઈ ગોરાણી ?
 જણનારી જણે, ને ઘરતી ઝીલે.
 જણતાં માહિ થાય, તેમાં જમાઈનો શો વાંક.
 જણ્યા વગર સુવારોગ.
 જણે તેટલાં જીવે નહીં.
 જણે તે ભેગવે, ને પડે તે ભોગવે.
 જતી લાડી માંડવો વધાવે.
 જતનો જમાન સમેજો.^૩
 જન તેવાં જાકલાં, ને વન તેવાં કૂળ.
 જન્મ આપે જનેતા, ને કર્મ ન આપે કાઈ.
 જપ ખોઈ, તપ ખોઈ, ગાંઠનો ગરથ ખોઈ, કૂટ લુંડી કુટણી.
 જખ ઓહોડલી લોઈ, તો કયા કરેગા કાઈ ?^૪

૧ છેબકાં=છિદ્ર, દોષ; અચ્ચણ. ૨ શી ગરજ છે ? ૩ જત એક તુફાની જત છે.
 તેનો જમાન તેવીજ જતનો સમેજો સીંધી થાય. ૪ લોઈ=કમરેહક પહેરવાનું લુગડું છે
 તે કાઢીને ઓઠી લીધું એટલે નાગા થયા, પણ કોઈ શું કરનાર છે ?

જગાન દાપોં, તે ભવ દાપોં.

જમ, જગાઈને જન્યક દોષના ન થાય. એ સર્વેના એક સ્વભાવ હોય છે.

દોષરો-જમ જગાઈ જોર જન્યક, તીનું એક સ્વભાવ;
લીયા, લેગા, જોર લેને ઉપર ભાવ.

જમણવાર, ઠાંઈ જમણધાડ નહીં.

જમને તેડું નહીં, ને યાવળને જેડું નહીં.

જમને માળવો દૂર નથી.

જમવા આવલો, હાંલ્યાં ફૂટી ગયાં.

જમ વગર છોડર્ષા ન મરે.

જગાઈની જગ્યા ખાસડાં આગળ.

જગાઈ દશમો ચદ્દ છે, તે ખાતો જય ને ખાસડાં મારતો જય.

જગાઈનાં પોખ્યાં, ને વાડમાં જોસ્યાં.^૧

જગાઈ રહો શૂખ્યો, તો દાનો કુલો દૂખ્યો.

જગાઈનું નામ સાંભળી, સાસુ મસાણમાંથી જેઠી થાય.

જગાડનાર જગાડનાર થાય, તો જમનાર ક્યાં જય?

જમાનો આવ્યો પાપનો, ને દીકરો નહીં પાપનો.

જ્યારે સસો લારે પખેડો.

જ્યાં ખાવું ત્યાં હગવું.^૨

જ્યાં હોય ખારનું શુંડું,^૩ ત્યાં ન પાકે કુંડું.

જ્યાં ન પહોંચે રવિ, ત્યાં પહોંચે કવિ.

જ્યાં મંદવાડ ત્યાં ગંદવાડ.

જ્યાં લગણુ રણવાની શક્તિ, ત્યાં લગણુ પરિવારની ભક્તિ.

જ્યાં હાથી તણાયા જય, ત્યાં બકરીનો ભાવ દાણુ પૂછે.

જ્યાં શોકનું સાલ, ત્યાં નિત્ય ધમાલ.

સાખી

જર હુટે છે જંગલે, અભણુ એકલા બીલ;

ભર વસ્તીમાં હુટતા (જેયા), વેશ્યા, વૈદ્ય, વકીલ.

જર ખરચી બેડા ખાવા.

૧ પારકાં પોખ્યાં, તે વાડમાં જોસ્યાં પણ કહેવાય છે. ૨ એવો ખરાબ માણસ અથવા ઠોર જેવો. ૩ શુંડું=ખેવરમાં કાણુ જમીન.

જર થોડા, રતેહ ધણુ, તું શું મારીશ પારધી. વણુ માર્યાં મુઆં,
 જવાન સાસુ મરે નહીં, ને વહુનો દહાડો વળે નહીં.
 જવાસા જેવું કાઈ અદેખું નહીં.^૧
 જશને બદલે ભુતિયાં.
 જામ મા પાળે, ઓરમાન મા ખાળે.^૨
 જાગશે ત્યારે માગશે.^૩
 જાન, જાગરણુ ને જાત્રા, ત્રણે સરખાં.
 જાન નાની તો માગે ધણું.
 જાનનો મજુર અણુવર.
 જાને લેસ પાણીમાં.^૪
 જાને જગજીવનદાસ, ને કામે કીકાભાઈ.
 જાણીતો ઓર ધર મારે.
 જાણ્યું ઝેર અવાય નહીં.
 જાતે જાકર, ને હાડે કાકર.
 જાયા ત્યારે નાલા, જાઈશું ત્યારે નાહીશું;
 દાસ દારકા એમ કહે, હાથપગ ઘોષતે ખાઈશું.
 જાય તેનું કાળજી પણુ ખસી જાય.^૫
 જાળે જાળે સિંહ ન હોય.
 જા લકડી કુત્તેકું માર.^૬
 જાપ જખ્યા ને ગાંડામાં ખખ્યા.
 જીલ આપી છે.^૭
 જીવ પર આવેલી બિલાડી હરડીએ ખાઝે.
 જીવતી ઘોડી નહીં ઓળવાય.
 જીવતી ઘોડીએ આવ્યા ત્યારે આવ્યા.
 જીવતી માંખ ન ગણાય.
 જીવતો રહેજે ને જોગી થજે.
 જીવ છોડે પણુ જમ ના છોડે.

૧ ચોમાસે બધાં લીલાં, ત્યારે પોતે સૂકા, અને ન્યારે બધાં સૂકાં ત્યારે પોતે
 ભનાળે લીલાં. ૨ જામમા=બનેતા, જાણુનારી મા. ૩ વેળા પ્રમાણે વેતરણુ. ૪ એટલે
 પોતાને પરચાઈ પતાવડું. ૫ ધરમાંથી કાંઈ ચોરાઈ જાય ત્યારે હજાર ભતના વેમ આવે.
 ૬ કાળજે ધક્કા વગરનું કામ કરવું તે. ૭ વચન આપી બંધાઈ ગયો છું.

શવતાં શવત ન જ્ઞેયું, મુઆ પછી છાજ્યાનો શોર.
 શવતાં કાષ્ટએ જળયા નહીં, મુઆ પછી ઘડાપીટ.
 શવતાં પાજે ને મુવાં બાજે.^૧
 શવને સુખ તો જ્ઞાનને સુખ.
 શવવું જગતને જ્ઞાણું છે.
 શવે મારો ભાઈ, તો દાર દાર જોજાઈ.
 શસકા દામ, બિસકા નામ.
 જુકકા મ્હોં કાલા, સન્ધેષી જોલયાલા.
 જુકો, જુતરો, ને બજારનો કુતરો બરાબર.
 જુકની માફક વળગ્યો છે. જુકોની પેઠે ચોટ્યો છે.
 જુતિયાં ખાઈ પણ મખમલકી.
 જુના દોરત, લેખાસ નવા.^૨
 જુની આંખે નવું કાંતુક જ્ઞેયું.
 જુવું તે સુવું.
 જુનો જ્ઞેગી.^૩
 જુવું ને સુવું બરાબર.^૪
 જુવાનાં ઘર ગોંદરે,^૫ ને બિધઈનાં ઘર ખેતર.
 જે આશાએ રહે, તેને અપવાસ પડે.^૬

સાખી

જે જેએ ટાલ્યા રામ રામ, છોટે ટાલ્યો ચોટ્ટા;
 ચહાએ ટાલ્યું શિરામણ, ખીડીએ ટાલ્યો દોટ્ટા.
 જેઓ ગધેડે બેસે તેઓ ગામના પાદરેજ બિતરે.
 જે જાણે કાક (શાસ્ત્ર) તે મૂકે પોક.
 જે ન કરે મા ને બાપ, તે કરે શેક ને તાપ.
 જે ધન ખાધું સાજે તે વળે નહીં કાષ્ટ કાજે.
 જે ધરે હામ તે કરે કામ.
 જેટલું વાડાડયું (ધાસ) તેટલું વેહેવું.

૧. તે દીકરા કં ધાણી. ૨ ગધેડાં તેનાં તે, આચર નવાં. ૩ અનુભવી, ધણ જમાના
 જ્ઞેએલા. ૪ જુવું=જુદું રહેવું. ૫ ગોંદરો=ગામના ઝાંપા પાસેનું પાદર, ત્યાં ઠારને બેસ-
 વાની જ્ઞો (બીક) હોય છે ત્યાં જુવા (જવડા) બહુ થાય છે. ૬ લાખના સ્વપ્ન રક્તાં
 ત્રાંખીએ રોડરો સારો.

જેના ઘોડા તેના અસવાર.
 જેના હાથમાં ડાઈ તેનું સૌ કાઈ.
 જેના મ્હેમાં માંસ તેનો શો વિશ્વાસ ?
 જેનાં નાખ્યાં નાણાં, તેનાં શાં આણાં ને પરીયાણાં ?^૧
 જેની ડાહી લાંબી તે મૂર્ખ હોય.
 જેનું ખાઈએ તેનું ગાઈએ.
 જેને ઘેર કાળી (લેંસ) તેને નિત્ય દિવાળી.
 જેને ખેટી, તેની ગરદન હેડી.
 જેનો જેવો ઢંગ તેનો તેવો રંગ; ચંદને ઘોઈ માછલી, પણ છૂટી નહીં ગંધ.
 જેણે ન ખાઈું ગળ્યું તેનું જીવતર બળ્યું.^૨
 જેબ જાય ને એબ રહી જાય.
 જેમ ખાંડે તેમ ફેતરાં છાંડે.^૩
 જેવો ખીખીનો ગુસ્સો તેવો મીઝાંનો ઠોસો.
 જેવો દોષ, તેવો રોષ.
 જેવું નમવું તેવું જમવું.
 જેસા તેરા લેના દેના, વયસા મેરા ગાના બજના.
 જેસો હોય તેસો લલો, જે હોય અપનો દેશ.^૪
 જોગ લીધો, મુંક મુંડાવી, ભોગની તૃણા ત્યાગી નહીં.
 જોગીના જથા, કરે કુકર્મની કથા, તે જોગીપણું વૃથા.
 જોર ન જાતા, અહલા મીઝાંસે નાતા.^૫
 જે ગધેડે મુલક લેવાય, તે ઘોડાનો લાવ કાઈ પૂછત નહીં.
 જોગીની ધુણી, જબ ખોલું તબ આગ.
 જોણું, રોણું ને વગોણું સાથે હોય.
 જોતજોતામાં સાડીજી થઈ ગયો.^૬
 જોર જલમનું ને જીજમ આલમનો.
 જોરૂંખી ખાયડી, છાજઆમાં કુદી પડે.^૭
 જોપીનાં પાટલે, ને વૈઘનાં ખાટલે.

૧ પૈસા ખરચી ખાયડી લાઝ્યા તેને પાયેરથી આણું વાળતાં કંઈ પણ ફરીયાવરની શી આશા ? ૨ રસાસ્વાદને આધીન થએલા શખસનું વાચ્ય છે. ૩ ડાંગેર અથવા ફેતરાંવાળી દાળ. ૪ સ્વદેશભિમાન. ૫ જોર=ખાયડી; જાતા=ઠોકરાં. ૬ સાડીજી=આડસર, મોટા. ૭ જોરૂંખી=અજવાન છાતી, જોરવાળી.

નેપીનાં રાંડત નહીં, ને વૈઘનાં મરત નહીં.^૧
જંગલમાં મોર નાચે, તે કાણુ જીવે ?
નંગ ગિધાડી કરવી.^૨
નંચુ ખાવાં સેહેલાં નથી.

ઝ

ઝઝારે ઝાઝ ચહડી જિદમાત ન કરીએ એ ચતુરાઈની રીત.
ઝગડા, વગડા ને રગડા વેઠે ત્યારે છાતી પાછી થાય.
ઝાઝી ખેતીનો ધણી લથડે કે ઝાઝી દીકરીનો બાપ લથડે.
ઝાંઝે રાંકે ખોળ મંથો.
ઝાંઝે લાકડે ઝાઝી આગ, ઝાંઝે પુળે મોટી આળ.
ઝાઝી જનોમાં વહુ બદલાણી.
ઝાંઝે ખારણુ ધર કાણું.
ઝામરો ઝાંભે, એટલે જ્વેખમ ટલ્યું.
ઝેરનાં પારખાં લેવાય નહીં.
ઝેરના ધ્યાલા જીરવવા બહુ કઠણ છે.
ઝાળી વાળી છે.^૩
ઝંડા ઉપાઓ છે. ઝંડા લીધો છે.

ટ

ટકાનું તીતર, કાઠી ભરી જીર ખાય, વેચ્યું ત્યારે ટકા ને ટકા.
ટકોર મારી લેવો છડો, તોલ પેહેલાં કરવો ધડો.
ટકોરો ખાનાર એ નહીં; ટપલાખાજી નથી.
ટચાક-ટણક છે.
ટપલા પડવામાં તો ખાછી નથી, પોતેજ નફટ છે.
ટાક જાય તડકે, સિંહ જાય ભડકે.^૪
ટહાડ ટહાડ કરીએ નહીં, ટહાડનાં માર્યાં મરીએ નહીં;
ટહાડ વાય સહુને, ટહાડ ન વાય વહુને.
ટહાડા ચુલા ને જિની રાખ, જે આવે તે કુટે કાખ.
ટરડકરડ કરવાનું કામ આંહીં ચાલશે નહીં.

૧ જે જ્યોતિષને વૈદું ખંકે હોત તો. ૨ શિદ્ધ જિધાડાં કરવાં. ૩ ખૂબ પૈસા એકઠા કરવા લાગ્યા છે, તે ફરસે ફર તેને લાગુ છે. ૪ બાલક-અગ્નિના ભડકા.

ટાંકા તુટે તેમ નથી.^૧

ટાંચા ફરી ગયા.^૨

ટીલું થઇ ગયું.^૩

ટીલું લેઇને તું શું આવ્યો છું ?

ટુટીયાળ છે.^૪

ટુંકી ગરદનીઓ મહા પાપી.

ટુંકા ગજ, નાતું માણું, ફાટેલ પોટલો, છાબડે કાણું.^૫

ટેલા તુટી ગયા છે.^૬

ટેભો ઝાલે તેમ નથી.^૭

ટોલ્લો મારવો.^૮

ટોલ્લે ચહડાવવું.^૯

ઠ

ઠગ ને બગ બે ઊજળા.

ઠાઠ, તીલક, ઓર મધુરી બાની, દગાબાજી ઓહી નિશાની.

ઠાલી પુલી શું જાણી, એક સંદેશો લેતી જાણી.

ઠાલી ઠકરાઈ ક્યાં સુધી નભે.

ઠાલો કાથજો ઊભો રહી શકે નહીં.

ઠાલાં ઠાઠાં, તેનાં શાં ઓઠાં ?

ઠુંઠાની રાંડને ઠમકા ભારી.

ઠુંઠામાં ઠેલવું.^{૧૦}

ઠુંઠો લીલો તેને શો ભય ?^{૧૧}

૧ ખેવડે દોરે કામ છે. ૨ ફેરા ખાઇ ખાઇને. ૩ વર વર્ષો અગર રાજ ગાદીપર બેઠો. ૪ એટલે હવે પાસે કાંઈ શુડાકુ કે જીવ નથી. ૫ બધાં સરખાં. ૬ કાયર થયા છે. ૭ હવે આવી રહ્યું છે, થાક્યા છે. ૮ કામને ગમે તેવા કારણથી આશું ઠેલવું. ૯ ઊડાવવું, મેના બે ગણાવવા. ૧૦ ગમે તેમ હોય અથવા હીંમતથી, વગર વિચારે કામ કરવું યા નેરથી કામ કરવું તે. ૧૧ પડોવાડીયાં બે ગામડામાં આંધળો ને પાંગળો રહેતા હતા. ખાવાના સાંસા પચા એટલે આંધળો પાંગળાને ગામ ગયો, ને કહ્યું કે મારે ખભે ખેરસીને ચાલ, વઢવાણ શહેરમાં જઈ કોઈ સારા શાહુકારના ઘરમાં ખાતર પાડીએ. એ વિચાર ચોક્કસ કરી આંધળો પાંગળાને ખભા ઉપર ખેસાડી શહેર તરફ ચાલ્યો. શહેરના પાદરમાં આવ્યા ત્યાં ચીબરી ખાલી. આંધળે પાંગળાને પૂછ્યું, “ચીબરી ક્યાં ખાલી ?” પાંગળો કહે ખાવળના હુંકા ઉપર. એટલે ખાવળનો હુંકા લીલો છે કે સુકો તે તજવીજ કરવાને આંધળો તથા પાંગળો ખાવળના હુંકા પાસે ગયા. જ્યું તો હુંકા લીલો હતો, એટલે આંધળે કહ્યું “ફતેહ છે.”

હુંડી ચુડી પેહેરવા ગર્ભ ત્યાં મરડીઓ માંદો પડ્યો.

હુંડે હાથે ચુડો પહેર્યો, તોએ લગારે તોષતાં.

ઠાક મોઠ ને ઠમકા ધણો.

ઠીખડાં જેવો ઠાહાડો છે.

ઠાંઠા હુંકા સીતેર ફંદી, માંજરા ફેદો ઝેંરી;

હુંક ગરદનીઆ હજાર ફંદી, કાણામાં તો પ્રમાણ નહીં.

૩

ડફેળ નત્રા.૧

ડબગરના ધરમાં મીંદડી મુઠ, તે ગંધ બેગી ગંધ સહી રહી.

એ હુંક લીલાના શુકનવંદી અને નણા શેહેરમાં દાખલ થયા. પાંગળો માગે બતાવતો નય ને આંધળો તેને ખભે હપાડી ચાલતો નય. ચાલતાં કોઇએક સારા શાહુકારનું ધર પાંગળે બતાવ્યું ત્યાં અને હભા રહ્યા. પાંગળે આંધળાને હાથ લઈ આલેખી આપ્યું તે પ્રમાણે આંધળાએ ખાતર પાડ્યું. પ્રથમ પાંગળાને ધરમાં દાખલ કર્યો, પાછળ પોતે પેઠો, પટારો પાંગળે બતાવ્યો. તે આંધળે તોડી પાંચસાત હનરના ધરણાને ડાખડો લેઈ અને નણ બહાર નીકળીને દાખડો લેઈ શેહેર બહાર આવ્યા ને રસ્તે પડ્યા. ધીરે ધીરે ચાલે છે ત્યાં દિવસ હત્યો. શેહેરના શાહુકારે ધરમાં ખાતર પડેલું જોઈ દરબારમાં જાહેર કર્યું. એટલે યુમદઓ ઠોલ વાગ્યો. પાંગળે કહ્યું ખાતર પડ્યાની વાત જાહેર થઈ ને ઠોલ વાગ્યો. સારે આંધળે પૂછ્યું, “હુંક લીલો હતો કે સુકો?” પાંગળે કહ્યું, “લીલો;” એટલે આંધળો કહે છે, ‘ચિંતા નહીં.’ શેહેરમાંથી તપાસ કરતાં કાંઈ પત્તો ન લાગ્યો એટલે વાહાર ચડી. આંધળો ને પાંગળો પોતાના એક મેલા હુગડામાં ડાખડો બાંધી ચાલ્યા નય છે ત્યાં ઘોડા તથા સવાર પાંગળે જોયા, એટલે આંધળાને કહે છે, ‘ભાઈ વાહાર આવી.’ એટલે વળી આંધળે પૂછ્યું, “હુંક કેવો હતો?” પાંગળે કહ્યું, “લીલો છમ જેવો.” એટલે આંધળે કહ્યું, ‘શ્રીકર નહીં.’ ત્યાં સવાર પાસે આવી ગયા, અને આંધળાપાંગળાને જોઈ કાંઈ દરકાર કર્યા વગર આગળ ચાલ્યા અને આંધળોપાંગળો એક ગામના તળાવે પોહોંચ્યા, ત્યાં બેસીને હુટના માલની વેહેંચણ કરવા લાગ્યા. એટલે સવાર પાંચસાત ગાજી નજ પાછા વળ્યા. પાંગળે તેમને જોઈને કહ્યું, ‘સવાર પાછા આવ્યા’ એટલે ધરેણાં ઉપર હુગડું ઢાંકી વાતો કરતા આંધળોપાંગળો બેઠા. સવારો પાસેથી નીકળ્યા પણ આંધળાપાંગળાને શક કાંઈ નહીં લાવતા ચાલ્યા ગયા. પછી માલની વેહેંચણ પુરી કરીને પોતપોતાના બાગને માલ ગાંઠે બાંધી પ્રથમની માફક આંધળો પાંગળાને હપાડી સવારી ચાલી. પાંગળાને તેને ગામ મૂકીને આંધળો પોતાને ગામ ગયા. તે ચોરી છતી નહીં થતાં બંનેને પચી. “હુંક જેને લીલો” તેને જીની આંચ આવે નહીં. તે ઉપરથી કહેવતો થઈ, “ખીલાના ભેરે બેંસ હુકર,” “વગે વાવણાં, ને પક્ષે ન્યાય;” “પક્ષવાળો છતે,” “જેને પીઠ સખદી તે ગાંજે નહીં,” વગેરે.

૧ મનમાં કાંઈ હેતુ વગર મુસાફરી કરવી અથવા વગર સમજી મુસાફરી કરવી કે કાંઈ હેતુથી મુસાફરી કર્યા છતાં હેતુ પાર પડે નહીં તેને ડફેળ નત્રા કહે છે.

હલ્લો એમ કાંઈ ખાઈ જવાનો નથી.
 હહાપણમાં કુલી ગયો છે.
 હર ખાય તે ભરખાય.^૧
 હમડમ કરે, તે શું ભણે?^૨
 હંકો વાગે તે છાનું રહેશે?
 હાકણુ પણ બે ઘર પરહરે.^૩
 હાથ જય ધોવાથી, દયા આવે રાવાથી.
 હાયાખળીઓ સભા છતે.
 હાખામાં હાખો^૪ દે, તે હાછઓ.
 હાલની અણી ઉપર પાણી કેટલી વાર ટકે?
 હાહામ તો ધણાએ દીધા.^૫
 હાહીને હામ ને ઘેલીને ગામ.
 હાહી જાણી ગોત્રજ આગળ ખેસાડી, તે નાળીએર ફેાડી ખાકું.
 હાહીના ઘેલા ને ઘેલીના હાલા.^૬
 હાલા ભૂલે નહીં, ભૂલે ત્યારે ભીંત ભૂલે.^૭
 હાંબ્યે દુઃખ મટે.^૮
 હીંગ મારવું તો દુખણું ન મારવું.^૯
 હુંગરા દૂરથી રળીઆમણા, પાસે જઈએ તો બિહામણા.
 હુંડી ઊપરનો વાળ તોજાનો નહીં ને ખોજાનો નહીં.
 હાસી ને ઊંટ સાથેના સાથે.^{૧૦}
 હાસીએ હાટ વાળ્યો, દરખ હૈયાનો ટાળ્યો.
 હાસી હાખાં ક્યાં આઢે છે?^{૧૧}
 હાસીના ઘરમાં વાઘ પેઠો, ને સુઈના ઘરમાં સાપ નીકળ્યો.
 હાસી મુવાની ખીક નથી, જમ હળ્યાની ખીક છે.
 હાસીએ ગઈ ને ગાંસડીએ ગઈ.
 હાજે દીકું ગમે (ખતે) નહીં, ને છૂટું પડવું ગમે નહીં.

૧ ભરખાય=ખવાય, ભક્ષ થાય. ૨ રખડ રખડ કરે તે શું ભણે? ૩ એટલે ત્રિવેક રાખવો; પોતાના પારકાનો ભેદ રાખવો. ૪ હાખો=ધોડાનું પગલું. ૫ ભૂલને માટે કપડો કે શીખામણુ તો બહુ આપી છે. ૬-હાહી ભરવાડણુ, તેના ભરવાડ તે ઘેલા, ને ઘેલી વાણિયણુ તેના દીકરા વાણીઆ તે હાલા. ૭ ભીંત એવી મોટી ચીજ નવરે ચડે નહીં તેથી ભીંત અથડાય. ૮ કાંઈ લાંચ આપીએ ત્યારે કામ થાય. ૯ હીંગ=ચાપ, નુકી વાત. ૧૦ ખતે એકજ વખતે ગામ પહોંચે, કારણુ કે ઊંટ ઊતાવળો ચાલી, વચ્ચે પાણી, તમાકુ પીવા યોખતો જાય, ને હાસી હળવે હળવે ચાલ્યાજ કરે, એટલે સાથેનાં સાથે. ૧૧ ખેખખરો.

ઢ

ઢગરાને મળી દુકાની, ઢગરો ચાલ્યો ઊભણી.

ઢાલ ઘરની, ઘરડાં છે.

ઢાળે પાણી ઊતરે.

ઢાંકણીમાં પાણી લેઈ છુટી મર.^૧

ઢીચણ સમું અન્ન તેને ઘેર છે.^૨

ઢીકું ધજું, ને કાચરે જજું.

ઢેડના છાપરાં ઝાંપે હાય.

ઢેડવાડે તુળસી કાઢને કામ આવે નહીં.

ઢેડવાડે આમલી, ખાટી તોએ શું ને મીઠી તોએ શું?^૩

ઢેડવાડામાં વલમી ડાહી.^૪

ઢેઢીનો ધાવેલો.^૫

ઢેઠું પાણીથીએ પલળે, ને મુતરથી પણ પલળે.^૬

ઢેરે વાત ગઈ છે.^૭

ઢેર કાલે ક્યાં આહાડશું ?^૮

ઢેર ચોર વિશ્વાસ ન કરીએ.

ઢેરે ખોજણ માંડવી.^૯

ઢેલકીની પેઠે ઐય તરફ જાલે.

ઢ

ઢકદીર આગળ તદખીર ચાલે નહીં.

ઢકે આવે તે આન્થું કહેવાય.

ઢને માન નથી, તારી છડીને માન છે.

ઢપેલે લાવું, ને વાડકીએ ખાવું.

ઢપેસરી તે રાજેશ્રી, રાજેશ્રી તે નરકેસરી.

૧ શરમ ભરેકું કામ કરનારને કહેવામાં આવે છે. ૨ રોટલો પુષ્કળ છે. ૩ નકામી-
 ૪ હડીઆણામાં હરબાઈ ડાહી, વાલ મોટો કે ગદીઆણો, ભાઈ? ૫ નીચું કામ કર-
 નાર. ૬ ખાકી સમજણ વગરના માણસને માટે. ૭ ખુંઠ ઢેકું વીણે છે એટલે
 ડરી ગયો છે. ૮ એક ભરવાડને નદીનાં સામા કાંઠા ઊપરથી ખીન્ન ભરવાડે જોલાવ્યો.
 તે પૂછે છે, શું કામ છે? તો જોલાવનાર કહે છે, 'વાત કરવી છે,' જેલો ભરવાડ નદી
 ઊતરીને આવ્યો. ચારે આ કાંઠાવાળો કહે છે, "ઢેર કાલે ક્યાં આહાડશું." એવી નમાલી
 વાત કરવી ને મહેનત વધારે તે પ્રસંગે. ૯ વાત છત્રોડ કરવી.

તમાકુનું પાનકું માયું તો આપે નહીં, ઝુડો ને ઝુડો ચોઈ તો પંદર દહાડા ચાલે.

તમાશાનું તેકું નહીં, ને ધરકનું મૂલ્ય નહીં.

તરણું હરામ, અચકા હલાલ.^૧

તરણા આડો કુંગર.^૨

તરકડી સતી થઈ.

તણ તારા ને મગ મારા.

તણપાપડ થવું; ઊંચાનીચા થવું; જીવ અધીરીઓ રાખવો.

તળાવ ગામનું, નદી દેશની.

ત્રાગે ત્રેવડ રહે નહીં.^૩

ત્રાંખાનો તાવ ને રૂપાનો રાગ.

ત્રાંસી આંખે બે ચંદ્ર દેખાય.

તાડ ઊપર ચડાવ્યા, પછી બાકી શું?

તાડે ચહડનારને ટેકા હાથ પોહોંચે ત્યાં સુધી.

તાન ને તલવાર બબલે તેનાં.

તારી નિશાળે કાઈ લણ્યું નથી.

તાણુત ઘેલાં તરકડાં, વિવાહ ઘેલી નાર;

હોળી ઘેલાં હિંદુડાં, એ ત્રણે એકજ હાર.

તાણમેલ બધો તારા ઊપર.^૪

તાવડીમાં તારો, ને સાનકમાં મારો.^૫

તાવને તેકું નહીં. તાવને કાણુ સાંઈ લે ?^૬

તાવ હાથીનાં હાડ ભાંગી નાખે.

તાળી દધને જ્ય તેમ ગયો.^૭

તાઈ નામ ને માઈ કામ.

તારી રીસ ને મારો સંતોષ.^૮

તારે મારે એવો મેળ, કે દીઠે ડાળે આવે એર.

તીસે દાન ત્રણસે, નાના ભાઈ પરણશે;

હાથી ઘોડા લાવશે, ને ગંધેડે બેસારશે.

૧ તનખા હરામ પણ કહેવાય છે. ૨ તરણાં એથે કુંગર. ૩ હાથ છુટી મા; ત્રાણું રીસ ચહડે ત્યારે કરતું પડે તે વખતે હદ રહે નહીં. ૪ માલ ઊપર જકાત. ૫ રોટલો. બે જણુ હતાં તે વેહોંચણુ કરી. સ્ત્રીપુરુષ હતાં તેથી ખરચ કમતી હોય તેવાને લાણુ છે. ૬ સાંઈ એટલે સલામ. ૭ ગડપથી નાઠો અગર અચાનક મરી ગયો. ૮ રીસ ચડશે તો બે કાળાંઆ વધારે જમશે.

તુટ્યા ફૂટ્યા સાંધે, જે બાઈડીએ વર હાથે રાંધે.

તુકચે લાભ નહોં, તે રૂકચે શું કરશે ?

તુંબડીમાં કાંકરા. ૧

તુંબડું તરે ને તારે.

તું મરે મારા બન્યાપરથી, તો હું મરું તારા ખાટલાના પાયાપરથી.

તું મેરી છકરમં, મેં તેરી શીકરમં. ૨

તુંને સાલે બેટડો, મને સાલે ધા.

તુંબડાનો ટોપ ફટલી ઘડી ટકે ? ૩

તેજી ચમકે ચાણુકે, હુંકરે રાજપુત.

તે તેના ધનથી મોટો, તો આપણે આપણા મનથી મોટા.

તેના પેટમાં કાતર છે.

તેરી બી સુપ ને મેરી બી સુપ.

તેલી તેલમેં લીન, તંબોલી પાનમેં પ્રવીણુ.

તોડે ત્રમણા ને બોડે બમણા. ૪

તંગ બચ્ચા ફરાખ રોજી. ૫

થ

થઇને રહીએ (કાઇના) કે પોતાના કરી લેઇએ.

થપેડો પાંસરો પચો.

થયો કણયો ધૂળ મેળવ્યો.

થાક્યાના ગાબી લાંબા થાય, થાક્યો ગાબી ગણુ.

થાણું થાણુને ઠેલે.

થાળી ખોવાય, સારે કુલામાં હાથ ઢાલે.

થાળી પીટાર્ધ ગઈ; ડંકો વાગી ગયો; ઢોલ વાગી ગયો.

થીંગડાં ફટલાં દુધએ ? ૬

થુંકનું આયપદ ને થુંકનો વરો.

થુંકે સાંધા કરીએ, તે ફેટલું ચાલે ?

થેલીકા મ્હેા ખુલા, રાજ કરે ગુલા.

થેલીકા મુહ સાંકડા તો કયા કરે નર કાંકડા ?

૧ સમજ ન, શકાય તેવી વાત. ૨ પરમેશ્વર કહે છે તે વાક્ય. ૩ ટોપ= છત્રી, તુંબડાં આજીવનને પલ્લુ કહે છે. ૪ વાળ. ૫ સાંકડી હાટડી પુષ્કળ રોજી, ૬ ધણા દોષ હોય તે કેટલા ઢંકાય ?

થોડા સો મીઠા, ખેલત સો ખટા.
 થોડા ખાના બહુસે રહેનાં.
 યોડી ભુખના, તે ધણુ સુખના.
 થોડી વઢવાડનું મ્હોડું કાળું, મ્હોટી, વઢવાડનું જોણું સારું.

૬

દકાળે (દુ) કાહેલી જાત ખવાય.
 દગડો છે.^૧

દંધી પાંચમે છટે તેલ, એકાદશીએ નાગરવેલ.
 દ્વાદશીએ ઝાલર ખાય તે નિશ્ચે નરકે જાય.
 દમડીકી રાઈ, સાસુવહુકી લડાઈ,
 આધી રોટી ચુરાઈ, ખૂણે બેઠકર ખાઈ,
 સાસુ મારવા ધાઈ, વરે કુવામાં ગીરાઈ.^૨

દમ સુકા મારવો.^૩

દમડીની ભાજી, ઘર બધું રાજી.

દમડી સારૂ દશ ફેરા ખાય.

દમડે ઊંટ વેચાય છે, પણ દમડો ક્યાં છે ?

દયો પૂછે મયાને, લાકુ કરવા કેવા;
 આપણા બેના સુચવતા, બાકી જેવા તેવા.
 દયા ધર્મકા મૂલ છે, નર્ક મૂલ અભિમાન;
 તુલસી દયા ન છાંડીએ, જખલગ ઘટમેં પ્રાણુ.

દયા, મયા ને હયાવાળાપર પ્રભુ રાજી.

દયા છોડે, દેવ કોપે.

દર દર મૂષક ન હોય, ક્યાંક નમેરો નાગ પણ હોય.

દરજીનું વેતરવું, મોચીનું ન વેતરવું.^૪

દરબારનો કુતરો.

દરજી પોતાનું આપણુ ચોરે નહીં, દરિયો કોઈએ વલોવ્યો નથી.

દરમાં પેસે પાધરો, વાંકા સઘળે વ્યાજ.

૧ કામ કરવામાં દાનત ચોર છે. ૨ હલકી બાબતોમાં સાસુવહુને લડાઈ થાય.
 ને પરિણામ ભયંકર આવે. ૩ ગપ વણીને મારવું. ૪ કોઈ કામમાં અડસટ્ટો
 કહાડવામાં સંકાય રાખીને ખોટ કે ભૂલ ભરેલો, અડસટ્ટો કહાડવો નહીં કે પાછળથી
 તાણુ પડે અગર દીકા થાય.

દરિદ્રીને ખાટલો વેરી. ૧

દરીઆમાં કુળકી. ૨

દરીઆનું પાણી છે, જે વાળે તેના આપનું.

દરીઆમાં કાંઈ મહા દરીએ વહાણ છે કે મુંઝાઓ છે ? ૩

દરીઓ કાઠથી ડાળાતો નથી.

દરીઓ કહે દુઃખીઓ, મારું દુઃખ ન બળે કોય;

પવન હીસાળા દેતહે, મારું નીર પીએ ન કોય.

દરીઓ કે દરબાર, જે મજે તો જેડા પાર.

દરીઓ માત્ર મૂકે તો પૃથ્વી રહે નહીં. ૪

દશરાને દહાડે જે ઘોડું ન દોડ્યું તે આડે દહાડે શું દોડે ?

દસાડા દક્ષતરમાં નહીં.

દહાડીનું લાગ્યું તે ભવનું લાગ્યું. ૫

દહાડા આવે વાંકા, ત્યારે માર મારે રાંકા.

દહાડે ડાખાં ચારે, રાતે હીરા પારખે.

દળવાનું હતું તે ભરડવાનું થયું.

દળાયલું દળવું તે મન વગર મળવું.

દક્ષિણની નારી, સોળ હાર્યની સાડી, પણ અર્ધા ટાંગ બિધારી.

દ્રાવિડી પ્રાણાયામ.

દાઝી તો દાઝી, પણ પૂછી પૂછીને ખાધી. ૬

દાટે તેને કોણ ચાટે ? ૭

દાતાર કૃપણનો વરો એક.

દાન કરતાં દયા સારી. ૮

દાર હાથીના પેટમાં પણ બાલે.

દાળમાં કાળું.

દાળીઆ લેઈ ખાઓ. ૯

દિવસ કરે તે કાઈ ન કરે. ૧૦

૧ બિંબ આવે નહીં, કેમકે માંકણ ઘણા હોય. ૨ તે કાંઈ નરેલ નહીં, કે અમુક ચીજ આંહી છે એમ સમજાણુ ન પડે નહીં. ૩ મુશ્કેલ સવાલ હોય તે વખતે આ લાગુ છે. ૪ માન=મર્યાદા. ૫ હથેળીના લીટા. ૬ ખીલ લોકોએ પૂછી પૂછીને હેરાન કરી. ૭ લક્ષ્મી દાટી હોય તેને કોણ ચાટે કે ખાય ? ૮ દાન દધને લેલું માન, તે દાન છે ધૂળ સમાન. ગુપ્તપણે જે આપે દાન, તેને ઇશ્વર આપે માન. ૯ હવે તેમાં કાંઈ વળશે નહીં. ૧૦ કર્મ કરે તે ન કરે માને બાપ.

ઐસેમે ઐસી લઈ, દેખો દિનકી યાત;

અનખિયરન, દશરથ મરન, સીત હરન, ખંધુ ધાત.

રામચંદ્રજનાં વાક્ય છે. એટલી આકૃતો ઉપરાઉપર આવી

દિલોદિલ સાક્ષી.^૧

દિવસને થાંભલો દેવાય નહીં.

દિક્ષા લીધી, પણ શિક્ષા ન લીધી.

દિ પ્રમાણે દીકરા, વેળા પ્રમાણે વહુ.^૨

દીકરડી ને ઉકરડી, વધતાં વાર શી.

દીકરા હતા નાના, ત્યારે માએ વહા પાહાણા.

દીકરા થયા મોટા, ત્યારે જમાના આવ્યા મોટા.

દીકરાને આવી ડાઠી, ત્યારે માને મૂકી કહાડી.

દીકરાને આવી મૂછ, ત્યારે બાપને નહીં પૂછ.

દીકરાને મરતો મૂકે, કે વહુનો મચકો લાંગે.

દીકરી આપીને દીકરો લીધો, તે પારકો હતો તેને પોતાનો કાધો.

દીકરી આપીને જમાઈનું સાઈં વાંચવું, રૂપીઆ ધીરીને ધરાકનું

સાઈં વાંચવું.

દીકરી ને ગાય જ્યાં દોરે ત્યાં દોરાય.

દીકરીનાં માગાં હોય, કાંઈ વહુનાં માગાં હોય ?

દીકરી સાસરે સારી, ને માલ વેચ્યો સારો.

દીકરીની માટીને શા ઝાટકા પડે છે ?

દીકરીઆણું ધર ને ઘોરડીઆણું ખેતર.^૩

દીકરીનો પહાણો.^૪

દીકરી સાસરે કે મસાણે સારી લાગે.

દીકરીની બહાલપ દાયજેથી જણાય.^૫

દીકરીની મા દેશ ખાય, દીકરાની મા દેશ ખાય.

દીકરીની મા મલીદો ચોળે, દીકરાની મા ખેડી ઝુરે.

દીકરીની મા રાણી, ઘડપણે ભરે પાણી.

દીકરો થઈને ખવાય, બાપ થઈને ન ખવાય.

દીકરો રળે ચાર પોહોર, બ્યાજ રળે બાર (આઠ) પોહોર.

૧ દિલભર દિલ. ૨ જેવો દિવસ કે સ્થિતિ આવવાની હોય તેવા દીકરા થાય. અને ધરની જેવી વેળા આવવાની હોય તે પ્રમાણે આગમસૂચક વહુ આવે તે પ્રસંગને લાગુ છે. ૩ બંને ખરાખર. ૪ પેટ પચ્યો છે. દીકરી આવી છે. ૫ દાયજે=કરીયાવર.

દીજે તો વેશ્યાકું દીજે, બ્રાહ્મણ દીજે નર્ક પડીજે;
વેશ્યા દીધે વાથે વંશ, બ્રાહ્મણ દીજે જીવ નિર્વંશ.

દીઠા દેવ ને પોહોંચી જાત્રા.^૧

દીકું સુખ ને ભાગી ભૂખ.

દીંટ કહાડવું.^૨

દીઠે દેહ બળે, ને સુતે સોડ બળે.

દીયર ઉપર કાંઈ દીકરી જણી છે ?

દીવાળી તો સહુની, પણ વિજયા (દશમી) તો વહુની.

દીવાળી તો અઠે કઠે, હોળી તો ઘેર ઘેર.^૩

દીવાળી દુનિયાની હોળી હરામીની.

દીવાળું કાઢવું ને હાથે નાક વાઢવું.

દીક્ષાએં ભિક્ષા દીયા, સો ત્રીન લોકકુ જીત લીયા.^૪

દુકાને દીધું તાળું ને બંનેનું સાથે દીવાળું.

દુઃખીના દાળીઆ.^૫

દુખીઆને દુઃખ નહીં.

દુઃખી ને દીવાનો ખરાખર.

દુઝતી વીહાય છે.^૬

દુનીઆં આવીને કુચો કરી નાખી, પણ રાખનો પોંખ, ને ઘઉંનો સાંઠો
ખાધો નહીં.

દુનીઆં દોરંગી, કાઈ ભાંડ ને કાઈ ભંગી.

દુખળીનું રહ્યું દુઃખીઓ ખાય, ધણી મરે ત્યારે દહાડો ન થાય.

દુખળો જેઠ, દીયેરમાં લેખું.

દુભાણા તો દુભાણા, પણ સારી પેઠે ઓભાણા.^૭

દુલો પાદશાહ.

દુશ્મનનું પણ દુઃખ દેખી રાજી થવું નહીં.

દુશ્મન સાથે દોસ્તી, ને વહાલામાં વેર કદી કરવું નહીં.

૧ આખું મેહેલું સર્વ પોહોંચ્યું, કન્યાને વાળાવેરે. ૨ નિર્મૂળ કરવું. ૩ હોળી
એટલે દુઃખ તે ઘેર ઘેર; દીવાળી એટલે આનંદ તો એક ઠેકાણે. ૪ એટલે પુણ્ય
વધારે થાય. ૫ બહુ દુઃખ પામેલા માણસને લાગુ છે. ૬ ભેંસ એક દુઝતી હતી
ને ખીજ વીહાણી. છોકરાં ઉપર છોકરાં થાય, મેમાન ઉપર મેમાન આવે તેને લાગુ છે.
૭ દુઃખ પામ્યા.

દૂધ તો માખકા, ઓર દૂધ કાયકા? પુત તો ગાયકા, ૧ ઓર પુત કાયકા?

કૂલતો કપાસકા, ઓર કૂલકાયકા; રાજ તો મેઘરાજ, ઓર રાજ કાયકા?

દૂધનો ઉભરો ફટલી ધડી રહે? ૨

દૂધ પાઇને સાપ ઉછેરવો. ૩

દૂરની સગાઇમાં કાંઈ દુઃખ નહીં.

દાંડીઆથી દુતીઆં આઘી.

દે દાન ધૂટે ગીરાણુ. ૪

દે ટુકડો, આવે ટુકડો.

દેગ ચડાવે ત્યારે ખરા, તડ તો પાઘ્યાં. ૫

દેખતે ડોળે અંધાપો, ને છતી રાંડે રંડાપો.

દેખો મીઆંકે છંદ ફંદ, ફટા જામા તીન અંધ.

દેડકાને મન દરીઓજ નથી.

દેતા હે કે રો પકું?

દેતો થાકે, પણ લેતો થાકે નહીં.

દેના લેના તો સંસારમેં ચલતા હે.

દેરાણી-જેઠાણીની ગોઠડીમાં સકરપારા, નર્ણુદ લોજાઇની ગોઠડીમાં અંગારા.

દેરાણીજેઠાણીના મગ ભેગા ચડે, પણ સોક સોકના ચડે નહીં.

દેરાણીજેઠાણીના ચોખા ભેગા ચઢ્યા જાણ્યા નથી.

દેવ ગયા ડુંગરે, ને પીર ગયા મક્કે, ઈંગ્રેજના રાજમાં, દેડ મારે ધક્કે.

દેવ ગયા, તો કહે, પૂજા ટળી.

દેવને ચપટી ચોખા તો જોઇએ. } બાવાજી ઘંટડી કેમ વેહેલી વગાડી?

દેવ બધાએની માનતા કણુલે. } જવાબ-પાપ કાટયો કટાય.

દેશ ડોલ્યો, પણ રસ ન ઘોલ્યો. ૬

૧ ગાયનો પુત તે બળદ જેના ઉપર ખેતીનો તથા ભાર વહેવાનો આધાર છે. ૨ જેનો ગુસ્સો ચડે ત્યારે બહુ, પણ રહે થોડી વાર. ૩ તે કરડે. ૪ (અહણુ)-સૂર્ય કે ચંદ્ર અહણુ થાય છે ત્યારે લોકો એમ માને છે કે રાહુ (અહ) તેમનો આસ કરવાને ગળે છે. તે બનાવ દૈવકોપ ગણાય છે એમ માનીને દાનપુણ્ય કરવામાં આવે છે તે વખતે ભંગી લોકોને આપવાનો વધારે રિવાજ છે ને ભંગી લોકો માંગવા નીકળે છે ત્યારે ભુખા પાડી જોલે છે કે “દે દાન હૂટે ગીરાણુ” એટલે જલદી દાન કરો કે અહણુ હૂટે અને દૈવકોપ મટી જાય. ૫ દેગ ચડાવવી=જમણુવાર કરવો. ૬ કાંઈ વૈરા થયો નહીં.

દેશે દેશની હવા જુદી.

દેહનું ઢાંકણ રોટસો, ધરનું ઢાંકણ ઓટસો, ને ધડાનું ઢાંકણ ઠીકરી,
આપનું ઢાંકણ ખેટો, ને માનું ઢાંકણ દીકરી.

દેહના દંડ ભોગવ્યે ધૂટકો.

દેહની સાથે ગાં- પણ પરમેશ્વરે ધડી છે.

દેહેરે પણ જા્ય, મસીદે પણ જા્ય, ને નીમાજ વખત હાજર થાય.

દેવગતનો પાર પમાય નહીં.

દેવની ગતિ ત્રિચિત્ર છે.

દૈવને દયા નહીં, દૈતને દયા નહી.

દોડે તે થાકે.

દોહોતી સુવે, ને વલોવતી ઉઠે.

દોણી લેનાર મળ્યો, ઓટલે મુઠકું ઊપજું.

દો દો ને ચોપડીયાં.

દોર તુટ્યો કે પતંગ પડ્યો.

દોમ્ને તીસરા, જેસા આંખમેં કાંકરા.

દોલતના ધણી થવું કે વવરાય, રખવાળ થવું નહીં.

દોસ્ત વગર દુનીયા અકારી.^૧

દોંગો જોઈ ડરવું નહીં, પાતળો જોઈ લડવું નહીં.

દોંતે તરણાં લીધાં; મ્હોમાં ખાસકું લીધું.^૨

ધ

ધકેલ પંચા ડોહોડસો.^૩

ધગધગતા કાચલા હાથ આળે, ઠારેલા હાથ કાળા કરે.

ધણી આવ્યો કે ધાડ, ઝુપકું લગાડું કે વાડ.

ધણી એ રાજ તે મહારાજ, ને પુતરાજ તે શૂતરાજ.

ધણી જાગે કે ચોર ભાગે.

ધણીની પેજાર ખવાય, પણ આપના રાજનો રોટલો ન ખવાય.^૪

ધણીની રોટી આપની પાલખી કરતાં સારી.

ધણીઆણી ધણી વડે સોહામણી, ધરતી વસ્તી વડે સોહામણી.

ધણી દુઝે કે દોર દુઝે?

૧ દોસ્ત વગર દિશાઓ સુની એમ પણ કહેવાય છે. ૨ નમી પંચા,

૩ વિચાર કર્યા વગર છાતી જોરથી અલેલટપુ કામ કરવું.

૪ આ કહેતી સ્ત્રીને લાગુ છે.

ધન તો ઢેડને ઘેર પણ હોય. ૧
 ધન ઘેલાં તે મન ઘેલાં.
 ધન જોળ્યન ઠકરાઇ સદા કોઇની રહી નથી.
 ધન્ય ઢીકા ને ચાપુ ચણા.
 ધંતુરાના ગુણ મહાદેવ જાણે.
 ધરમાં જુલ્યા પણ ધણીમુવા ન કહેવરાવવું. ૨
 ધરધડી ને ધરદહાડો.
 ધર્મનાં કામ પાંગળાં.
 ધર્મધક્કા ખાવા.
 ધર્મ ધર્મ શું કરે, જ્યાં જ્યાં ત્યાં ભીખારી મળે. ૩
 ધર્મી ધર્મ કરે, પાપી પેટ કુટે.
 ધરાઇ ગાં- ઢરડકા કરે.
 ધરાયો ઠણકા કરે, ને ભૂખ્યો વાળ તોડે.
 ધાઓ ધાઓ, પણ કર્મમાં હોય તો ખાઓ.
 ધાતાં ધન ન મળે, પણ ધાન મળે.
 ધાન ધરપત, ને ઘી સંપત.
 ધાનુ વિના મરે, કે સાન વિના મરે.
 ધાન ખાઇએ છીએ, કે ધૂળ ખાઇએ છીએ. ૪
 ધાવે સો પાવે.
 ધીંગાની ધરતી ને વિઘાનું દાન.
 ધીંગાનું રીંગાં આગળ ન ચાલે. ૫
 સોરઠો-ધીંગે દીધલ ધાન આ ભવથી એ ભવ લગી;
 રાંકે ભજ્યા ન રામ સાચે દલથી શામળા.
 એ ભવ આપ્યાં દાન આ ભવમાં તે ભોગવે;
 સમજીને છે સાન સાચું સોરઠીએ ભણે.
 ધીર સમાન જોગ નહીં, ને રોષ સમાન રોગ નહીં.
 ધુન લાગી, રામ ધુન લાગી, ગોપાલ ધુન લાગી.
 ધૂપ દઇને રાખી મૂકજો. ૬

૧ જાણપણાં જગ દોહેલાં, ધન તો કાલાં ઘેર પણ હોય. ૨ કામ કરવામાં
 નમાલા ન કહેવાય તેમ કરવું. ૩ ધર્મીઆ પુરુષને દુઃખ. ૪ એટલે શું? એમ
 સમજતા નથી? ૫ ધીંગા=સોરઠા, રીંગાં=મૂર્ખ, અજડ; નંગલી. ૬ કોઇ ધરાઇ
 થશે નહીં.

ધૂળનો પણ ખપ પડે છે.

ધૂળ વાવડે તો કાંકરા નીકળે; ધૂળમાં કાંકરા શું સેવા?¹

ધૂળનો ટોપડો પટોળેથી ઢાંકવો.²

ઘોઘ ગાં-માં ધૂળ ભરવી.

ઘોતી જોડા લડખડે, ને ઘરમાં હાંડલાં ગડખડે.

ઘોતલીના³ ઘોળ આગળ ગવાશે.

ઘોળી ધુવે મૂલે, ને પાપી ધુવે કમૂલે.

ઘોળીનો વાયદો ને ભૂતનો ભરોસો.

ઘોળે દહાડે ઘોળકુ લુટયું.

ઘોળે દહાડે તારા દીકા છે.⁴

ન

ન આવડે ભીખ તો વૈદું કરતાં શિખ.

નકરીનું નાક કાપે તેવી છરી છે.⁵

¹ સેવા=આટકવા. ² ગઘેડા ઉપર અંખાડી. ૩ એક વાણીઆના ઘરમાં ચોરે ખાતર પાડ્યું. વાણીઆ જાગતો હતો, પણ જોડ્યા વગર હાથમાં તલવાર રાખી બેસે. ખાતરને રરતે માંહે ઘરમાં દાખલ થવા સાર ચોરે પગ પ્રથમ ઘાલ્યા. અર્ધું શરીર ફેડ સુધી ઘરની અંદર આવ્યું એટલે વાણીએ તલવારથી ચોર મરી નય તેવી રીતે ધા કર્યા કે હુલકરી ચોર મરી ઠરી રહ્યો એટલે પોલીસ ચોખી ઉપર જમાદારને જાહેર કર્યું કે, 'ચોર ખાતર દઈ અર્ધો દાખલ થયો એટલે મેં તેને મારી નાખ્યો છે. હવે તમે આનો તલવારના એક બે ધા કરો ને જશ લ્યો. મેં માર્યો છે એ વાત હું કોઈ આગળ કરનાર નથી.' જમાદાર એકલો એકદમ જશની આશાએ ગયો. ચોરને એકદમ ધા તલવારનો કર્યો ને ખૂમ પાડી. ચોર ચોર ને તેને મારી પણ નાખ્યો. સવારમાં દરબારમાં જાણ થયું, જમાદારને સાબાશી મળી, ને દરબારે કચેરી કરી, જરીઆની ઘોતલી (પાઘડી) બંધાવીને ખીલું ઇનામ આપ્યું. આ વાતની તે વાણીઆની વહુને ખબર પડી એટલે પોતાના ધણીને ઠપકો દીધો કે ચોરને માર્યો તમે, અને આજરૂ તથા ઇનામ મળ્યાં જમાદારને, સાચું કહ્યું હોત તો આ ઘોતલી વગેરે તમને મળત. વાણીએ જવાબ આપ્યો કે, "ઘોતલીના ઘોળ આગળ ગવાશે." આનો અર્થ ખાયડી સમજ નહીં, તેથી વાણીઆને ઠપકો દીધા કરે. થોડા દિવસ થયા એટલે જમાદાર સુતા હતા ત્યાં કોઈ માણસ આવી જમાદારનું માથું કાપી ગયા. જમાદારની વહુ રૂપાળો રાગ કરી મ્હોં વાળની બેડી હતી, ત્યાં વાણીઆ પોતાની સ્ત્રીને લેઈ ગયો ને કહે કે, "ઘોતલીના ઘોળ ગવાય છે તે સાંભળ." ત્યારે વાણીયણ સમજ કે, મારા ધણીએ જશ લેવા સાર કે ઇનામની લાલચે ચોર માર્યાની વાત જાહેર પાડી હોત તો જમાદારની ખાયડીને બદલે હું રાંડત. ⁴ એવું દુઃખ પામ્યો કે કદી એને ઘેર જવું નહીં. ⁵ બહુ ખુડી છે.

નકટાને નાક નહીં, ને નફ્ટને સાન નહીં.
 ન કર્યાં પાપડ, ન કરી વડી, ન પારકે પૈસે કન્યા મળી.
 નકટીનો વર ભેગી, ગાંડીનો વર અપંગ;
 બહેરીનો વર ઢોંગી, ત્રણે ત્રીશ તોલા રંગ.
 ન કરે નારાયણ કે ગઢવી ગાડે ચડે.^૧
 નકલમાં અક્ષત (વાપરવાની) નહીં, મક્ષિકા સ્થાને મક્ષિકાં.
 ન આધે પોંખ કે ન હથેળી બળી.
 નખે ભરતા મુગલનો ભારો, ધરડી લેસ ને હુકે પાડો;
 જીવાન વહુ ને જીદો લાડો, એ ત્રણેનો રોજ દેડવાડો (ભવાડો.)
 નખે ભોંય ખોતરવી.^૨
 નગદની નિશા હજી પહોંચી નથી.^૩
 નગર વસંતા માનવી, ગામડે વસતા રાક્ષસા.^૪
 નગારાં વાગે, તોખત વાગે, પણ રાંડ સુતી ન જાગે.
 નધરોળના ધરમાં છાણુ પણ થગાય નહીં.
 નજોરવાના ધરમાં ડોસો દંડણુ.
 નમે તેને નવ તોતરાં.
 ન જાણે જોશી તે જાણુ ડોસી.^૫
 નડતરને નહાનું જાણવું નહીં.
 નણુંદની નણુંદ નાતરે જાય, ને મારે હૈએ હરખ ન માય.
 નદીનું મૂળ ને ઋષિનું કુળ જોવાય નહીં.^૬
 ન પહોંચીઆને હજાર બાહાનાં.
 નફ્ટ સાસુ ને નફ્ટ વહુ, બેએ કુળ લખમણુ સહુ.
 નફ્ટને નાક નહીં, શોખ ત્યાં શરમ નહીં.
 નખળો હાકેમ રૈયતપર શરો.
 નખળે માટીએ રાંડ શરી.
 નખળે દહાડે ભોંયનો પોપડો પણ હણુ.
 ન ભૂતો ન ભવિષ્યતિ.^૭
 નમે તે પેટ ભરી જમે.

૧ વા દીન કહારો કે મીયાંકે પાંજમે જીતીયાં ? ૨ ભુંઠા પડીએ તે વખતની સ્થિતિ. ૩ પુરી સાન વળે તેવી શિક્ષા થઇ નથી. ૪ કુઆમ વાસ; કુલ્લીન સેવા. ૫ સો જોશી ને એક ડોસી. ૬ વાટચું આસડ ને મુંજો ભેગી. ૭ આણું થયું નથી ને થવાનું નથી.

નમાલી વહુને ટોકે સૌ.

નમે સો ભારી, ભરી ભરી ત્રાજવું બેળે નમે. સો ભારી.

નર્મદામાં કંકર એટલા શંકર.

ન લેવા ન દેવા, ને વડોદરે વિવાહ.

નવલખીનો દમામ, ને નવફલ્લુસના વાંધા.

નવતું તેર વેતરતું.

નવસારી નાગમંડળ, ગણુદેવી ધમચકડ.

નવ નવા નેહ, ને નવ નવી મજે.

નવ વાનાં બાણે તે નાગર.

નવરો રહે તો ડાકણ ખાય.^૧

નવાણું ટકા બાદની વાત.^૨

નવાખ કહે ભર્ય જાતી હે, તો કહે ભર્ય તો ઠેકાણે છે, પણ આપ જાઓ છો.

નવી દોસ્તી નાચે ધણી.

નવો નાણાવટી ને જુનો ગાંધી.^૩

નસીળે મળ્યો કાકા, તે કામે કામમાં વાંકા.

નહીં કાને, નહીં કાટે, ને વાલ સોનું હોઠે.

નહીં ઝાડ ત્યાં રાજ તાડ.

નહીં આને તેને નવ નોતરાં.

નહીં સુતર, નહીં કપાસ, તો વણુકર બેડે શો કંકાસ ?

નહીં સાસુ, નહીં નણુંદી; વહુ નાચે આપહંદી.

નાહાતાં સુતરે તે શી રીતે પકડાય ?

નાને મ્હોડે મોટી વાત. નાની મોટી કરતાં કુંવારા રહે.

નાક ઊપર માંખ બેસવા દે તેવો નથી.^૪

નાક નીચું ને પેટ ઊચું.

નાક વાટે ખવાય નહીં, મ્હો વાટે ખવાય.

નાક વીંધાવા ગઈ ને કાન વીંધાવી આવી.^૫

૧ ઉલ્લોગી માણસ. નવરો કામ વગરનો રહે, ચિંતા ડાકણ ખાય એવો. બીજો અર્થ એ છે કે નવરો થાય ત્યારે ડાકણ ખાવા લાગે. એટલે નવરો નહીં રહેનારને ડાકણ પણ ખાઈ શકતી નથી. ૨ વાયટા માણસ વાત કરે તે વધારીને વાત કરે, તેમાં સેંકડે નવાણું ખાટું. ૩ જોશી જીવાન, ને વેદ ધરશે સારા. ૪ આખર તથા વચન ખાળે તેવો છે. ૫ આલી સાટે માલી.

નાખતાં પહોંચે ત્યાં સુધી ખરા.^૧
 નાગ, ફાગ ને દિવાળી, એ ત્રણે આવે એક વારી.
 નાગર બચ્યા, કબુ ન ખોલે સચ્યા; ખોલે સચ્યા તો ગુરુ કચ્યા.
 નાગા ઊપર ઊધાડા પચ્યા, ને આખી રાત ટહાડે ઠ્યાં.
 નાગા જણ્યા, ને કંદોરે લાભ.
 નાગાને નખરાં, ને ઊધાડાને અધારો.
 નાગો નાહાય શું ને નીચોવે શું ?
 નાચનારીનો પગ રહે નહીં, ને ગાનારીનું ગળું રહે નહીં.
 નાચવું ખુંદવું નક્ક થવું; સૌથી ભુંડું તે ધુણવા જેવું.
 નાઠી રાંડ સો ગામ ઊઝીડ કરે.
 નાઠો તે જણો ધાઠો.
 નાકું હાથમાં ને નાઠો.
 નાણું મૂકવા જગ્યા મળે, પણ વાત કરવા જગ્યા મળે નહીં.
 નાણાંનાં કાંઈ ઝાડ થાય છે ?
 નાણાંના કાંઈ વેશ આવે છે ?
 નાતરાંની જાતને જાતીવાસો નહીં.
 નાતરૂં તે એકું પાતરૂં.
 નાતનો પટેલ વેહેલો નરકે જાય.
 નાચ કહાડી નથી ત્યાં સુધી ગારું તાણવું.
 નાદ લાગ્યો તે લવનું લાગ્યું.
 નાદાન સાથે લાગકું, તે ડગલે ડગલે ધાત.
 નાનડીઆંને મસે,^૨ માડી ખાય રસે.
 નાનડીઆં વસું ધર, તે ગધેડે ચહડે.
 નાને કાળીએ વધારે જમાય.
 નાને મ્હોડે મોટો કાળીઓ ન ભરાય.
 નાભીનો ઊમળકો જાનો રહે નહીં.
 નામ રહે પરમેશ્વરનું.^૩
 નામ દેજે માંડું, નાક વહડાશે તાંડું.
 નામે નવસારી ભારી, ને ગણુદેવી હગી આળી.

૧ પુરુષમયત્ન કરવો. ૨ મસે=ખાહાને. ૩ દુનીઆં તથા દુનીઆના પદાર્થ
 નાશવંત છે.

નવ્વાણુંનેા ધક્કો.^૧

૫

પકડ કાન કે આવે સાન.^૨

પગ પેઠા હોય તો લાગ કે વગ થાય.

પગ મોટા તે અકર્મી, શિર મોટા તે સકર્મી.

પગલું શોધતાં ચેર મળે.

પગલે પગલે ચાલીએ તો ભૂલા પડાય નહીં.

પગે કથીરનું કલકું, ને નાકનું નસકોડું નવ ગળ લાંબું.^૩

પગે પાલી ઠેલવી. પગે કમાડ વાસવાં.^૪

પગે પાણી બહુ ઊતર્યું છે, મદત નથી આવ્યું.

પયાસે પોપટા ને સાકે સરેડી.^૫

પટેલની વાત પટેલ જાણે, પણ હાથમાં ખીલડો ને ધંટી તાણે.

પટેલ ખેઠા પાટે, ધરની એખ દાટે, ને પારકાની કહાડે વાટે.

૧ ઘોખી તથા વાણીએ સામસામા રહેતા હતા. ઘોખી થોડું કમાય ને તેમાં ખાવાપીવાની મોજ કરવામાં ઉદારતાથી ખરચ કરતા હતા. વાણીએ સાકે રખે ને પારો પૈસા પણ ખરા, છતાં ખાવાપીવામાં, લુગડાં પહેરવામાં લોભ રાખી ખરચ કરે, ત્યારે વાણીઆની સ્ત્રીએ વાણીઆને પૂછ્યું કે, ઘોખી ખરી મહેનત કરી થોડું કમાય છે, છતાં ખાવાપીવામાં તમારા કરતાં વધારે સુખ ભોગવે છે, ને લોભ કરતા નથી, તેનું કારણ શું? વાણીએ જવાબ આપ્યો કે, તેને નવાણુંનેા ધક્કો વાગ્યો નથી. વાણીયણે તેને અર્થ પૂછ્યો. વાણીએ કહે, પછીથી કહીશ. એમ કહી વાણીએ છાનામાના નવ્વાણું રૂપીઆ એક કોથળીમાં ભરીને ઘોખીના ધરની જળીમાં કાઢી નાખે તેમ મૂકી આવ્યો. ઘોખીને તે કોથળી હાથ આવી. રૂપીઆ બેઠ યુરુ થયો ને ગણી બેઠયા તો નવ્વાણું થયા. ઘોખીએ વિચાર કર્યો કે, એક રૂપીએ બચાવીને માંહે નાંખું તો પુરા સો થાય. તે પ્રમાણે લોભ કરી રૂપીએ બચાવી પુરા સો કીધા. પછી સોના ખસો, ખસોના ચારસો કરવા તરફ મન દોષ્ટુ ને લોભ, ખાવામાં પીવામાં કરી બેત્રણ વરસમાં પાંચસો સાતસો રૂપીઆ કીધા. વાણીયણે પોતાના ધણીને કહ્યું, હવે તો ઘોખી બહુ લોભીએા થયો છે ને ખાવાપીવામાં પણ કરકસર બહુ કરે છે. ત્યારે વાણીએ કહ્યું, “નવ્વાણુંનેા ધક્કો લાગ્યો હશે.” વાણીએ ઘોખી આગળ બનેલી હકીકત કહી રૂપીઆ નવ્વાણું માગ્યા, તે ઘોખીએ આપી દીધા ને પોતાની પાસે પૈસા થયા તેથી વાણીઆને ઉપકાર માન્યો, નવ્વાણું રૂપીઆ લાવીને વાણીએ વાણીયણને વાત કરી ને “નવ્વાણુંનેા ધક્કા”નેા અર્થ સમજાવ્યો.

૨ સારી વાત ખરાબર મનપર કરે ત્યારે તેને ખરી કહેવા સાકે કાન પકડવો પડે.

૩ ગરીબ સ્થિતિ છતાં અભિમાન ધણું રાખે તેને લાજ છે. ૪ કાંઈ નાણું નહીં તેમ કાંઈ ઉપર ધા કરવો કે કાંઈનું બગાડવું. ૫ પોપટા=ચણા, સરેડી=ધડાં.

પડતી પર પચાસ.

પડનાં પડ ફરી ગયાં.^૧

પણું રોડું ને ચણું ઘોડું બહુ દેખાય.

પજા પેહેલાં પોઝાર નવ દિન કરે.

પજો પજો પણ સૌને ભારી.

પડી જડી પરોણી,^૨ ને હવે રજું સેહેલ;

બે જોધએ બળદીઆ, ને એક જોધએ વેહેલ.

પડેગી જબ સુજેગી, તબ સબ સુજેગી.

પડોસીને ઘેર તોરણ બાંધ્યાં, હરખમાં મેં રાંધ્યું નહીં.

પડોસણુ છડે ભાત, ને દ્રેહસો પજો મારે હાથ.^૩

પડોસીના પરોણાને ધાઇને મળીએ.^૪

પત્યરમાં પગેં શું.^૫

પત્યરનો ભમરડો છે.^૬

પદાવેથી પાંસડું પડે.^૭

પ-હોતાનું પેટ ને અભાગીઆની ગાં-મેટાં હોય.

પરણ્યા નથી પણ જાને તો ગયા હપ્પું.

પરઘેર જમે, તે બહુ બહુ નમે.

પરઘેર હજે, તે વેહેલો ટળે.

પરણ્યાંને પાળે ને જણ્યાંને છવાડે, તેમાં પાડ કાના ઉપર.

પરણેલી તો જીવી તેવી, પણ નાતરાની તો જોધને લેવી.

પરણાવતાં સાસુ હરખાયાં, પછી સાસુ હડકાયાં.

પરણીને બેડી પાટ, ને સામુના કુલા ચાટ.

પરણેલી દીકરી, પરોણા દાખલ.^૮

૧ વાત બહુ જુની થઈ ગઈ તેને લાગુ છે. ૨ પરોણી, બળદ હાંકવાની સુધઝા ખાસેલી લાકડી. એક માણસને રસ્તામાંથી લોહોડાનો નાલ જ્યો. ખુશી થતો થતો કહે છે કે બસ હવે ત્રણ નાલ ને એક ઘોડો મળવાં બાકી રહ્યાં. તેની સાથે મળતી ઊપરની કહેવત છે. ૩ આ કહેવત નીચેની સાખીને મળતી છે.

મેરી પડોસણુ ચાવલ ખાંડે મેરે હાથ દેલા પડે;

મીયાં આવે તો પૂછું હું, ચાવલ ખાંડે સો છવે ક્યું.

૪ ખવરાવવા કરવાની કાંઈ ચિંતા નહીં. માટે નવનવાં હેત દેખાડીએ. ૫ પત્યરમાં પગલાં પડે નહીં એટલે પગનો સગડ આવે નહીં. ૬ ઠોઠ, ખુડયલ હોય તેને લાગુ છે. ૭ ડરાવવાથી કેટલોક પ્રસંગે સમું પડે છે. ૮ માબાપ કે સગાંને ઘેર.

પરદેશમાં ખરચી ખુટે, તે મધ દરિયે વહાણુ તુટે.^૧

પરદેશીની દોસ્તી, ને ખડની તાપણી.

પરદેશીની પ્રીત, સુરતનો સગો, ગુવારની ગાંસડી, ઢેડનો સંગાય,
સાગનો દેવતા, ધાસની તાપણી, એટલામાં ભલીવાર હોય નહીં.

પરનારી યાર, સદા ખુવાર; કાંદુકા ખીછાના, એર ભુતીઓંકા માર.

પર ભોમમાં પગ મૂકવો, તે ચોખ્ખો રાખવો.

પરમારથ કામમાં પૂછણું નહીં.

પરવારીને કાઈ મરતું નથી.

પર્વની ગાં-હોળી, ને મનુષ્યની ગાં-કાળી.

પરાઈ પીડા ભૂલતાં વાર લાગે નહીં.

પરાઈ છીંડીમાં હુગવું ને કરાઝવું.^૨

પરાણે પુણ્ય થાય નહીં.

પલક દરિઆવ.^૩ મોજ મેહેરાણુ.^૪

પત્રાબું તે મુંડવું અથવા મુંડાવવું.

સાખી

પેહેલું તિર્થ સાસુ સસરા, ખીનું તિર્થ શાળી;

દીકઠાક માતપિતા, શ્રેષ્ઠ તિર્થ ધરવાળી.

પેટુરવેશ ને બોલી, દેશ જાત દે જોલી.

પળ પળ ખારી છે.^૫

પાઈ સારૂ નીલાડે આગ મુકે.

પાકે તારે લોખોળી પણ ગીડી થાય.

પાટ્ટા એર દરજી કે વેતરે ને છેતરે.

પાખંડે ખાધી પૃથ્વી, ને ધુતારે ખાધો દેશ.

પાખંડે લોકમાં પૂજાય, સાધુ જન તે ગોદા ખાય.

પાઘડ બાંધે મોટાં, ને અંદરથી જોટા.

પાઘડીની શરમ સીને, ધાધરીની શરમ કાઢને આવે નહીં.

પાછલી રાતનું ઉઠવું, ને લુવાનીનું જલ્યવું. (સાફ.)

પાટીદાર મુવા છમચે.^૬

૧ બંને ખરાખર. ૨ એ ગોદા ખાવાની નિશાની. ૩ તે મેવરાજ. ૪ ખુશી થાય ત્યારે મોજ ઇનામ આપે તે મોજ મેહેરાણુ. ૫ પળ પળ પાટ્ટી છે. માટે જે સારાં કામ કરવાં હોય તે કરી લેવે. ૬ પાટીદારે ધોતીકાં મોઢું પેહેરી લાસરની પાટલી મુશી આવતા હતા, કાઠચે કષ્ટ પાટલીમાં આંત્રી આવશે તો પરશે. ત્યારે પાટીદારે જવાબ આપ્યો, કે પાટીદાર મુવા છમચે.

પાડસણું વાળીએ, તે જમાડીને વાળીએ.
 પાડણુ અગિયો વાળીગો, ઊગ્યો અમદાવાદ;
 દ્રાવ્યો પ્રુદ્યો માળવે, વેગ્રો જાત્રાવાડ.^૧
 પાડા સાથે પોપક્ષીજી,^૨ ને મુંડા સાથે ચારી.
 પાડા ઊપર પાણી.^૩
 પાડાની પીડાએ લેંસ કાંઈ પારસો વાળે ?
 પાડો ચાલે પાંચ ગાઉ તે પખાલી ચાલે પંદર ગાઉ.
 પાડોસી ઊચળે લાલ કે ઊચળે લાલ.
 પાણી પીવું છાણીને અને ગુરૂ કરવો જાણીને.^૪
 પાણી વિના દહીં ડહોળવું, તે ભાગે ખરું પણ થાય ઘોળવું.
 પાણીનો પાનાર, ને માયાનો વાઢનાર ઊતાવળો જોઈએ.
 પાણી માગે ત્યાં દૂધ આપે.^૫
 પાણીની જ કીંમત છે.^૬

કવિત

પાનીખિન જત્રાહીરી, મુક્તાકું ખરીદે નહીં,
 પાનીખિન મુઘડ સિરોહી ડાન કામકી,
 પાનીખિન હયકું ખુદાઈએ ખરીદે નાંહી,
 પાનીખિન દમેક સો, દામિની નહીં કામકી.
 પાનીખિન પુરપકો નામથી રહત નાહી,
 પાનીખિન કિમત ન, હીરેકે મુળમકી,
 અરે નર જ્ઞાની તું પાનીકો જતન કર,
 પાનીકે ગયે છંદગાની ડાન કામકી. ૧
 પાણી, પત્થર, ને પાનડાં, બ્રાહ્મણને જોઈ મુજે.
 પાણી મુવું છે.^૭
 પાણીથી પાતળું શું ? પવન ને ગરબુ.
 પાતળ જેવું, તે હારા હેવું.^૮
 પાદ પાદ પીપરડી, સુઈ જોડો સીવે, પૂછ તહારા પરીઆને કે પાઘા
 વગર કાઈ જવે.

૧ વેગ્રો=દૂળ ઉતાર્યાં. ૨ પોપક્ષીજી=ભાઈબંધી. ૩ કાંઈ અસર થાય નહીં.
 ૪ ઝાળખીને. ૫ એવા હેતથી પરોણાગત કરે. ૬ પાણી=અંચળાઈ, ખુદ્ધિ તથા શક્તિ,
 ૭ એટલે ખુટયો કે કુટયો છે. ૮ બહુ ખાય. પાતળા પેટવાળાનો આહાર ઘણો હોય.

પાઘા વગર કાંઈ ગંધાય.^૧
 પાદે રડતું હોય તો પાપખાને જવાની શી જરૂર ?^૨
 પાદવાની પ્રાપ્તિ નહીં, ને ગોલંદાજ થવું.^૩
 પાન ખાધને પદ્મણી થયાં.
 પાનું ફરે ને સોનું ઝરે.^૪
 પાનડાં પથરાય નહીં, ને ધૂળ ખવાય નહીં.
 પાનાં પજાં તે વેઠ્યે ધૂટકો.^૫
 પાપ પ્રગટ ને ધર્મ ગુપ્ત.
 પાપ ભોલે નહીં પણ ભોળે.
 પાપે પેટ ભરાય.^૬
 પારકા બાપનો કાંઈ આડો.^૭
 પારકા ઘણી પાછળ સતી થવું.^૮
 પારકા બાપતું શ્રાદ્ધ કોણુ કરે.
 પારકી મા કાન વીધે.
 પારકી માના મળશે નહીં.^૯
 પારકી મહેમાં કોણુ પગ મૂકે ?
 પારકે માંસે ધા ન પુરાય.
 પારણામાં પણ સાચું રાયો નથી.^{૧૦}
 પાવધનાં છોકરાં સાંઠો સાંઠો.^{૧૧}
 પાવલાની પાડી ને પોણા ચરાઈ.
 પાસો, કાઈનો ન થાય માસો.
 પાળેલો કુતરો પગ ચાટે.
 પીઠ ઠોકવી; વાંસો થાપડવો.^{૧૨}
 પીતળ માણસથી કામ પાડતાં સચેત રહેવું.
 પીયર હુકકું, તે બાયડી ધર માંડે નહીં.
 પીચાય નહીં તો ઢોળી નાંખવું.^{૧૩}

૧ એટલે જોડ્યા હોઈએ, તો કે:ષ વાત કરે. ૨ રડે એટલે ચાલે. ૩ પ્રાપ્તિ=શક્તિ.
 ૪ પુસ્તકનાં અગર ચોપડાનાં પાનાં ફરે એટલે વંચાય તેમ સોનું ઝરે=લાભ યાય.
 ૫ પાનાં=સગાનો સંબંધ કે કામને સંબંધ. ૬ તો ફેડવું સાફ. ૭ પારકા બાપ પાસે
 લાડ, માગણી કે હક થાય નહિ. ૮ એ કોણુ કરે. ૯ પારકી માના=ચેર, હુટારા.
 ૧૦ તે મેટા થઈ સાચું શાનું જોલે. ૧૧ પાવધનાં છોકરાં હોય નહીં ને પારકાં તે
 બધાં જુદાં. ૧૨ ટેકો આપવો. ૧૩ અહેબાને લાગુ છે.

પીળે પાને માંડી વાલ્યાં છે. વાલ્યાં ખત છે.^૧

પીંજણુ નકામી શી પીંજવી ?

પુણ્યે પાપ ઠેલાય.

પુરુષના કર્મ આડું પાનડું.

પેગડે પગ ને બ્રહ્મ ઉપદેશ.^૨

પેટ કે પરગણું ?^૩

પેટ તો કુતરાં પણ ભરે છે.

પેટ ઊઘાડીને કાઈ જોતું નથી.

પેટ ને પેટી બન્નેથી ખાલી.^૪

પેટ પાક્યું તે કોને કહેવું ?^૫

પેટ બાળીને સંચવું નહીં, ને દીવો બાળીને કાંતવું નહીં.

પેટ કંપાણું, ત્યાં કાઈ નહીં વહાણું.

પેટમાં કાઠથી પેસી નીકળાતું નથી. પેટવરામાં પુણ્યવરો.

પેટમાં ટાંટીઆ છે.^૬

પેટમાં પેસી પગ પહોળા કરે તેવો છે.

પેટ ને પેરણું સાથે જ હોય.

પેટ સમાણું, તે હાંડલે સમાય.^૭

પેટા ચાટા કરી ગુજરો ચાલે છે.

પેટ પાટા બાંધવા, પણ દેવું કાઠવું કરવું નહીં.

પેડું પેરે નીકળે.

પેરણામાં સૌ નાગું.

પેટા ભવને વાયદે.

પેહેરવા પૃથ્વી ને ઓઢવાને આભ.

પહેરીએ ગામને ગમવું, પણ જમીએ મનને ગમવું.

પહેલી રાતે મરે, તેને પાછલી રાત સુધી કાણુ રહે.

પહેલી રાતે સૌ કાઠ જાગે, બીજી રાતે ભોગી;

ત્રીજી રાતે રોગી જાગે, ચોથી રાતે જોગી.

૧ ચોપડીને છેડે પીળાં પાનાં હોય છે તેમાં લખેલું તે માંડી વાળેલું. ૨ બહુ ઉતાવળમાં કામ કરે તે સાફ થાય નહીં. ૩ બહુ ખાય તેને કહે છે. અને પેટ ભર્યું તે પાટણુ ભર્યું. ૪ નિર્ધન અને પ્રજાહીન. ૫ પ્રજા ખરાબ થઈ તે દુઃખ કોને કહેવું. ૬ ઘણો ઊંડા મનનો પહોંચિલો માણસ છે. ૭ એટલે છાકરાં ગમે તેવાં હોય પણ રોટલે ભારે પડે નહીં.

પહેલો મૂર્ખ તે ઠેકે કુવો, બીજો મૂર્ખ તે રમે જીવો.^૧

ત્રીજો મૂર્ખ તે ખહેન ઘેર ભાઈ, ચોથો મૂર્ખ તે ધરજમાઈ.

પહેલાં લડાવ્યાં લાડ, પછી ભાગ્યાં હાડ.

પહેલાં વહુ ખાતી નથી, પછી વહુ ધરાતી નથી.

પૈસામાં કાઈ પુરો નહીં, ને અક્કલમાં કાઈ અધુરો નહીં.^૨

પૈસાવાળાની બકરી મુઈ, તે આખા ગામે જાણ્યું;

ગરીબની દીકરી મુઈ, તે કોઈએ જાણ્યું નહીં.

પૈસાવાળાનાં જીવતાં હોય, તે તાલેવંતનાં મરે નહીં, ને ગરીબને
ઝોરતો થાત.

પૈસો આઈ, પૈસો ભાઈ, પૈસા વગરની શી સગાઈ.

ચોથી માટી કાચલીએ ખણાય.^૩

ચોતાની જંગ ઉઘાડીએ તે નાગા જણાઈએ.^૪

પોયાં તે ચોયાં, ને ડાયાં તે સાયાં.

પોદળામાં^૫ સાંઠો રાખવો.

પોલમાં પેસી જાઓ.

પોલે પાને ભગવાનદાસ, લુગડાં પહેરે સો પચાસ.

પોસતું નાળિયેર પૈડે પુટે.^૬

પહોંચે તહેને હાડે વીશમે, લાગે ત્યાંથી લાગે.

પહોળીઆ (રૂપીઆ) નો પારેખ પત્થર.

પંડયે ન્હાના પણ પાખંડે મ્હોટા.

પાંખ (પુંખ) પાદશાહની કપાય, નેવ રાંડી રાંડનાં પણ કપાય નહીં.

પાંચે મિત્ર, પચીસે પડોસી, ને સોએ સગો.^૭

૧ જીવો એટલે જીવાર. ૨ ચોતાના મનથી. ૩ માખણમાં પાટુ મારવી.

૪ ધરની વાત ખહાર કરવાથી ભરમ જાય. ૫ આ દેશમાં બધરાં છાણ એકઠું કરવા જાય છે ત્યારે રસ્તે જતાં કોઈ ઠોરનો પોદળો જીએ ત્યારે માંહે સાંઠાનો કડકો ખોસી કાઠે જાય. તે ફરી ઘેર આવેને પોદળો લઈ આવે, પણ પોદળામાં સાંઠો ખોસેલો હોય તે પોદળો કોઈ બીજા બાઈ ઉપાડી જવાની ઇચ્છા કરે નહિ. કદી સાંઠો ખોસનારી બાઈ તે પોદળો લેવા ન આવે તે પોદળો સુકાઈને ઘૂળ લેવો મળી જાય પણ બીજા બાઈ ઉપાડે નહીં. એ દેકાણે બાઈડીએ બહુ પ્રમાણિકપણું બતાવે છે. ૬ પોસ=કાઠિયાવાડમાં “પસ” એટલે વર પરણવા જાય ત્યારે બે હાથનો ખોળો કરી નાળિયેર હાથમાં લે છે- તે નાળિયેર વરરાજ પરણીને કન્યા સાથે રથ કે વહેલમાં બેસે ત્યારે તે પૈડે વધેરવામાં આવે છે. ૭ આટલી રકમ મિત્ર, પડોસી, કે સગાંને ધીરતાં પાછી આપે નહીં તે બગાડ કરવો નહીં. ખમી રહેવું તેમાં શોભા ને સુખ છે.

પાંચ પટેલ ને છઠ્ઠા દાણભાઈ.
પાંતીને ભાગ, પેટ દુઃખતે પણ ખાવો પડે.^૧
પાનડે પાણી પાય છે.^૨

૩

ફરીર હાલમેં મસ્ત, જરદાર માલમેં મસ્ત;
બુલબુલ બાગમેં મસ્ત, આશક દીદારમેં મસ્ત.
ફજેતીના ફાળકા ને આખરના કાંકરા.
ફટ કરી કહે તો ગામ બાહાર રહે, નફટ કરી કહે તો ગામમાં રહે.
ફતવાખોર પહેલો ફાવે.^૩
ફરેએ શીરસ્તા ફરે.
ફળ ખાવું જોઈને, દોઝું લેવું દોહીને.^૪
ફાટયું સાંધીએ ને રૂઠું મનાવીએ.
ફાટડા રવે ક્યાંહેનું ક્યાંહે, વાણીએ ઝાડકે માંહેનું માંહે.
ફુનડને ઘેર પુવડ ગઈ, ને ગાલે ગંઠોડા દેખને રહી;
ઢીઠોરે પુવડના ધણી, અન્ન થોડું ને માખો ધણી.
ફુઈ તે ઠંડા પાણીની ફુઈ.
ફુઈને મૂછ હોત તો કાકા કહેત.
ફુલ કરમાણે ને પુરૂપ શરમાણે કામના નહીં.
ફટનારી આંખે ઝોકા વાગે.
ફૂલબાઈના કાંત્યામાં ફેટો રહે નહીં.
ફૂલણીની ફૂલ, ને ફૂલીબાઈનું ફૂમતું.

બ

બજરંગ ખીરકા સોટા, પુટ નય ભંગીકા લોટા.^૫
બકરીનું દુઝાણું.
બકરી દૂધ આપે પણ લીંડી કરે.
બગલો માર્યો ત્યારે પાંખ હાથમાં આવી.
બડી ફજર, ઝાડી પર નજર.^૬

૧ લાણનો ઢીકો પણ મૂકી ન દેવાય. ૨ બહુ દુઃખ દે છે. ૩ પછી નહીં.
ફતવાખોર=ટોંગી, જુહું રોઈ નાણુનાર. ૪ જોઈને ખાવું કે માંહે છવડો હોય, દુઝાણું
ટોર લેવું તે દોહીને લેવું. ૫ બજરંગ એટલે વજાંગ હનુમાનજીના સોટાની બીક
એવી લાગે છે કે ભંગી એટલે ભાંગ પીનારનો લોટો કુટી નય. મતલબ કે બય લાગે
ત્યારે ફજર પણ ઉતરી નય. ૬ હાજત જવા સાર.

अडी अडी आतां, अगलमें हाथां.

अधामां लाग होय, पणु रंडापे सुवांग (स्वांग)ज होय.

अधा दीकरा पेटना छे, कांछ छपरवाडेथी नथी लीघो.

अधां तेडां पाछां जय, पणु जमनुं तेडुं पाछुं जय नहीं.

अधुं गाम धारे, त्यारे धेकी घेंस ओरे.

अक्षा वहां नक्ष, हुवा वहां धा.

अरोअरीआथी करीअे वाद, विवाह ने प्रीत.

अहोत डी आछछ, तोणी न समज्या काछछ.^१

अहोत गोया ने जिया धास.

अणद गधेडाने शिआमणु आपे.

आहणु वयने अड डाल, तो जजमान वयने देडकी गाय.

आहणु कही धूटे ने अणद वही धूटे.

आहणुनुं रांधुं आहणु आय क लेंस आय.

आहणु डीधा जमवा, लवाया डीधा रभवा;

काणी डीधा लुटवा, ने रांडी रांडो डीधी कुटवा.

आहणुलाछ छवतां दिवाणीआ, ने मुवे वेहेवारीआ.^१

आहणु घेर आय ने अेर आय अराअर.

आहणुने मन गाय, पणु आपलाने शुं ?

आहणुने घेर वरो ने कुतरांनो भरो.

आहणुनो साणो अडो, गरासीआनो साणो गोलो.

आछ आछ अेना धरनी.

आछ भ्हेनां भोणां, ने गामनां लोक लुअ्यां.

आछछ सुआं आपडां, धरआर थयां आपणुां.

आछने काछ लेनार नहीं, ने लाछनि काछ देनार नहीं.^२

आअ नहीं देआ तो देओ मिलाडा, ओर नहीं देआ तो देओ सुनारा,

भूत नहीं देआ तो देओ लरवाडा.

आत जे कहे जने तो आत कराभात हे.

आत आतमें आत हे, लात लातकी आत;

अेक आत गज हेत हे, अेक आत गज लात.

^१ धर वेथीने पणु उत्तरकार्य करे. ^२ अयाने काछ आवतल नहीं, ने आछने काछ लावतल नहीं.

કવિત

આતનસેં દેવી અરૂ દેવતા પ્રસન્ન હોત,
 આતનસેં સિદ્ધ અરૂ સાધુ પતિયાત હે;
 આતનસેં ખાન મુલતાન અરૂ નરેશ માને,
 આતનસેં મૂઠ લોક લાખન કમાત હે;
 આતનસેં ભૂત અરૂ દૂત સખ તાખે હોત,
 આતનસેં પુન્ય અરૂ પાપ હોય જાત હે;
 આતનસેં કીર્તિ અપકીર્તિ સખ આતનસેં,
 માનવીકે મુખકી આત કરામાત હે. ॥ ૧૧ ॥

આપનું આરમું ને પડોસનું ધર, ફરી ફરીને મળે નહીં.
 આપ દીવાનો, મા દીવાની, આપડી મારી તુળજલવાની.
 આપ દીકરાનો નાતો.^૧

આપ દેખાડ કે શ્રદ્ધ સાર.

આપના કુવામાં છુડી મરાય નહીં.

આપના ધાન જેવું, બકરીના ગળાંના આંચણુ જેવું.^૨

આપના આપને ઘેલાં રૂવે.

આપના આપને સંભારે તેવું થયું.

આપને પૈસે તાગડધીન્ના.

આપા ભાયડા.^૩

આફેલું વેંગણુ લીલું ધાય નહીં.

આપડી ચોટલેથી ને મેમાન રોટલેથી રાજી.

આપડી નાતરે જ્ય ને ઘણી વોળાવા જ્ય.^૪

આપડી રહે ને ભાયડો ખાય તેમાં શું સાઈ કહેવાય ?

આપડીને કમાઈ અને છોકરાંને મીઠાઈ અતાવીએ ત્યારે વશ (રાજી) ધાય.

આર પુરખીઆ ને તેર ચોકા.

આર કારભારી ને તેર ચોધરી.

આર વાગ્યા ને લહાડના ચુલા લાગ્યા.

આર કાહળા, ને તેર ધૂય અથવા લાગા.

આર આહણે બકરીનું જોર.

૧ સંબંધ દોસ્તીનો. ૨ આપના ધાનમાંથી દૂધ નીકળે નહીં.

૩ પાકીદાર.

૪ મા નાતરે જ્ય ને દીકરો દુધચોખા ખાય.

બાર આયડીએ બગલાનું બેર.

બાર વર્ષની કન્યા ને એ છોકરાંની મા.^૧

બારવટીએ થાકે પણ રાજ થાકે નહીં.^૨

બાલસેં ખેલ નહીં, બડેસેં વેર નહીં.^૩

બાલાપન ખેલમેં ખોયા, જીવાની નીંદભર સોયા, જીઠાપા દેખ દેખ રોયા.

બાલક રાજ રમાડે, ને બાલજી રાજ જમાડે.

બાવા વાહરૂ વાળશો ? તો કહે, આપનાં નથી વાળ્યાં તો તારાં શું વાળીશ ?

બાવાનો માલ બગલમાં ધાલ.

બાળ પરદેશારી ચાકરી, બાળ ગુણિકારો હેત.

બિચારાનાં બરે ખૂઝાં.

બિલાડીનું બચ્ચું સાત ઘર ફરે.

બીબી બાચકે જાય, ને મીઆં દાડીઆ શોધે.

બીહે તેને આવી લાગે.

બુડતા બળતાનો વીમો કોણુ બિતારે.

એ સગપણુ ને ત્રીજું વેર, કદી ન આવશો મારે ઘેર.

એ હાથ વચ્ચે એક પેટ છે તે ભરાશે.

એટા હોય તો બાપ કહે કેની.

એશરમની બલા દૂર, આવે જીતીઆં વાધે તૂર.

એસતો રાજ, આવતો મેહ, ને આવતી વહુ, વગર વિચારે વાહવાહ કરે સૌ.

એસતો વાણીએ ને બિઠતો બકાલી.^૪

એહેડા ઉપર એહેડું તે પાણીઆરા માથે ભાર.

એહેડું ચડાવીને આવી છે.^૫

એહેન કહીને એસાડે ને વહુ કહીને ઉઠાડે.

એહેનને ઘેર ભાઈ, સાસુ ઘેર જમાઈ.^૬

એ(પો)પાં બાઈના રાજમાં બરે બપોરે બજીગું.

૧ એવી કન્યા શોધવા મોકલ્યો. ૨ થાકે ને બદલે ધારો પણ જોલાય છે. ૩ કરના. ૪ બકાલી=કાળીએ. ૫ નાતરીઆ વરણમાં સ્ત્રીએને પરણેલ ધણી સાથે નથી બંનતું ત્યારે બીજાના ઘરમાં પ્રેમથી જાય, તે વખતે તે બાચડી પાણીનું બહેડું ભરી માથે ચઢાવીને પોતાને રાખનાર પુરુષના ઘરમાં જાય, એટલે તે સ્ત્રીને રાખનાર પુરુષ શુનાહગાર ગણાય નહીં. પણ નાત મળીને ધંચાત કરી વેલ અપાવે. આ કાઠિયાવાડમાં રીત છે. ૬ ચાકરી પામે.

બોલતાની કાંઈ જીલ ક્લાય છે ?

બોલતું ભૂત પણ સાઈ.

બોલતેમં રેલમછેલ, ખરચતેમં ટંચાઈ.

બોલીને દૂરે તેના વિશ્વાસ કાણુ કરે ?

બોલે નહીં હસી તો સૌ જાય ખસી.

બોલે હસી તે જાય ખસી.

બોલેલું કાંઈ મ્હોમાં પેસે છે ?

બોરડીના કાંટો આઠો કરડે, ઉભો કરડે, કરડે કુડી નાંખ્યો,

બોરડીના કાંટો એ તો ગુણુદે બાળી નાંખ્યો.

બાંડા સાપને બે તરફનો માર.

બાંદી તો બાદશાહડી, ઓઈડી સરદાર.

બાંધજોડની વાત કરવી તે કહાપણુ.^૧

બાંધે છોડે બાબરીઓ.

બાંધે પોટલે વેપાર થાય નહીં.

ભ

ભગત એટલે ખોટો રૂપીઓ.

ભગત જગત ઠગ ત.

ભજ કલદારં, ભજ કલદારં.^૨

ભજે તેને સૌ ભજે, તજે તેને સૌ તજે.

ભટજી ભણે છે કે ટીપણાં ફાડે છે.

ભણી ભણીને ઉંધા વળ્યા.

ભણી ભણીને પોપટ થયા.

ભણેલ કરતાં ગણેલ સરસ, ગણેલ કરતાં ફેરેલ સરસ, ફેરેલ કરતાં
કઠાએલ સરસ.^૩

ભણેલાને ચાર આંખ, અભણુ આંધજો.

ભણુ તે ભૂલે ને ચડે તે પડે.

ભણ્યા પણ ગણ્યા નહીં.

ભણ્યા ભૂલે પણ લખ્યાં ન ભૂલે.

ભણ્યોગણ્યો તે ગંગા ગયો, ન ભણ્યો તે મૂર્ખ રહ્યો.

૧ વારાઘાટ કરવી તે વિચારતું કામ.

૨ રોક્ષીઆ કામ કરનારને.

ભણ્યોગણ્યો તે ઘોડે ચડે, ન ભણ્યો તે આગળ ઠોડે.

ભણ્યો ભૂલે ને તારો ડુબે.^૧

ભભૂતને ભરોસે ન રહેવું, ઉઘોગ પણ કરવો.^૨

ભમરડો ધૂમાવવો.^૩

ભમરો ભુંસવો.^૪

ભમે તે ભૂખે ન મરે, રમે તે રળી ન ખાય;

ઉંઘે આયુષ્ય ન વધે, આળસે દેવાદાર થાય,

ભયા પાંચશેરી.^૫

ભરત નવ કાંકરીનું ભરી કે જડી.^૬

ભર દરીએ વહાણનું ડગણું કહાડવું.^૭

ભરમાળીને અગર ભંભેરીને ભૂત કરવો.^૮

ભરવાડની દીકરી કુંવારી રહે, પણ દુધ કુંવાઈ ન રહે.^૯

ભરે ગાગર તો મળે નાગર.^{૧૦}

ભરે ભાણે ભૂખ્યો, ને ભર્યે તળાવે તરસ્યો રહે.

ભર્યાનું ઘર સૌ કાઈ ભરે, દુઃખીઆને દુઃખ આવી મળે;

રાંધ્યા પછી બળતું બળે, ને રાંધ્યા પછી દળણું દળે.

ભર્યે સમુદ્રે પજો કાગ, પણ જ્ય ખાખોચીઆં ખોટયે;

ગદ્દા ઉપર મખમલ નાંખી, પણ જ્ય છારમાં લોટયે.

ભર્યો છલકે નહીં, છલકે સો આધા; ઘોડા ભુંકે નહીં, ભુંકે સો ગદ્દા.

ભલભલા ચાલ્યા ગયા, આપણ જખ્યું કાલ.

ભલાઇમાં ભાલો મીઠું ખોલે તે વહાલો.

ભલાભલી પૃથ્વી છે.^{૧૧}

ભલામાં ભલી પૃથ્વી છે કે ચાલવા દે છે.^{૧૨}

ભલે ભલે પજો દુકાળ, કે સગાંસંબંધીનો આવ્યો પાર.

૧ A good marksman may miss. ૨ નસીબમાં લખ્યું હોય તે ચોક્કસ બને. ૩ વાત ચાલતી હોય તેમાં વચ્ચે પથરો દેંકવો. ૪ માંડી વાળવું. ૫ તોહું અથવા કાટકું જોખવાનું, પણ પાંચશેરી પોલીખમ તે ધરાજને તોલમાં આછું આપવાને બનાવી રાખેલી. ૬ કરકસરથી ખરચ કરી વ્યવહાર ચલાવવો. ૭ કુવામાં કતારી વરત (દારડું) વહાડવું. ૮ ભરમમાં ગાંઠો બનાવવો. ૯ માંહે ખાણી તો ભેળવેજ. ૧૦ નાગર સ્ત્રી. ૧૧ આ પૃથ્વીમાં કંઈક નર એક ખીનખી સરસ પચ્યા છે. ૧૨ કોઈ પોતાની ભલાઈ કે પવિત્રતાઇની બહાઈ કરે ત્યારે એક પૃથ્વી પવિત્ર કે ભલી છે તે સર્વને ચાલવા દે છે એમ કહેવામાં આવે છે.

ભલે મુલો ભાભો, જે પામ્યા ગોદીનો ગાભો.

ભલે હોય ભુંડો ભલો તોએ ભાઈ.

ભવાની માએ ભલું કર્યું કે આંખ પ્રમાણે ફૂલું ઘણું.

ભંગીકી જેડ કાળી, અશીણીઆની રાંડ;

દાડવાલેકી જેડ ચું કહે, આવે મારો ગડગડતો સાંઠ.

ભા, અપશુકન ખોલશે નહીં, તો કહે પ્રાણેકથંભ આંહીજ અળશે.

ભાઈને ઘેર વિવાહ, તે યાળી ઉભળીને ખા.

ભાઈ જેડે જવાનું, પણ ભાભીને હાથે જમવાનું.

ભાઈ થાય તોખો તેનો શો ઘોખો ?

ભાઈના છાછઆંમાં ખેહેન મણા રાખે નહીં.

ભાઈની પાઘડી ભાઈને માથે, ને ભાઈ ચાલ્યા ઉઘાડે માથે.

ભાગ્યશાળીને ભૂત રજે, ને અકર્મીની ખાયડી મરે.

ભાગ્યા ઘરને સડેલા વાંસનો ટેકા.

ભાગ્યો^૧ ધા ચેરાસી જોજન જય.

ભાગી ધાડ ઢેડવાડે જય.

ભાગીઆની લેંસ ભૂખે મરે.^૨

ભાગીઆનું જય કે વાંઝીઆનું જય.

ભાગી હાંલ્લી ચુલે ચડે નહીં.

ભાડાની ગઘેડી ને અડધી રાતે ખદેડી.

ભાડાની વેલ, ને ઉઘાળી મેલ.

ભાણે ભરે સંતોપીએ નહીં, તો કર ચાટે શું થાય ?

ભાણેજે ભાગ નહી, ને જમાઈએ લાગ^૩ નહીં.

ભાત મેલીએ, પણ સાથ ન મેલીએ.

ભાદરવાની લેંસ ને કલાડાની મેસ.^૪

ભાદરવે ભસ પુંછલે નહીં, ને પુંછલે તો મરે;

મરદ વેણ ખોલે નહીં, ખોલે તો પળે.

ભાભા મારા રળી આવ્યા, ને સોના સાઠ કરી આવ્યા.

ભાભાજી નાતરું, તો કહે તારી જ સાથે.

૧ ભાગ્યને ખદલે ભૂલ્યો પણ ખોલાય છે. ૨ કાં જય ભાગીઆનું કે કાં જય વાંઝીઆનું. A cracked bell will never sound well. ૩ લાગ=હક, ૪ સારાં હોય.

ભાભી^૧ હસવું ભુંડું.

ભાભોજી હશે તેવા ગવાશે.

ભાયડો એવું શું રજે, કે રાંડ રાંઢો કરે ?^૨

ભાર્યો^૩ ગધેડો બમણો વહે.

ભાર્યો^૪ દેવતા પ્રકાશે નહીં.

ભાવમાં સાટું, તોલમાં સાટું નહીં.

ભાવી ભૂલાવે તેનો શો ઉપાય ?

ભીખ માગતાં આવડતી ન હોય, તો તમાકું ખાતાં શીખો.

ભીખ માગીને ભધઓ કીધો, તે પાડોસણે લુંટી લીધો.

ભીંત સામે માણસ ધસે, માયું અફળાય ત્યારે ખસે.

ભીલામાનો દાગ ને હિંગની ગંધ કદી બન્ય નહીં.

ભૂખ ગયે ભોજન, તરસ મટે પાણી, એ તો વાત મેં જાણી.^૫

ભૂખ વેઠે ઢોર, ને દુઃખ વેઠે માણસ.

ભૂખે મરતી આહાણી ભયડાને બન્ય.^૬

ભૂખે મરતીને છોકરાં ધણાં.

ભૂખે મરવા કરતાં, ભાલે મરવું સારું.

ભૂખ્યું તેને કાંઈ ન દુખ્યું.^૭

ભૂખ્યો ડાંસ જેવો, મારવાડનો માઉ.

ભૂખ્યો આહાણુ દેવ વેચે.

ભૂત બન્ય વસવાથી,^૮ ને ડાગ બન્ય ધસવાથી

ભૂતનો ભરસો શો ?

ભૂદ્યો ધા એરણુ ઉપર.

ભૂદ્યો ભટકે, તે ઠેકાણે અટકે.

ભુંગળ વગરની ભવાઈ.

ભુંડણની પેઠે જણુ છે.

ભુંડનું છાણુ નહીં લીધાનું કે નહીં થાપ્યાનું.^૯

ભુંડપનો ભારો ને અપજશનો પોટલો.

૧ ભાભીને કહે છે કે મરકરી કરવી તે ભુંડું કામ છે એમ કહી ભોંઠી પાડી.
૨ ભાંડ ભવાઈ કરે, તે રખડી પેટ ભરે. ૩ ભાર્યો એટલે ભાર ભરેલો. ૪ ભાર્યો એટલે રાખ નીચે દબાવેલો. ૫ કાકા લ્યો ખીચડી. ૬ ભયડા એ એક ઉતરતી જતના આહાણુ છે. ૭ શરીરમાં રોગ થવા પામે નહીં. ૮ ઘરમાં કે માણસની વસ્તીમાં ભૂત ન આવે. ૯ અતો બ્રહ્મ ને તતો બ્રહ્મ.

ભુંડાપાનાં ભાતાં ન આંધવાં.

ભુંડા મ્હેંને ભરડકું ને અવાડાનું પાણી.

ભુંડી લેંસને આંદરે પાડો,^૧ આંધળી દોહનારી ને ગોવાળ ગાંડો.

લેખ લજવવા કરતાં ધર માંડવું સાંડું.^૨

લેખડ પાછા વગર દળદર જય નહીં.^૩

લેગા મરવું તે વિવાહ સરખું.

લેલ જેવો છે.^૪

લેળ પડે સારે કાંઈ મેળ રહે નહીં.^૫

લેંસ હુઆડે, ને ગાય તારે.

લેંસ શરવે ખાણ ને ભાર શરવે વહાણ.

લેંસનાં શીંગડાં લેંસને ભારે.^૬

ભોગવે તે ભાગ્યશાળી.

ભોર ખોલાવવી.^૭

ભોળાને ભૂત બહુ વળગે.

ભોળે ભાવે રામૈયો.

ભોંય પશું ભાગ્યનું ને જડે તેના આપનું.

ભોંય ખોતરવી પડે તેના કરતાં ચૂપ ખેસવું સાંડું.

મ

મંકાડો રીસે બળે ત્યારે પોતાની પુંઠ કરડે.

મંકાડો કહે ગોળનું બીહું તાણી લાવું, તો કહે તારી કડજ કહી આપે છે.

મખમલની મોજડી^૮ માથે ન પહેરાય.

મગ ગણે, તે માંડા^૯ કેમ ભુલે.

મગર, મંકાડો, મેશ, વળગ્યાં તે તુટે પણ ધૂટે નહીં.

મચ્છીકી જાત ઝીંગાં.

મચ્છા કર મા મેતરાણી, આ ચુડે મેં તેર આણી.

૧ આંદરે પાડો=પ્રાણા ટીલાવાળો. ૨ ગૃહસ્થાશ્રમ કરવો. ૩ મોટું કામ કરીને નાણાં મેળવવાં તેને લાણ. ૪ લેભ=લોળો, અણુસમન્ત. ૫ ખેતર લણી લે અથવા કપાસ વીણી લે ત્યારે ખેતરનો ધણી, ગાયના ધણુને તથા બકરાંના ટાળાંને ખેતરમાં ચારવાની રત્ન આપે તેને લેળ કહે છે. તે રત્ન આપે ત્યારે કેટલાં ઢોર માંહે નાખવાં તેનો મેળ રહે નહીં. લેળ એટલે રેઠો માલ હોય તેની હુટ. ૬ જે કરશે તે ભરશે. ૭ ક્યાં કામને માથે પાણી ફેરવવું અથવા પૈસો ઉડાવી દેવો. "ભોર મુકા." ૮ મોજડી=પગરખી. ૯ માંડા એટલે રાટલા ઉપરની કપોટી.

મળ મોંઘી, ફળેતી સોંઘી.

મડદાનાં મકાન મસાણુ.

મડદાં ખાળવા જનાર ભેગો ન બળે.

મણુ ભાત ને સવામણુ કુસડી.

મણુમાં આઠ પાંચશેરીની ભૂસ.

મણુ સૌએ પોતપોતાની ટાળી છે.^૧

મણીધર^૨ ગ્યાગળ દીવો બળે નહીં.

મતિ વગરના મોંમના, શેકટ ફળેત થયા;

તરકે મૂકયા ટટળતા, ને હિંદુમાંથી ગયા.

મસાણુ વાસ તેને શો ત્રાસ.

મંત્ર કરતાં તંત્ર વધે.

મદ રહડે, તે ઉતરવાને.

મધ્યદરીએ ખારવા ખુટયા.

મન માંકડું છે.^૩

મન મોહ, ને કર્મ ગાંડીઆ.^૪

મન, મોતી, ને કાચ, લાગ્યાં સંધાય નહીં.

મન રાખવું, ને ઝેર ચાખવું બરાબર છે.^૫

મન વિના મેળો નહીં, વાડ વિના વેલો નહીં, ને ગુરૂ વિના ચેલો નહીં.

મનને ગમે તે માંડા, લોક ખોલે તે ગાંડા.^૬

મફતના મલાવડા, ને છુખાં લાડ.^૭

મમતના માર્યા મોમના થયા, તે બંનેમાંથી રહ્યા.

મરણુ મોંઘું ને મેહ તે ટીપણું છે.^૮

મરવા ટાણુ પશ્ચાત્તાપ તે પૂર્વ જન્મનાં પાપ.^૯

મરણુ મોંઘું ને મેહની ટોષને બચ્ચર નહીં.

મરવાનાં પારખાં ન લેવાય.

મરતો મોઢ, શ્રીમાળીને મારતો બચ.

૧ પોતાથી બનતું સૌએ ફળું છે. ૨ મણીધરના માથા ઉપરની મણિનું તેજ ધણું. ૩ જ્યાં ચડાવી દેઇએ ત્યાં ચડી જાય. ૪ કર્મ કહણુ ને કાયા સુંવાળી ય કડવો છુંટડો ઉતારી સામાનું મન રાખવું બહુ કઠણુ છે. ૬ માંડા રોટલાની કપોટી. ૭ મલાવડા=જીલ્લોથી ચાવીને જોડીને જ હેત કરવું. ૮ ખબર પડે નહીં. ૯ વેળાસર પશ્ચાત્તાપ થયો નહીં તે પૂર્વ જન્મનાં પાપ.

મરતાને સૌ મારે.^૧

મરતે હું તો મરતે હું, તબળી આસમાનસે લડતે હું.

મરદને આખર ઝોજ માયા. મરદ મરે નામકુ, નામરદ મારે નાન.^૨

મરદ મુઠાજો, બળદ પુઠાજો, આપડી કુળાળી, ને બહેલ ઊધાળી.^૩

મરવું ટાઢને ગમતું નથી, માગી ખાનારને પણ મરવું ગમે નહીં.

મલે મલની યાથ છે.^૪

મલોખાં મમળાવો, પણ શેરડીનો સ્વાદ ન આવે.^૫

મસ્તાનો હાથી, પોતાને હાથે પોતાના માથા ઊપર ધૂળ નાંખે છે.

મસ્તાનો સાંઠ માટી ઉછાળે.

મસાણુથી સૌ પાછા વળે, પણ ભોગા ન બળે.

મહાજનીઓ સાંઠ.^૬ મહોં ઘેલું ભૂખે મરે.

ઢોહરો

મહાજન મહાજન ક્યા કરો, મહાજનકા ઢો ભેદ;

મહાજન અઠા ના કરે તો, મહાજન બડા નખેદ.

મહા દુઃખ જે ન ગુણો સાથ, મહા દુઃખ જે અડખંગનાથ;

મહા દુઃખ જે મહેનત બરબાદ, મહા દુઃખ જે લુચ્ચો લવાદ.

મહાદેવના ગુણુ પુજારો જાણે.

મળશે તો ખાઈશું, નીકર બેઠાં મંગળ ગાઈશું.

મજે ચાર બોડી,^૭ તો કીલ્લો નાંખે તોડી.

મા આગળ મોસાળ વખાણ્યું, તો કહે મહાઈ પીયર છે.

મા તે મા બીજા વગડાના વા; મા તે મા બીજા સંસારના વા.

મા મહિઆરી ને યાપ બાલણુ.

મા મોચણુ ને યાપ ચમાર, તેના પેદા થયા ગમાર.

મા સુધી મોસાળ, યાપ સુધી કુટુંબ.

માની જણી બહેન મળી, તે પેટમાં ટાઢક વળી;

સાસુની જણી નહુંદ મળી, તે પેટમાં આગ બળી.

મા યાપ તે મીઠા મેવા છે.

મા કરતાં વધારે હેત દેખાડે તે ડાકણુ.

૧ If a man once fall all will tread him. ૨ શેરડીકું. ૩ સારાં.

૪ ખંને સરખી ક્ષિતિપ્રાણા લડે છે. મલેમલનાં કાંડાં છે. ૫ મલોખાં=જાવના સાંકાં,

૬ તે પુષ્ટ ને હરેડા. ૭ રાંડીરાંડો.

માંખણમાંથી મોવાળો ખેંચે તેવો ઝીણો છે.^૧
 માગનારને વાયદો, પણ પેટને વાયદો ન થાય.
 માગ્યાં ઘીનાં સુરમાં, તો જેવાં તેવાજ થાય.
 માટીની સાનક, પણ રોટીનું થાનક.
 માણસનું ચામ, ને જીઠાનાં વચન, કશા કામનાં નહીં.
 માણસને કસવાને પંથ કે પાડોસ.
 માણાંનું^૨ રાધે ભારે પવાલાનું ઢાંઝે.
 માગ્યા મેહ વરસ્યા. માગ્યા મેહ વરસે નહીં.
 માગ્યાં મોત પણ નથી આવતાં.
 માગ્યે તાગ્યે ધર ચાલે તો ખસમ કરે મ્હારી બલા.
 માણસકું કસનેકું કસોટી હે, રજપુતકું કસનેકું અપ્રીમકી ગોટી હે,
 ગવૈએકું કસનેકું રાગ ઝીંઝોટી હે, ગમારકું કસનેકું લાંગકી લોટી હે.
 માણસની ઓળમાં નહીં તેને શું કહેવું.^૩
 માણસમાં લેવાય કે વગડામાં લેવાય.
 માણસમાં ચાડીઓ, ને જનવરમાં હાડીઓ.^૪
 માનતા ચઢાવ્યા વગર દેવ પણ કૂળો નહીં.
 માનથી બધા ગુણુ ગણી જાય.
 માન્યા કરતાં રોકકું સારું.
 માન્યો ચોર મરે નહીં.^૫
 મામા કુછનાં, તે ઠહાલાં મુછનાં.
 માર્ગમાં એમ પશું છે; એમ શું માર્ગમાં એટા છીએ.
 માર માર્યો ભૂલાય, પણ કટુ વચન ન ભૂલાય ?
 માર્યા પહેલાં તોખાં નહીં, ને વરસાદ પહેલાં વાવણાં નહીં.
 મારા ગામનો એવો રાહ, કે, પહેલી અધરણી પછી વિવાહ.
 મારી શીયળવતી નાર, ત્હારી ચુંદડી લેલાડ;^૬
 દહીં ને દુંભરો ઝાડ,^૭ હું છવતા ધણીના દાંત શીદ પાડ ?
 માફે ગાયું ગાયરે બાઈ ગોરાંદે.

૧ કૂધમાંથી પુરા કહારે તેવો છે. ૨ માણું=દશરોનું માપ અનાજ માપવાનું હોય છે તેમાં પવાહું એટલે પાશરનું માપ થાય છે તેટલું ઢાંઝે એ ભાવાર્થ છે. ૩ અઠાર વરણુ ખંડરો. ૪ હાડીઓ=કાગડો. ૫ ગુંડા કમુલ કરેલો. ૬ ટ, નોધએ મણુ પ્રાસ સાફ 'હ' વપરાય છે. ૭ ઝાડવું=ઝેતાવણું ખાવું.
 એક સ્ત્રી પોતાના પતિ ઉપર અંતરમાં સ્નેહ હશે, તે કરતાં વધારે સ્નેહ ખતાવતી હતી ને કહેતી હતી કે તમારા વગર મારા પ્રાણુ રહે તેવું નથી. આ વાતની

માગી રૂઠો ફલ લેશે, કાંઈ ચોટકી તો નહીં લે.

મીઝાં નુરા ને લેખા પુરા.

મીઝાં છોડે પણ બીજી છોડે નહીં.

મીઝાં મુઠીભર, ડાઠી હાથભર.

મીઝાં લાઈની બડી બડી વાતો.

મીઝાંની મીઠડી.^૧

મીઝા પારખે વચાવમાં વડુ ખોઈ.

મીઝા બોલુ માચુસ ને વાપડું ધાન, પેડેલું મીઠું લાગે.

મીઝામાં મીઠું શું? કાંઈ કે ગરબ.^૨

દાહરો

મોંચીની દીવી જોવું.

મોડા ઉઠ્યે લાલ કે વેહેલા ઉઠ્યે લાલ.

મોડું પરણવું તે મુવા વાટ જોવી.

મોડું આવીને ચવેણું માગે, તે જાતે કડીઓ,

પુરું લેધને ઓછું આપે, તે જાતનો ફડીઓ;

સોનું ચોરી લાખ આપે, તે જાતનો જડીઓ;

લુગડું ચોરી પૈસા માગે, એ જાતનો દરજી;

એ ચારને ઘેર ક્યારે જમ્યે, કે પુરા હોષ્યે ગરજી.

મોણુ ધાલીને વાત કરવી. મીઠું મરચું લલરાવી વાત કરવી.^૧

મોભી મરે તે મહા દુઃખ.^૨

મોર વગડામાં નાચ્યો કાણુ જોયો ?

મોરામાં વાળો, પેહેલો મરે.

મોહા બાંધી કંકાડી દળાય નહીં.

મોટા કાનના કાચા.

મોટા સાથે મોહી, તે ઝાંઝર જોડી ઝોઈ.

મોટાના પગરખામાં પગ ધલાય નહીં.^૩

મોટાની વાત ઓટલે વંચાય.^૪

મોટા માનના લુખ્યા, ગરીબ ધાનના લુખ્યા.

મોટાના પુત, ને ગધાનાં મુત.

મોટાના ધરના પોલા વાંસા.

મોટાં છોડ સાસરે સારાં.

મોટાંનાં પરણુ રીતે, ને ગરીબનાં પરણુ ગીતે.

મોટી, વચડી, ને નાની, તે રાખ, સેલી, ને વાની.^૫

મોટી હજમત ને મેલે લુગડે, તે વગર ગુન્હે ચોર.

મોહાડે ચહડાવ્યાં માથે ચહડે.

મોહાડે સાકર, ને પેટમાં કાતર.

“મેં રાનકા જમ જપું” સારે ખીજ તેવું અનુકરણ કરી બોલ્યા. “એ જ્યાં સો મેં જપું” સારે ત્રિજએ કહ્યું, “એ અંધારા કમ લગ ચલે” ચોથાએ કહ્યું, “જમ લગ ચલે તમ લગ સંહી.”

૧ વાતવું વળન વધારવાને. ૨ મોભી એટલે ધરમાં છત્રરૂપ માણસ અથવા મોટા દીકરો. ૩ મોટાની ખરાબરી કરાય નહીં. ૪ પોટલે વેચાય પણ કહે છે. ૫ ત્રણે વહુઓ સરખી રીતે ગુણવાન. સેલી=રાખ ને વાની પણ રાખ.

રખડેલું તે ટણક જાણવું.
 રગડા, વગડા ને ઝગડા દીઠા હોય તે વેડે.
 રગે રગે જીદો.
 રણમુખો સિપાઈ, ધરમુખો ગુજરાતી.
 રણીઊં પાછું જાય, પણ શણીઊં પાછું જાય નહીં.^૧
 રમત નાનાં છોકરાંની નથી. છોકરાના ખેલ નથી.^૨
 રમતમાં મમત નહીં.
 રમાડયું કાઈ ન જાણે, રાવરાવ્યું સૌ જાણે.
 રલ્યા ? તો કહે ઝોળખીતા નથી મલ્યા.
 રલ્યે રાટલો મળે, જિયોનીચો પગ પહ્યા વગર પોટકો ન થાય.
 રલ્યો રાટલો કુતરું લેઈ ગયું.
 રલ્યો રોજો ધૂળ મલ્યો.
 રાગ, પાગ ને પારખું, નાડી અને ન્યાય;^૩
 તરવું, તાંતરવું ને તરકરવું, એ આઠે આપ કળાય.^૪
 રાય છે. એ તો નંગ છે. ચીંથરે વીંટયું રતન છે.
 રાજકાજ મેલાં છે, રાજને અંતે નર્ક.
 રાખ દંડે તેને પહોંચાય, પણ નસીબ દંડે તેને ન પહોંચાય.
 રાજવીર તુમખી આવ, ગાંગલી ધાંચણ તુમખી આવ;
 લાલ ધાગા તુમખી આવ, કાકાં ધાગા તુમખી આવ.
 રાજ કહે તે હા અને આપ પરણે તે મા.
 રાજ છોડી નગરી, મન માને તે કર.
 રાજ ખોલે તે ન્યાય, પાસો પડે તે દાવ.
 રાજના કુંવરને રોતો જાણી આંખો ન ફળે.
 રાજના ધરનાં ઢોર ચાર્થી, પણ સારાં.
 રાજને ઘેર કુંવર આવ્યો, રાજ તોએ રાજ, કુરાજ તો પણ રાજ.
 રાજને ઘેસણે ઘેસીએ, પણ કતવારીને ઘેસણે ન ઘેસીએ.
 રાજની રાણીને જોળ ખાધાનું મન થાય.
 રાત રાણી ને વહુ કાણી.^૫

૧ શણીઊં ચેહેરીને જમવા આવેલો પાછો ન જાય. ૨ એટલે મુશ્કેલ કામ છે.
 ૩ પારખું=કપીઆ પારખવા; નાડી=શરીરની નાડ. ૪ તાંતરવું=કોસલાવની ખાઈ જવું.
 ૫ વહુ લાવવી તે જોધને લાવવી માટે જોધને સારૂ રાતે ગયા, તે વહુની એક આંખ કાણી
 હતી તે જોધમાં ગાવી નહીં, એટલે કાણી વહુ લાવ્યા પછી જાણ્યું તે ઉપરથી આ કહેવત થઈ છે.

રાણાને ઠાણા કહેવાય નહીં.

રાણીનાં ચીર તે ધોખીનાં યાજોતીયાં.

રાત ઉપર રાત.^૧

રાતાં લુગડાં ને કાળાં મોહો, રખે તમે હળવદીઆ હો.

રાતે નિદ્રા, દહાડે કામ, ક્યારે લઈએ હરિનું નામ.

રાતનો રાણો.^૨

રાફડો ફાટ્યો છે.^૩

રામો ઉડ્યો રાતમાં, ને કામ કર્યું એક સાએતમાં.

રામનું યાણુ પાછું ન ફરે. રામયાણુ.^૪

રામ ધણી, કે ગામ ધણી.^૫

રાળ રાળ કરી નાંખવું.^૬

રીતમાં હું, ને ધરણાંમાં તું.

રીસ તારી ને મારો સંતોષ.

રીસ ને રેલો હેઠાં ઊતરે.

રૂપ રૂપનો અવતાર.

રૂપ રૂપના રેગાડા.^૭

રૂપને રડે ને કર્મને કુટે.

રૂપીઆ હોય હાથમાં, તો વિવાહ કરું એક સાએતમાં.

રૂપે કાળાં, પણ કર્મને કષ્ટુસ્થાં.

રૂપે રૂડી, પણ કર્મને ભુંડી.

રેડે ત્યાં રેલા, નહીં ત્યાં ઊજડ ખેડાં.^૮

રેવડી દાણાદાણુ.^૯

રૈયત રાજ રામની નંથી યઈ.

રોગનું આવે આયખું^{૧૦} ત્યારે વૈદ્ય વિસ્તંભરનાથ.

લાજ^{૧૧} રાખીને કાઢી કહે, હાંકે બળદ ને ગાડી કહે;

બ્રાહ્મણુ જમી ને જમાડું કહે, એવા ખોટા ખોલ કહે.

રોઝની માફક ગાફલ રહી ચારે તરફ જીવે છે.

૧ દુકાળ પછીનું વર્ષ દુકાળીયું થાય ત્યારે અથવા દુઃખ ઉપર દુઃખ આવે ત્યારે લાણુ પડે છે. ૨ ધુવડ કે મોર. ૩ એટલે ધણાં માણસ એક ઠેકાણેથી આવે ત્યારે કહેવાય છે. ૪ તે દવા અથવા કાર્ય સિદ્ધ. ૫ બંને સરખા માનનારાની કેદેવત. ૬ અસર કરીને ખુબ શીઝવે તેને માટે ખોલાય છે. ૭ કુરૂપને માટે વ્યાજ્ઞેનિ. ૮ ખેડાં ગામ. ૯ કુજેતીના કાળકા. ૧૦ આયુષ્ય રોગ મટવાનો દોષ ૧૧ અદ્ય.

રોડ વળી ગયા.^૧

રોણાતું જોણું ન હોય.

રોતો જય ને અચુચી કરતો જય.

રોતો જય ને મારતો જય.

રોશે રવાળો ને કુટશે કપાસવાળો.

રો' તો રાંધું, ને જય તો બાંધું.

રંગ ગયા પણ ઢંગ ન ગયા.

રંક રોષ ને પ્રાણુ સોષ.^૨

રંગ રાજ ને પોત પ્રધાન.^૩

રંગીને કહે નારંગી, લુણુને કહે મીઠું, ઘીની તેને બહાડી,

ચાલતીને કહે ગાડી,^૪ એવા લોક અનાડી.

ભાટ રાજ, ગોલા રાણા, શોકક બેરુની નામ,

માંઘાં મુંઝાં, ફૂલ નાંખ્યાં, એ પાંચે એક નામ.

ગંદીને કહે સારી, ડામને કહે ટહાડા,

ખારાને કહે મીઠું, એવા લોક ગાંડા.

રંજનો બદલો ગંજ.

રંડખરીનો^૫ સાય, ગાંડાં ચાલે દીને રાત.

રંધાય ત્યાં દાઝે, ને મંડાય ત્યાં છંડાય.^૬

રાંક ઉપર રીસ ન કરીએ.

રાંક કરતાં લાંકીએ સારો, રાંક તે રાંકાં.

રાંક રૂક્યો રસોઈ અભડાવે.

રાંક રોષ ને પ્રાણુ શોષ, રંક ઉપર શો રોષ ?

રાંકનો માળવો.^૭

રાંડ કુભારજન, મેભે સાળા, રાત અંધારી, ને બળદીઆ કાળા;

સીમાડે ખેતર, પગે પાળા, દુઃખ કાને કહું કંથેરનાં જાળાં ?^૮

રાંડ રળી તે રાખ ન મળી.

રાંડી, ઘોડે પલાણુ માંડી.

૧ વાત બુની યદ્ય, પડ વળી ગયાં. ૨ રાંક માણુસને ખોટું લાગે તે હવ આળી બેસી રહે. ૩ બે સારાં હોય તો ખુબી ઉત્પન્ન થાય. ૪ ગાડી=ઘાટી. ૫ રંડખરી= નાદાન, નમાલા રેંઢિયાર. ૬ છંડાય એટલે પીરસેતું ખાવાતું થાળીમાં પરચું રહે તેને છંડાય કહેવાય છે. ૭ ગરીબની સંભાળ લેનાર; અથવા દુકાળ પડે ત્યારે રાંક બધાં માળવે જય છે માટે કહેવાય છે. ૮ આ બધાં દુઃખ.

રાંડી, તે પ્રભુને ખોળે બેસી.
 રાંડીપુત શાહબદા.
 રાંડે કાંઈ રાંધ્યું તે મેં કાંઈ ખાધું ?
 રાંધ્યું રંધાય નહીં.

લ

લકુંબો^૧ લેવો હતો તે દોઝો. હળીયું છતવું હતું.

આપનો લાડવો દાટ્યો હતો.

લક્ષણના લાળા ચરડા.

લક્ષણવંતી લાડી, ખરે બપોરે કહાડી.

લક્ષ્મી ચાંદ્રેા કરવા આવે, સારે કહેશે મ્હોં ઘોઈ આવું.

લખણુ લખેશરીનાં, કર્મ લીખારીનાં.

લખો દીકરા ખાતાવહી, ઓરડો ગયો તે પરસાળ રહી.

લખો મેહેતાજી મોટી વડી, ઘર ગયું તે ઓસરી રહી.

લગન વેળા જીવમાં ગઈ, પછી પસ્તાવાનો પાર નહીં.

લટકી રહ્યા ત્યાં શું જોર ચાલે ?

લટે તો ન્યાલ કરે, નીકર ખીલાજીપાડ કરે.^૨

લડ લડકે હબસી મરે, ઓર ખાનેકુ ગાર્દી ચલે.

લડવા બેઠા તે કાઠ રાંડ કહે તે કાઠ લાંડ' કહે.

લડતાં કાઠ લાપસી પીરસે નહીં.

લડાઈમેં કુછ લકુ નહીં આંટતે.

લડાઈમાં ધા ને રમતમાં દાવ ચુકવો નહીં.

લડી છુટીએ, પણ મરી ન છુટીએ.

લડે "જી" ને વઢે "જી".

લડે મિયાં ને ખુશી થાય પિંજરો.

લપટા પછા એટલે વાત કાઠી માને નહીં.^૩

લશકરમાં જીંટ બદનામ. કટકમાં કાણો જીંટ બદનામ. વાધનું
 મ્હોડું લોહીઆણું.^૪

લાકડ દાને બધું કરવું પડે; અલ્લાનું કર્યું આંખ માથે.

લાકડાની-પુતળીથી ઘર ન ચાલે.

૧ લકુંબો=કોળીઓ. ૨ લટે=મહોબતથી મળી નય ૩ લપટા=લટકું ખોલવાની
 ટવવાળો. ૪ છીંડીએ મ્હડયો તે ચાર.

લાકડું વળે ચીરાય.

લાખના તુટ્યા, કાડીએ ન સંધાય.

લાખો પુલાણી. લાખો વણુજરો. નનલશા હીરજી.

આત્મારામ ભુખણુના દીકરા.

લાગણીનો મંદવાડ જીવ લે.

લાડ મોંઘાં, ફળેતી સોંઘી.

લાહુબાઇ લટકાળાં, હું કુટુંબની ધરડી;

ઘીગોળની વાત ન જાણું, બેઠાં થુલી ભરડી.

લાભોજી લાભોજી થાય, ત્યાં શો મેળ ?^૧

લાલ જુજરગ હાથી પારખવા ગયાં, તો પૂછે પુંછકું કીયું ને મ્હો કીયું ?^૨

લાલી તારે લેએ, લોક તમાસા દેએ.

લાલીઆ “પ્રોપર.”

લાલીઓ લડો, ને કેશવો વડો.^૩

લાડ, મોહોડ ને મેવાડા, એમને કહાડો સહુથી છેવાડા.

લાલાજીકી એકાદશી, વો આરસકી દાદી.^૪

લીજીએ એસા દીજીએ, પણ ઘીકા બેપાર કીજીએ.

લીલાં લીલાં નથી, ને પીળાં પેહેચીં નથી.

લીલા ઝાડ હેઠળ ભૂખે મરે તેવો છે.

લીલા પીળા થઇને ફરીએ તે શા ઉપર ?

લીલા લહેર, ને જમવાનું ઘેર.

લીલો ઘડો ટપલા ખમે, પાકો ન ખમે.

લીંબડાની છાયા સમાન છાયા નહીં, બ્રહ્મ સમાન કાયા નહીં, માતા

સમાન માયા નહીં.

લીંબુ ભાઇનાં હમણું સોંઘાં થયાં છે.^૫

લીંબુનું પાણી, સહુમાં ભળી જાય.

લુન્ચ્યાની^૬ પાંચશેરી ભારે.

લુટની આયપત ને ધાડનો વરો.

લુટાયા તો લુટાયા, પણ ચોર તો દીઠા.

૧ વગર વિચારે પૈસા ખરચ થાય તેને માટે કહેવાય છે. ૨ આવડત વગરનાં કામ. ૩ બધા સરખા ૪ એટલે લાલાજી એટલે શ્રીમાન વણિક એકાદશી કરે તે દિવસ અનેક પ્રકારનાં ભોજનનું ફળાહાર કરે, એ ભાવાર્થ છે. ૫ એટલે હમણું દશા સારી નથી. ૬ નાગાની.

લુણ ખાવું તેને લાલ કરવો.

લુલી લંગડી ધનકારગાઈ, આંધળા સાથે કરી સગાઈ.

લુલી વાસીદું વાળે, ને સાત જણ સહાવા જોઈએ.

લુણહરામીથી પ્રભુ દૂર.

લે લોટી ને માર લંગોટી.

લેતાં લાછ ને આપતાં ગાછ.

લેતી વખત ઢીલા, ને આપતી વખત વીલા.

લેતી વખત દીકરા, આપતી વખત દુશ્મન.

લેતો ભૂલે કે દેતો ભૂલે.

લેવા જઈએ તો લેવાઈએ, વેચવા જઈએ તો વેચાઈએ.

લેવા ગયો બકરી, ખોઈ આવ્યો ઊંટ.^૧

લેવાદેવાનાં કાટલાં જુદાં.

લેશે લાલો ને આપશે ડીકા.

લોએ લડવું, કલોએ લડવું નહીં.^૨

લોકની લાજે, કે હૈયાની દાજે.^૩

લોભી રીઝે દામે, પુલણુછ રીઝે નામે; તાડીએ રીઝે ગોલો, ને ગોપી રીઝે સામે.

લોહીના કોળીઆ ખાવા જેવું છે.^૪

લોહોડાનું ને ઘોડાનું મૂલ નહીં.^૫

લંકાં લુંટાણી ત્યારે આગળ દોડ્યા હતા.^૬

લાંગ કહે હું લાંબો દાણો, ને વચમાં એક ઢેકો;

ખેચાર મહિના સેવન કરે, તો લાકડીનો ઝલાવું ઢેકો.

લાંબી લેખણે લખે છે, ને ઉંચે આસને ખેઠા છે.^૭

લાંબી લેખણે ધનછશાહ.

લાંબાં પગલાં ભરે તે વેહેલો ખેસેં.

વ

વકરી ખાયડી ધણીને ગણે નહીં.

વકરે વાંઝીએ હોય નહીં.^૮

૧ ચોરી કરનારની વળે. ૨ વેહેવારે લડવું, પણ નીચપણું ન કરવું. ૩ પણ સંબંધ સાચવવો પડે. ૪ ધર્મોદાના કે કન્યાવિક્રયના પૈસા લોહીના કોળીઆ. ૫ ઘણી શ્રીમતવાળી ચીજ છે. ૬ ભાગ્યમાં કાંઈ ન્યૂનતા હોય તેવાને માટે ખોડાય છે. ૭ ઘણી હાંકે છે. ૮ વેચાણુ માત્રનું ધાય તે લાભ વગર હોય નહીં.

વકર્યો જિંદર કાળ થાય, ને વકર્યો સાંઠ માટી ઊછાળે.

વકર્યો જિંદર ઘુસ થાય, ને વકર્યો ભુંડ સુવર થાય.

વકર્યો કાઠી વેર કરે, વકર્યો ખાહાણ તડ કરે.

વક્રી એ નક્કી નહીં.

વક્રર હાર્યો તે ભવ હાર્યો.

વખત જય પણ વાત રહી જાય.^૧

વખાઇતનો સખાઇત કોઈ નહીં.^૨

વખાનો માર્યો વન વેઠે.

વખાણુ થાય ત્યારે વક્રરવું નહીં.

વગર નોતરે જમવા જવું ને તબ્યાં શાક ખાવાં.

વટાણા વાવી જવા, વંજે માપવો, પોખારા ગણવા, ચંદ્રવંશી થવું.^૩

વટેમાર્ગને દાણી રોકે કે પાણી રોકે.^૪

વટેમાર્ગની દયા જાણે તો મેહને વરસવા વખતજ આવે નહીં.

વડા થઈએ, પણ વડાની હારમાં ઊભા રહીએ ત્યારે ખરા.

વડાઈના વાંટા, પાણી પીને પેટ ફાટ્યાં.^૫

વડીએ વડીઓ લખએ તેમાં મરદાઈ.^૬

વઢવાડમાં કાંઈ ખાનું જલેખી વહેંચાય છે ?

વણુ પ્રધાને વાણીઓ, ગયું રાવણુનું રાજ. અથવા વણુ વણુરે વાણીઓ,
ગઈ રાવણુની-લોક.

વણુજ કરોરે વાણીઆ, વણુજ વેપારે વાહા;

હાંસલ કરતાં મૂળગા ખોયા, ગોળને પાણીએ નાહા.

વણુજ વેપાર છે બહુ સંઘળો, પણ હિસાબ વગર સહુ ધૂળનો ઢગલો.

વણુશે તે ગણુશે, સીવશે તે સાંતશે, ને દળશે તે રળશે.

વણીને મૂકવું, વધાર મૂકવો, કાન ભંભેરવા.^૭

વનમાં એકલું ઝાડ પણ ન હશે.

વરમાંથી ઘર થાય.

વર રાજી શીખથી,^૮ લિખારી રાજી ભીખથી.

૧ કાળ જય ને કહેણી રહે. ૨ દુખીઆનું સયું કાઠ નહીં. ૩ આ બધાનો અર્થ એક કે નાસી જવું. ૪ દાણી=જકાત વસુલ કરનાર કે નદીનાળાં પુર હોય ત્યારે પાણી રોકે. ૫ ન્યાં જય ત્યાં સહુ પાણી પાય. ૬ વડીઓ=ખરોખરીઓ. ૭ કચ્છો ઉત્પન્ન કરવાના ઊપાય કરવા. ૮ શીખ-વરની વિદાયગીરીમાં પોશાક, ઘરેણું અને પૈસા સમરા આવે તે.

વર રહ્યો વાસી, કન્યા ગઇ નાસી.

વર વિના જન હોય નહીં.

વર વિનાની હજી, પણ ધર વિનાની ન હશે.

વરસ ખાઇ ગયો છે; વરસ કુતરાને ઘાલ્યાં છે.^૧

વરસમાં ખરડીઉં, ન ધરમાં ધરડીઉં.^૨

વરસ બધાં પાણીમાં ગયાં, ત્રીશે (રોજ)ત્રટમાં ગયાં.^૩

વરસો વરસો વ્યાસ કહે, વરસ્યા પછી જોશી કહે.

ગામ સુંસરાં પાણી ચાલે, ત્યારે ડોસી કહે.

વરો કરશે તેહેને કાઇ ખાટુંભોણું કહેશે.

વરો ભાગે બરો.^૪

વરો ન કર્યું તે કવરો કરવું પશું.^૫

વસ્તી ઊજડને ખાય.

વહાણના સાંધા એટલા ભાઇના વાંધા.

વહાર ભેગી પૂમ.

વહુ મુઠ તે ઉંદરડી મુઠ.

વહુ વાઘ હણુંતી, દરિયા તરંતી, ને મીની જોઇ ડરંતી.^૬

વહુ સુધી કાંઈ વડાં હોય ?^૭

વહુના વાંકની ને વેપારીના આંકની ખબર પડે નહીં.

વહુને ને વરસાદને જશ નહીં.

વળે તે ભાગે નહીં.^૮

વા ઊપર વરાધ.^૯

વા ઊપર વાવટા, ભૂત ઊપર ચીઠી.^{૧૦}

૧ વરસ પ્રમાણે શરીરે વધ્યો ન હોય તેવાને. ૨ ખરડીયું વરસ=માણસને સચેત રાખવાની શિખામણ અનુભવ કરાવીને આપે છે. ૩ નકામા ગયાં. ૪ વરો=ખરચ, બરો=ખજ; ખરચ મારી નાખે. ૫ વસાવડના કાજ બાદશાહી વખતમાં બાદશાહની મોહોરબાપ કાજ પાસે રહેતી, તે કાજ ગામમાં ફરીને ખુમ પાડે કે “છસકું મોહોરબાપ કરવાનાં હોત્રે સો ચલો” “મેરે ઘાસ કાટનેકું જના હે” એવી કાજની સ્થિતિ તેથી ખોટી મોટાઇવાળાને લાગુ છે. ૬ તાજુબની વાત. ૭ ધરમાં વડાં કર્યાં તે સાસુ, નણંદ તથા દીકરાએ ખાધાં, વહુને કાઇએ આપ્યાં નહીં એટલે ગણતીમાં ન લીધી; તેમ નોતરું ન આવે ત્યારે કહેવાય છે કે “અમારા ધર સુધી કાંઈ નોતરું આવે?” એટલે ગણતીમાં નહીં તે પ્રસંગને લાગુ પડે છે. ૮ શિખામણથી વાળ્યો વળે; વાળવાથી વળે તે ભાગ નાશ પામે નહીં પણ આબાદ રહે. ૯ વરાધ=નાનાં છોકરાંને રોગ થાય છે. ચોક્કસ નહીં. ૧૦ ચોક્કસ કે નક્કી નહીં.

વા નીકળી ગયો.^૧

વા ભરખીને કાંઈ છવાય છે ?

વા, વરસાદ ભૂલે પણ ચાડીઓ ભૂલે નહીં.

વાએ ઊંચા હાથી જાય, ને ડોસી કહે મારી પુણીઓ કર્યા ?

વાગડીઈ મહોડું કરે છે, મ્હો ચહડે છે.^૨

વાગે તુર,^૩ ને ચહડે શૂર.

વાધના પંજમાં આવવું સારું; પણ મારવાડીના ચોપડામાં આવવું ભુંકું.

વાધના વાડા ન હોય; અકરાં, ઢોરના વાડા હોય.

વાધના મ્હોમાં ગયું પાછું આવે નહીં.^૪

વાધને ધીરો, વીંછી ધીરો, ધીરો મણીધર કાળા;^૫

ન ધીરશો વીશા વાણીઆ, પારણે સુતા યાળા.

વાધને વેળાવું નહીં.

વાધને કોણ કહે તારું મ્હોં ગંધાય છે ?^૬

વાટકડીનું સીરામણ.^૭

વાટ જોવાની વેળા લાંબી બહુ ગાય.^૮

વાણાં ઝરડાં, ઘરમાં ઘરડાં.

વાડી, ગાડી, ને નારી પળાય સાં સુધી પાળી, નીકર મેલો કહાડી.

વાડ મુકે છે તે કાંઈ જોવો તેવો નહીં.

ઢોહરો—વાઠી કહે ઘૂત પાત્રને, પાણી જે છવ લેણુ;

કહે ટણુડીને નાંવ, કેવાં ખોટાં વેણુ.^૯

વાઠવું ચોટે નહીં, વાધરી વળગી રહેવા દે નહીં.^{૧૦}

વાણુ તાકે તે વાણીઓ, નહીં તો માને પેટ પાહાણીઓ.

વાણીઆ મુજ નીચી તો નીચી; ઢેડ વાણીઆ, ભાઈ ઢેડ વાણીઆ.

વાણીઆ^{૧૧} રે વાણીઆ, સાથે રેલા તાણીઆ, ત્યારે જાણવા વાણીઆ.

૧ ભરમ ઊધાડો થયો. ૨ માગવા જઈએ ત્યારે આપનારો મ્હો કંઈ કરે છે તે.

૩ તુર=ચણસીંચુ. શૂર ચહડે રજપૂત કે શૂરાને. ૪ હાથી આગળ મૂકેલો પુજો પાછો ખેંચાય નહીં. ૫ ધીરવું=વિશ્વાસ કરવો. ૬ મોટાના દોષ કોઈ કહે નહીં.

૭ થોડી પુંજ સંભાળીને વેપાર કરવો નીકર ટળી જતાં વાર લાગે નહીં. ૮ વાંટ જોઈ ખેસી રહેતાં કંટાળો આવે. ૯ ટણુડી=ટાયલી; નાંવ=કોડી. ૧૦ એવો ધા કરે કે ચામડી પણ વળગેલ રહે નહીં.

૧૧ શુજરાતના વાણીઆ પુના તરફ રળવા ગયા હતા. ત્યાં પાંચસાત વર્ષ રહ્યા તેટલામાં સર્વ સારી રીતે બંધે ચારચાર હજાર રૂપીઆ કમાયા. તે વખતે ટપાલથી કે ખીજ રીતે દૂર દેશાવરમાં હાલના વખત જેવો સંબંધ નહીં હોવાથી નાણાંની હુડી મળી શકી નહીં એટલે સોના મોહોરો સર્વેએ લેઈ વાંસળી(પૈસા ભરવાની થેડી)માં

વાણીઆ વાણુ ને લીટી તાણુ.

વાણીઆને વરમદે કાઠના નહીં.^૧

વાણીઆનો છવ પેટમાં.

વાણીઆ પોતાનો ગોળ પણ ચોરીને ખાય.

વાણીઆ ભાગ્યે દલાલ, પારસી ભાગ્યે કલાલ.

વાણીઆ વરથોડે, ને વોહોરો રોડે.^૨

વાત કરતાં આકું ખોલે, પૈસા લેધને ઓછું તોળે;

દેડને અડધી ધર્મ જોળે, તેને ધાસો જમને જોળે.

વાત કર્યા વગર વાટ ન ખુટે.

વાત તો ખરી પણ હૈયે ન ઠરી.

વાતમાં દે ઓઠું, સમજી પડે ભોઠું.

વાતની વાત ને ચાડીની ચાડી.^૩

વાતે વાતે વીતી રાત, વાતે વાતે ખાધી લાત;

વાતે વાતે તજીઓ સાથ, વાતમાં ચિતી મુશકેલાત.

વાની મારી કાયલક.^૪

વાયોં ન વળે, તે ખાસડાં ખાધને વળે.

વાવણી ને તાવણી બિતાવણી સારી.^૫

ભરી, વાંસળીઓ ફેરે બાંધીને પચાસ પોણોસો વાણીઆ ગુજરાત તરફ વતનમાં જવા નીકળ્યા. તે વખતે હથીઆર રાખવાની છૂટ હતી તેથી તે બધાએ તલવાર, ખાલા, ખરણી, કડાખીન વગેરે હથીઆરો સાથે લીધાં. પગરસ્તે આવવાનું તેમાં ચોર-હુંટારાનો ભય બહુ હતો તેથી આવા હથીઆરની ગોઠવણુ સૌએ કરી હતી. આવા હથીઆરબંધ માણુસો અને બધા જીવાનની ટોળી લેઈ કોઈ ચોરની હાંમત હુંટવાની ચાલી નહીં ને સહી સલામત ગુજરાતની હદમાં આવ્યા. ગુજરાતના હુંટારા-કોળી સાતઆઠ મળ્યા પણ આવા હથીઆરબંધ જીવાનેને લેઈ, લેઈ હુંટવાની ઈચ્છા તો હતી પણ છાતી ચાલી નહીં એ પ્રમાણે વિચાર કરતા હતા તેટલામાં એક વાણીઆ ખીસાબની હાજત મટાડવા બેઠો એટલે બધા વાણીઆ ખીસાબ કરવા બેઠા. ત્યારે એક અનુભવી કોળીએ કહ્યું કે આ તો વાણીઆ, ત્યારે ખીસાબ કોળીએ પૂછ્યું કેમ નવ્યું? તો કહે, “સાથે રેલા તાણીઆ.” પછી વાણીઆની જાત પોથી જાણીને પાંચસાત જણાએ હુમલો કરી બધાને હુંટી લીધા. આ હપરથી કહેવત ધઈ કે, “વાણીઆ રે વાણીઆ, સાથે રેલા તાણીઆ, ત્યારે જણ્યા વાણીઆ.”

૧ વરમદે=એક દેવ છે. ૨ વાણીઆ વરથોડામાં, ને વોહોરા મહાનમાં વધારે ખરથે. ૩ હસત ચાડીઓ. ૪ જે કોઈ વખત આવે તહીં તેવા પરીણા આવી ચડે તેને લાગુ. ૫ તાવણી=ધી તાવવાનું કામ.

વાસી પુલ્લ ચીમડાઈ જાય, રૂપ જોખન તેમ નાસી જાય,
વાસી પુલ્લમાં ખાસ નહીં, ને જોખન ખારે માસ નહીં.
વાસી વધે નહીં, ને કુતા પામે નહીં.
વાસીદામાં સાંખેલું જાય.

વાસીદું વાળે નહીં, ને ઘણા પાડે ખાડા;
સસરો જે શિખામણુ દે, તો જવાખ આપે ખાડા.

વાસીદું તો વહુને કરવું પડે.

વાસુદેવે વાસુદેવ મળવા દુર્લભ.

વાહાડી આંગળી ઊપર મુતરે તેવો નથી.^૧

વાહાડી આડો કપાસીઓ.^૨

વાહાડચું ગળું, શીટયો સાસ.

વાહી ક વટલા, છેતરાણા કે વેહેવરાણા, મન જાણે,
વાળંદ^૩ ને વળી વેહેલમાં ખેડો.

વાળી ઝોળી, ન મુકયા કાડી કે ટ્રાળી.

વાળંદની સરસાઈ નખે, ને આયડીની સરસાઈ દુઃખે.

વહાલાં ધારે તેવું વેરી પણ ન ધારે.^૪

વહાલાં હોય તે કડવું પાય.

૧ કાંઈ કામ કરે નહીં. ૨ થી નીકળે નહીં. ૩ વાળંદ=રોમશત્રુ, હનમ.
એક પાટીદાર પટેલ ખીજે ગામ વેહેલમાં ખેસીને જતા હતા. પાટીદાર લોકો
પરગામ વેહેવાઈ કે સાસરીઆને ઘેર જાય ત્યારે પોતાના ધાંચેજને ભેગો તેડી જાય
એવી રીત છે. તે પ્રમાણે પટેલની સાથે ધાંચેજને હતો તે વેહેલની પાછળ ચાલતો જતો
હતો. રસ્તામાં પટેલે ધાંચેજને કહ્યું, 'વેહેલમાં ખેસ ને મારા પગ ચાંપ.' તે પ્રમાણે
ધાંચેજને વેહેલમાં ખેસીને જતાં રસ્તામાં ધાંચેજના અથવા પટેલના ગામનો માણસ
મળ્યો. તેણે ધાંચેજને પૂછ્યું કે, 'ઘેર કાંઈ કહાવવું છે' ત્યારે ધાંચેજને કહ્યું કે, "જેવું દેખો
છા તેવું કહેજો."—એટલે "હું વેહેલમાં ખેડો છું તે ઘેર સમાચાર આપજો." એટલે પટેલ
નીચે ઊતર્યો ને ધાંચેજને નીચે ઊતારી પાંચસાત જોડા તેના માથામાં માર્યા, પછી
પોતાના ગામના પેસા માણસને કહે કે, "આ પણ દેખે છે તેવું કહેજો." આ ઉપરથી
કહેવત થઈ કે, "વાળંદ ને વળી વેહેલમાં ખેડો" તે કુલાયા વગર રહે નહીં. ૪ "વહાલાં
ધારે તેવું વેરી પણ ન ધારે" એવો પ્રસંગ ક્યારે આવે છે કે વહાલામાં વહાલું સચું
છાકરું કે મિત્ર માંદું પડે છે ત્યારે ગમે તેવો હલકો મંદવાડ હોય તો પણ વહાલાં સર્ગાં
એમ ધારે છે કે આ મંદવાડમાં, આપણો વહાલો સર્ગો મરી જશે તો શું કરીશું એમ
ચિંતા કરે છે.

Wisdom prefers an unjust place to a just war.

બહાલામાં બહાલું પેટ.^૧

વિકટ માર મારે ભરવાડો, વિકટ રાન ખેડે વણુબરો,
હાંફલો ફાંફલો તો પ્રાહ્મણુનો પ્રાણીઓ, ધીરો રહી છુટે બબરે વાણીઓ.

વિવાહથી રળીઆમણું શું.

વિવેકથી બન્ને રહે, દોણી ને વળી દૂધ.

વિશ્વાસે વહાણુ ચાલે.

વિષ્ટિ (એક યોગ જ્યોતિષમાં છે) થઈ તે વ્યતિપાતથી, ને નાની
બગડી તે ધરડીથી.

વીખના કીડા વીખમાં છવે.

વીજળીને ઝબકારે મોતી પેરોવડું.

વીતે વિવાહે માંડવો શોભે નહીં.

વીલાં મ્હેં તે વાંકડીઆ, ઘર ધાલે તે રાંકડીઆ.

વીંછી માને ખાય, સર્પ બચ્ચાંને ખાય.

વીંછણુ ઈંડાં સેવે, તે બચ્ચાં નીકળી ફેલી ખાઈ ખોખું કરે તોએ
ખસે નહીં.^૨

વીંછણુનાં બચ્ચાં માનાં કાળજાં ફેલે.

વીંધ્યું તે મોતી, કર્યું તે કામ, જેણે કીધી ઢીલ, તેણે ગુમાવ્યું ગામ.

લુકવા મેહ વટેમાર્ગુ કહે.

વેઠના વહાલા કોઈ ન થાય, હેતનાં હાંલ્યાં સહુથી ધોવાય.

વેડીઆ વાડ કરી? તો કહે હા, કરી; કેવી કરી?

તો કહે વા વાય તો તુટી પડે તેવી.

વેડીઆ વેઠ, ને પહોચ્યાડવું ઠેઠ.

વેડીઆં કામ, તે વેડીઆં જ થાય.

વેહેલે વળગીને નથી આવી.^૩

વેહેવાઈને ગાળ વિવાહમાં દેવાય.

વેહેનાણુની જણી, તે કુંભારની ધડી.^૪

વેણુ વેણુ વાંકું પડે.

વેતર વંઠ્યું, સુચાણી શું કરે.

વેદીઆં ઢોર, ન સમજે મર્મ, ને ધાંટા ને શોરબકાર.^૫

૧ પેટ એટલે પેટ ને પ્રભ.

૨ એવો પ્રેમ.

૩ વહેલે વળગીને દારી

આવે, આ તો પરણીને આવી છે.

૪ એટલે વહુ માણસ કુંભારનાં હાંલ્યા જેવું.

૫ શાસ્ત્રના સંવાદ વખતે.

વેપાર કરવો તે ઝોળે, ને ખેતર ખેડવું તે ઝોળે.^૧

વેપાર કરવો તે હામ, દામ ને દામ જોઈએ.

વેપારને અંતે દેવાળું, ને ત્રાકરીને અંતે ઘેર બેસવાનું.

વેપારમાં વાવદો, શાસ્ત્રમાં કાયદો.^૨

વેપારે વધતી લક્ષ્મી.

વેવલાં વીણે કાંઈ પેટ ભરાય ?

વેશ્યા કોઈની વહુ નહીં.^૩

વેશ્યાની વાહાલપ સ્વાર્થ સુધી.

વેશ્યાને અધરણી નહીં.

વેહેમીને શિર ચકલી બેડી.

વેહેલ ભાગી રામાની, અળદ મુવો દામાનો, આપણું શું ગયું ?

વેહેવાઈ વગરનો વિવાહ.^૪

વેહેવાર કાચો તાંતણો છે; [તેથી વિરૂદ્ધ] તેનો વહેવાર જાડો રાંઢવા
જેવો છે.

વેળાની વાણી, તે તાણી તોડીને આણી.

વેળાએ મળ્યાં તે કૃળાં.

વૈદકમાં રેચ ને જ્યોતિષમાં ગ્રહણ મળે છે.

વૈદને તેડવા ગયો, તે મુવાનો સાજ પણ લેતો આવ્યો.

વૈરાગ્ય તનનો સાચો નહીં, મનનો તે વૈરાગ્ય સાચો.

વૈરી આદરભાવ સાથ, ક્રોધ વિમાસ સાથ, ને સ્ત્રીહઠ ધાર સાથ.

વંડી ઘર પછવાડે છીંડી, વંડી નાર જે પરધેર હીંડી.

વંડયું કાયા વિનાનું પાન, વંડયું ઘણા પટેલે ગામ.

વંડયો સાસરામાં જમાઈ, વંડી દીકરી જે પરધેર ગઈ.

વંડું છું મહારાજ, તો કહે તમારા ગુણ જાણું છું.

વાંકા નરને વિધન ઘણું, ચહુલા પાવડીએ,

થાળી વેચી રસોઈ કીધી, જમ્યા દાધરીએ.

વાંઝીઆને ઘેર ડોસો લાડકો.

વાંઠાનું વલોણું, ને રાંડીરાંડની ખેડ.^૫

વાંદરાને ચણા નાંખવા.^૬

૧ ઝોળમાં પાણીનો બોલ વધારે રહે. ૨ નુકસાનકારક છે. ૩ પૈસાની વહુ.
૪ ધાય તો ખરો પણ મુનો ધાગે. ૫ એ બરાબર એટલે માંહેથી કામ ન મળે.
૬ તેથી વાંદરાં બેગાં યથ તોદાન કરે, તેમ બેવકુફને ચહુલાવવાથી બહેકે છે.

વાંસના કજીઆમાં વન બળે. ૧

વૃદ્ધ યથો ને વંહયું મન, ઉચાટ ટળ્યા જે ખુટયું ધન.

વ્યાજખોરના ધરમાં નાણું નહીં, ને વાંઝીઆને ઘેર ટાણું નહીં. ૨

૨

શક્તિ શું ન કરે ?

શણુગાયોં બાવળ પણ શોભે.

શરીર કટાર્થ બળ, તે કરતાં કસાઈ^૩ બળ તે સાઈ.

શ્રમ વગર પ્રારબ્ધ લુલું.

શ્યામાનું ધન સતીપણું.

શ્રાવકનું અખોટીયું, કોસીઆના રામ, પટેલની માળા, એ ત્રણ
ગા-ના મોવાળા.

શ્રીમાળી ઘેલો નહીં.

શ્રીમાળીના વિચાર તે ખાજલીએ કાણાં.

શ્રીમાળીનાં ત્રણે વાંઢાં.

શાકરને કડવી કાર્થ કહે નહી.

શાણુને સાન, ગઘેડાંને કડ્ણાં.

શાહીને શી સગાર્થ? ૪

શાહીનું ટીપું શુકનાળવું.

શાહેર વગર સહરાગત નહીં. ૫

શાળિગરામ પાસે મરી વટાવવાં. ૬

શિકલ સુડેલકી, મિન્નજ પરીઓંકા.

શિખામણુ તો તેને દેઢએ, જેને શિખામણુ લાગે;

વાંદરાને શિખામણુ દેતાં, સુધરીના માળા લાગે. ૭

૧ વાંસ ધસાવાથી અગ્નિ થાય છે. ૨ વ્યાજખોર=ધરમાં પૈસો એક ધડી પણ વ્યાજે મુક્યા વગર ધરમાં રાખે નહીં. ટાણું=શુભ અવસરનો પ્રસંગ; જેવો કે વિવાહ, શ્રીમંત આદિ. ૩ કસાઈ=મેહેનત કરી મળ્યુત કરવું. ૪ શાહી રાજ્યાધિકાર. ૫ સહરાગત=વખાણુ. ૬ મોઠા માણુસને નાનું કે હલકું કામ સોંપવું. ૭ ચોમાસામાં વાંદરાં વરસાદમાં ટહોડે ઠરતાં એક ઝાડ ઉપર આવ્યાં તેમને ટાટે ઠરતાં જોઇ ત્યાં સુધરી પક્ષીએ ક્થું:-

હાય કાળા મેહોં કાણું, પેટ ન્ણે પાંજકે;

આઠ મહિના ધર ન કીધું, મેર મૂર્ખ વાંદરં.

શિખામણુ લાગે ગળી, તેની દશા વળી.

શિર મોટા તે સકર્મી, પગ મોટા તે અકર્મી.

શિંગડે ઝાલે તો ખાંડો, પૂંજડે ઝાલે તો ખાંડો.^૧

શીઆળાનું પરોડ, બિનાળાના બપોર ને ચોમાસાની રાત,
અહસાહ મરણુ દીશ્યો, પણ બહાર ગમન મત દીશ્યો.

શીઆળો ભોગીનો, બિનાળો ભોગીનો.

શીકાર કરવો હોય ત્યારે સિંહ પણ નમે.

શું શુક્રવાર થયો ? આપનો શુક્રવાર ?

શુકલ બ્રાહ્મણને શા સ્વાદ, છાશ ન હોય તો દૂધે પણ ચાલે.

ગોળ ન હોય તો સાકરે ચકાવી લેઈએ, ને તેલ ન હોય તો ઘીએ પણ રડે.

શૂલપાણુનો શુક રૂંડો.

શૂળીનું દુઃખ કાંટે ટળ્યું.^૨

શેકયો દાણો ભગે નહીં.

શેકયો પાપક ભાગવાની પ્રાપ્તિ નથી.

શેખજીએ દાતરડાં ગલ્યાં, પણ પુંઠે કંહાડતાં હારે પડશે.

શેઠકી ચાકરી, ગાંઠકા ખાનાં, કપડે ફટે તખ ધરકુ બનાં.

શેઠની ગાં-માં ગરેણી પેઠી.^૩

શેઠી વાત્રકને લઈ જાય. લુણી ધ્રોનાં મૂળ તાણી જાય.^૪

શેર હજારે જીરને મારે, વોળી હારા મખખીસે;

શેર હજારે જીરને મારે, વોળી હારા મોહોખખતસે.^૫

શેર મગદળના શાહેદી.

શેર શાક ને પખાલ પાણી, માર કુબકી ને કહાડ તાણી.

શેરડીનો સાંઠો ઠેક સુધી ગળ્યો ન હોય.

આ શિખામણુથી વાંદરાને રીસ ચહડી ને સુધરીના માળા તોડી નાખ્યા તેથી સુધરી કુવાને કાંઠે બેસીને કહે છે:-

મતિયાને મતિ દેઈએ, જે મતિ આપણી માને;

આ કમતિયાને મતિ દીધી, તે બેસાઝ્યાં કુવાને કાંઠે.

૧ એટલે કાંઈના કબજામાં ન આવતાં ગમે તેમ કરીને બચાવ સાચો જુડો કરી છટકી જાય તેવો નાગો માણસ. ૨ A stumble prevented a fall ૩ મોટી અડચણુ આવી પડી. ૪ લુણી એ એક જાતની ભાજી છે. તે ઘણી કુમળી હોવાથી, વાલીએ તો તેનાં મૂળ ધ્રોના જેવાં જામતાં નથી. તેથી પૂર આવે ત્યારે લુણી, ધ્રોનાં મૂળ નબળાં પડેલાં હોય તેથી, પોતે તણાય ત્યારે ધ્રોનાં મૂળ પણ તાણી જાય. ૫ બન્ને રીતે બોલાય છે.

શેરનું ઉમેરણું ચાંગળું.^૧
 શેરથી પાંચશેરી ભારે તેટલી ભારે.
 શેરી નેઈ ચાલીએ, કંથડો નેઈ મલાલીએ.
 શેહેરનો ગરીબ, તે ગામડાનો શાહુકાર.
 શોધે તેને સાહેબ મળે.
 શંખ ઢુંકાણો.
 શંખ પંચાનન વાગી ગયો.^૨

સ

સઠ ચોરે લુગડું, સોની ચોરે રતી, હળમ બાપડો શું ચોરે, માથામાં કાંઈ નથી.
 સઠના ધરમાં સાપ નીકળ્યો.
 સઠની સરસાઈ વેતરવામાં, ભાંડની સરસાઈ છેતરવામાં.
 સખીટી બોલબાલા, ચોર સુમકા મું કાલા.
 સખીટી બલા દૂર.
 સખુને પાણી અંધાય, સખુને ખેટા ખેટી દેવાય.
 સખુન મરતો એક, બે બાપનો તે ખીનું બોલે.
 સગપણુ તે ડામ ટાલ્યાં ટળે નહીં.
 સગાઈ શું પૃછો છો, હું તો રૂડો દેખી રાઈ;
 તે બાપનો બનેવી, તેનો સગો નણુદાઈ.
 સગો સમર્થ કીજીએ, દા વેળા આવે કાબ.
 સઘળું પાછું મળે, શરીર, સહોદર તે મુવાં માખાપ ફરી મળે નહીં.
 સઘળું કરવું સેહેલું, એક સલ પાળવું દોહેલું.
 સમ્યા નામ સાહેબકા.
 સદો તે સન્નિપાત સરખાં.
 સદો જરૂર ખેસાડે બદો.
 સત્તરસોના સરવાળામાં ઓગણીસોની બૂલ.
 સલાનાશની પાટી તે મંગળીએ માટી.
 સત્યે પત્યર તરે, અસત્યે તુંબડું પેણુ હુખે.
 સઘવારો ઝાંપા લગી.^૩
 સદા સુહાગણુ તે વેશ્યા.^૪

૧ પસલી. ૨ ત્રા નીકળી ગયો. ૩ ચોરી વારનો સંગાથ. ૪ દોષ
 ફહાડો શંકેલ નહીં.
 ૪૯

સદાકાળ એના એ દહાડા ને એના એ લવાડા.

સરીલ બાંધી લડવું, તે ખરી મદાઈ.

સફેદ સાધુ.^૧

સફેદ બાલ ખુદાકી એનાએત.

સખ એક થેલેક બત્તે હૈ.^૨

They are all birds of the same feathers.

સખ ઘડી ધરકી, એક ઘડી હરકી.

સખ જાતમેં છુરી જાત, બનીઆ બડા કસાઈ;

છોટે છુકુ બચાનેકુ, મારે સગા ભાઈ.

સખ દુનીઆં સરખી નહીં.

સખ રાંડ સટરપટર, એક રાંડ સિદ્ધ.

સખ સોતે, અલ્લાહ જાગતે હૈ.

સખસેં બાંકી, લેટ્રીન સરકારકે સીપાહીસેંબી બાંકી?

સભામાં બોલતાં કંપે તે સભા ચોર.

સભામાં બોલવું કાંઈ છોકરાંની રમત નથી. સમાજત થવું છાતીની વાત છે.

સમતાવાળાને શી મમતા.

સમતે સુખડી ને કાલ તે તાળી, ગળે મૂક્યો હાથ, પલુ નથી મૂકી પાળી.

સમજુને માર, ગમારને ગમ નહીં.

સમજે નહીં, ને ઘોકો સમજે.

સમજે નહીં, ને સરખો ભાગ માગે.

દાહરો

સમજો સમજો સખ કહે, સમજ્યો કછુ ન જાય;

સમજુસેં સમજુ મીલે, તથ કુછ સમજ્યો જાય.

સમશેરખાંકી બડી ગુમાની, તાલમેલ સખ કરતે હય,

ધરસેં આયા કાગજ એસા, બચ્ચે જુખાં મરતે હય.

બચ્ચેકી માકુ નાતરે દેવે, જળખી કાકે પડતે હય,

પગાર માંગનકુ જાવેં તો, બરતરરીસેં ડરતે હય.

ઢાલ તરવાર બેચ ખાઈ, અખ કટારપે નજર કર હય, તે

ખુદા કરે સો ખરા, અખ ખીનામેત હમ મરતે હય.

કચ્ચ મુદકસેં કાગજ આયા, બચ્ચે કચ્ચે મરતે હય,

૧ સારાં ઘોએલાં હુગડાં પેહેરેલા ઠગ

૨ બતાવેલાં.

બચ્ચેકું ખડુમેં ડાલો, યહાંભી ભૂખે મરતે હય,
બેચ ખાઈ તલવાર ઢાલ, અખ નજર મ્યાનપર કરતે હય.

સમારતાં વાર, બગાડતાં વાર નહીં.

સ્મશાન વૈરાગ્ય સ્મશાનમાંજ રહે. ડોઠ લણુતર નિશાળમાં
મૂકીને આવે.

સમો વરતે સાવધાન.

સમી વાત પંડિત કહે, અછલ વગરનો કીધી લહે.

સમું બેખળે, તો કહે 'આંહી ધડોજ ઢાણુ કરે છે?'

સમુદ્ર છે, કાંઈ પાંચ બેહુડે ખૂટે નહીં.

સમુદ્ર માજ કે મર્યાદા મૂકે નહીં.

સમુદ્ર જલકે નહીં.

સમુદ્રનું માપ થાય, ઢાઇના મનનું માપ થાય નહીં, અથવા પેટનું
માપ થાય નહીં.

સર્પ અંધાય નહીં, ને ડીડી પાંજરે પડે નહીં.

સરગવામાં શેકટો, ને વનદ્રળમાં લીંબાળી;

ચોપગામાં ગથેડો, ને નાગામાં બુવો તો ઢાળી.

સર્પ આંડો કરવો.^૧

સર્પ મરે નહીં, લાડી લાંગે નહીં.

સર્વ જશના ભૂખ્યા.

સર્વ સાથ ને જગનાથ.

સરે નહીં, સીળે નહીં ને ખાટે ઘેઠા ખીળે.

ન આંબું શીંદરા.^૨

૧ વેદી ઘાગે આવ્યો તેને જ્યતો મુક્યો. ૨ આ કહેવત વિષે વાત એમ છે કે, એક ખાઈ ઢાણુ ગઈ હતી, ત્યાં આગલે દિવસે કાસલી ચોરી કીધી; ખીળે દિવસે કાસીના સાણામાં હાથ નાખ્યો ત્યારે શીંદરીનો મોટો દડો હાથ આવ્યો તે તાણુવા માંત્રો ગણુ શીંદરીનો છેડો આવ્યો નહીં. પણ શીંદરી મૂકી ત્રીધી અને તે બોલી કે

સારડો

કાલે ગઈતી કાણુ, કાસલી કરકાવીતી,

એક હસું ખીંછ હાણુ, સરં ન આવ્યું શીંદરા.

એટલે હાથમાં લીધેલા કામનો અંત આવે નહીં ત્યાં લાણુ છે.

કરકાવી=ચોરી કીધી. સરં=છેડો. શીંદરી=કાયાની દોરડી.

સલાહત દાંતરડે આવે. ૧

સલુક હોય તો મલુક ખવાય. ૨

સવળા સૂરજ ઉગ્યા, દિવસ પાંસરો.

સવાયા તો સહુ કરે, દોહોડા કરે મુસલમાન,
પણ બમણા કરે ઢાણુ કે, જેની બગલમાં કુરાન. ૩

સવાયાના સો ધક્કા ખાય.

સ્વખાનાં સુખ દુઃખ જગતાં સુધી.

સવારના પોહોરતું નામ એ છે. ૪

સરસા ગડયલ કરવી. ૫

સસરાને ઘેર ઘોડા, ને જમાઈને ઘેર હણહણાટ.

સસરાની શુળી સારી, પણ પીઅરની પાલખી ભુંડી.

સળગતી ગાડર પોતાના ઘરમાં ઢાણુ ધાલે ?

સળગતી સગડી માથે લેઈ ફરીઆદ કરવા જવું.

સળી વગર શ્રાદ્ધ અટકે.

સહુ કરે સવાયા, દામો કરે દોહોડા.

સહુ સહુને તુંબડે સહુ તરે છે. ૬

૧ ખેતરમાં લણણી થઈ રહે એટલે કેટલાક ગરીબ કે મજૂર લોકો ખેતરમાં લણણી દુડાં કે કણસલાં કે બર બાજરીના સાંકા વીણુ તેનું નામ સલો. તે કરનારને સલાહત કહે છે. તે સલાહત લોકો સહજ બાબતમાં લડતાં દાંતરડેથી લડવા માંડે. તે ધૂળગળને કળ્યો કરે તેને લાણુ પડે છે. “સલાહત દાંતરડે આવે.” મક્તની, પણ મોટી વઠવાડ. ૨ મલુક=સારં. સલુક=સારાં લક્ષણ અથવા સંપ. ૩ (જે નાણુ ખુદાનું કુરાન.) ૪ (બહુ ભલો, સદ્ગુણી ને દાતાર.) ૫ સસલો રોજ એક હાથી પાસે જાય ને વિનય કરે. હાથીએ મોઠાં ઝાડનાં ડાળાં પાડ્યાં હોય તેમાં કુણી કુણી કુંપણો સસલો ખાય ને આનંદથી પોતાનો ગુલરો કરે. સસલાને એવાં ઝાડની કુંપળો મળે તે તેને મીજબાની થાય. સસલાએ હાથીને વિનય કરી કહ્યું, ‘તમારા પ્રતાપથી રોજ હું મીજબાની ખાઈ છું માટે એક વાર મારે ત્યાં જમવા પધારો.’ હાથી નોતરું કણુલ ફરી સસલાને ઘેર ગયો. ત્યારે સસલો બે ચાર વેલા કાપી લાવીને તેમાં વીંટાઈને હાથીના મૂઠાં વ્યાગળ વ્યાળોટવા લાગ્યો. હાથીએ પૂછ્યું, ‘આ શું કરે છે?’ ત્યારે સસલે કહ્યું કે, ‘આપની મીજબાની હું શું કરી શકું? માટે “સાંસા ગડયલ કરું છું.” તેમ મોટા માણસ ગરીબના મહેમાન થાય ત્યારે ગરીબ પોતાના ગળ પ્રમાણે મીજબાની કરે, તે મોટાના જેવી ન હોય તેવે પ્રસંગે “સાંસા ગડયલ” એ ગરીબની મીજબાનીને માટે કહેવાય છે, ને ગરીબ અગર મોટા પણ વિવેકી લોકો પોતાની મીજબાનીને માટે લઘુતા દર્શાવવા આ શબ્દ વાપરે છે. ૬ (કોઈના કોઈ એાશીઆળા કે આશ્રિત નથી.)

સહુ તીથે મુંડાય.

સાકર પીરસનાર ઘણા, કડવો અક્ષર કહેનાર કોક.

સાગ, સીસમ ને સોનું, સો વર્ષે કાગળવા જુનું.

સાગનાં લાકડાં છે, રૂપાનાં હાડકાં છે.^૧

સાગરનું નીર ગાગરમાં ન સમાય.

સાચાનો સદા જય છે.

સાચે રાચે રામ, જુઠાને કપાળે ડામ,

સાચેકુ સાંધકે દરખારમેં જુઠેકું જુતીયાં.

સાજમાં સાત બુદ્ધ, ખાડામાં બુદ્ધ ખાર,

કાણામાં કોડ બુદ્ધ, આંધળો કરે વિચાર.

સાજાં ખાય અન્ન ને માંદા ખાય ધન.

સાજી ગાં-માં આકડો શું મારવો ?

સાજે જુગડે થીગડું ન હોય.

સાઠોદરા વાંકી પાધડીએ, ઘોડે ચડી જય ચાકરી,

સાડા ત્રણ હાથનો સાથરો.

સાડી પેહેરે ખાયડી નહીં, ને પાધડી પેહેરે લાયડો નહીં.

સાત વારે સોની, ત્રણ વારે કંસારો;

એક વારે કાળી, વારે વારે વાણીએ.

સાત વીશે સો સમજે તે ખેડુત. (રામો.)

સાત દીકરાનો ખાપ ટોપલે ઠંકાય, એક દીકરાનો ખાપ ચરૂએ પંકાય.^૨

સાત દીકરીએ ખાપ વાંઝીએ.^૩

સાત પાવલાં કમ દો રૂપીઆ.^૪

સાત મામાનો લાણેજ.

સાત શોક ઉપર જળે, પણ ખે ઝોરમાઈયાં ઉપર ન જઈશ.

સાતડે સાત.^૫

સાતની મા લાગોળે અંધાય, એકની મા ચરૂએ રંધાય.

સાધુ થવામાં શું સુખ ? એક ભટકવું ને ખીછી ભૂખ.

૧ (કળવાન છે.) ૨ એટલે સાત દીકરાના ખાપનું ઉત્તરકાર્ય રખડે, ને એક દીકરો ઉત્તરકાર્ય કરીને ખાપને પ્રખ્યાત કરે એ ભાવાર્થ. ૩ દીકરી પારકા ઘરની આય, તેથી પોતપોતાને ઘેર જય એટલે ખાપનું ધર ઊઘાડું રહે નહીં જેથી વારૂ દેવાય માટે "વાંઝીએ". ૪ સોળ પંચા પ્યાંસી, ખે છટના, એટલે અંસીના અંચ. ૫ પુષ્પલહીન.

સાપના દરમાં હાથ ધાલવો; સાપના મ્હોમાં હાથ ધાલવો.

સાખડ કરતાં રાખડ થયું, ને છતું પાણી કાલ્લમાં ગરું ?

સાખુ મુગાળીએ.^૨

સામ, દામ ને ભેદ ગણાય, પછી ચોથો દંડ ઉપાય.

સાહામા બોલી સાસરે ન સમાય.

સાહામાનું મન ચોર, તો આપણું મન ચોર.

સાહામો મળ્યો સવાયાનું જાન કરે.

સારા જાણી નોતર્યાં, ગધેડાની સાથે જોતર્યાં, ને ભાણે બેસી મુતર્યાં.

સારાનો ખપ સર્વ ઠેકાણે હોય.

સારાની આશા સૌ ઠાઈ કરે.

સારા પાંટ દઉં, પણ આધા કાટ લઉં.^૩

સારા રાત્રમાં સાવરણી.

સારામાં સહુનો ભાગ.

સારાં પુલ તે મહાદેવનાં.

સારી જોઈ નોતરી, તે ચુલે બેસી મુતરી.

સારી ધરતી છે કે ચાલવા દે છે.

સારી રામાયણ સુનકર પુછા, સીતા કીસકી જોઈ ?

સારો સગો જોથમાં લેખું.

સારો હોય તો માટી, નીકર કચરાનો પાટી.^૪

સાલીએ ભાઈની ઘાણી, અરધું તેલ ને અરધું પાણી.

સાળાને સાળે મુસળું માર્યું, માંહે મારો ભાગ.^૫

સાસરાનું માન સાળીએ, જમણનું માન થાળીએ;

ગાવાનું માન તાળીએ, ને મ્હોડાનું માન વાળીએ.

સાસરાનું સંપેતરું ઝટ પોંદોએ, સારાં કામને સો વિદા.

સાસરું છેટે સારું, ને મોસાળ દુકરું સારું.

સાસરું પીઢેર પાસે વસે, તે નારી કાંતને હસે.

સાસરું તો દહાડી, પણ મહીઅર તો વાડી.^૬

૧ ધાર્યું ઉતર્યું નહીં. ૨ લુગડાં ઘોઝલાં. ૩ પેઢેરીનેલું દેખાય કરનાર.

૪ સારા=ખધું. ૫ પાટી=ટોપલો. ૬ હકની રીતે સગાઈને લીધે થાય નહીં, પણ

આવો હક કરવો તે હાંસીને પાત્ર છે. ૬ દહાડી, શાળ છે છે ને છે. વાડી કાંઈ

કિવસ જવાય માટે વાડી.

સાસરું હેઠ, મહીઅર હેઠ, સૌથી વહાલાં આંખ ને પેટ.
 સાસુ કહે રાંડ, વહુ કહે રાંડ, વચ્ચે દીકરાનો ધાણુ.
 સાસરે જતાં સૌને લાવે, ને ઊંમરો ઝોળંગતાં આંસુ આવે.
 સાસુ કાઠની સાકર નહીં, ને મા કાઠની ડાકણુ નહીં.
 સાસુ ગર્ધ શિવરાત, વહુને આવી નવરાંત.
 સાસુ જય હોળી, તો વહુ ખાય ખીર-પોળી.
 સાસુ ઢેડસેં જાય, ને વહુને બહારવટી કહે.
 સાસુ નહીં, નણુંદ નહીં, આપે એકલાં આનંદ.
 સાસુ પછી વહુનો વારો.
 સાસુ પોતે તેવી ને વહુને શિખામણુ આપે.^૧
 સાસુ વહુ બંને સરખી, વચ્ચે જોડે તે નરસી.
 સાસુ વહુની એક સાડી, સાસુ પેહેરે તો વહુ બિધાડી.
 સાસુ વહુમાં સાંખેલું ગેય.
 સિંધમાં સોમી પાંતી.^૨
 સીથે શષ, ને હળવદ છ માણાં.^૩
 સીમજે લોભાણાં, પણ ડૂળ ખાઈ પસ્તાણાં.
 સીર કાટ લો, શીર મેં નાક કાઢુંગા.
 સીરના કીડા સીરને ફેલે.^૪
 સિંહ પાંજરે પજો ગરીબ.
 સિંહના પેટમાં સાઅર ન પાકે.
 સિંહ ભૂખે મરી જાય, પણ ખડ ન ખાય.
 સીદીભાઈ આંદ દેખો, તો કહે આપસેહી નજર આયગા.
 સીર જાતા હય, કે પુલાવ ખાતા હય.
 સીર ફેડ મર ગયે, વોહી કા વોહી.
 સીર સીર અક્કલ, ગુરૂ ગુરૂ જ્ઞાન.
 સુકા લાકડાનો છવડો, તેને સાહેબ વગર કોણુ પાણી પાય,
 ધરધણી જાણે હું રણું છું તે સૌ ખાય.
 સુકાળે સગાંવહાલાં, દુકાળે વહાલા દાણા.
 સુખને માટે સન્યાસ લીધો, ત્યાં તો દુઃખ બમણું થયું

૧ તે શું લાગે. ૨ ગરાસ થોડો. ૩ સીથા નામનું ગામ છે. બંને બરાબરનું બરાબર. ૪ પેટના કીડા પેટને ફેલે, પણ કહેવાય છે.

સુખને માટે તો સન્યાસ લીધો, બીજા ભાગવી તો કપાળે ચોટી.

સુખનો જીવ દુઃખમાં નાંખવો.

સુખમાં સુખ તે કુળવંતી નાર, ધનમાં ધન તે પેટ પરિવાર

સુગ ચડે તેવું જોલે છે.

સુધડ નરની ધડી ક્યાંથી ?

સુજ વિનાની સાસરે ગઈ, ખાસડાં ખાઈ પાછી ફરી.

સુણુ ભાઈ માધા, નવ તેરકા આધા,

તેતીસકા તીજ ભાગ, છે પાંચકા હુવા ભાગ,

મેરા કલા કીજીએ, તો નવ ઉપર દો લીજીએ.^૧

સુતરનો તાંતણો નથી કે તોડી નાંખીએ.^૨

સુતા જેવું સુખ નહીં, ને સુવા જેવું દુઃખ નહીં.

સુતાર વાળો દીવો.

સુતારની સોડમાં ને હુહારની ટાડમાં કદી બેસવું નહીં.

સુતી હતી કે નહોતું કાત્યું.^૩

સુપાત્રે ધાન, કુપાત્રે ધાન.

સુભાનઅલ્લા; છોટે ભાઈ સો છોટે ભાઈ, બડે ભાઈ તો સુભાનઅલ્લા.

સુમ દાતારનો વરો એક.

સુયાણી બધે જાય, મઠમાં ન જાય.^૪

સુરજ સાચું સાંખેલું.

સુરતનું જમણુ ને કાશીનું મરણુ.^૫

સુરતનો સોદો ને મુંબઈનો માંદો.

સુવાનું મૂકી જગવાનું વોહોરું, બંધ વેચી ઉજગરો વોહોરો.

સુવાવડ જન્મારો રહી.^૬

સુવાવડ ટાણે સ્ત્રીનો એક પગ ચેહમાં ને એક દુનીઆમાં

સુવાવડમાં શીરો, ને કસુવાવડમાં તેલ ને ચોળા ખવાય.

સુવાવડે છોકરું મોંઘું ન પડે.

સુવો ગમે તેમ, પણ કુટી ને નાક વચ્ચેનાં વચ્ચે.

સો રૂપીએ સવાશેર દારૂનો કેક.

સો કારડે તોખા કરે તેવો નથી.

૧ અગ્નીચારા ગણી જવા. ૨ આયુષ્ય. ૩ નવરા રહે ને કામ ન થયું તેનો અફસોસ નહીં કરવા માટે. ૪ મઠમાં ફક્ત સાધુ રહે તે. ૫ સાફ. ૬ જન્મના રોગો ને દવા બારે માસ.

સો લાવીએ રાંડી, પણ એક ન લાવીએ છાંડી.

સો વરસની સેજ તે ભટ તોડે ભાડીઓ.^૧

સો વાર દળીઉ, ને એક વાર કળીઉ.

સો શાણે એક મત.

સો સુવાવડ ને એક કસુવાવડ.

સોકતું રાવું ને નેસ્તીનું સોવું.^૨

સોએ ગયા ને સાંઠે આવ્યા.

સોઠે ભયે સાહાક, આધે ગયે નાહાક,

આધે દંગે, આધે દિલાયંગે, આધેમે કયા દેના કયા સેના.

સોજા કરે સક, હીનને જીવતરેક ભડ.^૩

સોટી વાગે ચમચમ, વિઘા આવે રમઝમ.^૪

સોડમાં સાસરું, તે મ્હોમાં ખાસકું.

સોના કરતાં પીણું શું?

સોનાની કટારી બેઠે ખાંધવાની, પેટમાં મારવાને નહીં.

સોનાને સામતા નહીં.

સોનું કસવા કસોટી, ને માણસને કસવા મામલો.

સોનું જાણી સંઘર્યું. નીકળ્યું કથીર.

સોપારી ખાઈએ રાઈ રાઈ, ધાન ખાઈએ ધાઈ ધાઈ,

દી ખાઈએ જોળી જોળી, ને વાત કરીએ તોળી તોળી.

સોમ, શુક્રે જે પહેરે ધાગા,^૫ તે કદી રહે નહીં નાગા.^૫

સોમ સાજા અને મંગળ માંદા.

સોમાં એક આવ્યો, તો નવાણું રહ્યા.^૬

સોમાં નવાણુંની ભૂલ.

સોય ખેવાણી તેનો સાદ ન પડે.

સોળે સાન, વીશે વાન, ન આવ્યાં તે ગધા સમાન.

ખારે ખુધ, સોળે સાન, વીશે વાન,^૭ ત્રીશે જીવાન, ચાળીશે પુરો,
પચાસે ઉતર્યો;

સાહાઈ ખુદ્દિ નાહી, સીતેર વરસનો ધરડો, છોકરાં કહે કાં નથી
મરતો ટરડો.

^૧ સેજ=નતો કે સરમ. ^૨ સોવું=ઝાડકું સોકતું રાવું બન્ને ફેંદવાળાં.
^૩ સોજા=એકસોના સક=સાંઠ. ^૪ ઝુગડાં. ^૫ શુક્ર મુદ્દર્તની ખાખત છે. ^૬ માંગતા
શીયા જે આવે તે લેવા. ^૭ રંગ.

સંતાન વગર ધર સુનું.
 સંધર્યું સળે, ને વાપર્યું જળે.^૧
 સંધા દેવ તો આળા ભોળા, હું તો માતા શીતળા,
 અંગ તો જાણે એવું કહે, કે જાણે કાળાં ઠીકરાં.^૨
 સંપત વગર સાઈ લાગે નહીં પરમેશ્વરનું નામ.
 સંપત પર સંપત, ઉમર વુડ્યા મેક,
 પેટ વેડીને છવાયા, પણ મૂળ કહાડે તેક.
 સંપત હોય થોડી, તો રાખીએ ગાય કે ઘોડી.
 સાંકડી શેરી ને વચ્ચે સાપ.
 સાંસતાં કામ સાહેબનાં.
 સૌંધુ લાવીએ તે મોંઘા માટે.
 સૌ ગયાં સગે વગે, વહુ રહ્યાં ઉભે પગે.^૩
 સૌ પોત પોતાના હુંસા ઉપર ધૂળ વાળે.^૪
 સૌથી જાડુ પેટ ને પાતાળ.
 સૌને એક આપ, દત્તકને એ આપ.
 સૌને ડહાડીની શરમ, કોઈને સાડીની શરમ નહીં
 સ્ત્રીયા જોખન ત્રીશ વરસ, ઘેરી નવ ધરા;
 પુરૂષ જોખન સાં લગે, જ્યાં લગે ઘીએ પેટ ભરાં.
 સ્ત્રી રાંધ્યું ધાન.

હ

હકક કર હલાલ કર, દિલમે સખર કર.
 હકકનું હશે તો તક આવશે.
 હકકનું પચે, હરામનું ન પચે.
 હકકનો માત્ર જવાનો નહીં, અશુહકકનો આવવાનો નહીં.
 હુકીમજી! મરતા હું; તો કહે, જાઓજી ઈહાં કોન છતા હય ?
 હુગતાની વચ્ચે મુંડી ધાલે.
 હુગામણુ કરતાં પદામણુ સારી.
 હુજામ અધિક પાંસળી જાત.^૫

૧ જીવનું યાચ, ધાન કે હુગડું સંધરી રાખે તે સળે, ને વાપરતાં જળે. ૨ માટે વેળાસર ચેતીને કહડાવવાં. ૩ વગ નહીં એટલે એકલાં રહ્યાં. ૪ હુંસો=રોટલો. ૫ અથર છે તેથી ધાનામાતા એકા છે.

હુજમ ભલભલાનાં માથાં નીચાં નમાવે.
 હુજમટ્ટી ખરાતમેં, સખી કાકાર.^૧
 હુજમના હાયમાં અદાડી આવી, તે શું એના બાપની થઈ ?
 હુજમને સાં ચોરી થઈ તે નરેણી ને કાતર ગઈ.
 હજી તે કુધીઆ દાંત છે.^૨
 હજી તે પગ ભોંચ અધ્યા નથી.
 હુઝામાંહેની પાળી.^૩
 હુતું તે પાણી કયું, હતું તે દવા કયું.
 હથેળીનો ગોળ, ત્યારે ખાવો હોય ત્યારે ખવાય.
 હથેળીમાં નચાવયું.
 હથેળીમાં પ્રભુ દેખાડવા.^૪
 હથેળીમાં વાળ હોય તે પૈસો હોય.^૫
 હનોર ભટ મનોર ભટ, કાવે ધાસનો ભારો;
 રેતાં છોકરાને હાલો ગાય, તે ગોર અમારો.
 હખસીની મૂક પકડી તે પકડી.
 હખસીનો ડાળો કાન.
 હમખી નવાખ ભર્યકે.
 હમારે દાદેને ઘી ખાયાયા, હમારી હથેલી મુંગો.
 હરખથેલો, હરખપદ્મડા થયું નહીં.
 હર દરદની દવા, દોહોડ ડાલાની દવા નહીં.
 હરણુકરડકો રાતદિવસની ચિંતા.
 હરહર ગંગા ગોદાવરી, કાંઈક અદ્દા કાંઈક ભેરાવરી.^૬
 હર દિલ્લે રાજગાર, હર બાહાને મોત,
 હલકી ગાદલી આગળ દોડે.
 હળ છટયાં ને ભાત આવ્યું.
 હશે તે ઝોરીશ, નીકર પડી ઘોરીશ.^૭
 હવે પાઞ્ઠાં બારણાં કેમ લીધાં ?^૮

૧ કાઈ આકર નહીં. ૨ નાનો બાળક છે, બુવાન છે. ૩ હરકે-અલ્લો; તેનાં પાળી તે હરખીને વાગે એવા વેહેમથી બપતામાં રાખે. ૪ To lead one by the nose. ૫ પૈસો ખાસે ખીલકૂલ હોય નહીં તેને લાગ્યું. Utterly poor. ૬ આદ્યાલુમાં ભમાલુવાર તેથી સૌ નાહાય તેમ નાહાવું બેધએ. તે નાહાતી વખતે તીર્થનાં નામ લીધાં, ને શરમે ભરમે નાહાવું પડ્યું. ૭ ઉંધીશ. ૮ છાનામાના નાસી ગયા.

હસતું ને હાણુ.

હસ્તો જ્ય ને હાડ ભાગતો જ્ય.

હસ્તો હાળો ને રોતી રાંડ તેનું ઘર ન મંડાય.

હસ્તાં તેનાં વસ્ત્યાં, ને રોયાં તેનાં જોયાં.

હાકમ જીન હુકમ નહીં, હુકમ જીન હાકમ નહીં.

હાજતમે હુજત નહીં.

હાગલાઇએ હદ કીધી, મુઠ ઘોડીને ખરકીએ દીધી.

હાડમાં ઘેઠું તે ખસે નહિ.

હાથના છુટા ને હૈયાના પુટા.^૧

હાથનાં કર્યાં, હૈયે વાગ્યાં.

હાથની આળસે મૂછ મ્હોડામાં આવે.

હાથનું ઉપાણું દે તે સાફ.

હાથમાંથી લુટી જ્ય, પણ કર્મમાંથી લુટાય નહીં.

હાથછૂટી બલા કબજામાં રહે નહીં.

હાથપગ દોરડી ને પેટ ગાગરડી.

હાથપગનો ચોખ્ખો નથી.^૨

હાથ પોલો તો જગ ગોલો.

હાથ લીયા કાંસા, તો બીખકા કયા સાંસા?

હાથવેતમાં આવ્યું છે.

હાથા વગર કુહાડી શું કામ કરે?

હાથીઆ કાને ઝાલ્યા રહે નહીં.

હાથી જુંપડામાં સમાય નહીં.^૩

હાથી તોળાય ત્યાં ગધેડાં પાસંગમાં જ્ય.

હાથી દરખારે, ને દીકરી ઘરખારે શોભે.

હાથી પુંકલે સારે કાણુ ઉપાડે.

હાથીના પગમાં સૌનો પગ.

હાથીના સોદા થાય ત્યાં આળીનો પાડ કાણુ પૂછે.

હાથીને માથે પણ અંકુશ હોય છે.

હાથી મરે ત્યાંજ દટાય.

૧ Extravagant persons are generally thoughtless. ૨ ચોરટા ને લંપટ છે. ૩ બહુ મોટાં માણસ ગરીબને ઘર મેમાન થાય સારે કહેવાય છે.

હાથી હરાડો થાય તેને કાણે રોકાય.
 હાથે કીધું તે કામ, ગાંઠે કર્યું તે દામ.
 હાથે ચુડી તે સદાએ રૂડી.^૧
 હા, આ નો ડાયરો, હાજ્યાની મંડળી.
 હાથોં જુગારી ખમણું રમે.
 હાલતે શીંગડે મોત આવે તે સાંઠે.^૨

સોરઠો

લેસ ભાગેલ હોય, વાંસે જઈને વાડીએ;^૩
 હાથી હરાડો હોય, ન રહે આડો બિજળી.

દોહરો

જુવા ખેલે હોત હય, ધન સુખકો નાશ;
 રાજકાજ તલપેં છુટે, પાંડવ ગયે વનવાસ.
 ઘુત રમત થઈ ભૂતજ દમે.^૪
 ભૂખ્યો પણ ભોજન નવ જમે,
 તેને ખોલ્યું કાનું નવ ગમે,
 હાથોં જુગારી ખમણું રમે.^૫
 હીંગનોએ સા(ગંધ) નથી.

હીંગ મરચું ને આંખથી, સોપારી ને તેલ;
 જો ગાયનો ખપ કરે, તો પાંચે વસ્તુ મેલ.

હીંમતની કીંમત નહીં.

હીર ખીર ને ખુશીનો સોદો.

હીરામાં છાંટ અતે રૂપમાં ગર્વ.^૬

હીરે હીરા વીંધાય.

૧ Wifehood is the happiest state under all circumstances.

૨ બાંધી બેટ મરવું તે સાંઠે.

It is much better to die in harness.

૩ ભાગેલ=નાહેલી, વાંસે=પુઠે.

૪ ઘુત=જુગાર રમત પણ ખુશીનો સોદો નાખવું

દેશન કરે છે. The more a gambler loses, the more he plays.

૫ જુગાર રમનારના મનમાં જુગાર રમવાની એટલી બધી દોષ્ટ દોષ્ટ છે તે સંબંધમાં.

૬ હીરામાં છાંટ હોય તો હીરાની કીમત ઓછી ને રૂપમાં મરવું રૂપમાં ગર્વ હોય.

તો પુરુષ દે સ્ત્રીની કીમત ઓછી. Pride in beauty is like a flaw in

a diamond.

હીસ્સાનો હડસેલો પણ આવો.
 હિંદુકા ખાના અચ્છા, લેકીન પૂજા ધુરી.
 હુતો ને હુતી, કમાડ દેધને સુતી.
 હું ત્યાં હરિ નહી. હું પદ્મી હરિ વેગળા.
 હું ધણી ને શું અંધારું? લાવ રાંડ, વાડકી વેચી તેજ લાવું.
 હું પોહોળો ને શેરી સાંકડી.
 હું ખેડાં તું કેમ રાંડી.
 હવાડ મારી નાંખે.^૧
 હું હું બલા જેવો છે.
 હું, ભુંડા ભૂતનાથ,^૨ વળગણીએ રાતું લુગડું દીકું નહોં.^૩
 હુંહું હાંદલુ કહાડી લેવું.
 હેતના કુસકા સારા, કમનની કમોદ ખોટી.
 હેત હૈઆનાં છાનાં રહે નહીં, આંખની કીકી કહી આપે.
 હેડાનો હાર ને કોટનું માદળીઉં.
 હૈયાની દાઝે કે લોકની લાજે.^૪
 હૈયાનો હાર ને કલેબની કાર.

હોય દોકડા તો, પરણે કાણુ બોખડા;
 ન હોય દોકડા તો, રહી જાય કેવડા ને મોગરા.^૫

હોય તો ખાંડી ખાજી, નીકર મારે પીહેર જાજી.
 હોય ત્યારે બારે માસ, નીકર નકોરડા અપવાસ.^૬
 હોશ ખાટા થઇ જાય તેવું કામ છે.
 હોંસે કુબુદ્ધિ ગધેડે ચડે,
 હોંસે હોંસે ખાધા ચણા, ને ડાહ્યામ ખાધા ખોચી તણા.
 હોળી એના આપની એ શું કરનાર છે.
 હોળી હોળી શું કરે છે, તારો પંડ છે તે જ્યાં જાય ત્યાં હોળી.
 હુંગણો ને વિષયી બાર ગાજી જિજડ દેખે.
 હુંક સુલેમાન ગાલી, ખુદા લલા કરેગા.

૧ મરદના સાકા પડે તેથી દુશ્મનના પગ મોળા પડી જાય. ૨ મહાદેવ.
 ૩ એવી સ્થિતિ કે પરણવાનો વખતજ આવ્યો નહીં, ને સ્ત્રી ઘરમાં ન હોય તો રાતું
 લુગડું પણ ન હોય. ૪ સંબંધ સગાઇ સાચવવી પડે. ૫ કેવડા=મોગરા જેવા
 સારા છોકરા. ૬ કોરડા=સેહેજસાજ આવવાનું. નકોરડા=કોરડ વગર, ક્ષમાહાર વગર.

હાંડીમાં રૂપ અને પેઠ(પેટી)માં શણગાર.^૧
 હાંસલ કલામ, સાર સાર ગ્રહણ કરવો.
 હાં, હવે જાંમે કામી જોવા.^૨
 હાંસ્યે, તેવું લાણે.

૧ હાંડીમાં રૂપ=હાંડી લોળન. તેને હયા પ્રકારનાં હોય તો રૂપ બધડે; ખીસે-વધે; પેઠમાં-પેટીમાં તરાવટ હોય તો શણગાર માટે ઘડેલાં કામનાં સારાં મળી શકે એ ભાવાર્થ છે. ૨ સંગ્રહ થયું.

પ્રાસ્તાવિક દોહરા, સાખીઓ ઇત્યાદિ

હરદી જરદી ^૧ ના તજે, ખટ રસ તજે ન આમ; ^૨	
શીલ પુરૂષ અવગુણ તજે, ગુણકું તજે ગુલામ.	૧
કામની લોચન કવિ વચન, મન વેધન દો ઠોર; ^૩	
વેધુકા ^૪ મન વેધવો, સો કામન કવિ ઓર.	૨
નેત્ર શ્રવન મુખ નાસિકા, સખહનકું એક ઠોર;	
કહેવો સુનવો સમજવો, ચતુરનકો કછુ ઓર.	૩
પ્રાક્ષણુ જળથી ઓસરે, ^૫ ક્ષત્રી રણુથી જાય;	
વૈશ્ય ડરે વેપારથી, એ (તણુ) કાયર કહેવાય.	૪
વિદ્યા ભલપણુ સમુદ્રજળ, ઉંચપણુ આકારા;	
ઉત્તર પંથ ને દૈવગત, (તેનો) પાર નહીં પૃથ્વીરાજ.	૫
ચંગા ^૬ માહુ ધર વસે, ત્રીન અવગુણુ હોય;	
કાપડ ફાટે ત્રણુ વધે, નામ ન જાણુ કોય.	૬
મુજ મેળાવો પાઘડી, ચોથી ચતુરાઈ જાણુ;	
નાનપણુમાં આવે ઠામે, તીકર કદી ન આવે ઠામ.	૭
અંતર અંગુલી ચારકો, સાચ જુકમે હોય; ^૭	
સખ માને દેખી કહી, સુની ન માને કોય.	૮
આશા પાશા અગન જળ, ઠગ ઠાકોર કુનાર;	
એતાં ન હોય આપણાં, સર્પ, સાવજ, સુનાર. ^૮	૯
*અહીં ^૧ પંડિત ^૨ પાપી ^૩ નાયકા, ^૪ બહુવિધ કરત ઉપાય;	
મણી ^૫ કથાર ^૬ અન્ન ^૭ ભુષણુ, ^૪ બહુવિધ ધરત બનાય.	૧૦
સુના સેવન પીયુ ગયે, સુના કર ગયે દેશ;	
સુના લાયે ન પીયુ મીલે, રૂપા હો ગયે કેશ.	૧૧
પાન પદારથ સુધડ નર, વણુ તોળ્યાં વેચાય;	
જેમ જેમ ભૂમિ પાલટે, (તેમ)મુલ્ય ધણેરાં થાય.	૧૨

૧ જરદી=પીળાશ. ૨ આમ=કેરી. ૩ વેધકું, ભેદકું, ધાયલ કરકું. ૪ વેધુ=વિવેકી.
 ૫ ઓસરે=શરીર ચોરે. ૬ ચંગા=ખાહાદુર, હુશિયાર. ૭ આંખ અને કાન વચ્ચે છેદું ચાર આંગળ છે. ૮ સુનાર=સોની. * અહિ સર્પ છે તે મણિ બતાવે છે, પંડિત કથા કરે છે. પાપી અન્ન દેખાડે છે. નાયકા શણગાર કરે છે. એ જાપાય છે.

જો ધન ગાયો સજ્જને, સો ધન ગયો મ જાણુ;	
કાઇ આંદકે કારણે, દુનો ^૧ દેશી આન.	૧૩
રાજન ^૨ બાજન ^૩ કવિ ^૪ વનિતા ^૫ , ઈનકે સંગ આનંદ હોય;	
નીતિ, તાલ, અરૂ વચન રૂપ, કરત સુરત સખ કાય.	૧૪
કહા ચંદન પારસ કહા, કહા નરપત કહા બ્રંગ;	
તરૂ, ^૬ લોહ, રંક અરૂ કીટકો, પરસે ન પલટે અંગ.	૧૫
આઇ કબ તો મર ગયે, શેર બખર ઔર બાજ;	
ઉનકી ભૂ ^૭ ખાલી પરી, ગધા કરત હે રાજ.	૧૬
હંસનકે સરોવર ધને, પુષ્પ ધણે ભમરેશ;	
સુધરનકું મિતહી ધણે, જ્યું દેશ ત્યું પરદેશ.	૧૭
લઘુમેસે દીર્ઘ હોત હો, જો મન રાખે ધીર;	
સમય પાય શેત્રંગમેં, પ્યાદા હોત વજર.	૧૮
કનક કામની પાશમાં, દ્રસાયા સિદ્ધ મહાન;	
મોહ્યા મહિલા મોહમાં, મછેંદ્રનાથ સમાન.	૧૯
બિન પિંગલ કવિતા રચે, ઔર ગીતા બિન ગ્યાન;	
કાક વિના જો સ્તી કરે, સો નર પશુ સમાન.	૨૦
અતિ ^૮ બેપારી ક્યાલીકા, એક પુરૂષ દો નાર;	
વાકું મત કાઇ મારી હો, માર રખા કીરતાર.	૨૧
સલા વિષે જઇ બેસવું, જ્યાં જેનો અધિકાર;	
ગાંઝર શોભે ચરણમાં, હૈયા ઉપર હાર.	૨૨
સોહત સંગ સમાનસે; ^૯ ચેહ કહે સગ લોગ;	
પાન પીક ઓઠન બને, કાજર નેન સંયોગ.	૨૩

૧ દુનો=બમણો. ૨ નીતિ. ૩ તાલ. ૪ વચન બોલે છે. ૫ વનિતા રૂપ બતાવે છે. ૬ આડ, લોહ, રાંક અને કીડાને અનુક્રમે ચંદનનો, પારસનો, રાજનો ને ભમરોનો સ્પર્શ થતાં જો રંગ બદલાય નહીં તો ચંદન, પારસ, રાજ ને ભમરો શા કામના કે હિસાબના? ચંદનનો સંગ થતાં આડમાં યુશળો આવે નહીં, પારસનો સંગ થતાં લોહું સોનું થાય નહીં, રાજનો સંગ થતાં રાંકવું દારિદ્ર જઈને અખીર થાય નહીં ને કીડાને ભમરો મ્હોમાં છે ને ભમરો બને નહીં તો એ બધાં શી વીસાતમાં છે અગર શા કામનાં છે? રાજને, સ્પર્શ થાય તે રાંક રહે તે રાજ શું કામનો? પારસ અડે ને લોહું સોનું ન થાય તો પારસ શું? આડની સુગંધ આવે નહીં તો ચંદન શું? ભમરો કીડામાંથી ભમરો ન બનાવે તો ભમરો શું? ૭ ભૂ=જમીન, જોગ. ૮ અતિ બેપારી બાલિકા=ગણે. ૯ સમાન=બરોબરીઓ.

શબ્દ શબ્દમાં ફેર છે, અર્થ અનર્થ મીઠાંશ;	
અન્ધાને સન્માનથી, ધીરે કહો સુરદાસ.	૨૪
ઉઘમ તો સૌ આદરે, પામે કર્મ પ્રમાણુ;	
કર્મિને હીરો જડે, અકર્મિને પાહાણુ.	૨૫
વહાલું પણુ પછી નવ ગમે, હદ પાર જો જાય;	
વાળ મુછનો પણુ જો વધે, કાતરથી કતરાય.	૨૬
લાખ પ્રયાણુ કોડ વિધ, કર દેખો સખ કાય;	
અનહોણી ^૧ હોણી નહીં, હોણી હોય સો હોય.	૨૭
જો કુછ લીખ્યો લેલાટમેં, ખીછરન મીલન સંગેગ;	
દોષ કોનકું દીછએ, માની લ્યો સખ જોગ.	૨૮
જો કુછ લીખ્યો લેલાટમેં, મેટ શકે નહીં કાય;	
રાવણુ સીતાકું હરે, રામ ભ્રષ્ટ દુઃખ સોય.	૨૯
જેસી દોડ સમુદ્રકી, વૈસી મનકી દોડ;	
મનકી મનમેં રહી, ભઈ ઝોરકી ઝોર.	૩૦
સંપત્ત દેખી ન રાચીએ, વિપત્ત પડે ન રોય;	
રાજા હરિચંદ એમ કહે, જો હરિ કરે સો હોય.	૩૧
જયસે ભાયેગ ભૂપકે, સખ જાને સંસાર;	
અયસે મંત્રી આ મીલે, આગે છુદ્ધ ઉદાર.	૩૨
તેને તેમાં રસ પડે, જેને જેપર ભાવ;	
ગર્ધાવ લોટી છારમાં, માને મોટો ભાવ.	૩૩
ધાન પુરાનો ધૂત નયા, ત્યોં કુલવંતી નાર;	
ચોથી પીઠ તુરંગકી, સ્વર્ગ નીસરણી ચાર.	૩૪
તીખા તુરી ન પલાણીઆ, અવસર ખગ ન લગ;	
તેનો જન્મારો એજે ગયો, જેને કામની કંઠ ન વળગ.	૩૫
સુરખ તું સમજે નહીં, આયુષ્ય ઝોહું થાય;	
જેમ સરોવરની માછલી, ન સમજે સર સુકાય.	૩૬
ડહાપણુમાં તુજ નહીં મણુ, માણુ મોટી મોજ;	
વાહવા ભાઇ વાહવા તને, અબળા મારે રોજ.	૩૭
કરની બિન કચની કથે, અજ્ઞાની દિન રાત;	
કુકર ^૨ જ્યું ભુંકત શીર, સુની સુનાઈ ખાત.	૩૮

લેનેકું હરનામ હે, દેનેકું અન્નદાન;	
તીરનેકું આધીનતા, છુડનેકું અભિમાન.	૩૯
કોટી કરમ લાગે રહે, એક કોષ્ટી લાર;	
કીયા કરાયા સખ ગયા, આયા જળ અહંકાર.	૪૦
હંસા બગલા એક રંગ, માન સરોવર માંહી;	
બગલા હુઠે માછલી, હંસા મોતી ચાહી.	૪૧
હંસ શ્વેત બગ શ્વેત છે, પણ ખેમાં છે ફેર;	
હંસ ભક્ષ મોતી કરે, બગ મીન મેંડક વેર.	૪૨
ચંદન ^૧ પડા ચમાર ધર, નિત ઉઠ કુટે ચામ;	
ચંદન બિચારા કયા કરે, પશ્ચા નીચસેં કામ ?	૪૩
સમજે સમજે સખ કહે, સમજ્યો કછુ ન જાય;	
સમજુસે સમજુ મીલે, તખ કુછ સમજ્યો જાય.	૪૪
જેને રાખું બગલમાં, તેજ વેરી હોય;	
ચંદન રૂએ સાસે ભયોં, માંડે સચું ન કોય.	૪૫
જળ લગ જાકી અવધ હે, પહોંચ્યો નહોં કરાર;	
તખ લગ તાકું માફ હે, ગુન્હા કરે હજાર.	૪૬
સમજુકું ચિંતા ઘણી, મુરખકું નહોં લાજ;	
ભલે છુરેકી ખખર નહોં, પેટ ભરનસેં કાજ.	૪૭
ચંદ્ર ખીન કૈસી ચાંદની, મોતી ખીન કૈસો હાર;	
કાજલ ખીન જયસી કામની, પીયા ખીન કયા સીંગાર.	૪૮
ચંદા વેરી વાદળાં, જળ વેરી શેવાળ;	
પુરૂપ વેરી જીવ છે, માછલી વેરી જાળ.	૪૯
જીવતાં જશ નહોં, જશ વિના નહોં જીવંત;	
જશ લેધને જે ગયા, રવિ પહેલાં ઉગંત.	૫૦
પંડિત ઓર મસાલચી, દોનો સુજે નાંહી;	
ઓરનકર ^૨ કરે ચાંદની, આપ અંધેરે માંહી.	૫૧
જળ ગુનકા ગ્રાહક મીલે, તખ ગુન લાખ ખીકાય;	
જળ ગુનકા ગ્રાહક નહોં, કૌડી બદલે જાય.	૫૨
જીસે રામકો ડર નહોં, નહોં પંચકી લાજ;	
ઉસે છેડ કયા કીજીએ, ચુપ ભલી મહારાજ.	૫૩

હીરા પક્ષા બજારમેં, રહ્યા હાર લપટાય;	
કહીએક મુરખ શીર ગયે, પારખ લીયા ઉઠાય.	૫૪
જુગારી હાથે વાંકડું, વાનર ટાટે હાર;	
ગાંડી માથે ખેડલું, છાજે કેટલી વાર ?	૫૫
નિતેંદ્રિય સરદાર હે, જીસકા જુગ પરરાજ;	
જીંદગી વેા નરકી જલો, જે ઈંદ્રિકા દાસ.	૫૬
જાયા એટલાં છાપરાં, ને નળીઆં એટલાં ધર;	
દાસ દવારકો એમ કહે, કુંવારા એટલા વર.	૫૭
તુલસી ધીરજ મન ધરો, હાથી મણભર ખાય;	
ટુકડા અન્નકે કારણે, શ્વાન ધરોધર જાય.	૫૮
પાપ કરંતાં વારીએ, ધર્મ કરંતાં હા;	
ખે મારગ ખતલાવીએ, પછી ગમે ત્યાં જા.	૫૯
ખજી થોડું ને ગરજે ધણું, રહે છે કામ શરદ;	
સૌથી કરડે ચોગણું, મચ્છર ખડો મરદ.	૬૦
મુરખની વાતો બળી, જે વાતે ધર જાય;	
પંડિતની લાતો લલી, જે વાતે ગુણ થાય.	૬૧
તરે તરણ ને તુંબકું, તરે ગાય ને વહાણ;	
તરે લાગ્યશાળીનું પુણ્ય, ન તરે પાપી ને પહાણ.	૬૨
સિંહ ગમન, પુરુષ વચન, કેળ ફળે એક વાર;	
ત્રિયા તોરણ ને હમીર હઠ, ચડે ન દુજી વાર.	૬૩
લાખાં જેડા લખ વ્યા, ^૧ ઉનડ જેડા અક્ર;	
હેમ ^૨ હેડા ઉન હલીઆ, ^૩ ફરીને ધણી વટ. ^૪	૬૪
ચકવા ચકવી ચતુર નર, નિત નિત રહે ઉદાસ;	
ખર ઘુવડ એાર અણુધ નર, સદા મગન પૃથુરાજ.	૬૫
માખી મંકોડો મુરખ નર, સદા રહે લપટાય;	
લમર ભોરીંગ ચતુર નર, કરડી આધો થાય.	૬૬
કહેતે સો કરતે નહીં, મુખકે ખડે લખાડ;	
કાલા મહોં લે જાએંગે, સાહેબકે દરબાર.	૬૭
ખપૈયા મન ધીર ધર, દેખ દયાલકો ધ્યાન;	
અજગર ડરથો પારધી, મુઝો ચતુર મુજાણ.	૬૮

૧ વ્યા=ગયા.

૨ હેમ હેડાઈ કચ્છી હતો, કરણ જેવો દાનેશ્વરી હતો.

૩ હલીઆ=ચાલ્યા.

૪ વટ=માર્ગ.

દાતાકે મન ધન નહીં, શરૂ મન નહીં શ્વાસ;	
પતિવ્રતાને પ્રાણુ નહીં, દેહ ન સમજે દાસ.	૬૯
દાતારતું મુખ દેખતાં, દુઃખ જન્મનાં જાય;	
જેમ ગંગા નીર દેખતાં, પાપ સધળાં પળાય.	૭૦
પળાય તેટલું પાળીએ, ન પળાય તે શ્રોક;	
ચામડાંના જોડા તેમ, ચામડાંની ધોખ.	૭૧
દુઃખીઆ આગળ દુઃખ કહો, આધા દુઃખ વેા લેત;	
મુખીઆ આગળ દુઃખ કહો, હસ હસ તાલી લેત.	૭૨
તુલસી પરધર જાયકે, દુઃખ ન કહીએ રોય;	
માન ગુમાવે આપણો, બાંટ ન લેવે કાપ.	૭૩
દોલત જેટી સુમટી, ખરચી કદી ન જાય;	
પાળી પોપી મોટી કરી, પરધેર ઉઠ ચલ જાય.	૭૪
નદી કિનારે રૂખડાં, વણુ સીંચ્યાં સીંચાય;	
જે ન સીંચે એક દીન, તે મૂળ સમૂળાં જાય.	૭૫
ચલતી ચક્રી પથરકી, દેખ કખીરા રોય;	
એ દો પડકે ખીચમેં, સાખત રહ્યા ન કાપ.	૭૬
કાઠી લૂંટે કાળી લૂંટે, લૂંટે ચોર ચકાર;	
ભર વસ્તીમાં ભેખ લૂંટે, થઈ વેશ્યાના યાર.	૭૭
નદી વાંકી વળામણે, ને કરસણુ વાંકી જાર;	
પુરૂષ વાંકો પાઘડી, તેણાં વાંકી નાર.	૭૮
પાન ખાઈએ કુવડી, ને માંહે કાથાનો રંગ;	
ખાઈડી વખાણું પાતળી, જેનાં વાળ્યાં વળે અંગ.	૭૯

સોરઠો

પાણીમેં પાપાણુ, લીંજે પણ ગજે નહીં;	
મુરખ આગળ વાણુ, ^૧ રીંજે પણ ખુંજે નહીં.	૮૦

દોહરો

શીરતે શીરતે જુગ ગયો, પાવ કોસપર ગામ;	
ભેદ બિના ભટકત શીરે, કોન બતાવે ઠામ ?	૮૧
માંગન મરણુ સમાન હે, મત કોઈ માગો ભીખ;	
માંગનસે મરણાં લલાં, એ સદ્ગુરૂકી શીખ.	૮૨

મન મોતી ઝોર દુધકા, તીનો એક સ્વભાવ;	
કાંટે પીછે ના મીલે, કાટી જતન બનાવ.	૮૩
કુંજર મુખતે ગીર પડ્યો, સો ધટયો ન ગજ આહાર;	
લાખો કાડી લે ચલી, સો પોષનકું પરિવાર.	૮૪
તુજે પરાઈ કયા પડી, તું આપકી નિવેડ;	
તેરી જહાજ દરીઆવમેં, કુખે નહીં યું ખેડ.	૮૫
પડ્યા રહે દરબારમેં, ધક્કા ધણીકા ખાય;	
કબહુ લહેર સમુદ્રકી, દુઃખ દારિદ્ર્ય સખ જાય.	૮૬
વીંછી કરી વેદના, જેને વીતી હોય;	
તે જાણે પીડ પારકી, અવર ન જાણે કાય.	૮૭
સજ્જન ધાગા પ્રીતકા, ખેંચો મત તૂટ જાય;	
તૂટે શીર જે સાંધીએ, ખીચ ગાંઠ પડ જાય.	૮૮
વિપત્તિ સમાન સુખ નહીં, જે થોડે દીન હોય;	
ઠગિત મિત્ર ભાઈ અંધુ, જાન પડત સખ કાય.	૮૯
ધ્યાન કીયે કયા હોત હે, જે મન મેલ ન જાય;	
બગ અરૂ ખીલી ધ્યાન ધરી, પશુ પકડકે ખાય.	૯૦
મન જાવે તો જાન દે, મત દે જાને શરીર;	
ખીના ચડાઈ કામડી, કયું લગેગો તીર.	૯૧
તુલસી કહે છે સુમ ધન, નવ ખરચે નવ ખાય;	
માખી મધ ભેગું કરી, આખર હડકે જાય.	૯૨
લલોં લલાઈ ના તજે, દુષ્ટ ન ચુકે દાવ;	
ચંદનને સળગાવતાં, પ્રગટે શુભ સ્વભાવ.	૯૩
દાદુ નાણું સાચકા, ફરે નવ ખંડ માય;	
જેસાકું તેસા કહે, વેા નિંદા ન ગણાય.	૯૪
દીલ લગા વોહી સગા, ઝોર સગા નહિ કાઈ;	
મા ખેડી મેહેલાં બજે, પ્રિય પરંતર ^૧ જેષ.	૯૫
નાગર, નાચણ ને પાવડી, સીંગી ને સુનાર;	
એ પાંચે ન યાય આપણાં, છઠ્ઠા ખેડાવાળ.	૯૬
બચન તજે ન સત્યપુરુષ, તજે પ્રાણ અરૂ દેશ;	
પ્રાણ પુત્ર દુહુ પરહયાં, બચન હેત અવધેશ. ^૨	૯૭

^૧ પરંતર=મુકાબલે. ^૨ અવધેશ=અયોધ્યાના ધણી, દશરથ રાજ.

अेक बेभके ^१ आशरे, नतिवरणु छीप नत;	
न्यों हाथीके पाठमें, सणके पाठ समात.	६८
तुलसी नीचे जनसे, अने न उंचो काम;	
महत नगरा ना अने, युवा करे आम.	६९
तन लर सुना पहेरती, गले मोतीके हार;	
अेक दिन अैसे आयगे, वो(नारी)धरधरकी पनी हार.	१००
तानसेनके तानमें, सण तान शुलतान;	
आप आपके तानमें, गद्धापी मस्तान.	१०१
तीर्थ गये नीच जन, चित्त चंचल मन चोर;	
पाप रती लर ना धरयो, दश मणु लाये चोर.	१०२
लले भुरे सण अेक हे, नण लग भेले नाहीं;	
नणु पडत के डाक पीक, ऋतु असंतके मांही.	१०३
सो ताहीसे रय रलो, जे नहोसे काम;	
जयसा डीडा लीमका, कहा करे असी आम.	१०४
तुलसी जिनकी कान गत, भोलत भिना भिवार;	
कटत परार्थ आत्मा, कर उह्ला तलवार.	१०५
रात गभार्थ सोय कर, दिवस गुमाये भाय;	
हीरा जन्म अभोल था, सो क्राडी अदसे नय.	१०६
तेणु यमके याभुके, दुंकारे राजपुत;	
वधधट लावे वाणीओ, कडां ^२ अवाजे भूत.	१०७
संपतके सगे धले, चोर भीपत पडे टल नय;	
न्युं न्युं संपत सांपके, त्युं त्युं आ लपटाय.	१०८
भुरा हुंढनमें यली, भुरा भीला न कार्ध;	
शीर में हेभुं आपकुं, मोसे भुरा न कार्ध.	१०९
वहेतां पाणी निर्मणां, अंधां गंधीलां होय;	
साधु जन रमता लला, दाग न लागे कोय.	११०
अंदा अहोत न पुलीओ, भुदा अभेगा नाहीं;	
जेर नुलम नव डीअे, मृत लोके मांही.	१११
जेर नुलम जे डीअे, तुरत दैत अताय;	
अता नर गुमान करे, धती अत्ता भाय.	११२

હસ્તી દંત, નારી વચન, પ્રીત કપટીની જોહ;	
અંતરનાં ને બહારનાં, જુદાં જુદાં તેહ.	૧૧૩
હંસાને સરોવર ધણાં, ને સરોવરને નહીં કાઈ;	
સજ્જનને સ્નેહી ધણા, દુરિજનને નહીં કાઈ.	૧૧૪
શિખામણુ દીજે સમાણુસને, નહીં દીજે એક ગમાર;	
પહેલો રાજે આપણને, પછી કુટુંબ પરિવાર.	૧૧૫
શિખામણુ દષ્ટએ મુરખને, લે નહીં ધ્યાનજ માંહે;	
આપ્યું વાનરને પુલ સુંઘવા, તે ખોસ્તું ગાંડજ માંહે.	૧૧૬
ભૂખ ન જાણે ભાવતું, (ને) પ્રીત ગણે નહિ જાત;	
ઉંઘ ન જાણે સાથરો, જ્યાં સુતા ત્યાં રાત.	૧૧૭

સાખી

મન મીલે તો કરીએ મેલા, ચિત્ત મીલે-હો રહીએ ચેલા;	
કખીરજી યું કહે સાધુ, સખસં શ્રેષ્ઠ જો રહે એકીલા.	૧૧૮

દોહરા

કંચન તજવો સુલભહે, સુલભ ત્રિપાટા નેહ;	
નિદા સ્તુતિ ત્યાગવો, તુલસી દુર્લભ એહ.	૧૧૯
લુખા સુકા પાયકર, ઠંડા પાણી પી;	
દેખ પરાઈ ચોપડી, ^૧ કયું લલચાવે જી ?	૧૨૦
નીચ નીચાઈ ના તજે, જો પાવે સતસંગ;	
તુલસી ચંદન લપટકે, વિપ ન તજે ભુજંગ.	૧૨૧
તુલસી જગમેં યું રહો, જ્યું જહા મુખ માંહીં;	
લી ધણા ભક્ષણુ કરે, તોખી ચીકની નાહીં.	૧૨૨
મનકે બહુતે રંગ હે, છીન છીન બદલે સોય;	
એક રંગમેં જો રહે, એસા વીરલા કાય.	૧૨૩
ઉંચે પાની ના ટીક, નીચેહી ઠહરાય;	
નીચે હોય સો ભર પીએ, ઉંચા પ્યાસા જાય.	૧૨૪
સુલી ઉપર ધર કરે, વિપકા કરે અહાર;	
કાલ તાહીકા કયા કરે, આહું પહોર હોશિયાર ?	૧૨૫
જાત ન પુછો સાધકી, પૂછ લીજીએ જ્ઞાન;	
મોલ કરો તરવારકા, પડા રહેન દો મ્યાન.	૧૨૬

૧ ચોપડી=ચીથી ચોપડેલી રાટલી.

आसन मारे क्या हुआ, भारी न मनही आश;	
तेही डेर गैल न्युं, धरही डोस परास.	१२७
मुरणकुं समनवते, जान गांडका नय;	
डायला होय न छिण्णा, सो मन साधु लगाय.	१२८
दाग जे लागी नीवका, सो मन साधुन धोय;	
डोट नतन परभोधीअे, डागा हंस न होय.	१२९
भांणी अंदन परदरे, दुरगंध होय त्यां नय;	
मुरण नरने लडित (लाव) नहीं, छिथे डां छिडी नय.	१३०
जे नडका गुन ननते, सो ताडो गुणु सेत;	
डायल आमही भातहे, डाग लीभिारी सेत.	१३१
सगसैं छुरे (हे) भांगवे, यामें डेर न डार;	
पक्षीसैं यायत ही लयो, वामन तन अवतार.	१३२
कहेनां या सो कहे चुके, अण दुअ्ठ कडा न नय;	
अेक रडा कुन गया, दरिया लहेर सभाय.	१३३
क्यारी भांधी डेसरही, अंदर भोर्ष पीआन;	
पानी दीया गुलाफका, आभर ध्यानही ध्यान.	१३४
अेक छुरे सगंडा छुरे, होत सगनका डोप;	
अवगुन अरलुनके ^१ लयो, सग क्षत्रीनका लोप.	१३५
अंपा तुजमें तीन गुन, रुप, रंग और आस;	
अेक अवगुन अेसो लयो, जे लभर न आवे पास.	१३६
अंपा हूं मुलतानका, उत्तम मेरी नत;	
लभरके मन कपट असे, पास कछु नहीं आत.	१३७
डोडि दुर कर ना शके, छिथे विधिडे अंड;	
छिथि पितातडि अंदरका, धोर्ष न शकयो कंड.	१३८
डारण धारे होत हे, कहे होत अधीर;	
समय पाय तइवर इले, डेता सीयो नीर.	१३९
मुरण गुणु समजे नहीं, तो नहीं गुणुमें अूक;	
क्या धटयो दीनका वैलव, जे देजे नहीं छिडुक. ^२	१४०
तुलसी नीज शक्ति यहे, परही शक्ति धोय;	
तीनके मुण भरी लागही, भीटे न भरीअे धोय.	१४१

નિંદા હમારી જો કરે, મિત્ર હમારા સોય;	
સાથુ લેકે ગાંડકા, મેત્ર હમારા ધોય.	૧૪૨
નારાયણુ નિજ હીયમેં, અપનો દોષ નિહાર;	
તો પીછે તું ઓરકો, અવગુણુ લલે વિચાર.	૧૪૩
તુલસી કહે ધન સુમકો, જ્યસે શ્વાનકી પુંજ;	
બડે હાથ પચાસ પણુ, આખર છુંછડી છુંજ.	૧૪૪
જ્યાં કામ ત્યાં રામ નહીં, જ્યાં રામ ત્યાં નહીં કામ; ^૧	
તુલસી દોનું ના રહે, રવિ રજની એક ઠામ.	૧૪૫
એક મૃગકે કારને, ભરત ધરી તીન દેહ;	
તુલસી ઉનકી કયા ગતિ, ધર ધર કરત સ્નેહ.	૧૪૬
બકા ગુરૂ હૈ ગૃહી, ચેલા ગૃહી જો હોય;	
કીચ કીજકુ ધોવતે, દાગ ન છૂટે કોય.	૧૪૭
નારાયણુ દો બાતકો, દીજે સદા બિસાર;	
કરી છુરાઈ ઓરને, આપ કીયો ઉપકાર.	૧૪૮
સુધરી ખીગડે બેગહી, ખીગડી શીર સુધરે ન;	
દૂધ કાટે કાંજ પડે, સો શીર દૂધ બને ન.	૧૪૯
તુલસી વહાં ન જાણએ, જ્યાં ન કહે કે આવ;	
ધાસ બરાબર જાણીએ, કયા રાગ કયા રાવ.	૧૫૦
અંધો શોધે આંખને, (અને) બહેરો ખોળે કાન;	
જો જાકું પ્રાપ્ત નહીં, તાકે લીએ હેરાન.	૧૫૧
મન મણુસ ગુન રતન, ચુપ કર દીજે તાલ;	
ખીન ધરાક ન ખોલીએ, કુંચી શબ્દ રસાલ.	૧૫૨
તુમ હો તેસી કીજઓ, સુનીઓ સમરથ પીઆ;	
હમ જેસી ના કીજએ, હમ અપરાધી છયા.	૧૫૩
લીખ હાંડલી નવ ચડે, છીંકે કહું જરૂર;	
લીખ અન્ન જમવા થકી, નિશ્ચિન રહે અધુર.	૧૫૪
જળના મોગ જળવિષે, ઉડી જેમ સમાય;	
તેમ મનોરથ દરિદ્રના, અંતરમાં લય થાય.	૧૫૫
જેસો સુખસે તીકસે, તેસો ચાલે નાહીં;	
મનુષ્ય નહીં વેા શ્વાન જતી, બાંધે જમપૂર જાહીં.	૧૫૬

^૧ એટલે રામ ને કામ સાથે રહે નહીં, જેમ સૂર્ય અને રાત એક ઠેકાણે સાથે હોય નહીં.

કુપ પરાયા આપના, ગીરે સો કુખ જાય;	
એસા ભેદ વિચાર કર, તું મત ગોથાં ખાય.	૧૫૭
બકી કીર્તિ જગતમેં, જગત સરાહે બહી;	
તાકો જીવન સફલ હે, કહત અકબર શાહી.	૧૫૮
લલે શુરે નીલે સખે, મહાન પુરુષકે સંગ;	
ચંદ્ર, સાપ, જલ, અગ્નિ એ, બસત શંભુકે અંગ.	૧૫૯
મેરી મતિ અતિ અલ્પ હે, તુમ હો ગુન ગંભીર;	
દધિકો કહા દીખાઇએ, એક કુંભકો નીર.	૧૬૦
સંસારીકો સુખ જલો, ચિત રહી ચિંતા લાગ;	
જ્યું લુહારકી સાણુસી, ઇત પાણી ઇત આગ.	૧૬૧
પાપુ પુણ્ય છુપ છુપ કરો, સોવત કરો કે જગ;	
તુલસી કબ લગ ધૂપ રહે, ઘાસ ઘુસાઈ આગ.	૧૬૨
બડા હુવા તો ક્યા હુવા, જેસી બડી ખબૂર;	
પંછીકો છાયા નહીં, ફલ લાગે અતિ દૂર.	૧૬૩
બહોત ગર્ધ થોડી રહી, વ્યાકુળ મન મત હોય;	
ધીરજ સખકો મિત્ર હે, કરી કમાઈ મત ખોય.	૧૬૪
હંચું પદ આશ્રય વિના, કાઈ નથી પામેલ;	
કદીએ હંચી નવ ચડે, વણુ આધારે વેલ.	૧૬૫
નેકી કરકે નેકકો, બદલેકી નહીં આશ;	
દામ ક્રીસીસેં માગે નહીં, પુલ જો દેવે બાસ.	૧૬૬
ગરવા સહેજે ગુણુ કરે, કંડા ^૧ કારણુ ન જાણુ;	
મેહુલા બરસે સરવર લરે, કચુ ન માગે દાન.	૧૬૭
કાગા વહાલું કુંભ જળ, સ્ત્રીને વહાલી વાત;	
બ્રાહ્મણુને ભોજન વહાલું, ગદ્દા વહાલી લાત.	૧૬૮
મોટા સંગ મોટા મજે, કરે શોખની વાત;	
ખોટા સંગ ખોટા મજે, હસી હસી દે હાથ.	૧૬૯
લલા લલાઈ ના તજે, લલા ન ખોલે બદ;	
જીસ દીલ દયા ધર્મ હે, હો સમુખ શીરી શખદ.	૧૭૦
હરી હીરાકી કોટડી, બાર બાર મત ખોલ;	
હીરેકા જવાહીરી મીસે, જખ હીરેકા મોલ.	૧૭૧

कागा झीसका धन हरे, द्वायव झीसकुं देत;	
अेक उलके कारने, ज्यो अपनो करी वेत.	१७२
उवन ज्येवन राज धन, अवियण रहे न द्वाय;	
ज दिन हे सासंगमें, उवनका इल सोय.	१७३
सरोवर तरवर संत जन, योथा अरसे भेह;	
परभारथ के कारने, धन यार धरी हे देह.	१७४
तुलसी यहि तिन लोकमें, का जने तन पीर;	
हुदया जने आपका, कां जने रघुवीर.	१७५
तुलसी गरिय न संतापीये, लुरी गरियकी हाय;	
मुआ देरके यामसें, लोहा लरभ हो जय.	१७६
मात, तात ने मित्र अे, भूणथी त्रणु हितकार;	
हितकारके भीजं अधां, गरज पडे ते वारं.	१७७
ज्यां हे अपनी भीतडी, भेहनका विश्राम;	
तासु क्यु न झीअे, वेन देनका काम.	१७८
भीति ताही भिसार दे, आगेडी सुद्ध वे;	
जे अनी आवे सहेजमें, ताहिमें यित दे.	१७९
अत्र भद, धन भद, राजभद, और भद सय्य हद;	
तीनके डपर राग भद, ^१ और भद सय्य रद.	१८०
ज्येवन था ज्यय इय था, आहक ये सय्य काई;	
ज्येवन इय गमाय के, यात न पुछे काई.	१८१
क्यां युधिष्ठिर नरपति, क्यां विक्रम भूपाल;	
क्रीति जगमे रहे गर्ध, सय्यकु आ गया काल.	१८२
सांकड डाणुं आंधणुं, आछां नीरणु धास;	
पाणु पीने तयअडी, अे तुरगनो करे विनाश.	१८३
काला आइल डरावना, और जिलल अरसन डार;	
जडा पुरय सोहामणुा, पतला लोगनहार.	१८४
तुलसी भीडे अयनसें, सुअ जियजत कछु और;	
येही अशीकरन मंत्र हे, तअे अयन कडोर.	१८५
जिलला जिलला सय्य लला, जिलला लला न केश;	
नारी नमे न रीपु डरे, न आदर करे नरेश.	१८६

કાઠ કસુંબો કૃપણુ ધન, એ તીનો એક સુલાવ;	
એ રસ મુકે આપણો, જો દીજો ગલે પાવ.	૧૯૯
અવગુણુરાં માણુસાં, ગુણુ ન કરણો જાય;	
સાવજ ધજો અજાડીએ, કહાડે તેને ખાય.	૨૦૦
હંસલા સાહેર સેવીએ, જેતી શીતળ છાય;	
આછે વાસ ન વસીએ, અદર ઊચાળાય.	૨૦૧

સોરઠા

દુઃખે તેને દાઝ, દુઃખ્યા વિષુ દાઝે નહી;	
કવણુ કીયાને કાજ, મરવા આવે મીઆહિતના.	૨૦૨
કરે વિચારી કાજ, જરૂર એવા જાણીઆ;	
ગયું રાવણુનું રાજ, વણુ પ્રધાને વાણીઆ.	૨૦૩

દોહરા

ખાલી, ઠોઠાલી, મશકરી, હાંસીખેલ હરામ;	
ધતના કીયે હર ના મીલે, તો તુલસીદાસ જમાન.	૨૦૪
સુગુણા નર સોહામણા, જહા નાદ કુરંગ;	
મોરઠ મન લાગી રહા, જીમ ચંદને જીજંગ.	૨૦૫

સોરઠો

જેવું પાકું ખોર, તેવું મન દુરિજન તાણું;	
બીતર કઠિન કઠોર, આહેરથી રાતું સહી. ^૧	૨૦૬

દોહરા

સત્ય સ્વર્ગનું આરણું, સત્ય સિદ્ધ સોપાન;	
મંત્ર યોગ સત્યે ક્રમે, ધર્મ, અર્થ ને કામ.	૨૦૭
તનની તૃણુ સહેજ છે, સવા શેર કે શેર;	
મનની તૃણુ નવ મટે, જો લાવે ધર મેર. ^૨	૨૦૮
સ્વામીસે સેવક બડો, જો નિજ ધર્મ સમાન;	
રામ ખાંધ ઊતરે જલાધ, કુદ ગયે હનુમાન.	૨૦૯
તુલસી તલખ ન છાંડીએ, મોત રજખ સખ સાથ;	
કયા આલમસેં રૂઠના, કલમ ધણીકે હાથ.	૨૧૦

૧ દુરિજનનું મન પાકું ખોર જેવું છે. પાકું ખોર ઊપરથી રાતું દેખાય છે, પણ તેના કળીઆને કીધે અંદરથી કઠણુ, કઠોર નીકળે છે. ૨ મેર=મેરૂ પર્વત.

મૃગ નાભી ^૧ ઠસ્તુર બસે, ભટકત બંગલ હોય;	
રામ બસત સખદે હૃદય, પર સમજે નહીં કાય.	૨૧૧
મુખ દીપો પ્રભુ ભજનકૃ, મુનન કીયો હે દાન;	
તીરનેકૃ દી દીનતા, યુગનકૃ અભિમાન.	૨૧૨
ને કૃણમેં ને ઉપજે, સો કૃણ પર વો જ્ય;	
મચ્છ કચ્છ જલમેં તીરે, પંચી ગગન ઉડાય.	૨૧૩
નયનાં તું મત રોમજો, એ રોનાં ક્યા કામ ?	
તેરો બીતર રાય તો, સખ સમજેગો રામ.	૨૧૪
માયાકે બસ સખ પડે, બહા, વિપ્લુ, મહેશ;	
નારદ, શારદ, સનક એર, ગૌરીમુત ગણેશ.	૨૧૫
સાશુન જલ લે ખુગ ધમે, મલમલ ^૨ કાયા ધોય;	
અંત કહેજન દાગ હયે, ખુવ ક્યું ઊગલા હોય ?	૨૧૬
(વ્યાજ્ઞેકિત) —પરધન હરે, પરનિદા કરે, પરનારી ધરમાંહી;	
માંસ ખાય, મદિરા પીયે, મોક્ષદો સંશય નાંહી.	૨૧૭
પરધન પરનિદા તજે, પરત્રિય માત સમાન;	
ઇતના કીયે હર ના મીલે, તુલસીદાસ જમાન.	૨૧૮
ધંધાહીમેં પચ રહો, આરંભ કીયો અપાર;	
ઉઃ અલેગો એકીયો, શિરપર રહેગો ભાર.	૨૧૯
કાન કૃટી જોગણી, તીન લોકકૃ ખાય;	
હવતાં બાજે કાળજાં, મુવે નકે લે જ્ય.	૨૨૦
ખુશામતીઆ ખુશી રહે, મરદ મરે ખેદાલ;	
પતિવ્રતા ભુખે મરે, પેંડા ખાય છીનાલવ.	૨૨૧
સુસંગે સુધર્યો નહીં, વાકે બડે અભાગ;	
કુસંગસેં ખીગડે નહીં, સો નર બડો સુભાગ.	૨૨૨
ગારીલ હો કર જોડના, જોઅકલીકા કામ;	
હન પર ઉંકા મોતકા, બિનકું કબ આરામ.	૨૨૩
કાહે ^૪ કીજે વો જતન, ^૫ જત કાજ ન હોય;	
પર્વતપે જોદે કુવા, ક્યસેં નીકસે તોય ?	૨૨૪

૧ મૃગની નાભિમાં કસ્તૂરી રહે છે તે પોતે નહીં જાણવાથી સુગંધ ક્યાંથી આવે છે તે શોધવા બંગલમાં ભટકે છે તેમ. ૨ મલમલ=ચોળાચોળાને. ૩ કૃષ્ણની ગહન ગતિ. ૪ નકામી મહેનત. ૫ જતન=મયતન.

सहज रसीयो होय सो, करे अहित पर हेत; ^१	
ज्यसे पीडीत झीज्ये, धल्लु तोळु रस दैत.	२२५
दाभ अयावा दौडता, अहुधा जनी अणील;	
प्राण अयावी दौडीजे, धर्म काम नहीं दीव.	२२६
अहोत ^२ द्रव्य संयय जहा, योर राज लय होय;	
कांसे विपर णीजली, पडत कहत सथ डाय.	२२७
तुलसी रेभा ^३ कर्मझी, ललाटपे लीज हीन; ^४	
पूर्व जन्म ^५ पुन्य पापके, अणील जगत आधीन.	२२८
जेक सुनत हे गोअरी, जेक अनत हे लूप;	
तुलसी यह संसार हे, पूर्वजन्मके इप.	२२९
कोई कहत में राय हुं, कोई कहत में रंक;	
पूर्वजन्म इज ओही हे, तुलसी कहत निशंक.	२३०
तुलसी सागर हे लयीं, सरीता अपरंपार;	
भीना स्वांती जल ना पीजे, धन यातकेका प्यार.	२३१
रांकां स्वर्ग न नीपजे, रांकां प्राण न होय;	
धन शीटे भादु ^६ भरे, आपे रांकां ज्ये.	२३२
भर जहाँ भाग्य नहीं, अपने तनके डान;	
परभारथके डारणे, भाग्यं न समर्थुं लाज.	२३३
कभीर आप ढगाछजे, ओर न ढगीजे डाय;	
आप ढगे, सुभ विपजे, ओर ढगे दुःख होय.	२३४
जगमें येरी कोछ नहीं, जे मन शीतल होय;	
तुलसी धृतिना याद रभ, दया करे सथ डाय.	२३५
ज्ञानी, ध्यानी, संभगी, दाता, शुर, अनेक;	
जणीया तपीया अहोत हे, शीतलवंत को जेक.	२३६
तुं मन जने आवरा, मेरा हे सथ डाय;	
पिउ प्राण संबंध हे, जे नहीं अपना होय.	२३७
छोटी मोटी कामनी, सधी विषयकी वेद;	
दुश्मन भारे दावसें, जे भारे हस जेल. ^७	२३८
तुलसी आ संसारमें, कान लये समरथ;	
जेक कनक, दुष्ट कुयनके, जणु पसारें न हथ.	२३९

१ अवशुण विपर शुण करवा. २ गडु होखतने लय. ३ कार्यकार्य. ४ हीन=हीनी.
 ५ पुन्य पाप. ६ भादु=नस्तीबहार पुरथ. ७ हसीरभने. ८ पसारें=झांझा करे.

ખિના કહેસે સતપુરખ, પુરે પરકી આશ;	
કોન કહત હે સુર્યકો, ધર ધર કરત પ્રકાશ.	૨૪૦
ચિતા તાકી કીજાએ, જો. અનહોની હોય;	
એક માર્ગ સંસારકો, નાનક થીર ન કોય.	૨૪૧
કાટિ કોટિ તીરથ કરે, કોટિ કોટિ જા ધામ;	
જખ લગ સાચ ન સેવીએ, તખ લગ કાચા કામ.	૨૪૨
માગન ગયે સો મર ગયે, મરે ન માગન જાઈ;	
બિનસેં પહેલે ઓ મરે, હોત કહત હે નાંહી.	૨૪૩
હેજા ભીતર દવ બળે, કોઈ ન જાણે સાર;	
કાં મન જાણે આપણું, કાં જાણે કિરતાર.	૨૪૪
જાકે હાથ અધિકાર હય, ^૧ કરે ન ન્યાય બિચાર;	
શીર વાંકે અધિકારમેં, રહે ન આદિ અકાર.	૨૪૫
હસું તો દંત પારખે, રોખે કાજળ જાચ;	
મુંગાને સ્વપ્ન થયું, તે સમજ સમજ પસ્તાય.	૨૪૬
નગુણે વાસો ન રાખીએ, સગુણની પત જાચ; ^૨	
ચંદન પશું એ કમાં, ઈંધણ મુલ વેચાય.	૨૪૭
સખી ન સુમ બને કદી, સુમ સખી નવ થાય;	
થુવર આપે દુધ, પણ ગોરસમાં ન ગણાય.	૨૪૮
તુલસી કર પર કર ધરો, કર તલ કર ^૩ ન કરો;	
જો દિન કરતલ કર કરો, ઓ દિન મરણ ખરો. ^૪	૨૪૯
પંડિત જનકો શ્રમ ભરમ, જાનત જો મતિ ધીર;	
વંધ્યા ક્યુ ન જાનહી, પ્રસૂતનકી પીર.	૨૫૦
જખ લગ આશા અર્થકી, તખ લગ સખકો દાસ;	
તખે દાસ સખે હોતહે, જખ મન હોત બિદાસ. ^૫	૨૫૧
નહીં વિદ્યા સમ ચક્ષુ કો, સત્ય સમ તપ ન કોય;	
પ્રીતિ સમ દુઃખ નહીં જગત, ત્યાગ સમ સુખ ન હોય.	૨૫૨

૧ જેના હાથમાં અધિકાર છે તે ન્યાયાન્યાયનો વિચાર કરતા નથી તો “અધિકાર”નો આદિ અક્ષર “અ” રહેતો નથી ને ધિકારજ રહે છે. ૨ ભાવાર્થ:—નગુણે= ગુણ વગરના માણસને ત્યાં વાસ કરવો નહીં; કરીએ તો સગુણા એટલે ગુણવાન માણસની પત આખર જાચ. ચંદન જેવું લાકડું ખજારના ચોકમાં પશું હોય તે બળત-લુના લાકડાને ભાવે વેચાય છે. ૩ કરને હેઠો ન ધરવો. ૪ મરણ સમાન. ૫ વૈરાગ થાય.

એક કપુત કાળું કરે, ખીજે ઊજ્જવળ પ્રકાશ;	
દીપકના બે દીકરા, કાજળ ને અજવાશ.	૨૫૩
કણુખી કસર કણુસલે, રોટલે કસર રાજપુત;	
વાણીઓ કસર વઢવે, બાયડી કસર દૂધ.	૨૫૪
દુઃખમેસેં સુખ હોત હય, ડર મત દેખી દુઃખ;	
છતનો દુઃખ હે તાપકો, ધતનો વૃષ્ટિ સુખ.	૨૫૫
પાને નાચે પારવડો, વગડે નાચે મોર;	
પરણા એટલા માનવી, ખીજાં હરાયાં ઢોર.	૨૫૬
રાતકો ભૂષણુ ઈંદુ હય, દિનકો ભૂષણુ જ્ઞાન; ^૧	
દાસકો ભૂષણુ ભક્તિ હય, ભક્તિકો ભૂષણુ જ્ઞાન.	૨૫૭
જ્ઞાનકો ભૂષણુ ધ્યાન હય, ધ્યાનકો ભૂષણુ ત્યાગ;	
ત્યાગકો ભૂષણુ શાંતિપદ, તુલસી અમલ અદાગ.	૨૫૮
હાલતાં દંડે, ચાલતાં દંડે, દંડે સારા દિન;	
છાતી ઉપર પત્થર મૂકી, પૈસા લેવે છીન. ^૨	૨૫૯

દોહરા

કાચા ઘટમાં કાંકરો, જો કદી પેસી જાય;	
કાઢતાં નીકળે નહીં, કરીએ કોટ ઉપાય.	૨૬૦
મન ઢોંગી મન ધૂર્ત હય, મન મેગલ સમાન;	
મન સુધરે તો મિત્ર છે, નહીં તો શત્રુ સમાન.	૨૬૧
દેતે સો લેતે નહીં, કરતે હય ધનકાર;	
માંગે જખ મીલતા નહીં, એ જગકા ઇકરાર.	૨૬૨
દમચંતી સીતા સતી, દ્રૌપદી થઈ દુઃખ પાત્ર ?	
ઊનકે દુઃખકા તોલ કરે, તવ દુઃખ કોણ માત્ર.	૨૬૩
કાજલ તજે ન શામતા, મોતી તજે ન શ્વેત;	
દુર્જન તજે ન કુટિલતા, સજ્જન તજે ન હેત.	૨૬૪
ભાષા શાખા હય સહી, સંસ્કૃત એહી મૂલ;	
મૂળ રહત હય ધૂલમોં, શાખામોં ફૂલફૂલ.	૨૬૫
બડે ગ્રહે બડ હોત હય, જ્યું વામન ભુજ દંડ;	
તુલસી રામ પ્રતાપસેં, દંડ ગયો બ્રહ્માંડ. ^૩	૨૬૬

૧ જ્ઞાનચર્ય. ૨ નૃસિંહી. ૩ ભાવાર્થ:-મોઠાના વડે મોઠા થવાય. વામનના હાથની લાકડી જ્યારે વાગનછયે વૈરાટ રૂપ ધર્યું ત્યારે તે લાકડી બ્રહ્માંડ સુધી પોહોતી.

સરના વચ્ચના પ્રશયી, આશ્રયવાસ્તવે દોષ;	
હરી વૃદ્ધે વિધસી, ^૧ દર્પનમે લામુ શોભ.	૨૧૭
રહે સમીપ બહુનિ, દોષ નહો વી મેલ;	
સખલી જનન બહુ દય, વૃક્ષ ^૨ બરાબર વેલ.	૨૧૮
બહે બહાર ના તજે, લામુ રહી છતરાય;	
રાય કાઈદા દોને દય, કટાર ^૩ દોષ ન રાય.	૨૧૯
બરીકરનકે મંચ દય, નારાયણ યદ ગાર;	
રૂપ, રાગ, આત્મીનતા, શેવા લાલી પ્રકાર.	૨૨૦
કાન મુખ્યું નવ માનીએ, નજરે લાભ્યું સાચ;	
લાંબાં સાચું ધાય નહીં, મન, મોતી ને કાચ.	૨૨૧
ચતુર દોષ તે રીઝવું, દસ્ત રમાઈ ઉલ;	
મૂર્ખને શં વિનવું, દમ્પકે કાઝો મેલ.	૨૨૨
નીચી દટિ ના કરે, મોટા ને કહેવાય;	
સિદ્ધ લાંબણુ સો કરે, તોય વૃણુ ન ખાય.	૨૨૩

સોરઠો

ધોરે કૃષ્ણાં યાય, કલિયુગના વારા વિધે;	
મીઠુપ નહીં મનમાંય, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૨૨૪

ઢાહુરા

કુમરીઆ દરીઆ હુવા, વન ઝગિરે મોર;	
એ રુતુએ ત્રણ સંચરે, આકર, માગણુ ને મોર.	૨૨૫
ખાતાં બોજન લાવતાં, રાતાંમાતાં રૂપ;	
નતાં જોયા વગમપુરે, લાતાં વિણુ કઈ શૂપ.	૨૨૬
મોસર પ્રવૃતો માહુડો, બર બઠેતી નાર;	
ગાબે પોટે ખાજરો, કમુસ નીધલતી બર.	૨૨૭
વાણીચર વાણીઆ, રણુચર રાજમુત;	
મુખચર જનકાદિટો, દુઃખચર અવધૂત.	૨૨૮

સોરઠો

ને તે બેળા બપ, પોતાની પ્રજા મેલીને;	
એ લેસલા લણાય, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૨૨૯

૧ વિધ્યાચળ એ દર્પણમાં નાનો દેખાય. ૨ કાઝના આશ્રયથી વેળા વૃક્ષની બરાબર વધે છે. ૩ કટાર=કુલશી નત, બોધના જેવી હોય છે. દિલ્હિસ્તાનમાં. ૪ મન=દેશ.

होलुरा

शीकर लवनी पीड, शीकर लवने भाय;	
शीकरनी झकी करे, झकीर सौ जन गाय.	२८०
साजलु सुथनां ^१ वादणां, माग्था धरती छाश;	
जेधये त्यारे न जडे, झुके तेनी आश.	२८१
साजलु येडा झीलये, जेवा कुवाना केस;	
आधा पाछा पछाडीये, हदे न आलु रेप.	२८२
जये जये सजि यडे, नीयुं वहे न डाय;	
नीयुं नीयुं जे वहे, ध्रुवथी जयो ह्य.	२८३

सोरठो

ठगं, षग ने काग, शांत जलुय षहु;	
अंतरमां अति धात, सामानी निथे करे.	२८४

होलुरा

तुलसी कथु न जधये, अपने आपके गाम;	
दास गये, तुलसी गये, रहा तुलसीआ नाम.	२८५
तुलसी आ संसारमें, पंथ रत्न हे सार;	
हरिलजन अइ संतभिलन, दया, दान, उपकार.	२८६
सधन, सगुणु, सधर्म, सजन महा, सफल महीप;	
तुलसी जे अलिमान भिन, तो त्रिलुवनके दीप.	२८७
अनीतिसें धन होते हय, वर्ष पांयके सात;	
तुलसी द्वादश वर्षमें, जडा मूलसें जत.	२८८
ज्ञान, गरीभी, हरिलजन, कामल अयन अदोष;	
तुलसी कथु न छांडीये, क्षमा, शील, संतोष.	२८९
काम, क्रोध, मद, लोलकी, जण लग मनमें जान;	
कहा पंडित, मूर्ख कहा, सगळी जेक समान.	२९०
आण परदेशारी याकरी, कोणु परदेशे जय ?	
धर जेहां त्यो पावके, ^२ मानो लाण सवाय.	२९१
सती, साधक और सुपडा, सतेसत बाधंत;	
कास कुसकुं काढके, कल्लेकणु राधंत.	२९२

१ सुथनां=वादणां, आण्वादीना वधतेज मित्र ते दुःख पडे सारे मजे नही.

२ पावके=त्राणानुं नाथुं, पाठथी ओषी क्षीमतनुं.

अंधा हुंटे आंभडुं, जेहेरा हुंटे डान;
जे जडुं प्रापत नही, (वा) ताके लीये हेरान. २६३

सोरठा

जेणे न वाळ्यां वेर, पशु तेने परमाणुवेा;
निंदाय ते घेरघेर, परलोके नईं पडे. २६४

टाहुरा

कडते सो करते नही, ताकते हय परनार;
काला मुं ले नयगा, साहेणके दरपार. २६५

कडते हय करते नही, लारते धन लंडार;
काला मुं ले नयेंगे, साहेणके दरपार. २६६

कडते हय करते नही, ह्या अरु उपकार;
काला मुं ले नयेंगे, साहेणके दरपार. २६७

कडते हय करते नही, दिलसैं हुर हुरायार;
काला मुं ले नयेंगे, साहेणके दरपार. २६८

गंधेसैं गद्धा भीले, तो वात वात ओर वात;
जानीसैं जानी भीले, तो यात यात ओर यात. २६९

रणुसंग्राममें भीले तो, धात धात ओर धात;
भीजलसमें जे भीले तो, गात गात ओर गात. ३००

आणुमें जे देणीये, सय भात भात ओर भात;
सरोवर पर देणीये तो, सय न्हात न्हात ओर न्हात. ३०१

भूख कणुन डीणुओ, यावे नही यतुराध;
जे क भूखके कारणे, दश भूख वेत भुखार्ध. ३०२

जिदर लरणुके कारणे, प्राणी करत धवान;
नाये, याये, लणुलीडे, राये कान अकान. ३०३

सायर हुंसने मनावे, जेथी माया जेड;
जेथी जिनजा दीसीये, तेथी ताणी मां तोड. ३०४

मूर्धना सरदार विषे

लाधजोथी अणगो रहे, राणी मतमां पार;
परकुहुंअमां नर्ध मणे, मूर्धनी सरदार. ३०५

मित्र साथे कपट रमे, स्वार्थमां हुशियार;
अरि साथे हेते मणे, मूर्धनी सरदार. ३०६

ઊદર પોપણુ કારણે, જે અજનો દેનાર;	
તેનું માર્યું કાપશે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૦૭
સ્ત્રીના ફેદ વિષે સદા, મસ્ત બની રહેનાર;	
છાંડે કુળની લાજને, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૦૮
સદ્ગુણને અળગા કરી, દુર્ગુણને ધરનાર;	
સમજાવ્યો સમજે નહીં, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૦૯
સાજનું ભાંગ્યું કરે, નખખોદ કામ કરનાર;	
નવરો જે બેસી રહે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૦
જન્મી ઊંચા કુળમાં, કુકર્મનો કરનાર;	
નીચો તે અંતે ઠરે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૧
કામ, ક્રોધ અરૂ લોભને, ચાહે વારંવાર;	
દયા સહ વૈરી ગણે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૨
ધર્મરતે સૌ જન કહે, જગનો સરજનહાર;	
કદી ન માને મંત્ર વિષે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૩
વૃદ્ધ જનોની આગળે, લાજ ધરે ન લગાર;	
મશ્કરીઓમાં જે રમે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૪
પરનું સાફ દેખીને, ધર્મી કરે અપાર;	
પોતાની મેળે બળે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૫
ગરીબને દુભાવીને, ફાંસાનો દેનાર;	
લુચ્ચાથી ડરતો રહે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૬
અણખપતું ખાતાં બધું, લેશ ન કરે વિચાર;	
માન ગુમાવી દુઃખ લે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૭
એકની વાત સાંભળી, જઈ ખીજને કહેનાર;	
એને પણ સૌ માનજો, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૮
વિના કારણુ કજ્યા કરી, ખટખટ કરે અપાર;	
રાખી થાપણુ ઝાળવે, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૧૯
માતપિતાએ જે કર્યાં, આજ લગી ઉપકાર;	
લેશ માત્ર સમજે નહીં, મૂર્ખનો સરદાર.	૩૨૦
પનઘટસે ^૧ પન ઘટત હે, પનઘટ વાકો નામ;	
તુલસી પન કેસે રહે, પન ઘટવેકો ઠામ.	૩૨૧
સાફ તોએ નાતફે, ખોખલી તોએ વેહેલ;	
વસમું તોએ સાસફે, ધરડો તોએ બેસ.	૩૨૨

^૧ પનઘટ=પાણીનો ઘાટ, જ્યાં સ્ત્રીઓ પાણી ભરે છે. પન=આગર.

વેપારે વાણીએ, રણુ જણાય રંગપૂત;	
અધીરાઈએ અધીંગના, કુટાણે સપૂત.	૩૨૩
ઝોછી કુખે ^૧ અવતર્યા, પાપ તણો નહીં પાર;	
અણખુટે મરવું પડે, લેખ લખ્યા કિર્તાર.	૩૨૪
કર્મમાં જે લેખ લખ્યા, તે મિથ્યા નવ થાય;	
રંક મટી રાગ બને, રાગ રંકજ થાય.	૩૨૫
કવિ, પંડિત એર ચતુર નર, વેશ્યા, ભટ, નટખટ;	
ઇનસે કપટ ન કીછએ, ઇનકે રચે કપટ. ^૨	૩૨૬
નાની તોએ નાગણી, ચમરી તોએ યુંછ;	
મિણુનો તોએ માટીડો, લાંગી તોએ ભર્ય.	૩૨૭
છાંટો તોએ ચોરનો, થોડી તોએ ધુંચ;	
તણુએ તોએ આગનો, લાંગી તોએ ભર્ય.	૩૨૮
દુશ્મન તોએ બાંધવો, ધર્મી તોએ તુચ્છ;	
કણી તોએ સુલેમાની, લાંગી તોએ ભર્ય.	૩૨૯
ઝાંખી તોએ દેવની, મૂર્ખ તોએ ગુચ્છ; ^૩	
કાટેલ તોએ ખાસડાં, લાંગી તોએ ભર્ય.	૩૩૦
ઝીણી તોએ રાઈડી, ^૪ પાંખી તોએ મુચ્છ;	
ધરડો તોએ ગરાસિયો, લાંગી તોએ ભર્ય.	૩૩૧
લોંડી તોએ રાજની, સાંડે તોએ મસાણુ;	
ફૂવેડ તોએ કામિની, બાળે તોએ ભાણુ.	૩૩૨
જેવો તોએ ચુડલો, ધરડો તોએ તુખાર; ^૫	
હીણુ તોએ દીકરો, સારો તોએ સુનાર. ^૬	૩૩૩
કુંપકું તોએ ગાંકનું, ^૭ થોડું તોએ ઝેર;	
ધર્મી તોએ ઠીમરા, નાનો તોએ શેર.	૩૩૪
ઠીકો તોએ હેતનો, થોડો તોએ વર્ષાદ;	
સારો તોએ તરકડો, થોડો તોએ પ્રસાદ. ^૮	૩૩૫

૧ ઝોછી કુખે=નીચને પેટ. અણખુટે=આવરદા ખુટયા વગર. ૨ કપટ રચેલાં છ તે કવિ, પંડિત, ચતુર નર, વેશ્યા, ભટ(વિદ્વાન) ને નટખટ (પોહોચેલાં)નાં રચેલાં છ, માટે એટલાંથી કપટ કરવું કે રમવું નહીં. કારણુ કપટ પકડાઈ જાય. ૩૨૭ થી ૩૪૩ આટલા પદાર્થ ઉલ્લેખ લાગે, પણ ઉલ્લેખભારે ગણવા નહીં, વિવેક રાખીને ગણતરી કરવી. ૩ એકસંખ કરેલો નથી. ૪ રાઈડી=રાઈનો દાણો. ૫ તુખાર=ચોરો. ૬ સુનાર=સારો તેમ ચોર. ૭ ગાંકનું=પોતાના પૈસાથી બંધિલું. ૮ પ્રસાદ=ક્રમા, પ્રસાદીની ગીકાઈ.

वरोण ^१ तोअे गावडी, अणवाणी तोय रात;	
पाल्यो तोअे कसरी, ओरमान तोअे भात.	३३६
आणक तोअे सिंहुनुं, अय्युं तोअे आण;	
बांगेल तोअे बाकडी, जुना तोअे रिवाण.	३३७
मुडदास तोअे वाणावीओ, पुटेल तोअे षोअ;	
दत्तक तोअे दीकरो, नानो तोअे गोअ. ^२	३३८
थोडी तोअे ओणआणु, सादो तोअे वेप; ^३	
कटायेल तोअे नाणुं, लूणेल तोअे देश.	३३९
हलकी तोअे पेरामणी, भूरअ तोअे बाध;	
धरडो तोअे पेहेलवान, गरीअ तोअे नभाध. ^४	३४०
सारो तोअे डेडीओ, थोडो तोअे गरास;	
कभूण ^५ तोअे दीकरो, मीठी तोअे छस.	३४१
पाल्यो तोअे कुतरो, थोडुं तोअे पणु करण;	
नानी तोअे नागणी, दुःअणी तोअे परण. ^६	३४२
ओडुं तोअे नडाडि नंग, ओटो तोअे रंग;	
लड तोअे आहणो, सारो तोअे कुसंग.	३४३
न आणुं न अरय्युं, न परहथ देवाणुं;	
विकल कहे सुनुं थारो, आ नो अडकाणुं छाणुं.	३४४
पुत्री पिहेरमां रडी, लले करे गुलतान;	
पणु ते शोले सासरे, कां शोले रमशान.	३४५
वगर वियार्थुं वेहोरीने, गाडे लाव्या सल;	
गाक्षावीवी गावा णेठी, अमे णत्यां टोडरमल.	३४६
अथ उपर ओडा छतां, माथे राअ्यो लार;	
भूक्यां ओले आसडां, अे पणु अेक गमार.	३४७
पशु धडतां नर धजो, लुले सिंग अर पुंछ;	
तुलसी प्रभुकी लकित गिन, धिक्क डाढी धिक्क मुछ.	३४८
शोले साता समयमां, विलु समय नहीं मान;	
वृद्धपणु वरणागी नर, धरे थाय नादान.	३४९

१ वरोण=वंध्या. २ गोअ=डवा आवा मुकेंहुं छणुं. ३ वेप=सादो पणु
 उणवाणो. ४ नभाध गरीण होय पणु मान आपवा जेग अरो. ५ कभूण=
 कुपात्र. ६ परण=देश.

ચોખરા-(સાખી બેવા)

ગામ મારતાં, ધાડ પાડતાં, એ રજપુતનું ઠાણું;	
દેડ એવા ધંધા કરે, એ તે આપા ^૧ કાણું.	૩૫૦.
નાતો ગયો, મેવાડ ગયો, ગયું ધીરધારનું ઠાણું;	
સારે ઘેરથી સંપ ગયો, એ તે આપા કાણું.	૩૫૧
ધરમ ગયો રામરૂ, ગઈ, ગયું માણસનું સાણું;	
વાડ વેલાને ખાવા ખેડી, એ તે આપા કાણું.	૩૫૨

કુંડલિયો

સુના લેને પિયુ ગયે, સુના કર ગયે દેશ,	
સુના લાયે ન પિયુ મીલે, રૂપા હો ગયે દેશ;	
રૂપા હો ગયે દેશ, રૂપ સખ રાય ગુમાયો,	
ધર એક પિછતાર્થ, પિયુ અબહુ ન આયો;	
કહે ગિરધર કવિ રાય, લોન જિન સખ અલોના,	
જળ બેળન ટલ બન્ય, દહા લેઈ કરીએ સુના.	૩૫૩

સોરઠા

કહેતાં ન આવે પાર, રાજા થઈ રંજનડતા;	
એ રાજા નહીં ગમાર, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૩૫૪
નિલ્ય નિત્ય નવલાં ખાય, ખીજને આપે નહીં;	
ધૂળ પડી એ કમાઈ, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૩૫૫
પરથેર માગે માન, ખીજને આપે નહીં;	
એ માણસ હેવાન, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૩૫૬
ઘેર ઘેર ચોવટ બન્ય, પોતાની ખીજ કરે;	
ધૂડ પડી ડહાપણ માંય, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૩૫૭

દાંત વિષે

દંતા તુજને દિલ દઈ, ચીજને બહુ ચખાડીઆ;	
પણ નાગા સાથે નેહ, હાડાં પેહેલાં હાડીઆ.	૩૫૮

દાંત કહે છે

અમને ન દેશો દોષ, આવેતુ તે બિચર્યા;	
હુદયે ન ધરશો રોષ, પેલાં પ્રતિમા પાળશે.	૩૫૯

૧ આપા=ગામ ધણી; કાઠિલોડા "આપા" કહી બોલાવે છે. ૨ રામરૂ=મર્યાદ, માન.
૫૪

કહી કહી ચીજે ખવરાવીયા, ડાઠો^૧ પછી દેહ; "

હાડાં પેહેલા હાલીયા, નાગા સાથે તેહ. ૩૬૦

રંગડ દુધદાંતને પાયાં, માંખણુ ખવરાવ્યાં મથી મથી;

ઢાંક્યાં હાડ કહે ભેગા ચાત્રશુ, નાગાને શરમ નથી. ૩૬૧

આવ્યાં જે ઊછરતેહ, ઘોખો મન ધરીએ નહીં;

જન્મ સંગાથી જેહ, પેઢાં પાર ઊતારશે. ૩૬૨

એની જડે નહીં જગમાં જોડ, નખતર માડુ નિપજે;

આઝાં બાવળ ખેર, ફેસર છાડ તેા ક્યાંક છે. ૩૬૩

ઢાહુરો

એ ભેણી, એ લંગડા, એ આંધો એ માળ;

પણુ જેની હેડી હલ ગઈ, વાકે ખુરે હવાલ. ૩૬૪

સોરઠા

ધરમાં ધન અપાર, ગરીબાઈ ગાતો કરે;

ધુળ પડી ધનમાંહે, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૬૫

પોઢે પલંગે નિત, ખીજને પથારીઓ;

એ હેવાનની રીત, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૬૬

ખોટાં ખોલે રાજ, ખીજને ખોટા કહે;

તેનો પડે ન ખોજ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૬૭

રખડે રાંડો માંહે, ખીજની વાતો કરે;

ખળી એની મોટાઈ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૬૮

નિશો કરે નાદાન, ખીજની નિંદા કરે;

એ શોભે સ્મશાન, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૬૯

વાગ્યો ઝેરી રોપ, અમૃતની આશા કરે;

એ રોપ નહીં પણુ ખોપ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૭૦

વંઢેલનો વેપાર, અર્ધી રાતે આળસે,

તે મોત વિના મરનાર, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૭૧

કરવાં કરબારી કામ, દાનતો હરામની;

એ મરવાનાં ઠામ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૭૨

લેધ ધર્મનું નામ, કામ અવળાં તે કરે;

એ તેા ખોજનાં^૨ કામ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૩૭૩

૧ ડાઠો ચાવી રહે તે પછી શરીરમાં જાય.

૨ ખોજે=ખંડળ, નાંજર.

રાખી ધર્મનો ડોળ, ધુતવાના ધંધા કરે;	
એ તો જશે ગતાઓળ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૭૪
ડીંઢે ચોળી ખાખ, સિદ્ધ થઈને ધુમતો;	
અંતે રહેશે રાખ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૭૫
જેસે થઈને સિદ્ધ, સુકા ગાંજે પુંકનો;	
તે શક પણ નહીં સિદ્ધ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૭૬
કરમાં પકડી માળ, ભોળા જનને ભમાવતો;	
એ માળ નહીં પણ જળ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૭૭
ઘોડે થઈ અસ્વાર, ગામ સિમ જોતો ફરે;	
એજ ખરો દરખાર, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૭૮
નાંખી મુઝે હાથ, બગિયા સાથે ખાઝતો;	
તેનો કરજો સાથ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૭૯
હાકડે ^૧ ભીડી હામ, બપ પલાણે દોડતો;	
એ રાજપુતી નામ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૮૦
પડકારે નાંખે પલાણુ, ^૨ જે તુરત વારે ચડે;	
એ શરાનાં અંધાણુ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૮૧
હાકડે દારી જય, જય મુતર બિંબે વાંજણુ; ^૩	
એ કાયર કહેવાય, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૮૨
તરસી માનાસાઈ, ^૪ તેને પાવા નીકળ્યો;	
એ તો રક્ત ^૫ પી ધરાઈ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૮૩
ડહાપણુ ડાયરા માંહે, પગલાં તો પાછાં ભરે;	
જલેલ કરે નહીં કાંઈ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૮૪
થોભાનો બહુ ઠાઠ, ગોંઠણુ ગોંઠો બાંધી બેસતો; ^૬	
એ થોભા નહીં પણ ભાઠ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૮૫
રંગે કાળા કેશ, વેશ ભજવે નહીં વેહેવારમાં;	
એ રંગ નહીં પણ મેશ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૮૬
તસખી લેઈને હાથ, ચોવટો ચોરે કરે;	
એ નહીં સખળાનો સાથ, સાચું સોરડીઓ લણે.	૩૮૭

૧ શરાનાં લક્ષણુ-જુમ પરે તેજ વખત હાંમ ભીડીને બપપલાણુ એટલે ઘોડા ઉપર બધો સાજ માંજ્યા વગર ફક્ત ડળી લગામ ચડાવી ઘોડા ઉપર ચડીને જુમ કે ધર્મગાણુની જગાએ દોડે તે ખરા રાજપુતની વટ કહેવાય. ૨ પલાણુ=ઘોડા ઉપર નાંખવાનો સાજ. ૩ વાંજણુ=ચોરણુ, ધનુર. ૪ માનાસાઈ=તકવારની સારી ભત. ૫ રક્ત=રોહી. ૬ પગે ફાળીયાની ગોંઠોવાળી બેસવાની એક રીત છે.

करणु, वीर ने भोज, जेनां अमर नाम छे;	०
भीज भोवाना भोज, सायुं सोरहीओ लखे.	३८८
दीवान मेर ने लाणु, सुस्तान ने कुंभो थया;	
हता हीमतोनी भाणु, सायुं सोरहीओ लखे.	३८९
पेठां ओकां भाय, वाटो कसुंभानी लुवे;	
अेनाथी शुं थाय, सायुं सोरहीओ लखे.	३९०
वाते वीसरी जय, ते वाहारिमां शेषे यहडे;	
थरथर काया थाय, सायुं सोरहीओ लखे.	३९१
हीरो आओ होथ, अजएथो ओणअे नहीं;	
जएथा नहीं जगनाथ, सायुं सोरहीओ लखे.	३९२
सारे सगां थाय, गरीभीमां क्राध गखे नहीं;	
भनमां समछ जय, सायुं सोरहीओ लखे.	३९३
सभाणुसतो संग, कभाणुस करे नहीं;	
अेनो नहीं धडो क डंग, सायुं सोरहीओ लखे.	३९४
कभाणुसनां कखां, सभाणुस सांभजे नहीं;	
जे जगडे भोले वखां, सायुं सोरहीओ लखे.	३९५
धरधरखुंनी धुंस, मन मानी भोजे करे;	
कहेतां कडे हुस, सायुं सोरहीओ लखे.	३९६
अे तो वशमी वाट, संगतो थावी संतनी;	
धडतां न आवडे धाट, सायुं सोरहीओ लखे.	३९७
लकताणुनी लाण, लगतने भूखी गया;	
अे लकतोमां नहीं भाल, सायुं सोरहीओ लखे.	३९८
छाणुं पाणुनी सोंज, ^१ पखु भनमां नहीं;	
भाणुसे भीज भोज, सायुं सोरहीओ लखे.	४००
जेध भीजनां जेखु, जेइंढो जहु आदरे;	
अे दादा भादानां धोखु, सायुं सोरहीओ लखे.	४००
गीरासीआ जत गमार, सेंजमां ^२ समजे नहीं;	
अट कडे तन्नवार, सायुं सोरहीओ लखे.	४०१
भुअे मांडी मोकाणु, लवतां क्राधअे जएथा नहीं;	
अे तो देभाडा जखे, सायुं सोरहीओ लखे.	४०२

કામ ખેરી ના કરે, જેનાં રાજપુતી હાડ છે;	
એ તો મારે કાં મરે, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૪૦૩
તરકકાથી તંત, કાઈ દી કરીએ નહીં;	
આણી દેશે અંત, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૪૦૪
હેર વાટે જે મલે, ઝોળખે તોય ખોડીશ માં;	
મુકશે છરી ગળે, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૪૦૫
કરજે શરાનાં કામ, રોતલ સંગ રમીશ માં;	
રહેશે અમર નામ, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૪૦૬
ખરજે લડથી બાથ, રાંકને રંજડીશ માં;	
રાજ બગને નાથ, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૪૦૭
નિત નિત નાહવા બાથ, પણ મન યોખું મળે નહીં;	
એ યોખો ન કહેવાય, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૪૦૮
વાહાલો થાવા વાત, જેને ત્યાં ત્યાં કરે;	
એ ખરો કમખત, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૪૦૯
કહે નીર બ્યાં સો હાથ, ત્યાં હોય નહીં કાંકરો;	
ખને નાથો નાથ, ^૧ સાચું સોરઠીઓ લણે.	૪૧૦
દગલે ધન કમાય, સંધરે પણ ખરજે નહીં;	
તે પરને હાથ બાથ, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૪૧૧
સંધરી રાજ થાય બહુ, કપાય કાળબું કાઢતાં;	
એ ત્રિણ ખાપણે બાથ, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૪૧૨
દાટે ધન પાતાળ, ગળેથી છુટે નહીં;	
એ ખરેખરો રખવાળ, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૪૧૩
ધન દેખી રાજ થાય, વાવરે તો વસબું ધણું;	
તે હાથ ધસંતો બાથ, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૪૧૪
ખવરાવે તે ખાથ, મનકું મોકું રાખીને;	
તેને વાહાલો ^૨ સહાય, સાચું સોરઠીઓ લણે.	૪૧૫
છોડીને ધરબાર, ભસ્મ લગાવી ભાગીયા; ^૩	
પણ મમતા હાલી લાર, પાછા ગામમાં લાગીયા. ^૪	૪૧૬

દોહરા

સાંઈ કાઈનું સાંખે નહીં, પેટમાં ઝાઝા લાળા;
રાંડીરાંડોને રેંટીઓ, તેની ગરાસીઆની માળા. ૪૧૭

૧ નાથ નાથો=બળદ જેવો ગરૂને નાથ નાખો. ૨ વાહાલો=પરમેશ્વર.
૩ ભાગીયા=નાહા. ૪ લાગીયા=પાછા ઘેર આવ્યા.

સિચ્ચો તખ તરવર ભયો, કાટચો તખ ભયો જહાજ;	
નીર ન ખોલે કાષ્ટકું, આંહે ગ્રહેકી લાજ.	૪૧૮
પારો માંખી પેટમાં, રહે ન ઝાઝી વાર;	
પારો પુંકથી નિકળે, માંખી મુખથી બહાર.	૪૧૯
નારી ઘરનું નાક છે, નારી સુત દેનાર;	
નારીથી પંકાય છે, નારી સુખ આધાર.	૪૨૦
નારી વિણ નિદાય છે, નારી વિણ નહીં સુખ;	
નારી વિણ નહીં આખરૂ, નારી વીસારો દુઃખ.	૪૨૧

સોરઠો

સારો જોઈ સાથ, ગામતરે ^૧ નીકળ્યાં;	
ક્યોં ન લાંબો હાથ, મુંઝાણાં બહુ માવજા.	૪૨૨

દોહરો

વૈઘ કહે દરદ થયું, જોષી કહે ગ્રહ વાત;	
ભૂવો કહે ભૂત પ્રેતનું, ધર નડતર શી જાત.	૪૨૩
બડે બડે સખ કેહેત હય, બડે બડેમેં ફેર; ^૨	
સરિતા સખ મીઠી લગે, સમુદ્ર ખારો ઝેર.	૪૨૪

“કવિત”

સજ્જન પુરૂષનાં લક્ષણ

સહન સંતાપ આપ, પરકો મીટાવે તાપ,	
કરુણકો દુમ શુભ, છાયા સુખકારી હય;	
દોષ દિલ નાંહી લેવે, શરત આયે શિશ દેવે,	
પરમાર્થ વૃત્તિ જીવકું, સદા પ્રાણ ખારી હય;	
શરનીર ક્ષમાવાન, કાટીપતિ અભિમાન નાંહી,	
જ્ઞાનકો નિધાન, ભાન, ગંભીર ગુણ ધારી હય;	
કહત હે કવિ ગંગ, સુનો મેરે દિલ્હીપતિ,	
વિશ્વમેં વીરલ કોઈ, સજ્જનકી બલિહારી હય.	૪૨૫

દુર્જનનાં લક્ષણ

અકારણ દ્વેષ કરે, ધર્પામેં અંગ જરે,	
રંગ દેખી રીઝે નાહી, દષ્ટિ દોષ ખડો હય;	
આપકો ન કરે કાજ, પરકો કરે અકાજ,	
લોકનકી છોડી લાજ, અસૂપામેં અજો હય;	

મન પાની કાયા કુર, ઓરનકું સંતાપે સુર,
કામ ક્રોધ. હે હજુર, બિધિને કયું ધજ્યો રે ?
કહત હે કવિ ગંગ, શાહનકે શાહ મુનો,
દુનિયામે દુઃખ એક, દુરિજનકા બડો હય. ૪૨૬

દોહરો

બમન હોકે ચોરી કરે, વિધવા હોકે ચાવે પાન;
સતિ હોકે રણસે હકે, બિનકે જન્મ અકારણ બન. ૪૨૭

સોરઠા

જેની જોષએ જોડ, જોતાં તે જડે નહીં;
કાંઈક ખાપણુ જોડ, સાચું સોરઠીઓ ભણે. ૪૨૮
ગયાં પારસ ને પતિયાર, જળ ગયાં જમી ગઈ;
ચાંપા^૧ ભોગાં ચાર, મહાત્મ ગયાં તે મળીના. ૪૨૯

દોહરો

પાળે નાચે પારેવડાં,^૨ વગડે નાચે મોર;
પરણ્યા એટલા માનવી, ખીજા હરાયા ઠોર. ૪૩૦
કાચા ઘટમાં કાંકરો, જો કદિ પેસી જાય;
નીકળતાં નીકળે નહીં, કરીએ કાટી ઉપાય. ૪૩૧
મન ઢોંગી મન ધુર્ત છે, મન મેગળ સમાન;
મન સુધરે તો મિત્ર છે, નહીં તો શત્રુ સમાન. ૪૩૨
દમયંતી સીતા સતી, દ્રૌપદી ભઈ દુઃખ પાત્ર;
બિનકે દુઃખકા તોલ કર, ભવ દુઃખ હય કોણુ માત્ર. ૪૩૩
કામલ તજે ન શામતા, મોતી તજે ન સ્વેત;
દુર્જન તજે ન કુટિલતા, સજ્જન તજે ન હેત. ૪૩૪

કુંડલિયો

હિંદુ કહે સો હમ બડે, મુસલમાન કહે હમ,
એક મુંગડી દો કાડ હય, કોન જાદે કોણુ કમ;
કોન જાદે કોન કમ, કબી કરનાં નહીં કચ્ચા,
એક ભગત હે રામ, દુખ રેહેમાનસે રચ્ચા;
કહે દીન દરવેશ, સરિતા મીલતી સિંધુ,
સખકા સાહેબ એક, એક મુસલમાન એક હિંદુ. ૪૩૫

૧ ચાંપરાજવાળો કાલી બારવટીઓ હતો છતાં એકવચની, બિહાર, પ્રામાણિક અને એને હાથ આવેલાંની હદપાર સંભાળથી મેમાની કરનાર હતો. ૨ પારિવડો=ખણુતર.

छरपय

सर सर हुंस न होत, आज गजराज न दरदर,
 तर तर सुकल न होत, नार पतिवता न धरधर;
 तन तन सुमति न होत, मोतीजल बिंदु न धनधन,
 इन इन भण्डि न होत, सर्व भल्या नहीं अनयन;
 रणुरणु होय न शर सय, सर्व न होय न लजित लर,
 नरहर कवि सुकविता, सर्व न होय अके सर. ३ ४३६

दोहुरा

करवत, कातर, कुजन, ओ वेरी लुधां करंत;
 सुध सुहागो सजन, ओ बांग्यांनि साधंत. ४३७
 धरती निस नवेरडी, डेनी न पुरी आश;
 डेता राव रम गये, डेता गया निराश. ४३८
 छवीअे तो जश लीछअे, शकर जेडा सेलु;
 भरी जलुं मानवीअे, रहे लवेरां वेलु. ४३९
 छ, लण्णीअे लक्षाने, नगुलुाने पलु छ;
 नगुलुा न होत जगमां, तो लखा संलरत की. ४४०

सौरडा

पक्षपलमां डरे प्यार, पलपलमां पलटे परा;
 अे मतलपना यार, रीत न नल्ले राछया. ४४१

दोहुरा

दांते लुलुं जे वापरे, कवजे लालुं जाय;
 डालुं पडलुं दापी सुअे, ते धेर वैद्य न जाय. ४४२
 जेती, पांती, विनती, पुंडनडी भंगवार;
 अेतां नहीं परहथडे, आप करनके सार. ४४३
 लज रपतो छव रपे, लज विलु छव म राभ;
 अेतो मांगुं सांथां, रपे तो होनुं रभ. ४४४
 लांगा लाव संसारडा, दीया न लछया होय;
 न दीया न लछया, गया जन्भारा भोय. ४४५

परनारीनी प्रीत

अग्निमां यणवुं लखुं, लखुं विपनुं पान;
 शियण अंडित ना लखुं, नव कांठ शियण सभान. ४४६

पतिप्रता

अटपट पग धरलि धरे, अटपट गोले भेन;
 पियुसैं कुछ अटपट लठ, सो टपटप टपडे तेन. ४४७
 भिन अथडे, भिन छिड अले, भिन भिन वाडी होय;
 धायलसी धुमत शीरे, भरम न जने डाय. ४४८

सौरठा

(प्रलु प्रार्थना)

अरज छरमां धार, हे गिरजनना पति;
 हवे दुःख दरियेथी तार, वाहावा वहाइ^१ थठ मने. ४४९
 व्याध वाहन जलु, वरसे धंदाधार आ;
 प्रलय करे मुज प्राणु, गिरिधर थठ छगार तुं. ४५०

प्रास्ताविक (परचुरण)

प्यालसैं प्याल,^२ अडेसैं भिराध,^३ अगोअर^४ नारसैं नही हसीअे,
 अन्नसैं^५ लान, अगनसैं जेर, नीर अजानमें ना धसीअे;
 भेलहुं नाथ, घोडेहुं लगाम, हस्तिहुं अंशुशमें कसीअे,
 इवि गंग इहे मुने शाह अइअर, डुरसैं^६ डुर सदा पसीअे. ४५१

अेक आठ चासनुं माटहुं (हाहहुं) लरेहुं लभने आवती हती, तेवामां
 अेक राज घोडा पर भेसीने आवतो हतो तेनी हड्डेट लागी अेटले चासनुं
 माटहुं पडी गयुं. माटहुं कुडी गयुं, छाश ठणी गठ, पलु आभने कशी हिलगीरी
 थठ नही, अेवुं जेठ रानअे पूछयुं के, 'ताइं माट कुडी गयुं, छाश देणार्थ
 गठ तेनी हिलगीरी अमने थाय छे, अने आठ, तने कांठ लागतुं जलुतुं
 नथी तेतुं डारणु शुं?' त्वारे आठ इहे छे:—

नृप मार यकी अपने पियासैं, पिया सर्प उस्थो, दुःअमें पर हुं,
 ले गये चोर भिदेशनहुं, जिन भेय दीनी गुण्डिका धरहुं;
 पाप संग लयो जलनेहुं यकी, निर पूर लयो निरमें यलहुं,
 छत्रपति महाराज मुने, अथ छाशके शाय इहा करी हुं? ४५२
 लावार्थ:—हुं परली पछी लांता रानअे मने छपाडी; ते रानने मारीने
 मारा परणेत पति साथे नाही, ते मारा स्वामीने वगडामां सर्प उस्थो ने

१ वहाइ=रक्षक. २ प्याल=रमत. ३ भिराध=वेर, इअेअो. ४ अगोअर=नाथीती
 नही ते. ५ अन्नसैं लान=भातां शरभावुं. ६ डुर=कपट.

મરી ગયો. હું વગડામાં ચાલી, લાં ચોરો મને પકડીને મને પરદેશ લેઈ ગયા
ને ગુણિકાને ત્યાં વેચી. ત્યાં મહાપાપનો ઘંઘો કરવાથી ડરીને નદી કીનારે
બળવાને નાહી, ચેહ ખડખી બળવા તૈયાર થઇ, ત્યાં નદીમાં ઓચિંતું પુર
આવવાથી ચેહ ને હું તણાયાં, તે હું જીવતી નીકળીને હવે શું કરવું તેનો
વિચાર કરવા અહીં રહી છું ને છાશ વગેરે લાવી વેચી પેટ ભરું છું. તેમાં
આપના ઘોડાની હડફેટથી માટ પુટી ગયું. આટલા સંસ્કાર થયા, મોટાં
દુઃખ પહાં, તો હે છત્રપતિ મહારાજ આ છાશનો અફસોસ શું કરવો ? તે
પણુ ભાવિ.

કવિત

બિના જલ કુપ કહા, બિના તેજ ભૂપ કહા,
બિના ગુન રૂપ કહા, ત્રિયાકો બખાનવો;
કાલરીકો ખેત કહા, કપટીકો હેત કહા,
દીલ બિન દાન કહા, ચિત્તમાં ન આનવો;
બિના તપ ભોગ કહા, બિના જ્ઞાન ભોગ કહા,
સપુત બિન પુત કહા, દુખ્યો કુલ જાનવો;
જિહ્વા બિન મુખ કહા, નેન બિન નેન કહા,
રામનામ બિના મુખ, પશુહી પેહેચાનવો.

૪૫૩

શૂરવીરનું અંગ

મમત તજ્યો, માયા તજી, તજ્યા તન ઉચાટ;
અણુમતો કરી આત્મા, એક વહાલી વૈકુંઠવાટ.
આગે પગ તો પત રહે, પીછે પગ પત જાય;
બાગાં ખેડે બહાવરે, વાકું રંગ ચડાય.

૪૫૪

૪૫૫

(ભાવાર્થ) શત્રુની સામે આગળ પગ એટલે દઢતા રાખવાથી (પત)
આખરું રહે છે, ને પાછો પગ કરવો એટલે પુંક દેખાડવાથી પત જાય છે.
માટે એક વાર હઠેલા ચોદા પાછા વળી પગ ખોડી સંગ્રામ કરે તેને રંગ
છે, સાબાશ છે.

દો દો તરકસ બાંધકર, સખી કહાવત શર;

કામ પડે જબ દેખીએ, કીસકે મુખયે તૂર.

૪૫૬

(ભાવાર્થ) બખે તલવારો બાંધી બધા શરા કહેવરાવે છે, પણ કામ
પડે અગર મામલો જાગે ત્યારે જોવું કે, કોના મોં ઉપર તૂર રહે છે. એટલે
મોં ઉપર આટા ઉડતા ન જણાય તેજ ખરે શરવીર.

ઝાલર બળે ભક્તબન, બંબ બળે રાજપૂત;

એતા ઉપર ના બળે, તો આઠો ગાંઠ કપૂત. ૪૫૭

(ભાવાર્થ) ઝાલર એટલે આરતી વાગે ત્યારે હરિનો ભક્તબન દર્શન કરવાને તલપાપડ ન થાય અને બંબ એટલે ભુમધઓ ઢોલ અથવા રણતુર વાગે ત્યારે રાજપૂત તલપાપડ થાય નહીં તો તેને આઠે અંગથી કપુત બાણવો.

મરદાં હારી મૂછડી, દોદો બાલ ધના;

ગંડક જેસો પુંછડો, રાખે લોક ધના. ૪૫૮

(ભાવાર્થ) મરદની મુછના તો બબ્બે વાળ ધણા. ગધેડાના પુંછડાં જેવા મુછના ભારાને ભારા ધણાએ રાખે છે, તેમાં માલ શો? કાંઈ નહીં.

અમલ ખાટણ બેગપંથ, શરૂા હુંદા કામ;

કાયર ખડગ ન વાવરે, કાયર દે નહીં દાન. ૪૫૯

(ભાવાર્થ) અમલ એટલે રાજ્યાધિકાર ખાટવો (મેળવવો) અને યોગી પુરૂષના યોગ પંથે ચડવું એ કામ શરૂવીરનાં છે. કાયર કદી ખાંડું વાવરે નહીં. ખદડા ખાંડે વઢે નહીં, ને કાયર એટલે નમાલા કદિ દાન આપે નહીં.

શર ચડાવવા સારૂં સ્ત્રીઓ પોતાના પતિને કહે છે.

કંથા રણમેં પેઠકે, કાંઈ બુએ છે સાથ;

સાથી થારા તીન હય, હૈયું, કટારી, હાથ. ૪૬૦

(ભાવાર્થ) રણમાં પેસીને હે કંથ, કાની સોખતની વાટ બુઓ છો? હવે સંગ્રામભૂમિમાં તમારા સાથી ત્રણ છે: હિમત, કટારી ને બાહુબળ.

ભાગે મત તું કંથડા, તું ભાગ્યે મુજ ખોડ;

મોરી સંગરી સહેલીઆં, તાલી દે મુખ મોડ. ૪૬૧

(ભાવાર્થ) હે કંથ, તમે રણભૂમિમાંથી નાસશો મા, તમો નાઠે મને કલંક છે, કારણ કે મારી સખી, સાહેલીઓ મોઢાં મરડીને તાળી દઈ હસશે.

ઉઠી કંથ હથિયાર લે, મેં લઈ શક્કર તુપ;^૧

પ્રાહુણારા તો મુજ બળ, રણમાં બળ તો તુજ. ૪૬૨

(ભાવાર્થ) હે કંથ, ઉઠીને હથિયાર લ્યો, હું સાકર ને ઘી લઈ છું. મિજબાનની સેવામાં મારું^૨ બળ કામ આવે, પણ રણભૂમિમાં તો તારું જ બળ બેધએ.

અભિમન્યુ મહાભારતના યુદ્ધમાં જ્ય છે ત્યારે ઉત્તરને મળવા સાર
અભિમન્યુની મા સુભદ્રા કહે છે ત્યારે અભિમન્યુ જવાખ આપે છે,

ઉત્તરા, ઉત્તરા શું કરે? સાંભળ મારી માત;
રણમાં ન્યારે ધા પડે, ત્યારે ઉત્તરા દે નહીં હાથ. ૪૬૩

ઉત્તરા ત્યાં આવીને અભિમન્યુને કહે છે,
મારને કે મરને તમે, નવ દેશો પુંક લગાર;
સૈયર મેણાં મારશે, જે કાયર ફેરી નાર. ૪૬૪

દોહા

શૂરા તેજ ધરે નહીં, જીવરણું ઝુંડે ગમાંડ;
સત અચન પાલો નહીં, ઊલટ જ્ય બ્રહ્માંડ. ૪૬૫

રણ ચડો ઠાકારો, બહુ બતાવો બળ;
રામ રજોપે આવશે, જખ મારે જેમલ. ૪૬૬

ક્રુવ ચળે, મેર ડગે, ગમ મરડે ગિરનાર;
રણમાંથી પણ નવ ધરે, પગ પાછો પરમાર. ૪૬૭

“છરપચ”

(રાજપુતની શાખો અથવા જાતો વિષે)

પ્રથમ સાખ પરમાર, પછે સિંગોદ, સિંહાણુ,
રણ્યલ રાઠોડ, વાચા, ચહુઆણુ, પઢાળા;
સોલંકી, સંખલાં, ખારડ, પઢિયાર, ખોડાણા,
ગોહીલ ને મોહીલ, દહીઆ, ભટ્ટી, મકવાણા;
કચ્છ, મહાકચ્છ, ગુરખ, કથા લેતાપતીજ લાખવા,
એતા શૂર ભડ વીર, ખરા રજપુત સાખવા. ૪૬૮

રાજપુતની શાખા વિષે વિશેષ હકીકત.

૧ પરમાર, ૨ જાલા, ૩ હાડા, ૪ ખોડાણા, ૫ ચુડાસમા, ૬ ગોહીલ,
૭ મોહીલ, ૮ મહીડા, ૯ મકવાણા, ૧૦ ચાવડા, ૧૧ ડાંગર,
૧૨ નોતીઆર, ૧૩ વેગડ, ૧૪ જાડેજ, ૧૫ દહીઆ, ૧૬ કચ્છ, ૧૭
ખારડ, ૧૮ રાઠોડ, ૧૯ વાચા, ૨૦ પઢીઆર, ૨૧ સરવૈયા, ૨૨ સીંહાળા,
૨૩ જેઠવા, ૨૪ રાયા, ૨૫ બાબરીઆ, ૨૬ સિખ, ૨૭ સિસોદીઆ,
૨૮ સીંગોદ, ૨૯ વઢાણુ, ૩૦ ભટ્ટી, ૩૧ મહાકચ્છ, ૩૨ હળધર, ૩૩
રાંપજા, ૩૪ સોહા, ૩૫ સોલંકી, ૩૬ સંખલા, ૩૭ ગુરખ, ૩૮ વાધેલા,
૩૯ ખોળીયા, ૪૦ ચુહાણુ, ૪૧ કથા, ૪૨ ભાડેલા, ૪૩ સુંદેલા,
૪૪ કામળીઆ.

સોરઠો (વેગડી વેગડાને પોકારે છે)

વેગડ તારી નાર, રણુ વગડે પરવશ પડી;
વેહેલી કરળે વાર, ના તો જાઇશ છવની. ૪૬૯

(પરચુરણ)

તને વદતી બાવન વીર, નોંધણુ નવ સોરઠના ધણી;
હીણી નજરું હમીર, નહોય માવતરની મંડળિક. ૪૭૦
મળીયલ મૂઠ ધણુ, મન સાગર મળીયા નહીં;
તેની હામો હૈયામાં રહી, દાઝ ધણેરી દાદવા. ૪૭૧

દોહરો

જ્ઞાતિ^૧ જનકું પુજલે, ઐર કહાંસે કામ;
છતને જ્ઞાતિ જન મીલે, વાહી શાલીગ્રામ. ૪૭૨
જ્ઞાતિમાં જ્ઞાતિ થયો, થયોજ પૈસાદાર;
ભલું કર્યું ન જ્ઞાતિનું, ધિક્ક પછો અવતાર. ૪૭૩

જુનાગઢના રાહા ખેંગારની રાણી રાણુકહેવીના સંબંધમાં
બોલાતા દોહારા, સોરઠા

દોહરો

સ્વામિ, ભડો સૈન્ય લેઈ, ખડગ ધરો ખેંગાર;
રાય સિદ્ધરાજે ઘેરિયો, ગઢ જુનો ગિરનાર. ૪૭૪

સોરઠો

સસલાં ને શિયાળ, એક દિ શિંગાળાં હતાં;
મરતાં રાખેંગાર, ભવનાં બીલાં થઈ રહ્યાં. ૪૭૫

દોહરો

પ્રથમ પોણે પેસતાં, થયો ઠખડા ને ઠેશ;
રંડાપો રાણુક દેવીને, સુનો સોરઠ દેશ. ૪૭૬

રાણુકહેવી પરણીને આવ્યાં તે ધરમાં પેસતાં ભિમરાની ઠેસ વાળી,
તે શુકન ખરાળ થયાં.

૧ જ્ઞાતિ-એટલે નાત. જે નાતમાં જન્મ થયો હોય તે જ્ઞાતિ-એટલે સહાયરણુમાં,
ધર્મમાં, વૈરાગ્યમાં સરખા અથવા શુણુમાં સરખા તે જ્ઞાતિ.

સિદ્ધરાજ જયસિંહે લડાઇ કરવા સાહ ચડાઇ કરી, ત્યારે ઉપરકોટ
હેઠ તંબુ તાણીને મુકામ કર્યો. તે વખતે ઉપરથી જોનારા કહે છે,

સોરઠા

અમારા ગઠ હેઠ, કોણે તંબુ તાણીઆ;
સધરો મોટો શેઠ, ખીજ વરતાઊ વાણીઆ. ૪૭૭

જવાબ:—

વાણીઆના વેપાર, જાતે દહાડે જાણુને;
મારી રાહા ખેંગાર, ઉતારશું રાણુકદેવિને. ૪૭૮

દોહરો

ઝાંપો ભાગ્યો, ભેળ પડી, ભેળ્યો ગઠ ગિરનાર;
દુદો હમીર મારીઆ, સોરઠના શણુગાર. ૪૭૯

દુદો અને હમીર રાહાના ભાણેજ હતા તે મરાણા ત્યારે દરવાજો તુટ્યો
ને ફોજની ભેટમભેટા થઇ. તે વખતની વાત છે.

રાણુકદેવીને ઉતારીને પોતાને તામે થવા સિદ્ધરાજે કહ્યું, પણ રાણુક-
દેવીએ માન્યું નહીં ત્યારે તેના કુંવર માણેરાને મારી નાંખવા સિદ્ધરાજે
પકડ્યો તે વખતે રાણુકદેવી કહે છે.

સોરઠા

માણેરા મત રાય, મા કર આંખો રાતીઓ;
કુળમાં લાગે ખોખ,^૧ મરતાં મા ન સંભારીએ. ૪૮૦

રાહા ખેંગાર મરાણા પછી રાણુકદેવી સોહામણો સોરઠ દેશ મુકી જાય છે.

કાળે કેંગરછ^૨ મોર, જોખે ગરવાને^૩ ચડી;
કાપી કાળજ કોર, પીંજર^૪ દાઝ્યો પાણીએ. ૪૮૧

ઉતર્યા ગઠ ગિરનાર, તનકું આવ્યું તળાટીએ;
વળતાં ખીજ વાર, દામો કુંડ નથી દેખવો. ૪૮૨

નીચે શરીર રાણુકદેવીનું આવ્યું ત્યારે ગિરનાર, દામાકુંડનો વિયોગ
થાય છે ત્યારે કહ્યું છે. હવે ગિરનારને કહે છે,

જોઝારા ગિરનાર, વળામણુ વેરીને કાપો;
મરતાં રાહા ખેંગાર, ખરેડી ખાંગો કાં ન થયો. ૪૮૩

૧ “ખોખ”=ખોહ, એખ; લાંબન. ૨ કેંગરછ=ટકકા કરલ. ૩ ગરવો જોખ=મહે-
લાતનો ગંભીર જોખ, છત્તું. ૪ પીંજર=શરીર, કાળજું.

વેદીને યોજાવવા સારું તું ગોઝારા ગિરનાર, દહુ તેવો ને તેવો ઉભો
 પૂં, સરખાતો નથી, કે રાદા ખેંગાર મરતાં તું ખળબળી પડીને કેમ નમી
 ન ગયો. ત્યારે ગિરનાર પડતો હોય એમ મનમાં લાવના ચવાથી રાણક-
 દેવી કહે છે,

મા પડ મારા આધાર, ચોસલ ડાણુ ચડાવશે;
 મયા ચડાવણુ દાર, હવતાં જતર આવશે. ૪૮૪

મારા આધાર ગિરનાર તું પડીશ નહીં, કેમકે તારા પયરાનાં ચોસલાં
 ચડાવી નને ડાણુ ઉભો કરશે. નને ઉભો રાજનાર તો ગયા, માટે હવતો
 રહે ને ઉભો રહે, તારી જગ્યાએ હવતો હોઈશ તો આવશે.

પાટણુ પેંદિન્યા પછી

ખાણું પાટણુ દેશ, પાણી વિણુ પુરા મરે;
 સરવો સોરઠ દેશ, સાવજગસે જળ પીએ. ૪૮૫

પછી વખાણુ છે:

વાઈ પાટણુ દેશ, હરો^૧ પટોળાં નીપજે;
 સરવો સોરઠ દેશ, લાખેણી^૨ મલો લોખડી.^૩ ૪૮૬

ધણી મરતાં રાણકદેવી રેલી નથી એમ સમજ પાટણુની સ્ત્રીએ
 રાદા ખેંગારના મુઠલ સામુ જોઈ કહે છે:

દોહરો

વાએ કહે મુઠડી, રયાણુ^૪ શુદ્ધ^૫ દંત;
 હુવો પટોળાં વાળાઓ, લોખડીવાળીનો કંથ. ૪૮૭

રાણકદેવી જવાબ આપે છે

સોરઠા

પાંપણુને પડતે, ડો(કહે)તો કુવા ભરાપીએ;
 માણેરો મરતે, શરીરમાં સરણાં વહે. ૪૮૮

પાંપણુના એક પક્ષકારામાં કુવા ભરાઈ જાય તેટલાં આંસુ પડે, કારણ
 શરીરમાં તો ઝરા ને ઝરાનાં સરણાં ચાલે છે એટલું દુઃખ છે.

હવે સતી થતી વખતે રાણકદેવી કહે છે

સોરઠા

વાઈ શેહેર વઢવાણુ, લાગેળે ભોગવો વહે;
 ભોગવતો રાદ ખેંગાર, હવે ભોગવ ભોગવા ધણી. ૪૮૯

૧ હરો=ત્યાંહાં. ૨ લાખેણી=સારી. ૩ લોખડી=સ્ત્રીએને આડવાનું વસ્ત્ર.
 ૪ રયાણુ=ધુળીની રચ. ૫ શુદ્ધ=કેકે અથવા શ્દેહી છે.

વાયો વાય સવાય, વાએ વેળુ પરજળે;
ઉભો ત્યાં સિદ્ધરાય, સત જ્ઞેવા સોરઠીઆણીનું. ૪૯૦

તેમના સંબંધમાં બીજા દોહરા

જે સાંચે સોરઠ ધડ્યો, ધડીએ રાહા ખેંગાર;^૧
તે સાંચો ભાંગી ગયો, જતો રહ્યો હુહાર. ૪૯૧
આંગણુ આંખો મોરીએ, સાખ પડી ધર બહાર;
દેવે ઉપાઈ દેવડી, નહીં જતે કુંભાર.^૨ ૪૯૨

સોરઠો

જયસિંહ દેવે જય, ધારાનગર ઢંટોળાયો;
કપરો તે કહેવાય, ખેંગાર તું ખેધો માં કરે.^૩ ૪૯૩

સિદ્ધરાજના વખાણમાં દોહરો

બાવન હજાર બાંધીઆ, ઘોડા ગઢ ગિરનાર;
કેમ સહે સોરઠ ધણી, ખોહણુ^૪ દળ ખેંગાર. ૪૯૪

નીતિ

સત્ય વચન ઔર દીનતા, પરસ્ત્રી માત સમાન;
ધનકું વૈકુંઠ ના મીલે, તો તુલસીદાસ જમાન. ૪૯૫
પરનિદા પરનારી અરૂ, પરદ્રવ્યનકી આરા;
છોડી તીનું બાતકું, લજો એક અવિનાશ. ૪૯૬
લીખની પઢની ચાતુરી, એ તીનું બાત હે સેહેલ;
કામ દહન મન વશ કરન, ગગન ચડન મુશકેલ. ૪૯૭
કંચન ત્યાગવો સેહેલ હે, સેહેજ ત્રિયાકા નેહ;
માન બડાઈ ઈર્ષા, તુલસી દુર્લભ એહ. ૪૯૮
તુલસી પંછીનકે પીએ, ઘટે ન સરિતા નીર;
ધર્મ કરે ધન ના ઘટે, સહાય કરે રઘુવીર. ૪૯૯

૧ રાહા ખેંગાર જ્ઞેવો રૂપવાન બીજો પુરૂષ થયો નથી ને થાશે નહીં. ૨ કુંભારના આંગણામાં સિદ્ધરાજના ભાટ રાણકદેવીને જોઈ જઈ ચડયા, તે રાણકદેવીનું રૂપ જોઈ કહે છે કે, રાણકદેવીને દેવેજ (ઉપાઈ) ઉપજવી ધડી છે, કુંભાર નથી. ૩ સિદ્ધરાજે માખવાના ધારા નગરના રાજને જીત્યો છે, જે રાજ કરડો હતો માટે સિદ્ધરાજને વખાણી ખેંગારને શિખામણુ આપે છે કે કેડ મૂકી દે. ૪ ખોહણુ=ઘોહીણી.

અસિ, ૧ પતંગ, ૨ મૃગ, ૩ મીન, ૪ ગજ, ૫ એક એક રસ આંચ;	
તુલસી તીનકી કાન ગતિ, જાહું વ્યાપત પાંચ. ૬	૫૦૦
આજ કાલકે કરતેહી, અવસર જાસી ચાલ;	
આજ કહે મેં કલ કહે, કાલ કહે પુતી કાલ.	૫૦૧
ભાંચે ખેડે નાં લહે, ગુણુ ખિન ખડપણુ કાંચ;	
ખેડો દેવલ શિખરપર, કાંગ ગરૂડ નવ હોય.	૫૦૨
જહાં દયા તહાં ધર્મ હે, જહાં લોભ તહાં પાપ;	
જહાં ક્રોધ તહાં કાલ હે, જહાં ક્ષમા તહાં આપ. ૭	૫૦૩
ચાહ ગઈ ચિંતા ગઈ, મનમેં નહીં પરવાહ;	
જાકે મનમેં ચાહ નહીં, વૌ શાહનકા શાહ.	૫૦૪
જે પાવે અતિ ઉચ્ચ પદ, તાકા પતન નિદાન;	
જ્યેાં તપત મધ્યાહ્ન લગ, અસ્ત હોત હે લાન.	૫૦૫
તુલસી ઉત્તમ પ્રકૃતિહું, કહા કર સકત સુસંગ;	
ચંદન વિષ વ્યાપે નહીં, લપટે રહત ભુજંગ.	૫૦૬
વાહાલામાં વેર ન કીજાએ, ચૂકી ન દીજે ગાળ;	
ધીરે ધીરે છાંડીએ, જ્યમ સરોવર છાંડે પાળ.	૫૦૭
લોભી ગુરૂ ચેલા લાલચુ, દોનું ખેલે દાવ;	
દોનું હુઝે બાપડે, ખેડ પથરકી નાવ.	૫૦૮
મોમેં ગુણુ કહ્યું હય નહીં, તુંમ હો ગુણુકે જહાજ;	
ગુણુ ઔગુણુ ન વિચારકે, બાંહે ગ્રહેકી લાજ.	૫૦૯
તુલસી જગમેં આપકે, સીખ ઉસીકી લે;	
જે તું અનરથ કરે, પણ તોકુ રસ રસ દે.	૫૧૦
૮ કુટ, ૯ ક્રોધ, ૧૦ શિશુ, ૧૧ મુકુર, ૧૨ પ્રિયા, ૧૩ ભજન, ૧૪ નીશા, ૧૫ દુઃખ, ૧૬ ક્રાગ;	
હોત શીઆને બાવરે, નવ ઠાર ચિત્ત લાગ.	૫૧૧

૧. ભમરો. ૨. પતંગીયું. ૩. હરણ. ૪. માહલું. અને ૫. હાથી એ પાંચને એક એક ઇંદ્રિયોના રસ છે, તે છતાં તે પાંચ વિનાશ પામે છે, સારે મનુષ્યને પાંચ ઇંદ્રિયો છે, પાંચ ઇંદ્રિયો ઠૂકી મૂકીને રસમાં લીન થાય તો તેની શી ગતિ થાય ? ૬. પાંચ ઇંદ્રિયોના વિષયો. ૭ આપ=પોતે પરમેશ્વર. ૮. ચોપાટ. ૯. રીસ ચડે સારે. ૧૦. બાળકને રમાડતાં. ૧૧. દર્પણમાં મહો જોતી વખત. ૧૨. સ્ત્રી પાસે. ૧૩. ભજનમાં શુદ્ધતાન થાય સારે. ૧૪. નીશા-કેદમાં. ૧૫. આપતકાળ પડે સારે. ૧૬. ક્રાગણુમાસમાં હોળીના ક્રાગ ખોલતી વખતે ડાહ્યા પણ ગાંડા થઇ જાય છે, પ્રપ

ઝેર પરાયા આપના, ખાયેસે મર જાય;	
અપની રક્ષા ના કરે, કહે કપીર સમજાય.	૫૧૨
તારો વૈરી કાઈ નહીં, તારો વૈરી ફયેલ;	
અપને ફયેલકું મીટા લે, શીર ગલી ગલી કર સેલ.	૫૧૩
સખી સહાયક સખલકે, કાઈ ન નિર્બલ સહાય;	
પવન બઠાવત આગકું, દીપક દેત યુજાય.	૫૧૪
સતયુર પુરાના મીઠા, સુની અધુરી શિખ;	
સ્વાંગ જતિકા પહેન કર, ધર ધર માંગી ભીખ.	૫૧૫
ગોધન, ગજધન, રાજધન, ઝોર રતન ધન ખાન;	
જખ આવે સંતોષ ધન, સખ ધન ધુલ સમાન.	૫૧૬
આધી ઝોર લુખી ભલી, સારી સો સંતાપ;	
જો ચાહેગા ચોપડી, ^૧ બહોત કરેગા પાપ.	૫૧૭
જ્યું બેલ બનઝરંકે, શીરત ધણુરે દેશ;	
ખાંડ ભરી મુશકાત હય, ખીના ગુર ઉદેશ.	૫૧૮
શીતલ શબ્દ ઉચારીએ, અહં આનીએ નાહો;	
તેરા ખારા તુજમેં, દુશમનભી તુજ માંહી.	૫૧૯
ખુશ ખાના હય ખીચડી, માંહે પડે ટુક લૌન;	
માંસ પરાયા ખાય કર, ગલા કટાવે કૌન?	૫૨૦
કરની કરકે કાગડી, ચલે હંસકી ચાલ;	
પુછ પકડ શિયાલકી, કીસ ખીધ ઉતરે પાર?	૫૨૧
નારાયણુ આ જગમેં, હય દો વસ્તુ સાર;	
સખસેં મીઠો બોલવો, કરતો પર ઉપકાર.	૫૨૨
તનકર મનકર બચનકર, દેત ન કોકું દુઃખ;	
તુલસી પાતક જરતહે, દેખત બિનકા મુખ.	૫૨૩
મનકે હારે હાર હે, મનકે જીતે જીત;	
મન મીલાવે રામકું, મનહી કરત ફજીત.	૫૨૪
મનકો ફેરત જન્મ ગયો, ગયો ન મનકો ફેર;	
કરકા મનકા છોડ કર, મનકા મનકા ફેર.	૫૨૫
બહુતાસેં પ્રભુતા વધે, પ્રભુતાસેં પ્રભુ ફેર;	
કીડી મીસરી ખાત હય, હસ્તી ફાકત ધૂર.	૫૨૬

શબ્દહી બહુત સુન્યા સહી, મીઠા ન મનકા મોહ;	
પારસ લગ પહેાંચ્યા નહીં, તબલગ લોહકા લોહ.	૫૨૭
રાગ દાણુરા ગોડીઆ, જોગી કીણુરા મીંત;	
વેશ્યા કીણુરી અસ્તરી, કાણુ વેશ્યારા કંત ?	૫૨૮
રાગ ગરજરા ગોડીઆ, જોગી સેવારા મીંત;	
જરરી વેશ્યા અસ્તરી, જર વેશ્યારા કંત.	૫૨૯
મધુર બનસેં જાત મીટ, ઉત્તમ જન અભિમાન;	
તનક સીતલ જલસેં મીટે, જયસેં દુધ ઉદ્ધાન.	૫૩૦
પત ^૧ રાખો પરતાપરી, નવકોટીરા નાથ;	
અગલા ગુન્હા બક્ષકે, અબકે પકડો હાથ.	૫૩૧
જો ગતિ ગ્રાહ ગજેંદ્રકી, સો ગતિ લે હે આજ;	
બાજ જાત ખુદેલકી, રાખો બાજ લાજ.	૫૩૨
ગતિ દાતા ધન જાણુવું, યંત્ર રૂપ વ્યવહાર;	
અટકે ઝટ ભવતંત્ર તો, જો નહી ધન કર સાર.	૫૩૩
દીક્ષની વાતો દીક્ષમાં, કો પાસે કહેવાય;	
સમુદ્ર મોજા કંઠપર, આવી માંહી સમાય.	૫૩૪
કુટીલ કુટીલ સંયોગથી, કુટીલ કર્મ વરતાય;	
કૌવચ કેરાં બીજથી, કેવળ કૌચજ થાય.	૫૩૫
કપીર ગર્વ ન કીજાએ, રંક ન હસીએ કાય;	
અપનો નાવ સમુદ્રમેં, કહા જાને કા હોપ ?	૫૩૬
નાનેસેં નાના હો રહો, જયસી નાની દૂબ;	
ઝોર ઝાડ ઉડ જાયગે, દૂબ ખુમકી ખુબ.	૫૩૭
લાખમેં એક લખેશરી, સોમેં એક સુખન;	
સખ નર બાંધે પાંધડી, સખ નરકું નહીં માન.	૫૩૮

૧. જ્યપુર તથા જોધપુરનાં રાજ્યો વચ્ચે વૈરભાવ ચાલતો હતો. તે વખતે જ્યપુરની ગાડી ઉપર મહારાજ પ્રતાપસિંહજી હતા. તેમના ઉપર કોઈ જોરાવર શત્રુએ ચડાઈ કરી. એકદે હાથે શત્રુને પહોંચી શકાય તેવું નહીં લાગવાથી જોધપુરની મદદ માગવા જરૂર થઈ માટે જ્યપુર રાજનો કવિ જોધપુર જઈને જોધપુર મહારાજ (નવકોટવાળી મારવાડના ધણી)ને કહે છે.

જોધપુરે આગળું વેર ભૂલી જઈને મદદ આપી, ને ધાર્યા પ્રમાણે જ્યપુરની છત્તે ધઈ. તેમ જ પેશવા બાજરાવ બલ્લાળની મદદ ખુદેલખંડના રાજાએ માગી તે વખતે આ લખ્યું હતું.

પીપા પાપ ન કીજ્યે, પુણ્ય કર્યાં સો વાર;	
અઘટતું કાનું ન લીજ્યે, કર્યાં દાન હનર.	૫૩૯
જાને વાકુ બહોત હે, અત હી શીખ અસંખ;	
જાને નહીં વાકા જસુ; બહીરે આગે શંખ.	૫૪૦
સંપતમે બહોત હી બઢે, ઔર ન ધરીએ ચિત;	
એ તીનેાં ના ખીસારીએ, અરિ હરિ અપને મિત.	૫૪૧
શત્રુ જહાં લગી શિરપર, ગરજ અન્યતી હોપ;	
હંડ ગયે શાલો તણો, પાડ ન પુછે કાય.	૫૪૨
ધરહુમે કજ્યો ચુકે, નાતનમે ન સુનાય;	
નાતનમે ચુકે જસુ, તો દિવાનકુ ન સુનાય.	૫૪૩
સજ્જન તુમહી ચતુર હો, કહા શિખ દેહ તોષ;	
તિણુ વિધિ મીલજે સેણુકા, ^૧ જીણુ વિધિલખે ^૨ ન કોઈ.	૫૪૪

સોરઠા

વરસે જઘને વાડ, એવા મેહ શા કામના;	
મોટા બહુએ તાડ, ઢાંકે નહીં નિજ પંડને.	૫૪૫
લોક વખાણે લાખ, મોટા તુજને મેહુલાં;	
સજ્જનમાં નહીં શાખ, વિવેક ગુણુ હીણુ લહી. ^૩	૫૪૬
વાવરવામાં વીર, પણુ વિવેકમાં વામના; ^૪	
એવા હોય અમીર, પણુ મુરખ મધ્યે ખપે.	૫૪૭
કીર્તિ કમાઈ લીધં, જેણે કર લાંબા કર્યો;	
લાજ ગુમાવી દીધ, કર જેણે હેઠળ ધર્યો.	૫૪૮
એક વાવરે લાખ, વણુ અવસર કે વેઠમાં;	
મનાય તે તો રાખ, ભડાડે વરઘોડા વિષે.	૫૪૯
ઘડાઈ ઘડાઈ ને ઘાટ, પોહાંએલો પેચી બને;	
વીસરી વિદેશ વાટ, જીવ્યાથી જ્યેથું લહું.	૫૫૦

દોહરો

દેશ જ્ઞાતિ કુલ ધર્મતું, જિર રાખે અભિમાન;	
તે નરવર નહીં તો ખરે, ખર સમજે મતિમાન.	૫૫૧
પ્રારબ્ધ પહેલે બના, પીછે બના શરીર;	
તુલસી યહ મન જાનકે, ધારણ કરલો ધીર.	૫૫૨

૧. સેણુ=મિત્ર. ૨. લખે=લખે, જુવે. ૩ લહી=જીણીને. ૪. વામણા=વામન, આણા

જાની ઘુલ અભુગત કરે, તાસો કહા યસાય;	
જગત હી સોવત રહે, નાંહી કા શકે જગાય.	૫૫૩
ખીના ઘિચારે જો કરે, સો પીછે પસ્તાય;	
કામ ખીગાડે આપનો, જગમે હોત હસાય.	૫૫૪
મન મેરા પક્ષી લયા, જહાં તહાં ભડ જાય;	
જહાં જૈસી સંગત કરે, તહાં તેસા ફલ ખાય.	૫૫૫
પીછે કારજ કીછએ, પહેલે યત્ન વિચાર;	
ઝડે કહત હય યાંધીએ, પાની પહેલે પાર.	૫૫૬
દુશ્મન હો ચીંટીસા, નહીં હાથીસે કમ મગર;	
અહેમકકા કામ હય, જો ન રખે ભસે ખતર.	૫૫૭
જગ ચાહે સોહી કરે, લલો ધુરો સંસાર;	
નારાયણુ તું ખેકકે, અપનો ભુવન સંભાર.	૫૫૮
તાકો આદર કીછએ, જો અપને ઘર આય;	
મિત્ર માનીયે શત્રુકો, કારણ અતિથિ કહાય. ^૧	૫૫૯
સીંચેસે તરવર લયો, કાટેસે લયો જહાજ;	
તારે પણ કુએ નહીં, યાંલ અહેકી લાજ.	૫૬૦
છતી તીની નાથીએ, કીરત હુંદા કમ્મ ?	
રાણું રત ટડે નીકરે, જડે ચીરાજે ચમ્મ. ^૨	૫૬૧
નિંદા એસી ડાકણી, કુલ બધાને ખાય;	
કહું છું નિંદા ન કરીએ, કાટી કોષ સમાય.	૫૬૨

સોરઠા

મહેમાનોને માન, દિલ લરી કાઇને દીધાં નહીં;	
મેડી નહીં મસાણુ, સાચું સોરકીઓ લણુ.	૫૬૩
લાખ કરોડ કમાય, ખાય પીએ ખરએ ઘણું;	
પણુ પૈસો ન અપાય, તો સંપત શા કામની.	૫૬૪
ન કરે કચી કાજ, પાંચ આંગળાં એકાં;	
તો લાખ કામની લાજ, રાખ અરાખર જાણવી.	૫૬૫
પૂજાવે નિજ પાય, પોતે પૂછ જાણુ નહીં;	
નીચી ડાક ન થાય, તે પત્થરનાં પુતળાં.	૫૬૬

૧ કારણુ કે આપણે ઘેર આવ્યો તે આપણો અતિથિ કહેવાય છે, માટે માન આપવું ધરે.
૨ કમ્મી કહેવત. કીર્તિનાં કામ જોના તેનાથી અને નહીં, બહાદુર પુરુષથીજ થાય. રાવું લોહી ક્યારે નીકળે? જ્યારે ચામડી ચીરાય ત્યારે. કાંરે ધા લીધા વગર જરા મળે નહીં.

ખટ રસ ખાંતે ખાય, પણ ખવરાવી જાણે નહીં;	
દીઠે સિંહ ધરાય, તે દુર્જન શા કામના ?	૫૬૭
પહેરે પોતે હીર, દોરો દર્ધ શક્તા નથી;	
કહે કાણુ અમીર, એ મોટા તાણુતને.	૫૬૮
કરમાં પહેરે કડાં, કોડી કોઇને આલે નહીં;	
એ માનવ નહીં પણ મડાં; કામ ન આવે કોઇને.	૫૬૯

દોહરા

સાંઈ અપને ચિતકી, યાત ન કહીએ કાય;	
તખ લગ મનમેં રાખીએ, જખ લગ કારજ હોય.	૫૭૦
પરીહઠ ^૧ જેસે તાલમેં, ^૨ પટક પટક પટ ધોય;	
મન વેસા ધો ડાલ તું, પિછુ ન ખટકા હોય.	૫૭૧
કારજ વાકા હોત હય, જો કરે સમય નિહાર;	
કખહુ ન હારે ખેલ જો, ખેલે દાવ ચિચાર.	૫૭૨
એક નવું ને એ નવાં, ત્રણે કાળો કહેર;	
ખોળે પરિયા ખાપના, આઠ નવાં ખોતેર.	૫૭૩
હરિ સમરે પાતક ઘટે, મિત્ર હરે નિજ પીર;	
અરિ ^૩ સમરેમેં તીન ગુન, બુદ્ધિ, પરાક્રમ, ધીર.	૫૭૪
તુલસી નીચો ^૪ આદમી, કરે ન ઉચો કામ;	
કયા ચુવેકે ચામસેં, સુને નગારા ગામ.	૫૭૫
વખત વિચારી વાણીઓ, મુજ ચહડાવે કાન;	
વખત વિચારી મુજ વળી, નીચી કરે નિદાન.	૫૭૬
ઠગ છતાય ઠગાઈથી, ન્યાયે ન્યાયી છતાય;	
જ્યાં જેવા લાં તેવા થવું, તેહ વણિકવિદાય.	૫૭૭
ટોકર ખાધી હજમની, આપ્યું ભલું ધનામ;	
શિર છેદાવ્યું હજમનું, લુઓ વણિકનાં કામ. ^૫	૫૭૮

૧ ધોખી. ૨ તખાવ. ૩ દુશ્મનને યાદ કરતાં, બુદ્ધિ, પરાક્રમ ને ધીરજ હોય તોજ મનને શાંતિ રહે. ૪ નીચા તે નીચા, નાના તે નાના.

૫ એક પૈસાવાળો વાણીઓ એક હજમની પાસે હજમત કરાવા જોઈ; હજમત કરી રહ્યા પછી હજમે વાણીઆને માથે, સારી હજમત થઈ છે કે કેમ તે જોવા, હાથ ફેરવ્યા. સારી હજમત થઈ માહુમ પડી એટલે હજમે વચલી આંગળી વાળીને વાણીઆના માથામાં ટકોરો માર્યો. વાણીઆને રીસ તો ચડી, પણ તે દખાવી રાખીને સુનીમને હુકમ કર્યો કે એક સુના મોહોર ધાંચેળને આપો. ધાંચેળે માથું કે ટકોરો મારવા તે સારી વાત છે, કેમકે હજમતની એક સુના મોહોર ટકોરાથી પાકી.

દોષ પરાયા દેખ કર, ચન્ને હસંત હસંત;
અપના યાદ ન આવહી, જનકા આદ ન અંત. ૫૭૯
લઘુતા સખસે બડી, તારે બડો ન ક્રાય;
જ્યું કર લઘુ અંગુરી, સુવર્ણ પેહેને સોય. ૫૮૦

કુંડલિયો

બચન સુનેકી ઝાલરી, બેહદ ધડી સુનાર,
ઠોર ઠોર ચિત્ત રાખકે, મત પાનીમે ડાર;
મત પાનીમે ડાર, ગઈ સો હાથ ન આવે,
પડી ખલકકે પાસ, આપકો માન ગુમાવે;
કથે સો કવિયાં કહાન, અગ નહીં લાજ હુનેરી,
મત પાનીમે ડાર, ઝાલરી બચન સુનેરી. ૧ ૫૮૧

દોહરા

જગ મોંઘી જગ વારતા, તામે તનમન દેત;
પરમેશ્વરકી વારતા, કોઈ દમડી સેર ન લેત. ૫૮૨
કુળું, ફરી, કામિનિ, પિયુ મિત્ર પ્રધાન;
એ સર્વ પાકાં લલાં, કાર્યા નાવે કામ. ૫૮૩

સોરઠો

જાણુ જાણુનું મુખ જોઈ, અંતર દુઃખ રોવું નહીં;
દે નહીં વિત્ત કોઈ, કોઈ મરતાં રાજ્યા. ૫૮૪

‘છપ્પય’

બેઠે જગા સંભાલ, સમજ પગ ધરે ધરનપર!
બોલે અવિચલ બોલ, લેખ લિખીયા પત્થર;

ધાંએનએ ટકોરા મારવાનો વિવાજ બરાબર ગ્રહણ કર્યો ને કોઈ અમીરનું વતું કહે તો ટકોરો માંગે. તેમ કરતાં બાદશાહી ફોજના સેનાપતિનું વતું કરવા જંગ આવ્યા, સારે હબમત કરીને સેનાપતિને ટકોરો માર્યો તેની સાથે જ સેનાપતિએ ધાંએનનું શિર ઉડાવી દીધું તે ઉપરથી આ દોહરો થયો છે.

૧ ઝાલરી, ઝાલનકાનનું ધરણું. વચન રૂપી સોનાની ઝાલ છે તેને ચિત્ત દેકાણે રાખીને પાણીમાં નાખીશ નહીં. વચન રૂપી સોનાની ઝાલ છે, તે સોનાએ બેહદ કારીગરી કરીને ધડી છે. પાણીમાં નાખ્યા પછી પાછી તે હાથ આવશે નહીં, એટલે ગુમાવશો. માટે વચન નાખવું તો વિચારીને નાખવું કે જેથી વચનનું માન રહે કે સમવાય, એ ભાવાર્થ છે.

आय और भीजाय, पेहेने और पेहेनावे,
रनमें तेज अपार, धाम शीतल सुभ पावे;^१
शिलवंत सुभाव शुची, सुभ दधी कमला शर्वके,
कवि मुलचंद्र कथे कही, यह लखन सय भईके. ५८५

होहुरा

देशकाल अर पात्र लणी, अपनी शक्ति समान;^२
जे कछु देवत नीमसें, वाहुं कहीयत दान. ५८६
रणय नक्री नालसें, हिल दुःभाया न नय;
छहां अलक पिजमत करे, वहां हे सुणी सवाय. ५८७
जे न काहुणी छर्पा करे, अरे तृष्णा घोर;
जे पावे तामें सुणी, संतोष कहीजे सोर. ५८८
श्वेत हुंस अक श्वेत हें, कथसें परभ लभाय;^३
पय पानी आगे धरे, सकल भेद प्रुल नय. ५८९
शूरवीर निर्धन नगत, यश लेख सुरपुर नय;^४
सुभ नगतमें धन सहित, अपयश ले भर नय. ५९०
निदोनीकुं भूप तृण, सुरपुर तृण विज्ञान;
तृण सम नारी विरक्तकुं, शर तृण सम प्राण. ५९१
भिता तेगके शूरवीर, करे कहा जे धाय;
न्युं नल आहरे भीनकुं, पेश कच्छु नहीं नय. ५९२
समर्थकुं मुश्केल कहा, औद्योगकुं कडा हर;
विद्यावंत विदेश कहा, कहा भीरानो^५ शूर. ५९३
सिंह निउर जनमें श्रीरे, तिनहुं शंका नाय;
नभ आयुधके जेरसें, हुंठ शिकारकुं आय. ५९४
कुटील कुशुद्धि नतनसें, परे नये परसंग;
मच्छ सम ताहुं करे, आछो निकसे रंग.^६ ५९५
गोवां नगर न निपजे, गोवांनी भाणु न होय;
डां भोलीथी पारभो, डां भोलाथ जेय. ५९६

१ धाम=धरमां. २ समान=प्रमाणे. ३ लभाय=तृणी शक्य. ४ शरा
अमे निर्धन सारां काम करे छे ते. ५ भीरानो=पारदा. ६ मच्छनी पेटे प्रुण
हटे सारे.

ચેત ચેત નર ચેત (સાખી)

પરલોકે સુખ પામવા, કર સારો સંકેત;	
હજી બાજી છે હાથમાં, ચેત ચેત નર ચેત.	૫૯૭
બેર કરીને જીતવું, ખરેખરૂં રણુ ખેત;	
દુશ્મન છે તુજ દેહમાં, ચેત ચેત નર ચેત.	૫૯૮
ગાફલ રહીશ ગમાર તું, ફેકટ થાઈશ ક્ષેત;	
હવે જરૂર હુશ્યાર થઈ, ચેત ચેત નર ચેત.	૫૯૯
તન ધન તો તારાં નથી, નથી પ્રિય પરજીત;	
પાછલ સૌ રહેશે પડ્યાં, ચેત ચેત નર ચેત.	૬૦૦
ભામાની ભ્રમણા તજો, ભામા ભય ભંડાર;	
ભામા જેને ભોળવે, તે નર નહીં તરનાર.	૬૦૧

દોહરા

ધતે તો ભમતે ભલે, જોગી, પંડિત, સપૂત;	
ધતે તો ધર બેઠે ભલે, મૂર્ખ, નાર, કપૂત.	૬૦૨
ગત ખસ્તુ શોચત નહીં, ગીતે ન હોવનહાર;	
કાર્ય કરત પ્રખીન જન, આય પડે અનુસાર.	૬૦૩
ભલો હોત નહીં મારિયો, કાહુકો જગ માંહી;	
ભલો મારનો કોધકો, તો કાઈ નર રિપુ નાંહી.	૬૦૪
સ્નેહે ભોજન આપજો, સ્નેહે દેજો માન;	
સ્નેહે દેજો રોકડા, પણ પડશે નહીં જમાન.	૬૦૫

તરખલાને તોલે (ચોખરા)

કાક વાત કરે લાંહાં, વયમાં પોતે ખોલે;	
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.	૬૦૬
વગર નોતરે જમવા જઈને, સાંઈ નરસું ખોલે;	
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.	૬૦૭
કથામાં જઈ વચમાં ખેસે, ડાહ્યો થઈને ડોલે;	
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.	૬૦૮
બધી વાતમાં ડાહ્યો થાવા, મોણુ ધાલીને ખોલે;	
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.	૬૦૯
વેળા કવેળા સમજે નહીં, તે વગર વિચાર્યું ખોલે;	
લાલો કહે છે માલાને, તે તરખલાને તોલે.	૬૧૦

જ્યાં ત્યાં ધામો નાખી બેસે, વગર બોલાવ્યો બોલે;
લાલો કહે છે માકાને, તે તરખલાને તોલે. ૬૧૧
ઘેર ઘેર જઈને ચીજો માગે, રાંક જેવો થઈ જાલે;
લાલો કહે છે માકાને, તે તરખલાને તોલે. ૬૧૨

આનંદ કહે પરમાનંદા

આનંદ કહે પરમાનંદા, મુંગે મ્હોડે રેહેવું;
કાં તો કહેવું સાચેસાચું, ને કાં તો નામ લેઈ કહેવું. ૬૧૩
આનંદ કહે પરમાનંદા, કજીઆમાં નવ જીવું;
ખીચડી ખાવી ગાંઠની, ને જ્યાં લાં રઝળાવું. ૬૧૪
આનંદ કહે પરમાનંદા, ગામડે જઈને રેહેવું;
બાપો બાપો સૌ કરે, દેહને બમણું લેવું. ૬૧૫
આનંદ કહે પરમાનંદા, બાઈબોથી છોટે રહીએ;
કાં તો કહેશે વંદી ગયો, કાં નમાલા ઠરીએ. ૬૧૬
આનંદ કહે પરમાનંદા, જોઈને પગલું ભરવું;
નહીં તો મુડી બોઈ ગાંઠની, મોત વિના મરવું. ૬૧૭
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;
એક લેઈને પાછા આપે, એક કરાવે ઝેર. ૬૧૮
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;
એક ઉપરાણું કરે, એક વધારે ઝેર. ૬૧૯
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;
એક આપે કન્યાદાન, વાળે એક ઝમેર.^૧ ૬૨૦
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ફેર;
એક આપે સદાવ્રત, એક માગે ઘેર ઘેર. ૬૨૧
આણું કહે પરમાનંદા, ચીજે ચીજે ફેર;
એક લાખે શેર મળે નહીં, એક ટકાની ત્રણ શેર. ૬૨૨
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે મળ્યો;^૨
એક વગાડે શંખલો, એક વગાડે ગત્યો.^૩ ૬૨૩
આનંદ કહે પરમાનંદા, માણસે માણસે ટાળા;^૪
એક એક સારૂ મરી પડે, એક ભરાવે બિયાળા. ૬૨૪

૧ કન્યાના પૈસા આપા લેઈ કુટુંબ કામ કરે. ૨ તુટી તુટી ખુદ્દિ. ૩ મળ્યો=ગત.
સંતોષમાં જે વગાડવામાં આવે છે તે ગત કહેવાય છે. ૪ ઠાળા=તેદ, તક્ષવત.

छितावणो थर्ध विना विचारे, आगण पगलां भरतो;
नागानी टोणीमां पेसी, पछी पस्तावो करतो. ६२५

सोरठा

सारे जेधने साथ, गामतरे^१ निकल्यां;
न क्यो लांगो हाथ, मुंजाणुं गळु भावला. ६२६

जेणे जगमां राण्यां नाम, विसार्या विसरे नहीं;
तेनां स्वर्गे काम, सायुं सोरठीओ लणे. ६२७

आंधी ढाल तलवार, ळारे अडियो वालमो;
रेणालो रणु मोजार, सायुं सोरठीओ लणे. ६२८

धर धर टेर आय, भवरावी जणे नहीं;
धूड पडी जवतरमांहे, सायुं सोरठीओ लणे. ६२९

अधिरे सौने काम, पोते उग लरे नहीं;
जे भूर्भने जम, सायुं सोरठीओ लणे. ६३०

दिन दिन दायरे जय, वगोणुं व्हालानां करे;
ते आप डेर गणुय, सायुं सोरठीओ लणे. ६३१

ढालुरा

वृद्ध लला राज ने शैठ, ललां मात ने तात;
वृद्ध लला नहीं नोकरो, धोरी ने जोडीयात. ६३२

काँठ हसे काँठ इवे, काँठ मांढो सुमकार;
कर्ताजे शुं कल्पीने, सरज्यो आ संसार. ६३३

सुमथी दातार ललो, जेसवानी कहे हा;
दातारथी सुम ललो, जोज्णी पाडे ना. ६३४

दुश्मन तो उल्लो ललो, ललो न मुरभ मित्र;
कड्डीपी पणु कलागरी,^२ नहीं इपाणी मित्र. ६३५

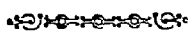
अनीतिसै जत हय, धर्म, राज ओर वंश;
तुलारी जे दृष्टांत हय, डौरव, रावणु, कंस. ६३६

ધર્મ

દોહરા

જાકે મનમેં દોષ નહીં, મુખ ન દોષકી ખાત;	
પરમ અહિંસા ધર્મ યહ, હવ ન કરીએ ધાત.	૬૩૭
કૂર કહે જો કટુ બચન, દેઈ કછુ દુઃખ ભૂર;	
દુઃખ ન લહે સધરી સહે, ક્ષમાનંત સો શૂર.	૬૩૮
સખ હવનકું હિત કરે, મનસા વાચા કર્મ;	
પરહિત આપ દુઃખ સહે, એહે દયા એર ધર્મ.	૬૩૯
દેશકાલ એર પાત્ર લખી ^૧ , અપની શક્તિ સમાન;	
જો કછુ દેવત નિમસે, તાકું કહીયત દાન.	૬૪૦
જો ન કાહુકી ધર્પા કરે, ડારે તૃણ્યા ધોઈ;	
જો પાવે તામેં સુખી, સંતોષ કહીજે સોઈ.	૬૪૧
સત્ય, શીલ, સંતોષ, તપ, દયા, ઘિનતૃણ્યા દાન;	
ક્ષમા, અહિંસા, શૌચ, યમ, લક્ષણુ ધર્મ બખાન.	૬૪૨
રાબ્યભોગ સંપત્તિ સકલ, વિદ્યા, રૂપ, વિજ્ઞાન;	
અધિક આયુ, આરોગ્યતા, પ્રકટ ધર્મ ફલ જન.	૬૪૩
સહસા, માયા, નિર્દયા, અશુચિ, અનૃત, જડ, લોભ;	
યહ દોષ વહાં સ્વાભાવિક, કયું નહીં સંગત ^૨ ક્ષોભ.	૬૪૪
નિત્ય કમળ જળમાં રહે, લેશ ન ભેદે નીર;	
કામ ન ભેદે તેહને, જેનું શુદ્ધ શરીર.	૬૪૫

પ્રેમ

ક્યાં ચંદ ચકોર ક્યાં, ક્યાં મોર ક્યાં મેહ;	
અળગા તોએ હુંકડા, સાચો જ્યાંહી સ્નેહ.	૬૪૬
જલમેં બસે કુમુદની, ચંદા બસે આકાશ;	
જો જાકે હીરદે બસે, વોહી તીનુંકે પાસ.	૬૪૭
હું તુંજ પુછું હે સખી, નેહ કેતા મણુ હોય;	
લાગે તો લેખો નહીં, તુટે ટાંક ન હોય.	૬૪૮
ભૂત લગે મદિરા પીયે, સખકું શુદ્ધિ હોય;	
પ્રેમ સુધારસ હવ પાયો, તીણુ રહે ન શુદ્ધિ કોય.	૬૪૯

याहत वो डीस कामडी, भिन याहतके संग;	
दीपके मन लायनां, जल जल भरे पतंग.	६५०
सांज पडे दिन आधमे, यकवी जेडी शय;	
यज्ञो यकवा जघज्ये, जहां रेन न पडती होय.	६५१
अपने प्रियतम बालसैं, भील भीछडे छन डाय;	
भीछुडत दुःख जने वेडी, जे डोर्छीभीछुडां होय.	६५२
तनभा होय तो तोडीज्ये, प्रीत न तोडी जय;	
कागज होय तो आंय लेजि, कर्म न आंज्यो जय.	६५३
सज्जन आत स्नेहडी, पर मुअ कही न जय;	
मुंजेका सपनो लयो, सो समज समज परताय.	६५४
साहेअका धर हर हय, जयसी लंगी भनूर;	
यडे तो याजे प्रेम रस, गीरे तो यकरा यूर.	६५५
कागद लीछुं कपूरसैं, विधविध लीछुं सलाम;	
ज दिनसैं भीछुडो लयो, ता दिनसैं निंद हराम.	६५६
हेत नकामुं हंसनुं, पीड पडे जिड जय;	
साथी प्रीत सेवाजनी, जे जण जेणी सुकाय.	६५७
राम राम सअ डोर्छ कहे, ङग ङाकुर अइ योर;	
भिना प्रेम रीजे नहीं, तुलसी नंदडीशोर.	६५८
जे में जैसा जनती, प्रीत डीये दुःख होय;	
नगर हंटेरा डेरती, प्रीत न करीज्यो डाय.	६५९
श्रवण सुआरे होत हय, सुने संदेशन जैन;	
तृप्ति होय क्युं दरश भिन, इप अहारी नैन.	६६०
कागा सअ तन आधज्यो, आधज्यो युन युन मांस;	
हो नैनां मत आधज्यो, प्रिय भीखनडी आश.	६६१
कागा नैन नीकाल दर्जि, जे प्रिय पास ले जय;	
पहुले दर्श दीपायके, पीछे लीजे आय.	६६२
प्रेम छीपायो ना छपे, जे घटमें प्रगट होय;	
जे के मुअ जोले नहीं, तोजि नैन हेत हे शय.	६६३
आहे पाया प्रेमरस, राभा आहे भान;	
अेक भ्यानमें हो अडग, देभ्या सुना न शान.	६६४
पोथी-सो थोथी जनी, पंडित जने न डाय;	
अहार्छ अक्षर प्रेमके, पढे सो पंडित होय.	६६५

यह तो धर है प्रेमका, मारग अगम अगाध;	
शिशु काट पग तल धरे, तथ नीकट प्रेमका स्वाद.	६६६
प्रेम प्रेम सथ क्रांति करे, प्रेम न मीन्हे डाय;	
आठ पहर लीना रहे, प्रेम कहावे सोय.	६६७
प्रेम भिना संसारके, सुभक्ता लहे न लेश;	
भिना प्रेम काले लभ्यो, हरि भूति प्रवेश.	६६८
ताते यहाँ वा परलोकमें, प्रेम भिना नहीं अ्यार;	
ज भिनु यह संसारमें, धरीये डा नहीं ठार.	६६९
उरे न काहु दुष्टसें, लगे प्रेमके भान;	
लभर न छांटे कतकी, तीजे कंटक जन.	६७०
जमें जपन्यो प्रेम धीरी, जल दीअेहु न जप;	
ताको प्रेम कहत हे, प्रेम नाम कहराय.	६७१
जव सहित या देहको, भीसर जय सथ नेम;	
नाका जेतासो कहे, पंडित प्रेमी प्रेम.	६७२
प्रेम समो पावक नहीं, प्रेम समुं नहीं पाप;	
प्रेम वहुं परवशपहुं, अे सम नहीं संताप.	६७३
प्रेम अरापर योग नहीं, प्रेम अरापर ध्यान;	
प्रेम लकित भिन साधना, सथ ही थोथां ज्ञान.	६७४

कवित

प्रेमके न जती लाती, प्रेमके न दिन राती,	
प्रेमके न जंत्र मंत्र, प्रेमका न नेम हय;	
प्रेमके न रंग रूप, प्रेमका न रांक लुप,	
प्रेमके तो अेक रूप, लोह अेक मेह हय;	
प्रेमके न सुथ दुःख, प्रेमके न हानि लाल,	
प्रेमके न जव ताते, तीना काल छेम हय;	
देविदास देपी हुं, विचार यार जुगे मांडी,	
अैसा अे पुरन प्रकाश, मान प्रेम हे.	६७५
यउके मोम तुरंग पर, यलवेा पावक मांडी;	
प्रेम पंथ अैसा कठिन, सथ क्रांति जनत नाही.	६७६
प्रीतम प्रीत विनाश हय, लूल करेा मत क्रांति;	
भीलते दुःखी, भिछुरत ^१ दुःखी, सुथ कथुना होय.	६७७

લમરા ભોગી ફૂલકા, કલિ કલિ રસ લેત;	
કાંટા લાગા પ્રેમકા, હેર ફેર જીવ દેત.	૬૭૮
આડે ફુંગર ખીચ બન, ખાળે ખ્યારે મિત;	
દેવે બિધાતા પંખડી, ભડ ભડ આવું નિત.	૬૭૯
સન્નન ગયે છોડકે, દેઈ કલેજે દાગ;	
જયસી ધુણી અતીતકી, જખ ખોલું તખ આગ.	૬૮૦
પાસ ન દેખું પારધી, અંગ ન દેખું ખાણ;	
હું તુંજ પુછું પંડિતા, કઈ પેર જાંજા પ્રાણુ? ૧	૬૮૧
જળ થોડું ને નેહ ધણો, થઈ છે તાણાતાણ;	
તું પી, તું પી, કરતાં, ખેએ જાંજા પ્રાણુ. ૨	૬૮૨

મૈત્રી (દોસ્તી)

પાગ બદલ ખાંટા બદલ, બચન બદલ ખેકુર;	
યારી કર ખુવારી કરે, વાકે મુખપર ધુર.	૬૮૩
કલમ ચલે અચર સુકે, વોહી સ્નેહકો મૂલ;	
સ્નેહ ગયે ગીલો રહે, વાકે મુખપર ધુલ. ૧	૬૮૪
મુખમેં મીઠો મીટત નહીં, દુઃખમેં રહેવે દુર;	
એસે નીત હરામકે, મુખમેં ડારો ધુલ.	૬૮૫
પ્રીત રીત જુજે ન કષ્ટ, મતલબમેં ભરપુર;	
દોસ્ત કહી દુસ્મન બને, વો મુખ ડારો ધુર.	૬૮૬
પ્રીતિ એસી કીજાએ, જયસા ટંકણુ ખાર;	
આપ જલે પર રીઝવે, ભાગ્યાં સાંધે હાડ.	૬૮૭
પ્રીતિ અસીલસેં હોત હય, સખસેં નીલે ન પ્રીત;	
કમળતકી દોસ્તી, જ્યું આલુકી ૪ ભીંત.	૬૮૮

૧ પાસે પારધી નથી, શરીરમાં ખાણનો ધા નથી, ત્યારે શી રીતે બનેના પ્રાણુ ગયા? એ પછીનો દુહો જવાબનો છે. ૨ બન્નેને પરસ્પર પ્રેમ ધણો અને બન્નેને તરસ લાગી. પાણી હવું થોડું તેથી પરસ્પર ખીવાની તાણુ કે આગ્રહ કરતાં બન્નેએ પ્રાણુ છોડ્યા. એક ખીએ તે બચે ને ખીલું મરે તે દુઃખ પ્રેમના કારણથી સહન થાય નહીં, માટ બન્નેએ પ્રાણુ છોડ્યા, એટલે પાછળ કોઈને દુઃખ ન રહે. ૩ કલમ તથા શાહીને લખતી વખતે દોસ્તી યથા અક્ષર લખાણો તે શાહી પડી રહી, કલમ આગળ ચાલી. તે વખતે શાહી તથા કલમને વિયોગ થયો છતાં અક્ષર ને લીલો રહે તે પ્રાણુસ તે અક્ષર ઉપર ધુળ નાંખે છે, એટલે સ્નેહી બંતાં સુકાણો નહીં તેના મુખપર ધુળ આ ભાવાર્થ છે. ૪ ખાલુકી=રેતી.

સંગત કીજે સાધકી, પૂરે મનકી આશ;	
સંગત કીજે નીચકી, આહું પહોર ઉદાસ.	૬૮૯
પંડિત સાથે ગોઠડી, મુજ મન ખરી સુહાય;	
સહેજે સું ખેલાવતાં, માણેક આપી જય.	૬૯૦
પ્રીત કરો અશરાફકી, કમીનાસું નીલત નાંહીં;	
મુન્નેકી ખો કહુંં આર હય, પીતલ છુપત નાહીં.	૬૯૧
પ્રીત કરીએ ઉતમસેં, જયસી પ્રીત કપાસ;	
મુવેકું ઢાંકણુ કરે, છતેકો શણુગાર.	૬૯૨
સન્નન મીલાપી બહોત હય, તાલી મિત્ર અનેક;	
જો દેખી છાતી કરે, સો લાખનમેં એક	૬૯૩
મન મેલા તન બિજલા, બગલા કપડી અંગ;	
તાતે તો કૌઆ લલા, તન મન એકહી રંગ.	૬૯૪
મિત્ર એસા કીજએ, ઢાલ સરીખા હોય;	
મુખમેં પીછે પડ રહે, દુઃખમેં આયું હોય.	૬૯૫
દોસ્ત વખાણીએ દાતણે, સગો વખાણીએ સાંઈ;	
ત્રિ વખાણીએ ક્યારે, ઘરમાં ન હોય કાંઈ.	૬૯૬
દોસ્તી એસી કીજએ, જયસે સરકે ખાલ;	
કટે કટાવે શીર કટે, જડસે જય ન ખ્યાલ.	૬૯૭
મહોખત અચ્છી ખેડીએ, ખાઈએ નાગર પાન;	
ખુરી મહોખત બેઠકે, કટાઈ નાક આર ડાન.	૬૯૮
સખસેં કીજે દોસ્તી, નિર્બંધ ન કરીએ નેહ;	
નિર્બંધસેં કીનો નેહ સો, તુરત દીનો છેહ.	૬૯૯
સન્નન સમય બિચારકે, અપને કુલકી રીત;	
બરાબરીસેં કીજએ, ખ્યાડ, ઘેર આંર પ્રીન.	૭૦૦
સન્નનકું સન્નન મીલે, ખાત ખાતકી ખાત;	
ગધેકું ગધા મીલે, લાત લાત આંર લાત.	૭૦૧
પ્રીત યતી તો સહેલ છે, નીલાવવી મુશ્કેલ;	
પીતાં દેક પંડે મન્ન, જોરવતી મુશ્કેલ.	૭૦૨
મુખ સન્નન મીલનકો, દુરીનન મીલે જણાય;	
વનને લિખ મીઠાસકો, જળ મુખ નીળ ચખાય.	૭૦૩

भोहयत कीजे भरदडी, कयहु आवत काम;	
शिर साटे शिर दैत हे, दुःभीअनडा विश्राम.	७०४
सकर पीलावे लुठकी, जैसे मित्र हजर;	
जेर पीलावे सायडा, सो वीरला संसार.	७०५
कपटी मित्र न कीलये, अंतर पेठ लुध लेत;	
आगे राह यतायडे, पीछे घोषा दैत.	७०६
क्या पानीका लुधलुधा, क्या वेलुकी लीत;	
क्या ओछेका आसरा, क्या दुर्जनकी प्रीत ?	७०७
प्रकृति भीले मन भीलत हे, अन भीलते न भीलाय;	
दुध दहीसें जमत हे, कांछसें दूट जय.	७०८
प्रीति न छुटे अन भीले, उत्तम धनकी लाग;	
सो युग पांनीमें रहे, भीटे न यकमक आग.	७०९
होत सु संगत सहज, सुभ दुःख दुसंगडे थान;	
गांधी और लुहारकी, देषो पैठ दुकान.	७१०
साथी प्रीत हे कमलकी, जल सुके भर जय;	
लुठी प्रीत अकराजकी, ^१ जल सुके उड जय.	७११
प्रीति करे विद्वानसें, जे दुःखमें करे सहाय;	
विपत पडे पर ना हठे, प्राणु रहे के जय.	७१२
प्रीत करे जैसे करे, जैसे लुटीआ होर;	
गले इसावे आपडा, पानी लावे ओर.	७१३
प्रीत त्यां पडहो नहीं, पडहो त्यां नहीं प्रीत;	
प्रीत करी पडहो करे, ते दुश्मननी रीत.	७१४
मित्र अवगुणु मित्रका, परसें ^२ लापत नाहीं;	
दुप चांय छम आपनी, रापत आपही मांही.	७१५
मुष मीठी आतां करे, अंत कटारी पेट;	
तुलसी तांहां न' जलये, जहां कपटका हेत.	७१६
अरी प्रीत	
कागण लींजय, न देषाय, न लभाय;	
सांभरो तमे ने मारी आंभडी लींजय. ^३	७१७
गोलां हुंही गोठडी, आपर हुंही वाड;	
हुणवे हुणवे छांडीये, जेम सरोवर छांडे पाण.	७१८

१ अकराज=अगदो.

२ परसें=भीजने.

३ स्नेहना आंसुथी.

क्यां डायल क्या आंयवन, क्यां दादुर क्यां मेहः दूर गये नव वीसरे, गइवा तल्लो सनेह.	७१६
तुलसी पांहे सपुतकी, सपनेमें आ जय; जते नीलावत आपही, शीर पुत्रकुं कहे जय.	७२०
प्रीति कान्हे जभसैं, ^१ जमें रसकी जान; गांठ वहां रस नहीं, गांठ प्रीतकी हान. ^२	७२१
गांठ गांठ सज्जका कहे, मरम न जल्ले डाय; गांठ पंथनकी गांठ में, कहे कीतना रस होय.	७२२
शेरी मित्र सो भणे, तागी मित्र अनेक; जेमां सुभदुःख टाणीये, ते लाप्पोमां ऐक.	७२३
पूछो याही अकारने, पूछो जणवर डाय; कां तो पूछो कभणने, स्नेही गये शुं थाय.	७२४
सुख सज्जनके मिलनका, दुर्जन मिले जनाय; जने जिय मिठाशकुं, जय नीय सुख अयाय.	७२५
जही मिले सुख होत हय, वो जिछुडे दुःख होय; सूर जेहे पुले कभल, वो जिन संकुये सोय.	७२६
प्यासा याहे जल पानकुं, थका याहे छांय; हम याहत तुम भीलनकुं, लंथी करकर पांय.	७२७
हंस जगला ऐक रंग, यले ससुद्रकुं साथ; जगला भारे भाछकी, हंस मुकताइल जाय.	७२८
हंस कहे हंसनी सुनो, मोती जिन नहीं याय; जन गछ तो जने हे, जानिकी पत राय.	७२९
जुही प्रीत लभरकी, कली कली रस लेत; सायी प्रीत पतंगकी, वो अपना ज हेत.	७३०
नेह निलावन कठिन हे, द्वियों जगत सय अेध; विना मतलय प्रीत नहीं, स्वार्थी हेजे सय काध.	७३१
मेरा हिल भेहिल हुवा, हेय जगतकी रीत; जहां हेजे वहां कपट हे, सुख हेजेकी प्रीत.	७३२
मन, मोती ओर दुध रस, धनका जेही सुभाव; वो कटे शीर ना भीले, करे कोट डियाय.	७३३

प्रीत प्रीत इहा करत हो, प्रीत अडी विपरीत; विपरीत आगे ना करे तो करे शुशीसैं प्रीत.	७३८
नेह नेह सय डार्ध इहे, नेह निलावत नांहीं; यडके मोम तुरंगपर, यक्षवो पावक मांही.	७३५
अेडा ^१ मित्र न झीछये, विपत पडे भिस नय; जण लग मतक्षय होतहे, तयलग प्रेम अताय.	७३६
मित्र अेडा झीछये, जेडा ^२ जुवारी जेत; शिर इरीने धड वटां, तोअे न मेले हेत.	७३७
माणुसथी माछां लक्षां, साथी प्रीतज नलय; जे पाडे जण जुजवां, निअे छांडे प्राणु.	७३८
पानअर इतु युं इहे, सुनो तइवर राय; तुमसैं अण गिछडा लयो, शीर भीक्षवो इण थाय?	७३९
तय तइवर अैसे लने, सुनो पात छत आत; ^३ हम धर अैसी रीत हय, अेक आवत अेक जत.	७४०

भोरडा

पक्ष पक्षमां करे थार, पक्ष पक्षमां पक्षटे परा; जे मतक्षयना यार, रीत न नखे राछआ.	७४१
जेथी लाग्यो छव, तेथी तन तारवीअे नहीं; लखे नय सभूणां शरीर, वीसारीअे न वींजरा.	७४२

सवैया

सिंहनके अनमें असीअे, जलमें धुसीअे करमें षीछु लीजे, डानअलुरेडु डानमें डारकर, सायन सुअ अंगुरी दीजे; भूत पिशाचनमें असीअे, और जेहेर हलाहल वैलके पीजे, जे जग याहे छते रघुनंदन, भूरअ मित्र इछु न झीजे.	७४३
सर्प उसेसैं डार्ध नहीं गिता, षीछु लगे मो ललो कर मानो, सिंह जे आय तो, नाहीं इछु डर, जे गज भारत तो नहीं हानो; आग जलो जल डुअ भरो, गिरि जार्ध गीरो इछु लयमत आनो, सुंदर और लखे सगही दुःअ, दुरीजन संग ललो नहीं मानो.	७४४

१ अेडा=अेवा. २ जेडा=जेवा. ३ डोडणी साथे हेत नहीं, थला आवे ने नय तेनी अडने लागली नहीं.

કવિત

બહુદીએ ન જહાં તહાં, કીજે ન કુસંગ સંગ,
કાયરકે સંગ શર, લાગે હી લાગે;
કાજલકી કોટડીમેં, કયસો હી જતન કરો,
કાજલકો દાગ તહાં, લાગેહી લાગે;
દેખી એક બાગનમેં, પુલનકી બાસનમેં,
કામની કે સંગ, કામ જાગેહી જાગે;
કહત હે બિહારીલાલ, વયસો હે હમારો ખ્યાલ,
ઈતનેમેં એક ફેદ, જાગે હી જાગે.

૭૪૫

કુંડલિયા

મહોબત કીજે મર્દસું, કબહુ આવત કામ,
શિર સાટે શિર દેત હય, દુખિયનકો વિશ્રામ;
દુખિયનકો વિશ્રામ, દુઃખ અપને તન ઝીલે,
મીટે ન જબ લગ પ્રાણ, તહાં અપનો કર હીલે;
કથે સો કવિયાં કહાંન, સલસેં સાચી સોબત,
કબહુ આવત કામ, મર્દસેં કીજે મહોબત.
મિસરી ઘોરે જુઠકી, ઐસે ચિત હજર,
જહેર પીલાવે સાચકો, સો વિરલા સંસાર;
સો વિરલા સંસાર, પટંતર બનકા ઐસા,
મિસરી જહેર સમાન, જહેર હે મીસરી તૈસા;
કથે સો કવિયાં કહાંન, ભૂલ મત જાઠ્યો ભોરે,
જનકે શિર પેજર, જુઠકી મીસરી ઘોરે.
પ્રીત કીજે ચતુરસેં, જનકું કુલકી લાજ,
કોટી જુગ જલમેં રહે, પથરી તજે ન આગ;
પથરી તજે ન આગ, ચતુરકી પ્રીતિ ઐસી,
તુટે સો સો વાર, શીર ઐસી કે ઐસી;
કહે ગિરિધર કવિરાય, ચતુરસેં કીજે કાજ,
જે તુટેગી પ્રીત, બહુરી આવેગી લાજ.

૭૪૬

૭૪૭

૭૪૮

શરીરના નાશવંતપાણા વિષે દોહરા

કયા કરીએ કયા જોડીએ, થોડે જીવન કાજ;
છોડ છોડ સખ જાત હય, દેહ ગેહ ધન રાજ.

૭૪૯

આયા હય સો જયગા, રાજા રંક ફરીર;	
કો સિંહાસન ^૧ ચડ ચલે, કો બાંધે જંજીર. ^૨	૭૫૦
જના હય રહેના નહીં, મરના વીસ્વા વીશ;	
દો દિન દુનિયાં કે લીયે, મત ભુલો જુગદીશ.	૭૫૧
એં દુનિયાં મેં આયકે, છોડ દેહી તું એંટ;	
લેના હોય સો લેહી લે, ઊઠ જયગી પેંક. ^૩	૭૫૨
એક દિન એસા હોયગા, કોઈ કીસીકા નાહીં;	
ધરકી નારી કાન કહે, તનકી નાડી નાંહીં.	૭૫૩
દેહ ધરેકો એહી ફલ, દેહ દેહ કછુ દેહ; ^૪	
દેહ ખેહ હો જયગી, શીર કાન કહેગા દેહ ?	૭૫૪
રામનામકી લુટ હય, લુટ શકે તો લુટ;	
અંતકાલ પરતાયગા, જય પ્રાણુ જયંગે છૂટ.	૭૫૫
જયસે જલમેં બુદ્ધુદે, પલમેં હોંત વિનાશ;	
મોહનલાલ મનકું કહે, તયસી તનકી આશ.	૭૫૬
નહીં ધન રહે ન ચૌવન રહે, રહે ન ગામ ઓર ધામ;	
તુલસી જગમેં જશ રહે, કર દે કીસકા કામ.	૭૫૭
ધન જોખન યું જયગો, જયસે ઊડત કપૂર; ^૫	
નારાયણુ ગોપાલ લજ, ક્યું ચાટત જગ ધૂર. ^૬	૭૫૮
ખહોત ગઈ અખ થોડી રહી, નારાયણુ અખ ચેત;	
કાલ ચીરીઆં ચુગ રહી, નિશદિન આયુષ ખેત. ^૭	૭૫૯
મર ગયે મર જયંગે, દાટા રહેગા દામ;	
દુનિયાં દેખ બિચારીઆ, એક દિન ફના મુકામ.	૭૬૦
મન કહે ઘોડે ચકુ, મોતી પહેરે કાન;	
કાળને હાથ કમાન છે, છોડે ન વૃદ્ધ જુવાન.	૭૬૧
પાની મીલે ન આપકું, ઓર ન બક્ષત ક્ષીર;	
આપન મન નિશ્ચલ નહીં, ઓર બંધાવત ધીર.	૭૬૨
હમ જાને થે ખાયંગે, બહુત જમી બહુ માલ;	
જયુંકા ત્યું રહે જયગા, પકડ ચલા લે કાલ.	૭૬૩

૧ સિંહાસન ચડી=વૈમાનમાં બેસી સ્વર્ગમાં જવું. ૨ બાંધે જંજીર=જમના દુલ બેડી જડી નરકમાં લેઇ જાય. ૩ પેંક=ગામ, ખજાર: ૪ દેહ=દે, આપ. ૫ કપૂર=બીડી જાય છે તે ખખર પડતી નથી. ૬ જગતની ધુળ શા સાડે ચાટ છે? ૭ ચેત=પ્રભુ ભજ; કાળ રૂપી ચક્રી, આયુષ રૂપી ખેતર, રાતદિવસ ચણે છે.

કહેતા હું કહે જાત હું, કહા બળજી દોલ;	
શ્વાસા ખાલી જાત હય, તીન લોકકા મોલ.	૭૬૪
સદા સ્નેહી સંગ નહીં, સદા ન રાજા દેશ;	
સદા ન જુગમે જીવનો, સદા ન કૌલા દેશ.	૭૬૫
રામ ભજન ઐર હર કથા, તુલસી દુર્લભ હોય;	
જીવન જોખન રાજ ધન, અવિચલ રહે ન કાય.	૭૬૬
ક્ષણ ભરતો ભરોસો નથી, કરે કાલની વાત;	
મન ચિત્તવ્યું મનમાં રહ્યું, કાળે મારી લાત.	૭૬૭
જુઠે સુખકું સુખ કહે, માનત હે મન મોદ;	
જગત ચવેણો ^૧ કાલકો, કછુ સુખમે કછુ ગોદ.	૭૬૮
વાંકી મેલે પાધડી, વચ્ચે જોસે પુલ;	
તેડું આવ્યું કાળનું, ગયો છકડી ભૂલ.	૭૬૯
તુલસી સખ જગ જુઠ હય, સચ સાહેબકો નામ;	
ભ્રષ્ટ જીવન તન ધન સકલ, કુચ્છ ન આવે કામ.	૭૭૦
પુલા નર નિશદિન શીરે, શિરે ન સુજત કાલ;	
આય અચાનક પકરલી, જ્યું મુષેકું બ્યાલ;	૭૭૧
જોખન ધનકે જોરતે, જીર ધારત અભિમાન;	
સખે ચખીના કાલકા, કહા ખાન સુલતાન.	૭૭૨
જાયા તે જાવું સહી, કરો અમર નિજ નામ;	
જગ અંતે તે જકતમાં, જોજ આવશે કામ.	૭૭૩
સુણ્યા દેવલ ગીર પડે, જાયા સો મર જાય;	
જગ્યા સો આથમે, પુલ્યા સો કરમાય.	૭૭૪

સોરઠા

સગોજ જાણ્યો શ્વાસ, શ્વાસ પણ સગો નહીં;	
એનો શો વિશ્વાસ, સાચું સોરઠીઓ ભણે.	૭૭૫
ચિંતામણી નર દેહ, મુવા પછી મસાણમાં;	
તેની ધારો ખેહ, વિભૂતિ કોઈ ભુંસે નહીં.	૭૭૬
મેં જાણ્યું સગો શ્વાસ, શ્વાસ પણ સગો નહીં;	
તે જાણી વિશ્વાસ, કળજુગમાં કેનો કડં ?	૭૭૭

૧ આ જગત કાળનું ચવેણું છે. તે ચવેણું કાંઈક કાળના મ્હોમાં છે તે કાંઈક યોગાનાં છે.

साथी

आ नर कया सेनेकी, आर आर नहीं हेनेकी;
आया नय कया लाया हे, अपने क्रिमत पाया हे,
अेक दिन नवे लाणोका, अलक पलकमें कया होता. ७७८

चिंता विषे होडरा

चिंतासे यतुराध धटे, धटे ३५ अण लान;
चिंता अडी अलागिनी, चिंता चिंता समान. ७७९
चिंतासे यतुराध धटे, दुःअसें धटे शरीर;
पापसें धटे लक्ष्मी, कहे गये दास कपीर. ७८०
दशा तारी पणु ते थशे, ने विषय भोगमां लान;
ने चित्त चिंते अहने, चिंता मुहद^१ समान. ७८१
चिंता अयसी उडिणु, कट कलेण आय;
तणीअ गियारा कया करे, कहां कहां दाइ लगाय. ७८२

कुंडलिया

चिंतासे यतुराध धटे, धटे ३५, गुन, ज्ञान,
भुद्धि सहित विद्या धटे, चिंता चिंता समान;
चिंता चिंता समान, नयन निद्रा नहीं आवे,
नहीं नारीसें प्रेम, लुअ नहीं लोअन लावे;
कहे गिरिधर कवि राय, सुनो सअ सअजन भीता,
सो नर कयुं अवंत, अस मन निशदिन चिंता. ७८३

वेरीनुं आले नहीं

अत्ते तारे गगनमें, धत्ते शत्रु होय;
धीरपा ने किरतारकी, आल न आंका होय. ७८४
अडो रअ्जे सांठआ, मारी शके न डोय;
आल न आंका कर शके, ने नग वेरी होय. ७८५
कहा करे वेरी अणल, ने सहायक अलपीर;
दश हुअर^२ गअअल धटयो, धटयो चैन दश गअअीर. ७८६

१ सुहद=वादेसरी. २-३ द्रौपदीनां थीर ताड्यां सारि थीर प्रभुअे पुर्यां हतां
ते तसु पणु धटयां नहीं. अने ने प्रभुनी कृपा नहोती तो धृतराश्रुं दश हुअर
हःयीनुं अण धरी गयुं.

કવિ પ્રખ્યાત થઈ ગયા તે વિષે

ચંદ છંદ પદ સુરકે, દુહા બિહારીદાસ;	
ચોપાઇ તુલસીદાસકી, કેશવ કવિત વિલાસ.	૭૮૭
બિહારીકો દોહરો, જ્યું ન્યાવકકો તીર;	
દેખનમ્ને છોટો લગે, ગુનમ્ને બડો ગંભીર.	૭૮૮
સૂર સુર [તુલસી શશિ, બિડગન કેશવદાસ;	
અવર કવિ ખઘોત જ્યું, ચલકત કરત પ્રકાશ.	૭૮૯
સુખ મનાઇ કહે ખરો, વિદ્યા પઠેજ્યું રાય;	
સભા સોહંત બોલે જસુ, સો પુરો કવિરાય. ^૧	૭૯૦

રાગ

રાગે સુરનર મોહીયા, રાગે પશુ રીઝંત;	
જે રાગે રીઝ્યા નહીં, સો ગભેં ક્યું ન ગળંત.	૭૯૧
બિધના એહી બિધ જાનકે, શેષ નદીને કાન;	
(નહીતો) મેરૂ સહિત મહિ ડોલતી, તાનસેનકે તાન.	૭૯૨

ઈશ્વર મહિમા

સખ ધરતી કાગજ કરે, કલમ કરે બન રાય;	
સાત સમુદ્રકી શાહી કરે, હરિ ગુણુ લીખ્યો ન જાય.	૭૯૩
સાહેબ તેરી સાહેબી, સખ ઘટ રહી સમાય;	
જ્યું મેદીકે પાતમ્ને, લાલી લખી ન જાય.	૭૯૪
ખાલેક ખીન ખાલી નહીં, સુધ ધરનકો ઠોર;	
આગે પીછે રામપ્રહય, રામ ખીના નહીં ઐર.	૭૯૫
એક પરજન્યની સકળ માયા, અઠાર ભારવનરાય;	
તેમાં સ્વાદ સર્વના ન્યારા, એ રામ તણો મહીમાય.	૭૯૬
એક શુકની ઘુંદથી પ્રગટયાં, પશુપક્ષી નરનાર;	
અંગ અંગના રંગ જીજવા, શ્રીવર સરજનહાર.	૭૯૭
જીણુ રાખ્યો ગર્ભવાસમ્ને, દે દે અમૃત આહાર;	
સંત કહે તાકુ ભજો, કરણાનિધિ કીરતાર.	૭૯૮
પવન પાણી સસ્તાં કીયા, સસ્તા કીયા અનાજ;	
તુલસી તખ મેં જાનીયો, હર હય ગરીબનિવાજ.	૭૯૯

૧ અરૂં કહેને દુઃખ નહીં લાગતાં સુખ મનાય અને રાજા જેમ વિદ્યા ભણવામાં મન રાખે તેમ સભામાં શોભવું બોલે, તે જસુરામ કહે છે કે ખરો કવિ જાણુવો.

परमेधरनुं स्मरण लजन तथा चितवन	
राम क्यो तीन सण लखो, सकेल शास्त्रिके जेद;	
अर्ध नाम सुखिडा तरी, कहां पटीथी जेद?	१००
प्रभुताहु सण द्वाध यहै, प्रभुहुं यहै न डाय;	
जे तुलसी प्रभुहुं यहै, आप ही प्रभुता होय.	१०१
जयसी नीत दराम पर, तयसी दर पर होय;	
साहेजके दरभारमें, पला न पडके डाय.	१०२
जयसी नीत दराम पर, तयसी दर पर होय;	
यला जय वधहुंमें, पला न पडके डाय.	१०३
परदार निज मात सम, परधन पथर समान;	
भ्रता किये दर ना गीजे, तो तुलसीदास जमान.	१०४
भितत सो चितवन नहीं, आगे न करे आश;	
आध सो शिरपे धरी, बोली हरिदा दास.	१०५
अजगर करे न याकरी, पंथी करे न डाम;	
दास मजुडा युं कहे, सगके दाता राम.	१०६
तुलसी नके सुभमें, लुजे नीकसे राम;	
वाके पांडिथी चेहेनीआ, मेरे तनके याम.	१०७
सुभके उपर शिल पडो, हरि हृदयसे जय;	
अलिहारी वो दुःखकी, पलपल नाम जपाय. ^२	१०८
विपत लखी हरि नाम लेत, कया कसोटी दुःख;	
राम विना हीस डामकी, माया, संपत्त, सुभ.	१०९
तनकी नखे मनकी नखे, नखे यीतकी योरी;	
उसके आगे कहां जना, उसके हाथमें दोरी.	११०
जेखे प्राणीने जन्मतां, चेहेखुं प्रगटहुं द्वेष;	
ते प्रभुने नहीं आणजे, तेथी डालु अणुद.	१११
सुभमें लजे न रामहुं, दुःखमें लजे सखडाय;	
जे सुभमें लजे रामहुं, दुःख डायहुं होय?	११२

१ जे सुभदुःख वीती गयां तेनुं चितवन करे नहीं, जे आगण शुं यरो तेनी शीकर करे नहीं, अने जे माये आवी पर ते लखानी लीधी तेना आनंद के इवेश नहीं, तेन हरिना भरो दास नखुवा. २ जे सुभ उपर पथरा पडो (नाश पाये) के जे सुभथी हरि हृदयमांथी भूखी जवाय; मरि जे दुःखथी परमेधरनुं नाम पत्रपत्र जपाय तेवां दुःख पर हुं अलिहारी-आसीन हुं जे भावार्थ.

સુખમેં ભજે ન રામકું, દુઃખમેં ભજે સખ કાપ;	
અપને હાથુ જો દીયા ઝોર, ધર્મ સંગાથી હોય.	૮૧૩
તુલસી વિલંબ ન કીજીએ, લે તું હરિકા નામ;	
મનખ મજુરી દેત હય, ક્યું રખેગો રામ.	૮૧૪
તું જાણે હર દૂર હય, પણ હર હય હીરદામાંહી;	
ભીતર તાડી કપટપી, તાતે મુજત નાંહી.	૮૧૫
વાણી તો પાણી ભરે, ચારે વેદ મજુર;	
કહેણી તો કાદવ કરે, સાહેબકા ધર દૂર.	૮૧૬
સંતનકે મન ભય રહે, ભય ધર કરે બિચાર;	
નિશદિન નામ જપવો કરે, ખીસરે નહીં લગાર.	૮૧૭
તુલસી જગમેં આયકે, કર લીજે દો કામ;	
દેનેકું ટુકડા ભલા, લેનેકું હર નામ.	૮૧૮
કબિરા કહે કમાલકુ, દો ખાતાં લીખ લે;	
કર સાહેબકી બંદગી, ભુખેકુ કુછ દે.	૮૧૯
સાંઈ આગે સાચ હય, સાંઈ સાચ મુહાય;	
ભાવે લંબે કેશ કર, ભાવે મુંડ મુંડાય.	૮૨૦
નહીં વિદ્યા નહીં બાહુબલ, નહીં ખરચનકું દામ;	
તુલસી મો સમ પતિતકી, તુમ પત રાખો રામ.	૮૨૧
તુલસી સોહી ચતુરતા, રામ ચરણુ લે લીન;	
પરધન પરમન હરનકું, વેશ્યા બડી પ્રવીન.	૮૨૨
કોટિ વિદ્ધ દુઃખમેં સજન, તજે ન હરીકો નામ;	
જયસે સતી હુતાશકો, માનત અપનો ધામ.	૮૨૩
કઠિન ભક્તિ ભગવાનકી, જ્યું ખાંડેકી ધાર;	
ડગમગ કરે સો ગીર પડે, ટકે સો ઉતરે પાર.	૮૨૪
હરિ કર્ણા ખીન જગમેં, પુરી પડે ન આશ;	
મૃગ સરિતા પય પાન કરી, ગધ કાનકી ખાસ.	૮૨૫
જપ તપ તીરથ જાતરા, જોગ યજ્ઞ વ્રત ધ્યાન;	
મુક્ત તેહી હોવત સદા, જેહી ઊર ભગવાન.	૮૨૬
ભક્તિ ખીજ પલટે નહીં, જો જુગ જય અનંત;	
જાચ નીચ ધર અવતરે, તોહું સંતકો સંત.	૮૨૭
ખાવંદ મેરે તુમ હો, તુમલગ મેરી દોડ;	
જયસા કબીવા જહાજકા, એક ન સુજે ઠોર.	૮૨૮

जहेतेगें जहे जयेंगे, तुम नही पडो जांही;	
तुम हो अपरी कीज्यो, दगे दम दरिया भांही.	८२६
तुजरी सीतारामकुं, रीऊ लजे डे पीज;	
जिलटा सुलटा जोधजे, ज्युं जेतरेगें पीज.	८३०
ज्य भावा छापा तिलक, सरे न ज्येकुं दाम;	
मन जाये नाये वृथा, साये राये राम.	८३१
जाय पीलाय लुटाय दे, कर ले अपना दाम;	
यलती वजत रे नरे, संग यले न ज्येक जदाम.	८३२
नाम लीया छन सय लीया, सडल शात्रके जेद;	
जिना नाम नके गये, पड पड यारे जेद.	८३३
प्रेम लाव ज्येक याहीजे, वेप अनेक जनाज्ये;	
लावे गृदमें पास करे, लावे जनमें जज्ये.	८३४
पदनेही दद समज दय, समजेही दद ज्ञान;	
ज्ञानही दद हरि नाम दय, यद सिद्धांत जिरआणु.	८३५
सय वन तो तुजरी लछ, और पर्वत शालिग्राम;	
सय नही गंगा बरु, जे जिन्हे आत्माराम.	८३६
नाम लजे मन अस करे, यही जात हे तंत;	
काहेकुं पड पड मरे, कोटि ज्ञानके ग्रन्थ.	८३७
तनकुं जेगी सय करे, मनके करे न डेय;	
मनकुं जेगी जे करे, सो गुड जालक होय.	८३८
सत गुर सतका शण्ड दय, छन दीया सत जताय;	
जे सतकुं पडउ रडे, वे सतहीमें जय.	८३९
वाद विवाद जे करे, सो नीवरेका दाम;	
संत पुरसद पावे नही, समरन करते राम.	८४०
तन ताप छनकुं नही, न माया मोह संताप;	
हरण शोक आशा नही, सो हरिजन हर आप.	८४१
हरिजन केवल होत दय, जकुं हरिका संग;	
जिपत पडे पीसरे नही, यडे योगुना रंग.	८४२
लेह लागी निर्लय जया, लरम गया, सय हर;	
जनमें जनमें कया हुंढे, राम छलां लरपूर.	८४३
सयही भूमि पराणुसी; सय नीर गंगा तोय;	
ज्ञानी आत्माराम दय, जे निर्भङ्ग धट होय.	८४४

લાગી લાગી ક્યા કરે, લાગી નાહીં એક;	
લાગી સોષ જનીએ, જો કરે કલેજે છેક.	૮૪૫
જોગી જંગમ સેવડા, સંન્યાસી દરવેશ;	
ખિના પ્રેમ પહોંચે નહી, દુર્લભ સત ગુરૂ દેશ.	૮૪૬
એતો ગતિ હય અટપટી, અટપટ લખે ન કોય;	
જો મનકી અટપટ મીટે, તો અટપટ દરશન હોય.	૮૪૭
હરિ ભજવો હક ખોલવો, દોનું ખાત અવલ;	
તુલસી વાકુ રહત હય, આઠો પહોર અમલ.	૮૪૮
તુલસી વિલંબ ન કીજીએ, સખસેં મીલીએ ધાય;	
કો જાણે કો ^૧ ખેસમેં, નારાયન મીલ જાય.	૮૪૯
મુક્ત મનુષ્ય તનું પાયકે, કરત ન હરિસેં હેત;	
પાય ભાર શિરપર ભરે, જીવત જેસે પ્રેત.	૮૫૦
પહીચાના તખ જનીએ, હરિસેં લાગે મન;	
રાત દિવસ ના વિસરે, જ્યું કરપી કો ધન.	૮૫૧
જો પ્રભુ ભવજલ તરનકું, દીયો મનુષ્ય તન નાવ;	
મુક્ત કહે ભજ તાહીકું, મત ચુકે અખ દાવ.	૮૫૨
મનકે હારે હાર હય, મનકે જીતે જીત;	
મન મીલાવે રામકું, મનહી કરે ક્ષીત.	૮૫૩
'મનકા ફેરત જન્મ ગયો, ગયો ન મનકો ફેર;	
કરકા મનકા છોડ કર, મનકા મનકા ફેર.	૮૫૪
માલા તો કરમેં શીરે, જીલ શીરત મુખમાંહી;	
મનવા તો દશ દિશ શીરે, એતો સુમરન નાહી.	૮૫૫
સુમરનકી સુદ્ધિ યું કરો, જ્યું ગાગર પનીહાર;	
હાલે ચાલે સુરતમેં, કહે કખીર બિચાર.	૮૫૬
ક્યા કાશી કહાં કાશ્મીર, કહાં ખુરાસાન ગુજરાત;	
તુલસી એ સખ પુરૂપકા, પ્રારબ્ધ લે જાત.	૮૫૭
ભાગહીનકું ના મીલે, બડી ઘરતુકો ભોગ;	
દ્રાક્ષ પાકકે સમયમેં, હોત કાગ મુખ રોગ.	૮૫૮
પરનિદા પરનારી ઔર, પરદ્રવ્ય નહીં આશ;	
છોડી તીનું ખાતકું, ભજે એક અરિનાશ.	૮૫૯
કાષ્ટ કાટ માલા કીની, માંહે પરાયા સુત;	
માલા ખીચારી ક્યા કરે, ફેરનહાર કપુત.	૮૬૦

परमेश्वर उपर विश्वास राखवा विषे

यिता न कर नयित रहे, पुरनहार समर्थ;	
जलमें जैसे मांछली, ताकी गांठ न गर्थ.	८६१
भोजन छाननकी नहीं, ज्योय करे हरिदास;	
विश्वभरन प्रभु करत हय, सो क्युं रणे निराश.	८६२
तुं हरिया हम श्रीरामां, यांय लर जे पीवे;	
तुजमें रती ना घटे, और हम गरीय जेवे.	८६३
तुलसी रेखा करमकी, भेट न सके राम;	
भिटवे तो पीलम नहीं, समज कीयो हय काम.	८६४
सांछ भेरा आनीया, अनज करे जेपार;	
भीन दांडी गिन त्राजवे, सय तोले संसार.	८६५
दोडे कोस हजर लग, और जैसे लक्ष्मी पास;	
गिन हीने कितोरके, भीवे न तुलसीदास.	८६६
तुलसी धीरज जे धरे, कुंजर भलुभर आय;	
टूके टूके कारणे, श्वान धरोधर जय.	८६७
सयका राजक सांछया, जने अन्ननकी जन;	
साहेय तो भहेरयान हे, आकी सय भिजयान.	८६८
आशा तो जेक रामकी, हुज आश निराश;	
नदी किनारे धर करे, कही न मारे ध्यास.	८६९
मनके हारे हार हय, मनके जते जत;	
परिग्रहकुं पागीजे, जे मनमें प्रतीत.	८७०
जेक लरोसेो जेक जल, जेक आश विश्वास;	
स्वांति गुंढ रघुनाथ हय, यातक तुलसीदास.	८७१
तुलसी हरि दरपारमें, कभी वस्तु कछु नांही;	
कर्महीन कल्पत शीरे, जुक याकरी मांही.	८७२
जत नहीं जगदीशकुं, तो हरिजनकुं क्या होय;	
जत जात कुल कीयमें, हुय भरो मत कोय.	८७३
जत हमारी आत्मा, परमेश्वर परिवार;	
सगां हमारा संत हय, शिर पर सरजनहार.	८७४
तुलसी तलपत कायकु, रजक मोत सय साय;	
क्या जगतको इसणो, कलम धण्डीके हाय.	८७५

તુલસી રઘુપીર અંક બિન, સાધન તો સખ શન્ય;	
શન્ય આગે જો એક ધરે, તો એક એક દસ ગૂન.	૮૭૬
મુવેકું પ્રભુ દેત હય, લકડી કપડા આગ;	
જીવત ચિંતા જો કરે, વાકે બડે અભાગ.	૮૭૭
સાહેબકે દરબારમેં, કમી કછુકી નાંહી;	
બંદા મોજ ન પાવહી, ચુક ચાકરી માંહી.	૮૭૮
એક ધડી આધી ધડી, આધીમેં બી આધ;	
સંગત કરીએ સંતકી, કટે કોટ અપરાધ.	૮૭૯
ગુરૂ ધોખી, શિષ્ય વસ્ત્ર હય, સાણુ સરજનહાર;	
સુરત ^૧ શિલાપર ધોખએ, નિકસે જ્યોત અપાર.	૮૮૦
ચુન લે ચિતકી ચાકરી, ખાનેકુ કયા રોય;	
દિલ-મંદિરમેં પેયઠ કર, તાન પીછોડી સોય.	૮૮૧
સુખમેં ન ધરો હર્ષ અતિ, દુઃખમેં નહીં દિલગીર;	
સુખદુઃખ સખહી જૂઠું હય, જ્યું મૃગજલકો નીર.	૮૮૨
સખ અપને પ્રારબ્ધ સમ, સુખ દુઃખ લેત સદાય;	
કોઠી પ્રકારે કોઠીકો, સુખદુઃખ લીએ ન જાય.	૮૮૩
માત તાત અરૂ મિત્ર જન, કરી હય કહા સહાય;	
દુઃખસુખ દૈવાધીન હય, સો કહા કહું બતાય.	૮૮૪

સવૈયો^૨

એકકું છોડ દુજેકું ભજે, રસનાહી કટો વોહી લખખડકી,	
કલિકે ગુનિઆં દુનિયાંકું ભજે, શિર બાંધત પોટ અટખખરકી;	
એક શ્રીપતિ ગોવિંદ રહે, નહીં માનત શંકકુ જખખરકી,	
જનકું હરિકી પ્રતીત નહીં, સો આશ કરો ભલ અકખખરકી.	૮૮૫

૧ સુરત=આન. ૨ શાહનશાહ જલાલુદ્દિન અકબરના દરબારમાં કવિઓની સભા થઈ ત્યારે શાહે કહ્યું કે, “સવૈયા એવા કરો કે છેલ્લી કડીના ઉત્તર ભાગમાં “આશ કરો ભલ અકખખરકી” (બધા મળી અકબરની આશા કરો) એવું પદ આવે” બધા કવિઓએ પોતાની તમામ શક્તિનો ઉપયોગ કરી શાહનશાહનાં ગૌરવ, મહિમા ગુણગાન દર્શાવી કવિત બોલ્યા, તેમાં એક કવિ આઘો એક તરફ ખેઠા હતા તેણે કાંઈ કાવ્ય કરી સંભળાણું નહીં ને બોલ્યો પણ નહીં. બાદશાહની નજર તેના સામી હતી તેથી બધા કવિતા બોલી રહ્યા પછી શાહનશાહે પેલા કવિની તરફ નજર કરી પાસે બોલાવીને કહ્યું કે “કવિરાજ તમે કેમ કાંઈ બોલતા નથી?” ત્યારે કવિ કહેજે, “મોઠા મોઠા વિદ્વાન, વ્યાકરણ, પર્ગલ, રસ, અલંકારના ભણેલા કવિ પાસે હું શી ગણતીમાં છું?” તોપણ બાદશાહે કહ્યું “મારે તમારી વાણી સાંભળવી છે.” આગ્રહ કર્યો એટલે કવિ નીચેનો સવૈયો બોલ્યા.

ભાવાર્થ—એક જે પરમેશ્વર તેને મુકી બીજાને લજે તેવા લખાડની છલ કપાળે; વળી કળિકાળના ગુણવાન લોકો દુનિયાંને લજે છે (સેવે છે ને આશા રાખે છે) તે પોતાને માથે પાપનાં અગર આટાકુટાનાં પોટલાં બાંધે છે;

એક શ્રીપતિ ગોવિંદનું રટણ કરે અને મોટા જખ્ખર પુરૂષની પણ ધાસ્તી રાખે નહીં તેવાં માણસો ખરાં, તેવામાં જેને હરિ ભગવાન ઉપર પ્રતીતિ એટલે વિશ્વાસ ન હોય તે બધા મળી અકખ્ખરની આશ કરો, સર્વને આપનાર એક ધંધર છે. આ કવિત કહેનાર ઉપર શાહનશાહે વધારે ખુશી થઈને સારું ધનામ આપ્યું હતું.

દોહરો

તુલસી કહે અજ્ઞાનીકું, રહત નહીં મન ધીર;

પીછે બાલક નીપજે, આગે ઉપજત ખીર.^૧ ૮૮૬

શાહનશાહ જલાલુદ્દીન અકખ્ખરનો વછર ખાનખાનાન હતો તે ધર્માદા મકાનો બનાવવામાં તથા ધર્માદાનાં મકાન જેવાં કે મસ્જીદ, ધર્મશાળા, સરાઇઓ બાંધવા બંધાવવામાં ઉદાર અને દુલ્લા હાથે સંક્રાય રાખ્યા વગર પૈસા આપતો હતો છતાં તે ઉદારતાની ગરૂરીની અસર મનપર લાવતાં પૈસા આપીને નીચું જોઈ રહેતો કે 'એસતો હતો તે વાત શાહનશાહના કવિ ગંગે જોઈ સારે કવિ ગંગે ખાનખાનાનને આ દુલ્લા સંભળાવ્યો હતો.

દોહરો

શીખે કહાં નવાબ જ્યું, ઐસી દેની દેન;

જ્યું જ્યું કર જીઓ કરો, ત્યોં ત્યોં નીચે નેન. ૮૮૭

ભાવાર્થ—હું નવાબ સાહેબ, આવી રીતે દેવાની રીત દેતાં ક્યાંથી શીખ્યા? અને જેમ જેમ તમે હાથ ઉપર કરીને આપતા જાઓ છો તેમ તેમ નજર નીચી (હેઠી) કરતા જાઓ છો તે શું કારણ છે? સારે ખાનખાનાન ઉત્તર આપે છે.

દોહરો

દેનેવાલા ઝોર હય, ભેજત હય દિનરેન;

લોક ભરમ હમરો ધર, તારો નીચે નેન. ૮૮૮

ભાવાર્થ—દેવાવાળો બીજો છે તે રાતદિવસ દ્રવ્ય મોકલ્યાજ કરે છે પણ લોકોને ભરમ મારા ઉપર છે કે હું આપું છું તેથી હું નેણ નીચાં ઢાળું છું. (ખરા ઉદાર પુરૂષોનું સ્વરૂપ કેવું હોય છે તેને માટે આ દોહરા છે) તે સંબંધમાં તુલસીદાસ કવિ કહે છે.

૧ ખીર=દુધ.

हाडरो

देह धरेका इल ओही, देह देह कुछ देह;
देह जेह हो जयगी, शीर कान कहेगा देह.^१ ८८८

सतसंग

धन होलत सुत युवती, राज जाण सुभ साण;
मुकत कहे जे सभ भीजे, दुर्लभ संत समाण. ८८०

साहेबके दरबारमें, सायेकु शिरपाव;
जुहा जुते पायगा, क्या रंक क्या राव. ८८१

सर्व स्वर्ग अपवर्ग सुभ, धरी तुला जेक अंग;^२
तुले न तोही सकल भीली, जे सुभ लव सतसंग. ८८२

संत जडे परभारथी, सीतल जिनके अंग;
तपत जुगवे औरकी, दे दे अपनो रंग. ८८३

लूप दुःप्पी अजधुत दुःप्पी, दुःप्पी रंक पिप्रीत;
कहे कपीर जेह सभ दुःप्पी, सुप्पी संत मन जत. ८८४

तीरथ नाहे जेक इल, संत भीजे इल चार;
सद्गुरु भीजे अनेक इल, कहेत कपीर गियार. ८८५

पारसमें और संतमें, जडे अंतरो जन;
वह लेह कंयन करे, वह करे आप समान. ८८६

संत कथु लागत नहीं, धर्म सहित हरि ध्यान;
मुकत कहे लव समुद्रमें, सो मुनी नाव समान. ८८७

सिंह साधका जेक मत, जवतहीकुं भाय;
मुभ डेरी मुडदां लया, वाके निकट न जय. ८८८

गाँठे दाम न आंधीआ, नहीं नारीसो नेह;
कहे कपीर वो साधकी, हुम चरननकी जेह. ८८९

माया तज तो क्या लया, मान तन्या नहीं जय;
जडे जडे महंत थके, मान सजनकुं भाय. ९००

दया गरीभी अंदगी, भमता शील स्वभाव;
धते लक्षण साधुके, कहे कपीर सदभाव. ९०१

१ आ देह धर्यानुं इल जेह छे के कंठ आप, आप; आ शरीरनी राभ के
मात्री धरि नरो पछी कोयु कहेरो के आप? २ तुला=नालवानुं जेक अंग ते
हाण्डामां मुझीजे.

सद्गुरु पुरा.ना गीला, मुनी अधुरी शिष्य;	
स्वांग जतिडा पेहेनके, धर धर मांगी भीष.	६०२
साधु लया तो क्या लया, भाला पेहेनी बार;	
आहेर लेष पनायके, भीतर लरा लंगार.	६०३
उदाडी मुछ मुंडायके, हुवा घोटम घोट;	
मनहुं क्युं नहीं मुंडीये, जमें लरी हे ज्योट.	६०४
संत न छांडे संतता, क्राटिक भीये असंत;	
भवीयागिरि लुजंग लगे, शितलता न तणंत.	६०५
आशा न करे ओरझी, आप करे छिपकार;	
जगमें सो जन मानीये, लगवतका अवतार.	६०६
क्या धरतीका डेर हय, क्या आलका तोल;	
क्या साधुकी जत हय, क्या पारसका मोल.	६०७
तनकर मनकर पयकर, डाडुकु दुःखवत नांछी;	
तुलसी जैसे संत जन, राम रूप जगमांडीं.	६०८
अष्ट सिद्ध नव निहृष्टी, उरमें लेश न आश;	
मुक्त कहे तेही संतमें, भीये प्रकट अविनाश.	६०९
असार आ संसारमां, सार ओक सत्संग;	
दुःख हरे सत्सुख करे, करी प्रांतिनी लंग.	६१०
मुक्त कहे मतिमंद नर, संतके अवगुन गात;	
ज्युं पगला गंगा गया, तदपि मछली भात.	६११
पांचो कुतीआ ^१ रामके, करत लजनमें लंग;	
वाका टुकडा डालके, शीर करे सतसंग.	६१२
क्या साधुका तप करे, क्या योगीका योग;	
धंस हीरहे योगी जसे, वाका सत संज्ञेग.	६१३
नाम न लेवे दामका, पास रणे नहीं वीर;	
लोटे मुक लर लोटमें, ताका नाम इझीर.	६१४
आसन मारे क्या हुवा, मरी न मनकी आश;	
ज्युं तेहीका जेलर हय, शीरे कास पयास.	६१५
मान नही अपमान नहीं, जैसे सितल संत;	
लवसागर उतर पडे, तोडे जभके दंत.	६१६

આશા તજે માયા તજે, મોહ તજે ઝોર માન;	
હર્ષ શોક નિંદા તજે, કહે કપીર સંત જન.	૯૧૭
ચંદન જેસા સંત હે, સર્પ જેસા સંસાર;	
અંગહીસે લપટા રહે, છાંટે નહીં વિકાર.	૯૧૮
હાટ હાટ હીરા નહીં, કંચનકા નહીં પહાડ;	
સિંહનકા ટોલા નહીં, સંત વીરલા સંસાર.	૯૧૯
મન પંખી બિન પંખકા, લખ જોજન હિડ જાય;	
મન ભાવે તાકું મીલી, ઘટમેં આન સમાય.	૯૨૦
મન સખપર અસ્વાર હે, પીડા કરે અનંત;	
મનહીપર અસ્વાર રહે, કોઈક વિરલા સંત.	૯૨૧
મુંડ મુંડાવત જુગ ગયે, અજહુ મીલા ન રામ;	
રામ ખીચારા કયા કરે, મનકે ઝૌરહી કામ.	૯૨૨
મન મેવાસી મુંડીએ, કેશહી મુંડે કાહે;	
જે કીયા સો મન કીયા, કેશ કીયા કછુ નાહે.	૯૨૩
માલા તીલક બનાયકે, ધર્મ બિચાર જે નાંહી;	
માલા બિચારી કયા કરે, મેલ રહા મનમાંહી.	૯૨૪
મનકા મસ્તક મુંડ લે, કામ કોધકા કેશ;	
જે પાંચું વશ કરે, ચેલા સખહી દેશ.	૯૨૫
માલા મુજસેં લડ પડી, કાહે શીરાવત મોહે;	
જે દિલ ફેરે આપકા, રામ મીલાયું તોહે.	૯૨૬
રાગી અવગુન ના લહે, એહી જગતકી રીત;	
સદ્ગુણુ ગુણુનિધાનકી, કરે જગત જન પ્રીત.	૯૨૭
જ્ઞાન થયેથી ઉપજે, બિર અંતર અભિમાન;	
કામ કશું આવે નહીં, જ્યારે આવે અવસાન.	૯૨૮

છરપથ

સંગતનો પરતાપ, કનક પારસથી થાયે,	
સંગતનો પરતાપ, તરૂંથી શીતલ થાયે;	
સંગતનો પરતાપ, છીપમાં મોતી બાજે,	
સંગતનો પરતાપ, તૃપા સરોવરથી લાજે;	
પ્રતાપ સંગત અતિધણો, મુખે નવ જાય કહો,	
ગોપાલ પ્રતાપ સંગતથકી, ચોરાસી નવ જાય વહો.	૯૨૯

કવિત

નખ બિન કટા દેખે, શીશ લારી જટા દેખે,
 બેગી કાનકટા દેખે, ઊર લાયે તનમેં;
 મુની અખોલા દેખે, કેતે સદ્યુની દેખે,
 માયા ભરપુર દેખે, પુલ રહે ધનમેં;
 આવ અંત મુખી દેખે, જનમકે દુઃખી દેખે,
 કરત કલ્લોલ દેખે, અનખંડી અનમેં;
 શર ઝોર ખીર દેખે, આમીન અમીર દેખે,
 એસે નહીં દેખે છન્હે, કામના ન મનમેં. ૯૩૦

પરનારીમાં મોહ નહિ રાખવા વિષે

પરનારી તાતી છરી, નિત નિત કાપે કાપે;
 બેના રૂઠ્યા રામશ, તે પરનારી ધર બપ. ૯૩૧
 પરનારી પ્રત્યક્ષ દેખો, વીખ હળાહળ અંગ;
 રાવણુનાં દશ શિશ ગયાં, પરનારી સંગ. ૯૩૨
 પરનારી વેતી છુરી, મત કોઈ કરો પ્રસંગ;
 દસ મસ્તક રાવણુ હને, પરનારીકે સંગ. ૯૩૩
 પ્રીત કરો પરનારની, કેવળ બપે પ્રાણુ;
 લેશે અંત પરનારનો, તેનું નામ અબણુ. ૯૩૪
 ચતુર હોય તે ચેતજે, એક ધરીનું મુખ;
 પરનારીના ભોગથી, લક્ષ કોટીધા દુઃખ. ૯૩૫
 પરનારી પાળી ધકી, ભુંડી બણો એહ;
 ક્ષણ ક્ષણ કાયા કાપશે, સદર્થવ દમશે દેહ. ૯૩૬
 પરસ્ત્રી દીકે દુઃખ છે, ખોયે ખેદે છવ;
 પરસ્ત્રી કરી પ્રીત કરે, તેને રૂઠ્યો શિવ. ૯૩૭
 પરનારી નીરખી નહીં, તે છલ્યો સંસાર;
 બેગી જન તે તો ખરો, ઉતર્યાં ભવ પાર. ૯૩૮
 મીઠું ખોલે મુખ ધકી, પેર પેર કરી પ્રીત;
 વિધવિધની વાતો કરી, હરે સર્વનાં ચિત્ત. ૯૩૯

ચોપાઈ

રાવણે દશ શીશ કીધાં લાજ, ખોચું ગઢ લંકાનું રાજ;
 પરનારી તે છવતો કાળ, માથે મુકે છુઠું આળ. ૯૪૦

परनारी ते विषनी शूण, डाढा नर ते रहेणे दूर;
 परनारी परधेर जे नेह, तेना तो वांडा नव ग्रेह. ८४१
 परनारी पर न धरो काम, राणे प्रीत तो इक्या राम;
 छेदलो अक्षर कहुं छुं सही, परनारी-संग करवो नहो. ८४२

दाहुरा

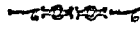
नारी नीकणे नेक तो, नरनुं राणे नाम;
 कुलटा स्त्रीना कथने, लुभ आराम हराम. ८४३
 वाडी ओपर वाढणां, भेडी ओपर भेह;
 शूणी ओपर साथरो, परनारीथी नेह. ८४४

पतिव्रता नारीनी रीत

पीया रंग राती रहे, जगसे रहेत उदास;
 पीया अहो के मत अहो, भें तो पीयडी दास. ८४५
 आज्ञाकारी पीयडी, रहे पीयडे संग;
 तनमनसे सेवा करे, ओर' न दुणे रंग. ८४६
 सुरेकु तो शिर नही, दाताकु नही धन;
 पतिव्रताके तन नही, सुरत षसे पीय मन. ८४७
 नाम न कहा तो कया हुवा, जे व्यंतर हय हेत;
 पतिव्रता पतिकु लजे, कणहु नाम नही' देत. ८४८

शुद्धिपत्रक

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
६	२८	भरदानी	भरदानी
”	२९	सुधरी	सुधरी ^१
७	१	सुधरी	सुधरी
१२	१८	it	(omit the word)
१८	२१	<p>बोवीशमी पंक्ति पछी व्या नीयेनो छमेरेयो दोहरो वांयवो:- दोहरो-अेक रुपैया सांपडे, नाछावट्टे नव थाय; मजे सुंडनो गांगडो, गांधी नव छडेवाय.</p>	
२१	११	others	others
३२	६	mony	money
६९	१३	नीयेनी केहेवत वांयवी:-भूतनी भाछभंधीमां छवनुं लेभम	
७७	१८	पेंनर	पेनर
”	३०	पेंनर	पेनर
८१	११	मुआ	मुअे
८२	२१	हॉक	हॉके
१०२	३	अेहे	अेके
११०	१५	forhead	forehead
११३	२१	वीर	पीर
१३९	१२	candevour	endeavour
१४५	५	देरियेभें	दे दरियेभें
१४८	२	हककेर	हकक
१५५	६	माधे	माधे
१८२	१५	सुद्धी	सुद्धि
१९३	२३	वाटया	दाटया
२१०	७	शूर	शर
२२३	१	अथो	अथों
२३०	२४	पाणे	पांणे
२३९	११	साइ	साइं
२४०	१	नोटमां प छे	ते ६ वांयवी;
		६ छे	ते ५ वांयवी.

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
२४६	१०	ते,	ते
"	२२	मोंहुं	मोहुं
२४६	२१	होय	कोय
२५१	१५	पावो २	पावो ३
"	३२	२	३
२५६	७	मडावाने	मडवाने
२६२	१२	आद्रा	आर्द्रा
२६४	१५	मुञ्जति	मुञ्जति
२६७	२८	थोडेभ	थोडेभे
२७२	७	मोंढे	मोढे
२७६	१७	आवता	आवतो
२८१	२५	भाग	भागो
२८४	३	हे ने गोभा	हे गोभा
२८५	२८	२३४ मे	२८८ मे
३०२	६	नडां.	नडां.
"	२७	अ	आ
३४६	२०	अडो,	अयडो,
३६१	३०	भागणो	भागणो

पंढरमी पंक्ति पछी आ नीचिनो होडरो वांयवो:-

होडरो-वाडी कहे घृतपात्रने, पाणी ले ज्वलोण;

कहे टणुडी^१ नांढने, २ कवां चोठां वेणु.

३६५	२८	भांथे	भाथे
३६६	११	पञ्चु. ^५	पञ्चुं
"	अगीआरमी पंक्ति पछी आ कहेवत वांयवी:-		वसावडना काल. ^५
३७०	१५	ण.	णहु
३७२	३३	place	peace
३७८	२१	होडरो	होडरो
"	२४	समरोर भांछी	समरोर भांछी ^१

३७८ पृष्ठनी त्रीशमी पंक्ति तथा ३७६ पृष्ठनी पहिली जे पंक्तिआ नीचे सुलभ कुट नोटमां वांयवी:-

१ कञ्च सुकरोँ कागज आया, अञ्च कञ्च भरते हय,

अञ्चोहुं अहुंमे डालो, यहांली भूमे भरते हय;

जेय भाँ तसवार टाल, अण नजर म्यानपर करते हय.